ÍGY GYŐZTÜNK

I. H. BAGRAMJAN

Ivan Hrisztoforovics Bagramjan a cári hadsereg zászlósából lett a Szovjet Hadsereg marsallja és emelkedett a legkiválóbb szovjet hadvezérek közé. Pályájának e két pólusa között küzdelmes évtizedek jutottak osztályrészéül. 1920-ban jelentkezett a Vörös Hadseregbe. A polgárháború idején harcolt a szovjet hatalom megteremtéséért Örményországban és Grúziában. Hosszú évekig szolgált a hadseregben lovasparancsnokként. Közben szüntelen képezte magát, tanult. 1931-től 1934-ig a Frunze nevét viselő Katonai Akadémia hallgatója, majd elvégzi a Vezérkari Akadémiát. A Nagy Honvédő Háborúban az első puskalövésektől egészen a háború végig részt vett.

I. H. BAGRAMJAN

ÍGY GYŐZTÜNK

I. H. BAGRAMJAN
a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió hőse

ÍGY GYŐZTÜNK

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1979

A mű eredeti címe:

Герой Советского Союза
маршал Советского Союза
И. Х. БАГРАМЯН

ТАК ШЛИ МЫ К ПОБЕДЕ

Ордена Трудового Красного Знамени
ВОЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ СССР
МОСКВА — 1977

Fordította:
TÖLGYES ERNŐ

Az eredetivel egybevetette:
DR. KOCSIS BERNÁT
ezredes,
a hadtudományok kandidátusa

ISBN 963 326 656 4 (Zrínyi)
ISBN 963 09 1462 X (Kossuth)

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
A KIADÁSÉRT FELEL: DR. SZABÓ EGON IGAZGATÓ
79.0327 — KOSSUTH NYOMDA
FELELŐS VEZETŐ: MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ
BUDAPEST, 1979
FELELŐS SZERKESZTŐ: ESZES MÁTÉ
MŰSZAKI VEZETŐ: DARVAS ISTVÁN
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: MOHR GYULA
TERJEDELEM: 33,5 A/5 ÍV. PÉLDÁNYSZÁM: 24 500
25(91) Zi 606–i–8081

AZ OLVASÓHOZ

Visszaemlékezéseim Így kezdődött a háború című első könyvemben az Ukrajnában, a Don melletti Rosztov alatt és Moszkva déli megközelítési útvonalain 1941-ben lezajlott heves harcokat ismertettem. Ennek során igyekeztem bemutatni, hogy a szovjet emberek már a Nagy Honvédő Háború első, számunkra oly súlyos ütközetei során sem csüggedtek egyetlen pillanatig sem, hanem bíztak a kommunista párt bölcsességében, a szovjet állam hatalmában, népünk kimeríthetetlen erejében, bizton hittek győzelmünkben. Ez a meggyőződésük az ellenséggel szembeni küzdelem hihetetlen nehézségei ellenére is napról napra erősödött.

Az olvasóim részéről tapasztalt jóindulatú fogadtatás arra ösztönzött, hogy tovább dolgozzam visszaemlékezéseimen. Második könyvemben azokat a háborús eseményeket próbáltam megvilágítani, amelyeknek magam is részese voltam: a barvenkovói és harkovi, a kurszki, a belorussziai, a balti és a kelet-poroszországi ütközeteket.

Mint korábban is, munkámban most sem csupán emlékeimre és az azokban a napokban készített személyes feljegyzéseimre támaszkodtam. Nagy mennyiségű levéltári anyagot tanulmányoztam át, számos beszélgetést folytattam azokkal az elvtársakkal, akikkel együtt szolgáltam — egységparancsnokoktól kezdve a legkiemelkedőbb hadvezérekig. Azonkívül számtalan hazai és külföldi irodalmi forrást használtam fel.

Hálás köszönettel tartozom a Szovjetunió Fegyveres Erőinek vezérkarában, a Szovjet Hadsereg és Haditengerészeti Flotta politikai főcsoportfőnökségén dolgozó elvtársaknak, frontharcos bajtársaimnak és mindazoknak, akik észrevételeikkel és tanácsaikkal segítettek e könyv megírásában.

A SZERZŐ

ELSŐ FEJEZET

TUDUNK TÁMADNI!

1941. december 19-én Sz. K. Tyimosenkónak, a Szovjetunió marsalljának berendelése alapján Voronyezsbe repültem és sietve felkerestem. A Délnyugati Irány főparancsnoka szívélyesen fogadott.

— Tisztelet és becsület Kosztyenko gyorscsoportjának! Őszintén mondom: el vagyok ragadtatva az önök tetteitől! Jól elbántak a fasiszta hadtesttel! — mondta Szemjon Konsztantyinovics, s egyben gratulált magasabb beosztásba történt kinevezésemhez.

Zavarom láttán elmondta, hogy röviddel azelőtt érkezett meg a távirat, amelyben a főhadiszállás jóváhagyta a Délnyugati Irány haditanácsának azt a kérelmét, hogy egy hadműveleti csoportot szervezhessenek az Irány főparancsnokának törzseként, s ugyancsak jóváhagyták azt is, hogy ennek az új vezetési szervnek én legyek a főnöke.

— Olyan elhatározás született, hogy újjá kell szervezni a november első felében feloszlatott Brjanszki Frontot — folytatta Tyimosenko a tájékoztatást. — Parancsnoka Cserevicsenko vezérezredes, a Déli Front volt parancsnoka lesz, az ő helyére pedig Malinovszkij altábornagyot, a 6. hadsereg parancsnokát nevezték ki. A Délnyugati Front parancsnokává Kosztyenko tábornokot nevezték ki, úgyhogy most már kizárólag a főparancsnoki teendőkkel fogok foglalkozni, az ön feladata pedig az, hogy sürgősen megszervezze az Irány hadműveleti csoportját...

Ezt követően a főparancsnok egészen nagy vonalakban ismertette velem a főhadiszállás terveit. Már január elején újabb, határozott támadást kell kezdeményezni valamennyi alapvető hadászati irányban. A főcsapást a „Közép" hadseregcsoportra kell mérni főerőinek végleges szétverése céljából. A Délnyugati és Déli Front feladata, hogy a „Dél" hadseregcsoportra mérjen csapást, és szabadítsa fel a Donyecmedencét.

— A hadműveleti csoportot — közölte a továbbiakban Szemjon Konsztantyinovics — igen célszerű szervezettel és igen alacsony létszámmal kell megszervezni. Tekintettel arra, hogy a nyilvántartással, a csapatok személyi kiegészítésével, a fegyver- és lőszerellátással, vala-

mint az egyéb anyagi ellátással kapcsolatos valamennyi teendő a jövőben a központi és frontparancsnokságok hatáskörébe tartozik, a hadműveleti csoport állományában a hadműveletek tervezésével és a frontok harctevékenységének irányításával foglalkozó szervekre lesz szükség...

Hogy az olvasó számára világossá tegyem az események további alakulását, kissé vissza kell nyúlnom a korábbi eseményekhez.

Még a Moszkva alatt harcoló szovjet csapatok sikerrel kibontakozó ellentámadásának tetőfokán a főhadiszállás elrendelte, hogy Sz. K. Tyimosenko, a Szovjetunió marsallja, a Délnyugati Irány főparancsnoka hozzon létre egy erős csapásmérő csoportosítást Krasznij Liman és Liszicsanszk körzetében azzal a feladattal, hogy Sztálino (Donyeck), Volnovaha, Marjupolj (Zsdanov) városoktól nyugatra, déli irányba mérjen csapást a Donyec-medence felszabadítására.

Arra is emlékeztetnem kell, hogy a Déli Front balszárny-csapatai még 1941. november végén Rosztov alatt csapást mértek Kleist páncéloshadseregére és visszavetették a Miusz folyó mögé. Ám a hitlerista hadvezetésnek sikerült tartalékai előrevonásával e terepszakaszon rövidesen szilárd és mélyen lépcsőzött védelmet létrehozni. Csapatainknak e védelem leküzdésére tett kísérletei eredménytelenek maradtak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a támadás folytatásához ebben az irányban jelentős erőkre lesz szükség, és hogy még az esetleges siker sem kecsegtet komolyabb hadműveleti távlatokkal, legfeljebb csak azt eredményezheti, hogy arctámadásokkal visszaszoríthatjuk az ellenséget. Éppen e meggondolások alapján döntött a főhadiszállás úgy, hogy a Déli Front főerőit a bal szárnyról a jobb szárnyra kell átcsoportosítani, hogy azután a szomszédos Délnyugati Front csapataival együttműködve erőteljes csapást lehessen mérni az ellenség legsebezhetőbb irányában, azaz a Donyec-medencében és Taganrog körzetében berendezkedett alapvető csoportosításának szárnyára és hátába. Ennek az elgondolásnak a megvalósításához a Déli Front 37. és 9. hadseregeinek bonyolult harántirányú átcsoportosítást kellett végrehajtaniuk. Ugyanitt gyülekezett a főhadiszállás tartalékából rendelkezésünkre bocsátott 57. hadsereg is.

Hadműveleti csoportunk megalakulásának első napjától figyelmesen tanulmányoztuk az ellenség erőiről, eszközeiről és csoportosításairól szóló adatokat, védelme műszaki berendezésének jellegét. A felderítés különböző fajtái — de különösen a partizánokkal kapcsolatban álló ügynöki felderítés — és a központból kapott tájékoztatások alapján megállapíthattuk, hogy a fasiszta hadvezetés a Délnyugati Front előtt több mint tíz gyaloghadosztályt tart (ebből három volt a bal szárnyon levő 6. hadsereg sávjában). A „Dél" hadseregcsoport főerői viszont

változatlanul a Dél: Fronttal szemben rendezkedtek be, ahol egy 240 kilométeres terepszakaszon több mint harminc ellenséges hadosztályt számláltunk össze, köztük öt gépesített és három páncéloshadosztályt. Ugyanakkor a barvenkovói irányban több mint két gyaloghadosztály volt az első vonalban, s további kettő tartalékban: Lozovaja és Szlavjanszk körzetében. A front középső szakasza előtt, az artyomovszki irányban öt német gyaloghadosztály, valamint egy három hadosztályból álló olasz expedíciós hadtest volt az első vonalban, egy gyaloghadosztály pedig tartalékban, Konsztantyinovka körzetében. Továbbá Ordzsonikidze (ma Jenakijevo) és a Miusz nyugati partja mentén, egészen az azovi-tengeri torkolatáig terjedő arcvonalszakaszon Kleist 1. páncéloshadserege védett, első vonalában négy gyalog-, négy gépesített és két páncéloshadosztállyal. Az ellenség a védelem mélységében közel öt gyalog-, egy gépesített, egy páncéloshadosztályt és egy román lovasdandárt vont össze tartalékában.

Természetesen mindenki számára világos, hogy nem egyszerűen jutottunk hozzá ilyen rendkívül értékes adatokhoz a fasiszta csapatok csoportosításáról. A csapat- és légi felderítés mellett több száz ember gyűjtötte össze élete kockáztatásával az ellenség mögöttes területein. Ezek az emberek tisztában voltak azzal, hogy vállalkozásuk kudarca esetén nem egyszerűen a halál vár rájuk, hanem a legválogatottabb kínvallatások is. De kockára tették életüket a megszállt körzetek lakosságából verbuválódott önkéntes segítőink — az öregek, az asszonyok és a mindenhová beférkőző gyerekek is.

A hozzánk beérkezett különféle anyagokat „megrostáltuk", elemeztük, összesítettük. Ennek eredményeképpen alakultak ki az egyezményes jelektől zsúfolt térképek, táblázatok és szemléltető ábrák.

Hogyan is festett hát az összesített adatok alapján a felek erőviszonya a mi két frontunk sávjában? A Délnyugati és Déli Front állományába 1942. január 1-én 868 400 katona, 3430 löveg és aknavető, 187 (köztük 53 nehéz- és könnyű-) harckocsi tartozott.[1] Velük szemben a „Dél" hadseregcsoport állománya 1 169 000 emberből, több mint 9000 löveg és aknavetőből, 240 harckocsiból állt. Következésképpen, az ellenség mind élőerőben, mind harckocsik és tüzérség tekintetében túlerőben volt csapatainkkal szemben.[2]

Az általános erőviszony tehát kedvezőtlenül alakult számunkra,

1 Институт военной истории Министерства обороны СССР, Документы и материалы — ИВИ. (a továbbiakban — ИВИ. Документы материалы), ф. 244, оп. 287, д. 4, л. 3—9.

2 A második világháború története 1939—1945. 4. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977., 409. old. (Itt és a továbbiakban — külön jelzett esetektől eltekintve — a jegyzetek a szerzőtől származnak. A szerk.)

ezért csakis a hozzáértő manőverezés és a megfelelő erősségű csapásmérő csoportosításoknak döntő irányokban történő alkalmazása hozhatott sikert a támadásban. Nem a csapatok mennyiségével, hanem azok szakszerű alkalmazásával kellett megvernünk az ellenséget.

Ugyanakkor nem feledkezhettünk meg arról, hogy Hitler és a mögötte álló monopóliumok görcsösen ragaszkodtak a Donyec-medencéhez. A donyeci szén, a Krivoj Rog-i vas- és mangánérc birtoklása a kruppok, flickek és társaik régen áhított vágyálma volt.

A különös fontosságú irányokban az ellenség megerődített körleteket épített ki, azokban erős helyőrséget tartott, amelyeket mindenféle és -fajta tűzeszközzel ellátott. E körleteket szilárd körkörös védelemre rendezték be, s huzamosabban is képesek voltak bekerítésben is harcolni, így az ellenség nem csupán a harcászati, hanem a hadműveleti védelem alapját is biztosítani tudta. Ilyen nagy erejű erődkörletté alakították át Balakleja és Szlavjanszk városát is.

A támadási terv kidolgozásában L. V. Vetosnyikov vezérőrnagy, hadműveleti osztályvezető, I. V. Vinogradov ezredes, felderítőfőnök, M. A. Parszegov altábornagy, tüzérparancsnok, V. Sz. Tamrucsi vezérőrnagy, a harckocsicsapatok parancsnoka és F. J. Falalejev repülő altábornagy, légierő-parancsnok voltak segítségemre. E munka alapját azok az utasítások képezték, amelyeket a főhadiszállás adott a Donyec-medence felszabadítására indítandó hadművelet előkészítésére.

December 24-én jelentettem a főparancsnoknak az elgondolást, hangsúlyozva, hogy mivel sem erőkben, sem pedig eszközökben nincs megfelelő túlerőnk az ellenséggel szemben, sőt a tüzérség és aknavetők terén még gyengébbek is vagyunk, igen nehéz feladat vár csapatainkra. Csak azzal a feltétellel leszünk képesek végrehajtani a feladatot, ha a támadásunkkal mind harcászati, mind pedig hadműveleti szempontból meglepjük a német parancsnokságot.

Szemjon Konsztantyinovics Tyimosenko végighallgatta javaslatainkat, alapjaiban jóvá is hagyta, majd felállva az asztaltól, a falon függő térképhez lépett és szabatosan, tömören közölte velünk elhatározását. Érezhető volt, hogy a főparancsnok alaposan, sokoldalúan megfontolta döntését. Aminek a lényege az volt, hogy a két front érintkező szárnyain harcoló csapatokkal áttöri az ellenség Balakleja és Nirkovo közötti védelmét, majd a támadást Pavlográd általános irányában lendületesen továbbfejlesztve, a Déli Front csapásmérő erőivel a németek donyec-medence—taganrogi csoportosításának hátába kerül, elvágja annak visszavonulási útját nyugat felé, s a továbbiakban az ellenséges erőket az Azovi-tenger partjához szorítva, a Déli Front balszárny-csapataival együttműködve bekeríti és megsemmisíti.

A hadműveleti elgondolás szerint a Déli Front csapásmérő cso-

portosításába az 57. és 37. hadsereget kellett beosztani. A gyorsanmozgó magasabbegységek — az 5. és 1. lovashadtest — feladata a siker továbbfejlesztése.

A 12. hadseregnek Dzerzsinszk irányába, a Schwedler-csoportra kellett kisegítő csapást mérnie, míg a 18. és 56. hadsereg feladata a rosztovi irány biztosítása volt. A 9. hadseregnek a Déli Front csapásmérő jobb szárnya mögött kellett gyülekeznie a főparancsnok tartalékaként.

A támadásban való együttműködésre a Délnyugati Front állományából a 38. és 6. hadsereg erőinek egy része és a 6. lovashadtest került bevonásra. Ezek feladata az volt, hogy verjék szét az ellenség harkovi csoportosításának déli szárnyát, és ezáltal biztosítsák a Déli Front támadó csapatait az északnyugati irányból mért esetleges ellenséges csapásokkal szemben. A légierő azt a feladatot kapta, hogy a levegőből oltalmazza a frontok csapásmérő csoportosításait és támogassa támadó tevékenységüket. Kijelöltük a hadművelet rejtett előkészítésének biztosításához szükséges legszigorúbb rendszabályokat is. A csapatok támadási készenlétének időpontját január 12-re tűztük ki.

A főparancsnok elhatározása alapján sürgősen megkezdtük a frontoknak kiadandó direktívák kidolgozását. Mivel a hadműveletben a Déli Frontnak jutott a döntő szerep, ezért a feladataikat megszabó direktíva kidolgozásába vontuk be a hadműveleti csoport munkatársainak nagyobb részét. December 27-én jelentettem Tyimosenkónak az okmány vázlatát. Szemjon Konsztantyinovics figyelmesen áttanulmányozta, majd azt mondta, hogy az egészet egyeztessük a frontparancsnokkal. Másnap M. A. Parszegov, V. Sz. Tamrucsi és F. J. Falalejev tábornokkal együtt Kamenszkbe repültünk, ahol a Déli Front törzse települt. Megérkezésünk után fogadott bennünket R. J. Malinovszkij altábornagy. A megbeszélésen I. I. Larin hadosztálykomisszár, a front haditanácsának tagja és A. I. Antonov altábornagy, törzsfőnök is részt vett. A szokásához híven kissé komor Rogyion Jakovlevics szótlanul hallgatott végig bennünket. Én nagyvonalakban ismertettem vele a hadművelet célját, elgondolását, a csapásmérő csoportosítások tervezett összetételét, majd, miután a direktíva tervezetét is ismertettem, hozzáfűztem:

— A főparancsnok különösen fontosnak tartja, hogy a támadás előkészületei rejtve maradjanak. Mivel mindez a front csapatai jelentős részének átcsoportosításával jár együtt, a marsall nyomatékosan kéri, Rogyion Jakovlevics, hogy úgy szervezzenek meg minden csapatmozgatást, hogy az ellenség ne deríthesse fel manőverünket és ne tehessen ellenrendszabályokat. E célból szükséges a hitleristák félrevezetéséhez szükséges intézkedések kidolgozása és végrehajtása.

Malinovszkij valamennyi javaslatunkkal egyetértett, mindössze néhány apróbb módosítást kért. A megbeszélés vége felé a frontparancsnok azt kérte, hogy rendeljünk alá neki a 6. hadseregből egy nehéztüzérezredet, amelyet a főcsapás irányán kívánt alkalmazni.

Amikor Voronyezsbe visszatértünk és a főparancsnoknak jelentettük utunk eredményeit, Tyimosenko utasított bennünket, hogy Malinovszkij tábornok összes kívánságát és kérését vegyük figyelembe, majd aláírta a direktívát.

Ezalatt a hadműveleti szakembereink másik csoportja a Délnyugati Front törzsével szoros együttműködésben egy másik direktíva kidolgozásával foglalkozott, amely a 6. hadsereg, a 6. lovashadtest erőinek, valamint a 38. hadsereg balszárny-csapatainak csapását irányozta elő Harkov dél felől történő átkarolása céljából.

A hadművelet előkészítése igen nehéz körülmények között ment végbe. Kemény fagyok, hóviharok, hótorlaszok... Százával, ezrével dolgoztak az emberek szakadatlanul azon, hogy a havat eltakarítsák a vasutakról. A vonatok így is minduntalan elakadtak, bár általában két mozdonnyal közlekedtek. Nem is szólva a földutakról, ahol a szó szoros értelmében kézi erővel kellett a gépkocsikat és a harci technikai eszközöket vontatni.

Az átcsoportosítás nehézségei és néhány egyéb ok miatt a főparancsnok kénytelen volt a támadás kezdetét január 12-ről 18-ra halasztani.

Január 10-én direktíva jellegű levél érkezett a főhadiszállástól. Ez a Moszkva alatti ellentámadás tapasztalatainak összegezése alapján adott ajánlásaiban hívta fel a figyelmet arra, hogy a támadás fő irányaiban csapásmérő csoportosításokat kell létrehozni, a tüzérséget és harckocsikat tömegesen kell alkalmazni, s a támadás teljes mélységére meg kell szervezni a fegyvernemek együttműködését.[3]

A főhadiszállás útmutatásai a legjobbkor érkeztek. Hatásuk a Vörös Hadsereg valamennyi további hadműveletének tervezésében és végrehajtásában érződött. Támadási előkészületeink közben mi is ezeknek az utasításoknak az alapján dolgoztunk.

Az Irány hadműveleti csoportja lankadatlan figyelemmel kísérte a hadművelet előkészítésének menetét. E munka talán a Délnyugati Front 6. hadseregében (ennek parancsnoka volt korábban R. J. Malinovszkij) folyt a legerélyesebben. Rogyion Jakovlevics Déli Front parancsnokká történt kinevezése után ideiglenesen K. Sz. Moszkalenko tábornok, hadseregparancsnok-helyettes látta el a parancsnoki teendőket, aki J. T. Pozsidajev hadosztálykomisszárral, a hadsereg

3 Центральный архив Министерства обороны СССР (továbbiakban — ЦА МО СССР), ф. 228, оп. 3947, д. 17, л. 7.

haditanács tagjával együtt járta sorra fáradhatatlan eréllyel majdnem valamennyi hadosztályát, ellenőrizte a csapatok készenlétét, s ahol kellett, tanácsot, segítséget adott alárendelt parancsnokainak.

A jobb szárnyon erős csapásmérő csoportosítást alakítottak ki három lövészhadosztályból, két harckocsidandárból és a tüzércsapatok nagyobb részéből. Ugyanitt állt készenlétben a front közvetlen alárendeltségébe tartozó 6. lovashadtest. A bal szárnyon két hadosztályt vontak össze. Ezek egyike azt a feladatot kapta, hogy Izjumtól délnyugatra, a másik pedig, hogy ettől délre mérjen csapást Ivancsukovka felé azzal a céllal, hogy a későbbiekben egyesüljenek és zárják be a gyűrűt Izjum körül, amelyet ellenséges csoportosítás tart megszállva.

A 6. hadsereg parancsnoksága már a hadművelet előkészítése során igyekezett megjavítani csapatai helyzetét. Január 11-én a hadsereg néhány egysége váratlan rohammal birtokba vett több harcászati fontosságú helységet: Szavincit, Dovgalevkát és Morozovkát. Három nappal később M. A. Peszocsin ezredes 411. lövészhadosztályának alegységei átkeltek az Északi-Donyecen, kiverték az ellenséget Zaliman községből, és hídfőt foglaltak a folyó nyugati partján. Ez annál is inkább fontos volt, mert a rendelkezésünkre álló értesülések szerint a hitleristák számos helyen aláaknázták a folyó jégpáncélját, s bármely pillanatban felrobbanthatták, megnehezítve számunkra a folyón való átkelést. Sz. K. Tyimosenko marsall parancsot adott, hogy haladéktalanul rendezzék be az átkelőhelyeket, s azokon harckocsikat és nagy űrméretű tüzérséget szállítsanak át a hídfőbe. És bár az ellenség szívósan kísérletezett sorozatos ellenlökésekkel, csapataink sikerrel keltek át a hídfőbe, amely igen jó felvonulási területet jelentett a küszöbönálló támadáshoz.

Ekkor érkezett a 6. hadsereg új parancsnoka, Avkszentyij Mihajlovics Gorodnyanszkij, aki igen tapasztalt katona volt. Szmolenszk védelmekor ő volt a 129. lövészhadosztály parancsnoka. Magasabbegysége ott igen eredményesen tevékenykedett, s a tehetséges parancsnok nagyot emelkedett beosztásában: kinevezték a 13. hadsereg parancsnokává, amelynek élén a jeleci támadó hadműveletben ismét kitűnt. A 6. hadsereg csapatai tehát Avkszentyij Mihajlovics személyében méltó utódot kaptak Malinovszkij altábornagy helyébe.

Fokozott igyekezettel készültek a támadásra a Déli Front csapatai, amelyekre a hadműveletben vezető szerep várt.

A csapatoknál céltudatos pártpolitikai munka bontakozott ki. Irányítói Illarion Ivanovics Larin, Leonyid Romanovics Kornyijec hadosztálykomisszárok, haditanácstagok, Mihail Ivanovics Mamonov hadosztálykomisszár, politikai csoportfőnök és Leonyid Brezsnyev dandárkomisszár, politikai csoportfőnök-helyettes voltak. A Délnyu-

gati Fronton ezt a munkát Kuzma Akimovics Gurov hadosztálykomisszár, a haditanács tagja, Szergej Fjodorovics Galadzsev hadosztálykomisszár, politikai csoportfőnök és helyettese, Grigorij Vaszilijevics Usakov dandárkomisszár irányították.

Ez a tevékenység igen sokrétű volt. A pártba és a Komszomolba való belépésre buzdították a legjobb harcosokat és parancsnokokat, az egységek és alegységek között újra elosztották a kommunistákat, s kivétel nélkül valamennyi alegységben és egységben megerősítették a párt- és Komszomol-szervezeteket. Csupán az a tény, hogy erőteljes csapásokat készítünk elő az ellenség ellen, jelentős mértékben növelte a tagként vagy tagjelöltként a pártba felvételüket kérők számát.

A politikai szervek a pártaktíva erősítését és szilárdítását tekintették legfontosabb feladatuknak, mivel ez volt az a mag, amelyre támaszkodva egységbe forraszthatták a személyi állományt, mozgósíthatták a katonákat az ellenséggel szembeni áldozatos küzdelemre.

A Déli Front politikai szervei a pártaktíva eszmei és politikai nevelésének számtalan módszerét kutatták fel és alkalmazták, s e téren nagyszerű szervezési és módszertani tapasztalatokra tettek szert. A pártpolitikai munka szervezési problémáival és az általános politikai kérdésekkel foglalkozó rövid szemináriumok mellett széles körben alkalmazták a harchelyzetben végzett politikai munka tapasztalatainak kicserélését célzó, valamint a közelgő hadműveletek feladataival foglalkozó pártaktíva-értekezleteket mind a csapatoknál, mind a magasabbegységeknél.

E sokrétű, felelősségteljes munkában a pártpolitikai aktíva központi alakja kétségtelenül az egység katonai komisszárja volt, hiszen ő irányította és hangolta össze az emberek körében végzett nevelőmunka különböző formáit, s egyben ő irányította a párton belüli munkát is.

Igen pontosan és hangsúlyozottan fejezte ezt ki Leonyid Iljics Brezsnyev a politikai főcsoportfőnökségnek felterjesztett egyik akkori dokumentumában. A Déli Front távollevő politikai csoportfőnökének helyetteseként ezt jelentette:

„A Déli Front egységeiben szolgáló katonai komisszárok többsége helyesen érti feladatát, nagyszerű szervezők, a pártpolitikai munka igazi vezetői. Tisztában vannak azzal, milyen fontos szerepet játszanak a pártszervezetek a pártpolitikai munka egész rendszerében és a harcfeladatok végrehajtásának biztosításában. Munkájukat ezért nagy gonddal segítik, folyamatosan irányítják, s a fő feladatok megoldására ösztönzik őket."[4]

4 ЦА МО СССР, ф. 228, оп. 710, д. 66, л. 92—103.

A továbbiakban Leonyid Iljics néhány ténnyel bizonyítja a katonai komisszároknak a támadás előkészítése során végzett eredményes munkáját, beszél e munka feltételeiről, körülményeiről, majd felhívja a figyelmet az általuk alkalmazott legeredményesebb formákra és módszerekre.

Többek között elmondja, hogy a komisszárok a támadási harcparancs vétele után összehívják a pártvezetőségek titkárait s tagjait, a pártszervezőket, és konkrét feladatokat szabnak nekik. A pártaktívát felkérik, hogy szervezzenek az újonnan érkezett állománnyal beszélgetéseket az egység harci hagyományairól, beszéljenek a korábbi harcokban kitűnt katonákról és parancsnokokról, azok hősiességéről, magas fokú katonai képzettségükről, s vessék valamennyi katona emlékezetébe, hogy katonai képzettségüknek megfelelően alaposan és konkrétan készüljenek fel a harcra. Ezek után a komisszár által eligazított pártvezetőségi tagok és a pártszervezők az alegységekben rövid gyűlésekre hívják össze a kommunistákat és komszomolistákat, megmagyarázzák a parancs lényegét és emlékeztetik őket: a kommunisták és komszomolisták elsőrendű kötelessége, hogy mindig a támadók első soraiban legyenek.

A Déli Front politikai szervei fokozott figyelemmel kísérték a Komszomol tevékenységét. A politikai csoportfőnökség utasítására a támadás előkészítése során valamennyi seregtestben értekezleteket tartottak, amelyeken számot adtak a Komszomol-szervezetek harcok közben végzett munkájáról és a közelgő harctevékenység folyamán rájuk váró feladatokról.

Az 1942-es évnek azokban a felejthetetlen napjaiban L. I. Brezsnyev kezdeményezésére készült el a „Komszomolista dicsőség" című kiadvány, amely a kommunista és komszomolista katonák bátor tetteiről szólt. A politikai csoportfőnök-helyettes tollából is megjelent benne egy cikk, „Lőporfüstben" címmel. „E súlyos napokban, szülőföldünkért vívott nagy ütközetek lőporfüstjében edződött és erősödött tovább a pártszervezeteknek a hadseregbeli Komszomolban betöltött vezető szerepe — olvashatjuk a cikkben. — Ez a vezetés rugalmasabb, harcosabb lett. A Déli Front kommunistái, akik a csatatereken dicsőséget, hírnevet vívtak ki maguknak, a maguk helytállását, hősiességét és bátorságát plántálják át legközelebbi segítőtársaikba, a komszomolistákba."[5]

Amikor a Déli Front politikai szerveinek arról a munkájáról beszélek, amellyel a katonákat, s elsősorban a komszomolistákat és a fiatalokat nagyszerű erkölcsi tulajdonságokra nevelték, feltétlenül meg

5 *Котов, М.—Лясковский, В.:* Бессмертие, Ереван, 1970, с. 3—8.

kell említenem a politikai munkások tevékenységének egy másik epizódját is, amelyet Mihail Kotov és Vlagyimir Ljaszkovszkij, a „Komszomolszkaja Pravda" két volt tudósítója írt meg.

Egy ízben a Déli Front politikai csoportfőnökségére hívták be őket, L. I. Brezsnyevhez. Ő elmondta a két újságírónak, hogy elolvasta a „Komszomolszkaja Pravdá"-ban az egyik tudósításukat, amelyet egy üteg tizenhat harcosáról írtak, akik az 1941 késő őszén vívott harcok során tüntették ki magukat. Ez az üteg 1941 novemberében vitt végbe legendás hőstettet, amikor a Don melletti Rosztov megközelítési útjain a Berber-oba kurgánt védték. Az üteg harcosai utolsó leheletükig kitartottak, nem engedték áttörni a fasiszta páncélosokat, és miközben 12 ellenséges harci gépet megsemmisítettek, valamennyien hősi halált haltak.

— Az anyag összegyűjtése még csak a munka fele. Mi lenne, ha részletesebben, színesebben írnának róla? — kérdezte a dandárkomisszár az újságíróktól.

Rövidesen át is adták Leonyid Iljicsnek a kéziratot. A politikai csoportfőnök-helyettes közölte velük, hogy áttanulmányozza az anyagot.

L. I. Brezsnyev már másnap újból találkozott a két újságíróval, elmondta, hogy általában jónak tartja a kéziratot, tett néhány észrevételt, javasolta, hogy hagyják ki belőle a fölösleges dolgokat, majd hozzátette:

— A hős tüzérek történetéről írjanak egy nagyobb lélegzetű elbeszélést, a „Vo Szlavu Rogyini" (A haza dicsőségéért) frontújság mellékleteként. Utazzanak Rosztovba és intézkedjenek mielőbbi kiadásáról.

A barvenkovo—lozovajai hadművelet kibontakozásakor a könyvecskét Rosztovban 50 000 példányban kinyomtatták és szétosztották a csapatok között. A könyv szerkesztője L. I. Brezsnyev volt.[6] A kiadvány jelentős nevelő és mozgósító szerepet játszott a támadásoknál.

Sok évvel azután, hogy az üteg harcosai Szergej Oganyan hadnagy és Szergej Vavilov politikai helyettes parancsnoksága alatt (mindkettejüket haláluk után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki) véghezvitték halhatatlan hőstettüket, azon a Rosztov környéki kurgánon, amelyet mindhalálig védelmeztek, egy obeliszket emeltek tiszteletükre.

Most pedig szóljunk arról is, hogyan folyt a pártpolitikai munka a támadás előkészítése közben a Délnyugati Fronton. Itt szintén emelkedett a kommunisták és komszomolisták száma. A politikai apparát-

6 A könyv örmény és orosz nyelven hamarosan Jerevánban is megjelent.

tus a kommunisták helyes elosztása révén elérte, hogy valamennyi században és ütegben megalakulhattak a pártszervezetek.

Sz. F. Galadzsev hadosztálykomisszár, a Délnyugati Front politikai csoportfőnöke egyebek között ezt jelentette azokban a napokban a politikai főcsoportfőnökségnek:

„A politikai szervek és a politikai apparátus változatlanul azon fáradozik, hogy valamennyi alegységben és egységben erős, harcos aktívát hozzon létre, fejlesszen ki. A parancsnokok és politikai munkások az alegységek személyi állományának és az egyes harcosok harci tulajdonságainak gondos tanulmányozása segítségével maguk köré gyűjtik azokat a bátor, elszánt és kezdeményező harcosokat, akikre bizton támaszkodhatnak harc közben. A politikai szerveknek és parancsnokoknak az egységek többségében sikerült olyan erős harci aktívát kialakítaniuk, amely képes a maga személyes példaadásával az egész személyi állományt magával ragadni a harcfeladatok teljesítésére..."[7]

A Délnyugati és a Déli Front csapatainál egyaránt szívesen emelték ki az arra alkalmas kommunistákat és komszomolistákat különböző politikai beosztásokba.

A támadás előkészítésének napjaiban az agitációs és propagandamunka is élénkebbé vált. Ebben nagy szerepet játszott a politikai főcsoportfőnökség azokban a napokban hozzánk érkezett igen konkrét és szakszerű direktívája.

Elsőrendű feladatnak az alegység szintű agitátorok munkájának megszervezését tartottuk, s ezért valamennyi politikai munkás erőfeszítése erre irányult. Ennek meg is volt az eredménye: a vöröskatonák és alparancsnokok közül számos fiatal agitátor tűnt ki, akik rendszeres munkával mozgósították az egységek és alegységek harcosait és parancsnokait a feladatok végrehajtására. Az agitátorok a meggyőző, szenvedélyes bolsevik szavak és a személyes példamutatás erejével lelkesítették a katonákat.

Az egységek és magasabbegységek politikai szerveinek és komiszszárjainak fáradhatatlan előkészítő munkája igen pozitív hatással volt a hadművelet eredményeire.

Kissé elébevágva az eseményeknek, szeretném megemlíteni, hogy a párt és a legfelsőbb főparancsnokság egyaránt nagyra értékelte a politikai apparátus szívós, valóban hősies munkáját. Számos politikai munkás kapott különböző fokozatú kormánykitüntetéseket. Leonyid Iljics Brezsnyevet például Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

A támadás kezdete előtt a frontok törzseinek és politikai csoportfőnökségeinek megfelelő osztályai számos intézkedést léptettek életbe

7 ЦА МО СССР, ф. 229, оп. 231, д. 58, л. 114.

annak érdekében, hogy kapcsolatot teremtsenek a partizánosztagokkal, megjavítsák azok irányítását a tervezett tevékenységi sávokban.

A népi bosszúállók számos helységet és főútvonalat tartottak ellenőrzésük alatt, hidakat robbantottak, pusztították az ellenséget, ezzel kényszerítve a fasiszta parancsnokságot erői szétforgácsolására.

E téren a putyilai partizánosztag mutatott példát, amelynek parancsnoka Szidor Artyemjevics Kovpak, komisszárja pedig Szemjon Vasziljevics Rudnyev volt. A kovpakista osztag viszonylag rövid fennállása alatt is jelentős veszteségeket okozott az ellenségnek. Az utak és hidak aláaknázására különleges csoportot szerveztek, amely számos fontos közlekedési útvonalat rongált meg.

Január 17-én valamennyi egység és magasabbegység megkapta a Délnyugati Irány főparancsnokának a támadás megindítására vonatkozó parancsát. Mindenütt párt- és Komszomol-taggyűléseket tartottak, röpgyűléseket szerveztek, amelyeken a harcosok és parancsnokok igen aktívan szólaltak fel. Az alegységeket a hadosztály-, hadsereg- és frontújságok különkiadásokkal látták el.

Január 18-án hajnalban, nagy erejű tüzérségi előkészítés után, a csapatok előrelendültek.

Távbeszélő kapcsolatba léptem A. G. Batyunya vezérőrnaggyal, a 6. hadsereg törzsfőnökével. Alekszandr Grigorjeviccsel az ismeretségünk még a Frunze Akadémián együtt töltött évekből eredt. Most a telefonban is felismertem öblös baritonját, lassú, tagolt beszédét. Már hangja csengésén is érződött rendíthetetlen nyugalma, megfontoltsága, pontossága. Jelentette, hogy a hadsereg jobbszárnyán A. A. Nyeborak dandárparancsnok 253. hadosztálya a Borscsevoje és Morozovka helységekben berendezett ellenséges támpontoknál kemény ellenállásba ütközött. A hadosztály jobbszárny-ezrede éppen azzal volt elfoglalva, hogy elhárítsa a 7—8 zuhanóbombázóval támogatott ellenséges gyalogság ellenlökését. Sz. M. Busev ezredes 337. hadosztályának az arcvonalszakaszán sem sokkal kedvezőbb a helyzet: előretörését ellenséges repülőgépek és harckocsik akadályozzák.

— De mi majd rendbehozzuk itt a dolgokat — jelentette határozottan Alekszandr Grigorjevics —, annál is inkább, mert a többi arcvonalszakaszon sikerrel nyomulunk előre.

Batyunya tábornok elégedetten szögezte le, hogy M. A. Peszocsin ezredes 411. lövészhadosztálya jól szervezte meg saját egységeinek és I. A. Jurcsenko ezredes 7. harckocsidandárának a tüzérségi támogatását. Ez a hadosztály is az ellenség erős tüzébe ütközött és repülők is támadták, de szívós harcban megtörte az ellenállást és eredményesen folytatja támadását. Batyunya jelentése szerint I. D. Zinovjev és Z. J.

Kutlin ezredesek balszárnyon harcoló (393. és 270.) hadosztályainak sávjában is kielégítően alakult a helyzet.

Szervezetten és a kitűzött időben indult meg a támadás a Déli Front 57. hadseregének arcvonalszakaszán is. Erről R. J. Malinovszkij tábornok tett jelentést a főparancsnoknak. Bár az előrenyomulás üteme lelassult, a csapatok magabiztosan haladtak előre.

Ilyen volt tehát a Délnyugati és Déli Font csatlakozásán harcoló csapataink támadásának kezdete az első jelentések alapján. Voltak természetesen balsikerek is. Sem a 6. hadsereg jobbszárnyán harcoló 253. hadosztály, sem a szomszédos 38. hadsereg összes magasabbegységei nem tudtak teret nyerni.

A 253. hadosztály parancsnoka, miután átcsoportosította erőit és a hadsereg tartalékából megkapta a 13. harckocsidandárt, másnap megismételte rohamát. Azonban ez sem járt sikerrel. A hadosztály nagy veszteségeket szenvedett, mégsem tudta elfoglalni sem Verbovkát, sem pedig Balakleját. A hadseregparancsnok kénytelen volt engedélyt adni A. A. Nyeborak dandárparancsnoknak, hogy menjen át védelembe, bár ez meggyengítette a csapásmérő csoportosítás jobbszárnyát.

A vele szomszédos 337. lövészhadosztály (parancsnoka Busev ezredes) január 19-én — erőit a balszárnyon összevonva — újból rohamra indult. És sikerrel! Az erélyes csapás után a magasabbegység katonái előbb Zsukovkát, majd Volobujevkát is birtokba vették. Alekszandr Grigorjevics Batyunya tehát teljesítette ígéretét. Annak ellenére, hogy a hadosztály arra kényszerült, hogy a 253. lövészhadosztály lemaradása miatt fedezetlenül maradt jobb szárnyán szüntelenül ellenséges rohamokat verjen vissza, egységei tovább támadtak, és január 20-án bevették Surovkát. Négy nap alatt 10 kilométerre nyomultak előre. Igaz, ez nem sok, de többre nem tellett erejéből, s ráadásul egyik ezrede lényegében nem tudott részt venni a támadásban, mivel az ellenség oldaltámadásait kellett hárítania.

M. A. Peszocsin ezredes 411. lövészhadosztályának a 7. harckocsidandár támogatásával végrehajtott támadását továbbra is siker koronázta. Miután ezredei kiszélesítették a Szeverszkij—Donyec nyugati partján megszerzett hídfőt, bevették Galinova, Ivancsukovka, Vetrovka támpontokat és elfoglalták Csepel keleti szegélyét. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett, alegységeinek maradványai sietve vonultak vissza délnyugat felé. Peszocsin gyorsan mozgó síző osztagokat küldött előre. Ezek oldalba és hátba támadták a visszavonuló ellenséget, s csapdákat állítottak visszavonulási útjain.

Peszocsin hadosztályparancsnok igen ügyesen alkalmazta a 7. harckocsidandárt. Azt a parancsot adta I. A. Jurcsenko ezredes dandárparancsnoknak, hogy amint a gyalogság áttörte a védelem peremvo-

nalát, valamennyi rendelkezésre álló harci gépét vesse be a rohamba. A harckocsik váratlan megjelenése teljes mértékben meglepte az ellenséget. A harckocsik és a gyalogság, valamint a hitleristák páncélelhárító eszközeit lefogó tüzérség szoros együttműködése révén igen gyors ütemben sikerült a védelmet teljes mélységben áttörni és szorosan az üldözőbe vett ellenség nyomában maradni.

Csepel felé irányuló sikeres áttörésünket követően az ellenség szárnyakon tanúsított ellenállása lényegesen meggyengült, és a 411. hadosztállyal szomszédos 337. és 393. hadosztály is lendületesen tört előre, nyugat felé.

A hitleristák a mélységben kiépített támpontokon igyekeztek megkapaszkodni, e kísérleteket azonban sikerült meghiúsítanunk. A 411. lövészhadosztály főerői hamarosan birtokba vették Kopanki és Volvenkovo helységeket, előrevetett osztagai pedig Lozovenykához törtek előre és felszabadították. Ezután M. A. Peszocsin ezredes északnyugat felé, a Busev-hadosztály előtt védő fasiszták oldalába és hátába fordította egységeit.

Így tehát a 6. hadsereg négynapi szívós harcokban a főcsapás irányában teljes mélységben áttörte az ellenség védelmét, miközben szétverte a 44. és a 298. német gyaloghadosztályt, valamint a 68. gyaloghadosztály egyik ezredét.

Örvendetesen alakult a helyzet a 6. hadsereg bal szárnyán is. I. D. Zinovjev ezredes itt támadó 393. lövészhadosztálya kezdetben ugyan csak lassan haladt előre az ellenség szívós ellenállása miatt, amikor azonban jobb oldali szomszédja, a 411. hadosztály lendületesen előrenyomult, I. D. Zinovjev lövészei Ivanovkát nyugat felől merészen átkarolva, erélyes csapást mértek az ellenségre, aminek következtében a németek kénytelenek voltak feladni ezt az erősen megerődített támpontot. A hadosztály szorosan az ellenség sarkában maradva felszabadította Protopopovkát, és január 22-én reggelre 20—28 kilométerre nyomult előre.

De talán mind közül Z. J. Kutlin 270. lövészhadosztálya tevékenykedett a legjobban. Amikor a hadosztály egy erős ellenállási gócba ütközött, Kutlin úgy határozott, hogy az ellenséget arcból indított rohamokkal leköti, két ezredét pedig azzal bízta meg, hogy karolja át az ellenséget. Ezek az egységek a szárnyakon át is törtek, majd hátba támadták a hitleristákat, akik meghátráltak és új terepszakaszon próbálták megvetni a lábukat, de ismét sikertelenül, mert újra félig bekerített helyzetbe kerültek. A hitleristák már csak a visszavonulásban kereshettek menedéket. Január 20-án Kutlin hadosztálya birtokba vette Peszkit és Goncsarovkát, majd 21-én felszabadította Krasznij Sahtyor munkáslakótelepet, és felzárkózott a Petrovszkaja, Grusevaha

terepszakaszra, miközben szakadatlan harcokban 30 kilométernyire nyomult előre. A németek itt védő 298. gyaloghadosztályának maradványai teljesen felmorzsolódtak.

Hadműveleti csoportunk, amely a támadás előtt új harcálláspontra, Szvatovóba települt át, állandó figyelemmel kísérte a hadművelet alakulását. Folyamatosan gyűjtöttük és tanulmányoztuk az ellenséges csapatok csoportosításában bekövetkezett változásokról szóló felderítési adatokat, pontosítottuk saját csapataink előrenyomulásának mélységét, szerveztük az együttműködést. A munka fő súlya az iránytisztekre, vagyis a hadműveleti és a felderítő osztály azon munkatársaira hárult, akiket a csapásmérő csoportosításba beosztott valamennyi fronthoz és hadsereghez vezényeltünk. Igen aprólékos, felelősségteljes munkát követeltünk tőlük, jóformán nem is jutott idejük pihenésre. Igen jól végezték iránytiszti feladatukat A. J. Jakovlev ezredes, P. G. Szobolev, V. Sz. Pogrebenko, D. N. Rondarev, N. F. Ikonnyikov alezredesek és P. A. Mjasznyikov őrnagy a hadműveleti, valamint I. J. Szuhackij alezredes és N. A. Szmolkin őrnagy, a felderítő osztály tisztjei. A hadművelet kezdete óta alig aludtak valamit, de a lelkesedés láthatólag felfokozta munkabírásukat, hiszen a mieink támadtak! A hadműveleti térképen sokasodó jelek bizonysága szerint egységeink és magasabbegységeink megtorpanás nélkül törtek előre.

A harcok színhelyéről beérkezett értesülések összegyűjtése, elemzése és összegezése után jelenthettem a főparancsnoknak, hogy A. M. Gorodnyanszkij tábornok 6. hadserege a hadművelet első szakaszában végrehajtotta a számára kiszabott feladatokat. Ugyanakkor szilárdan fedezte a Déli Front csapásmérő csoportosításának jobb szárnyát is, elősegítve annak támadását. Az a körülmény, hogy a 6. hadsereg áttörte az ellenség védelmét és szétverte a 44. és 298. német gyaloghadosztályt, kedvező körülményeket teremtett a gyorscsoport — a 6. lovashadtest — ütközetbe vetéséhez. A főparancsnoknak tett jelentésemben arra is rámutattam, hogy változatlanul nyugtalanít bennünket a jobb szárny helyzete. Itt ugyanis A. G. Maszlov tábornok 38. hadseregének csapatai elakadtak Balaklejánál, s az ellenség Harkovból tartalékokat vont előre e körzetbe.

— És mi a helyzet a Déli Fronton? — kérdezte a marsall.

Másik térképet terítettünk ki, amely az Malinovszkij tábornok magasabbegységeinek támadási sávjában kialakult eseményeket szemléltette. Itt a főirányban D. I. Rjabisev tábornok 57. hadserege, ennek jobb szárnyán pedig A. I. Sagin ezredes 341. lövészhadosztálya (a 6. harckocsidandárral megerősítve) harcolt. A hadsereg, amely január 18-án a Donyec keleti partjáról indított támadást, négy napig tartó harcokban felszabadította Kamenkát, Malenykaja- és Velikaja-Kami-

sevahát, teljes harcászati mélységben áttörte az ellenséges védelmet, és több mint 20 kilométerre nyomult előre.

N. U. Gurszkij ezredes 351. hadosztálya a 130. harckocsidandárral megerősítve, a 341. lövészhadosztállyal azonos időben ment át támadásba. Az ellenség elkeseredett ellenállását leküzdve, aznap estére birtokba vette az ellenséges támponttá kiépített Perekopot és Tyihockijt. Január 19-én és 20-án e magasabbegység csapatai elhárították az ellenség elkeseredett ellenlökéseit, majd miután megtörték az ellenségnek a védelmi csomópontokká kiképzett helységekből erős tűzzel támogatott ellenállását, folytatták előrenyomulásukat. Gurszkij hadosztálya, miután a hitleristák védelmének teljes harcászati mélységét áttörte és szétverte a 457. gyalogezred részeit, január 21-én estére a Novo-Kamisevaha, Bazalejevka terepszakaszra zárkózott fel, vagyis 20—22 kilométerre nyomult előre.

I. T. Zamercev ezredes 255. lövészhadosztálya jobb szomszédjával egyszerre indult rohamra. A sikeresen kibontakozó támadás során január 20-án csapatai az ellenség védelmének mélységében Dolgenykajában egy jól kiépített ellenállási csomópontba ütköztek. A hadosztályparancsnok elhatározása alapján az első lépcső alegységei merész manőverrel északi és déli irányból megkerülték a helységet, s másnap estére elfoglalták a mögötte fekvő Bobrovot, Dubrovkát és Morozovkát. Ezután a második lépcsőben levő ezred lendületes arctámadással felszámolta az elszigetelt ellenállási gócot. A magasabbegység csapatai négynapos támadásuk alatt 18 kilométerre törtek előre.

A kisegítő irányban bevetett 335. és 333. lövészhadosztály az 57. hadsereg csapásmérő csoportosításának bal szárnyát fedezte Szlavjanszk felől. P. M. Voloszatih alezredes 335. lövészhadosztálya Bogorogyicsnoje körzetében elkeseredett ellenséges ellenállásba ütközött, s itt is heves harcokra került sor. A hadosztály északi és déli irányból megkerülte és körülzárta ezt az erősen megerősített helységet, január 21-én estére pedig felzárkózott Golaja Dolina község keleti szélére, ami azt jelentette, hogy jobb szárnyával 6, bal szárnyával pedig 12 kilométert nyomult előre szakadatlan harcok közben. A 333. lövészhadosztály is szívós ellenállásba ütközött a Majakiban és Rajgorodokban védő ellenség részéről. Elkeseredett harcok közben csapataink január 31-én estére körülzárták ezt a két jelentős helységet, elfoglalni azonban nem sikerült.

Módunkban áll, hogy az 57. hadsereg tevékenységéről meglehetősen érdekes véleményt idézzünk egy nyugati hadtörténeti munkából. Nyugat-Németországban ugyanis kiadták annak a 257. gyaloghadosztálynak a történetét, amely más magasabbegységekkel együtt D. I. Rjabisev tábornok hadseregének magasabbegységei ellen harcolt.

Íme a 257. berlini hadosztály történetírójának, Albert Benarinak a megállapításai: „Január 18-án 05.30-kor a mi 257. hadosztályunk és északi szomszédunk, a 298. gyaloghadosztály védelmére erőteljes csapás zúdult, amelyet nagy túlerő mért ránk. Az oroszok támadása majdnem teljesen tüzérségi előkészítés nélkül indult meg. A hőmérő mínusz 35 fokot mutatott. Az erős fagyban a mi automata fegyvereink nagy része felmondta a szolgálatot. Ilyen körülmények között nem lehet azon csodálkozni, hogy a létszámfölényben levő ellenség áttörte védelmünket."[8]

A nyugatnémet szerzők jellemző módon többnyire megfeledkeznek arról, hogy a szovjet csapatok is pontosan azonos körülmények között harcoltak. Arról nem is beszélve, hogy minden — katonai kérdésekben egy kevéssé is jártas — ember tisztában van azzal, hogy téli viszonyok között, kemény fagyok idején összehasonlíthatatlanul nehezebb támadni, mint védeni.

„A hadtestünk parancsnoksága által megerősítésül kijelölt erők bevonásával január 24-re tervezett ellenlökés elmaradt — folytatja a történetíró —, mivel a 477. gyalogezred támpontjait többé-kevésbé bekerítették, és nem volt lehetőségünk arra, hogy lőszert szállítsunk nekik (a légi úton történő ellátásukra tett kísérletek sem jártak eredménnyel). Mindezek következtében ötnapos súlyos veszteségekkel járó harcok után kénytelenek voltunk Szidorovo helyőrségből Majakiba, Bannovszkoje, Bogorogyicsnoje, Golaja Dolina és Adamovka helyőrségből pedig Hrestyiscsébe visszavonulni, amelyet nehéz éjszakai menetekkel, pokoli hidegben, mély hóban és szakadatlan ellenséges üldözés közben kellett végrehajtanunk. A 457. ezred január 18-a óta Dolgenykajában védő alegységei is kénytelenek voltak január 24-én Ivanovkán és Cserkasszkaján keresztül déli irányba visszavonulni."[9]

Az 57. hadsereg támadása tehát általában tervszerűen bontakozott ki. Csapatainknak négynapos véres harcok árán sikerült a főcsapás irányában teljes mélységben áttörni az ellenség harcászati védelmét, és január 21-én estére elérni a Velikaja-Kamisevaha, Bazalejevka, Morozovka, Majaki, Rajgorodok terepszakaszt, vagyis csapásmérő csoportosításunk 23 kilométerre nyomult előre.

Ezáltal létrejöttek a kedvező feltételek a front gyorscsoportjának (1. és 5. lovashadtest) ütközetbe vetéséhez. A szlavjanszki irányban, ahol kisebb erők mértek kisegítő csapást, a térnyerés nem volt jelentős.

Ugyanakkor az 57. hadsereg jobbszárny-hadosztályainak előre-

8 *Benari, A.:* Die Berliner Bären-Division. Bad-Nauheim, 1955., S. 74.
9 *Benari, A.:* Die Berliner Bären-Division, S. 74.

nyomulási üteme alacsonyabb volt jobb oldali szomszédjáénál, A. M. Gorodnyanszkij tábornok 6. hadseregénél. Ennek magyarázata részben az volt, hogy D. I. Rjabisev tábornok magasabbegységeinek sávjában az ellenséges védelem sűrűbben volt megtűzdelve ellenállási csomópontokkal, másrészt pedig a 6. hadsereg parancsnoki kara nagyobb harci tapasztalattal rendelkezett és erélyesen, rendkívül körültekintően vezette a harcot.

Hadműveleti csoportunk a Déli Front többi hadseregének tevékenységét is figyelemmel kísérte. A. I. Lopatyin tábornoknak a csapásmérő csoportosításba beosztott 37. hadserege azt a feladatot kapta, hogy a Dranovka, Ivanodarjevka terepszakaszáról Druzskovka általános irányba mért csapással, az 57. és 12. hadsereggel együttműködve semmisítse meg a Schwedler-csoportot és jusson ki Belenykoje és Artyomovszk vonaláig. A hadsereg csapásmérő csoportosításába, amely két lépcsőben épült fel, négy lövész- és egy lovashadosztályt, két harckocsidandárt és a tüzérség főerőit osztották be. Ezenkívül a hadsereg sávjában hadseregközvetlen tüzércsoportot alakítottak, amelynek feladata a védelem mélységében települt ellenséges tűzrendszer lefogása volt.

Lopatyin tábornok 37. hadseregének csapatai is január 18-án hajnalban mentek át támadásba tüzérségi és légi támogatás mellett. Támadásukat egyórás tüzérségi előkészítés előzte meg.

A hadsereg csapásmérő csoportosításától jobbra, kisegítő irányban tevékenykedő 275. lövészhadosztály rendkívül szilárd védelembe ütközött. A magasabbegységnek csak másnap sikerült elfoglalnia az ellenséges peremvonalban levő támpontokat. A hadosztály egységei január 21-én estére csak rendkívül heves harcok után tudtak 3—8 kilométer mélyen behatolni a fasiszták védelmébe, és kijutni Rajgorodok, Nyikolajevka és Raj-Alekszandrovka helységekhez, itt azonban az ellenség tüze és ellenlökései következtében előrenyomulásuk elakadt. A négynapos heves harcok arra utaltak, hogy Szlavjanszk keleti megközelítési útjait az ellenség alaposan megerősítette.

A hadsereg csapásmérő csoportosításának szakaszán sikeresebben bontakozott ki a támadás. I. M. Sepetov vezérőrnagy 96. lövészhadosztályának január 18-ra a 3. harckocsidandár támogatásával, szívós harcokban sikerült felzárkóznia a hitleristák által valóságos kis tábori erőddé kiépített Novo-Alekszandrovka keleti szegélyére. Január 21-én estére a hadosztály egységei megtörték ezt az ellenállási gócot, és a mély hóban előrenyomulva, 10 kilométer mélyen hatoltak be az ellenség védelmébe.

E hadosztály parancsnoka, egységparancsnokai, alegységparancsnokai és pártpolitikai apparátusa mintaszerű harci tudással és önfel-

áldozó hősiességgel törtek feladataik végrehajtására. Az egész személyi állomány rendkívül magas fokú támadó kedvet, önfeláldozást tanúsított és mesterien bánt fegyvereivel. Éppen ezért szervezték át a 96. lövészhadosztályt az elsők között gárdahadosztállyá, amikor is a 14. gárda-lövészhadosztály nevet kapta. Vele együtt a 132. és 142. harckocsidandár is átszervezésre került mint 4., illetve 5. gárda-harckocsidandár.

A 99. lövészhadosztály V. J. Vlagyimirov vezérőrnagy parancsnoksága alatt a 2. harckocsidandár támogatásával rohamozta meg az ellenség védelmét, s beékelődve annak mélységébe, a támadás második napján birtokba vette Csernogorovka támpontot. E hadosztály támadási szakaszán vetették be a siker továbbfejlesztése érdekében a hadsereg második lépcsőjéből a 150. lövészhadosztályt. A két magasabbegység a támadás negyedik napjának estéjére 20 kilométer mélyen hatolt be az ellenség védelmébe, s egyes irányokban annak teljes harcászati mélységét áttörte.

A 230. lövészhadosztály egységeinek támadása mindössze annyit eredményezett, hogy kisebb mértékben beékelődtek az ellenség védelmébe. Az ellenség ellenállási csomópontjai ugyanis igen erős ellentevékenységet fejtettek ki. Elakadt a hadsereg csapásmérő csoportosításától balra támadó 218. lövészhadosztály támadása is.

Néhány hadosztály sikere ellenére a 37. hadsereg nem tudta maradéktalanul végrehajtani a kapott feladatot. Előrenyomulása elmaradt A. M. Gorodnyanszkij és D. I. Rjabisev hadseregétől, s ez jelentős mértékben akadályozta a hadművelet egészének további tervszerű kifejlesztését.

Ennek ellenére a 37. hadsereg csapatai nagymértékben felőrölték a velük szemben álló 295. és 76. gyaloghadosztályt, és lekötötték az ellenség Kramatorszk körzetében összevont tartalékait.

Néhány szót kell szólnom a K. A. Korotyejev vezérőrnagy által vezetett 12. hadsereg támadó hadműveleteiről is. A csekély harci állománnyal rendelkező hadsereg a kisegítő irányban harcolt, Lopatyin hadseregétől délre. Három lövészhadosztályból és egy harckocsidandárból álló csapásmérő csoportosítását hadműveleti felépítésének közepén alkalmazva, január 18. és 21. között eredménytelenül kísérelte meg a meglehetősen erős ellenséges védelem áttörését, hogy aztán támadását Dzerzsinszk felé fejlessze tovább, és ezzel segítse elő a front csapatai általános hadműveleti sikerét. Az itt harcoló magasabbegységek aktívan, kitartóan tevékenykedtek, s bár csak helyi jellegű harcászati sikereket értek el, lekötötték az ellenség velük szemben harcoló erőit és Gorlovka, továbbá Ordzsonikidze körzetében települt közeli tartalékait.

Január 21-én este összegeztük csapatainknak a hadművelet első négy napja alatt kivívott eredményeit, és arra a következtetésre jutottunk, hogy a szokatlanul nehéz téli viszonyok között, amelyek rendkívüli fizikai és erkölcsi erőfeszítést követeltek a személyi állománytól, a 6. és 57. hadsereg erőivel a teljes harcászati mélységben áttörtük az ellenség rendkívül szilárd védelmét két frontunk csatlakozásán. A 6. és 57. hadsereg eredményes tevékenysége következtében az e seregtestek sávjában harcoló német fasiszta csapatokat szétvertük. Ez vonatkozott a 44., 298., 257. és részben a 68. gyaloghadosztály erőire. Igen kedvező feltételeket sikerült teremteni a frontok gyorscsoportjainak az áttörésbe való bevetéséhez, a támadás sikerének továbbfejlesztéséhez.

Ugyanakkor a hitleristáknak sikerült a 75 kilométer szélességű áttörésünk szárnyain — jobbról Balakleja, balról Szlavjanszk körzetében — elhárítani csapataink támadását, és az itt kiépített meglehetősen erős ellenállási csomópontokat birtokukban tartani.

Elérkezett tehát annak az ideje, hogy a hadművelet alakulásának megfelelő új elhatározásokat hozzunk.

Minthogy az ellenségnek sikerült megtartania Balakleját és Szlavjanszkot — ezt a két sajátos tábori erődöt az áttörési szakasz két szárnyán —, amelyek csapataink további mélységi előretörése esetén hídfőállásként szolgálhattak a 6. és 57. hadsereg csapásmérő csoportosításainak szárnyaira és hátába irányuló ellencsapásokhoz, az a feladat állt előttünk, hogy minél gyorsabban számoljuk fel az ellenséges védelemnek ezt a két veszélyes gócát.

A következő napokban heves harcok bontakoztak ki mindkét front tevékenységi sávjában. Különösen Balakleja körzetében lángoltak fel újult erővel a harcok. A. A. Nyeborak dandárparancsnok, a 253. hadosztály parancsnoka, egységei átcsoportosítása után január 22-én csapást mért Balakleja keleti megközelítési útjaira. Harcosai egész nap szünet nélkül támadták a Morozovka (Szevernaja), Olhovatka és Borscsevoje támpontokban berendezkedett ellenséget. Estére mindhárom helységből kiverték őket. Január 23-ra virradó éjjel a 253. hadosztálynak sikerült áttörnie Balakleja vasútállomáshoz. Itt az állomás birtokbavételéért heves harc lángolt fel. Csapataink megbénították az állomás forgalmát, és a hitleristák fegyver- és lőszerutánpótlást szállító szerelvényeit súlyosan megrongálták.

Sz. M. Busev ezredes 337. lövészhadosztályát azzal a 7. harckocsidandárral erősítették meg, amely korábban eredményesen működött közre M. A. Peszocsin ezredes 411. hadosztályának csapásában. Busev katonái január 22-én, déli irányból mértek csapást Balaklejára. Pervomajszkij birtokbavétele után heves harcokba bonyolódtak

Bajrak és Lageri birtokáért, majd Balakleja megközelítési útjaira zárkóztak fel. Január 23-án estére a hadosztály 1129. ezrede áttört a város délkeleti és déli szegélyéhez, ahol heves utcai harcokba bonyolódott, az 1131. ezred közelharcban elfoglalta Guszarovkát és Bajrakot, mialatt a részben az I. A. Jurcsenko ezredes dandárjának harckocsijaira szállt 1127. ezred szívós harcok után kiverte az ellenséget Lageriből és hátulról támadta Balakleját.

Nyeborak és Busev lövészei, I. A. Jurcsenko harckocsizóival közösen, majdnem teljesen körülzárták Balakleját, amelynek helyőrsége már csupán a Verbovkában és Jakovenkóban berendezett támpontok között húzódó keskeny sávon keresztül tudott kapcsolatot fenntartani főerőivel. Mindezt Alekszandr Grigorjevics Batyunya jelentette, amikor A. M. Gorodnyanszkij vezérőrnagy jobbszárny-hadosztályainak egységeinél tartózkodott, hogy segítséget nyújtson az ellenség szívós ellenállásának megtörésében. Minden pillanatban vártuk a Balakleja bevételéről szóló jelentést. Az önfeláldozó rohamokat azonban nem koronázta teljes siker, mert az ellenség közel négy gyaloghadosztálynyi erőt vont ki Harkov körzetéből és bevetette Balaklejánál. Ezzel jelentős erőfölényre tett szert magasabbegységeinkkel szemben.

Ezalatt a 6. hadsereg bal szárnyán harcoló egységek az ellenség számtalan ellenlökésének elhárítása közben, szakadatlan harcban nyomultak előre nyugat felé, és egyik helységet a másik után szabadították fel. M. A. Peszocsin 411. lövészhadosztálya január 22-én hajnaltól a korábbihoz hasonló sikerrel folytatta nyugati irányú támadását. Jobbszárny-egységei heves harcot vívtak Sevelevkáért, még erőinek egy részével a visszavonuló ellenséget üldözte. Délutánra Sevelevkát bevették, de a hitleristák friss erők előrevonása után 10 páncélos támogatásával alkonyatkor ellenlökésbe mentek át, csapatainkat visszavetették és újból elfoglalták Sevelevkát. A 411. lövészhadosztály egységeinek csak január 23-ra virradó éjjel, újabb roham után sikerült végleg kiverni az ellenséget ebből a helységből.

Elérkezett az idő, hogy A. F. Bicskovszkij vezérőrnagynak a 26., 28., 49. lovashadosztályokból és az 5. gárda-harckocsidandárból álló 6. lovashadtestét Alekszejevszkoje irányába bevessük az áttörésbe. A hadtest egységei a 6. hadsereg előrenyomulását kihasználva, fokozatosan zárkóztak fel az arcvonalra. Szemjon Konsztantyinovics Tyimosenko, a tapasztalt lovasparancsnok, feszült figyelemmel kísérte a hadsereg támadását és a lovashadtest helyzetét, hogy azt a legmegfelelőbb időpontban lehessen bevetni. A lovashadtest-parancsnokokkal folytatott megbeszéléseken a marsall hangsúlyozta, hogy a lovasok tevékenységében a legfontosabb tényező a csapás váratlansága, valamint a harckocsikkal és lövészekkel való együttműködés.

Január 23-án hajnalban, amikor a 6. hadsereg főerői felzárkóztak a Sevelevka, Lozovenyka terepszakaszra, Bicskovszkij lovashadosztályai merész lendülettel az áttörésbe vetették magukat, s megkezdték az Alekszejevszkoje felé visszavonuló ellenség üldözését. Ám Alekszejevszkojét előzőleg szilárdan megerődítették, így a támpont körzetében kibontakozó harcok január 23-án estére igen hevessé váltak. A tüzérséggel megerősített mintegy két ezred erejű ellenség itt az előre kiépített védelem felhasználásával jelentékeny ellenállást tanúsított lovasainkkal szemben. A lovasok kénytelenek voltak lóról szállni, utcai harcokba bonyolódni a helység elfoglalásáért, majd pedig lendületesen megrohamozni a Szivasban és a Lohacsevo vasútállomáson lábukat megvetett fasisztákat.

A hadtest harctevékenysége az ellenséges légierő többszöri támadása ellenére is a 28. és 49. lovashadosztály egységeinek sikerével zárult. A lovasok január 24-én, Beljavka kitérőállomás birtokbavétele után átvágták a lozovaja—harkovi vasútvonalat, s ezzel megfosztották a hitleristákat e fontos közlekedési útvonaltól.

Ezalatt Gorodnyanszkij 6. hadseregének főerői, három nap leforgása alatt 35—40 kilométeres előrenyomulással felzárkóztak a Pagornije major, Otradova, Kraszivoje, Miroljubovka, Rozsgyesztvenszkoje terepszakaszra. A hitlerista hadvezetés hasztalanul próbálkozott meg mindennel, hogy feltartóztassa csapataink támadását ebben az irányban. A helyzet megmentése érdekében kénytelen volt a mélységből előrevont tartalékait ütközetbe vetni. A Délnyugati Front balszárnyhadseregének a 6. lovashadtesttel együttműködésben végrehajtott támadása általában eredményesen bontakozott ki, de a balaklejai ellenállási gócpontot, sajnos, nem sikerült felszámolni.

Január 21-én estére a Déli Fronton is megérett a helyzet a gyorscsoport bevetésére, amely az 5. és 1. lovashadtestekből állt. Andrej Antonovics Grecsko vezérőrnagy a 34., 60. és 79. lovashadosztályból, valamint a 132. harckocsidandárból álló 5. lovashadteste január 21-én estére Dmitrijevka, Bazalejevka, Brazsovka körzetben gyülekezett azzal a feladattal, hogy 22-én hajnalban nyomuljon be az áttörésbe Malaja Kamisevaha, Barvenkovo általános irányban, majd e helységek birtokbavétele után hatoljon be a 37. és 12. hadsereggel szemben harcoló ellenség hadtápterületének mélységébe.

Feofan Agapovics Parhomenko vezérőrnagy 1. lovashadtestének — állományában a 35., 36., 68. lovashadosztállyal és a 15. harckocsidandárral — az volt a feladata, hogy az 57. hadsereg csapatainak a Dolgenykaja, Krasznopolje—2 arcvonalra történt felzárkózásakor törjön át Dolgenykaja, Vasziljevka általános irányban, majd tovább támadva délkelet felé, mérjen csapást a német fasiszta csapatok szlav-

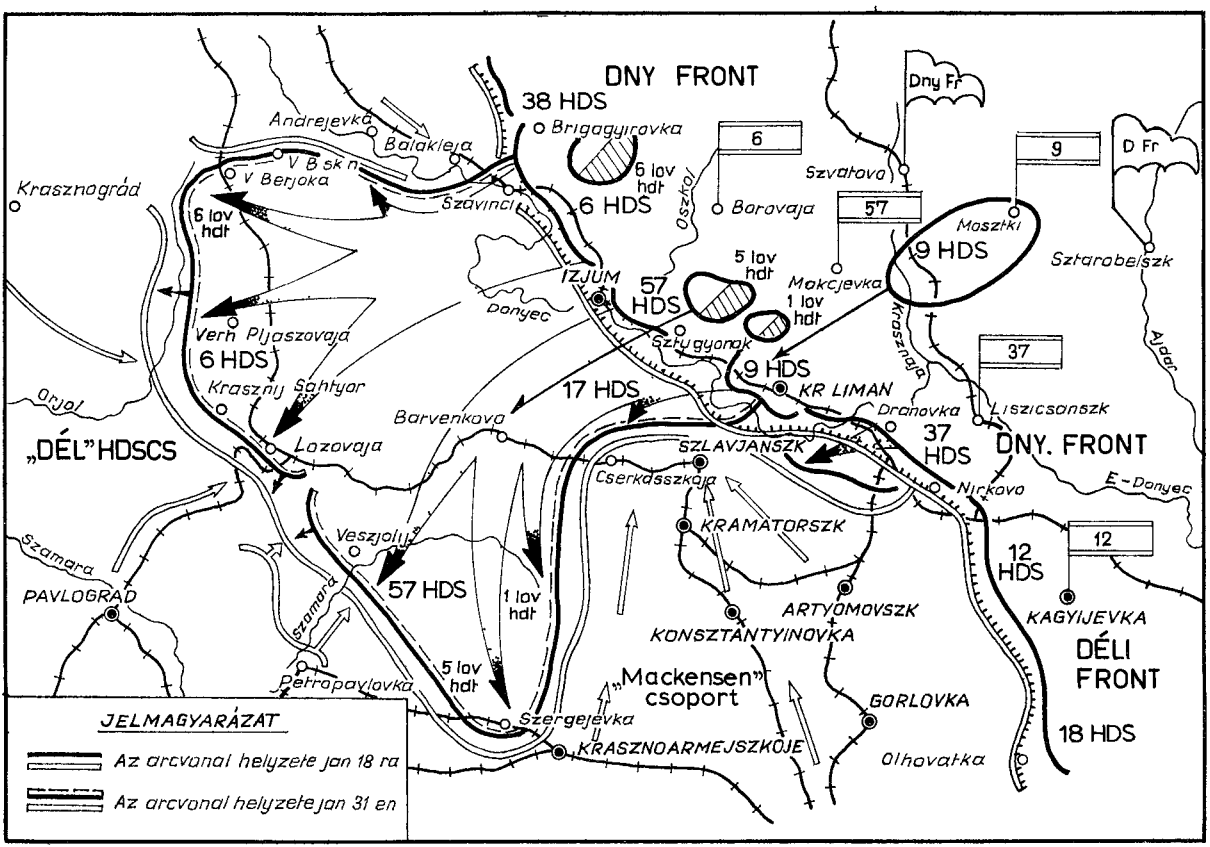

A BARVENKA—LOZOVAJAI HADMŰVELET (1942. JAN. 18—31.)

janszki csoportosításának szárnyára. A hadtest január 21-én reggel kezdte meg előrenyomulását és estére érte el Dolgenykaja körzetét. Január 22-én reggel készen állt feladatának végrehajtására.

A lovashadtestek bevetésének időpontjára a Déli Front 57. hadseregének jobbszárny-hadosztályai (a 341., 351., és 255.) kiverték állásaiból az ellenséget, és sikeresen folytatták támadásukat. Az arcvonal többi részén a hadsereg a szlavjanszki megerődített körlet mélységében szerteágazó állásokban szilárdan megkapaszkodott ellenség heves ellenállásába ütközött. Az 57. hadsereg arcvonala, amelynek szélessége a támadás kezdetén 58 kilométer volt, a kétszeresére nyúlt meg, a hadsereg már a tartalékokat is bevetette.

Nos, ilyen körülmények között kezdték meg tevékenységüket A. A. Grecsko és F. A. Parhomenko lovashadtestei. Mivel az 5. hadtest igen fontos szerepet játszott a hadművelet további eredményes kifejlesztésében, ezzel a hadtesttel foglalkozom részletesebben. Az 5. hadtest áttörésbe való bevetése előtt Tyimosenko marsall parancsot adott a Déli Front parancsnokának a 351. lövészhadosztály és még egy harckocsidandár Grecsko vezérőrnagynak történő alárendelésére. A hadtestparancsnok úgy határozott, hogy magasabbegységét január 22-én hajnalban veti harcba, első lépcsőben két, második lépcsőben egy lovashadosztállyal. Az aktív támadó tevékenység kezdete igen nagy politikai lelkesedéssel töltötte el az egész személyi állományt. Csupán a bevetés napján — nem teljes adatok szerint — 220-an kérték felvételüket a pártba.

A lovasoknak a barvenkovói irányban megindított lendületes támadása általában sikerrel bontakozott ki. A hadtest valamennyi hadosztálya még aznap délután három irányból felzárkózott a városba vezető utakra: V. Sz. Golovszkij ezredes 79. hadosztálya a 351. lövészhadosztály egyik ezredével együttműködve és a 132. harckocsidandár támogatásával a várost északnyugatról rohamozta, a 34. hadosztály A. N. Inauri ezredes parancsnoksága alatt észak felől támadta a város központját, míg a 60. hadosztály (parancsnoka G. N. Perekresztov ezredes) a szomszédos 255. lövészhadosztály egységeivel együttműködve, lendületesen rohamozta a várost északkeletről. Eközben Perekresztov egyik ezrede az ellenséges parancsnokságot meglepve, lovassági alakzatban a város utcáin termett, pánikot okozva a helyőrség soraiban, s ezzel jelentős mértékben járult hozzá az egész hadtest sikeréhez. Amikor a hadtest lóról szállt ezredei megkezdték a közelharcot Barvenkovo szívósan védekező helyőrségével, a 351. lövészhadosztály N. U. Gurszkij ezredes parancsnoksága alatt elfoglalta Danyilovka, Blagodatnoje körzetét, így biztosítva nyugat felől a lovasság Barvenkovo elleni támadását.

Őszintén meg kell mondanom, hogy az utcai harc távolról sem tartozik a lovasság feladatkörébe, ám a helyzet arra kényszerítette lovasságunkat, hogy a harctevékenység e fajtája elől se térjen ki.

A Barvenkovo utcáin vívott véres harcok január 23-án estig tartottak, és az ellenséges helyőrség teljes vereségével végződtek, bár az minden erejével igyekezett kezében tartani ezt a hadműveleti fontosságú helységet.

Késő estig igen örvendetes jelentést kaptunk A. A. Grecsko vezérőrnagytól: „A hadtest a lövész- és harckocsizó egységekkel együttműködve, kétnapos harc árán január 23-án estére birtokba vette a fontos ellenállási csomópontot, hadsereg szintű ellenséges hadtápbázist, valamint vasúti és közúti csomópontot képező Barvenkovo várost."

Sürgősen kapcsolatba léptünk a hadtesttörzzsel és részletesebb adatokat is kaptunk a Barvenkovóért vívott harcok eredményeiről. Egyebek között jelentették, hogy a hadtest viszonylag kisebb veszteségeket szenvedett az ellenséges repülőtámadások következtében, ezzel szemben a város felszabadítása közben zsákmányolt anyagok listája meglehetősen tekintélyes volt: 261 gépkocsit, 19 löveget, 2 páncélost, 8 háti lángszórót, 4 légvédelmi löveget, 30 000 gránátot, több élelmiszer-, lőszer- és repülőbombaraktárt, valamint 160 hadifelszereléssel megrakott vagont zsákmányoltak. Az ellenség több mint 400 katonát és tisztet vesztett Barvenkovóban.

A lovasok az ellenségtől szerzett zsákmányból egészítették ki élelmiszer- és lótápkészleteik egy részét. Hadműveleti csoportunk pedig megtette a szükséges intézkedéseket a lőszer és üzemanyag utánszállításra.

Január 24-re virradó éjjel Grecsko vezérőrnagy megerősített lovashadteste folytatta a délnyugati és déli irányba visszavonuló ellenség üldözését. Január 24-én hajnalra hadosztályai a Novo-Alekszandrovka, Alekszandrovka, Andrejevka körzetben gyülekeztek, hogy megkezdjék az ellenség hátába tervezett portyájukat.

Eközben folyamatban volt Barvenkovo és a környező falvak, községek végleges megtisztítása az ellenségtől. Ez lényegében a 351. hadosztály feladata volt. Január 24-re virradó éjjel ennek a hadosztálynak egy síző osztaga elvágta a Barvenkovóból pánikszerűen dél felé menekülő fasiszták visszavonulási útjait.

A. A. Grecsko lovasaival egyszerre kezdte meg aktív támadó tevékenységét F. A. Parhomenko vezérőrnagy 1. lovashadteste is. Január 22-én még jóval hajnal előtt élegységeivel áttört Dolgenykajától nyugatra, ugyanaznap délre N. A. Kiricsenko ezredes lovashadosztálya Bobrovon és Dubrovkán túlra tört előre. L. D. Iljin vezérőrnagy 56.

hadosztálya Kurulka ellen támadott, a 35. hadosztály (parancsnoka: Sz. F. Szkljarov ezredes) pedig második lépcsőben követte. M. V. Koloszov ezredes 15. harckocsidandára Kiricsenko hadosztálya mögött nyomult előre. Január 23-án és 24-én a lovasok heves harcokat vívtak Kurulkáért, s jelentős ellenséges erőket kötöttek le.

A Délnyugati Irány csapatai támadási sávjában e napokban kibontakozott heves és végsőkig kiélezett harcok közben kellett eldöntenünk egy rendkívül fontos kérdést: mikor, melyik irányban és milyen feladattal vessük ütközetbe a főparancsnok tartalékát képező 9. hadsereget (parancsnoka: F. M. Haritonov vezérőrnagy), amelynek állományába két lövész-, két lovashadosztály és két lövészdandár tartozott.

A hadműveleti csoportban dolgozó tábornokok és rangidős parancsnokok a csapatoktól beérkezett jelentések, valamint a csapatfelderítéstől és a partizánoktól kapott adatok gondos tanulmányozása után igen alaposan megfontolták és részvételemmel megvitatták ezt a kérdést. A legmegalapozottabb elgondolás „fő felderítőnk", I. V. Vinogradov ezredestől származott. Végül is arra a következtetésre jutottunk, hogy a január 23-án estére kialakult hadműveleti helyzetben a 9. hadsereget legcélszerűbb az 57. hadsereg jobb szárnyán, a Déli Front lovashadtestei mögött alkalmazni. Egy ilyen manőver — feltételezésünk szerint — lehetővé tehette, hogy ebben az irányban megfelelően növeljük erőinket ahhoz, hogy erőteljes csapást mérjünk a Donyec-medencében összevont német főerők szárnyára és hátába, s arra kényszerítsük, hogy a bekerítéstől fenyegetve harcoljon. Kedvező körülménynek tartottuk azt is, hogy a csapást nyugat felől szilárdan biztosította a Déli Front 6. hadseregének a tevékenysége.

Javaslatunkat jelentettem az Irány haditanácsának, sajnos a tervünket nem hagyták jóvá.

A 9. hadsereg január 24-vel a Déli Front parancsnokának alárendeltségébe került. Malinovszkij parancsot kapott, hogy F. M. Haritonov tábornok hadseregét a front csapataiból erősítse meg két lövészhadosztállyal és egy harckocsidandárral, továbbá négy tüzérezreddel és két sorozatvető osztállyal azzal a szándékkal, hogy a későbbiekben csapatai a Dubrovka, Bruszovka közötti 30 kilométer hosszúságú arcvonalszakaszt zárja le. A hadsereg azt a feladatot kapta, hogy főcsapását jobb szárnyával Cserkasszkaja, Lavrovka irányába mérje, s a 37. hadsereggel együttműködve kerítse be és semmisítse meg az ellenség kramatorszk—artyomovszki csoportosítását.

Hogy milyen következményei lettek ennek a balul sikerült elhatározásnak, arra később térek rá.

Tyimosenko marsall nagy figyelmet szentelt a légierőnek, amelynek

a hadművelet második szakaszában azt a feladatot szánta, hogy biztosítsa a lovashadtestek és a megerősítésül adott harckocsidandárok és lövészegységek légi oltalmazását, működjön velük együtt a harcban, s az ellenséges tartalékokra mért csapásaival akadályozza meg, hogy azok támadó gyorsanmozgó magasabbegységeinkkel szemben felvonulhassanak. A repülők a bonyolult időjárási viszonyok és kemény fagyok ellenére is mindent elkövettek a földi csapatok támogatása érdekében. A légierő január 22. és 24. között élőerőben és harci technikában egyaránt súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek: 9 repülőgépét, 362 gépkocsiját, 60 vasúti szerelvényét, számottevő mennyiségű fogatolt szállítmányát és több mint 2000 katonáját és tisztjét semmisítette meg.

Január 22-től 24-ig tartott tehát a hadművelet sikeres kifejlesztésének az a szakasza, amelyben a lovasok és az őket megerősítő harckocsidandárok játszottak fontos szerepet. Az 5. és 1. lovashadtestnek a barvenkovói irányban erőteljes ellenállást kellett leküzdenie. Annak ellenére, hogy az ellenség erős védelmét az arcvonalszakasz teljes hosszában áttörtük, a lovasság az első napokban szakadatlan harcokban, időnként rendkívül heves és megindulási állásaiktól jelentős távolságon vívott harcokban kényszerült magának utat törni. Ez az időszak természetesen különösen jól összehangolt együttműködést követelt meg a lovassági és lövész-magasabbegységek között. A legjobban ott sikerült megszervezni ezt az együttműködést, ahol a lovassági gyorscsoport tevékenységi irányában harcoló gyalogság a lovassági parancsnok alárendeltségébe került (így például N. U. Gurszkij ezredes 351. lövészhadosztályát A. A. Grecsko vezérőrnagynak rendeltük alá).

A hadművelet előkészítése során az akadozó vasúti szállítások következtében — a hótorlaszok, a szállítóeszközök hiánya és a hadtápszolgálat szervezeti hiányosságai miatt — a front csapatainak, különösen a gyorscsoportoknak a hadtápbiztosítása nagy nehézségekkel járt. A hadművelet folyamán pedig — a főparancsnok, a frontok és hadseregek haditanácsai minden igyekezete ellenére is — csak hatalmas erőfeszítések árán sikerült megszüntetni a messzire előretolt 6. és 57. hadsereg, valamint a lovashadtestek és velük együtt harcoló harckocsidandárok ellátásában tapasztalt hiányosságokat. Tőlünk telhetően mindent elkövettünk, hogy megszüntessük a csapatok lőszer-, üzemanyag-, élelmiszer- és lótápellátásában keletkezett fennakadásokat. Mindezek ellenére továbbra is előfordultak ilyen zökkenők, s ennek legfőbb oka hadtápunk akkori általános szervezetlensége, másrészt pedig a rendkívül hideg időjárás volt.

Január 24-én késő este a főparancsnoknál gyűltünk össze. Meg kel-

lett vonnunk az egyhetes támadó harcok mérlegét, és megfelelő kiigazításokat kellett eszközölnünk a további tevékenység tervében. Tyimosenko marsall a csapatok sikerei alapján leszögezte, hogy január 24-én estére a frontok csapásmérő csoportosításainak tevékenységi sávjában a helyzet általában kedvezően alakult a támadás folytatása szempontjából. A 6. hadsereg, amely kijutott a Pagornije major, Miroljubovka, Rozsgyesztvenszkoje terepszakaszra, gyakorlatilag már nem talált szervezett ellenállásra. Ez azt jelentette, hogy megértek a feltételek a siker továbbfejlesztésére, mivel az ideirányított ellenséges hadműveleti tartalékok elkéstek. Merőben eltérően alakult a helyzet a jobbszárnyon, ahol két hadosztályunk elhúzódó harcokba bonyolódott Balakleja birtoklásáért, a hitleristáknak ugyanis sikerült idejében tartalékaikat erre az arcvonalszakaszra Harkov alól átdobni. A 337. lövészhadosztály bal- és a 411. lövészhadosztály jobbszárnya között, a Pervomajszkoje, Pagornije major terepszakaszon rés keletkezett, amely fokozatosan tágult, s ez újult erővel vetette fel a balaklejai ellenállási góc mielőbbi felszámolásának szükségességét.

Hasonlóan alakult a helyzet a Déli Front északi szárnyán is. Miközben az 57. hadsereg viszonylag gyenge ellenállásba ütközött, és sikerrel nyomult előre nyugat felé, a vele szomszédos 37. hadsereg Szlavjanszk délkeleti megközelítési útjain vesztegelt. Ezt az ellenállási fészket is fel kellett számolnunk.

A rövid helyzetmegbeszélés után a főparancsnok megerősítette a 9. hadsereg főcsapás irányával kapcsolatos korábbi elhatározását, és konkrétan meghatározta valamennyi seregtest feladatát. Egyebek között elrendelte, hogy a gyorscsoportok északon a balaklejai ellenséges csoportosítás hátába, Verhnyaja Bereka irányába, délen pedig a szlavjanszk—kramatorszki csoportosítás hátába, Krasznoarmejszkoje és Konsztantyinovka felé fejlesszék ki a sikert. Az elhatározással összhangban a 6. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy két jobbszárnyhadosztályával sikeresen fejezze be a Balakleja elleni támadást, a 6. lovashadtesttel együttműködve verje szét az ellenséget, majd folytassa üldözését oly módon, hogy Z. J. Kutlin ezredes 270. hadosztálya jusson ki Lozovaja körzetébe.

A főparancsnok elhatározását nyomban továbbítottuk a 6. hadsereg és a 6. lovashadtest parancsnokságának. Január 25-én A. A. Nyeborak dandárparancsnok hadosztálya rendkívül heves harcokat vívott Balakleja vasútállomásáért, közben súlyos veszteségeket szenvedett, s parancsot kapott, hogy január 26-án hajnaltól menjen át védelembe. Ezzel egyidejűleg Sz. M. Busev ezredes szomszédos hadosztálya több ízben is rohamot intézett Balakleja déli és délkeleti szegélye ellen, ezek azonban hatástalanok maradtak. A hadosztály védelemre rendezke-

dett be az elért terepszakaszon, és megkezdte egy Melovaja elleni csapás előkészítését. Mint már említettem, a legnagyobb reményeket A. F. Bicskovszkij vezérőrnagy lovasságának a balaklejai csoportosítás hátába mért csapásához fűztük, ám a lovasság tevékenységét a Harkov alól Verhnyij Biskin, Verhnyaja Bereka, Szivas körzetében beérkező ellenséges tartalékok megelőzték. Bicskovszkij vezérőrnagy jelentette, hogy a január 25-e és 28-a közötti harcokban a hadtest jóformán minden lőszerét felhasználta, és jelentős veszteségeket szenvedett. A 36 órás hófúvások következtében az utak járhatatlanná váltak a gépkocsik számára, az 5. gárda-harckocsidandár üzemanyaga elfogyott, a hadtest egységei a szűkös helyi forrásokból kénytelenek élelmiszert és a lovaknak takarmányt beszerezni. A hadtestparancsnok azzal a kéréssel fordult a főparancsnokhoz, hogy küldjön repülőgépen félmillió töltényt a 28. és 49. lovashadosztály számára.

Így hát az ellenségnek jelentős veszteségek és mélységi hadműveleti tartalékai bevetése árán mégiscsak sikerült megtartani a balaklejai ellenállási csomópontot.

A középső arcvonalszakaszon viszont a 6. hadsereg harctevékenysége továbbra is eredményesen bontakozott ki.

M. A. Peszocsin ezredes 411. hadosztálya a 6. lovashadtest Alekszejevszkoje körzetében elért kezdeti sikerének kihasználásával gyors ütemben nyomult előre, és január 26-án estére maradéktalanul végrehajtotta kapott feladatát: kijutott a Kospurovka, Ivaskovka terepszakaszra, ugyanakkor előrevetett osztagai Nyizsnyaja Orjolig és Olejnyikiig törtek előre. A 393. hadosztály szintén eredményesen támadott délnyugat felé, közben megsemmisítette az ellenség egyes szétszórt csoportjait, és január 26-án estére felzárkózott a Verhnyaja Pleszovaja, Nagyezsdovka terepszakaszra, előrevetett osztagai pedig Ljagovkába és Orjolkába érkeztek be.

Felelősségteljes és nehéz feladat jutott Z. J. Kutlin ezredes 270. lövészhadosztályának, amely már 80 kilométert tett meg véres harcokban a szűz havon, s közben tömérdek ellenséges akadályt és erődítményt kellett leküzdenie. Most Lozovajára, arra a fontos vasúti csomópontra kellett csapást mérnie, amelyen keresztül az ellenséges parancsnokság az e frontszakaszon tartózkodó valamennyi csapatának ellátmánnyal és személyi állománnyal történő kiegészítését lebonyolította. Valamennyi állomásépületet raktárnak, kórháznak vagy hasonló hadseregközvetlen intézetnek rendeztek be. A hitleristák Lozovaját és környékét különös gondossággal tették alkalmassá a védelemre: Jekatyerinovka, Panyutyina községeket, de főleg Lozovaját valóságos tábori erőddé építették ki. Csapataink előrenyomulására és Lozovajához való gyors közeledésére a német parancsnokság sebbel-

lobbal tartalékokat irányított ide, és feltöltötte erősen megtépázott 298. és 68. gyaloghadosztályát, egyszóval szilárd védelemre készült fel.

A. G. Batyunya tábornok jelentése szerint Kutlin ezredes jó tervet dolgozott ki e hadműveleti fontosságú vasúti és közúti csomópont megrohamozására. Valamennyi ezredének és állományába tartozó zászlóaljának külön-külön megszabta a feladatait, ugyanúgy a tüzér- és harckocsizó alegységeknek is. A 975. ezrednek például azt a feladatot adta, hogy egyik zászlóalja úgy támadja Caredarovkát, hogy azt nyugat felől kerülje meg. Ennek az alegységnek Caredarovka birtokbavétele után Panyutyinát kellett nyugatról megrohamoznia. Az ezred másik két zászlóaljának a vasútvonal mentén észak felől kellett Panyutyina felé támadnia. A 977. ezred feladata Jekatyerinovka elfoglalása volt, mégpedig úgy, hogy északról és délről karolja át a községet. A 973. ezred azt a feladatot kapta, hogy Mihajlovkából és Bratoljubovkából egyidejűleg csapásokat mérjen Lozovaja északnyugati és délkeleti szegélyére, az ezred harmadik zászlóaljának pedig dél felől kellett megkerülnie Lozovaját, majd kijutnia Domaha körzetébe, hogy délnyugati irányból rohamozza meg a helységet.

A terv alapgondolatát tehát a merész manőverezés és a több irányból egyidejűleg mért csapások képezték. Január 26-ra virradó éjjel a hadosztály egységei elfoglalták megindulási körleteiket, és hajnalban támadásra indultak. A peremvonalban levő ellenséges alegységek sikertelenül igyekeztek megállítani Kutlin harcosainak lendületes rohamát: egységeink az ellenálló hitleristák megsemmisítése után gyors ütemben törtek előre.

A merész manőverek és a lendületes támadás következtében a lozovajai helyőrséget sikerült teljesen bekeríteni. A városban rekedt hitleristák ádázul ellenálltak: a mieinknek minden utcáért, minden házért heves harcokat kellett vívniuk. Végül is az ellenség nem állta alegységeink összehangolt rohamait, és egyik háztömböt a másik után adta fel. A még harcképes kisebb hitlerista csoportok a város központjában, a pályaudvarnál gyülekeztek, mivel ez a körzet különösen jól védhető volt. Itt ismét fellángolt az elkeseredett küzdelem, amelynek eredményeképpen a pályaudvar is birtokunkba került, az ellenség véglegesen megtört és demoralizálódott. A hitleristák fegyverüket, lőszerüket, felszerelésüket hátrahagyva, sebesültjeiktől megszabadulva, szétszórt csoportokban menekültek nyugati irányban, Novo-Ivanovka felé. Az arrafelé vezető utakat azonban a hadosztály géppuskásai tartották tűz alatt.

Csapataink január 27-én reggel 7 órára Panyutyinát, Jekatyerinovkát, Lozovaját és környékét teljesen megtisztították az ellenségtől.

A parancsnoki állomány és valamennyi harcos lelkesedése és magas fokú katonai tudása hozta meg számukra a sikert.

Az ellenség 600-nál több halottat vesztett. Ezenkívül csapataink 25 katonát és tisztet ejtettek fogságba, 21 löveget, 2 páncélost, 50 aknavetőt, 100 géppuskát, közel 300 gépkocsit, 18 hadianyaggal megrakott vasúti szerelvényt zsákmányoltak. Ezen túlmenően több száz vagon, 10 különféle hadseregközvetlen anyagraktár és két nagy lőszerraktár került a kezünkbe.

Lozovaja, mint már utaltam rá, olyan fontos vasútvonalak csomópontja volt, amely a szovjet—német arcvonal központi és déli irányában harcoló jelentős ellenséges csoportosítások között biztosította a kapcsolatot, s amelyet a Wehrmacht hadtápszervei igen rövid idő alatt nagyméretű rendező pályaudvarrá építettek ki. Itt osztották szét különböző irányok szerint a német hátországból érkező létszámkiegészítést, a fegyver-, élelmiszer- és egyéb hadianyag-utánpótlást szállító katonai szerelvényeket. Visszafelé pedig ugyanezen a csomóponton haladtak át a sebesült és fagysérüléseket szenvedett hitlerista katonákat és a fasiszta bandák által összeharácsolt javakat szállító vonatok. Az itteni erődítményeket és tűzrendszert három hónapig építették ki a németeket jellemző alapossággal. Mindez érthetővé teszi, miért védte az ellenség ennyire szívósan Lozovaját.

Sz. F. Galadzsev hadosztálykomisszár a Délnyugati Front és a 6. hadsereg néhány politikai munkásával együtt röviddel a város felszabadítása után Lozovajába látogatott. Visszafelé Szvatovóba is betért, és részletesen beszámolt benyomásairól. Szergej Fjodorovics és kísérői elmondták, hogy Lozovajában már a felszabadulást követő napokban helyreállt a normális élet. Helyreállították és beindították az ipari üzemeket, újjáéledt a városgazdálkodás, megindult a kereskedelem és megkezdték az épületek kijavítását. A város ismét élt, és az emberek a megszállás borzalmas lidércnyomása után hallatlan energiával, lelkesen láttak munkához. A lakosság energiája és csodálatra méltó áldozatkészsége következtében néhány nap leforgása alatt sikerült üzembe helyezni az erőművet, a vízművet, a bőrgyárat, a nyomdát és a kenyérgyárat.

Lozovaja felszabadítása után a 270. hadosztály előrevetett osztagai Szoszi-Petropolba, Dmitrovkába és Novo-Alekszandrovkába nyomultak előre, s itt szilárd védelem megszervezésével megvetették a lábukat.

A hadművelet harmadik szakaszának vége felé tehát a 6. hadsereg arcvonalszakaszán az alábbi helyzet alakult ki: a hadsereg jobb szárnyán, Balakleja körzetében az ellenség beérkező tartalékai megakadályozzák előrenyomulásunkat; a Verhnyij Biskin, Verhnyaja

Bereka, Szivas körzetébe kijutott 6. lovashadtest helyzete sem változott; a hadsereg balszárny-hadosztályainak viszont sikerült továbbfejleszteni a kezdeti sikert, s kijutottak a Novo-Nyikolajevka, Verhnyaja Pleszovaja, Nagyezsdovka, Lozovaja terepszakaszra.

Ámde térjünk vissza a Déli Front sávjában zajló eseményekhez! Január 24-én a főparancsnok a Malinovszkijjal folytatott telefonbeszélgetése során közelebbről meghatározta az alárendeltségébe tartozó magasabbegységek feladatát. Ez a 341. lövészhadosztályra és A. A. Grecsko lovasaira vonatkozott, akik dél felé törtek, a Schwedler-csoport hadműveleti hadtápterületére. Ezenkívül a Délnyugati Front 6. hadserege és a Déli Front 57. hadserege között új sávhatárt jelölt ki a Grusevaha, Uplatnoje vonalon. A legfontosabb feladat ismét Grecsko lovasainak jutott, akiknek harci portyát kellett végrehajtaniuk az ellenség főcsoportosításának szárnyában.

Az 5. lovashadtest Parhomenko tábornok egységeivel közösen végrehajtott déli irányú előretörésükkel döntő segítséget nyújthattak a Déli Front három (az 57., 37. és 12.) hadseregének, feltéve persze, hogy ezek a hadseregek maguk sikert érnek el arcból intézett csapásukkal, a lovasok pedig folyamatosan kapnak utánpótlást. A lovasság ezúttal is becsülettel, önfeláldozóan harcolt. Már január 25-re virradó éjjel Novo-Alekszandrovka, Andrejevka körzetében törtek maguknak utat szakadatlan harcok közben, s ezzel egyidejűleg széles arcvonalon felderítést is végeztek. A 10—18 kilométerrel a lövészegységek előtt száguldó lovasok kivont karddal végrehajtott rohamaikkal folyamatosan szorították vissza az ellenséget dél felé, s ezzel kedvező feltételeket teremtettek az 57. hadsereg csapatai előrenyomulásához. Ugyanakkor a hadtest helyzete egyre bonyolultabb lett, mivel mind kézzelfoghatóbban fenyegette az a veszély, hogy az ellenség oldalba támadja. Fokozódott az arcvonal egész hosszában az ellenállás is, mivel a hitlerista parancsnokság Barvenkovo feladása után tartalékokat vont előre. A hadtest már a Jelizarovkáért, Alekszandrovkáért és Bezzabotovkáért vívott harcok során és a Szamara folyó megközelítésekor három újonnan ide átdobott hadosztályból (a 68., 94. és 125. gyaloghadosztályból) származó foglyokat ejtett.

A kemény fagyok sem enyhültek, éjszakánként a mínusz 34 fokot is elérték. Január 26. és február 5. között szakadatlan hófúvások tomboltak, metsző keleti szél fújt, gyakori volt a sűrű hóesés. Az utak nemcsak mindennemű szállítóeszköz számára voltak járhatatlanok, de gyakran még rájuk találni is csak a mellettük húzódó távíróvezetékek alapján lehetett. Többnyire új utat kellett törni a szűz havon. Magától értetődik, hogy ilyen körülmények között jelentősen csökkent

a lovasság manőverező képessége, ráadásul főleg éjszaka és széles arcvonalon kellett tevékenységet kifejtenie.

Január 25-én az 5. lovashadtest, amely a korábbi harcokban jelentékeny veszteségeket szenvedett, 18 kilométer széles, január 26-án, a Marjanka, Sztyepanovka terepszakasz elfoglalása után pedig 20—22 kilométer széles arcvonalon tevékenykedett.

Január 26-án este Grecsko vezérőrnagy újabb harcintézkedést kapott a Déli Front parancsnokától, amely azt az előírást tartalmazta, hogy a hadtest január 28-án reggelre jusson ki Krasznoarmejszkoje körzetébe, vágja át a Krasznoarmejszkoje—Pavlograd, s ezt követően a Krasznoarmejszkoje—Csaplino vasútvonalat. Ezzel egyidejűleg Parhomenko hadtestének Konsztantyinovka körzetébe, az artyomovszki ellenséges csoportosítás hátába kellett előretörnie, hogy azt nyugati irányból elszigetelje. Így tehát kísérlet történt a főparancsnok azon elgondolásának megvalósítására, hogy a két lovashadtest azzal a céllal hajtson végre mélységi portyát, hogy átkaroló manőverrel a szlavjanszki ellenállási csomópont hátába kerüljön és a szemből támadó összfegyvernemi magasabbegységekkel együttműködve felszámolja.

Ugyanakkor D. I. Rjabisev 57. hadserege bal szárnyának és A. I. Lopatyin tábornok szomszédos 37. hadseregének a helyzete nem változott. Az itt végrehajtott támadási kísérletek nem hoztak eredményt. Egyre világosabbá vált, hogy amennyiben a legrövidebb időn belül nem sikerül megtörni a szlavjanszk—kramatorszki irányban harcoló ellenség ellenállását, úgy hosszú ideig nem is lesz rá mód.

Grecsko vezérőrnagy, aki átlátta a kialakult helyzetet, mindent elkövetett a kitűzött cél eléréséért. Az 5. lovashadtest a 4. gárdaharckocsidandárral megtörte a 100. és 68. gyaloghadosztály egységeinek elkeseredett, makacs ellenállását, és január 29-re elérte a Krutojarovka, Lenyinszkij, „Sevcsenko" szovhoz, Tavricseszkij terepszakaszt. A lovasság alig több mint 24 óra alatt mintegy 40 kilométert hagyott maga mögött éjjel-nappali szakadatlan menetben, az ellenség fokozódó tevékenysége ellenére és igen zord időjárási viszonyok között. Az emberek teljesen kimerültek, átfagytak a Donyec-medencén végigsöprő jeges szélviharokban, s napok óta szemhunyásnyi pihenőhöz sem jutottak.

Január 27-én Krivorozsje, Vogyanoj és Dobropolje körzetében pihenőt szerveztek részükre, a lovasok végre kialhatták magukat, megtisztálkodhattak, leveleket írhattak, rendbehozhatták ruházatukat, s ami igen fontos: leápolhatták négylábú barátaikat is.

De a következő napon már Szergejevka vonalába törtek előre, és a lovashadtest már a német fasiszta csapatok számára létfontosságú Krasznoarmejszkoje—Pavlovgrád és Krasznoarmejszkoje—Csaplino

vasútvonalakat veszélyeztette. Alegységei Kamenkában, Szergejevka északi szélén, Grisinóban, Mologyecskojétól északra és Krasznojarszkojétól keletre bocsátkoztak harcba, és Szergejevka körzetében átvágták az utakat. A hadtest tevékenységének lendületes voltát jellemzi az a tény, hogy a lovasok 600 foglyot ejtettek ezekben a napokban.

Sajnos azonban nem mindenütt értünk el sikert. Kövessük nyomon a 37., 9. hadseregek és az 1. lovashadtest tevékenységének irányában zajló eseményeket. Mint már említettem, Parhomenko lovasai azt a feladatot kapták, hogy a 255. lövészhadosztállyal együtt január 28-ra jussanak ki Konsztantyinovka, Druzskovka körzetébe, az ellenség artyomovszki csoportosításának hátába. Az 1. lovashadtest meg is kezdte előrenyomulását a megadott körzet felé, ám hamarosan heves ellenséges ellenállásba ütközött Javlenszkaja, Lavrovka terepszakaszon. Szívós, a lovasság számára nem sok sikert hozó arctámadásokba bonyolódtak. E harcokban a lovashadtest nem tudta kihasználni jellegzetes és előnyös tulajdonságait, a mozgékonyságot és manőverező képességet. Ráadásul a hitlerista parancsnokság folyamatosan friss erőket vetett be. A lovasság helyzetét súlyosbította az is, hogy fogytán volt a lőszer, az üzemanyag, az élelmiszer és a takarmány. Ezek utánszállítását ugyanis a hótorlaszok nagyon megnehezítették.

Január 30-án Haritonov vezérőrnagy ütközetbe vetette 9. hadseregét azzal a szándékkal, hogy Cserkasszkaja és Lavrovka általános irányban mért csapással, a 37. hadsereggel együttműködve, vereséget mérjen a hitleristák kramatorszk—artyomovszki csoportosítására. Ámde a hadsereg a Cserkasszkaja, Bilbaszovka, Rajgorodok arcvonalon már az első napon harcokba bonyolódott, és szívós rohamai ellenére sem tudta áttörni az ellenség itt kiépített jól megerődített reteszállását, amelynek egyik legerősebb ellenállási csomópontja Szlavjanszkra, a Donyec-medence egyik jelentős városára támaszkodott. A sikertelenség következtében Haritonov hadserege kénytelen volt védelembe átmenni. Bal oldali szomszédjai — a 37. és 12. hadsereg — január utolsó napjaiban fokozták ugyan tevékenységüket, de csupán harcászati méretű sikereket tudtak felmutatni.

Tehát amíg Grecsko tábornok lovassága menetből erőteljes csapást mért az ellenségre és január 27-én és 28-án már 40 kilométer mélyen tört be az ellenség védelmébe, addig a többi erők, amelyeknek az 5. lovashadtesttel együtt kellett volna működniük, ezekben a napokban különböző okok miatt a támadók hősies igyekezete ellenére sem tudtak eredményt elérni.

Ezzel a barvenkovo—lozovajai hadművelet január 31-re lényegében véget is ért. Irányunk csapatai elfoglalták és szilárdan kezükben tartották Lozovaját, a hitleristák számára komoly hadműveleti jelentő-

séggel bíró vasúti csomópontot és Barvenkovót, az ellenség hadsereg szintű hadtápbázisát. A német parancsnokság azonban azzal, hogy hadműveleti tartalékait a mi csapásmérő csoportosításunk szárnyain, Balakleja és Szlavjanszk körzetében, valamint a Déli és Délnyugati Front áttörést végrehajtott csapatai előtt tudta összevonni, sikerült feltartóztatnia előrenyomulásunkat.

A Délnyugati Irány csapásmérő csoportosításának arcvonala, amely a megindulási állásban 229 kilométer szélességű volt, 440 kilométerre, vagyis majdnem a kétszeresére nyúlt meg. Az egymással szomszédos hadosztályok szárnyai között meglehetősen széles rések keletkeztek. Most az elért sikert kellett megszilárdítani, s ennek érdekében meg kellett akadályozni az ellenség észak felől — Balakleja körzetéből — és dél felől — Szlavjanszk körzetéből — kezdeményezett ellenlökéseit, amelyek a 6., 57. és 9. hadsereg és gyorscsoportok hátát fenyegették.

Éppen A. A. Grecsko vezérőrnagy lovasainak, akik a legmesszebbre törtek előre és valamennyi magasabbegységhez képest a legnagyobb sikereket vívták ki, kellett az ellenség legsúlyosabb csapásait felfogniuk.

Az olvasó tudja, hogy a nagyarányú támadó hadműveletek során — különösen a sztálingrádi csata után — gyakran és eredményesen került sor lovas-gépesített csoportok alkalmazására. Az elmúlt háború történetéből kitűnik, hogy a hasonló csoportok hadműveleti alkalmazásának első és igen sikeres tapasztalatát gyakorlatilag az 5. lovashadtest tevékenysége jelentette. A hadtest a hadművelet folyamán összesen mintegy 100 kilométer mélyen hatolt be az ellenség körletébe. A seregtest harctevékenységét mozgékonyság, a legváltozatosabb harceljárások és harcmódok alkalmazása és harcrendjeinek rugalmas felépítése jellemezte.

Szólni kell arról a szerepről is, amelyet sikereink megszilárdításában a 6. lovashadtest játszott, amelynek parancsnoka február 12-től K. Sz. Moszkalenko vezérőrnagy lett.[10] Hadd hivatkozzam az ő saját szavaira:

„Február 20-a és március 2-a között a hadtest közel 3000 ellenséges katonát és tisztet semmisített meg, 37 löveget, 31 állványos géppuskát, 51 golyószórót, 9 aknavetőt és egyéb fegyvereket zsákmányolt. Elvettük a fasiszták kedvét a Lozovaja elfoglalására irányuló próbálkozásoktól, de a hadtest is kénytelen volt széles arcvonalon (30—35 kilométer) védelembe átmenni."[11]

Ilyen hősiesen harcoltak lovasaink az első háborús tél folyamán.

10 Ezt megelőzően, mint már említettük, K. Sz. Moszkalenko a 6. hadsereg parancsnokhelyettese volt.

11 *Москаленко, К. С.:* На юго-западном направлении. Воспоминания командарма. Кн. 1. М., 1973, с. 148—150.

E számunkra oly súlyos januári, februári és márciusi napokban a lövészek, tüzérek, aknavetősök, de valamennyi fegyvernemhez tartozó harcosok is tömegesen bizonyították hősiességüket, önfeláldozásukat.

* *
*

Az eseményekből levonhatjuk a következtetést, hogy bár a Délnyugati és Déli Front csapatai nem teljesítették maradéktalanul feladataikat, mégis sikerült mély rést ütniük a német fasiszta csapatok védelmében és elfoglalniuk két hadműveleti fontosságú csomópontot: Barvenkovót és Lozovaját. A harcok során áttörték az ellenség erős védelmét, súlyos veréséget mértek a 298., 63. és 257. német fasiszta hadosztályokra, szétverték a 236. páncéltörő tüzérezredet és az 57. hadosztály 179. gyalogezredét, egy magyar lovasezredet, a 257. hadosztály törzsét, és zsákmányul ejtették a 457. és 516. ezred csapatzászlaját. Jelentős veszteségeket szenvedtek ezenkívül a 44. és 295. német gyaloghadosztály, valamint a 62., 46. és 94. hadosztály egyes egységei is. Az ellenség csupán a január 18. és 31. közötti időszakban több mint 36 000 halottat és több száz foglyot vesztett.

A két front érintkező szárnyain harcoló csapatok több mint 100 kilométer széles sávban 90—100 kilométer (helyenként ennél is több) mélyen nyomultak előre, miközben 400-nál több helységet szabadítottak fel. A zsákmány nagyságát az alábbi adatok érzékeltetik: 658 löveg, 40 páncélos és páncélgépjármű, 843 géppuska, 331 aknavető, 6013 gépkocsi, 513 motorkerékpár, 1095 kerékpár, 23 rádióállomás, több mint 100 000 akna, mintegy 80 000 gránát, egymilliónál több töltény, több mint 100 kilométer távbeszélőkábel, 23 000 kézigránát, 433 lőszerrel és hadfelszereléssel megrakott vagon, 18 hadirakományt szállító szerelvény, 24 hadianyagraktár, 2400 szekér, 2800 ló.

A német megszállók elleni harcokban különösen A. M. Gorodnyanszkij vezérőrnagy 6. hadseregének, D. I. Rjabisev altábornagy 57. hadseregének és A. A. Grecsko vezérőrnagy 5. lovashadtestének csapatai tűntek ki.

Az ellenség komoly veréséget szenvedett, amelynek következtében kénytelen volt ebben az irányban bevetni hadműveleti tartalékait.

Végezetül el szeretném mondani, hogy számos oka volt annak, hogy a Délnyugati Irány csapatai nem tudtak maradéktalan sikert kiharcolni a barvenkovo—lozovajai hadművelet során.

Elsőként kell említenem közülük azt a tényt, hogy bár bonyolult viszonyok között hajtottuk végre a hadműveletet, a rendelkezésünkre álló erők és eszközök nem voltak elegendőek. Csapataink sem a had-

művelet kezdetén, sem annak során nem rendelkeztek az ellenséggel szemben a szükséges túlerővel. Az élőerők kiegyenlített aránya mellett a hitleristák 50 százalékkal több tüzérséggel és páncélossal rendelkeztek, mint a Déli Front csapatai. A Délnyugati Fronton sem alakult kedvezőbben az erő- és eszközviszony.

A hadművelet általános alakulását hátrányosan befolyásoló súlyos hiányosságok közé kell sorolnunk azokat a hibákat, amelyet a 9. hadseregnek a Déli Front támadási sávjában történt bevetésével kapcsolatban követtünk el. Ahelyett, hogy ezt a hadsereget az 57. hadsereg eredményesen támadó jobb szárnyán, az áttörésbe vetett két lovashadtest nyomában, a mélységben alkalmaztuk volna, erőit Szlavjanszk nyugat felől történő átkarolására és az e körzetből kiinduló ellenséges ellencsapások elhárítására irányítottuk.

Ez a bosszantó hiba megfosztott bennünket attól a lehetőségtől, hogy sokkal számottevőbb hadműveleti eredményekkel fejezhessük be a Déli Front hadműveletét.

Végül jelentős mértékben csökkentették a támadásban részt vevő csapataink sikerét a zord téli időjáráson kívül a csapásmérő irányokban eredményesen tevékenykedő magasabbegységek hadtápbiztosításának megszervezésében tapasztalható komoly hiányosságok is. Különösen vonatkozik ez a két front lovashadtestekből kialakított gyorscsoportjára.

Ugyanakkor emlékeztetni szeretnék arra is, hogy mindez 1942 telén történt, amikor még nem voltak kellő tapasztalataink a nagyarányú támadó hadműveletek megszervezésében. Mi akkor még valamennyien csak tanultunk, méghozzá nehéz helyzetben tanultunk, amikor az ellenség anyagi erőforrásai és az akkori időszakhoz képest korszerű körülmények közötti háborús tapasztalatai alapján egyaránt fölényben volt velünk szemben. A tanulás során pedig elkerülhetetlenek a hibák, tévedések is. Ugyanakkor azonban rendkívül értékes tapasztalatokra is szert tettünk, amelyeket a későbbi támadó hadműveleteinkben jól hasznosítottunk.

MÁSODIK FEJEZET

A HARKOV ALATTI ÜTKÖZET

Az Ukrajnában szokatlanul hideg tél a vége felé közeledett. Februárban Irányunk frontjain a támadás egyre inkább lelassult. Csapataink támadó ereje napról napra gyengült. Egyre világosabban látszott, hogy rövidesen magától értetődő szünet áll be az aktív harctevékenységben.

Milyen eredményekkel nézhettünk a nyári hadjárat elébe? Mire készül az ellenség az ország déli részében? Milyen feladatok végrehajtására kell a Délnyugati Irány csapatainak felkészülniük? Akkoriban ezek a kérdések voltak számunkra a legfontosabbak és legidőszerűbbek, hiszen ezek helyes tisztázásától és ésszerű megoldásától függött bizonyos mértékig a szovjet—német arcvonal déli szárnyán bekövetkező események további alakulása.

Most, az 1942 tavaszán és nyár elején Harkov alatt kibontakozott bonyolult, s ugyanakkor számunkra egyáltalán nem kellemes események tárgyilagos, valósághű leírása közben fogom csak fel teljes egészében, milyen nehéz feladatra vállalkoztam. Hiszen azóta több mint három évtized telt el.

Szükségesnek érzem feltárni az olvasók széles köre, különösen az ifjú nemzedék előtt a Vörös Hadsereg művészi módon előkészített és mesterien végrehajtott hadműveleteinek teljes képét, amelyeken keresztül országunk eljutott a fasiszta Németország felett aratott győzelemhez. Ugyanakkor azonban nem szorítkozhatunk csupán a győzelmes ütközetek és hadműveletek ismertetésére. Kötelességünk, hogy ugyanolyan teljességgel és részletességgel szóljunk azokról a tévedésekről és hibákról is, amelyek következtében csapataink súlyos kudarcokat kényszerültek elszenvedni. Úgy kell beszélnünk róla, hogy a mai fiatalok is megfelelő tanulságokat vonhassanak le a jövőre nézve.

Szerencsére a szóban forgó időszak számos fontos mozzanata élesen bevésődött az emlékezetembe. Az akkor készített feljegyzéseim is épségben maradtak, végül pedig az irattárak is sok olyan fontos okmányt őriznek, amelyek segítségével megfelelő teljességgel világít-

hatom meg a harkovi hadművelet tervezésével és végrehajtásával kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.

Március elején a főhadiszállás elrendelte, hogy a haditanács terjessze fel a Délnyugati Irányban kialakult hadműveleti-hadászati helyzettel kapcsolatos jelentését és a közelgő nyári hadjáratra vonatkozó elképzeléseit. Az utasítás beérkeztét követő napon Sz. K. Tyimosenko marsall, főparancsnok hívatott. Belépésemkor N. Sz. Hruscsovot, a haditanács tagját is ott találtam. Szemjon Konsztantyinovics az alábbi szavakkal fogadott:

— A haditanácsban az a vélemény alakult ki, hogy önön kívül Pavel Ivanovics Bogyint is célszerű bevonni annak a jelentésnek a kidolgozásába, amelyet a főhadiszállás nyilvánvalóan azért kért be tőlünk, hogy meghatározhassa, milyen feladatokat szabjon Irányunk csapatainak a közelgő nyári hadjáratra.

Őszinte örömmel vettem tudomásul, hogy e fontos, felelősségteljes okmány kidolgozásában részt vesz Pavel Ivanovics is, hiszen képességei és tudása alapján igen nagyra becsültem őt.

Pavel Ivanovics már másnap meg is érkezett repülőgépen Voronyezsből, majd együtt jelentkeztünk Tyimosenkónál és Hruscsovnál, hogy konkrét utasításokat kapjunk a főparancsnoktól és a haditanács tagjától a jelentés elkészítésével kapcsolatban.

Szemjon Konsztantyinovics a téli támadás eredményeinek rövid összefoglalásával kezdte. Emlékeztetett arra, hogy a Délnyugati és Déli Front csatlakozásán sikerült mélyen beékelődnünk az ellenséges csapatok harcrendjébe és közvetlen veszélyeztetni a Donyec-medencét és az Azovi-tenger partvidékét megszállt csoportosításának szárnyait és hadtápterületét.

Tyimosenko marsall elmondta, hogy a téli támadás alatt a Délnyugati Front csapatainak sikerült kedvező megindulási állást elfoglalniuk a siker továbbfejlesztéséhez, amelynek célja Harkovnak északi és déli irányból történő átkarolással való birtokbavétele lehet.

Továbbá, a főparancsnok arra is felhívta figyelmünket, hogy a Délnyugati Irány csapatai elleni harcokban részt vett német fasiszta csoportosítás élőerőben, fegyverekben és harci technikában egyaránt érzékeny veszteségeket szenvedett, így huzamosabb pihenő és a hátországból származó jelentős kiegészítések nélkül nem képes döntő jellegű aktív tevékenységet kezdeményezni.

— A haditanácsban az a vélemény alakult ki, hogy a nyár beálltával a hitlerista hadvezetés minden valószínűség szerint a moszkvai irányban bontakoztatja ki fő hadműveleteit azzal a céllal, hogy elfoglalja a fővárost — folytatta Szemjon Konsztantyinovics. — Ugyanakkor délen, a Délnyugati Irány csapatai ellen — legalább ezt kell feltételez-

nünk — kisegítő jellegű támadásra szorítkozik. Amennyire a helyzetet ismerjük, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása is ezen a véleményen van...

E szempontok alapján Tyimosenko kifejtette, hogy amennyiben a főhadiszállás idejében és lényegesen megerősíti a Délnyugati Irányt a központi tartalékokból és megfelelő létszám-, fegyver-, harcitechnika- és lőszerkiegészítést biztosít, úgy a téli támadás eredményeire támaszkodva a Délnyugati Irányban a nyár folyamán több, egymással összefüggő támadó hadműveletet kezdeményezhetünk annak érdekében, hogy Harkovot és a Donyec-medencét felszabadítsuk a német fasiszta megszállás alól.

Tyimosenko és az őt több ízben is kiegészítő Hruscsov szavaiból megértettük, hogy a feladatok megfogalmazásában nem csupán tisztán hadászati célkitűzések vezérlik őket, hanem annak a szükségességnek a felismerése is, hogy meg kell erősítenünk hadiipari potenciálunkat, ennek érdekében pedig vissza kell szerezni az ország „fűtőházát", a Donyec-medencét, valamint a fontos ipari központként számon tartott Harkovot.

E nagy jelentőségű elvek alapján a haditanács megbízott bennünket, hogy dolgozzuk ki a Délnyugati Irány csapataival az 1942. évi nyári hadjárat során végrehajtandó támadás elgondolásait, határozzuk meg a Frontok fő hadműveleteit, harcértékét, és végezzük el a szükséges számvetéseket azzal kapcsolatban, hogy milyen tartalékokat, személyi, fegyver- és harcitechnika-kiegészítést kell kérnünk a főhadiszállástól.

Miután megkaptuk az utasításokat, Pavel Ivanovics Bogyinnal haladéktalanul hozzáláttunk a főhadiszállásnak küldendő jelentés kidolgozásához.

Ez méreteiben óriási és rendkívül felelősségteljes munkát jelentett, amelynek során összegeznünk kellett a téli hadjárat eredményeit, részletesen elemeznünk kellett a szovjet—német arcvonalon kialakult általános helyzetet, s meg kellett kísérelnünk annak meghatározását, hogy melyik hadászati irányban és milyen célkitűzésekkel várható a hitlerista hadvezetés főcsapása a nyári hadjárat során. Ennek az elemzésnek megfelelően kellett kialakítanunk a választ arra a kérdésre, várhatóan hogyan indulnak majd meg és hogyan bontakoznak ki a nyár beálltával az egész szovjet—német arcvonalon a harccselekmények.

Csak mindezek alapján lehetett aztán meghatározni a Délnyugati Irány csapatainak helyét és szerepét a várható eseményekben.

Az Irány csapatai arcvonalának teljes hossza tavasszal valamivel

több volt ezer kilométernél. Ezen az óriási területen 74 lövész- és 18 lovashadosztályunk, 480 harckocsink és 800 harci repülőgépünk volt.

A lövészhadosztályok személyi állománya alig félig volt feltöltve. Csupán három olyan hadosztályunk volt, amelynek állománya elérte a szervezetszerű létszám háromnegyedét. Mindhárom frontunk fegyverzete és anyagi ellátottsága is rendkívül hiányos volt.

Csapataink ellátottsága különösen a harckocsik, páncéltörő és légvédelmi lövegek, aknavetők és géppuskák terén volt igen alacsony szintű. Azt is meg kell említenem, hogy repülőgépparkunknak majdnem egyharmadát az U—2 típusú gépek tették ki. Ezeket a rendkívül egyszerű szerkezetű gépeket, amelyek rendeltetése elsősorban a parancsnokságok és a törzsek csapatokkal való kapcsolatának biztosítása volt, a harci gépek hiányában éjjeli bombázóként alkalmaztuk.

A mi három frontunkkal szemben az ellenségnek 64 (köztük 7 páncélos-, 6 gépesített és 3 SS-) hadosztálya volt, amelyek a felderítési adatok szerint 450—500 páncélossal rendelkeztek. Az ellenség teljes létszámhiánya a szervezetthez képest meghaladta a 400 000 főt. A hitlerista légi haderőt délen a 4. légiflotta képviselte, amelynek állományába 1000-nél több harci repülőgép tartozott.

Értékelésünk szerint az ellenség páncélosok, páncéltörő tüzérség és különösen a repülőgépek száma és minősége terén volt fölényben velünk szemben. Persze a nyári hadjárat kezdetére az erőviszonyok még lényegesen változhattak. Ez döntő mértékben attól függött, hogy milyen politikai és hadászati célokat tűznek maguk elé a felek a nyárra a szovjet—német arcvonal déli szárnyán, és hogy ennek megfelelően milyen mértékben erősíthetik meg csapataikat a központból vagy más irányokból ide átcsoportosított tartalékokkal.

E kérdések tisztázását megnehezítette, hogy számos fontos adat nem állt rendelkezésünkre. Még hozzávetőleges értesüléseink sem voltak arról, hogy milyen emberi és anyagi-technikai erőforrásokkal rendelkezett saját hátországában a fasiszta Németország (és szövetségesei) ahhoz, hogy új harci alakulatokat szervezhessen. Nem sokat tudtunk arról sem, hogy mennyire gyarapodott a tél folyamán az ellenséges koalíció ipari kapacitása a fegyvergyártás és a főbb harci technikai eszközök előállítása terén, vagy hogy mikorra és milyen mértékben lesz képes a téli hadjárat alatt az élőerőben és fegyverzetben elszenvedett veszteségeit pótolni.

Az ellenség lehetőségeinek mérlegelését az a körülmény is rendkívül megnehezítette, hogy akkor — szövetségeseink ígéreteiben bízva — feltételeztük, hogy 1942 második felében sor kerül a második front megnyitására, amely az ellenség erőinek és tartalékainak jelentős részét köthette volna le nyugaton. A velem és P. I. Bogyinnal folytatott meg-

beszélésen Tyimosenko és Hruscsov is utalt a második front megnyitásának lehetőségére.[1]

Az ellenség erejének és eszközeinek megítélésében természetesen csupán a Délnyugati Irány és a moszkvai irányt fedező, velünk szomszédos Nyugati Front sávjában harcoló, közvetlenül velünk szemben álló csapatokról rendelkezésünkre álló adatokra támaszkodhattunk. Ám annak értékelésében, hogy milyen erősítésekre számíthatnak a Németországból és szövetségeseitől származó tartalékokból a szovjet—német arcvonalon harcoló ellenséges csoportosítások, inkább csak találgatásokon, mintsem reális értesüléseken nyugvó előrejelzésekre támaszkodhattunk.

Az akkoriban többé-kevésbé hitelesnek tűnő értesülések alapján vitathatatlannak tűnt, hogy a szovjet—német arcvonalon harcoló német főcsoportosítás változatlanul a moszkvai irányt vette célba. Bogyinnal egyetértésben azt a következtetést szűrtük le, hogy Tyimosenko és Hruscsov feltételezése, amely szerint a hitlerista hadvezetés változatlanul elsőrendű fontosságú feladatnak Moszkva elfoglalását tekinti, s a nyári hadjárat kezdetén csupán kisegítő jellegű támadást kezdeményezhet a szovjet—német arcvonal déli szárnyán — teljesen indokolt és jogos.

Jelentésünk alapját tehát ezek a megfontolások képezték. Munkánkba a szükséges mértékben bevontuk a hadműveleti csoport tábornokait és főtisztjeit, valamint a Délnyugati Irány fegyvernemeinek és szolgálati ágainak főnökeit is. A frontok főbb feladatainak meghatározásakor a megfelelő haditanácsok javaslatait is figyelembe vettük. Mindennek eredményeképpen március közepére sikerült végrehajtanunk a ránk bízott feladatot. A Délnyugati Irány haditanácsa néhány lényeges módosítással jóváhagyta a jelentéstervezetet.

Ebben a legfelsőbb főparancsnoknak, Sztálinnak címezett okmányban a haditanács az alábbi módon értékelte a Délnyugati Irány csapatainak tevékenységi sávjában kialakult helyzetet:

„A Délnyugati Irány csapatai még nem hajtották végre maradéktalanul a téli időszakra kitűzött feladataikat.

Annak a hadművelet-sorozatnak az eredményeként, amelynek során az ellenség szempontjából fontos és létfontosságú irányokban mértük csapásainkat, a Délnyugati Irány állományába tartozó frontok magukhoz ragadták a kezdeményezést, érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek, és jelentős területeket szabadítottak fel a német fasiszta megszállás alól.

1 1942. június 12-én nyilvánosságra hozták a nyugati szövetséges kormányok ünnepélyes nyilatkozatát arról, hogy 1942-ben megnyitják Európában a második frontot.

Különösen a Délnyugati és Déli Front csatlakozásán kifejtett tevékenység bizonyult eredményesnek. Csapataink itt sikerrel törték át az ellenség megerődített védőövét, számottevő veszteségeket okoztak neki, majd Alekszejevszkoje, Lozovaja, Barvenkovo körzetének birtokbavételével kiragadták az ellenség kezéből a rendkívül fontos Harkov—Donyec-medence vasúti fővonalat, és közvetlenül veszélyeztetik a Donyec-medencében, továbbá a Taganrog körzetében működő főcsoportosításának mély hadtápterületét.

Csapataink ezzel egyidejűleg igen kedvező helyzetet teremtettek a támadás Harkov felé történő továbbfejlesztéséhez.

Kizárólag az erők és eszközök hiánya akadályoz bennünket abban, hogy az elért sikert egyrészt az ellenség déli főcsoportosításának végleges szétzúzására, másrészt Harkov bevételére használjuk ki."[2]

A haditanács jelentése kitért a hitlerista hadvezetés valószínű szándékaira is a küszöbönálló hadjárat során:

„Az ügynöki felderítés adatai és a hadifoglyok vallomásai szerint az ellenség jelentős mennyiségű páncélossal megerősített tartalékot von össze Gomeltől keletre és Kremencsug, Kirovográd, Dnyepropetrovszk körzetekben, feltehetően azzal a céllal, hogy tavasszal erélyes tevékenységet kezdhessen.

Most még nehéz lenne megjósolni e támadás méreteit. Azzal kapcsolatban is csak feltevésekre támaszkodhatunk, hogy melyek lesznek a valószínű tevékenységi irányok és mik lesznek az ellenség hadműveleti-hadászati célkitűzései.

Úgy véljük, hogy az ellenség a Moszkva elleni őszi támadás kudarca ellenére ismét fővárosunk elfoglalására fog törekedni.

Ezért igyekszik főcsoportosítása makacsul megőrizni a moszkvai irányban elfoglalt hadállásait, s ezért összpontosítja tartalékait a Nyugati Front bal szárnya előtt (Gomeltől keletre és Brjanszk körzetében).

Igen valószínű, hogy a Nyugati Front elleni, arcból indított csapásokkal egyidejűleg gépesített magasabbegységekkel Brjanszk és Orjol körzetéből támadást indít Moszkva déli és délkeleti irányból történő átkarolására azzal a céllal, hogy Gorkij körzetében kijusson a Volgához és elszigetelje Moszkvát a Volga menti és uráli fontos ipari és gazdasági körzetektől.

Délen jelentős ellenséges erők támadása várható az Északi-Donyec és a Taganrogi-öböl között, amelynek célja a Don alsó szakaszának birtokbavétele és egy ezt követő előretörés a Kaukázus felé, a kőolajmezőkhöz.

2 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 145, л. 34—35.

Ezt a csapást feltehetően kísérni fogja egy kisegítő csoportosítás támadása Sztálingrád felé és deszanthadműveletek a Krímből a Fekete-tenger kaukázusi partvidékére.

A fő csapásmérő csoportosítások Moszkva és a Kaukázus elleni tevékenységének biztosítására az ellenség kétségtelenül megpróbál kisegítő csapást mérni Kurszk körzetéből Voronyezs felé.

Amennyiben ez a csoportosítás kijutna Voronyezs, Liszki, Valujki körzetébe, ez azzal a veszéllyel járna, hogy elveszítjük a Moszkvát a Donyec-medencével és a Kaukázussal összekötő legfontosabb vasúti fővonalainkat.

A hidrometeorológiai viszonyok délen április közepétől, északon pedig május első felétől teszik lehetővé nagyarányú harccselekmények megindítását.

Tekintetbe véve azonban azokat az előnyöket, amelyeket a támadásnak valamennyi fronton egyidejűleg és nagy erőkkel való megindítása biztosítana, feltehető, hogy az ellenség május közepe felé kezdi meg döntő jellegű támadó tevékenységét."[3]

Ezután a haditanács ismertette, milyen hadászati célokat kell szolgálnia a nyári hadjárat során a Délnyugati Irány tevékenységének. Ezzel kapcsolatban annak a véleményének adott kifejezést, hogy bár a nyári hadjárat jellemző vonása az ellenség széles körű támadó tevékenysége lehet, a Délnyugati Irány csapatainak a hadjárat első szakaszában — a főhadiszállás tartalékaiból történő lényeges megerősítésük esetén — fel kell szabadítaniuk a fasiszta megszállás alól a Donyec-medencét és Harkovot.

Annak érdekében, hogy a nyár elején nagyarányú aktív tevékenységet kezdhessünk, a haditanács azzal a kéréssel fordult a főhadiszálláshoz, hogy központi tartalékokból az alábbiakat bocsássa rendelkezésére: 32—34 lövészhadosztályt, 27—28 harckocsidandárt, 19—24 tűzrendet, 756 harci repülőgépet. Ezenkívül a csapatok személyi állományának legalább 80, fegyverzetének pedig 100 százalékos feltöltéséhez további több mint 200 000 embert, valamint nagy mennyiségű fegyvert, harci technikai eszközt, traktort, gépkocsit és lovat igényelt.

Tekintettel a feladat nagyságára, amely a Délnyugati Irány tervezett hadműveleteiben a légierőre várt, a haditanács kifejtette, hogy „a 756 repülőgép rendelkezésre bocsátása esetén a Délnyugati Irány repülőgépparkja 1562 repülőgépet számlálna, s valamennyi számvetési

3 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 145, л. 35, 36.

adat azt bizonyítja, hogy ennyire feltétlenül szükség van harcfeladataink végrehajtásához".[4]

A haditanács továbbá azt is kérte, hogy a Konotop, Kirovográd, Krivoj Rog, Nyikolajev repülőtereken települt ellenséges repülőgépek, valamint a vasúti szerelvények és ipari létesítmények elleni csapások céljaira további két távolbombázó hadosztályt helyezzenek az alárendeltségünkbe.

E javaslatok kidolgozása közben teljesen tisztában voltunk azzal, milyen nagy veszélyt jelent az úgynevezett barvenkovói kiszögellés, amely kezdeténél 80 kilométer széles volt, ugyanakkor Lozovaja felé nyugati irányban erősen megnyúlt alakjával teljes arcvonalhossza elérte a 300 kilométert. Annak érdekében, hogy az ellenséget a kiszögellésben berendezkedett csapataink bekerítésének lehetőségétől megfosszuk, azt terveztük, hogy a nyári hadjárat kezdete előtt két szakaszos hadműveletet hajtsunk végre, amelyek révén jelentősen ki kívántuk szélesíteni a viszonylag keskeny kiszögellést.

A haditanács kérte a főhadiszállást, hogy számolva a Délnyugati Irány csapataira háruló fontos feladatokkal, teljes mértékben elégítse ki a tartalékokra vonatkozó igényeinket, bocsásson mindent rendelkezésünkre, amire a hadseregeink személyi állománnyal, fegyverzettel és különösen harckocsikkal és harci repülőgépekkel történő kiegészítéséhez szükségünk van.

Nagy vonalakban így foglalható össze a Délnyugati Irány haditanácsának a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásához felterjesztett jelentése.

Március utolsó hetében az Irány főparancsnokát és a haditanács tagját berendelték a főhadiszállásra. Én azonban már előttük Moszkvába repültem, hogy előzetesen megismerkedjem ott a szovjet—német arcvonalon kialakult helyzettel és tisztázzam a számunkra szükséges erősítések engedélyezésének lehetőségét.

Szvatovo és Moszkva között, repülés közben alaposan megfigyeltem a gép szárnyai alatt elterülő tájat. Nagy meghatottsággal szemléltem a közelmúltban felszabadult körzeteket. Szívem összeszorult a fájdalomtól, látván annak a rombolásnak a nyomait, amelyet a fasiszták hazánk földjén elkövettek.

Repülőgépünk délután rendben leszállt az egyik Moszkva környéki repülőtéren, ahol a vezérkar egyik tisztje fogadott bennünket.

Másnap Borisz Mihajlovics Saposnyikov, a Szovjetunió marsallja, vezérkari főnök fogadott. Helyettesénél, Alekszandr Mihajlovics Vasziljevszkij altábornagynál is jártam.

4 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 145, л. 59.

Saposnyikov marsallról, munkastílusáról, személyes varázsáról, rendkívüli munkabírásáról, katonai képzettségéről és sokoldalú műveltségéről már igen sokat írtak. Valamennyi katonai emlékirat szerzője — akinek alkalma volt találkozni Borisz Mihajloviccsal — emberi tulajdonságairól és hadvezéri képességéről a legnagyobb elismerés hangján szólt.

Hajlott kora és egészségi állapota miatt Borisz Mihajlovicsra nagy terheket rótt az ügyeknek az a tömege, amelyet neki mint a hallatlan súlyos körülmények között harcoló hadsereg vezérkari főnökének nap mint nap el kellett végeznie. Volt azonban egy megbízható támasza: tehetséges helyettesének, Alekszandr Mihajlovics Vasziljevszkijnek a személyében, aki addigra már nagy tapasztalatokkal rendelkezett a vezérkari munkában. Vasziljevszkij igen fontos szerepet játszott többek között a moszkvai ellentámadás tervének kidolgozásában és megvalósításában. Alekszandr Mihajlovicsot még a Vezérkari Akadémián folytatott tanulmányaink idejéből jól ismertem.

Megítélésem szerint Saposnyikov marsall és Vasziljevszkij tábornok igen jól kiegészítették egymást munkájuk során, mindketten szerény emberek voltak és mindig elérhetők az alárendelt törzsek megbízottai számára. A frontok ügyeivel kapcsolatos bármely kérdést könnyű volt velük megvitatni.

Moszkvába érkezésem után a vezérkar különböző csoportfőnökségein és a Honvédelmi Népbiztosság más központi szerveinél nyomban hozzáláttam a minket érdeklő kérdések tanulmányozásához.

Néhány nappal később Tyimosenko és Hruscsov is Moszkvába érkezett. Szemjon Konsztantyinovics felajánlotta, hogy költözzem át a szállására, az egyik Granovszkij utcai házba, megkönnyítendő a legfelsőbb főparancsnok számára készülő jelentésünk összeállítását. Hruscsov is itt lakott.

Hamarosan közölték velünk, hogy Sztálin és Saposnyikov március 27-én délután fogad bennünket. Elöljáróim úgy döntöttek, hogy a legfelsőbb főparancsnoki kihallgatáson én legyek a jelentés előadója, mint az Irány hadműveleti csoportjának vezetője. Magamhoz vettem az összes szükséges okmányt, számvetést és térképet, amelyeket éppúgy betéve tudtam, mint az általunk kidolgozott okmány valamennyi főbb tételét. Ennek ellenére nagyon izgatott voltam a legfelsőbb főparancsnokkal való találkozástól. Mindaddig még arra sem volt alkalmam, hogy közelebbről lássam. Sztálin régóta pártunk vezetője volt, most ő állt a kormány élén is, ezzel egyidejűleg ő volt a legfelsőbb főparancsnok, és igen nagy, kétségbevonhatatlan tekintéllyel bírt. Azt hiszem, nem nehéz megérteni, hogy hányféle gondolat

zsongott a fejemben azokban az órákban, amikor magamban végigfutottam jelentésem mondanivalóin.

Miután még egyszer átlapoztam az anyagokat és meggyőződtem róla, hogy minden elvi jelentőségünek tekinthető kérdést szilárdan az emlékezetembe véstem, gondosan szemügyre vettem ruházatomat — gondolom, minden katona ezt tette volna a helyemben —, és kénytelen voltam megállapítani, hogy külsőm meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után. Különösen erősen viseltes gyapjúgimnasztyorkám nyújtott szánalmas képet. Gyorsan vasalót ragadtam. Persze mindez édeskeveset segített, szemrehányást tettem magamnak, miért nem gondoskodtam előbb megfelelő egyenruháról, de most már semmit sem tehettem.

Sz. K. Tyimonsenkóval és N. Sz. Hruscsovval együtt március 27-én este a Kremlbe hajtattunk és Sztálin fogadószobájába mentünk. Alig kellett néhány percet várakoznunk, és máris a legfelsőbb főparancsnok dolgozószobájába vezettek bennünket.

Én azt hittem, hogy Sztálin magas termetű, vállas ember, és hogy külső megjelenése is összhangban van — ha szabad így kifejeznem magamat — a nagyszerűségnek azzal a dicsfényével, amellyel az emberek övezték.

Megvallom, meglepetéssel, sőt némi csalódással vettem tudomásul, hogy egy a közepesnél valamivel alacsonyabb termetű, igen szerény, egyszerűen öltözött ember kelt fel üdvözlésünkre. Külső megjelenése első pillantásra semmivel sem emelte őt ki a jelenlevők közül.

Rajta és Saposnyikov marsallon kívül senki sem volt a dolgozószobában. A kölcsönös üdvözlések után parancsot kaptam, hogy kezdjem meg jelentésemet. Térképemet a legfelsőbb főparancsnok előtt kiterítve előbb az arcvonalunkon kialakult hadműveleti-hadászati helyzetről, majd nyári hadászati elgondolásainkról szóltam.

A jelentés közben Sztálin néhány alkalommal különböző kérdésekkel szakított félbe. Egyik-másik kérdésével — úgy érzékeltem — nemcsak az volt a célja, hogy pontosabban tisztázza javaslataink egyes részleteit, hanem az is, hogy a rájuk adott válasz alapján felmérhesse, eléggé megalapozottak-e a következtetéseink, de talán az is, hogy eléggé felkészült-e a jelentés előadója a ráháruló kötelezettségek végrehajtására.

Az volt a benyomásom, hogy a legtöbb kérdést azért tette fel a legfelsőbb főparancsnok, hogy ezek révén finom tapintattal megfelelő mederbe terelje gondolatainkat és tudtunkra adja a legfontosabb harcászati és hadműveleti művészeti kérdésekkel összefüggő nézeteit.

Jelentésem közben, amikor rátértem a tüzérségnek a tervezett nyári

hadműveletek során történő harci alkalmazására, Sztálin az alábbi kérdéssel lepett meg:

— És melyik tüzérségi lövegtípus a legelterjedtebb a német fasiszta hadseregben?

Azt feleltem, hogy a Wehrmacht fő lövegtípusa a 105 milliméteres tarack.

Sztálin nyomban rámutatott: feltétlenül szem előtt kell tartani, hogy minden korszerű hadsereg gerincét lényegében a tüzérség képezi. Ez indokolja széles körű alkalmazását. Ha a németek a 105 milliméteres tarackot — amely univerzális rendeltetésű és gyártása igen bonyolult — tekintik fő tüzérségi eszközüknek, önmagukat fosztják meg a tüzérségi lövegek tömeggyártásának és hadseregük ezekkel való felfegyverzésének lehetőségétől. Enyhén szólva, a hitleristák nagyot tévednek, ha annyira bíznak a kis távolságokról és gyakran menetből tüzelő harckocsitüzérségben, mert az nem veheti fel a versenyt a mi tábori és páncéltörő tüzérségünkkel.

— E téren — jelentette ki Sztálin — a hitleristák alaposan elszámították magukat, és ezért drága árat kell majd fizetniük.

A háború következő éveiben számtalanszor meggyőződhettünk róla, mennyire igaznak bizonyultak a legfelsőbb főparancsnok fejtegetései. Mint ismeretes, a hitlerista hadseregben már 1941 őszén — tehát attól kezdve, hogy a német fasiszta csapatok Szovjetunió elleni meglepetésszerű és hitszegő támadásával szerzett előnye fogyatkozni kezdett — egyre inkább megmutatkozott annak a kedvezőtlen hatása, hogy híján voltak az erős tüzérségnek.

Sztálin magyarázta, hogyan kell a tüzérséget alkalmazni a ellenséges védőöv áttörésekor, azt követően, hogy csapataink az áttörés után behatolnak az ellenséges védelem mélységébe. A legfelsőbb főparancsnok elmondta, hogy nálunk hibás gyakorlattá vált, hogy az ütközet e szakaszában a tüzérségi tűz teljes ütőerejét kizárólag előre, a támadási sáv határain belülre irányítjuk, s csak elvétve alkalmazzuk a tüzérség erejét a támadó csapatok szárnyainak biztosítására. Márpedig a támadásnak az ellenséges védelem mélységében való továbbfejlesztéséhez legalább olyan fontos az is, hogy az ellenséges védelem áttörésének arcvonalát a szárnyak felé is kiszélesítsük.

Ezen az emlékezetes estén, amely kitörölhetetlen emlékeket hagyott bennem, Sztálin a jelentés és a felette folytatott vita során annak megmagyarázására is többször kitért, hogyan kell kihasználni a lövészek, a harckocsik és a repülők harci tulajdonságait, sajátosságait a Vörös Hadsereg közelgő nyári hadműveletei során.

Miután befejeztem a várakozásomtól eltérően igen hosszúra nyúlt jelentésemet, vita indult felette.

Borisz Mihajlovics egy elvi jelentőségű észrevételt tett.

— Aligha lenne célszerű — mondotta —, ha a nyári hadjárat kezdetén valamennyi front tevékenységi sávjában támadást indítanánk, ahogyan az Irány haditanácsa javasolta. Nem lenne-e helyesebb, ha a frontok csapatainak főerőit egyetlen főirányban, egy front erőivel, vagy esetleg két front érintkező szárnyainak egyesített erejével mért erőteljes csapásra összpontosítanánk?

Evvel az észrevétellel mi nem érthettünk egyet. A mi elképzelésünk szerint ugyanis a fő hadműveletet két legfontosabb frontunk — a Délnyugati és Déli Front — csatlakozásán kellett megindítanunk a Donyec-medence és Harkov felszabadítása céljából. A Brjanszki Front támadásba való átmenetét az orjoli irányban viszont attól tettük függővé, hogy a Nyugati Front balszárny-csapatai folytatják-e a nyári hadjárat kezdetén azt a nyugati irányú támadást, amelyet a tavaszi olvadás következtében járhatatlanná vált utak miatt szakítottak félbe.

Ekkor Sztálin is bekapcsolódott a vitába. A rá jellemző rendíthetetlen nyugalommal közölte:

— Amennyiben a főhadiszállás kellő időben és teljes mértékben a Délnyugati Irány rendelkezésére tudná bocsátani a kért tartalékokat, fegyvereket és létszámfeltöltést, az Irány haditanácsa által javasolt támadási terv elfogadható lenne. Csupán az a baj, hogy jelenleg mi itt a központban sajnos nem rendelkezünk a Délnyugati Irány ilyen mérvű megerősítéséhez szükséges tartalékokkal, erőkkel és eszközökkel...

Ezután egy kis méretarányú térképet terített ki előttünk, amelyen a Vörös Hadseregnek a német fasiszta csapatokkal szemben a Barents-tenger és a Fekete-tenger közötti arcvonalon felvonult frontjai voltak vázlatosan feltüntetve.

A legfelsőbb főparancsnok elmondta, hogy a főhadiszállás tartalékában jelenleg mindössze néhány tucat hadosztály van, ezek jelentős részét is éppen most csoportosítják át vasúti szállítással az arra leginkább rászoruló frontok megerősítésére. Mint mondotta, az élőerő, a fegyverek és a harci technikai eszközök mennyisége és csoportosítása terén nehéz a helyzet.

— Önök meg egyedül a Délnyugati Irány számára több mint harminc hadosztályt, hatalmas mennyiségű fegyvert, harckocsit, repülőgépet és létszámfeltöltést igényelnek. Önök is megérthetik, hogy képtelenek vagyunk kielégíteni kérésüket. Éppen ezért, javaslatuk nem elfogadható.

Majd felállt az asztaltól, s az irodában lassú léptekkel fel-alá járkálva folytatta fejtegetését, miközben minden egyes szót külön nyomatékkal hangsúlyozott:

— Az egész szovjet—német arcvonalon kialakult helyzet tényeinek tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a nyári hadjárat kezdetén a hitlerista hadvezetés feltehetően a moszkvai irányban indítja meg fő hadműveletét, ismét megkísérli Moszkva elfoglalását, hogy minél kedvezőbb feltételeket teremthessen a háború folytatásához. Ez a körülmény arra késztet bennünket, hogy a nyár beálltáig rendelkezésünkre álló időben alaposan felkészüljünk az ellenség szándékainak meghiúsítására...

Sztálin azon a véleményen volt, hogy ebben a szituációban, miután a Délnyugati Irány nem számíthat arra, hogy a központtól megkapja a szükséges mennyiségű erőt és eszközt, le kell mondanunk arról, hogy a nyári hadjárat során délen nagyszabású támadó hadműveleteket — kezdeményezzünk, s inkább szorítkozzunk Harkov felszabadítására. Ennek során — magyarázott tovább Sztálin — meg kell előznünk az ellenséget a támadás megindításában. Az ellenséget a támadás előkészítése közben kell meglepnünk, és olyan veszteséget kell neki okoznunk, hogy a hitlerista hadvezetés a Harkovra mért csapás érdekében kénytelen legyen a moszkvai irányból elvonni erői egy részét. Ily módon — hangsúlyozta a legfelsőbb főparancsnok — számottevő mértékben megkönnyíthetnénk a Moszkva elleni ellenséges csapás elhárítását.

Sztálin utasított bennünket, hogy az elgondolásnak megfelelően másnapra dolgozzuk ki és terjesszük be Harkov birtokbavételére javaslatunkat.

A Kremlből hazatérőben teljesen az ott szerzett benyomások hatása alatt voltam. Megértettem, hogy fegyveres erőink élén olyan ember áll, aki nemcsak korunk kiemelkedő politikusa, de egyben a katonai elmélet és gyakorlat kérdéseiben alaposan felkészült hadvezér is. Csak valamikor hajnal felé tudtam elaludni.

Másnap reggel, alighogy felébredtem, Tyimosenko egyik segédtisztje jelentette, hogy egy szabász vár rám, méretet szeretne venni rólam. Amint mondotta, utasítás érkezett, hogy sürgősen varrjanak nekem egy rend tábornoki egyenruhát. A méretvétel megtörtént, estére pedig megkaptam az új egyenruhát, amelyet nem kis büszkeséggel öltöttem fel.

A legközelebbi kremlbeli találkozáskor Sztálin helyeslő pillantást vetett rám, s ekkor értettem meg, hogy ő volt az, aki gondoskodott róla, hogy öltözékem makulátlan legyen és megfeleljen a rendfokozatomnak meg a beosztásomnak.

Március 28-án Tyimosenkóval és Hruscsovval egész nap a harkovi támadó hadművelet általános elgondolásának kimunkálásán dolgoztunk. Este Sztálin, Saposnyikov és Vasziljevszkij hallgatta meg a fő-

parancsnok jelentését. Bár az általunk kidolgozott hadműveleti terv elgondolása nem lépte túl Harkov körzetének a kereteit, mégis lényegesen több tartalék rendelkezésre bocsátását igényelte, mint amennyit a főhadiszállás adni tudott volna.

Így hát ismét azt az utasítást kaptuk, hogy csak olyan támadási tervet hajlandók elfogadni, amely szigorúan Harkov körzetének birtokbavételére korlátozódik, és amelynek megvalósításához a főhadiszállásnak nem kell jelentősebb tartalékokat a rendelkezésünkre bocsátania.

Sztálin egyben arra is figyelmeztetett minket, hogy a Brjanszki Front a továbbiakban kikerül a Délnyugati Irány alárendeltségéből.

Ezen az estén Sztálin vacsorára hívta meg B. M. Saposnyikovot, Vasziljevszkijt, Tyimosenkót, Hruscsovot és engem. A vacsorán A. D. Styevnyev altábornagy vezetésével egy másik tábornoki csoport is jelen volt, amely a Déli Front parancsnokságától érkezett szolgálati ügyben Moszkvába.

Vacsora közben Sztálin mesteri módon teremtett fesztelen elvtársi légkört. Figyelmét egyetlen asztaltársa sem kerülte el, mindenkihez volt néhány tartalmas, kellemes szava, akár egy-egy rövid pohárköszöntő, akár valamilyen szellemes, találó megjegyzés formájában. A pohárköszöntők többnyire a harcoló csapatokat méltatták. Ugyanakkor azt is bebizonyította Sztálin, hogy kész másokat is meghallgatni, sőt finom érzékkel olyan nyílt, őszinte eszmecserére ösztönözte a jelenlevőket, hogy abból világosan kiderüljön, hogyan vélekednek a hadvezérek a háborús események alakulásáról, hogyan értékelik a német fasiszta csapatok és hadvezetés erős oldalait és gyengéit.

Sztálin ezúttal is hű maradt szokásához: nem bírta sokáig az üldögélést, folyton az asztal körül sétálgatott, szájában elmaradhatatlan pipájával. Elbeszélgetett a jelenlevőkkel, szívesen és részletesen válaszolt azok kérdéseire, s közben nemcsak figyelemmel kísérte a többiek beszélgetését, de ügyesen irányította is azt.

Tények és adatok segítségével világosan tárta elénk például a párt és a nép hősi erőfeszítéseit, amelynek köszönhető, hogy lényegében befejeződött az ipar háborús termelésre történő átállítása, és sikerült beindítani az ország keleti körzeteibe evakuált üzemekben a frontnak szükséges termékek gyártását. Hangoztatta, hogy a nehéz körülmények között új életre kelt gyárak, üzemek most már bőven ellátják a csapatokat a különféle harci technikai eszközökkel, fegyverekkel, lőszerrel, ruházattal és felszerelési anyagokkal. Megindult a La—5 és a JAK—7 vadászgépek sorozatgyártása. A hadsereg minden eddiginél nagyobb mennyiségű megfelelő technikával való ellátása lehetővé tette a pontonos-hidász és műszaki egységek megalakítását. Minőségi

változások következtek be a tüzérség terén: korszerűsítették a 45 milliméteres páncéltörő ágyút, megjelentek a ZISZ—3 típusú 76 milliméteres ágyúk. A már meglevő M—8 és M—13 sorozatvetők mellett hamarosan rendszeresítésre kerülnek a csapatoknál a még nagyobb tűzerővel rendelkező M—20-asok és M—30-asok, vagyis megkezdődik a nehéz reaktív tüzérség kialakítása. A csapatoknál rendszeresítettük a páncéltörő puskákat. A légvédelmi csapatok 37 milliméteres légvédelmi ágyúkat és DSK géppuskákat kaptak. Új hadseregközvetlen légvédelmi ezredek, a főhadiszállás tartalékában hatüteges páncéltörő tüzérezredek, tucatnyi önálló páncélelhárító zászlóalj, páncéltörő egységek és magasabbegységek, valamint sorozatvető ezredek alakultak.

Sztálin azt is elmondta, hogy az utóbbi időben igen nagy mennyiségű T—60 típusú könnyűharckocsi érkezett a csapatokhoz. Nagy büszkeséggel emelte ki, hogy gyors ütemben növekedett a T—34-es harckocsik gyártása, amelyektől a németek valósággal rettegnek. Elmondta a főparancsnok, hogy a főhadiszállás rugalmasságra törekszik a harckocsizó csapatok szervezeti formái terén. A meglevő önálló harckocsizászlóaljakon, -ezredeken és -dandárokon kívül már megkezdődött a harckocsihadtestek szervezése is, amelyekben a harckocsi-magasabbegységek mellé gépkocsizó lövész-magasabbegységeket is szerveztek. Sztálin annak a meggyőződésnek is kifejezést adott, hogy rövidesen harckocsi-hadseregek is alakulnak.

E nagy hozzáértéssel adott rövid áttekintés után Sztálin hozzátette, hogy a hátország több százezer puskát, karabélyt és géppisztolyt, tízezernyi harci repülőgépet és harckocsit, több tízezer löveget és aknavetőt, több tízmillió lövedéket és aknagránátot, több százmillió töltényt adott a harcoló hadseregnek, s erre támaszkodva sokkal bőségesebben láthatjuk el velük a csapatokat, mint korábban.

Amikor a beszélgetésben kisebb szünet állt be, Sztálin egy apró betűkkel telerótt papírlapot húzott elő zubbonyzsebéből. Pipáját szorongató kezét magasra emelve kért figyelmet, ajkán bujkáló mosollyal jelentette be, hogy most egy rendkívül időszerű dokumentumot fog ismertetni. Kiderült, hogy a zaporozsjeieknek a török szultánhoz írt levelét tartja a kezében.

Ennek a szellemes, borsos tréfákkal fűszerezett üzenetnek minden sora hangos kacagásra késztette a jelenlevőket. Sztálin is jókedvűen nevetett azoknak a kitételeknek az olvasásakor, amelyekben különös erővel nyilvánult meg a zaporozsjeiek gyilkos szarkazmusa. A felolvasás befejeztével kijelentette, hogy Hitler és cinkosai még a vérszomjas török szultánnál és satrapáinál is nagyobb megvetést, gyűlöletet és gúnyt érdemelnek.

— A német fasiszták ugyanolyan szégyenletes vereséget szenvednek,

mint a török mamelukok Szuvorov idején — fejezte be Sztálin a történelembe tett különös kirándulást.

Az est véget ért, s az volt a benyomásom, hogy a vacsorát nem csupán a fronton szolgáló katonai vezetők iránti figyelem jeléül szervezték meg, hanem abból a célból is, hogy tájékoztatást kapjanak a háború alakulásáról, hadseregünknek a gazdaság háborús viszonyokra történt átszervezése nyomán fejlődő lehetőségeiről.

Sztálin bizonyára még szilárdabbá akarta tenni valamennyiünkben a végső győzelembe vetett hitet, szemléletessé akarta tenni, mennyire megvetésre méltó és gyűlöletes az ellenség. Nyilván ezért is olvasta fel a legfelsőbb főparancsnok a zaporozsjeieknek a török szultánhoz írott levelét.

Másnap ismét hozzá kellett látnunk, hogy új változatban dolgozzuk ki a harkovi támadó hadművelet elgondolását a főhadiszállás legutóbbi rendelkezései alapján. Jól emlékszem, március 29-e vasárnapra esett, a fővárosban szép napsütéses idő volt. Szemjon Konsztantyinovics kellemesen világos, kényelmes dolgozószobájában gyűltünk össze a kapott feladat végrehajtására.

A főparancsnok, a haditanács tagja és jómagam újból nyugodtan végiggondoltuk a hadművelet célkitűzésének és elgondolásának meghatározásával kapcsolatos kérdéseket, megvitattuk a hadművelet előkészítésének és végrehajtásának feltételeit, határidejét.

Megfeszített munka után végre megszületett az alapvető elhatározás, amelyet aztán a térképre is berajzoltunk.

A haditanács engem bízott meg, hogy másnap reggelre fogalmazzam meg a főhadiszállásnak teendő jelentés szövegjavaslatát. Ezt a tervet Sztálin — Saposnyikov és Vasziljevszkij részvételével, a mi jelenlétünkben — március 30-án este tekintette meg, és jóvá is hagyta. A legfelsőbb főparancsnoknak címzett okmány az alábbiakat tartalmazta:

„Az Ön személyes utasításai alapján kidolgoztuk a Délnyugati Irány csapatainak tevékenységi tervét 1942 áprilisára és májusára.

1) A Délnyugati Irány csapatai tevékenységének fő célja a jelzett időszakban Harkov birtokbavétele, majd csapataink átcsoportosítása után északkeleti irányból mért csapással Dnyepropetrovszk és Szinyelnyikovo elfoglalása azzal a céllal, hogy megfosszuk az ellenséget a legfontosabb dnyeperi átkelőhelytől és a szinyelnyikovói vasúti csomóponttól.

Az arcvonal többi szakaszán a Délnyugati Irány csapatai szilárdan védik jelenlegi állásaikat.

2) Harkov birtokbavételéhez számvetéseink szerint az alábbiakra van szükségünk:

lövészhadosztály — 27;
lovashadosztály — 9;
lövészdandár — 1;
gépkocsizó lövészdandár — 3;
harckocsidandár — 26;
tüzérezred a főhadiszállás tartalékából — 25;
Összesen: 1200 harckocsi, 1200—1300 tábori löveg, 620 repülőgép (ebből 30 U—2)...

3) A Harkov birtokbavételére indítandó hadművelet alap elgondolása: Harkov déli és délnyugati irányból történő átkarolására irányuló főcsapással a várost észak felől átkaroló kisegítő csapással bekerítjük és megsemmisítjük az ellenség harkovi csoportosítását, bevesszük Harkovot, kijutunk a Szazsnoje, Tomarovka, Grajvoron, Jekatyerinovka, Vogyanaja vasútállomás, Orcsinovka-Csernyetkina, Alekszandrovka, Kristonovka terepszakaszra."[5]

Javaslatunk szerint a Délnyugati Irány barvenkovói kiszögellésből Harkov felé mért főcsapásának déli irányból történő hadműveleti biztosítása a Déli Front két jobbszárny-hadseregére hárult, amelyeknek szilárd védelmet kellett megszervezniük a barvenkovói kiszögellés déli arcvonalán.

A feladatok végrehajtásához április 15-ig az alábbiak rendelkezésre bocsátását kértük a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától: 10 lövészhadosztály, 26 harckocsidandár, 10 megerősítő tüzérezred, továbbá kértük, hogy a Délnyugati és Déli Front személyi állományát 80, fegyverzetét, anyagi tartalékait, tüzérségét és harckocsijait pedig 100 százalékra töltsék fel és lássák el a szükséges mennyiségű lőszerrel.

Javaslatunkban abból indultunk ki, hogy amennyiben a főhadiszállás tartalékai április 15-re beérkeznek, a hónap végén megindíthatjuk a harkovi hadműveletet, megelőzhetjük az ellenséget, és olyan időpontban csaphatunk le rá, amikor még távolról sem fejezte be nagyarányú aktív tevékenységének előkészületeit.

A főhadiszállás javaslatunk jóváhagyásakor utasította a haditanácsot, hogy kezdje meg a hadművelet előkészítését, és ígéretet tett, hogy idejében s teljes mértékben kielégíti a feltöltésre vonatkozó igényeinket.

Az ülés a végéhez közeledett. Ekkorra már V. M. Molotov, A. I. Mikojan és G. M. Malenkov, a Politikai Bizottság tagjai is átjöttek Sztálin dolgozószobájába. Saposnyikov marsall és Vasziljevszkij engedélyt kapott, hogy visszamenjen a vezérkarhoz. Sz. K. Tyimosenko ugyancsak engedélyt kért a távozásra, mert felesége éppen akkor

5 ЦА МО СССР, ф. 229, оп. 161, д. 799, л. 278—283.

utazott el az egyik keleti városba. Én is Tyimosenkóhoz akartam csatlakozni, de Sztálin — számomra teljesen váratlanul — így szólt:

— Hruscsov és Bagramjan elvtárs velünk maradnak vacsorára.

A lifttel felmentünk a felső emeletre, Sztálin lakására, ahol már várt bennünket a terített asztal.

Alighogy asztalhoz ültünk, felhangzott a légiriadó jele: a légtérben ellenséges repülőgépek jelentek meg.

Sztálin kijelentette, ő nem megy sehova, Molotov azonban határozott, ellentmondást nem tűrő hangon emlékeztette, hogy a Politikai Bizottság határozata értelmében tagjai kötelesek betartani az elemi óvatossági rendszabályokat. Mit volt mit tenni, levonultunk az óvóhelyre.

Később, a légiriadó elmúltával, az asztalnál a hadsereg ellátásával kapcsolatos kérdésekről folyt a szó. A Politikai Bizottság tagjai a harcoló hadsereg számára dolgozó hadigazdaság egy-egy ágazatáért voltak felelősek. E késő esti órákban, mint bizonyára máskor is, élénk beszélgetést folytattak az egyes iparágak fegyver-, harci technikai eszközök, lőszergyártási feladatairól, szenvedélyesen vitatkoztak az ipar nyersanyaggal, üzemanyaggal és szakképzett munkásokkal történő ellátásának problémáiról. Valahányszor a vita túl viharossá vált, Sztálin gyorsan lecsillapította a felhevült kedélyeket. Különösen Molotov és Malenkov folytatott éles vitát. Az előbbi a harckocsigyártásért, az utóbbi a repülőgép- és repülőgépmotor-gyártásért felelt.

Igen érdekes este volt, és mélyen emlékezetembe vésődött.

Másnap Alekszandr Mihajlovics Vasziljevszkijhez mentem. Néhány óra alatt megállapodtunk a megígért tartalékok, fegyverek, harci technikai eszközök, lőszer és személyi állomány beérkezésének határidejében. Utána bejelentkeztünk Saposnyikov marsallhoz, és jelentettük neki, mit végeztünk. Borisz Mihajlovics figyelemesen végighallgatott minket, és javaslatainkat lényegesebb módosítások nélkül jóváhagyta.

Hadászati és hadműveleti művészeti szempontból vizsgálva a dolgot, meg kell állapítanunk, hogy helyes volt a legfelsőbb főparancsnokságnak az a szándéka, hogy 1942 májusában meg kell indítani a harkovi hadműveletet. Az elképzelés azon a főhadiszálláson akkoriban kialakult szilárd véleményen alapult, miszerint a hitlerista hadvezetés a nyári hadjárat elején főcsapását a moszkvai irányban méri fővárosunk elfoglalására, s ezzel egyidejűleg korlátozott erőkkel kisegítő csapást indít a Délnyugati Irány csapatai ellen. Mint már említettem, ebben a meggyőződésben a vezérkaron és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán kívül a legtöbb frontparancsnok, köztük a Dél-

nyugati Irány főparancsnoksága is osztozott. Magam is szilárdan ezen a véleményen voltam, amely végül is tévesnek bizonyult.

Eszerint, úgy gondolom, nem alaptalanul állapíthatjuk meg, hogy bár a Délnyugati Irány csapatai 1942 április—májusi tevékenységének fő céljaként Harkov elfoglalását jelölték meg, a harkovi hadművelet végrehajtásával a fasiszta Németország tetemes mennyiségű tartalékát vontuk el a moszkvai iránytól, s ezzel bizonyos mértékig hozzájárultunk ahhoz, hogy csapataink sikerrel hárítsák el a Moszkva ellen várt ellenséges főcsapást.

A Moszkvában végzett munka befejeztével a főparancsnok és a haditanács tagja visszatért Voronyezsbe, ahol a Délnyugati Front törzse települt, majd néhány nappal később magam is követtem őket.

Mielőtt rátérnék a harkovi hadművelet tervezésével és előkészítésével kapcsolatos kérdésekre, szeretnék ismertetni néhány olyan változást, amely ezalatt következett be nálunk.

A főhadiszállás rendelete alapján a Brjanszki Frontot az állományába áthelyezett 40. hadseregével együtt kivonták az Irány állományából, és április 1-vel a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának közvetlen alárendeltségébe helyezték.

Egy nappal ezt megelőzően P. I. Bogyin altábornagyot, a Délnyugati Front törzsfőnökét Moszkvába rendelték és vezérkarifőnök-helyettessé nevezték ki.

Április 8-án a főhadiszállás rendeletének megfelelően Tyimosenko marsall, a Délnyugati Irány főparancsnoka átvette a Délnyugati Front közvetlen parancsnoki funkcióját is, a korábbi frontparancsnokot, F. J. Kosztyenko altábornagyot pedig a helyettesévé nevezték ki.

A főhadiszállás ugyanezen rendelete alapján én lettem a front törzsfőnöke, egyben megtartva a Délnyugati Irány hadműveleti csoportfőnöki beosztásomat is.

Voronyezsbe érkezésünk után a Délnyugati Irány haditanácsa hozzálátott a harkovi hadművelet közvetlen előkészítéséhez.

Hadműveleti tervünk alapját a főhadiszállás által jóváhagyott elgondolás, a feleknek a Délnyugati Front támadási sávjában kialakult csoportosítása és erőviszonya, a Harkov főbb megközelítési útjain berendezett ellenséges védelem jellege, műszaki kiépítettségének szilárdsága képezte.

Felderítésünk derekas munkával igyekezett tisztázni az ellenségnél kialakult helyzetet. Ezenkívül a barvenkovói hadművelet folyamán kifejtett tevékenységünk is teljesen hiteles és sokrétű adatokat szolgáltatott számunkra az ellenséges védelem állapotáról.

Tudtuk, hogy az ellenséges hadvezetés, miközben a nyári hadjáratra készült, fokozott ütemben tökéletesítette védelmét a harkovi irányban.

Fővédőöve két-három állásra tagozódott, amelyek teljes mélysége 6—7 kilométer volt. Az egyes állások alapját azok a támpontok és ellenállási csomópontok alkották, amelyeket még a tél folyamán építettek ki a helységek körül. A köztük levő hézagokat műszaki akadályokkal és tűzfészkekkel zárták le. A fontosabb irányokban az állásokat összefüggő lövészárkokkal kötötték össze.

Az ezredtartalékokat a második, a hadosztálytartalékokat pedig a harmadik állásba helyezték el. A második védőövet a fővédőöv peremvonalától 10—15 kilométerre építették ki, míg a mögöttes védőövet attól 20—25 kilométerre, a Zmijev, Csugujev, Lipci, Cseremosnoje helységek vonalában húzódó terepszakaszon.

Harkov védelmének megerősítése érdekében az ellenség igen szilárd erődrendszert épített ki frontunk középső szakasza előtt. Itt általában egy 14 500 fős gyaloghadosztály 20—25 kilométeres védelmi arcvonalon rendezkedett be.

Valamivel gyengébben volt az ellenség védelme műszakilag kiépítve a krasznográdi irányban. Sőt, itteni harcászati sűrűsége is lényegesen gyérebb volt a központi arcvonalszakaszénál.

A harkovi hadműveletnek a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásához 1942. április 10-én felterjesztett terve két szakaszra tagozódott.

A hadművelet első szakaszában csapatainknak az első két védőöv áttörése, az ellenséges harcászati tartalékok szétverése és a gyorscsoportok ütközetbe vetése volt a feladata. A támadás általános tervezett mélysége 20—30 kilométer volt, az első szakasz időtartama 2—3 nap.

A második szakaszt 3—4 napos időtartamra terveztük, ezalatt támadó csapatainknak 24—35 kilométer mélyen kellett előrenyomulniuk. E szakaszban az ellenség hadműveleti tartalékainak szétverését irányoztuk elő, a front csapásmérő csoportosításainak a városba vezető útvonalakra kellett kijutniuk, a gyorscsapatoknak pedig a város bekerítését kellett befejezniük, majd pedig szét kellett verniük az ellenség harkovi csoportosításának maradványait.

E terv szerint a Déli Front csapatainak jobb szárnyára hárult az a felelősségteljes feladat, hogy dél felől szilárdan biztosítsa az esetleges ellenséges csapással szemben a Délnyugati Front harkovi irányban folyó támadását.

A harkovi csoportosítás szétverése és a város birtokbavétele érdekében a Délnyugati Front parancsnokának elhatározása szerint két terepszakaszon kellett áttörni az ellenség védelmét, a 28. hadseregnek és a 21., valamint a 38. hadsereg erői egy részének (összesen 14 lövész-, 3 lovashadosztály, 8 harckocsidandár és 1 gépkocsizó lövészdandár)

a Volcsanszk, Bolsaja Babka terepszakaszon, a 6. hadseregnek és L. V. Bobkin tábornok hadseregközvetlen csoportjának (összesen 8 lövész-, 3 lovashadosztály, 11 harckocsidandár és 2 gépkocsizó lövészdandár) pedig Verhnyij Biskin, Mironovka terepszakaszon.

A gyalogság támadó tevékenységének közvetlen támogatására az északi áttörési szakaszon 350, a délin pedig 200 harckocsit vontunk össze. Az összfegyvernemi hadseregek áttörése után erős gyorscsoportok bevetését terveztük azzal a feladattal, hogy a támadást Harkov felé tartó irányokban fejlesszék tovább. A déli támadási szakaszon a 6. hadsereg gyorscsoportját — állományában 260 harckocsival — a 21. és 23. harckocsihadtestből szerveztük meg.

A harkovi támadáshoz tehát összesen 19 harckocsidandár bevetését terveztük, állományukban összesen 810 harci géppel. Ezek fele elavult típusú T—60-as könnyűharckocsi volt. Az ellenséges védelem áttörését és a támadás sikerének a mélységben történő továbbfejlesztését az egész front- és hadsereg-légierőnek kellett támogatnia.

A 2. lovashadtestet, a 277., 343. lövészhadosztályt és a 92. önálló nehéz-harckocsizászlóaljat a front tartalékába vontuk ki. A Délnyugati és Déli Front csatlakozásán helyezkedtek el azzal a feladattal, hogy szükség esetén támogathassák a Déli Frontnak a barvenkovói kiszögellés déli arcvonalát védő 9. és 57. hadseregének harctevékenységét.

A Délnyugati Irány főparancsnoka a főhadiszállás által jóváhagyott elgondolás és az általunk kidolgozott hadműveleti terv alapján megszabta a Délnyugati és a Déli Front csapatainak feladatait, a hadműveletben bevonásra kerülő erőket és eszközöket, s meghatározta, mikorra kell a csapatoknak elérniük a készenléti állapotot a kitűzött feladatok végrehajtásához.

Április 10-én Tyimosenko marsall hadműveleti direktívát adott ki,[6] amelynek alapján a Délnyugati Irány csapatai megkezdték átcsoportosításukat és az erők összevonását.

A Délnyugati Front hadseregei még április első napjaiban előzetes intézkedésben kapták meg a közelgő hadműveletben végrehajtandó feladataikat. Április 28-án Tyimosenko marsall azonban újabb hadműveleti direktívát adott ki,[7] amely néhány módosítást és pontosítást tartalmazott e feladatokkal kapcsolatban. Ebben egyebek között utalt arra, hogy az ellenség, miközben szilárdan kezében tartja a megszállt védelmi terepszakaszát, Harkov körzetében folyamatosan újabb tartalékokat képez. Az eseményeket elemezve, az az igen fontos következtetés is elhangzott, hogy nincs kizárva annak lehetősége, hogy

6 ЦА МО СССР, ф. 229, оп. 161, д. 800, л. 361—362.
7 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 145, л. 189—196.

a száraz idő beálltával az ellenség megkísérli a barvenkovói kiszögellés felszámolását.

Az Irány haditanácsa a hadművelet előkészítésének időszakában foglalkozott a Délnyugati Front bal szárnya által végrehajtandó Harkov elleni támadás hadműveleti biztosításának kérdésével. Nem lehetett ugyanis kizárni azt a lehetőséget, hogy a hadművelet alatt az ellenség dél felől csapást mér a barvenkovói kiszögellés felszámolására (élve az arcvonalon a körülmények adta lehetőségekkel), hogy így hiúsítsa meg déli csapásmérő csoportosításunk Harkov elleni támadását.

A rendelkezésünkre álló erő és eszköz nyilvánvalóan kevés volt ahhoz, hogy egyidejűleg biztosítani tudjuk mind a Harkov elleni támadás kellő átütő erejét, mind pedig az esetleges ellenséges ellencsapások elhárítását. A központból is jelentős késéssel és távolról sem teljes létszámmal érkeztek be az erősítések.

A kérdés részletes megfontolása alapján az Irány haditanácsa arra a következtetésre jutott, hogy a „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága lényegében úgy valósíthatja meg a barvenkovói kiszögellés alapjára mérendő csapást, ha ennek érdekében a Déli Front bal szárnyával szemben, a vorosilovgrádi és rosztovi irányokban harcoló főcsoportosításból von el erőket.

Éppen ezért a Déli Front parancsnokságának és törzsének készen kellett állnia arra, hogy szükség esetén a két jobbszárny-hadseregét idejében megerősítse a front bal szárnya mögött összpontosított hadműveleti tartalékokból. Ugyanakkor olyan elhatározás is született, hogy Barvenkovo körzetében kell alkalmazni azt a további két-három harckocsidandárt, amelyeknek május közepére kellett beérkezniük a főhadiszállás tartalékából a Déli Front állományába.

R. J. Malinovszkij altábornagyot, a Déli Front parancsnokát, L. R. Kornyijecet, a haditanács tagját és A. I. Antonov tábornokot, a front törzsfőnökét április elején berendeltük Voronyezsbe, ahol a főparancsnok részletesen tájékoztatta őket a Harkov ellen tervezett támadásról, és megszabta a feladatait a front csapatainak e támadásban. Ennek során Tyimosenko kiemelt hangsúllyal foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Déli Front jobb szárnyának szilárdan biztosítania kell a Délnyugati Front csapásmérő bal szárnyának a harkovi irányban végrehajtott támadását.

Malinovszkij altábornagy a törzséhez való visszatérése után, április 6-án kiadta hadműveleti direktíváját. Ebben rámutatott, hogy az ellenség a front tevékenységi sávjában mélységből előrevont tartalékokkal és más irányokból átcsoportosított erőkkel erősíti meg a krasznoarmejszkojei és a szlavjanszk—kramatorszki irányokban harcoló

csoportosításait. Szerepelt a direktívában az a fontos következtetés is, hogy az ellenség feltehetően aktív tevékenységre készül a barvenkovói irányban.

A direktíva a következőképpen foglalta össze a Déli Front csapatainak fő feladatát: a front hadseregei szilárd védelemre rendezkednek be a jelenlegi terepszakaszaikon, jobbszárnyukkal a Délnyugati Front csapatai által harkovi irányban végrehajtott támadását biztosítják, a bal szárny pedig a vorosilovgrádi és a rosztovi irányt fedezi.

A Délnyugati Front Harkov elleni támadásának a Barvenkovo elleni esetleges ellenséges csapással szembeni biztosítását az 57. és 9. hadsereg kapta feladatul.

Az 57. hadsereg (parancsnoka: Kuzma Petrovics Podlasz altábornagy, a haditanács tagja: Andrej Ivanovics Popenko dandárkomisszár, törzsfőnöke: Andrej Fjodorovics Anyiszov vezérőrnagy) azt a feladatot kapta a frontparancsnok direktívájában, hogy szilárdan védje a barvenkovói hídfő déli arcvonalát a Caredarovkától Szofijevkáig terjedő 80 kilométer hosszúságú szakaszon. E hadsereg állományába öt lövészhadosztály tartozott, amelyeket a főhadiszállás három tartalék-tüzérezredével és egy önálló harckocsizászlóaljjal erősítettek meg. A védelem átlagos hadműveleti sűrűsége hadosztályonként 16 kilométer volt. A hadsereg harcálláspontja Miroljubovkában települt.

A 9. hadseregnek (parancsnoka: Fjodor Mihajlovics Haritonov vezérőrnagy, a haditanács tagja: Konsztantyin Vasziljevics Krajnyukov hadosztálykomisszár, törzsfőnöke: Fjodor Konsztantyinovics Korzsenyevics vezérőrnagy) a parancs értelmében a Szofijevka, Kantyemirovka, Krasznoarmejszkoje, Krasznij Liman 96 kilométer hosszú arcvonalon kellett szilárdan megvédenie a barvenkovói hídfő déli és délkeleti határát. A hadsereg állományába hét lövészhadosztály, egy lövész- és két harckocsidandár, öt főhadiszállás tartalék-tüzérezred és két páncéltörő puskás zászlóalj tartozott. A védelem átlagos hadműveleti sűrűsége 13 kilométerenként egy hadosztály volt. A hadsereg harcálláspontja Kamenkában, az arcvonaltól 30 kilométerre települt, kisegítő vezetési pontja pedig Dolgenykajában, 10 kilométerrel közelebb volt.

A Déli Front parancsnokának tartalékába Issza Alekszandrovics Plijev tábornok 5. lovashadtestét osztották be, állományában három lovashadosztállyal és egy harckocsidandárral. A hadtest a 9. hadsereg sávjában, Brazsovka, Kurulka, Golaja Dolina helységek körzetében helyezkedett el.

A frontparancsnok valamennyi hadsereg- és hadosztályparancsnokától megkövetelte, hogy szilárd védelmet építsenek ki, azt mélységben is fejlesszék, jól átgondolt páncélelhárítási rendszerrel, a lehető

legerősebb műszaki berendezésekkel, harckocsi- és gyalogsági akadályokkal erősítsék meg, s a helységeket messzemenően tegyék alkalmassá a védelmi harc megvívására.

A Déli Front csoportosításában május 11-re kisebb változás állt be. A harkovi támadás megindításának előestéjére a Déli Front 37., 12. és 18. hadseregéből (ezek a vorosilovgrádi irányt biztosították) egy-egy hadosztálynyi erőt vontak ki a hadseregparancsnokok tartalékába, a rosztovi irányt biztosító 56. hadseregből pedig a 3. gárda-lövészhadtestet és egy harckocsidandárt.

A Déli Front parancsnokának tartalékában Vorosilovgrád körzetében, a front bal szárnya mögött a 24. harckocsihadtest és három lövészhadosztály volt. Ugyanitt helyezkedett el további négy lövészhadosztály is, amelyeket a főhadiszállás tartalékából bocsátottak a frontparancsnok rendelkezésére.

E magasabbegységek még nem fejezték be személyi állományuk és fegyverzetük feltöltését. Mivel a főhadiszállás tartott az ellenség vorosilovgrádi irányba végrehajtandó áttörésétől, április 14-én külön utasításban megparancsolta, hogy a Déli Front tartalékába beosztott három lövészhadosztályt és három harckocsidandárt (amelyekből később megalakult a 24. harckocsihadtest) a főhadiszállás engedélye nélkül ne vessék be. Ugyanez vonatkozott arra a négy hadosztályra is, amelyeket a főhadiszállás tartalékából bocsátottak a Déli Front rendelkezésére.

Ilyen mennyiségű tartalék és ennek a Déli Front bal szárnya mögötti összevonása megítélésünk szerint megfelelő szilárdságú védelmet biztosított a vorosilovgrádi és rosztovi irányokban, amelyeken ebben az időben a német fasiszta „Dél" hadseregcsoport főerői elhelyezkedtek.

Május 4-ével, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása rendeletének értelmében, a Délnyugati Irány hadműveleti csoportja az Irány törzsévé szerveződött át. Valamennyi fegyvernemi és szolgálati főnök továbbra is párhuzamosan látta el a Front és az Irány törzsében viselt beosztását. Én az Irány törzsfőnöke lettem, a Délnyugati Front törzsfőnöki beosztásának ellátása mellett. Az új vezetési szerv változatlanul a korábbi csökkentett állománnyal működött.

Május első napjaiban a főparancsnok, a haditanács tagja, a front fegyvernemi főnökei és jómagam is ellátogattunk a 28. és 6. hadseregbez, amelyekre főszerep várt a Harkov elleni támadásban. Néhány napig tartó szemlénken ellenőriztük, hogyan tervezték meg e seregtestek a hadműveletet, s hogyan készülnek csapataik a támadásra.

A haditanács utasítására ugyanakkor a front politikai csoportfőnökségének egy külön e célra összeállított politikai munkás cso-

portja, a csapatok tisztjeivel közösen, nagy munkát végzett az egységekben és magasabbegységekben a személyi állomány erkölcsi-politikai állapotának további javításáért, s mindent elkövetett, hogy felkészítse a személyi állományt a szeretett szovjet föld fasiszta megszállás alóli felszabadításáért vívott halálos összecsapásra.

Viszonylag rövid idő állt rendelkezésünkre a hadművelet minden részletre kiterjedő előkészítéséhez. Ráadásul a felkészülés bonyolult harchelyzetben folyt és a központ által elrendelt megerősítések sem érkeztek meg idejében a csapatokhoz. A különböző frontszakaszokon szünet nélkül zajló harctevékenységek irányítása mellett komoly gondot jelentett a központból érkező személyi feltöltés, lövész- és tüzérségi fegyverek, harckocsik, repülőgépek, lőszer és egyéb anyagi eszközök fogadása is.

Az április első felében megkezdett átcsoportosítás igen nehéz körülmények között zajlott le, mert éppen a tavaszi olvadás kellős közepén voltunk kénytelenek végrehajtani. A megáradt folyók jelentős mértékben akadályozták a csapatmozgásokat, átcsoportosításokat. A csapatok nem érkeztek be idejében a kijelölt körleteikbe, s a helyzetet még tovább súlyosbította, hogy a megfelelő irányokban nem voltak szilárd burkolatú utak, sem pedig vasútvonalak. Az átcsoportosítással egyidejűleg kellett fogadnunk és szétbontakozási körleteikbe vezetni a főhadiszállás tartalékából beérkező csapatokat is, valamint egész sor új egységet és magasabbegységet megalakítani, összekovácsolni.

Igen nagy feladatot jelentett a frontparancsnokságoknak és front-törzseknek a harckocsihadtestek megszervezése. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának április 17-i direktívája értelmében a frontok állományában levő harckocsidandárokból három (a 2., 22. és 23.) hadtestet állítottunk fel a Délnyugati Front és egyet — a 24-est — a Déli Front számára.[8] E harckocsi-magasabbegységek megalakítása a frontok parancsnokságainak, törzseinek, politikai apparátusának és hadtápszerveinek sok idejét vette igénybe és jelentős energiáját kötötte le.

A Délnyugati Front csapatai részére a támadás kezdetét eredetileg május 4-re tűztük ki, de azután a személyi állomány és fegyverzet utánpótlásának kései beérkezése miatt a támadás idejét május 12-re kényszerültünk módosítani.

Vizsgáljuk meg most, mi történt ezalatt az ellenséges táborban. Mindenekelőtt azt, hogy hogyan értékelte a hitlerista hadvezetés a szovjet—német arcvonalon tavaszra kialakult általános katonai és

8 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 492, л. 111—112.

politikai helyzetet, s milyen hadászati terveket szőtt az új hadjárat előtt.

Németország Szovjetunió elleni háborúja immár közel egy teljes éve folyt. A véres ütközetek során elszenvedett roppant veszteségek hatására a német fasiszta hadsereg — maguknak a németeknek a megítélése szerint is — jelentősen gyengébbnek mutatkozott az 1942. évi nyári hadjárat küszöbén, mint a háború kezdete előtt volt.

A hitlerista hadvezetés annak ellenére, hogy a fegyvert, harci technikai eszközt, lőszert gyártó iparban totális mozgósítást hajtott végre, és számos erélyes intézkedéssel igyekezett csapatait feltölteni, mégsem volt képes a tavaszi—nyári hadjárat kezdetére — sem mennyiségi, sem minőségi szempontból — helyreállítani hadseregének korábbi hadrafoghatóságát.

Ez egyértelműen kitűnik a Wehrmacht főparancsnoksága (az OKW) hadműveleti irányítási törzsének Németország fegyveres erőinek állapotáról készített 1942. június 6-i jelentéséből. Ebben kimutatták, hogy a szovjet—német arcvonalon küzdő szárazföldi csapatok létszámhiánya 1942. május 1-én 625 000 főt tett ki annak ellenére, hogy 1941. június 22. és 1942. május 1. között egymillió főnyi utánpótlást kaptak. A „Dél" hadseregcsoport magasabbegységeiben a gyalogság eredeti harci létszámának csupán 50, a „Közép" és „Észak" hadseregcsoport magasabbegységeiben pedig annak mintegy 35 százaléka volt meg. A terveik szerint a nyári hadjárat kezdetére a „Dél" hadseregcsoport gyalogos-magasabbegységeit a szervezetszerű létszámra kívánták ugyan feltölteni, de a „Közép" és „Észak" hadseregcsoportét már csak eredeti állományuk 55 százalékára. A jelentés a továbbiakban leszögezi: „Az »Észak« és »Közép« hadseregcsoport páncéloshadosztályai csak egy-egy harckocsizászlóaljjal fognak rendelkezni. A csapatok manőverezőképessége a gépkocsik és lovak terén elszenvedett, pótolhatatlannak bizonyuló veszteségek következtében számottevően visszaesett... A légi haderőnél: a hadrafogható repülőgépek száma az 1941. május 1-i állapothoz képest 50—60 százalékkal csökkent. A légvédelmi tüzérség fegyverzete jelentősen gyarapodott ugyan, viszont kevés az embere." És íme a következtetés: „A fegyveres erők egészének harcképessége alacsonyabb, mint 1941 tavaszán volt, s ennek az az oka, hogy emberekkel és anyagi eszközökkel való maradéktalan feltöltésük lehetetlen."[9]

Igen jellemző, hogy a Kommunista Párt és a szovjet nép hősi erőfeszítései eredményeképpen az 1942. évi nyári hadjárat kezdetére

[9] Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab) 1940—1945 (a továbbiakban — KTB/OKW). Bd. I. Frankfurt a/M., 1965., S. 51—52.

harcoló hadseregünk létszáma 5,1 millió főre emelkedett, állományában pedig 44 900 löveg és aknavető, közel 3900 harckocsi és mintegy 2200 harci repülőgép volt.[10] A fasiszta Németországnak és szövetségeseinek viszont 6,2 millió embere, mintegy 3230 páncélosa és rohamlövege, közel 3400 harci repülőgépe és majdnem 57 000 lövege és aknavetője sorakozott fel ellenünk a szovjet—német arcvonalon.

Ha a felsorolt adatokat összevetjük, láthatjuk, hogy élőerő tekintetében változatlanul az ellenség volt fölényben.

A harci repülőgépek terén fennálló némi mennyiségi és jelentős minőségi fölény komoly előnyt biztosított a német hadvezetésnek, mivel továbbra is nyomasztó volt az ellenség légi uralma. A Vörös Hadsereg a harckocsik terén volt szemmel látható fölényben, ám páncélos parkunk jelentős része a németeknél gyengébb harcászati-technikai tulajdonságokkal rendelkezett.

Az 1942. évi nyári hadjáratra készülő német fasiszta hadvezetés tisztán látta, hogy nincs elegendő ereje ahhoz, hogy — amint azt az országunk elleni agresszió előtt tervezte — mindhárom hadászati főirányban (az északi, a középső és a déli) egyidejűleg mért csapásokkal vívja ki a Szovjetunió feletti győzelmet.

Ennek ellenére a legtöbb német fasiszta stratéga meg volt győződve közeli győzelmükről. Ha beletekintünk abba a boszorkánykonyhába, amelyben a Szovjetunió elleni háború folytatásának terveit főzték, megbizonyosodhatunk róla, hogy e tervek szerzője távolról sem egyedül Hitler volt. Kimunkálásukban a német fasiszta hadsereg egész tábornoki kara részt vett. S mindez a legféktelenebb karrierizmus és versengés légkörében zajlott, hiszen Hitler minden munkatársa igyekezett „az első szocialista hatalom mielőbbi leverésére a lehető legjobb javaslatot" megtenni. E tervek közül választotta ki Hitler azt, amelyik a legcélravezetőbbnek látszott.

A hitlerista tábornoki karban csupán egy kérdés képezte vita tárgyát, nevezetesen, hogy melyik irányt válasszák főcsapásukhoz.

Küchler tábornok, az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka azt javasolta, hogy először a szovjet—német arcvonal északi szakaszán, Leningrád elfoglalása céljából indítsanak támadást.[11] Halder viszont változatlanul a központi irányt tekintette elsődlegesnek, és indítványozta, hogy Moszkvára mérjék a főcsapást a „Közép" hadseregcsoporttal. Híveivel együtt abból a feltevésből indult ki, hogy a központi irányban harcoló szovjet csapatok szétverése és Moszkva elfog-

10 A második világháború története 1939—1945. 5. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978. 183. old.

11 *Гальдер, Ф.:* Военный дневник. Т. 3, кн. 2. М., 1971. с. 239. (Fordítás németből.)

lalása a hadjárat, sőt az egész háború megnyerését biztosítaná számukra.[12]

Hitler valamennyi javaslatot áttanulmányozta és — feltehetően Keitel tanácsára — úgy döntött, hogy a nyári hadjáratot egy délen, a Kaukázus elfoglalása érdekében végrehajtott nagyarányú támadással indítják meg, majd attól függően, mennyi erőt sikerül mentesíteniük, mérnek majd csapásokat más irányokban, így Leningrád körzetében is.

1942. március 28-án Hitler főhadiszállásán rendkívüli értekezletre került sor, amelyen véglegesen jóváhagyták a nyári támadás tervét. Warlimont tábornok, aki az értekezleten részt vett, így emlékezik az ott történtekre: „A németeket ért kudarcok ellenére Hitler ismét visszatért eredeti elgondolásához, amelyet 1940 decemberében és 1941 nyarán is érvényesített. Ezúttal ismét a szélesen elnyúlt arcvonal legszélső szárnyain akarta az erők zömét összpontosítani. Csupán az volt a különbség, hogy azoknak a nagyarányú veszteségeknek a következtében, amelyeket a szárazföldi csapatok elszenvedtek, és amelyeket nem tudtunk maradéktalanul pótolni, arra kényszerült, hogy a célokat egymást követően tűzze maga elé, a déli szakaszon, a Kaukázuson kezdve. Moszkva, mint támadási cél, egyelőre szóba sem került."[13]

Hitler az értekezleten hozott döntés értelmében 1942. április 5-én kiadta 41. számú direktíváját, amelynek értelmében a német fasiszta csapatok alapos előkészítés után megkezdték a nyári hadjáratot. A hadjárat általános elgondolását a direktíva a következőképpen határozta meg:

„A keleti hadjárat általános eredeti tervei változatlanul érvényben maradnak: a fő feladat az, hogy a központi szakaszon kialakult helyzet fenntartása mellett északon elfoglaljuk Leningrádot, és szárazföldi kapcsolatot létesítsünk a finnekkel, az arcvonal déli szárnyán pedig áttörjünk a Kaukázushoz.

...Az első ütemben valamennyi rendelkezésre álló erőt a déli arcvonalszakaszon sorra kerülő fő hadművelet végrehajtására kell összpontosítanunk — a Dontól nyugatra levő ellenség megsemmisítése céljából —, majd el kell foglalnunk a kaukázusi olajmezőket és át kell törnünk a Kaukázus-hegységen."[14]

A hadjárat folyamán tervezett hadműveletek komplexuma a német történetírók állításai szerint egymást követő és egymást kiegészítő

12 «Военно-исторический журнал», 1961, № 1, с. 35.

13 *Warlimont, W.:* Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht. 1939—1945. Frankfurt a/M., 1962., S. 238.

14 «Совершенно секретно! Только для командования!» Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы (a továbbiakban — «Совершенно секретно! Только для командования!»). М., 1967, с. 380—381.

mély csapások sorozatából tevődött össze. Az első ilyen csapás célja a Középső-Dontól nyugatra levő szovjet erők megsemmisítése volt, ennek érdekében Orjol körzetéből Voronyezs felé kívántak támadást indítani, innen pedig a gyorscsapatoknak a Don mentén lefelé kellett támadniuk, hogy találkozzanak azokkal az erőkkel, amelyek Harkov körzetéből kelet felé mérik a másik csapást.

Végül pedig a harmadik, befejező szakaszban Sztálingrád körzetében kellett egyesülniük a Don mentén lefelé támadó csapatoknak a Taganrog, Artyomovszk körzetéből támadó csapatokkal.[15]

A hitlerista felső vezetés igen tekintélyes erőket szándékozott bevetni a terv megvalósításához.

Annak érdekében, hogy a szovjet—német arcvonal déli szárnyán folyó nagyarányú támadási előkészületeit álcázza, és a szovjet hadvezetést az 1942. nyári hadjárattal kapcsolatos német terveket illetően megtévessze, a német vezérkar „Kreml" fedőnéven egy fiktív hadművelet tervét is kidolgozta, azzal a céllal, hogy olyan látszatot keltsen, mintha a német csapatok a nyári hadjáratot a moszkvai irányban végrehajtott nagyszabású támadással kezdenék meg, s ennek során akarnák szétverni a szovjet csapatok központi csoportosítását és elfoglalni fővárosunkat.

A „Kreml"-hadműveletet a szárazföldi csapatok főparancsnoksága (az OKH) törzsének utasítására a „Közép" hadseregcsoport törzse tervezte meg.

A Moszkva elleni támadásra kiadott külön parancs, amelyet Kluge vezértábornagy mint parancsnok és Wehler tábornok törzsfőnök írt alá, az alábbi feladatot tűzte a „Közép" hadseregcsoport csapatai elé: „Verjék szét az ellenség fővárosától nyugatra és délre levő ellenséges csapatokat, a város bekerítésével egyidejűleg szilárdan vegyék birtokukba a Moszkva körüli területet, hogy megfosszák az ellenséget a körzet hadműveleti hasznosításának lehetőségétől." A parancs a 2. és 3. páncéloshadseregnek, a 4. és 9. hadseregnek, valamint az 59. hadseregközvetlen hadtestnek a cél eléréséhez szükséges konkrét feladatokat is megszabta.[16]

Az ellenség a legagyafúrtabb cselvetéseket alkalmazta a szovjet hadvezetés megtévesztésére. Az álhadművelet terve egyebek között előirányozta: a moszkvai védelmi terepszakaszoknak, Moszkva környékének, közeli körzeteinek légifényképezéssel történő felderítését; álhírek rádióadások útján történő terjesztését; ügynökeinek a Tula, Moszkva, Kalinyin vonalon történő fokozott átdobását; Moszkva

15 *Дерр, Г.:* Поход на Сталинград. М., 1957, с. 19—20. (Fordítás németből.)
16 «Военно-исторический журнал», 1961, № 8, с. 81.

és az általmadás sávjába eső többi város térképének sokszorosítását és egészen az ezredtörzsekig történő szétküldését; a támadási cél felé vezető utak új útjelző tábláinak elkészítését; színlelt átcsoportosításokat; a törzsek áttelepítését stb. Ám az ellenség ezekkel a mesterkedésekkel sem tudta a kívánt célt elérni.

A legfelső német hadvezetésnek a szovjet—német arcvonal déli szárnyával kapcsolatos terveit — mai szemmel — általában az alábbiak szerint foglalhatjuk össze: elfoglalni a kaukázusi olajmezőket, délen elszigetelni a Szovjetuniót szomszédaitól, megszállni Iránt, háborúba kényszeríteni Törökországot, s mindezzel a maga javára billenteni a Közel- és Közép-Kelet általános hadászati helyzetét. A hitlerista stratégák elképzelései szerint az események hatására országunk katasztrofális helyzetbe került volna, az ő számukra pedig kedvező lehetőségek nyíltak volna ahhoz, hogy a Nagy-Britannia elleni küzdelem színterét a brit gyarmatbirodalom fennmaradása szempontjából kulcsfontosságú térségbe tehessék át.

Hogy a nyári hadjárat tervének végleges változata valóban ez volt, és hogy ez a terv egészen a Szovjetunió elleni háború győzelmes befejezéséig terjedő, messzire tekintő célkitűzéseket tartalmazott, azt a terv kidolgozásában és megvalósításában részt vett jóformán valamennyi hitlerista katonai vezető elismeri.

K. Zeitzler, a német szárazföldi csapatok egykori vezérkari főnöke például vallomásában ezeket mondta: „Az 1942. évi nyári hadjárat tervezésekor Hitler szándéka mindenekelőtt a Kaukázus és Sztálingrád elfoglalása volt. A szándékok megvalósulása kétségkívül óriási jelentőségű lett volna. Ha a német hadsereg Sztálingrád körzetében át tudott volna kelni a Volgán, s ezzel el tudta volna vágni az oroszok legfontosabb észak—déli irányú közlekedési vonalát, továbbá, ha a kaukázusi olaj Németország hadiszükségleteinek fedezését szolgálhatta volna, gyökeresen módosult volna a keleti helyzet, és jelentősen megnőttek volna esélyeink a háború kedvező kimenetelére. Hitler gondolatmenete tehát ez volt. Amennyiben e célokat sikerült volna elérnie, a Kaukázuson keresztül, vagy más úton gyorsanmozgó magasabbegységeket küldött volna Indiába."[17]

A két fél terveinek összehasonlításakor egy igen fontos körülményre hívnám fel a figyelmet, amely a későbbi események megértésében igen fontos szerepet játszik. Nevezetesen arra, hogy a szovjet legfelsőbb főparancsnokság a nyári hadjárat során a déli szárnyon hadműveleti méretű feladatokra kívánta korlátozni támadó tevékenységét, vagyis a délnyugati hadászati irányban csupán csapataink helyzetének némi

17 *Вестфаль, З. и др.:* Роковые решения. М., 1958, с. 153. (Fordítás angolból.)

megjavítására törekedett. Ezzel szemben a hitlerista főhadiszállás döntése úgy szólt, hogy itt messzire tekintő célokkal, nagy hadászati méretű feladatot valósít meg.

A „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága már április első napjaiban megkezdte csapatai erőltetett ütemű felkészítését, hogy azok már a következő hónapban nagyszabású támadást indíthassanak a Délnyugati Frontnak a barvenkovói kiszögellésben és Volcsanszk körzetében levő csapatai ellen. Ez a hadművelet a hitlerista hadvezetés terveiben „Fridericus—I" fedőnéven szerepelt.

A „Dél" hadseregcsoport csapatainak ezenkívül aktívan részt kellett venniük a hadjárat fő hadműveletében — a kaukázusi betörésben — és részben a Volgához (Sztálingrádnál) való áttörésben. Ezért a hadműveleti seregtestet igen gyors ütemben töltötték fel személyi állománnyal, fegyverzettel és harci technikai eszközökkel. Valamennyi gyaloghadosztályát szervezetszerű állományra töltötték fel úgy, hogy egy hadosztály létszáma ekkor már elérte a 14—15 000 főt.[18] Minden páncéloshadosztály harckocsiállományát 170—185 darabra egészítették ki.

A támadás kezdetének időpontjára az átcsoportosított tartalékokból a „Dél" hadseregcsoportot további 11 hadosztállyal erősítették meg. Ezek közül öt (három gyalog- és két páncéloshadosztály) Harkov körzetében a Délnyugati Fronttal szemben került összevonásra. Jelentős mennyiségű harci repülőgéppel erősítették meg a hitleristák 4. légiflottájukat, amelynek állományában május elején már 1220 gép volt.[19]

A „Fridericus—I."-hadművelet fő célkitűzése abban foglalható összse, hogy a 6. német hadsereg Balakleja irányából délkelet felé, valamint Kleist tábornok hadseregközvetlen csoportja dél felől északnyugati irányban végrehajtott találkozó csapásaival felszámolják a barvenkovói kiszögellést, helyreállítják az Északi-Donyec menti arcvonalat, és Izjum körzetében hídfőt foglalnak el a folyó északi partján. A hitlerista hadvezetés a továbbiakban ezt a hídfőt megindulási állásként kívánta felhasználni a Délnyugati Front déli szárnya elleni támadás továbbfejlesztéséhez.

Mint az elmondottakból kitűnik, Harkov és Barvenkovo körzetében mindkét fél erői egyidejűleg készültek támadásra.

...Május 12-re virradó éjjel részletes tájékoztatást kaptunk a fronttörzsben, hogy a harcparancsok és a front haditanácsa személyi állományhoz intézett felhívásának kézhez vétele után a front valamennyi

18 A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 2. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1964. 360. old.

19 Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945. Краткая история, М., 1970 с. 162.

egységében és alegységében május 11-én este gyűléseket, párt- és Komszomol-taggyűléseket szerveztek, amelyeken minden egyes katonával alaposan ismertették a csapatok feladatait. A harctevékenység megindítására vonatkozó parancsot az emberek nagy lelkesedéssel fogadták.

Május 12-én hajnalban a Délnyugati Front csapatai támadásba lendültek, és az ellenség szívós ellenállását leküzdve nyomultak előre, hogy északról és délről mért csapásaikkal átkarolják harkovi csoportosítását. A támadás megfelelő előkészítése és a gyümölcsöző pártpolitikai munka már a támadás első napjaiban éreztette jótékony hatását.

Mi a fronttörzsben arra törekedtünk, hogy minél világosabb képet alkothassunk magunknak a kibontakozó támadás heves harcairól. A hadseregtörzsekből, a frontközvetlen légierőtől és a felderítő szervektől egyre-másra futottak be a jelentések. Ezeket az iránytisztek rendszerezték, s jelentették a front csapásmérő csoportosításaiban támadó egyes hadseregeket érintő leglényegesebb adatokat.

Nézzük, hogy is zajlott le a front harctevékenysége a támadás első napján ezeknek a jelentéseknek a tükrében.

Az északi csapásmérő csoportosítás a támadásba való átmenet előtt, 06 óra 30 perctől egy teljes óra hosszat tartó tüzérségi előkészítést hajtott végre. A tüzérségi előkészítést légierőnknek az ellenséges tüzérségi tüzelőállásokra, támpontokra és ellenállási csomópontokra mért 15—20 percig tartó csapásai követték.

A jobb szárnyon támadó 21. hadsereg (parancsnoka: V. N. Gordov tábornok) sávjában G. G. Voronyin ezredes 76. lövészhadosztálya május 12-re virradó éjszaka külön e célra kijelölt osztagaival kierőszakolta az átkelést az Északi-Donyecen és két kisebb hídfőt foglalt el annak bal partján, s a hadosztály főerői már ezekből indultak hajnalban rohamra az ellenség védelme ellen. A 76. lövészhadosztály egységeinek sikerült estére szívós harcok árán 5 kilométer szélességben és 4 kilométer mélyen beékelődniük az ellenség védőkörletébe. P. F. Lagutyin tábornok tőle délre támadó 293. lövészhadosztálya, valamint G. A. Ter-Gaszparjan ezredes 227. lövészhadosztálya május 12-én hajnalban sikeresen kelt át a folyón, és az ellenség védelmét áttörve, estére 6—10 kilométerre nyomult előre. E magasabbegységek egyes részei néhány nagyobb helységet is birtokba vettek.

D. I. Rjabisev tábornok 28. hadseregének csapatai[20] az eredményesen kibontakozó támadás során elfoglalták a németek által alaposan

20 A harkovi hadművelet előkészítése során a főhadiszállás tartalékából előrevonásra került a 301., 175., 162. és 38. lövészhadosztályokból álló 28. hadsereg. Hadseregparancsnokká D. I. Rjabisev altábornagyot nevezték ki, aki a barvenkovo—lozovajai hadművelet során tűnt ki. Őhelyette K. P. Podlasz altábornagyot nevezték ki az 57. hadsereg parancsnokává.

megerődített Bajrak, Kupjevaha, Dragunovka támpontokat, és bekerítették Varvarovka helyőrséget. Ennél tovább azonban nem tudtak előretörni. Ebben nemcsak az ellenséges védelem nagy harcászati sűrűsége játszott közre (az egy kilométeres arcvonalszakaszra jutó ellenséges csapatok és harceszközök átlagos mennyisége), hanem a csapataink vezetésében tapasztalható hiányosságok is.

Ezekben a harcokban kitűnt Alekszandr Iljics Rogyimcev vezérőrnagy 13. gárdahadosztálya, amely március óta a Sztaro Szaltov-i hídfőben harcolt. A gárdisták a tüzérségi előkészítés után megindított rohamukkal áttörték az ellenség védelmét, és szétverték a Peremogában berendezett erős támpontját. Csapásukat megbízhatóan támogatta M. I. Malisev alezredes 90. harckocsidandára.

K. Sz. Moszkalenko tábornok 38. hadseregének sávjában (a hadsereg a háború első napjaitól kitűnt merész és elszánt harcával) a legnagyobb sikerrel a 36. harckocsidandárral megerősített 226. lövészhadosztály támadott. A magasabbegység harcosai tapasztalt és tevékeny parancsnokuknak, Alekszandr Vasziljevics Gorbatov vezérőrnagynak az irányítása alatt áttörték az ellenség védelmének harcászati mélységét. A velük szemben harcoló 294. gyaloghadosztály egységei és a 71. gyaloghadosztály 211. ezrede meglehetősen rendezetlenül vonultak vissza, s T. I. Tanaszcsisin ezredes 36. dandárának harckocsizói szorosan a nyomukban maradva, üldözőbe vették őket.

Rövid harc után a támadók birtokukba vették Nyepokritaja községet, egy harcászati fontosságú támpontot. A gorbatovisták egy nap alatt 10 kilométer mélységbe törtek előre. Ezt a sikert ügyesen használta ki baloldali szomszédjuk, A. K. Beresztov ezredes 124. hadosztálya, amelyet I. T. Klimencsuk alezredes 13. harckocsidandára támogatott. A 124. hadosztály harcban átkelt a Bolsaja Babka folyócskán, és észak, valamint kelet felől végrehajtott egyidejű rohammal kiverte az ellenséget Peszcsanij községből. Ugyanakkor N. V. Szimonov ezredes 80. hadosztályának a Bolsaja Babka és Pjatnyickaja támpontok elfoglalására irányuló harca nem vezetett sikerre.

A front északi csapásmérő csoportosításába tartozó 21. és 38. hadsereg csapatai a támadás első napján tehát áttörték az ellenséges fővédőövet, és 6—10 kilométerre nyomultak előre. Kevesebb eredménnyel támadott ezen az arcvonalszakaszon a 28. hadsereg, amelynek csak 2 kilométer mélyen sikerült beékelődnie az ellenség védelmébe. Minden lehetősége megvolt azonban ahhoz, hogy a kibontakozó hadművelet második és azt követő napjaiban sikerrel verje szét a vele szemben védekező ellenséget.

Ezen az első támadási napon örvendetes volt számunkra, hogy az ellenség légiereje nem tanúsított különösebb aktivitást. 5—7 gépből

álló kötelékekben csupán csapatai oltalmazására, felderítésre és a tüzérségi tűz helyesbítésére szorítkozott. A német 4. légiflotta főerői ugyanis továbbra is a hitlerista csapatok a Krími Front ellen május 8-án indított támadásának támogatásával voltak elfoglalva. A mi légierőnk viszont egész nap igen élénk tevékenységet fejtett ki, miközben több mint 600 repülőgép-bevetéssel oltalmazta és támogatta a két csapásmérő csoportosításunk támadását.

A harcoló csapatoktól kapott jelentésekből estére világossá vált számunkra, hogy mivel északi csapásmérő csoportosításunk a 294. és 79. gyalloghadosztály szakaszán áttörte az ellenség fővédőövét, ez minden bizonnyal arra készteti Paulust, a 6. német hadsereg parancsnokát, hogy harcászati tartalékain kívül még hadseregtartalékainak nagyobb részét is bevesse támadásunk további kibontakozásának megakadályozása érdekében.

E napon A. M. Gorodnyanszkij tábornok 6. hadseregének s L. V. Bobkin tábornok hadseregközvetlen csoportjának tevékenységi sávjában is kedvezően alakultak az események. E két seregtest a front déli csapásmérő csoportosításának állományában a barvenkovói hídfőből Harkov felé támadott.

1942. május 12-én 07 óra 30 perckor, egyórás tüzérségi és légi előkészítés után lendültek támadásba A. M. Gorodnyanszkij és L. V. Bobkin csapatai a Verhnyij Biskin és Mironovka közötti terepszakaszon az ellenség 8. és 51. hadseregközvetlen hadteste ellen, hogy áttörjék a védelmi arcvonalat, és utat nyissanak a gyorscsoport számára Harkov dél felőli megkerüléséhez.

A 6. hadsereg csapatai a hadsereg teljes támadási sávjában szervezetten és bátran rohamozták meg a tüzérségi előkészítés után az ellenség velük szemben álló magasabbegységeit, és estére jelentős sikert értek el. F. N. Matikin vezérőrnagy 47. hadosztálya, amely széles arcvonalon támadott az erősen megerődített védőöv ellen, Verhnyij Biskin keleti széléig nyomult előre, M. G. Grigorjev alezredes 253. hadosztálya pedig áttörte az ellenség védelmét, majd a 62. hitlerista gyalloghadosztály egységeit fokozatosan visszaszorítva estére felzárkózott Verhnyij Biskinre és Verhnyaja Berekára. Ugyanekkor tört át délkelet felől Verhnyaja Berekához V. G. Bajerszkij ezredes 41. hadosztálya is, amelyet A. P. Szilnov ezredes 48. harckocsidandára támogatott. E magasabbegység részei a 454. őrhadosztály egy ezrednyi gyalogságát verték szét.

A 6. hadsereg csapatai közül M. A. Peszocsin ezredes 411. hadosztálya és A. A. Tavancev ezredes 266. hadosztálya érte el a legnagyobb eredményt. E hadosztályoknak viszonylag keskenyebb áttörési szakasz jutott, s megfelelő mértékű harckocsi- és tüzérségi megerősítést

kaptak. A magasabbegységek már délelőtt megtörték a 454. hitlerista őrhadosztály egységeinek az ellenállását, estére pedig a Novo-Szemjonovkától Majevkáig terjedő terepszakaszon áttörtek az Orjol folyó partjára, s az ellenséges védelembe történt mély beékelődésükkel súlyos gondot és aggodalmat okoztak ebben az irányban Paulus tábornoknak, amit Wilhelm Adam ezredes, első hadsereg segédtiszt is tanúsít.[21]

Bobkin tábornok hadseregközvetlen csoportjának csapatai a támadás első napján a Grusevo és Mironovka közötti terepszakaszon 4—6 kilométer mélyen áttörték az ellenség védelmét. A délután folyamán a csoport tevékenységi sávjában bevetésre került A. A. Noszkov vezérőrnagy 6. lovashadteste és I. A. Jurcsenko ezredes 7. harckocsidandára. Ezek szorosan az ellenség nyomában maradva szüntelenül folytatták a 454. őrhadosztály meglehetősen rendezetlenül visszavonuló egységeinek üldözését. Estére a csoport gyorscsapatai elérték az Orjol folyót, amelyen két szakaszon erőszakos átkelést hajtottak végre, nyugati partján hídfőket foglaltak el, s előrenyomulásukat Kazacsjij Majdan felé folytatták.

Úgy gondolom, e helyütt kell néhány elismerő szót szólnom a hadseregközvetlen csoport parancsnokáról, Leonyid Vasziljevics Bobkinról, erről a nagyszerű hadvezérről. Bobkin 1917-ben mint vörösgárdista és párttag aktívan részt vett a polgárháborúban, harci érdemeiért Vörös Zászló Renddel tüntették ki. 1924—1925-ben G. K. Zsukovval, K. K. Rokosszovszkijjal, A. I. Jerjomenkóval és e sorok írójával együtt végezte Leningrádban a Lovassági Főiskolát. Tanulócsoportunkban Leonyid Vasziljevicset már akkor az egyik legképzettebb, legtehetségesebb és a lovassági harcászatot kiválóan ismerő parancsnoknak tartottuk.

Bobkin tábornok hivatalosan a Délnyugati Front parancsnokának lovassági helyettese volt, de az ütközetek sűrűjében kívánt harcolni, s gyakorlatilag ő irányította a 6. hadsereggel együtt csapást mérő hadseregközvetlen csoportot.

Az első nap estéjére Gorodnyanszkij és Bobkin csapatai több mint 40 kilométeres szakaszon törték át a hitleristák védelmét, és 12—15 kilométer mélyen ékelődtek be az 51. és 8. hadseregközvetlen hadtest védelmébe. Itt fel is zárkóztak az Orjol magas fekvésű nyugati partján berendezett második ellenséges védelmi terepszakaszra.

Jelentős siker volt ez.

Felderítőink jelentették, hogy délen az ellenség már minden ren-

21 *Адам, В.:* Трудное решение. М., 1972, с. 40. (Fordítás németből.)

delkezésre álló erejét bevetette, köztük a zsákmány összegyűjtésére kijelölt zászlóaljait és építő alegységeit is.

A déli szakaszon a harc éjszaka sem szünetelt. Paulus a saját tartalékából a 113. gyaloghadosztály egyik ezredét jelölte ki, hogy számolja fel az Orjol folyó nyugati partján elfoglalt hídfőnket, ez a „tűzoltó" intézkedés azonban eredménytelen maradt. Egy harcosaink által foglyul ejtett altiszt elmondta, hogy milyen sebbel-lobbal irányították alegységüket a peremvonalba.

Az éjszaka folyamán megkezdődött a Gorodnyanszkij vezette hadsereg második lépcső magasabbegységeinek, J. D. Csanisev hadosztályparancsnok 103. lövészhadosztályának és A. A. Miscsenko ezredes 248. hadosztályának előrevonása. A 103. hadosztály Kamenka körzetébe, a 248. pedig a Szivashoz vonult előre. A terv szerint G. I. Kuzmin vezérőrnagy 21. harckocsihadtestét és J. G. Puskin vezérőrnagy 23. harckocsihadtestét a sötétség leple alatt szándékozták előrevonni az áttörési szakaszhoz. A hadseregtörzs így is jelentette nekünk, de a valóságban a két hadtest addigi körletében maradt, és már 35 kilométerre maradt le az arcvonaltól.

Frontunk csapatainak sikeresen induló támadása nyugtalanította a 6. német hadsereg parancsnokságát.

Lássuk, mit ír erről Adam ezredes a már idézett könyvében: „Teljes gőzzel folyt csapataink felkészítése és átcsoportosítása az 1942. évi nyári hadjárathoz. A 6. hadseregre azonban még egy súlyos megpróbáltatás várt. Jelentős erőkkel, köztük tekintélyes számú harckocsikkal rendelkező szovjet magasabbegységek május 12-én újabb támadást indítottak az izjumi kiszögellésből és Volcsanszk alatt.

Helyzetünk válságosra fordult. A csapást mérő szovjet csapatoknak több szakaszon is sikerült áttörni védelmünket. A 454. őrhadosztály nem bírta ki a nyomást. Megtörtént az, amitől Paulus már március 1-én tartott. A hadosztály meghátrált. A 8. hadseregközvetlen hadtestet is 10 kilométerre hátrább kellett vonnunk, mivel az Abt vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló magyar őrdandár nem volt képes ellenállni a támadó ellenségnek. A szovjet harckocsik már 20 kilométerre közelítették meg Harkovot...

Majdnem ugyanolyan komoly helyzet alakult ki Volcsanszk alatt, Harkovtól északkeletre. A szó szoros értelmében a 6. hadsereg utolsó tartalékait is kénytelenek voltunk bevetni az ellenség feltartóztatása érdekében."[22]

Paulus tábornok már támadásunk első napján Privolje, Zaporozsnoje körzetébe irányította Harkovból a 3. és 23. páncéloshadosztályát,

22 *Адам, В.:* Трудное решение, с. 40.

valamint a 71. és 44. gyaloghadosztály állományából kivont mintegy három ezrednyi gyalogságot. E csapatokkal az volt a szándéka, hogy megfelelő erejű ellencsapást mér északi csapásmérő csoportosításunk bal szárnyára. Richthofen tábornok 4. légiflottája pedig parancsot kapott, hogy ezt a csapást jelentős repülő erőkkel támogassa.

Felderítésünk idejében felfedte az ellenség harcászati tartalékainak gyülekezését. Kevésbé eredményes volt azonban a hadműveleti tartalékok felderítése. Ennek ellenére repülőinknek sikerült megállapítaniuk, hogy ellenséges erők gyülekeznek csapásmérő csoportosításunk bal szárnyán. Igaz, ők csak a két páncélos-magasabbegységről beszéltek. Csak később állapítottuk meg a három gyalogezred ideérkezését.

Mivel az irányfőparancsnok számított arra, hogy az ellenség valamilyen hasonló manőverre készül, parancsot adott a 38. hadsereg parancsnokának, hogy az éjszaka folyamán vonja ki a harcból a 22. harckocsihadtest összes erőit, és azokat május 13-án hajnalra a hadsereg csapásmérő csoportjának bal szárnya mögött vonja össze az ellenség egyre nyilvánvalóbban várható ellencsapásának elhárítására.

A főparancsnok és a fronttörzs az északi csoportosítás első napi tevékenységének elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a támadás általában a tervnek megfelelően bontakozik ki. Ugyanakkor nyugtalanított bennünket a két páncéloshadosztály megjelenése. Úgy látszott, Paulus és törzse a Volcsanszk körzetéből indított támadást tartja a legveszélyesebbnek a kibontakozó hadműveleten belül, s valószínűleg ezért döntöttek úgy, hogy ebben az irányban vetik be páncéloshadosztályaikat.

Tyimosenko marsall abban a reményben utasította K. Sz. Moszkalenkót, a 38. hadsereg parancsnokát arra, hogy vonja ki a harcból a 22. harckocsihadtest magasabbegységeit, s készítse fel az ellenséges páncélos ék csapásának elhárítására, hogy a hadseregparancsnok a hadtest, valamint a rendelkezésre álló tüzérség és műszaki eszközök szakszerű alkalmazásával képes lesz sikerrel elhárítani a várható csapást. Hiszen Moszkalenko tábornok az ellenséges harckocsik elleni harc kiváló szakértőjének számított.

Ezen az estén is igen derűs hangulatban nyilatkozott Kirill Szemjonovics a Tyimosenko marsallal folytatott beszélgetése során. Ez emlékiratainak az eseményekkel foglalkozó részéből is kiviláglik.[23] Akkor úgy tartotta, hogy a főcsapás irányát a 38. hadsereg támadási sávjába kell áthelyezni. Feltételezése szerint ugyanis, amennyiben A. V. Gorbatov hadosztálya teljes mélységében áttöri az ellenség védelmét, ez nemcsak a beérkező ellenséges páncélos tartalékok szét-

23 *Москаленко, К. С.:* На юго-западном направлении, с. 193.

verését, hanem a németek teljes harkovi csoportosításának felszámolását is jelentősen megkönnyítené.

Tyimosenko marsall, főparancsnok nem értett egyet a hadseregparancsnok érvelésével. Az ő véleménye az volt, hogy D. I. Rjabisev tábornok meglehetősen erős — ebben az irányban lényegében csapásmérőnek tekinthető — hadserege, amelynek mindkét szárnyát jól biztosították a szomszédos magasabbegységek, a következő napok folyamán kétségtelenül teljesíti a Harkov birtokbavételére vonatkozó feladatát.

A támadás második napja számos szempontból döntő jelentőségű volt. Alig virradt, amikor az északi csoportosítás csapatai korábbi irányaikon a légierő támogatásával újra megindították rohamaikat.

E napon az Északi-Donyec nyugati partján egyesült V. N. Gordov tábornok 21. hadseregének 76. és 293. hadosztálya. Itt eléggé nagy kiterjedésű hídfőt sikerült kialakítani ahhoz, hogy összegyülekezhessenek benne a fasiszta védelem mélységébe áttörni képes erők és eszközök. A főparancsnok megparancsolta Gordovnak, hogy gyorsítsa meg csapatai előrenyomulását nyugat felé, és foglalja el az ellenség Grafovkában és Muromban berendezett támpontjait. A hadosztály tevékenységi sávjában azonban nem szervezték meg eléggé körültekintően a támadást. Az ellenség szívós ellenállását nem sikerült leküzdeni. Viszont a 21. hadsereg bal szárnyán harcoló 227. hadosztály Muromot dél felől megkerülve 12 kilométerre tört előre, és elfoglalta a Viszokij lakótelep közelében levő fontos magaslatot.

A főcsapás irányában Rjabisev tábornok csapatai a reggeli órákban megtörték a Varvarovkában levő helyőrség ellenállását, de Tyernovajából nem tudták kiverni az ellenséget. A 28. hadsereg parancsnoka a főparancsnok utasításának megfelelően igyekezett meggyorsítani balszárny-magasabbegységeinek előrenyomulását, s parancsot adott a 224. hadosztálynak és a 13. gárdahadosztálynak Pokrovszkoje elfoglalására. A két magasabbegység az 57. és 90. harckocsidandár támogatásával szívós harcokban 6 kilométerre nyomult előre, és elérte Pokrovszkoje község szélét. A harcokban kitűntek A. I. Rogyimcev hősiesen küzdő gárdistái.

P. G. Mascsenko főhadnagy, a 39. gárdaezred 6. lövészszázadának parancsnoka például a tüzérségi előkészítés ideje alatt habozás nélkül a roham terepszakaszára vezette harcosait. A század egyetlen lendülettel tört be az ellenség körletébe. A harcosok rövid kézitusában megsemmisítettek egy szakasznyi hitleristát, zsákmányoltak hét géppuskát, s közben elfoglalták az e körzet uralgó magaslatát. Bátran és sikeresen harcoltak I. J. Podkopaj hadnagy szakaszának felderítői,

és pontos tüzükkel pusztították az ellenséget V. G. Kljagin őrnagy osztályának tüzérei és sok más gárdaalegység.

Estére a 28. hadsereg csapatai elérték Harkov megközelítési útjait és a várost kelet felől körülölelő magaslatok vonalát.

Moszkalenko tábornok csapatai május 13-án folytatták támadásukat, és a délelőtt folyamán 6 kilométernyi teret nyertek. Jobb szárnyukon és sávjuk közepén több helységet vettek birtokukba, köztük Novo-Alekszandrovka községet, és megkezdték a harcot Cservona Roganka birtokáért is.

13 órakor a front harcálláspontján megszólalt a telefon. Amikor felvettem a kagylót, Kirill Szemjonovics izgatott hangját hallottam. Jelentette, hogy az ellenség erős légi támogatás mellett nagy páncéloserőkkel ellencsapást mér a hadsereg támadó csapatainak oldalába Sztarij Szaltov általános irányban.

Mint később kiderült, a németeknek az éjszaka és május 13-án délelőtt sikerült két gyorsanmozgó csoportot összevonniuk a 38. hadseregre mérendő ellencsapáshoz. Az egyik csoportba a 3. páncéloshadosztályt és a 71. gyaloghadosztály két ezredét osztották be. E csoportosítás csapásához Privolje községet választották ki megindulási körletként. A másik csoportosítást a 23. páncéloshadosztályból és a 44. gyaloghadosztály egyik ezredéből szervezték. Ez Zaporozsnoje felől mérte a csapását. Mindkét ellenséges csoportosítás 150—200 harckocsival rendelkezett. A nagy tömegű harckocsik és gyalogság ilyen erős csapását, amelyet még ráadásul erős légierő is támogatott, a 38. hadsereg csapásmérő csoportosítása nem volt képes elhárítani, és a Bolsaja Babka folyó keleti partjára szorult vissza.

Miután az ellenséges páncéloshadosztályok Sztarij Szaltov körzetébe történő esetleges kijutása azzal a veszéllyel járhatott, hogy elvágják északi csoportosításunk előrenyomuló főerőit és hogy elveszíthetjük az Északi-Donyec nyugati partján létesített hídfőállásunkat, a főparancsnok nyomban intézkedett az eddig a 28. hadsereg tartalékát képező teljes értékű 162. lövészhadosztály (parancsnoka: M. N. Matvejev ezredes) és a 6. gárda-harckocsidandár (parancsnoka: M. K. Szkuba alezredes) Moszkalenko tábornoknak történő átalárendelésére. Ezzel egyidejűleg Tyimosenko marsall utasította a 38. hadsereg parancsnokát, hogy szilárdan ássa be magát a Bolsaja Babka keleti partján, és minden körülmények között gondoskodjék a szoros érintkezés fenntartásáról a szomszédos 28. hadsereggel.

A nap legkellemetlenebb eseménye az volt számunkra, hogy D. I. Rjabisev hadseregének legmesszebbre előretört déli szárnya fedezetlen maradt. Paulus a páncélos ellencsapással egyidejűleg igyekezett megerősíteni védelmét a 28. hadsereg támadási sávjában, ezért tartalékai-

ból megerősítette a 79. és 294. gyaloghadosztályokat. Mint felderítőink jelentették — május 13-án — két gyalogezredet dobott át Lipci és Veszeloje községek körzetébe.

Miközben az északkeleti irányból Harkov felé csapást mérő csapatoktól május 13-tól kezdve riasztó hírek érkeztek, a déli csapásmérő csoportosítás kielégítő eredményekkel támadott tovább.

A. M. Gorodnyanszkij hadserege szívós harcokban állt Verhnyij Biskin és Verhnyaja Bereka birtoklásáért. A 411. és 266. lövészhadosztály már a reggeli órákban zavart okozott az Orjol folyó keleti partján berendezett hitlerista védelemben, és néhány heves ellenlökés visszaverése után kierőszakolta az átkelést a folyón. A hídfőállásaik megerősítése után, az esti órákban a jobb parton levő ellenséges támpontok birtokbavételéért indítottak harcot. Az ellenség felismerte, milyen veszélyt jelentenek számára A. A. Noszkov tábornok 6. lovashadtestének előretörő egységei, ezért itt harckocsik támogatása mellett jelentős létszámú gyalogsággal több ellenlökést hajtott végre. A lovasság azonban mindezeket a kísérleteket visszaverte, és sikerrel fejlesztette tovább támadását.

Gorodnyanszkij és Bobkin tábornokok csapatai tehát a kétnapos kiélezett harcokban a Verhnyij Biskinben és Verhnyaja Berekában berendezett rendkívül erős ellenséges támpontok szárnyainak megkerülésével, teljes mélységében áttörték támadási sávjaikban az ellenség harcászati védelmét. Az áttörési szakasz szélessége elérte az 50 kilométert. Az áttörés Gorodnyanszkij főerőinek támadási sávjában 16, Bobkin csoportjában pedig 20 kilométer mélységű volt. Ez a siker annak volt köszönhető, hogy megfelelő időpontban vetették be a 6. lovashadtestet. A Harkovtól délre folyó harcok során szétverték a 108. magyar könnyű gyaloghadosztály és a 62. német gyaloghadosztály zömét. A 113. gyaloghadosztály egyes egységeit is alaposan megtépázták.

Május 14-én hajnaltól az ellenséges légierő szerezte meg a légiuralmat. Ez volt az első jele annak, hogy a német hadvezetés felismerte a fenyegető veszélyt. A harkovi irányban harcoló ellenséges légierőt, mint később megtudtuk, megerősítették mennyiségben és minőségben, a szovjet—német arcvonal teljes déli szárnyáról kivonták repülőiket, vagyis Richthofen tábornok 4. légiflottáját teljes egészében itt vetették be.

A főparancsnok F. J. Falalejev tábornokkal, a front légierőparancsnokával együtt május 14-én az egész napot az ellenséges légi tevékenység elhárításának megszervezésével töltötte. 6. hadseregünk légierejét igen gyorsan és szervezetten kellett átirányítani az északi csapásmérő csoportosítás tevékenységének oltalmazására és támogatására.

Ugyancsak nagy gondot okozott a 28. és 38. hadsereg csatlakozásának megerősítése. Itt ugyanis a helyzet május 14-én hajnaltól tovább bonyolódott, mivel a 3. és 23. ellenséges páncéloshadosztályok itt, a két hadsereg csatlakozásán igyekeztek továbbfejleszteni kezdeti sikereiket. A 38. hadseregtörzs jelentéséből kitűnt, hogy A. V. Gorbatov egységei T. I. Tanaszcsisin harckocsizóival együttműködve május 14-re virradó éjjel ismét kiverték a németeket Nyepokritajából, és megkíséreltek Mihajlovka—1 felé előretörni. 10 órakor azonban Paulus Peremoga felé összetartó irányokban csapást mért két páncélos csoportosításával. Gorbatov tábornok a fölösleges veszteségek elkerülése érdekében a Bolsaja Babka folyóhoz vonta vissza a Nyepokritaját korábban elfoglaló egységeit. Itt katonái életre-halálra állták a harcot, és az ellenség megújuló ellenlökéseit elhárították.

Érlelődött a veszély a 28. hadsereg sávjában is, ahol A. I. Rogyimcev gárdistái M. I. Malisev harckocsizóinak támogatásával már összes lehetőségüket kimerítették a csatlakozás birtokban tartására. A fronttörzs idejében felismerte az egyre fenyegetőbb válságot, és parancsot adott, hogy V. M. Alekszejev vezérőrnagy 57. harckocsidandárát indítsák útba Rogyimcev gárdistáinak a segítségére. Ez valóban rendkívül szükséges és hatásos intézkedés volt.

A ellenség ellenállását leküzdő 28. hadsereg május 14-én további 6—8 kilométerre tört előre, és elérte a német csapatok Harkov és a Murom folyó jobb partján húzódó mögöttes terepszakaszát.

A hadműveleti terv szerint elérkezett az a pillanat, amikor be kellett volna vetni az áttörésbe a hadsereg gyorscsoportját, amely V. D. Krjucsenkin vezérőrnagy 3. gárda-lovashadtestéből és N. P. Docenko ezredes 38. lövészhadosztályából állt. Mivel azonban a 28. hadsereg törzse rosszul szervezte meg a csapatok vezetését, e magasabbegységeknek nem sikerült idejében összpontosulni Tyernovajába, ahonnan a terv szerint harcba kellett volna lépniük.

Danyilov vezérőrnagynak, a 21. hadsereg törzsfőnökének jelentéséből kiderült, hogy az ellenség változatlanul kezében tartja Grafovka, Samino és Murom támpontokat. Amikor ennek okait kezdtük vizsgálni, megtudtuk, hogy a 76. és 293. hadosztály ezeket a német alapossággal megerődített ellenállási gócokat arcból indított rohamokkal próbálta meg bevenni. A főparancsnok megfelelő kioktatásban részesítette Gordov tábornokot, majd megparancsolta, hogy hagyjon fel az arctámadásokkal, inkább vegye blokád alá támadó erőinek egy részével az ellenség szívósan védett támpontjait, főerőivel pedig északnyugat felé fejlessze tovább támadását.

E napon az arcvonal északi szárnyán zajló események alakulása is foglalkoztatta törzsünket. Légi felderítésünk itt az arcvonal mentén

gépkocsikon szállított ellenséges csapatok élénk mozgását észlelte a Belgorodból Harkovba vezető harántutakon. Mint később megtudtuk, Paulust és törzsét nyugtalanította a harkovi megközelítési útvonalakon folyó események alakulása — tudván, hogy itt már valamennyi tartalékukat harcba vetették —, elhatározták, hogy a szomszédos védelmi szakaszokról vonnak ki csapatokat, s azokat dobják át Harkov körzetébe csapataink támadásának elhárítására.

Tyimosenko marsall elhatározta, hogy a Gordov-hadsereg jobb szárnyán harcoló egységek aktivizálása révén hiúsítja meg az ellenség manőverét. Ezt a feladatot G. M. Zajcev ezredes 227. lövészhadosztálya kapta, és kiválóan meg is oldotta. A hadosztály a német 17. hadseregközvetlen hadtest védelmét egyik sebezhető szakaszán áttörte, szétverte az ellenálló ellenséges csapatokat, a nap folyamán 6 kilométerre tört előre, s közben több helységet foglalt el, köztük Bergeljevkát és Pilnaját. Az ellenség immár semmit sem vonhatott ki innen középső szakaszának megerősítéséhez. A Belgorodba vezető útvonalakon védelemre berendezkedett szomszédos 29. hadseregközvetlen hadtest állományából azonban a 6. hadsereg parancsnoksága kiemelte a 168. gyaloghadosztályt.

Mjaszojedov körzetében rohamot szerveztünk a 301. lövészhadosztály egyik ezredével, de a teljes értékű ellenséges hadseregközvetlen hadtest számára ez nem volt több egy tűszúrásnál. Viszont a 21. hadsereg jobbszárny-csapataiból még csak egy kisebb, valamirevaló tömörebb erőt sem tudtunk szervezni. Itteni védelmünk igen gyér volt, és az a tény, hogy még egy német hadosztály jelent meg Harkov megközelítési útvonalain, rendkívül bonyolulttá tette az ottani amúgy is nehéz helyzetet.

Frontunk csapatainak jelentős segítséget nyújthatott volna a Harkov elleni támadásban szomszédunk, a Brjanszki Front. Sajnos a front 48. és 40. hadseregével a kurszk—lgovi irányban tervezett támadó hadműveletét nem engedélyezték. A főhadiszállást bizonyára súlyos okok késztették erre. Mi mindenesetre nagyon sajnáltuk. Hiszen nem nehéz elképzelni, milyen mértékben hathatott volna ki a Harkov bevételéért vívott ütközet és az egész harkovi hadművelet kimenetelére, ha a kurszk—lgovi irányban a Brjanszki Front két olyan hadserege mért volna erőteljes csapást, amelyeknek állományában tíz lövészhadosztály, tizenegy önálló lövészdandár és háromszáznál több harckocsi volt.

Ennek ellenére a harcok összesített eredményét május 14-én este — az északi csapásmérő csoportosítás sávjában — örvendetesnek lehetett mondani, hiszen az áttörés teljes szélessége itt 56 kilométer

volt. Az e csoport közepén tevékenykedő csapatok 20—25 kilométerre hatoltak be a hitleristák védelmének mélységébe.

Általában kedvezően alakult a helyzetünk Gorodnyanszkij és Bobkin tábornokok csapatainak támadási sávjában.

Gorodnyanszkijtól a nap során csupán igen szűkszavú jelentéseket kaptunk a Verhnyij Biskin és Verhnyaja Bereka birtokáért vívott rendkívül szívós harcokról. Este azonban izgatott hangon jelentette telefonon, hogy mindkét támpont helyőrségének ellenállását sikerült megtörniük, s azok teljes bekerítésük elkerülésére gyors ütemben vonulnak vissza nyugat felé. Miután a hadsereg csapatai megtisztították a két felszámolt ellenállási gócot környező terepet az ellenségtől, előrenyomulásukat Taranovka felé folytatták, és estére egy olyan terepszakaszra zárkóztak fel, amely legfeljebb 35—40 kilométerre húzódik Harkov déli elővárosaitól.

Aznap Noszkov tábornokkal, a 6. lovashadtest parancsnokával is sikerült hosszabb beszélgetést folytatni, akinek magasabbegységei a déli csoport valamennyi más egységénél messzebbre nyomultak előre. Alekszandr Alekszejevics közölte, hogy az ellenség egy újabb ezredet vetett be, így igyekezve lezárni a krasznográdi irányt. Most már tehát két gyalogezred intézett ellenlökéseket lovasságunk ellen. Felderítésünk később megállapította, hogy a 113. gyaloghadosztály egységeiről van szó. A hadtest azonban minden próbálkozásukat visszaverte, és heves harcokban birtokba vette a Krasznográdtól 20—25 kilométerre fekvő Kazacsij Majdan, Roszohovatovka, Novo-Lvovka körzeteket.

Estére befutott Bobkin tábornok jelentése is, amely szerint a 393. és 270. hadosztály szétverte az ellenség 454. őrhadosztályát, majd délnyugati irányban szélesítette ki áttörési szakaszát, közel tucatnyi helységet szabadított fel, jobb szárnyának pedig már nem sok hiányzik ahhoz, hogy egyesüljön A. A. Noszkov előretört lovasságával.

A déli csoportosítás tehát május 14-én estére közel 55 kilométerre tágította áttörését, amelynek mélysége 25—40 kilométeres volt.

Ezen a napon érkezett szvatovói harcálláspontunkra K. A. Gurov, a front haditanácsának tagja, aki jóformán minden idejét a csapatoknál töltötte, és beszámolt arról, hogy a pártpolitikai munka a támadás közben sem szünetel egy pillanatra sem. Az embereket mindenütt lendületes támadó kedv jellemzi, a politikai munkások pedig propagálják és ismertetik a katonatömegek előtt a harcokban kitűnt vöröskatonák és parancsnokok hőstetteit.

Május 15-re virradó éjszaka a törzs a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának szóló jelentését készítette elő. A jelentésben megállapítottuk, hogy a támadás első három napja alatt nyilvánvaló sikert

értünk el. Értékeltük azoknak a harcoknak az eredményét, amelyeket az északi csapásmérő csoportosítás vívott az ellenség tartalékaival, s megjegyeztük, hogy bár jelentős veszteségeket okoztunk a két német páncéloshadosztálynak, azok még mindig számottevően akadályozzák csapataink Harkov elleni támadását.

Az okmányban továbbá igen nyomatékosan kértük tartalékok rendelkezésre bocsátását, különösen a front jobb szárnya részére. Az Irány déli szárnyán (a 9. és 57. hadsereg) kialakult helyzet értékelésében azokat az adatokat használtuk fel, amelyeket a Déli Front törzse jelentett.

Reggel Tyimosenko marsall megismerkedett az általunk elkészített tervezettel. Lényegében egyetértett következtetéseinkkel, csupán annak a megállapításnak adott még nagyobb hangsúlyt, hogy a Délnyugati Front csapatainak sikerült meghiúsítaniuk az ellenség Harkov körzetében kezdeményezett találkozó céllal indított támadását.

A háborút követő években, amikor a német hadvezetés majd minden okmánya — a német vezérkar hadműveleti nyilvántartó térképeit is beleértve — a történészek rendelkezésére állt, az egész helyzet oly tökéletesen világossá vált, hogy ennek alapján jobban meg lehet ítélni az irányparancsnokság és törzse valamennyi tévedését és hiányosságát. De még ezek az okmányok is kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a Délnyugati Front balszárny-csapatainak támadása rendkívül súlyos helyzetbe sodorta Paulus csapatait a krasznográdi irányban. Ottani áttörésünk valóságos pánikba ejtette a német hadvezetést. Mindenesetre, von Bock tábornagy, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka éppen május 14-én már közel állt ahhoz, hogy elálljon a hitlerista főhadiszállás által tervbe vett támadó hadművelettől. Engedélyt kért Haldertől, hogy a Kleist-csoportból három-négy hadosztályt csoportosíthasson át, hogy azok betömjék a harkovi irányban keletkezett rést. És vajon hogyan hatott volna a hitlerista hadvezetésre, ha ezen a napon ütközetbe vetjük ebben az irányban Gorodnyanszkij tábornok 6. hadseregének gyorscsoportját, amelynek állományában 250-nél több harckocsi volt? Ha ezt az elhatározás-tervezetet jóváhagytuk volna, talán egészen másként alakultak volna az események.

Hajnalban lefeküdtem pihenni, helyettesítésemmel a fronttörzs hadműveleti osztályvezetőjét bíztam meg. Valamivel 11 óra után ébredtem, és azonnal bekapcsolódtam a munkába. Jelentették, hogy az északi szakaszon, a 21. hadsereg tevékenységi sávjában a helyzet kezd bonyolultabbá válni. Ziborovka, Bocskovka, Cseremosnoje körzetébe gépkocsikon és páncélozott szállító járműveken egymás után érkeznek be a német 168. gyaloghadosztály élegységei Belgorodból. A beérkező

egységeket menetből vetették be a Murom irányában végrehajtott ellenlökésekbe.

Röviddel ezután Sz. P. Ivanov ezredes, a 38. hadsereg törzsfőnöke jelentkezett be telefonon azzal a hírrel, hogy az ellenség 3. és 23. páncéloshadosztálya három gyalogezrednyi erővel újabb ellencsapást indított északkelet felé. Ezzel egyidejűleg a Borscsevoje, Cserkasszkije Tyiski körzetből mintegy 80, gyalogsággal együttműködő páncélos intézett lendületes rohamot Petrovszkoje községnél elfoglalt állásaink ellen, és e községtől 3—5 kilométerre nyomultak előre kelet felé. Egy másik ellenséges csoport, állományában néhány zászlóaljjal és közel 40 páncélossal, Nyepokritaja falu környékéről tört előre, és megpróbált éket verni a 28. és 38. hadsereg csatlakozásába Peremoga és tovább Tyernovaja irányába.

Ivanov ezredes feltevése szerint e csoportnak az volt a feladata, hogy egyesüljön a hitleristák Tyernovajában bekerített csoportosításával. A 38. hadsereg törzsfőnöke a készüléknél várta meg további utasításainkat. A főparancsnok személyesen vette át a kagylót és erősítette meg az Ivanovnak adott parancsot, hogy ideiglenesen szüntessék be a támadó tevékenységet, ássák be magukat az elért terepszakaszon, hogy szilárdan biztosítani tudják csapásmérő csoportosításunk szárnyát.

Aznap csupán a 21. hadsereg, valamint a 28. hadseregnek két jobbszárny-hadosztálya kapott támadó feladatot.

Eközben a helyzet tovább bonyolódott. A légi felderítés 15 órakor jelentette, hogy a 38. hadsereg egységeinek harcrendje felett mintegy 10 „Fieseler-Storch" szállító repülőgép húzott el, és — nyilván a tyernovajai helyőrség megerősítésére — 300 főnyi ejtőernyőst dobtak le Tyernovaja környékén. Ugyanakkor az ellenség Peszcsanij körzetében megkísérelte kierőszakolni az átkelést a Bolsaja Babka folyón.

A főparancsnok nagy gondot fordított a légierő tevékenységének megszervezésére, azon igyekezett, hogy fokozza csapataink légi támogatását és bénítsa az ellenséges légierő aktivitását. Az ellenséges légierő ugyanis csak ezen a napon több mint 500 repülőgép-bevetést hajtott végre. A mi pilótáink hősiesen vetették magukat a légiharcokba, mintegy 30 ellenséges repülőgépet lőttek le és 340 bevetést hajtottak végre.

Jó munkát végeztek a földi csapatok is, különösen a páncéltörő tüzérség, a páncélvadász csoportok, a lövészegységek, amelyek a végsőkig kitartottak. Végül is a hitleristák, akik összesen több zászlóaljnyi gyalogságot, ötvennél több páncélost vesztettek, kénytelenek voltak leállítani ellencsapásukat. Számos terepszakaszon megindulási állásaikba vetettük őket vissza.

Ez a hősi helytállás azonban valamennyi harcászati tartalékunkat felemésztette, az ejtőernyősök felszámolására pedig már az arcvonalból kellett kivonnunk a 28. hadsereg 175. lövészhadosztályának néhány alegységét. A Nyepokritajából a Rjabisev- és Moszkalenko-hadseregek közötti csatlakozáson támadó páncélos ék előrenyomulását a Krasznij, Dragunovka terepszakaszon sikerült megállítani. Továbbra is válságos volt a helyzet a 28. hadsereg balszárny-hadosztályainak (a 244. és a 13. gárdahadosztálynak) az arcvonalszakaszán. A 244. hadosztály egyik ezrede kénytelen volt 10 kilométerre északkeletre visszavonulni, és Tyernovajától délnyugatra beásni magát. Ugyanennek a magasabbegységnek másik ezrede feladta Veszelojét, és a tőle északra húzódó dombokra támaszkodva szervezte meg védelmét, míg harmadik ezrede Veszelojétől délnyugatra bentrekedt a bekerítésben.

A 13. gárdahadosztály a 207,0, 214,0 magaslatok, Gorgyijenko terepszakaszon rendezkedett be védelemre.

Feltétlenül szólnom kell arról az acélos kitartásról és kimeríthetetlen katonai vállalkozó szellemről, amellyel a 13. hadsereg gárdistái e harcokat megvívták. Az eseményeket később mesélte el nekem Alekszandr Iljics Rogyimcev, de a frontújság is írt róluk.

A hitleristák, akik mindenáron ki akarták csikarni a sikert, május 15-én és 16-án egyre újabb és újabb páncélosegységeket vetettek be a 13. gárdahadosztály állásai ellen.

...A 42. gárda-lövészezred harcálláspontja egy kisebb bozótosba települt.

— Különösen az útelágazást és a mellette levő ligetet kellene szemmel tartanunk — mondta Kokuskin ezredkomisszár Jelin ezredesnek, a parancsnoknak.

— Helyes. De ott nem juthatnak át. Kriklij elállja az útjukat.

— Kriklij osztálya támogat bennünket? Nagyszerű. Akkor valóban nem jutnak át...

A hadosztályban jól ismerték, mennyire pontosan tüzelnek és menynyire bátrak Ivan Iljics Kriklij gárda-százados tüzérosztályának harcosai és parancsnokai.

Az ellenséges páncélosok három irányból támadták az osztály 1. ütegének tüzelőállásait. A felderítő-figyelő jelentette, hogy több mint 80 harcjármű közeledik a 42. ezred szárnya felé. Kriklij százados még hajnalban belőtte valamennyi fontosabb terepszakaszt, amelyeken a legjobban megsemmisíthetik a német páncélosokat. A lövegirányzók nyugodtan figyelték a közeledő ellenséget. Felkészültek, hogy méltó fogadtatásban részesítsék a hitleristákat.

A tüzelőállásokban feltűnt Kriklij százados, osztályparancsnok ko-

molyságot, nyugalmat, önbizalmat sugárzó alakja. Amikor a páncélosok már csak 800 méterre voltak, tüzet vezényelt, s az ütegek össztüzet nyitottak. Az ellenséges harcjárművek ágyúikból és géppuskáikból viszonozták a tüzet.

Az egész táj füstbe burkolódzott. A harc több mint húsz percig tartott, már sok páncélos lángolt, azok viszont, amelyek sértetlenek maradtak, lassan nyomultak előre. A távolság egyre csökkent. A harcjárművek annyira közel voltak, hogy a harcosok már a fedett tüzelőállásokból a páncélosokra kilőtt saját taracklövedékeiknek a repeszei sebesítették meg.

Ekkor egy gránát csapódott a lőszeresládák közé, magas lángoszlop tört az ég felé. A harcosok azonban gyorsan munkához láttak ásóikkal, és elfojtották a tüzet. Közben az irányzók, egy pillanatra sem szakadva el lövegtávcsövüktől, tovább lőtték az ellenséges páncélosokat.

Licsak gárda-őrvezető, kommunista lövegparancsnok, Belouszov irányzó, Szuhovoj gárda-szakaszvezető, kommunista lövegparancsnok, Zjunyev irányzó egyaránt hősiesen harcolt. De különösen két lövegszakasz-parancsnok tűnt ki: Sasin gárda-hadnagy, üteg-pártszervező és Gorlov gárda-alhadnagy. Ők ketten e harcban irányzóként vettek részt, és négy-négy ellenséges páncélost semmisítettek meg.

Nem könnyen szerzett győzelem volt ez. Sok tüzér halt hősi halált, számosan megsebesültek, vagy légnyomást szenvedtek.

Kriklij gárda-százados is súlyosan megsebesült, de végig ott maradt annak az 1. ütegnek az állásaiban, amely e heves összecsapás fő terhét viselte. Ivan Iljics Kriklijt a harc mesteri vezetéséért, személyes bátorságáért és helytállásáért a Vörös Hadseregben elsőként tüntették ki a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1942. június 2-i törvényerejű rendeletével a Honvédő Háború Érdemrend I. fokozatával.

Az ellenségnek a 28. hadsereg balszárny-hadosztályai ellen vezetett tomboló rajtaütései természetesen kedvezőtlenül hatottak a hadsereg jobb szárnyán harcoló 175. és 169. lövészhadosztály tevékenységére is, amelyek ezen a napon mindössze 5 kilométert tudtak előnyomulni. Ennek ellenére sikerült egy előnyös terepszakaszra, a Lipec folyóra felzárkózniuk.

Feszültségekkel terhes napot jelentett május 15-e Gorodnyanszkij és Bobkin tábornokok csapatainak tevékenységi sávjában is. 6. hadseregünk fő feladata e napon az volt, hogy jusson ki a Beresztovaja folyóhoz, tehát ahhoz az új terepszakaszhoz, amelyet a főparancsnok a gyorscsoport bevetéséhez megjelölt. Megnyugtató volt, hogy a hadsereg főcsapásának irányában harcoló csapataink Richthofen dögkeselyűinek fokozott aktivitása ellenére is megbirkóztak e feladattal.

A 411. hadosztály élezrede birtokba vette a folyó partján elterülő

Ohocseje falut, a jobb szárnyon harcoló 47. hadosztály pedig a Glinyiscse, Korobov szakaszon kiérkezett az Északi-Donyechez, míg a 253. hadosztály a Szuhaja Gomolsa folyónál indított harcot a Bolsaja Gomolsában berendezett ellenséges támpont elfoglalásáért.

Elismerést érdemelt Bobkin hadseregközvetlen csoportjának napi tevékenysége is. 6. lovashadteste már Krasznográd közeli keleti megközelítési útvonalain állt harcban, 393. és 270. lövészhadosztálya pedig további 10 kilométerre nyomult előre nyugat, illetve délnyugat felé, miközben átvágta a krasznográd—lozovajai vasútvonalat, és több nagyobb helységet elfoglalt. Mindez nyilvánvalóan riadalmat keltett a 6. német hadsereg parancsnokságán. Mint később ugyanis kiderült, a Beresztovaja folyón húzódó terepszakaszának megtartása érdekében a 454. őrhadosztály megerősítésére Kegicsevka körzetébe irányította át a 113. gyaloghadosztály egységeit. Noszkov lovasai azonban lendületes lovasrohammal azonnal vissza is szorították őket Krasznográdba.

A 113. gyaloghadosztály szívós harcok után kénytelen volt gyorsan visszavonulni a Beresztovaja nyugati partjára, ahol a korábban szétvert 62. gyaloghadosztály maradványaival együtt védelemre rendezkedtek be. Ekkor Paulus valóban végletes lépésre határozta el magát: anélkül, hogy bevárta volna a 305. gyaloghadosztály összes egységének beérkezését Harkovba, menet közben megváltoztatta e hadosztály szállító szerelvényeinek célállomását. Az egyik ezredet Poltavából Krasznográdba dobták át, a másik kettőt pedig Harkovból sebtében Taranovkába irányították, hogy „felvillanyozzák" az agonizáló 62. hadosztályt.

Estefelé a hitleristák erőteljes ellenlökést szerveztek a 305. gyaloghadosztály egységeinek részvételével. Paulus nem egészen alaptalanul úgy vélte, hogy 6. hadserege számára éppen a krasznográdi irány tartogatja a legnagyobb veszélyt.

Ha ugyanis csapataink behatolnak a krasznográdi körzetbe, a németek egy igen fontos közlekedési útjukat veszítik el, nevezetesen annak a 17. és 6. német tábori hadseregnek az elhelyezési és tevékenységi körletét összekötő vasútvonalat, amelyekre Kleist páncéloshadseregével együtt az 1942. évi nyári hadjárat egyik legfontosabb feladatának megoldása várt. Az ellenség számára rendkívül fontos volt maga Krasznográd is, mint olyan útcsomópont, amely a Krasznográd—Poltava és Krasznográd—Dnyepropetrovszk vasúti fővonalak kulcsát jelentette. Von Bock — mivel a várost feltétlenül birtokában akarta tartani, Paulus 6. hadseregének tevékenységi sávjában pedig már szűkében volt a tartalékoknak — kénytelen-kelletlen a 17. hadsereg tartalékainak igénybevételére szánta el magát, hogy azok segítségével készítsen elő

ellencsapást Andrejevka, Szahnovscsina irányába, Bobkin tábornok csapatainak oldalába.

Május 16-ra virradó éjszaka az ellenség műszaki alakulatai felrobbantották a Beresztovaja valamennyi hídját. Ezzel egyidejűleg rendkívüli intézkedésekkel igyekeztek megerődíteni a támadók számára önmagában is komoly akadályt jelentő folyó nyugati partján megszállt védelmüket. A kései zöldár következtében a Beresztovaja erősen megáradt az Ohocseje és Medvedovka közötti szakaszon, s ingoványos partjai és medre rendkívüli akadályt jelentettek a harckocsiknak.

Elérkezett május 16-a, mint később kiderült, támadásunk utolsó napja. Óvatos várakozással tekintettünk elébe, mivel az ellenség egyre fokozódó ellenállást tanúsított. Igen fontos volt megtudnunk, hogyan viselkednek a hitleristák a Déli Front arcvonalán. Jelentést kértünk a helyzetről. A fronttörzs válasza örvendetes volt: mint mondották, Kleist nem mozgolódik.

Az északi csapásmérő csoportosítás e napon lényegében védelmi tevékenységet folytatott. Az ellenség kemény ellenállást tanúsított Gordov tábornok csapataival szemben, jónéhány heves ellenlökést is végrehajtott. Ezeket visszaverték ugyan, de a 21. hadsereg csapatai nem tudtak előrenyomulni. Felderítésünk megállapította, hogy bal szárnyunkon (a 227. hadosztály előtt) az ellenség az éjszaka főerőit a Harkov folyó mögé vonta vissza. G. A. Ter-Gaszparjan ezredes, a 227. hadosztály parancsnoka és szomszédja, A. D. Kulesov tábornok, a 28. hadsereg 175. hadosztályának parancsnoka, ezt kihasználva, csapataikkal megszállták a Lipec folyó nyugati partját.

Ezen a napon a hitleristák több kísérletet tettek Tyernovaja körzetében, hogy páncélosokkal támogatott gépkocsizó gyalogoserőkkel áttörjék Rjabisev hadseregének arcvonalát. Ezeket a próbálkozásokat azonban sikerült pontos tüzérségi tűzzel és repülőcsapásokkal meghiúsítani. E napon tehát az északi csapásmérő csoportosítás szakaszán egyik fél sem kezdeményezett határozott, döntő jellegű tevékenységet, inkább csak helyi jellegű csatározásokra és erő-átcsoportosításokra szorítkoztak. A német parancsnokság észrevehetően növelte légierejét. A későbbiekben kiderült, hogy a május 14-e és 16-a között eltelt három nap alatt a Krímből a 3. vadászrepülő, valamint az 55. és 76. bombázó ezredet dobták át Artyomovszk, Konsztantyinovka és Zaporozsje légi támaszpontjaira.[24]

Ugyanezen idő alatt érkezett be a mi frontunkhoz a 220. vadász-

24 A német repülőezred erői és eszközei megközelítően a mi repülőhadosztályunknak feleltek meg.

repülő hadosztály (két „LAG"-ezred és két MIG—3 ezred), amely azt a feladatot kapta, hogy oltalmazza a főcsapás irányát.

Másnap, május 17-én, az északi csapásmérő csoportosítás feladata változatlanul az volt, hogy számolja fel a beékelődött ellenséges páncélos csoportosítást.

Vizsgáljuk most meg a déli csapásmérő csoportosítás tevékenységi sávjában lezajlott események alakulását. Május 16-án a hitleristák páncélosok és repülők támogatásával az egész arcvonalon rendkívül szívós ellenállást tanúsítottak. A gyorscsoport bevetésére csak estefelé nyílt lehetőség, amikor a 266. lövészhadosztály Paraszkovi körzetében átkelt a Beresztovaján. De itt is előbb még a hidakat kellett helyreállítani, úgyhogy Gorodnyanszkij tábornok másnap reggelre halasztotta a 23. és 21. harckocsihadtest harcbavetését.

Bobkin tábornok csapatai még hajnalban elfoglalták a Beresztovaja átkelőhelyeit. Késő délutánra A. A. Noszkov tábornok lovassága három oldalról átkarolta Krasznográdot, s a város északi, keleti és déli szegélyén felvette a harcérintkezést az ellenséggel. A 393. hadosztály a sötétség beálltáig a Skvarovo, Mozsarka terepszakaszra jutott ki. A hadseregközvetlen csoport támadási sávja már 50 kilométerre szélesedett ki.

Május 16-án támadásba lendült a Bobkin-csoport 270. hadosztályának közvetlen szomszédja, a Déli Front 57. hadseregének jobb szárnyán levő 150. hadosztály. Sajnos azonban csupán 6 kilométernyi teret tudott nyerni, ott támadása elakadt.

Így estére a Délnyugati Front csapatai 20—25 kilométeres mélységben áttörték az ellenség védelmét. A véres harcok során érzékeny veszteségeket okoztak az ellenség 3. és 23. páncéloshadosztályának, harcképtelenné tették e magasabbegységek technikai eszközeinek több mint felét, szétverték a 79., 294., 62., 454. és 113. gyaloghadosztályt, jelentős mértékben megtépázták a 108. magyar és a 4. román gyaloghadosztályt, valamint az ellenség újonnan érkezett tartalékai közül a 71. és 305. német gyaloghadosztályt.

A Délnyugati Front csapatai mégsem tudták maradéktalanul végrehajtani feladatukat. Ennek az volt az oka, hogy az ellenség lényegesen nagyobb erőkkel rendelkezett, mint mi azt feltételeztük. Hadműveleti tartalékainak — két páncélos- és közel három gyaloghadosztálynak — az északi áttörési szakaszon történt bevetésével Paulusnak sikerült a maga számára erőfölényt biztosítani csapásmérő csoportosításunk szárnyain, és súlyos védelmi harcokra kényszeríteni erőinket.

A déli áttörési szakaszon három tartalék gyaloghadosztály harcbavetésével továbbra is szívós ellenállást tanúsított a 6. hadsereg támadásával szemben, és sikerült kézben tartania a Beresztovaja folyónál

berendezett utolsó védelmi terepszakaszát. Mindebben számottevő szerepet játszott az ellenséges légierő tevékenységének megélénkülése is.

Ennek ellenére sem a Déli Front parancsnoksága, sem annak törzse egyetlen olyan utalást sem tett e napokban felterjesztett jelentéseiben, amelyek arra hagytak volna következtetni, hogy az ellenség esetleg támadásba mehet át jobbszárny-hadseregeink ellen.

Abban a meggyőződésben, hogy az ellenség részéről nem fenyeget reális veszély a Déli Front jobb szárnyának tevékenységi sávjában, vagyis a barvenkovói irányban, a Délnyugati Front csapatainak azt a parancsot adtuk, hogy május 17-én hajnalban folytassák Harkov elleni támadásukat.

Frontunk északi csapásmérő csoportosításának harctevékenysége május 17-én sokkal nehezebb körülmények között zajlott. A 28. hadseregre folyamatosan ránehezedő nyomás miatt Rjabisev tábornok kénytelen volt bevetni a 3. gárda-lovashadtest egységeit.

A front bal csapásmérő szárnyán a 6. hadsereg csapatai május 17-re virradó éjszaka helyreállították a Beresztovaja lerombolt hídjait. Május 17-én hajnalban a hadseregparancsnok bevetette a 21. és 23. harckocsihadtestet azzal a szándékkal, hogy Harkov elleni csapását dél felől fejleszti tovább. A harckocsizók az ellenség ellenállásának megtörése után 12—15 kilométer mélyen ékelődtek be az ellenséges védelembe, és Vlaszovka állomás körzetében átvágták a harkov—krasznográdi vasútvonalat. A sikereikre támaszkodva a 6. hadsereg csapatai 6—10 kilométerre nyomultak előre.

Bobkin tábornok hadseregközvetlen csoportja e napon súlyos és hosszadalmas harcokat vívott Krasznográd bevételéért. A csoport azonban túlságosan elszakadt hadtápbázisaitól, és igen kevés volt a lőszere.

Mielőtt azokról a számunkra rendkívül kellemetlen eseményekről beszélnék, amelyek május 17-én Barvenkovo körzetében bekövetkeztek, fontosnak tartom, hogy megvizsgáljuk, milyen események játszódtak le a Délnyugati Front harkovi támadásának előkészületei közben és a támadás alatt.

A Déli Front parancsnoksága és törzse nem vette elég komolyan a front fő feladatának végrehajtását, vagyis azt, hogy biztosítania kell a harkovi irányt a barvenkovói hídfőre dél felől mért esetleges ellenséges csapásokkal szemben.

Mint az olvasó már tudja, a frontparancsnok a barvenkovói körzet védelmének megszervezésében a 9. hadseregre bízta a főszerepet. Ám a Déli Front parancsnoksága és törzse még a Délnyugati Front támadásba való átmenete előtt néhány olyan hibát követett el, amelyek következtében a 9. hadsereg védelme jelentős mértékben meggyengült.

Melyek voltak ezek a hibák?

A frontparancsnok április 9-i hadműveleti direktívája szerint a 9. hadsereg állományába 7 lövészhadosztály és 1 lövészdandár került. E lövészhadosztályok egyikét R. J. Malinovszkij tábornok, frontparancsnok az irányfőparancsnok tudta és hozzájárulása nélkül április végén a vorosilovgrádi irány megerősítésére rendelte át.

Ez a megfontolatlan és Malinovszkijt egyáltalán nem jellemző elhatározás bizonyos fokig kedvezőtlenül befolyásolta a 9. hadsereg Barvenkovo körzetében berendezett védelmét.

Továbbá annak ellenére, hogy Malinovszkij megparancsolta valamennyi hadsereg- és hadosztályparancsnokának, hogy minden szempontból tökéletes védőövet építsenek ki, gyakorlatilag a védelem csupán műszaki szempontból gyengén berendezett támpontok és ellenállási gócok rendszere maradt. A védelem teljes mélysége a 3—4 kilométert sem haladta meg, s különösen gyengén szervezett volt a páncélelhárítás.

Mindezek következtében az ellenség viszonylag hamar meg tudta törni a hadsereg ellenállását, és könnyen beékelődhetett a hadsereg védelmének mélységébe.

A Déli Front törzse nem fordított kellő gondot a felderítésre, így nem is volt képes az ellenség csoportosításának és szándékainak helyes értékelésére.

Végül pedig — és talán ez volt a legfőbb hiba — F. M. Haritonov tábornoknak a frontparancsnok által jóváhagyott kezdeményezése alapján, az irányfőparancsnok hozzájárulása nélkül, május 7-e és 15-e között kialakult helyzettel semmiképpen sem összhangban részleges hadműveletet hajtottak végre a 9. hadsereg sávjában azzal a céllal, hogy elfoglalják a Majaki körzetében levő megerődített ellenállási csomópontot. E hadműveletbe jelentős erőket vontak be, köztük a hadsereg majd valamennyi tartalékát, valamint a front tartalékát alkotó 5. lovashadtestet is.[25]

E tartalékok elsőrendű rendeltetése a 9. hadsereg barvenkovói irányban berendezett védelmének áttörésére irányuló esetleges kísérlet elhárítása lett volna. A Majaki körzetében végrehajtott hadművelet viszont eredménytelen maradt, a hadművelet végrehajtására igénybe vett tartalékok súlyos veszteségeket szenvedtek, és már nem voltak képesek átcsoportosulni s elfoglalni helyüket a hadsereg védelmi hadműveleti felépítésében, amikorra a Kleist-csoport támadása megindult.

Mi a Délnyugati Irány törzsében csak azt követően szereztünk tudomást a 9. hadsereg által kezdeményezett részleges hadműveletről,

25 ЦА МО СССР, ф. 228, оп. 754, д. 123, л. 384.

hogy a Délnyugati Front támadása a harkovi irányban megindult. A hír annyira meglepő és kellemetlen volt, hogy nagy riadalommal fogadtuk. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy törzsünk Déli Fronthoz vezényelt hadműveleti iránytisztjei nem figyeltek kellően fel az eseményre, a Déli Front haditanácsa és törzse pedig valamilyen oknál fogva nem tartotta szükségesnek, hogy a Délnyugati Irány haditanácsának jelentést tegyen a megkezdett hadműveletről.

Felismerve a Majaki irányában kifejtett tevékenység veszélyes következményeit, nyomban jelentést tettem az ügyről az Irány haditanácsának, s kértem a támadás leállításának és a Déli Front valamennyi tartalék egységének és magasabbegységének Barvenkovo körzetébe való visszairányítását.

Tyimosenko marsall és Hruscsov, a haditanács tagja meghallgatta és megvitatta javaslatomat, majd arra a következtetésre jutottak, hogy mivel a hadművelet már folyamatban van és minden valószínűség szerint ellenséges tartalékokat fog Majaki körzetébe vonni, aligha lenne célszerű leállítani. Hruscsov még azt is megjegyezte, hogy nem szabad korlátoznunk a Déli Front parancsnokságának cselekvési szabadságát, amelynek élén olyan nagy tudású és tapasztalt tábornokok állnak, mint Rogyion Jakovlevics Malinovszkij és Alekszej Innokentyevics Antonov.

Utasítottak, hogy a törzs vonalán sürgősen tisztázzam, hogyan is állnak valójában a dolgok Majaki körzetében, és melyek a Déli Front törzsének közelebbi tervei a hadművelet folytatására.

Irodámba visszatérve helyettesemet, L. V. Vetosnyikov vezérőrnagyot bíztam meg, hogy közvetlen vonalon sürgősen vegye fel a kapcsolatot A. I. Antonovval, és tisztázza vele, hogyan alakul a helyzet Majaki környékén, ki engedélyezte, hogy a hadműveletet a Barvenkovo körzetében elhelyezett tartalékok meggyengítése árán hajtsák végre, végül közölje vele azt a véleményemet, hogy egy ilyen hadművelet végrehajtása merőben ellentétes a Déli Frontnak azzal a feladatával, hogy biztosítsa a Délnyugati Front Harkov elleni támadását az ellenség déli irányból mért esetleges csapásaival szemben.

A telefonbeszélgetésre május 14-én 15 óra körül került sor.[26]

Antonov tábornok a Majaki körzetében kialakult helyzet részletes ismertetése után közölte, hogy a 9. hadsereg csapatai az ellenség fokozódó ellenállása miatt egyelőre még nem tudtak lényeges sikert kiharcolni. Ennek ellenére sem másították meg elhatározásukat, hogy a legközelebbi napokban folytatják a Majaki elleni támadást, mivel a Déli Front haditanácsa igen fontosnak tartja e helység elfoglalását.

26 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 262, л. 230—234.

Alekszej Innokentyevics közölte továbbá, hogy a kialakult helyzetben célszerűnek tartja Majaki elfoglalását, és hogy Barvenkovo körzetébe a frontparancsnok engedélyével gyengítették meg a tartalékokat.[27]

Vetosnyikov válaszul az alábbiakat mondta Antonovnak, a Déli Front törzsfőnökének: „...Bagramjan elvtárs arra kért, tolmácsoljam Önnek, ...nem jelenti-e majd a Majaki körzetében kifejtett tevékenység pusztán erőink elfecsérlését, különös tekintettel... arra a kilátásra, hogy az ellenség esetleg aktívabbá válik. Bagramjan elvtársat jelenleg különösen a barvenkovói és szlavjanszki irányokból várható esetleges ellencsapás nyugtalanítja. Nem lenne-e ezért célszerűbb, ha kímélnénk erőinket, és ennek a várható ellencsapásnak az elhárítására készülnénk fel? Mi az Ön véleménye erről?"

A kérdésre Antonov a következőképpen válaszolt: „Úgy vélem, ha a mai nap és éjjel sikerül birtokba vennünk az erdőgazdaság körzetét, lehetőségünk nyílik arra, hogy az erdőből előretörjünk a Majakitól délre emelkedő magaslatokra és elvághatjuk azokat Szlavjanszktól, ami a továbbiakban lehetővé teszi a Majakiban levő helyőrség teljes felszámolását, márpedig ez igen fontos lenne számunkra. Amennyiben az erdőgazdaság elfoglalását nem tudjuk hamarosan megoldani, akkor az egész vállalkozást le kell állítanunk. Azt kérem tehát, halasszuk e kérdés eldöntését holnap reggelre."[28]

Ezzel ért véget az aznapi beszélgetés.

Másnap, május 15-én Antonov jelentette, hogy május 14-én a délutáni és a május 15-re virradó éjszakai tevékenység nem járt sikerrel. Majaki körzetében nem sikerült megtörniük az ellenség ellenállását. Véleménye szerint azonban Haritonov tábornok 9. hadseregének arcvonala előtt az ellenség nem tanúsít különösebb aktivitást. Jelentette továbbá, hogy május 13-án Alekszandrovka körzetében az ellenség 1. hegyilövész-hadosztálya 99. ezredének egyik őrvezetőjét ejtették fogságba, aki azt vallotta, hogy ezrede május 5-én érkezett Sztálino körzetéből. Egyéb lényeges jelentenivalója nincs. Barvenkovo körzetének megerősítésére az éjszaka folyamán az 5. lovashadtest 34. lovashadosztályát Nyikopol, Vasziljevka, Grigorovka körzetébe vonták előre.[29]

E beszélgetések mindössze 24 órával azt megelőzően zajlottak le, hogy Kleist hadseregközvetlen csoportja a barvenkovói irányban támadásba lendült. A beszélgetés tartalma minden kétséget kizáróan bizonyítja, mennyire helytelen álláspontra helyezkedett akkor a Déli

27 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 262, л. 233.
28 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 646, д. 262, л. 233—234.
29 ЦА МО СССР, ф. 251, оп. 545, д. 262, л. 265—267.

Front parancsnoksága és törzse, amikor nem vette eléggé komolyan annak szükségességét, hogy a front jobbszárny-hadseregeit felkészítse a barvenkovói irányban várható és számunkra igen veszélyes csapás elhárítására, noha — a későbbi események tanúsága szerint — ennek előkészítése már javában folyt.

Hogyan foglalhatjuk össze a mi harkovi csapásunk meghiúsítására irányuló ellenséges tervet?

Mivel sikerült megelőznünk az ellenséget a támadás megindításában, von Bock, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka arra kényszerült, hogy a 6. német hadsereg erőit — amelyeket eredetileg Csugujev körzetében szándékozott csapásmérő erőként összevonni — a Délnyugati Front északi és déli csapásmérő csoportosítása Harkovra mért csapásainak elhárítására vesse be. Ennek következtében a barvenkovói kiszögellés északi és nyugati arcvonalán nem maradtak szabad erői. Erről, ha nem is teljes részletességgel, de elég meggyőzően tájékoztatott bennünket a Délnyugati Front felderítése. A háború után azt is megtudtuk, hogy von Bock a 6. hadsereg szétverésétől tartva május 14-én három-négy hadosztályt el akart venni Kleisttől, és ebbe a térségbe akarta őket átirányítani.[30] A dolgok ilyen alakulása előnyös lett volna számunkra, mivel lényegesen meggyengítette volna Kleist hadseregközvetlen csoportjának állományát, amelynek rendeltetése az volt, hogy miközben korlátozott erőkkel folytatja a rosztovi és vorosilovgrádi irányban a védelmi harcot, két összetartó irányú csapást mérjen dél felől Izjum irányába: az egyiket Alekszandrovka, Andrejevka körzetéből Barvenkovón keresztül, a másikat pedig Szlavjanszk körzetéből Dolgenykaján keresztül. Egyszóval a német fasiszta parancsnokság szándéka az volt, hogy kettészeli a 9. hadsereg védelmét, kijut az Északi-Donyechez, átkel rajta, majd támadását Balakleja felé továbbfejlesztve, kiharcolja Kleist páncéloshadseregének egyesülését Paulus 6. hadseregével. Az események ilyen alakulása esetén a barvenkovói hídfőben harcoló valamennyi szovjet csapatot szoros gyűrűbe zárhatták volna.

A német parancsnokság május 13-a és 16-a között végrehajtott átcsoportosítása során a Déli Front 57. és 9. hadseregének sávjában további három gyaloghadosztályt és a 16. páncéloshadosztályt irányították át.

Az ellenség ezen az arcvonalon harcoló valamennyi magasabbegységét két hadseregközvetlen és egy gépesített hadtestben vonták össze. A 3. gépesített hadtest állományába öt hadosztály került, köztük a 60. gépesített és a 14. páncéloshadosztály 180 db harci géppel.

30 *Гальдер, Ф.:* Военный дневник. Т. 3, кн. 2, с. 103.

E magasabbegység főerői a Petrovka és Gromovaja Balka közötti 20 kilométeres szakaszon gyülekeztek.

A 44. hadseregközvetlen hadtest, állományában négy gyaloghadosztállyal és a 16. páncéloshadosztállyal, főerőit a Bilbaszovka, Szobolevka körzetben, egy 11 kilométeres szakaszon vonultatta fel. A 16. páncéloshadosztály (170 harckocsi) a hadtest második lépcsőjébe került azzal a feladattal, hogy védelmünk áttörése után fejlessze tovább az elért sikert. Az 52. hadseregközvetlen hadtest a kilenc kilométeres Szobolevka—Majaki szakaszon foglalta el megindulási állását. Az áttörési szakaszon tehát az ellenség nyomasztó túlerőt alakított ki, különösen páncélosok és tüzérség terén.

Ugyanakkor ne feledjük, hogy 9. hadseregünk védelme — mint már említettem — még az ellenség támadásba való átmenete előtt lényegesen meggyengült.

Térjünk most rá azokra az eseményekre, amelyek május 17-én, a Déli Front jobb szárnyán következtek be, s amelyek oly súlyos következményekkel jártak.

E nap hajnalán a 9. hadsereg védelmi sávjában tüzérségi és légi előkészítés kezdődött, amely másfél—két óra hosszat tartott. Ezt követően az ellenséges gyalogság és páncélosok 400 repülőgép támogatásával két irányból indultak rohamra: Andrejevka körzetéből Barvenkovo felé és Szlavjanszk felől Dolgenykaja irányába.

Az ellenséges gyorscsoportok támpontjaink és akadályaink megkerülésével lendületesen támadtak a 9. hadsereg egységeinek és magasabbegységeinek oldalába és hátába. Reggel 8 órára a hadsereg védelmét mindkét irányban áttörték: a barvenkovóin 6—10, a szlavjanszkin pedig 4—6 kilométer mélyen. Az ellenséges repülők lebombázták a 9. hadsereg Dolgenykajában telepített kisegítő vezetési pontját és hírközpontját. Az egyik heves bombatámadás alkalmával megsebesült F. K. Korzsenyevics vezérőrnagy, a hadsereg törzsfőnöke. Az ellenséges repülők egész napon át tartó egymást követő támadásai súlyos zavarokat okoztak a csapatok vezetésében.

Dél felé F. M. Haritonov tábornok, hadseregparancsnok a törzsével együtt a Kamenkában levő fő harcállláspontjára települt át, ahonnan csak igen korlátozott mértékben tudta csapatait vezetni. A helyzet alakulása miatt a parancsnok és törzse hamarosan Peszkov körzetébe (az Északi-Donyec bal partjára) települt át, anélkül hogy ezt előzőleg egyeztette volna R. J. Malinovszkij tábornok frontparancsnokkal. A hadseregtörzs gyakorlatilag irányíthatatlan és irányításra képtelen lett, mivel nem volt elég rádió-híradó eszköze.

A páncélosok, tüzérség és légierő terén nyomasztó túlerőben levő ellenséges csapatok a védők hősies helytállása ellenére már a déli

órákra 20 kilométer mélyen törtek előre az izjumi és barvenkovói irányba a védelmünkben, s behatoltak Barvenkovo déli szegélyére, valamint Golaja Dolina körzetébe.

A földi csapatokat támogató ellenséges repülők igen aktív tevékenységet fejtettek ki ezen a napon: mintegy 200 bevetést hajtottak végre. Ugyanakkor a Déli Front légiereje mindössze 67 bevetésre volt képes.

E körülmények között a 9. hadsereg egységei és magasabbegységei elszigetelt tevékenységre kényszerültek, anélkül hogy egymás között vagy a hadsereg- és fronttartalékokkal együttműködhettek volna.

A fasiszták Barvenkovo felé törtek.

A város megközelítési útjain és magában a városban folyó védelmi harcokban a leghősiesebb helytállással és a legmagasabb fokú katonai képzettséggel a 333. hadosztály (parancsnoka: J. Sz. Dasevszkij vezérőrnagy) 897. tüzérezredének tüzérei küzdöttek. Amikor az ellenséges páncélosok Barvenkovónál megjelentek, elsőként Porohin főhadnagy ütege nyitott rájuk tüzet. Az élen haladó páncélos kilövésével az egész oszlopot megállásra kényszerítették. Ekkor a többi üteg is orkánszerű tüzet nyitott, s 9 páncélost lőtt ki. Ezúttal Szuhonosz szakaszvezető kezelőszemélyzete tűnt ki, amely közvetlen irányzással négy harcjárművet semmisített meg.

17 órakor az ellenség a 34. lovashadosztály és a 333. lövészhadosztály 1118. ezredének ellenállását megtörve — a Szuhoj Torec folyó túlsó partján fekvő északnyugati városrész kivételével — elfoglalta Barvenkovót. Miután itt a 341. hadosztály egységeinek erőteljes ellenállásába ütköztek, a hitleristák a folyó mentén nyomultak tovább előre kelet felé. Alekszej Nyikolajevics Inauri ezredes 34. lovashadosztálya észak felé hátrált, és estére a 106. hadosztály alegységeivel együtt az Iljicsevka, Krasznozorevka, Grigorovka terepszakaszon védelemre rendezkedett be, elzárva ezzel a német csapatok útját Izjum felé.

A 9. hadsereg bal szárnyán az ellenség páncélosegységei 14 órára a Dolgenykaja, Golaja Dolina körzetig törtek előre. Német páncélosokból és rajtuk, valamint gépkocsikon elhelyezkedett gyalogságból álló csoportok nyugat és kelet felé nyomultak előre, átkarolva I. A. Plijev vezérőrnagy Iljicsevka, Kurulka, Dubrovka körzetében harcoló 5. lovashadtestének egységeit. A németek szándéka az volt, hogy elfoglalják az Északi-Donyec bogorogyicsnojei és bannovszkojei átkelőhelyeit, ezt azonban nem tudták megvalósítani. Az 5. lovashadtest egységei saját kezdeményezésükre harcba lendültek, és vakmerő ellenlökéseikkel megállították a Dolgenykaja körzetéből csapást mérő német fasiszta csapatokat. Az ellenség további szívós kísérleteket tett,

hogy az említett körzetekben kijusson az Északi-Donyechez, ezeket azonban a 333. és 51. lövészhadosztály egységei hiúsították meg.

E terepszakaszokon, csakúgy, mint Barvenkovo alatt, a szovjet harcosok felülmúlhatatlan kitartással és bátorsággal állták a sarat. Saját csapataink bár a sokszoros túlerő nyomása alatt hátrálásra kényszerültek, élőerőben és technikában egyaránt érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek.

Mindarról azonban, ami ekkor a Déli Front tevékenységi sávjában zajlott, mi, a Délnyugati Irány törzsében csak jóval később szereztünk tudomást. Bármilyen szomorú is, mi a barvenkovói kiszögellés déli arcvonalán megindult erőteljes ellenséges csapásról csak május 17-én este értesültünk. A Déli Front parancsnoksága ugyanis, amely elvesztette kapcsolatát csapataival, csak estére tudott némiképpen eligazodni a helyzetben, s csak akkor jelentett a főparancsnoknak.

Addigra Kleist páncélos ökle nemcsak harcászati védelmünk áttörését fejezte be sikerrel, hanem már hadműveleti célokat is elért. Mivel felismertük, milyen veszélyeket rejt ez magában a Déli Front jobbszárny-hadseregei, de a Délnyugati Front hadseregei számára is, minden lehetséges módszerrel igyekeztünk megállapítani, hogyan is állnak valójában a dolgok, hogy minél gyorsabban megszervezhessük rendelkezésünkre álló erőnkkel és eszközeinkkel a 9. hadsereg hatékony megsegítését. Kiderült, hogy a hadsereg védelmét gyakorlatilag már mindenütt áttörték. A hadsereg jobb szárnyán, a barvenkovói kiszögellés északnyugati részében továbbra is szívós ellenállást tanúsított A. I. Sagin ezredes 341. hadosztálya, valamint J. Sz. Dasevszkij vezérőrnagy 333. hadosztályának részei. Tovább, Barvenkovo és Iljicsevka között egy nagy rés tátongott. Ettől tovább az arcvonal a Grigorovka, Szoljonij, Dolgenykaja, Golaja Dolina, Prisib terepszakaszon húzódott. A szomszédos 57. hadsereg jobb szárnya eredeti állásaiban maradt, a 9. hadsereggel való csatlakozásán harcoló csapatai azonban a Dobrovolje, Novo-Prigozsaja terepszakaszra vonultak vissza északi irányba. Itt tehát, a Déli Front e két hadseregének csatlakozásán egy másik, 20 kilométer széles rés keletkezett, Novo-Prigozsaja és Barvenkovo között.

A befutott jelentésekből megtudtuk, hogy Malinovszkij altábornagy, a Déli Front parancsnoka, amint tudomást szerzett az ellenségnek a 9. hadseregre mért csapásáról, ennek elhárítása érdekében olyan elhatározásra jutott, hogy a 9. hadsereg alárendeltségébe helyezi Plijev tábornok lovashadtestét, s ezenkívül gépkocsikon Liszicsanszkból Radkovszkije Peszki körzetébe dobja át a 296. lövészhadosztályt és a 3. önálló harckocsidandárt.

A Déli Front parancsnokának kérésére a Délnyugati Irány főpa-

rancsnoka a saját tartalékából alárendeltségébe adta G. A. Kovaljov ezredes 2. lovashadtestét azzal a paranccsal, hogy a 2. és 5. lovashadtest, a 333. lövészhadosztály, a 12., 15. és 121. harckocsidandár, valamint a 14. gárda-lövészhadosztály (az 57. hadsereg tartaléka) erőivel mérjen ellencsapást az áttört ellenségre, és állítsa helyre az eredeti helyzetet.

Ezzel egyidejűleg Tyimosenko elhatározta, hogy megváltoztatja a 38. hadsereg két balszárny-hadosztálya zömének Peszcsanyij, Bolsaja Babka irányába tervezett támadását, és parancsot adott Moszkalenko tábornoknak, hogy a hadsereg csapatai élénk tevékenységével minél nagyobb ellenséges erőket kössön le, nehogy azokat az ellenség a Kleist-csoporttal való találkozó csapáshoz vethesse be. Ezenkívül, Izjum szilárd birtokban tartása érdekében elrendelte a főparancsnok tartalékában levő 343. lövészhadosztály, továbbá a 92. önálló harckocsizászlóalj és páncéltörő puskás zászlóalj előrevonását az Északi-Donyec jobb partjára, hogy Izjum déli megközelítési útvonalain rendezkedjenek be védelemre.

A. M. Gorodnyanszkij tábornok azt a parancsot kapta, hogy vonja ki a harcból a 23. harckocsihadtestet, és sürgősen irányítsa azt a Bereka folyó és az Északi-Donyec torkolatától nyugatra eső terepszakaszra, ahol az 57. hadseregparancsnok alárendeltségébe kerül. A hadtest átcsoportosítását a terv szerint május 18-án estére kellett befejezni, mert részt kellett vennie a Barvenkovo körzetébe áttört ellenséges csoportosítás felszámolásában.[31]

A riasztó hírek beérkezte után Tyimosenko marsall nyomban tájékoztatta a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállását a kialakult helyzetről azzal a kéréssel, hogy a Déli Frontot erősítsék meg tartalékokkal. Moszkva rugalmasan reagált e közlésre, s engedélyezte, hogy a Déli Front megerősítésére a 424. lövészhadosztályt irányítsák át a vorosilovgrádi irányból, ezen felül pedig saját tartalékából a 278. lövészhadosztályt, valamint a 156. és 168. harckocsidandárt az Irány főparancsnokának alárendeltségébe helyezte.[32] Sajnos azonban, e magasabbegységek legkorábban csak május 20—23-án érkezhettek leendő tevékenységük színhelyére, Radkovszkije Peszki térségébe.

Még javában a főparancsnok május 17-i elhatározásaival kapcsolatos harcintézkedésekkel voltunk elfoglalva, amikor egyre riasztóbb hírek kezdtek érkezni a 38. hadseregtől. Már jóval sötétedés után kért a közvetlen telefonhoz Moszkalenko tábornok. Jelentette, hogy röviddel azelőtt egyik hadosztályától fontos hadműveleti okmányokat ter-

31 ЦА МО СССР, ф. 228, оп. 754, д. 83, л. 331, 385; ф. 251. оп. 545, д. 189, л. 30—32.
32 ЦА МО СССР, ф. 228, оп. 754, д. 83, л. 393.

jesztettek fel hozzá, amelyeket az ellenségtől zsákmányoltak. Mindjárt közölte azok tartalmát is. Arról volt bennük szó, hogy a fasiszta parancsnokság még május 11-én megkezdte egy csapás előkészítését, amelyet a 3. és 23. páncélos- és a 71. gyaloghadosztály erőinek kell Balakleja körzetéből délkeleti irányba, Szavinka, Izjum felé mérniük. E hadművelet kezdetét május 15—20-ra tűzték ki.

A Moszkalenkótól kapott értesüléseknek azzal a hírrel történő egybevetése, amelyek szerint egy nagy erejű ellenséges páncélos csoportosítás csapást mért a barvenkovói kiszögellés déli arcvonalán, annak az ésszerű következtetésnek adott tápot, hogy az ellenség be szándékozik keríteni a kiszögellésben elhelyezkedett csapatainkat.

A május 17-én estére kialakult helyzet figyelmes elemzése alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a 9. hadseregre mért erős csapás elhárításához szükséges tartalékokkal a két front csatlakozásán nem rendelkezünk. Magától értetődően adódott az a feltevés, hogy a következő napokban meglehetősen gyors ütemben fog kibontakozni az ellenségnek az a támadása, amelyet azzal a céllal hajt végre, hogy kijusson a 6. és 57. hadsereg, valamint Bobkin tábornok hadseregközvetlen csoportja utánszállítási vonalaira.

A helyzet sürgős intézkedéseket követelt, hogy elkerülhessük az érlelődő veszélyt, nevezetesen: sürgősen le kellett állítanunk frontunk déli csapásmérő csoportosításának Harkov elleni támadását, s ennek erőit arra kellett bevetnünk, hogy a Déli Fronttal és a főparancsnok tartalékaival együttműködve felszámolják a Barvenkovo körzetébe betört ellenséges csapatokat. Legnagyobb sajnálatomra azonban nem sikerült meggyőznöm Tyimosenko marsallt arról, hogy sürgősen hozza meg ezt a lényegbevágó elhatározást.

Minden érvelésem ellenére a főparancsnok megelégedett azzal, hogy parancsot adott: A. M. Gorodnyanszkij tábornok 6. hadseregének sávjából még a 21. harckocsihadtestet, majd annak nyomába a 248. lövészhadosztályt is dobják át. Tyimosenko marsall arra számított, hogy ez az erő elegendő lesz ahhoz, hogy a 9. hadsereg védelmi sávjában visszaállítsák az eredeti helyzetet. Ugyanakkor megerősítette a Délnyugati Front csapatainak adott eredeti parancsát, amely szerint másnap folytassák támadásukat Harkov ellen.

Ebben a szellemben tájékoztatta Tyimosenko marsall a május 18-án délelőtt létrejött telefonbeszélgetésben a legfelsőbb főparancsnokot is, azzal érvelve, hogy semmi szükség a 6. hadsereg és a Bobkin-csoport főerőinek átcsoportosítására Kleist csapásának elhárításához. Amikor megtudtam, mit jelentett a főparancsnok Sztálinnak, haladéktalanul a haditanács tagjához fordultam támogatásért. Akkor azt hittem,

hogy Hruscsovnak majd sikerül meggyőznie a legfelsőbb főparancsnokot, hogy érvénytelenítse az Irány főparancsnokának hibás döntését.

Ám Sztálin, nyilván Tyimosenkónak azokban a fogadkozásaiban bízva, melyek szerint a 6. hadsereg és a Bobkin-csoport főerőinek alkalmazása nélkül is felszámolja a Barvenkovo körzetében fenyegető veszélyt, elvetette javaslatunkat.

Jól emlékszem, hogy e vészterhes napokban A. M. Vasziljevszkij vezérezredes, megbízott vezérkari főnök két ízben is felhívott. Nagyon nyugtalan volt, s leplezetlen aggodalommal és izgalommal érdeklődött, milyen lehetőségeink vannak Kleist támadásának elhárítására. Jelentettem Alekszandr Mihajlovicsnak, hogy Barvenkovo közelében semmiféle tartalékok sem állnak rendelkezésünkre, amelyeknek bevetésével megállíthatnánk az ellenség csapásmérő csoportosításának előrenyomulását. Később tudomásunkra jutott, hogy A. M. Vasziljevszkij tábornok javasolta a főhadiszállásnak a Harkov elleni támadás haladéktalan leállítását és A. M. Gorodnyanszkij, L. V. Bobkin, valamint K. P. Podlasz tábornokok seregtestjei valamennyi erejének alkalmazását a fokozódó veszély felszámolására.

Május 18-án tovább éleződött a 9. hadsereg védelmi sávjában kialakult válság. A főparancsnoknak azt a parancsát, hogy a 2. és 5. lovashadtest, valamint a 14. gárda-lövészhadosztály egyesült erővel mérjen ellencsapást a Barvenkovo körzetébe betört ellenséges csoportosításra, nem tudták végrehajtani. Mire ugyanis az 5. lovashadtesthez eljutott a parancs, az már széles arcvonalon védelmi harcokba bonyolódott az ellenséges túlerővel, ennek következtében erőit nem tudta összevonni ahhoz, hogy a 2. lovashadtesttel és a 14. gárda-lövészhadosztállyal együtt ellencsapást indítson az ellenséges csoportosítás ellen.

Az is rendkívül megnehezítette a rendelkezésre álló erők és eszközök hatásos alkalmazását, hogy a 9. hadsereg parancsnokságának kezéből az ellenséges erők támadásának első óráitól kezdve teljesen kicsúszott alárendelt csapatainak vezetése.

Május 18-án hajnalban a hitleristák fokozták a Barvenkovóból Velikaja Kamisevaha, valamint Dolgenykajából Izjum felé mért csapásuk erejét. Ebben az irányban több mint 150 páncélosuk tevékenykedett. E hatalmas erőfölényre támaszkodó ellenség megtörte Plijev tábornok 5. lovashadtestének, valamint B. K. Alijev alezredes 51. hadosztályának hősies ellenállását, és már 10 órakor elfoglalta Kamenkát, Malaja Kamisevahát, továbbá Izjum déli részét.

V. Sz. Golovszkij ezredes 30. lovashadosztályának egységei, továbbá a 12., 15., 121. harckocsidandár és az 51. lövészhadosztály maradványai harcolva vonultak vissza az Északi-Donyec vonalára, és estig

szívósan ellenálltak Sztugyenki és Bogorogyicsnoje falvak környékén az őket mindenfelől szorongató ellenségnek. E harcok során hősiességével tűnt ki az 51. lövész-, valamint a 30. és 60. lovashadosztály személyi állománya. Parancsnokok és vöröskatonák egyaránt bátran küzdöttek a túlerőben levő hitleristákkal.

Sztugyenki körzetében az 51. lövész- és a 30. lovashadosztály egységeinek sikerült megtartaniuk egy kisebb hídfőt az Északi-Donyec jobb partján, miközben visszaverték az ellenség megújuló rohamait. Ezekben a harcokban több száz ellenséges katonát és tisztet pusztítottak el. Amikor a fasiszta parancsnokság látta, hogy nem tudja megtörni a Sztugyenki és Izjum körzetében védő csapataink ellenállását, s nem tudja kierőszakolni itt az átkelést az Északi-Donyecen, megváltoztatta páncélosegységei tevékenységének irányát. Így ezek az Északi-Donyec jobb partja mentén kezdtek nyugat felé előrenyomulni.

Május 19-én estére a 9. hadsereg majd valamennyi egysége az Északi-Donyec bal partjára vonult vissza, s itt kezdték meg a védelem kiépítését az 57. hadsereg csatlakozásán. Az 57. hadsereg sávjában egyébként az ellenséges csapatok teljesen passzívak voltak. Ezt a lehetőséget használták ki a 2. lovashadtest hadosztályai május 19-én hajnalban, amikor elszánt ellenlökésbe mentek át.

A hadtest lovassága az ellenség erős ellenállásának megtörése után a Zolotyivka, Grusevatszkij terepszakaszra jutott ki. A támadás továbbfejlesztésére tett kísérletei azonban az ellenség 60. gépesített hadosztályának elkeseredett ellenállásán fennakadtak.

A Délnyugati Irány főparancsnoka csak május 19-én délután hozott — megkésve — új elhatározást, amikor belátta, hogy a barvenkovói ellenséges csoportosítás szétverésére küldött erők nem elégségesek. Az új elhatározás lényege az volt, hogy leállítva a 6. hadsereg sávjában folyó támadást, az erők egy része ássa be magát az elért terepszakaszokon, a csoportosítás zömét ki kell vonni a harcból, és a 6., 57. és 9. hadsereg koncentrikus csapásával szét kell zúzni a hátuk mögé betört ellenséget.

F. J. Kosztyenko tábornok öt lövész-, három lovashadosztályból és három harckocsidandárból szervezett csoportja azt a feladatot kapta, hogy az elért terepszakaszok szilárd védelmével biztosítsa nyugat felől a 6. és 57. hadsereg csapatainak támadását.

Az öt lövészhadosztályból, két harckocsihadtestből és egy önálló harckocsidandárból álló 6. hadsereg feladata az volt, hogy az Északi-Donyec mentén észak felől fedezze magát, főerői pedig május 21-én hajnalra rejtve bontakozzanak szét a Bolsaja Andrejevka, Petrovka terepszakaszon, és keleti általános iránnyal mérjenek csapást.

Az 57. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy erői egy részével nyugat

felől fedezve magát, három lövészhadosztállyal és a 2. lovashadtesttel Barvenkovót dél felől megkerülve mérjen csapást a betört ellenséges csoportosítás oldalába. A hadsereg május 19-vel a Délnyugati Front alárendeltségébe került.

A 9. hadsereg azt a parancsot kapta, hogy tartóztassa fel az ellenséget az Északi-Donyec vonalában, főerőivel pedig Sztugyenka körzetéből támadjon nyugat felé.

A bekerítésből kitörő csapatokkal találkozó irányban annak a csoportnak kellett csapást mérnie, amelyet a főparancsnok utasítására G. I. Sersztyuk vezérőrnagynak, a 38. hadsereg parancsnokhelyettesének parancsnoksága alatt szerveztünk meg. E csoportnak — állományában egy lövészhadosztállyal és három harckocsidandárral — kelet felől Csepel, Lozovenyka irányban kellett támadnia, míg a 38. hadsereg négy balszárny-hadosztálya Volhov Jar, Zmijev irányába mért csapást.

Két nap telt el a főként a barvenkovói irányban áttört ellenséges páncélosok ellen vívott heves harcokban.

Május 22-én különösen tombolt a harc, tetőfokára hágott hevessége. A Kleist-csoport tovább tört előre északra, Csepel felé. Ezzel egyidejűleg Paulus a csugujevi kiszögellésből déli irányba vetette be mindkét páncéloshadosztályát. Az ellenségnek csapataink hősies ellenállása mellett is sikerült estére átvágni a 6. és 57. hadsereget a hátországgal összekötő utolsó utánszállítási utakat.

A kialakult helyzet alapján Tyimosenko főparancsnok arra az elhatározásra jutott, hogy a 38. hadsereg előzőleg Volhov Jarból Zmijev irányába támadásra kijelölt csapásmérő csoportját a barvenkovói kiszögellésben harcoló csapatok Szavinci körzetében levő utánszállítási útjainak visszaszerzésére veti be.

Május 23. és 24-én változatlanul rendkívül heves harcok tomboltak a hídfőben. Az ellenség minden erejével igyekezett kiszélesíteni azt a folyosót, amely a szovjet csapatokat elvágta az Északi-Donyec átkelőhelyeitől, a mieink pedig mindent elkövettek, hogy áttörjék a bekerítési gyűrűt és visszavonulhassanak a folyó bal partjára.

Minthogy egységeink és magasabbegységeink tevékenységét igen hátrányosan befolyásolta az egységes vezetés hiánya, Sz. K. Tyimosenko elhatározta, hogy a 6. és 57. hadsereg, valamint a Bobkin-csoport csapatait F. J. Kosztyenko tábornok közös parancsnoksága alatt vonja össze. Ennek a csoportnak, amelyet déli csoportnak neveztünk, fő feladata az volt, hogy Szavinci irányába mért csapással törje át a bekerítés gyűrűjét, és jusson ki az Északi-Donyec bal partjára. Ezzel egyidejűleg a 38. hadseregnek egy vegyes harckocsihadtesttel megerősített

balszárny-csapatai parancsot kaptak, hogy támadjanak a bekerítésből kitörő csapatokkal találkozó irányban.

Május 24-re virradó éjszaka sietve átcsoportosítottuk és összevontuk a feladat végrehajtására kijelölt egységeket s magasabbegységeket. Hajnalban mégis csak részben sikerült megkezdeniük a feladat végrehajtását, mivel az ellenség virradatkor széles arcvonalon ismét támadásba lendült azzal a szándékkal, hogy bekerített csoportosításunkat különálló, egymástól elszigetelt részekre szabdalja.

Május 26-án a déli csoport csapatai megindították támadásukat, hogy áttörjék a bekerítés gyűrűjét. A csapásmérő csoport első lépcsőjébe J. D. Csanisev hadosztályparancsnok 103. lövészhadosztályát, D. G. Jegorov vezérőrnagy 150. hadosztályát, D. P. Jakovlev ezredes 317. hadosztályát és a 23. harckocsihadtest harckocsizó egységeit osztották be. Az ezt követő elkeseredett harcok során — bár nagy veszteséget okoztak az ellenségnek — csak kevés embernek sikerült kitörnie. A bekerítés gyűrűje csak rövid időre szakadt meg, a hatalmas túlerőben levő és jó manőverezési lehetőségekkel rendelkező ellenségnek hamarosan sikerült az óriási erőfeszítések árán ütött réseket ismét betömni.

A déli csoport parancsnoka és törzse az egész nap folyamán hősi erőfeszítésekkel igyekezett a személyi állományt, a harci technikát és fegyvereket megóvni az ellenséges légierő tömeges támadásaival és tüzérségének csapásaival szemben, ugyanakkor mindent elkövetett a vezetési rendszer helyreállítása és a bekerítésből való kitörésre irányuló még erélyesebb tevékenység megszervezése érdekében.

Az újabb támadást május 27-én éjjel indították meg. A kitörő csapatok csapásmérő csoportja még az éjszaka rohammal kiverte a hitleristákat Lozovenykából, és 5—6 kilométerre nyomult előre kelet felé. Ám az ellenség napkelte után ismét elfoglalta ezt a helységet. A szovjet csoportosítás kénytelen volt május 28-án és 29-én kisebb osztagokban kitörni a bekerítésből.

A légiuralom birtokában az ellenséges repülők súlyos veszteségeket okoztak csapatainknak és fennakadásokat idéztek elő a csapatok vezetésében. A szó szoros értelmében mindenki kénytelen volt nappal a fedezékek mögött lapulni, s csak az éjszaka beálltával tudtak az alegységek nehézfegyvereik nélkül átszivárogni a bekerítés gyűrűjén az Északi-Donyec túlsó partjára és egyesülni a főerőkkel.

Eközben Lozovenykától nyugatra gyülekeztek azok az erők, amelyek korábban a 6. hadsereget fedezték a nyugat felől várható csapásokkal szemben. Ugyancsak ide érkezett be május 27-én reggel A. I. Tavancev ezredes hadrafoghatóságát teljes mértékben megőrzött 266. lövészhadosztálya is. Május 28-ra virradó éjjel a hadosztálynak a csa-

pásmérő csoport magvát képező egységei áttörték az ellenséges bekerítés gyűrűjét, és május 28-án reggelre Volvenkovo, Volobujevka körzetébe értek. Velük együtt törtek át és érkeztek be ide a Lozovenykától nyugatra harcoló alegységek és egységek is. Május 29-re virradóra ez a csoport az ellenség hátába mért csapással a 38. hadsereg csapatainak támogatásával áttört az ellenség Északi-Donyec jobb partján húzódó arcvonalán, és Csepelnél sikerült beérkeznie a főerők körletébe.

Moszkalenko, a Szovjetunió marsallja ezt írja emlékirataiban erről az epizódról: „A hitlerista parancsnokság nagy erőfeszítéseket tett az áttörés felszámolására és annak megakadályozására, hogy a bekerítés halálos gyűrűjében bent maradtak kitörjenek. Nem sikerült nekik.

A 38. hadsereg olyan körülmények között mért kívülről csapást, amikor a bekerítésben levők belülről tették ugyanezt. Ennek köszönhettük, hogy sikerült mintegy 22 000 vöröskatonát, parancsnokot és politikai munkást kiszabadítanunk a bekerítésből.

Emlékszem, elsőként hat T—34-es harckocsi érkezett hozzánk. Az egyikből a Délnyugati Front haditanácstagja, K. A. Gurov hadosztálykomisszár szállt ki. A harckocsik után ezrével érkeztek hullámokban a szovjet katonák, élükön A. G. Batyunya vezérőrnaggyal. Arcukon a súlyos szenvedések és kimerültség nyomain is átsütött a mérhetetlen boldogság, hogy végre visszaérkeztek övéikhez."[33]

A gyűrűben rekedt szovjet harcosok egészen május 30-ig folytatták hősies küzdelmüket. Sokan közülük különálló osztagokba és csoportokba verődve vágták később át magukat az ellenséges állásokon s keltek át az Északi-Donyec bal partjára. Hazánk sok hű fia lelte e harcokban hősi halálát. Köztük volt Fjodor Jakovlevics Kosztyenko altábornagy, a Délnyugati Front parancsnokhelyettese, Akszentyij Mihajlovics Gorodnyanszkij altábornagy, a 6. hadsereg parancsnoka, Kuzma Petrovics Podlasz altábornagy, az 57. hadsereg parancsnoka és Leonyid Vasziljevics Bobkin vezérőrnagy, a hadseregközvetlen csoport parancsnoka is.

A hitlerista parancsnokság a barvenkovói kiszögellés felszámolásával egyidejűleg újabb erősítések bevetésével fokozta a Harkovtól északkeletre, a volcsanszki irányban kifejtett nyomását is, és végleg megállította a 28. hadsereg, valamint a 38. hadsereg jobb szárnya itteni támadását.

Így történt, hogy a Délnyugati Irány csapatainak sikeresen induló

33 *Москаленко, К. С.:* На юго-западном направлении, с. 211—212.

harkovi hadművelete május végére súlyos kudarccal fejeződött be. Ez az esemény sok keserűséget és lelki fájdalmat okozott nekem az egész háború folyamán, sőt a háború utáni években is mindig felkavart, ha eszembe jutott. Szeretném most feltárni azokat a fontosabb okokat, amelyek miatt a hadművelet kudarccal végződött.

Balsikerünknek talán leglényegesebb, helyesebben legdöntőbb oka az a körülmény volt, hogy amikor a Harkov elleni támadásra vállalkoztunk, még nem álltak rendelkezésünkre a hadművelet eredményes megvívásához szükséges erők és eszközök. A hadművelet elgondolásának kidolgozásakor, úgyszintén a hadművelet megvalósításához szükséges erők és eszközök meghatározásakor, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a Délnyugati Irány parancsnoksága egyaránt abból a téves feltevésből indult ki, hogy a hitlerista hadvezetés a tavasz és nyár beálltakor fő támadását Moszkva ellen fogja irányítani, délen pedig csupán egy kisegítő csapásra szorítkozik, amelyet nem lesz nehéz a rendelkezésünkre álló erőkkel leküzdeni.

Ám a későbbi események bizonysága szerint a hitleristák fő csoportosításukat a tavaszi—nyári hadjárat kezdetére a szovjet csapatok déli szárnyával szemben vonultatták fel azzal a céllal, hogy itt kezdeményezzenek nagyszabású hadászati méretű hadműveletet. A Kaukázusba való betörés és a Volga alsó szakaszához Sztálingrádnál történő kijutás szándékával.

A szovjet hadvezetés tévedésének lényegét tárgyilagosan tárja fel A. M. Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja, aki erről így ír: „1941 nyarán és őszén az ellenség legerősebb csoportosítása a moszkvai hadászati irányban fejtette ki tevékenységét, ahol heves ütközetek bontakoztak ki. E számunkra tragikus események során szerzett benyomásaink még frissen éltek emlékezetünkben. Habár az 1941—1942. évi téli hadjáratban a szovjet csapatok visszavetették Moszkva alól az ellenséget, a fővárosunkat fenyegető veszély még nem múlt el. A legerősebb ellenséges csoportosítás 1942 áprilisának végéig változatlanul a szovjet—német arcvonal közepén helyezkedett el. A főhadiszállás és a vezérkar ennek figyelembevételével azt a téves következtetést szűrte le, hogy a fő hadicselekmények a nyári időszak beálltával ismét Moszkva környékén bontakoznak majd ki, mivel az ellenség minden bizonnyal itt, a központi irányban kísérli meg ismét, hogy döntő csapást mérjen ránk.

...Az 1941—1942. évi téli hadjárat befejezte után, amikor fegyveres erőink létszámukat és különösen technikai ellátottságukat tekintve még mindig lényegesen rosszabbul álltak az ellenségnél, kész tartalékaink és megfelelő anyagi forrásaink abban az időben pedig nem voltak, a vezérkaron belül az a szilárd vélemény alakult ki, hogy 1942

tavaszára és a nyár elejére frontjaink, csapataink legfontosabb közelebbi feladatát az ideiglenes hadászati védelemnek kell képeznie.

...A legfelsőbb főparancsnok egyetértett a vezérkari főnök következtetéseivel és javaslatával, de megparancsolta, hogy a hadászati védelembe való átmenettel egyidejűleg vegyünk tervbe néhány irányban részleges támadó hadműveleteket is — egyeseket a hadműveleti helyzet megjavítása céljából, másokat pedig azért, hogy megelőzzük az ellenséget a támadó hadműveletek kibontakoztatása terén. Ezeknek az utasításoknak megfelelően Leningrád alatt, Gyemjanszk körzetében, a szmolenszki, kurszk—lgovi irányokban, Harkov körzetében és a Krímben terveztünk részleges támadó hadműveleteket.

...Az 1942 nyarán kifejlődő események egyértelműen bizonyították, hogy csakis az egész szovjet—német arcvonalon ideiglenes hadászati védelembe történő átmenet és mindennemű támadó hadművelet — amilyen például a harkovi is volt — elvetése menthette volna meg az országot és fegyveres erőit a komoly vereségektől, tette volna számunkra lehetővé, hogy sokkal korábban térjünk át az aktív támadó tevékenységre és ragadjuk újra kezünkbe a kezdeményezést.

A főhadiszállás és a vezérkar által az 1942. nyári harctevékenység tervezésében elkövetett hibákból a későbbiekben levontuk a tanulságokat, különösen 1943 nyarán, amikor a kurszki kiszögellésben alkalmazandó tevékenység jellegével kapcsolatos döntés kidolgozására került sor..."[34]

Az a tény tehát, hogy a Vörös Hadsereg főerőit a központi irányban vontuk össze Moszkvának a várható német csapás elleni védelmére, lehetetlenné tette, hogy a főhadiszállás egyrészt elegendő erőt bocsásson a Délnyugati Irány rendelkezésére a Harkov elleni támadás sikerének biztosításához, másrészt pedig, hogy ebben az irányban erős hadműveleti tartalékokat képezzen azzal a céllal, hogy az ellenség támadásba való átmenete esetén elhárítsák annak csapását. Ezért az általános erőviszonyok, amikor a szovjet csapatok a harkovi hadműveletben támadásba lendültek, a délnyugati irányban a mi szempontunkból kedvezőtlenül alakultak.

Az 1942. évi nyári hadjárat kezdetén a Vörös Hadsereg roppant kiterjedésű déli szárnyán, a több mint 800 kilométer hosszan elnyúló arcvonal mögött a főhadiszállás tartalékában egyetlen összefegyvernemi vagy harckocsi-hadsereg sem volt. A főhadiszállás itteni tartalékai mindössze négy lövészhadosztályt tettek ki, azok is még a megalakulás stádiumában voltak, vagy még folyamatban volt a személyi állományuk és fegyverzetük kiegészítése. Erői korlátozott volta miatt

34 «Военно-исторический журнал», 1965, № 8, с. 3—10.

a Délnyugati Irány parancsnoksága sem volt képes megfelelő méretű tartalékok képzésére.

Márpedig az 1942 májusában—júniusában itt lezajlott események bizonysága szerint igen nagy szükség lett volna délen a tartalékokra, hogy ellen tudjunk állni a hitleristák csapásainak. Gondolatmenetem helyességének igazolására hadd idézzem G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja véleményét a délen elszenvedett balsikereink okairól:

„Ha a harkovi hadművelet balsikerének okait elemezzük, könnyen rájövünk, hogy a Délnyugati Irány csapatai vereségének fő oka az volt, hogy lebecsülték azt a komoly veszélyt, amelyet a délnyugati hadászati irány hordozott magában, ahol a főhadiszállás nem rendelkezett a szükséges tartalékokkal."[35]

Azt sem hallgathatom el, hogy a kialakult helyzet következtében az a támadó hadművelet, amelyet a főhadiszállás utasítására a Délnyugati Front csapatainak támogatására a Brjanszki Front erőivel a kurszk—lgovi irányon készítettek elő, s amelyben a 48. és 40. hadsereg csapatainak kellett volna részt venni (összesen tíz lövészhadosztály, tizenegy önálló lövészdandár, egy harckocsihadtest, négy önálló harckocsidandár), elmaradt. Ezáltal a hitlerista parancsnokság nem kényszerült rá arra, hogy erői egy részét Harkov körzetéből kivonja a Brjanszki Front támadásának elhárításához, ellenkezőleg, bizonyos manőverezési szabadsághoz jutott oly módon, hogy tartalékaival segítségére siethetett a 6. német hadseregnek harkovi támadásunk elhárításában. Ez a körülmény még bonyolultabbá tette a Délnyugati Front csapatainak helyzetét, amelyek lényegében magukra maradtak a szovjet—német arcvonalon kialakított ellenséges fő csoportosítással szemben.

Harkov alatti balsikereink nem kevésbé lényeges oka volt, hogy a Délnyugati Irány csapatainak többsége nem rendelkezett a szervezetszerű személyi állománnyal, fegyverzettel és harci technikával. A főhadiszállás által megígért személyi, fegyver- és harcitechnika-kiegészítés is csak igen hiányosan és nagy késéssel érkezett a csapatokhoz. Különösen rosszul alakult a főhadiszállás által tervezett harckocsidandárok rendelkezésre bocsátása, ezért nem tudta például a főparancsnok harckocsikkal ellátni a Déli Frontnak a barvenkovói irányt fedező jobbszárny-hadseregeit.

Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja azoknak a komoly hibáknak az elemzésekor, amelyeket hadvezetésünk a déli arcvonalon kifejtett tevékenység irányításában elkövetett, azt is megerősíti, hogy „csapa-

35 *K. G. Zsukov:* Emlékek, gondolatok. Negyedik, átdolgozott kiadás. 2. köt. Zrínyi—Kossuth, Budapest, 1976. 76. old.

taink 1942 nyarán délen elszenvedett súlyos vereségének legfőbb... oka az volt, hogy a főhadiszállás és a vezérkar tévesen ítélte meg az ellenség 1942 nyarával kapcsolatos elgondolásait és tevékenységének főbb irányait.

Az a téves vélemény, miszerint az ellenség a központi irányban méri főcsapását, egészen júliusig hatalmában tartotta a legfelsőbb főparancsnokot."[36]

Harkovi balsikerünk okait természetesen nem lehet csupán a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának tévedésével magyarázni. A Délnyugati Irány parancsnokságát is néhány lényeges mulasztás és tévedés terheli.

Először: a szükséges erők hiánya miatt nem tudtuk megfelelő szilárdsággal biztosítani a Délnyugati Front azon csapásmérő csoportosításának szárnyait, amely a barvenkovói kiszögellésből Harkovot dél felől megkerülve támadott.

Másodszor: akadtak hiányosságaink a felderítés terén is, és távolról sem szerveztük meg kellő feszességgel a csapatok vezetését.

Harmadszor: lebecsültük az ellenség erejét és csapásaink elhárítása közbeni manőverezési lehetőségeit.

Negyedszer: amikor az ellenség támadásba lendült, áttörte a Déli Front 9. hadseregének védelmét és már a Harkovot támadó csapataink hátát fenyegette, nem tettük meg idejében a kellő intézkedéseket a támadás beszüntetésére és az áttört hitlerista csoportosítás szétverésére.

Igen káros következményekkel járt az is, hogy a Déli Front parancsnoksága nem vette eléggé komolyan a legfontosabb feladatának végrehajtását, nevezetesen a Délnyugati Front déli csoportosítása oldalának és hátának fedezését az ellenség dél felől várható csapásaival szemben. Ráadásul a Déli Front törzse nem is volt képes felderíteni, hogy az ellenséges parancsnokság dél felől csapást készít elő a Délnyugati Front Harkovot délkelet felől megkerülve támadó csapatai oldalába és hátába.

A Délnyugati Irány parancsnoksága és törzse pedig elmulasztotta a Déli Front parancsnokság tevékenységének ellenőrzését.

A harkovi hadművelet előkészítése és végrehajtása során elkövetett hibák csak tovább súlyosbították azt az amúgy is rendkívül hátrányos hadászati helyzetet, amelyben a szovjet csapatok a délnyugati irányban, a nyári hadjárat kezdetén voltak.

A múltban gyakran tüntették úgy fel a kérdést, mintha a Harkov elleni küzdelem kimenetele és a Vörös Hadsereget az egész 1942. évi nyári hadjárat során sújtó balsiker teljes egészében azoknak a hibák-

36 «Военно-исторический журнал», 1965, № 8, с. 9.

nak és tévedéseknek a következménye lett volna, amelyeket a Délnyugati Irány parancsnoksága és törzse a harkovi hadművelet tervezése és végrehajtása során elkövetett.

Ám sokkal bonyolultabb, összetettebb, a szubjektív véleményalkotás kereteit messze túllépő problémáról volt szó.

A harkovi események szigorúan tudományos elemzése alapján túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy csak abban az esetben alakulhattak volna lényegesen másképpen, ha a Délnyugati Front idejében megkapta volna a hadászati méretű tartalékokat.

Egyébként ezen a téren jellemzőnek tekinthetjük az események további alakulását. A szovjet fegyveres erők csak azt követően tudták kivívni ragyogó sztálingrádi győzelmüket, hogy 1942 őszén délre csoportosították át a hadászati tartalékok zömét.

A harkovi hadműveletben elszenvedett balsikerünk bizonyos fokig az egyes fegyvernemek — mint a páncéloscsapatok és a légierő — szervezeti felépítésében meglevő hiányosságoknak a következménye is volt.

A harkovi hadművelet alatt a német parancsnokság kezében fontos ütőkártyát jelentettek csapásmérő csapatai: a páncélos- és gépesített hadosztályok. A „Dél" hadseregcsoport rendelkezésére álló öt páncéloshadosztály mindegyike 170—185 páncélossal rendelkezett.

Hozzájuk képest a mi — főként a közelmúltban önálló harckocsidandárokba és sebtében néhány harckocsihadtestbe szervezett — harckocsizó csapataink számos szempontból gyengébbnek bizonyultak. Teljesen érthető tehát, hogy e magasabbegységek jelentős része, sajnos még nem rendelkezett olyan harci tapasztalattal, hogy az ellenséggel való első összecsapásaik alkalmával mindjárt a helyzet magaslatára tudjanak emelkedni.

Igen fontos adu volt a légierő is a német parancsnokság kezében, amelynek segítségével sikeresebb harctevékenységet tudott kifejteni a harkovi hadművelet során. Nemcsak a harci repülőgépek száma tekintetében volt az ellenség fölényben velünk szemben, hanem légierejének szervezeti felépítése is jobb volt, és annak központosított hadműveleti irányításához is rugalmasabb rendszert dolgozott ki.

A németeknek a nyári hadjárat kezdetén a szovjet—német arcvonal teljes déli hadászati szárnyán — a Krímet is beleértve — a meglehetősen nagy erőt képviselő 4. légiflotta állt rendelkezésükre, amelynek állományába több mint 1200 harci gép tartozott (700—800 bombázó, 250—300 vadász és 125 felderítő). Az egységes parancsnoksággal, egységes vezetési szervekkel és repülőtér biztosítással rendelkező németek különösebb nehézségek nélkül tudták légierejük nagy részét tömeges harci alkalmazás céljából összevonni azokban az irányokban,

ahol elképzelésük szerint a legfontosabb ütközetek és az egész hadművelet sorsának el kellett dőlnie.

Az 1942 nyarán kezdődött hadjáratban a németek egymást követően először a Krími Front csapatai és Szevasztopol védői, majd a Délnyugati Iránynak a harkovi hadműveletben részt vevő csapatai ellen csoportosították át a 4. légiflotta erőinek zömét.

Ugyanakkor a mi, frontokon harcoló légierőnk szervezetileg a végsőkig szét volt forgácsolva. A frontok harci repülőgépeinek többsége a hadseregközvetlen légierő állományába tartozott, amelynek tevékenységét főleg az összfegyvernemi hadseregparancsnokok tervezték és irányították kapott hadműveleti feladataiknak megfelelően.

A frontközvetlen légierő állományába viszonylag kevés harci gép került. Ez a szervezeti széttagoltság számos esetben rendkívül nehézzé tette tömeges alkalmazásukat a legfontosabb hadműveleti feladatok végrehajtásához.

Légierőnk másik szervezeti hiányosságát jelentette abban az időben, hogy a repülőhadosztályok állománya vegyes volt. Mindegyik magasabbegység állományában két csatarepülő és két vadászrepülő, vagy két bombázó és két vadászrepülő ezred volt. Ennek következtében igen nehézzé, sőt gyakran lehetetlenné is vált, hogy a rendelkezésre álló vadászgépeket tömegesen alkalmazzuk például a légiuralom kivívására azokban a körzetekben, ahol földi csapataink döntő jellegű tevékenysége folyt, vagy hogy nagy mennyiségű csatarepülővel és bombázóval erőteljes csapást mérjünk az ellenség legfontosabb csoportosításaira.

Tekintettel az Irányban kialakult helyzet vázolt okok miatt bekövetkezett általános rosszabbodására, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása május elején azt a feladatot adta a Délnyugati Front csapatainak, hogy menjenek át védelembe az elért terepszakaszokon, a 21., 28., 38. és 9. hadsereg erőivel szilárdan vessék meg a lábukat, és akadályozzák meg az ellenség Harkov körzetéből kelet felé indított támadásának továbbfejlesztését. A front arcvonala lényegében az Északi-Donyec mentén húzódott.

Balsikerünk következtében viszonylag kis kiterjedésű, de hadműveleti szempontból igen fontos területet veszítettünk el, de a hadművelet során meglehetősen érzékeny veszteségeket okoztunk az ellenségnek — élőerőben és harci technikában egyaránt.

Június elején a 6. tábori hadseregnek és Kleist tábornok hadseregközvetlen csoportjának összesen 26 gyalog-, 5 páncélos- és 2 gépesített hadosztálya volt, s ez tekintélyes erőfölényt biztosított számukra a Délnyugati Front csapataival szemben. Különösen az ellenség légi fölénye volt továbbra is nyomasztó. Ez a körülmény nagyon nyug-

talanította Tyimosenko marsall főparancsnokot. Kezdeményezésére az Irány haditanácsa május végén elhatározta, hogy azzal a nyomatékos kéréssel fordul a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásához, hogy sürgősen erősítse meg a front erőit a központ tartalékaiból.

...A főhadiszállásnak szóló megfelelő előterjesztés aláírása után Szemjon Konsztantyinovics berekesztette a haditanács ülését, majd felállt az asztaltól, és lehorgasztott fejjel, alig leplezett nyugtalansággal fel-alá kezdett járkálni a tágas dolgozószobában. Arckifejezésén jól láthattuk, hogy valamilyen fontos kérdésen töpreng. Hirtelen megállt Hruscsov, a haditanács tagja előtt, s így szólt:

— Nagy árat kellett fizetnünk a harkovi hadműveletért. A németek most, a hadművelet során elszenvedett súlyos veszteségeik ellenére még mindig sokkal erősebbek nálunk. Gondolnunk kell arra, hogy amint rendezik soraikat, feltétlenül élni fognak túlerejükkel, és újabb támadást indítanak. Az újabb csapások elhárításához pedig feltétlen szükségünk van a központ tartalékaira, nélkülük nem tudunk helytállni. Arra gondoltam — folytatta rövid szünet után a főparancsnok —, hogy e számunkra oly fontos kérdés eldöntésének meggyorsítása érdekében jó lenne, ha ön, Nyikita Szergejevics, Moszkvába látogatna.

— Egyetértek — felelte a haditanács tagja —, de mivel én nem vagyok eléggé járatos a tisztán katonai kérdésekben, nehezen indokolnám meg elég meggyőző erővel a főhadiszálláson a központi tartalékokból való sürgős megerősítés szükségességét. Az az érzésem, hogy küldetésem sikere érdekében jó lenne, ha Bagramjan tábornok is velem utazna Moszkvába...

Rövid eszmecsere után mindenki egyetértett a javaslattal.

Könnyű megérteni, milyen kínzó érzésekkel készültem a moszkvai útra. A legfelsőbb főparancsnokkal való találkozás nem ígérkezett valami kellemesnek, s ez magától értetődően nyomasztóan hatott rám.

Másnap a haditanács tagjával együtt Moszkvába repültünk.

Sztálin azonnal fogadott bennünket az Állami Honvédelmi Bizottság több tagjának jelenlétében, figyelmesen meghallgatott minket, majd velünk együtt került sor a szovjet—német arcvonal déli szárnyán kialakult súlyos helyzet áttekintésére. A megbeszélés többi résztvevőjével ellentétben Sztálin nyugodtan, higgadtan viselkedett. Látható volt, hogy minden gondolatát csupán az a hő óhaj tölti el, hogy elejét vegyük a délen kialakult helyzet további romlásának, és csapataink megfelelő segítséget kapjanak ahhoz, hogy minden körülmények között megvédjék elfoglalt terepszakaszaikat.

Nem vitás, hogy a legfelsőbb főparancsnok súlyos szemrehányásokkal illethetett volna bennünket, és ránk háríthatta volna a teljes

felelősséget a balsikerért. Ő azonban a történtek ellenére is türtőztette magát, és irigylésre méltó szilárdságot s nyugalmat tanúsított.

Ezzel kapcsolatban, némileg elébevágva az eseményeknek, szeretném elmondani, hogy milyen nagy hatást gyakorolt ránk a legfelsőbb főparancsnok nyugalma akkor is, amikor 1943 tavaszán a főhadiszálláson a kurszki csata szerves részét képező orjoli támadó hadművelet tervét vitattuk meg. Addigra a Vörös Hadsereg már igen súlyos vereséget mért Sztálingrádnál a német fasiszta haderőre, s messzire nyugat felé vetette vissza annak csapatait. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása az ellenség feletti jelentős erőfölény birtokában a rövidesen híressé vált kurszki csata előkészítésén fáradozott. De még ekkor, a javunkra oly kedvezően megváltozott körülmények között sem fedezhette fel a jelenlevő magasabb parancsnokok közül senki a legkisebb jelét sem annak, hogy a legfelsőbb főparancsnok elbízta volna magát, vagy eltúlozná a kivívott győzelmeinket.

Úgy vélem, hogy ez a vaskemény önuralom, amely háború folyamán a csapatok harctevékenységének irányításában mindennemű idegeskedést és bizonytalankodást kizárttá tett, volt Sztálin egyik legfigyelemreméltóbb tulajdonsága, amely jótékonyan hatott katonai, politikai és hadvezéri ténykedésére.

Kérésünkre a főhadiszállás — tekintettel a Délnyugati Front által védett irány fontosságára — hét lövészhadosztállyal, két harckocsihadtesttel és négy harckocsidandárral erősítette meg a frontot. Ez azt jelentette, hogy e tartalékok beérkezése után július 10-re a front állományában 30 lövészhadosztály, két lövészdandár, két lovashadtest, négy harckocsihadtest és nyolc harckocsidandár lesz. De az ellenség még így is 50 százalékos túlerőben volt csapatainkkal szemben. Földi csapatait a levegőből változatlanul a 4. légiflotta és a 8. önálló repülőhadtest erői támogatták, ami még tovább növelte fölényét.

A központ által rendelkezésünkre bocsátott tartalékok áttelepülése időbe tellett. Igaz, bizonyos részük már „kerekeken" volt, sőt egyes magasabbegységek már be is érkeztek a fronthoz.

A front haditanácsa és politikai csoportfőnöksége a hadseregek haditanácsaival és politikai szerveivel karöltve élénk politikai munkát végeztek az egységek és magasabbegységek személyi állománya körében. A feladat az volt, hogy minden egyes katonát felkészítsenek a megszállt terepszakaszok szívós védelmére. A „Mindhalálig kitartunk" jelszó megértésével együtt meg kellett magyarázni, mennyire fontos a kapott feladat, és hogy a végrehajtáshoz szükséges erők és eszközök rendelkezésre állnak. Óriási munka nehezedett a hadtáposokra, akiknek bonyolult viszonyok között kellett feltölteniük a csapat és hadsereg lőszer-, üzemanyag-, élelmiszer- és egyéb anyagi eszköztartalé-

kait, s ezzel egyidejűleg a hátországba nagyszámú sebesültet és beteget hátraszállítaniuk.

A felderítés különféle útján szerzett adatokból tudomásunkra jutott, hogy az ellenség jelentős tartalékokat von össze Csugujevtől keletre, ahol nagy mennyiségű harckocsi és gépesített gyalogság gyülekezését észlelték. Volcsanszktól nyugatra gyalogos-magasabbegységek nagy csoportosításának gyülekezését állapították meg. Ezeknek az ellenségről szóló értesüléseknek és a front sávjában kialakult általános hadműveleti helyzetnek az elemzése alapján arra a következtetésre utottunk, hogy a fasiszta parancsnokság várhatóan a legközelebbi napokban támadást indíthat a 38. és 28. hadsereg védelmi sávjában, a 38. hadsereg védelmi sávjának közepére mért főcsapással Csugujev körzetéből Kupjanszk általános iránnyal.

Az irány-főparancsnok ebből a feltevésből kiindulva elrendelte, hogy a 38. hadsereg védelmi sávjának szélességét 60 kilométerre szűkítsük le. Ugyancsak elsősorban ennek a terepszakasznak a megerősítésére használtuk fel a központból beérkezett lövész- és harckocsimagasabbegységeket.

Mint később kiderült, a hitlerista hadvezetés még május utolsó napjaiban két részleges hadművelet előkészítését kezdte meg, amelyeknek azt a feladatot szánta, hogy kedvező helyzetet teremtsenek a szovjet—német arcvonal déli szárnyán tervezett nagyszabású támadó hadművelet kibontakozásához.

A terv szerint e két hadművelet közül az elsőt „Wilhelm" fedőnéven a 6. hadsereg erőinek kellett végrehajtaniuk a 28. hadsereg, valamint a 38. hadsereg jobbszárnya ellen.

A „Fridericus—II." fedőnevű hadművelet során a hitlerista parancsnokság három csoportosítás összetartó irányú csapásaival szándékozott szétszabdalni frontunk 38. és 9. hadseregének csapatait, azokat az Oszkol folyó jobb partján megsemmisíteni, majd a folyóhoz előrenyomulva hídfőt foglalni annak keleti partján, Kupjanszk körzetében. A támadó csapatok zömét az ellenség a front legerősebb, 38. hadseregének szétverésére vonta össze. A támadás kezdetét június második felére tűzték ki.

Akaratlanul is szemet szúr egy fontos körülmény: jóllehet a hitlerista hadvezetés jelentős erőfölénnyel rendelkezett, még így sem vállalkozott arra, hogy a két hadműveletet egyszerre, egy közös hadműveletként hajtsa végre. Feltehetően az ezt megelőzően a harkovi hadműveletben részt vett ellenséges csapatokat annyira elvéreztettük, hogy a Wehrmacht vezetői nem merték megkockáztatni egy egységes támadó hadművelet megindítását, amely élőerőben, technikában egyaránt elkerülhetetlenül nagy veszteségekkel járt volna. Ugyanakkor a részleges

hadműveletek egymás utáni végrehajtása bizonyos előnyökhöz juttatott bennünket, mivel a hitlerista hadvezetés értékes időt vesztegetett el a Volga alsó szakaszához és a Kaukázus előhegyeihez való kijutásra tervezett nagyszabású támadása előtt. Ezenkívül így a Délnyugati Front parancsnoksága előtt is megnyílt a lehetőség, hogy a különböző időben mért ellenséges csapások elhárításához megfelelőbben alkalmazhassa tartalékait és légierejét.

Június 10-én hajnali 4 órakor, 45 perces tüzérségi előkészítés után, az ellenséges csapásmérő csoportosítások erős légi támogatással Csugujev körzetéből megrohamozták a Volcsanszk körzetében védő 28. hadsereg csapatait és a 38. hadsereg jobb szárnyát. A 28. hadsereg az ellenséges túlerő erős csapása alatt kénytelen volt szívós harcokban kelet felé visszavonulni. A 38. hadsereg jobbszárny-csapatainak sikerült ugyan útját állni az ellenség Kupjanszk felé irányuló támadásának, ám azt nem tudták megakadályozni, hogy az ellenséges páncélosok és gépesített gyalogság mélyen beékelődjenek védelmünkbe a Bolsoj Burlak folyó nyugati partja mentén északkelet felé, a 28. hadsereg oldalába. A 28. hadsereg főerőinek bekerítésére és szétverésére törő ellenség további keleti irányú előretörésének megakadályozására Tyimosenko marsall két harckocsihadtest és két lövészhadosztály erőivel ellencsapást szervezett. Ennek eredményeképpen június 14-én sikerült a hitleristákat Volcsanszktól 35 kilométerre megállítani.

Így végződött a „Wilhelm" fedőnéven ismeretes első részleges hadművelet.

A harctevékenységben beállott ideiglenes szünet után a 21. hadsereg csapatai által zsákmányolt ellenséges okmányokból csakhamar tudomásunkra jutott, hogy a hitlerista parancsnokság a közeli jövőben „Blau" fedőnévvel nagyszabású támadó hadműveletet szándékozik előkészíteni és végrehajtani, mégpedig frontunk 21. és 28. hadserege, valamint a szomszédos Brjanszki Front 13. és 40. hadserege közötti csatlakozáson.

A készülő támadás elgondolása és alapvető hadműveleti célja az volt, hogy két erőteljes csapással (északon a 4. páncéloshadsereg erőivel Kurszk körzetéből, délen pedig a 6. tábori hadsereg és a 40. páncéloshadtest erőivel Volcsanszk körzetéből, a két csapás közös iránya Sztarij Oszkol) fogják harapófogóba, és verik szét a Brjanszki Front 40. és a Délnyugati Front 21. hadseregének csapatait. Az egyik megfejtett rejtjeles okmány szerint a hadművelet kezdetét június 23-ra tűzték ki.

Tyimosenko marsall az új ellenséges támadás érlelődő veszélyét mérlegelve elhatározta, hogy a védelem megszilárdítására a 21. hadsereg bal szárnyának a 28. hadsereggel való csatlakozását két lövész-

hadosztállyal és a 13. harckocsihadtesttel megerősíti. Ezzel egyidejűleg azt a feladatot adta a frontközvetlen légierőnek, hogy idejében derítse fel az ellenség volcsanszki csoportosításának gyülekezését, és légicsapásaival hiúsítsa meg annak támadásba való átmenetét.

Mivel a zsákmányolt okmányok tartalmát fontosnak tartottam, sürgősen jelentést tettem róluk a vezérkar főnökének.

Állíthatom, hogy a főhadiszállás rendkívül operatívan intézkedett. A két jobbszárny-hadseregünk csatlakozásán várható ellenséges támadás meghiúsítására a Brjanszki Front állományából a mi frontunknak adta át a 4. harckocsihadtestet, s egyben elrendelte, hogy e hadtestet észak felől, a mi harckocsihadtesteinket pedig dél felől alkalmazva készüljünk fel arra, hogy az ellenség volcsanszki támadó csoportosítását oldalába mért csapásokkal szétverjük. Ezenkívül frontunk megerősítésére vasúton sürgősen Novij Oszkol állomásra irányította a főhadiszállás tartalékából a 21. és 159. harckocsidandárt. A. A. Novikov tábornok, a Vörös Hadsereg légi haderejének parancsnoka és A. J. Golovanov tábornok, a távolsági bombázó légierő parancsnoka utasítást kapott, hogy szervezze meg a frontközvetlen légierő és a távolsági bombázók tömeges csapását a 21. és 28. hadsereg csatlakozásán levő ellenséges gyülekezési körlet ellen. A főhadiszállás a Délnyugati Fronthoz küldte A. M. Vasziljevszkij vezérezredest, hogy a helyszínen tájékozódjon a helyzetről, és nyújtson segítséget a parancsnokságnak. Ha emlékezetem nem csal, június 21-én délután érkezett hozzánk, és gyorsan megismerkedett az arcvonalon kialakult helyzettel.

Mi, akik a front törzsében dolgoztunk, valamennyien tisztában voltunk a közelgő veszély jelentőségével, és mindent elkövettünk, hogy meghiúsítsuk az ellenség terveit.

Június 21-én a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása elhatározta a Délnyugati Iránynak mint parancsnokságnak a feloszlatását. Ennek megfelelően az Irány törzsét is fel kellett oszlatni. E naptól mind a Délnyugati, mind a Déli Front a főhadiszállás közvetlen alárendeltségébe tartozott.

A hitlerista hadvezetés elvégezte erői szükségessé vált átcsoportosítását, és június 21-re befejezte a „Fridericus—II." fedőnevű második hadműveletének előkészítését. A hadműveletben 30 hadosztálynak kellett részt vennie, köztük három páncélos- és egy gépesített hadosztálynak.

Június 22-én a hitleristák egyórás tüzérségi előkészítés és erőteljes légicsapások után támadásba lendültek. A 38. és 9. hadsereg csapatai ismét szívós védelmi harcokra kényszerültek az ellenség jelentős erői ellen. Az ellenség Csugujev körzetéből mérte főcsapását Kupjanszk felé. Ezzel egyidejűleg a 38. és 9. hadsereg kettészakítása és szétverése

érdekében Balakleja körzetéből két kisegítő csapást mért Izjum felé. A hitlerista csapatok nyomasztó túlerejük érvényesítésével e három irányba áttörték a védelmünket, és támadásukat Kupjanszk felé fejlesztették tovább.

A kialakult helyzetben Tyimosenko marsall, a Délnyugati Front parancsnoka, a nagyarányú veszteségek elkerülése érdekében, továbbá annak megakadályozására, hogy az ellenség Kupjanszkhoz áttörhessen és menetből kierőszakolhassa az átkelést az Oszkol folyón, a Vasziljevszkijjel való előzetes egyeztetés után elhatározta, hogy június 23-a és 26-a között a folyó keleti partjára vonja vissza a 38. hadsereget és a 9. hadsereg jobbszárny-csapatait, s itt építtet ki szilárd védelmet.

Ezt az elgondolást — heves harcok közepette — sikerült megvalósítani. A magasabbegységeink szétdarabolására és szétverésére, valamint az Oszkolon való átkelésre és hídfők elfoglalására irányuló ellenséges kísérleteket sikerült meghiúsítanunk.

Miután az ellenség támadásának beszüntetésére kényszerült a Délnyugati Front tevékenységi sávjában, a német fasiszta hadvezetés megkezdte Kleist 1. páncéloshadserege páncélos- és gépesített hadosztályainak átcsoportosítását a Donyec-medencébe, hogy ott készítsék elő támadásukat a Déli Front ellen.

Lényegében ezzel véget is ért a délnyugati irányban végrehajtott ellenséges tavaszi—nyári hadjárat első szakasza, amely május közepétől június végéig, vagyis több mint másfél hónapig tartott.

Ha a német fasiszta csapatok támadó tevékenységének eredményeit elemezzük, észre kell vennünk, hogy bár a hitlerista hadvezetésnek sikerült felszámolni a barvenkovói kiszögellést és nagy veszteségeket okozni, azonban közel egy teljes hónapjába került, hogy leküzdje a Délnyugati Frontnak a Don mentén, a Volcsanszk, Balakleja terepszakaszon védő csapatai ellenállását és kijusson az Oszkol folyóhoz. Ez alatt az idő alatt mindössze 40 kilométerre tudta visszaszorítani csapatainkat.

Magától adódik a kérdés: mivel magyarázható, hogy a hitlerista haderő ilyen rendkívül lanyha ütemben támad egy ilyen — katonai és politikai szempontból — fontos irányban, amely megnyithatta az utat a Wehrmacht főerői előtt a Volga alsó szakasza és a Kaukázus felé? S teszi ezt akkor, amikor Hitler és környezete szemszögéből számos egyéb meggondoláson kívül olyan rendkívüli szerep jutott az időtényezőnek. Hiszen a fasiszta hadvezetés azt a célt tűzte maga elé, hogy 1942 végéig olyan mérvű vereséget mér a Vörös Hadseregre, amellyel kapitulációra kényszerítheti a Szovjetuniót. A támadás ütemében jelentkező ilyen roppant időveszteség semmiképpen sem felel-

hetett meg az ellenség politikai és hadászati szándékai megvalósításának.

A kérdés magyarázata az, hogy a hitlerista csapatok a harkovi hadművelet folyamán élőerőben, fegyverekben és harci technikai eszközökben, de különösen páncélosok terén számottevő veszteségeket szenvedtek. Véleményem szerint éppen ez a körülmény kényszerítette az ellenséget arra, hogy tetemes időt fordítson tartalékainak a hátországból történő előrevonására, csapatai veszteségeinek pótlására és sorainak rendezésére.

Június 26-án a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása határozatban mentett fel a Délnyugati Front törzsfőnöki beosztásából.

Amikor a határozatot áttanulmányoztam, nem tagadom, keserű érzés fogott el, egész lényemet feldúlta. De úgy hiszem, még most, 35 esztendő után is csak azt mondhatom, hogy tárgyilagos volt velem szemben.

Ahogyan a háborúban gyakran előfordul, váratlanul kellett megválnom harcostársaimtól.

Miután a front törzsfőnöki beosztását átadtam a Moszkvából odaérkezett legkedvesebb bajtársamnak, P. I. Bogyin altábornagynak, igyekeztem átgondolni helyzetem alakulását, s arra a következtetésre jutottam, hogy aligha lenne célszerű harctéri tevékenységemet törzsvonalon folytatnom.

Meg voltam győződve arról, hogy összehasonlíthatatlanul hasznosabb munkát végezhetnék, ha parancsnoki munkára neveznének ki, akár a legszerényebb szinten is.

A gondolaton felbuzdulva, időt nem vesztegetve még azon a napon kérelemmel fordultam Sztálin legfelsőbb főparancsnokhoz, hogy nevezzen ki bármilyen parancsnoki beosztásba. Kérésemre június 28-án az alábbi tartalmú választávirat érkezett Moszkvából a front haditanácsa címére: „A főhadiszállás Bagramjan altábornagyot a 61. hadseregparancsnok helyettesévé nevezte ki. Bagramjan elvtársat haladéktalanul indítsák útba a vezérkarhoz." A táviratot A. M. Vasziljevszkij tábornok írta alá.

Miután meleg búcsút vettem Tyimosenkótól, a Szovjetunió marsalljától, frontparancsnoktól és közelebbi harcostársaimtól, felkészültem a moszkvai útra.

Mielőtt a repülőtérre indultam volna, meglátogattam Bogyint. Pavel Ivanovics kellemetlen hírt közölt, nevezetesen azt, hogy előző nap, vagyis június 28-án délelőtt 10 óra körül több páncélos- és gépesített hadosztállyal megerősített, jelentős erőt képviselő német fasiszta csoportosítás csapást mért a Brjanszki Front 13. és 40. hadseregének védelmére. Az ellenséges csapatok a repülők támogatása mellett a két

hadsereg csatlakozásán áttörték a védelmet, és estére 10—12 kilométerre nyomultak előre a voronyezsi irányban. A támadás feltartóztatása és az eredeti helyzet visszaállítása érdekében a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása a Brjanszki Frontot saját tartalékából megerősítette a 17. harckocsihadtesttel, továbbá parancsot adott a Délnyugati Front 4. és 24. harckocsihadtestének a szomszédos front arcvonalszakaszára történő átcsoportosítására.

— Ma kora hajnaltól — tájékoztatott továbbá Bogyin — a német fasiszta csapatok újra támadásba lendültek, és még tovább vetették vissza a Brjanszki Front csapatait. Különösen a 40. hadsereg védelmi sávjában alakult veszélyesen a helyzet, itt érte el az ellenség a legnagyobb sikert...

Ez a hír nagyon elkeserített. Némi gondolkodás után azt mondtam Bogyinnak, hogy a hitlerista hadvezetés feltehetően már annak az előkészített hadműveletének a megvalósítását kezdte meg, amelynek elgondolása még június 19-én jutott tudomásunkra, amikor az előző napon az ellenségtől zsákmányolt hadműveleti okmányok a kezünkbe kerültek.

Annak a véleményemnek is hangot adtam, hogy a voronyezsi irányban megindult támadással összefüggésben várható, hogy a németek a legközelebbi napokban Volcsanszk körzetéből a Délnyugati Front 21. és 28. hadseregének csatlakozásán is csapást mérnek Sztarij Oszkol irányába, ahol az ellenség általunk zsákmányolt hadműveleti okmányaiban foglalt utasítás szerint „segédkezet kell nyújtaniuk a 4. páncéloshadseregnek".

— Ez Tyimosenko marsall és az én véleményem is — felelte Pavel Ivanovics. — Most éppen az foglalkoztat bennünket, hogyan készüljünk fel minél jobban a várható csapás elhárítására. Csak az a baj, hogy a frontnak nincsenek meg a szükséges tartalékai. Sajnos a főhadiszállás elvette a 4. és 24. harckocsihadtestet, ezek rendeltetése lett volna a 13. harckocsihadtesttel együttműködve a csapás elhárítása.

Mindketten tisztában voltunk azzal, hogy számottevő veszély fenyegeti a Délnyugati Front jobb szárnyát, és hogy a frontparancsnokság aligha tudja saját erőivel, a főhadiszállás nagyobb tartalékainak bevetése nélkül elhárítani ezt a veszélyt.

Elérkezett a búcsú pillanata. Baráti öleléssel búcsúztam Pavel Ivanovicstól, sok sikert kívántam a front csapatainak, majd I. Sz. Glebov ezredes kíséretében elindultam a repülőtérre. Aggasztó gondolatokkal, zaklatottan távoztam a Délnyugati Frontról, amellyel annyira összenőttem. Akkor még nem sejtettem, hogy utoljára találkoztam Pavel Ivanoviccsal, aki néhány hónappal később, 1942. no-

vember 1-én, az Észak-kaukázusi Front törzsfőnökeként esett el Ordzsonikidze közelében egy bombatámadás következtében.

Fájó szívvel értesültem a szomorú hírről, hogy ez a nagyszerű katonai vezető, hazánk nagy fia, ez a kiemelkedő tulajdonságokkal rendelkező kommunista meghalt. P. I. Bogyin életét a hazáért áldozta, emléke örökké élni fog. Azok, akiknek alkalmuk volt a legsúlyosabb időkben együtt harcolni vele, mindig mély tisztelettel őrzik meg emlékét.

Már másnap, június 30-án, Moszkvába érkezésem után jelentkeztem A. M. Vasziljevszkij tábornok, vezérkari főnöknél. Alekszandr Mihajlovics nagy elfoglaltsága ellenére is szakított annyi időt, hogy együttérzően elbeszélgessen velem. Csapataink helyzetére vonatkozó érdeklődésemre közölte velem, hogy a fasiszta haderőknek kétnapos támadás eredményeképpen sikerült 40 kilométerre kiszélesíteni az áttörést a Brjanszki Front balszárnyán, és 40—45 kilométer mélyen beékelődni védelmünkbe. Változatlanul a 40. hadsereg sávjában a legsúlyosabb a helyzet.

A. M. Vasziljevszkij ezután egészen nagy vonalakban tájékoztatott a Nyugati Fronton kialakult helyzetről, és azt javasolta, ne vesztegessem az időmet Moszkvában, minél előbb induljak új szolgálati helyemre: a 61. hadsereghez. Ajánlotta, hogy előbb térjek be a frontparancsnoknak, G. K. Zsukov hadseregtábornoknak.

Másnap reggel a vezérkar egyik tisztjének kíséretében gépkocsin indultam Malojaroszlavecbe, ahol a Nyugati Front törzse települt. Az országút, amelyen utaztunk, majdnem teljes hosszában erősen meg volt rongálva. Meglehetősen lassan haladtunk. Jómagam még mindig a legutóbbi napokban a Brjanszki és Délnyugati Front csatlakozásán kibontakozott nagyarányú ellenséges támadás hatása alatt álltam, pedig akkor természetesen még nem tudhattam, hogy ez a támadás nyitja meg — a német 1. páncéloshadseregnek Artyomovszk körzetéből a Déli Front ellen később megindított csapásával együtt — az utat ahhoz, hogy a hitlerista csapatok 1942 augusztusában Sztálingrád falaihoz, a Volgához és az Észak-Kaukázus területére eljussanak.

HARMADIK FEJEZET

A NYUGATI FRONTON

Zsukov tábornokot, őszinte bánatomra, nem találtam a Nyugati Front harcálláspontján, így csak N. A. Bulganyin haditanácstagnak és V. D. Szokolovszkij tábornoknak, a front törzsfőnökének mutatkoztam be. Mindkettejükkel első ízben találkoztam.

Miután Bulganyintól és Szokolovszkijtól számos útmutatást és jó tanácsot kaptam a csapatoknál végzendő munkámhoz, másnap, július 2-án elindultam a 61. hadsereghez, amelynek törzse Belev körzetében települt. Késő este érkeztem meg. A törzsben eddigre lezajlott a parancsnokváltás. M. M. Popov altábornagy, aki több mint fél évig volt a 61. hadsereg parancsnoka, átadta beosztását P. A. Belov altábornagynak, az újonnan kinevezett parancsnoknak, majd a Brjanszki Fronthoz távozott.

Pavel Alekszejevics Belovval régi jóbarátok voltunk, már 1933 óta ismertük egymást, amikor együtt tanultunk a Frunze Akadémián. Éppen úgy, mint én, ő is a lovasságnál kezdte a szolgálatot, 1940-ben a Kijevi Különleges Katonai Körzetben a 96. hegyilövész-hadosztály parancsnoka volt, a háború kitörésekor pedig a 2. lovashadtesté. Örömmel, jó elvtársakként üdvözöltük újra egymást.

A 61. hadseregre az a feladat várt, hogy részleges csapást mérjen az ellenség bolhovi csoportosítására. Vele egyidejűleg hasonló tevékenységet kellett a Nyugati Front 16. és 10. hadseregének is kifejtenie azzal a közös céllal, hogy megakadályozzák, hogy a „Közép" hadseregcsoport segítséget nyújthasson a Wehrmacht Sztálingrád és Észak-Kaukázus felé törő erőinek.

Én azt a feladatot kaptam, hogy egy parancsnoki csoporttal szálljak ki a 61. hadsereg jobb szárnyára, ahol egy kisegítő csapás előkészítése folyt Kirejkov irányába.

A Nyugati Front hadseregeinek támadása erőfölény híján és az ellenséges védelem szilárdsága miatt nem járt különösebb területnyeréssel, de jelentős hitlerista erőket kötött le.

Július 15-én este a hadseregparancsnok utasítására visszatértem a hadseregtörzsbe. Itt Pavel Alekszejevics közölte velem a front-

parancsnok parancsát, hogy sürgősen hívjam fel telefonon. Néhány pillanat múlva már meg is hallottam Zsukov jól ismert hangját. Néhány üdvözlő szó után a következőket mondta:

— Rokosszovszkij altábornagyot a Brjanszki Front parancsnokává nevezték ki. Javaslatomra a főhadiszállás téged nevezett ki a helyére, a 16. hadsereg parancsnokává. Mi a véleményed erről?

Köszönetet mondtam a front haditanácsának és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a megtisztelő bizalomért, és biztosítottam Zsukovot, hogy igyekezni fogok tisztességgel megállni a helyemet a hadseregparancsnoki beosztásban.

Zsukov utasított, hogy haladéktalanul induljak a 16. hadsereghez és vegyem át a parancsnokságot.

Elbúcsúztam P. A. Belov tábornoktól és D. G. Dubrovszkij hadosztálykomisszártól, a hadsereg haditanácstagjától, akik a hadseregnél töltött rövid idő alatt valóban megkülönböztetett figyelemmel és gondoskodással vettek körül, majd Ivan Borohov főhadnagy, segédtiszt kíséretében elindultam a 16. hadsereg törzséhez, amely Szuhinyicsitől délre, egy erdőben települt. Koromsötét éjszaka volt, még a hold sem világított, ezért útközben többször is meg kellett állnunk, hogy meggyőződjünk róla, nem tértünk-e le az útról. Tovább nehezítette utunkat az is, hogy ezen az éjszakán megélénkültek a katonai szállítások, és néhányszor csak nagy nehézségek árán sikerült átvergődnünk az útkereszteződésekben és a hidak feljáróin keletkezett forgalmi dugókon.

Gondolataim szüntelenül új beosztásom körül forogtak. Ez az esemény két okból is nagy örömöt szerzett nekem. Az első ok az volt, hogy amint már erről írtam, a legfelsőbb főparancsnokhoz intézett kérésem úgy szólt, hogy szeretnék bármilyen parancsnoki beosztásba kerülni, s ezt most teljes mértékben kielégítették. A második ok pedig az volt, hogy éppen a 16. hadsereg élére neveztek ki, s ez nagy megtiszteltetést jelentett számomra. Hiszen ahhoz a hadsereghez kerülök, amelynek magasabbegységei rendíthetetlen bátorságot és helytállást tanúsítottak Sepetovkánál, erről első könyvemben részletesen beszámoltam. Ezt követően a 16. hadsereg M. F. Lukin irányításával a szmolenszki ütközetben, Rokosszovszkij parancsnoksága alatt pedig a moszkvai csatában öregbítette csapatzászlói becsületét. A hadsereg összetétele természetesen változott, de a sok dicsőséget szerzett seregtest hősi hagyományai, a haza iránti kötelesség tudata minden bizonnyal tovább erősödtek.

Gondolataimban természetesen nagy súlyt kaptak a parancsnoki beosztásban reám váró nehézségek is. Az járt az eszemben, hogy e nehézségeken mindenekelőtt úgy lehetek úrrá, ha szilárdan támaszko-

dom a parancsnokság és a törzs kollektívájára, a magasabbegységekben és egységekben szolgáló valamennyi kommunistára.

Az éjszakai utazás valamennyi nehézségén átvergődve hajnalra végre eljutottunk a 16. hadseregnek Csvanovo falu közelében, az erdő mélyén települt és jól álcázott törzsébe.

Mihail Szergejevics Malinyin tábornok, törzsfőnök és Alekszej Andrejevics Lobacsev hadosztálykomisszár, haditanácstag nagy általánosságban tájékoztatott a hadsereg tevékenységi sávjában kialakult helyzetről, majd meghívtak reggelizni.

Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij még július 12-én elindult a Brjanszki Fronthoz, miután a hadseregparancsnokságot a törzsfőnöknek átadta.

A Lobacsevval és Malinyinnal folytatott beszélgetésből megtudtam, hogy a zsizdrai mellékirányban csapást mérő 16. hadsereg két nappal ezelőtt az ellenség fokozódó ellenállása miatt kénytelen volt beszüntetni támadását, és az elért terepszakaszokon védelemre rendezkedni be. Másnap a fronttörzsből olyan parancs érkezett, hogy a hadsereg csapatai a teljes tevékenységi sávban rendezkedjenek be védelemre.

Néhány megerősítő magasabbegység és egység fronttartalékba való kivonása után a 16. hadsereg állományában három hadtestparancsnokság (az 5. gárda-lövész-, az 1. gárda-lovas- és a 10. harckocsihadtesté), hét lövészhadosztály, négy lövész- és három harckocsidandár és számos megerősítő egység maradt. Ezekkel az erőkkel kellett egy 70 kilométeres sávot úgy védenünk, hogy szilárdan fedezzük magunkat a Zsizdra körzetéből Szuhinyicsi felé irányuló esetleges ellenséges csapás ellen. A védelem peremvonala Zsizdrától 20 kilométerre északra, a Sipilovkától a Katyerjanka folyó torkolatáig, majd tovább a Zsizdra és Resszeta folyók mentén Moilovóig húzódott.

Felderítésünk adatai szerint hadseregünk arcvonala előtt az ellenség hét páncélos- és gyaloghadosztálynyi ereje volt közvetlen harcérintkezésben a mi magasabbegységeinkkel, s ebből három páncélos- és két gyaloghadosztály a 16. hadsereg jobbszárnya előtt bontakozott szét, ahol csapataink körletének mélységében — a védelmi sáv többi részétől eltérően — erdőkben szegény, nyílt terep volt, amely kedvező lehetőséget nyújtott nagyobb erők támadásához.

A kialakult helyzetről szóló jelentés és a védelembe való átmenettel kapcsolatos javaslatok meghallgatása egyben arra is alkalmat adott, hogy megismerjem a csapatok harcértékét, a hadsereg parancsnoki karát, törzsét és politikai osztályát.

Igen jó benyomást tett rám Mihail Szergejevics Malinyin tábornok, aki szakszerű és szabatos tájékoztatást adott a hadsereg tevékenységi sávjában a legutóbbi napokban kialakult helyzetről, megjelölte azokat

a főbb irányokat, amelyeken a legszilárdabban kell kiépítenünk védelmünket, majd összefoglalta a törzsnek a védelem megszervezésére kidolgozott javaslatait.

Miután meghallgattam Malinyin jelentését, valamint a fegyvernemi és szolgálati főnökök álláspontját az engem érdeklő kérdésekről, kihirdettem a védelem megszervezésére vonatkozó elhatározásomat, és parancsot adtam a törzsnek, készítse el a szükséges intézkedéseket a csapatok átcsoportosítására és a védőöv megszállására az új csoportosításban.

A csapatokkal való ismerkedés és a védelem előkészítése során igen hatékony támogatást nyújtott nekem Alekszej Andrejevics Lobacsev hadosztálykomisszár, haditanácstag. Lobacsev olyan politikai munkás volt, aki hallatlanul gazdag tapasztalatokkal rendelkezett a csapatok harci körülmények közötti politikai vezetésében.

Jó benyomást tett rám a haditanács másik tagja, Filip Vasziljevics Jasecskin ezredkomisszár is. Ő a béke idején nem szolgált a hadseregben, csak a háború kitörésekor vonult be az általános mozgósítás során, így még nem tudott kellő tapasztalatot szerezni a hadseregben végzett munkában. Ezzel szemben Jasecskin mérnöki képzettsége és fiatal kora révén gyorsan és viszonylag sikeresen sajátította el az alapvető katonai ismereteket. Jasecskin azt kapta feladatul, hogy a hadsereg-hadtáp munkájának pártpolitikai biztosításával foglalkozzon.

Néhány napig alaposan megfigyeltem a hadsereg apparátusának vezető állományát, s meggyőződtem róla, hogy a kollektíva kiválogatása jól sikerült és az jól össze is kovácsolódott, képes a hadsereg csapatait a bonyolult harchelyzetben is vezetni. Különösen K. P. Trubnyikov vezérőrnagy, hadseregparancsnok-helyettes, V. I. Kazakov vezérőrnagy, tüzérfőnök, G. J. Orjol ezredes, páncélosparancsnok, P. J. Makszimenko ezredes, híradófőnök, F. Z. Lazarevics vezérőrnagy, hadtápfőnök és D. F. Romanov ezredes, politikai osztályvezető tett rám kedvező benyomást.

A törzs és a parancsnokság kollektívája a háború első, megpróbálkatásokkal teli hónapjaiban kovácsolódott össze, és kemény tűzpróbáton ment keresztül. A. A. Lobacsev a hadsereg első magasabbegységeivel együtt került a nyugati arcvonalra a 16. hadsereghez a Bajkálon túli területről július elején, s azóta is megszakítás nélkül itt szolgált. M. Sz. Malinyin, V. I. Kazakov, G. J. Orjol és P. J. Makszimenko akkor kezdte meg K. K. Rokosszovszkijjal a közös munkát, amikor az még egy csoport parancsnoka volt Jarcevo körzetében. Mindannyian V. I. Vinogradov tábornok 7. tábori gépesített hadtestparancsnokságának állományából kerültek ide, amely 1941. július elején nagy

veszteségeket szenvedett. Törzse azonban teljes egészében fennmaradt, és jól összehangolt irányító gépezetet alkotott.

K. P. Trubnyikov tábornok később, 1942-ben került a hadsereghez, de igen gyorsan beilleszkedett a vezetői kollektívába.

Némileg az eseményeknek elébe vágva, elmondom, hogy különböző okok miatt a törzsből több elvtárssal csak rövid ideig volt alkalmam együtt dolgozni. Így például, miután a K. K. Rokosszovszkij parancsnoksága alá került Brjanszki Front csapatainak és apparátusának egy részét az új Voronyezsi Front állományába adták át, Konsztantyin Konsztantyinovics arra kérte a főhadiszállást, hogy helyezzék át az ő alárendeltségébe Malinyin és Kazakov tábornokot, valamint Orjol és Makszimenko ezredest. Csupán hadtáphelyettesem, Fjodor Zaharovics Lazarevics maradt velem mindvégig, amíg a 16. hadsereg parancsnoka voltam. Ez a Vityebszki terület egyik távoli zugából származó ember, régi kommunista, a polgárháború résztvevője, nagy tapasztalatú parancsnok volt.

Magától értetődően, ha e magas szakmai képzettségű parancsnokokból verbuválódott, jól összeforrott vezető kollektívának valamennyi tagja továbbra is a hadseregben maradt volna, már kezdettől fogva lényegesen könnyebb dolgom lett volna a csapatok irányításának elsajátításában, egyszerűbb lett volna hadsereg-parancsnokká érésem, simábban illeszkedhettem volna be új szerepkörömbe, kevesebb zökkenővel tanultam volna bele a parancsnoki munkának azokba az árnyalataiba, amelyek a parancsnoki teendőket megkülönböztetik a törzsmunkától. Amint említettem, nem így történt. Az új vezető kollektíva is, bár a hadműveletek előkészítése és végrehajtása közben formálódott fokozatosan, egyre hatékonyabban oldotta meg feladatát, egyre inkább megfelelt rendeltetésének.

Igen nagy segítséget jelentett számomra, hogy a hadseregtörzs hadműveleti osztályvezetője, a törzsfőnök helyettese egy igen tapasztalt és sokoldalú katona, Fjodor Nyikolajevics Bobkov ezredes lett. Velem egyidős volt, 1897-ben született, 1918 óta szolgált a Vörös Hadseregben, részt vett a polgárháborúban, méghozzá 1919-től 1926-ig a Csapajevről elnevezett 25. hadosztályban szolgált századparancsnoki beosztásban. A háború előtt sorban elvégezte a „Visztrel"-tanfolyamot, egy felderítő tanfolyamot, 1941-ben pedig a Frunze Akadémiát. A Honvédő Háború kitörése a 43. önálló lövészdandár törzsfőnöki beosztásában találta, majd a 32. lövészhadosztály törzsfőnöke lett, s innen került a 16. hadsereg törzsébe. Malinyin tábornok távozása után a törzs ügyeinek minden csínját-bínját jól ismerő Bobkov ezredes igen nagy segítséget nyújtott nekem és a törzsfőnökké kinevezett Vaszilij Grigorjevics Tyerentyev vezérőrnagynak. A későbbiekben is

Bobkov vállára nehezedett az egész vesződséges, aprólékos és — ha szabad magamat így kifejeznem — kulisszák mögötti törzsmunka jóformán teljes súlya, mivel a hadsereg törzsfőnökei — rajtuk kívül álló okok miatt — sűrűn váltakoztak. Bobkov átlagon felüli képességei és tapasztalatai nyomban érvényre is juthattak a hadsereg tevékenységében, mivel a hadsereg csapatainak helyzete hamarosan nagyon kiélezetté és ellentmondásossá vált. Igen jó munkát végzett a zsizdrai hadművelet, továbbá az orjoli és brjanszki csata során, majdnem állandóan velem együtt volt a figyelőpontokon, ahonnan a harcoló csapatokat irányítottuk, s gyakran látta el a törzsfőnöki teendőket is. A hadműveleti osztályra képzett, harcedzett parancsnokokat osztottunk be, mint A. V. Szokolov alezredest, I. F. Szkokov, F. D. Szverdlov, J. V. Plotnyikov, N. V. Rjaguzov, V. Sz. Bugicsev őrnagyokat.

Vaszilij Grigorjevics Tyerentyev, aki a 16. hadsereghez kerülése előtt egymás után több lövészhadosztály parancsnoka volt a Nyugati és a Brjanszki Front állományában, 1943 elején tőlünk a 326. hadosztály parancsnoki beosztásába került, a háború végén pedig a 70. lövészhadtest parancsnoka lett. Tyerentyev tábornok alkatának és munkában szerzett tapasztalatainak nem felelt meg a törzsmunka. Ő inkább nagyon jó helyettesem volt a parancsnoki munkában, szívesen és gyakran látogatta a csapatokat.

Jól végezték dolgukat V. I. Kazakov tábornok és G. J. Orjol ezredes utódai, B. P. Lasin tüzér vezérőrnagy és K. V. Szkornyakov tábornok is. Ugyanezt mondhatom Jakov Mitrofanovics Davigyenko ezredesről, az új híradófőnökről is.

Nem egyszerű folyamat egy hadsereg vezető apparátusának összekovácsolása olyan új emberekből, akik korábban sohasem dolgoztak együtt és nem ismerik a magasabbegységek parancsnokait. Az ilyesmi sok zökkenővel járhat, hiszen a csapatok harctevékenysége egyetlen pillanatra sem szünetelt. A mi hadseregünkben ez a folyamat súrlódások nélkül zajlott le, a tisztek és tábornokok között első pillanattól kezdve jó szándékú, egymást segítő viszony alakult ki, mindenki felelősséggel közelített meg minden elvi jellegű döntést.

De térjünk vissza az események időbeni sorrendjéhez. A meghozott elhatározásom alapján a hadsereg csapatainak parancsnokságán, törzsében és politikai szerveiben pezsgő munka kezdődött. A magasabbegységek parancsnokai megkapták a harcintézkedéseket, s hozzáláttak feladataik végrehajtásához, nekem viszont lehetőségem nyílt arra, hogy meglátogassam az első lépcsőben harcoló hadosztályokat, hogy személyesen is megismerkedjem a parancsnokokkal és a politikai munkásokkal. A hadsereg fegyvernemi főnökei és a szolgálati ágak vezetői is velem tartottak.

Július 31-én, az egységekben és magasabbegységekben tett látogatásokat követően utasításokat adtam a csapatoknak a védelem előkészítésében fellelt hiányosságok megszüntetésére.

Augusztus első napjaiban G. K. Zsukov Malojaroszlavecbe hívatott, hogy személyesen tegyek jelentést a hadsereg csapatainak helyzetéről és védelmi készenlétéről. Térképekkel és egyéb szükséges okmányokkal felszerelve U—2-es gépen repültem a front törzséhez. A frontparancsnok V. D. Szokolovszkijt is bekérette, majd áttanulmányozta tervünket, és miután néhány konkrét utasítással egészítette ki, jóvá is hagyta. A kiegészítések a főbb harckocsi-veszélyes irányok páncélelháró rendszerének megjavítására, valamint a hadosztály- és hadseregtartalékokkal végrehajtott ellenlökések és ellencsapások során a fegyvernemek között megvalósítandó együttműködés feszesebb megszervezésére vonatkoztak.

Ezután Zsukov tájékoztatott az ország déli részében az ellenség támadásával kialakult helyzetről. Eszmefuttatását azzal a megjegyzéssel zárta, hogy a hitlerista hadvezetésnek a Brjanszki Front szétverésére és a Délnyugati és Déli Front csapatai ezt követő bekerítésére irányuló terveit sikerült meghiúsítanunk, és hogy a mai nappal a főhadiszállásnak sikerült Sztálingrád körzetébe olyan jelentős hadászati tartalékokat átdobnia, amelyek képesek lesznek megállítani a Volga partjához törő német fasiszta csapatok támadását.

Ugyanaznap este repülőgépen visszatértem harcálláspontomra.

Az U—2 típusú gép alkonyatkor ért földet a hadseregtörzs közelében. Nyomban megbeszélésre hívtam össze Tyerentyevet, az új hadsereg-törzsfőnököt és a fegyvernemi főnököket. A megbeszélésen Lobacsev haditanácstag is jelen volt. A beszélgetés tárgya a hadsereg védelmi tervének a frontparancsnok utasításainak megfelelő módosítása volt.

A védelem megerődítése közben az egységekben és alegységekben intenzív politikai munka folyt a honvédelmi népbiztos 227. számú parancsának ismertetése végett. A parancsnokok és politikai munkások mindent elkövettek, hogy minden egyes katona pontosan tudja a parancs tartalmát, és az egyszerű harcostól a tábornokokig mindenki érezze, milyen veszélyes helyzetbe került a haza az ellenség délen mért csapásai következtében. Ennek az okmánynak az egyszerű, pontos szavai nyomán senki sem maradt közömbös, mindenkit féktelen vágy töltött el, hogy utolsó csepp véréig harcoljon a gyűlölt ellenség ellen, hogy hősiesen, rettenthetetlenül helytálljon a harcokban.

Még július 16-án, a Sztálingrád megközelítési útjain vívott védelmi ütközet kezdete előtt, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása azt a parancsot adta a Kalinyini és Nyugati Front parancsnokságának,

hogy készítsenek elő egy támadó hadműveletet — amely rzsev—szicsevkai hadművelet néven vált ismertté — azzal a céllal, hogy a két front érintkező szárnyain harcoló csapatok tisztítsák meg az ellenségtől a Volgától északra fekvő Rzsev, Zubcov, valamint a Vazuzától keletre fekvő Zubcov, Karamzino, Pogoreloje Gorogyiscse körzetet, vegyék be Rzsev és Zubcov városát, és vessék meg lábukat a Volga és Vazuza mentén. A támadás előkészítése két hetet vett igénybe. Július 30-án a Kalinyini Front 30. és 29. hadserege mért csapást. Ennek során az előbbi, Rzsev irányába támadva, áttörte az ellenség védőövét, de hosszadalmas harcokra kényszerült Polunyino megerődített körzet birtokáért. A 29. hadsereg nem tudott sikert kiharcolni.

Öt nappal később, augusztus 4-én, a mi Nyugati Frontunk 31. és 20. hadserege lendült támadásba. A támadás első napjának estéjére sikerült áttörniük az ellenséges fővédőöv első két állását, ezt követően mindkét hadsereg bevetette gyorscsoportját.

A támadás éjszaka is folytatódott. Frontunk magasabbegységei augusztus 5-én hajnalra teljesen leküzdötték az ellenség fővédőövét, áttörésüket 16 kilométerre szélesítették, és 6—9 kilométerre hatoltak be a német csapatok körletébe. Másnap még tovább tágították és mélyítették az áttörést, amely most már 30 kilométer széles és 25 kilométer mély lett. V. Sz. Polenov és M. A. Rejter tábornokok csapatai (a 31. és 20. hadsereg) kijutottak a Gzsaty és Vazuza folyók megközelítési útjaira, ahol az ellenség a mélységből előrevont tartalékaival védelemre rendezkedett be.

Mivel a mi frontunk csapatai szemszögéből a hadművelet kezdete sikeresnek bizonyult, Zsukov elhatározta, hogy a sikert a front gyorscsoportjának (két harckocsi- és egy lovashadtest) ütközetbe vetésével fejleszti tovább. Ugyanakkor a „Közép" hadseregcsoport parancsnoksága, abban a törekvésben, hogy megakadályozza a rzsevi kiszögellést megszállva tartó csapatai szétverését és birtokában tartsa ezt a hídfőt, amelyből az egyik legrövidebb út vezetett Moszkva felé, rendkívüli lépésekre kényszerült. K. Tippelskirch tábornok, a német vezérkari főnök akkori felderítő helyettese, ezt írta a háború után: „Az áttörést kizárólag annak köszönhetően sikerült megakadályoznunk, hogy három páncélos- és néhány gyaloghadosztályt, amelyek már teljesen készen álltak a Déli Frontra indításukhoz, visszatartottunk és előbb az áttörés elzárására, majd ellencsapásra vetettünk be."[1]

Augusztus 7-e és 8-a között a 20. hadsereg a front gyorscsoportjában bevetett hadtestekkel együttműködve komoly veszteségeket okozott az ellenség ellenlökő erőinek, s kikényszerítette, hogy miután elzárta

1 *Типпельскирх, К.:* История второй мировой войны. М., 1956, с. 242. (Fordítás németből.)

előlük a Pogoreloje Gorogyiscse felé vezető utat, megindulási állásaikba vonuljanak vissza. Csapataink a teljes támadási sávban felzárkóztak a Vazuza és Gzsaty folyókra, s egyes terepszakaszokon hídfőket foglaltak el azok túlsó partján.

Augusztus 9-én délután és a következő napon a Vazuza és Gzsaty folyók terepszakaszán nagyarányú találkozó ütközet bontakozott ki, amelyben mindkét fél részéről közel 1500 harckocsi vett részt. Az ütközet eredményeképpen csapataink felszabadították Zubcov déli részét, és egy kisebb hídfőt foglaltak el a két folyó bal partján. Bár csapataink térnyerése nem volt jelentős, mégis a 31. és 20. hadsereg sávjában megindított ellenséges ellencsapást megindulási terepszakaszain sikerült elhárítani.

Amikor a hitlerista hadvezetés meggyőződött arról, hogy hasztalanul próbálkozik csapásának Pogoreloje Gorogyiscse irányában való kifejlesztésével, elhatározta, hogy ezen a terepszakaszon védelembe vonul. Viszont augusztus 11-re egy jelentős csoportosítás erőteljes csapását készítette elő a Nyugati Front balszárny-hadseregei ellen. Ezzel kapcsolatban az volt az ellenség elgondolása, hogy mélyen áttöri a mi 16. és 61. hadseregünk védelmét, majd a sikert Szuhinyicsi felé fejleszti tovább, hogy a továbbiakban Juhnov körzetébe törjön előre, s innen veszélyeztesse a Nyugati Front bal szárnyát. E hadművelet végrehajtására, mint később kiderült, mintegy tizenöt hadosztályt vetettek be, köztük öt páncéloshadosztályt, amelyek állományában közel 500 páncélos volt. Jelentős légierőt is alkalmaztak.

Az ellenség váratlanul áttörte a velünk szomszédos 61. hadsereg védelmét, s annak középső szakaszán 25 kilométerre északnyugatra előretört, és a Voszti, Belo-Kameny terepszakaszon kijutott a Zsizdra folyóhoz. N. A. Belov tábornok három lövészhadosztályát sikerült elvágniuk a főerőktől. Ezzel egyidejűleg egy másik ellenséges csoportosítás a mi 322. balszárny-lövészhadosztályunk szakaszán mért csapást. Ez a hadosztály a Resszeta folyó mentén védett egy 17—18 kilométer hosszú, nyugat felé néző terepszakaszt. A csapás a magasabbegység két szárnyára zúdult. Az ellenség láthatóan a Zsizdra folyóhoz akart kijutni és ott egyesülni a Belov-hadsereg ellen harcoló fő csapásmérő csoportosításával. A 322. hadosztály katonái azonban szívósan ellenálltak. Bevetettük a hadseregtartalékokat, az ellenségnek azonban nagy veszteségek árán mégis sikerült a Gretnya, Voszti terepszakaszon elérnie a Zsizdrát. A 322. hadosztály súlyos veszteségeket szenvedett, de a Zsizdra folyóhoz végrehajtott visszavonulással sikerült elkerülnie a bekerítést.

Emlékezetembe eléggé élénken bevésődtek ennek az időszaknak az eseményei, amikor a hadseregparancsnokság és -törzs az ellenséges

átmadás kezdete láttán mindent elkövetett a fenyegető veszély elhárítása érdekében. Amint kezdett világossá válni a hitlerista parancsnokság támadásának mérete és valószínű célja, haladéktalanul két intézkedést adtam ki. V. G. Burkov tábornok 10. harckocsihadtestének megparancsoltam, hajtson végre menetet Szuhinyicsi körzetéből, és augusztus 12-én hajnalra gyülekezzék a Zsizdra északi partján, a hadsereg bal szárnya mögött, készen arra, hogy déli irányban találkozó irányú csapást mérjen a 61. hadsereg védelmét áttört ellenséges páncéloshadosztályra. G. P. Korotkov vezérőrnagy 5. gárda-lövészhadtestének pedig át kellett adnia védelmi szakaszát szomszédainak, valamint az eddig hadseregtartalékban volt 31. gárda-lövészhadosztálynak, majd éjszakai menetben ugyanakkorra kellett beérkeznie a Zsizdra északi partján fekvő Aljosinka körzetébe.

Ezeknek az intézkedéseknek a kiadása után A. A. Lobacsev hadosztálykomisszár, haditanácstaggal, a hadseregtörzs munkatársainak egy csoportjával és a fegyvernemi főnökökkel együtt haladéktalanul V. K. Baranov vezérőrnagy 1. gárda-lovashadtestének törzséhez mentünk. A hadtest ebben az időpontban a hadsereg balszárnya mögött helyezkedett el, ahol a számunkra döntő események kialakulóban voltak. Úgy döntöttünk, hogy amíg a hadsereg kisegítő vezetési pontját telepítik, addig a lovashadtest törzsét és híradó eszközeit vesszük igénybe ebben az irányban harcoló csapataink vezetéséhez.

Megítélésem szerint éppen a hadsereg erőinek a bal szárnyra történt határozott átcsoportosítása és a csapatok vezetése terén a helyszínen nyújtott segítségünk tette lehetővé, hogy a hadsereg három nagy magasabbegységét — a lovas-, harckocsi- és lövészhadtestet — célszerűen, a kialakult helyzet követelményeivel összhangban az ellenség legsebezhetőbb irányába tudtuk alkalmazni. Szívós ellenállásunkkal, ellenlökéseinkkel és ellencsapásainkkal sikerült komoly vérveszteséget okoznunk az ellenség csapásmérő csoportosításának, feltartóztatnunk előretörését a Zsizdra folyó menti terepszakaszon, s a Dretov körzetében, azonkívül a folyó déli partján létesített fontos hídfőt is birtokunkban tartani.

A Zsizdra folyóra felzárkózott ellenség néhány napig szívós kísérleteket tett az átkelésre, és sikerének Szuhinyicsi felé történő továbbfejlesztésére. A hitleristáknak súlyos veszteségek árán sikerült is Glinnaja helységtől északra nagy mennyiségű páncélossal támogatott számottevő erőkkel kierőszakolniuk az átkelést, majd augusztus 19-én egy keskeny szakaszon behatoltak az Aljosinkától délre elterülő erdőbe, és kijutottak e helység közeli megközelítési útjaira. Itt azonban a hadseregközvetlen tüzérdandár nehézlövegeinek erőteljes tüze, a 146. harckocsidandárnak és a 11. gárda-lövészhadosztály egységeinek az

ellenlökései megállították az ellenséges páncélosokat és gyalogságot, s az erdőbe szorították őket vissza. Amikor az ellenséges páncélos-hadosztályok ismét megkísérelték Aljosinka elleni támadásuk felújítását, súlyos veszteséget szenvedtek a front tartalékából idejében beérkező és Alekszej Vasziljevics Kurkin vezérőrnagy szakszerű vezetése alatt harcoló 9. harckocsihadtest ellencsapásától.

Ezzel egyidejűleg egy másik hitlerista csoportosítás nagy erőfeszítéssel igyekezett Gretnya körzetéből északnyugatra, Szuhinyicsi általános irányban áttörni, csapataink tüze és ellenlökései azonban visszavetették megindulási állásába. Ez volt az ellenséges támadás csúcspontja. A hadsereg csapatai a túlerővel szemben derekasan kitartottak, s így az ellenséget a támadás leállítására és védelembe való átmenetre kényszerítették.

A jelentős ellenséges erő szuhinyicsi irányban végrehajtott csapásának elhárításában rendkívül nagy szerepet játszott Georgij Konsztantyinovics Zsukov hadseregtábornok, frontparancsnok, aki az őt jellemző határozottsággal és követelménytámasztással, nagy hozzáértéssel irányította a hadsereg és a beérkező tartalékok harcát.

Augusztus 18-ára a német fasiszta csapásmérő csoportosítás súlyos veszteséget szenvedett. Az ellenséges parancsnokság, amely közel 10 000 halottat és több mint 200 páncélost vesztett, végérvényesen lemondott a támadás folytatásáról.

Amikor P. L. Romanyenko altábornagy parancsnoksága alatt a front tartalékából beérkezett a 3. harckocsi-hadsereg, a 16. és 61. hadsereg Romanyenko harckocsizóival együtt augusztus 22-én támadásba lendült a védelmünkbe beékelődött hitleristák ellen, csapást mért rájuk, amelynek következtében lényegében sikerült visszaállítani csapataink eredeti helyzetét.

A hadsereg augusztusi védelmi tevékenysége bebizonyította, hogy csapataink egyre erősödnek, mind jobban helytállnak a tömeges ellenséges rohamok idején, szívósan védik terepszakaszaikat, s élőerőben, harci technikában egyaránt komoly veszteségeket tudnak okozni az ellenségnek. Az ellenséges támadás első napjától elterjedt a csapatoknál a jelszó: „Egyetlen lépést sem hátrálunk, vérünk és életünk árán is megvédjük a hazai földet!"

Rendkívül nagy szerepet játszott a hadsereg egységei és magasabbegységei harci szellemének felszításában a Szovjetunió honvédelmi népbiztosának már említett 1942. július 28-i 227. számú parancsa, amely kíméletlen őszinteséggel tárta fel teljes mélységében a hazát fenyegető veszélyt, és szigorúan megkövetelte a további visszavonulás megszüntetését és a támadó ellenség megállítását.

A parancsban, egyebek között ezt olvashattuk:

„Az ellenség egyre újabb erőket dob a frontra és nagyarányú veszteségeivel mit sem törődve tör előre, tör a Szovjetunió belseje felé, újabb körzeteket foglal el, feldúlja és elpusztítja városainkat és falvainkat, erőszakot követ el, fosztogatja és halomra gyilkolja a szovjet lakosságot.

A harcok Voronyezs körzetében, a Donnál, délen, az Észak-Kaukázus kapujában folynak. A német megszállók Sztálingrád felé, a Volgához törnek, és mindenáron el akarják foglalni Kubánt, Észak-Kaukázust, olaj- és gabonakincsével együtt. Az ellenség már elfoglalta Vorosilovgrádot, Sztarobelszket, Rosszost, Kupjanszkot, Valujkit, Novocserkasszkot, Rosztov-na-Donut, Voronyezs felét... Ukrajna, Belorusszia, a Baltikum, a Donyec-medence és más területek eleste után sokkal kisebb lett a területünk, következésképpen kevesebb az emberünk, gabonánk, fémünk, gyárunk, üzemünk. Több mint 70 milliónyi lakosságot, évente több mint 800 millió pud gabonát és több mint 10 millió tonna fémet veszítettünk el.

Most már sem az emberanyag, sem a gabonatartalékok terén nem vagyunk fölényben. Tovább hátrálni annyit jelent, mint romlásba dönteni önmagunkat és egyben a hazát is... Ebből következik, elérkezett az ideje, hogy véget vessünk mindennemű visszavonulásnak, egyetlen lépést se hátráljunk. Ez legyen most legfőbb jelszavunk. Szívósan, utolsó csepp vérünkig védjünk minden állást, a szovjet föld minden méterét, kapaszkodjunk meg minden talpalatnyi szovjet földben, és az utolsó lehetőségig védjük... A legszigorúbb rendet és fegyelmet kell megteremtenünk hadseregünkben, ha meg akarjuk menteni a helyzetet és meg akarjuk védeni hazánkat...

Mostantól fogva minden parancsnok, minden vöröskatona, minden politikai munkás fegyelmének vastörvénye az a követelmény: egyetlen lépést sem hátrálni az elöljáró parancsnokság parancsa nélkül."[2]

E parancs jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. A parancs nyíltan kimondta, hogy minden egyes katona felelős a haza sorsáért, szocialista államunk létéért és a győzelemért.

A parancsnokok és politikai munkások a parancs szelleméhez híven rövid néhány nap leforgása alatt minden harcos agyába és szívébe vésték, hogy mit vár tőlük a haza. Ebben óriási érdemei voltak A. A. Lobacsev hadosztálykomisszárnak. Hiszem, hogy éppen az ő harcosokkal és parancsnokokkal folytatott politikai munkájának köszönhettük, hogy a hadsereg csapatai egyetlen esetben sem adták fel állásaikat parancs nélkül. A 2. gárda-lovashadosztály kubáni kozákokból álló 7. gárda-lovasezredének katonái például tömeges hősiességet

2 ЦА МО СССР, ф. 345, оп. 50312, д. 1, л. 59.

tanúsítva védték a holmiscsei terepszakaszon a hazai föld minden méterét. Az ellenség nyomasztó erőfölénye ellenére, a 322. hadosztály katonáinak segítségére sietve, bátor ellenlökéssel kiverték a hitleristákat Holmiscséből és néhány napig félig bekerítve vívták élethalálharcukat a 19. hitlerista páncéloshadosztály itt támadó egységeivel. Egyetlen kozák sem ingott meg, egy sem hátrált, a hős ezred teljes személyi állománya a szó szoros értelmében az utolsó emberig verekedett Holmiscsének, a 322. lövészhadosztály védelmi sávja kulcsfontosságú állásának birtokban tartásáért.

Valamennyi hősnek — haláluk után — kormánykitüntetéseket adományoztak.

Az ellenség élőerőben, páncélosokban jelentős veszteségeket szenvedett, támadása elakadt, s nem volt képes idejében kijutni a Zsizdra folyóhoz, hogy ott egyesüljön a P. A. Belov tábornok hadseregének körletén keresztül a mi szárnyunk felé áttört csapásmérő csoportosítással. A 16. hadsereg védelmi sávjában a túlerőben levő ellenség, amelynek állományában mintegy 500 páncélos volt, és amelyet tekintélyes légierő támogatott, végül is nem tudta a Zsizdra folyóhoz kijutva támadását Szuhinyicsi irányába, majd északnyugat felé, hadseregünk és a szomszédos 10. hadsereg főerőinek hátába továbbfejleszteni.

A 16. hadsereg kiélezett augusztusi harcai kemény megpróbáltatást és jó iskolát jelentettek számomra. Hiszen akkor volt először alkalmam egy hadsereg harctevékenységének közvetlen irányítására, mivel azelőtt, mint az olvasó tudja, a háború első esztendeje alatt csupán magasabb törzsek állományában vettem részt a hadműveletekben. Az utolsó hat hónap során egyidejűleg voltam front- és iránytörzsfőnök, ezért természetesen igen pontosan fel tudtam mérni, mekkora jelentőségük van e szerveknek a csapatok harctevékenységének irányításában. Saját szememmel és saját tapasztalataim alapján győződhettem meg akkor a harchelyzetben végzett parancsnoki és törzsmunka közötti óriási különbségről. A törzsfőnök szerepe szerény: minden eszközzel biztosítania kell a parancsnok számára, hogy sikerrel vezethesse csapatait a végrehajtásra kerülő hadműveletben. Igaz, bizonyos mértékig befolyásolhatja a parancsnok elhatározását, hiszen módjában van olyan változatot javasolni, amely véleménye szerint a leginkább megfelel a hadműveleti helyzetnek. Ám csak a parancsnoknak van joga olyan elhatározást hozni, amelynek alapján a csapatok majd kifejtik tevékenységüket, s elsősorban ő a felelős annak következményeiért.

Szeptember 9-én csend állt be a 16. hadsereg bal szárnyán. Az itt harcoló magasabbegységek és egységek védelemre rendezkedtek be az elért terepszakaszokon. A hadsereg parancsnokságának, törzsének

és politikai osztályának teljes figyelme az egységek és magasabbegységek létszám-, fegyverzet- és szállítóeszköz-kiegészítésére és arra összpontosult, hogy a csapatok a hadsereg egész tevékenységi sávjában szilárd védelmet építsenek ki.

Szeptember 13-án A. A. Lobacsev hadosztálykomisszár, haditanácstag kénytelen volt megválni a hadseregtől. A legutóbbi harcok során ugyanis súlyosan megsebesült. Velem együtt volt kinn a peremvonalban, s egy helyen megálltunk az egyik lövészároknál, amelyet röviddel azelőtt foglaltunk el a németektől, s beszélgetésbe elegyedtünk a vöröskatonákkal. Eközben a körülöttünk álló harcosok egyike anélkül, hogy észrevettük volna, leereszkedett a lövészárokba, hogy annak mellvédjére támaszkodva megigazítsa a vállára akasztott ételhordó edény szíját. Ekkor váratlanul egy gyalogsági akna robbant fel, amelynek repeszei megölték a vöröskatonát, a mellettem álló Alekszej Andrejevics Lobacsovot pedig mindkét lábán megsebesítették. Nekem csupán egy kisebb megkeményedett földcsomó csapódott az arcomba.

Augusztus végén Zsukov hadseregtábornok frontparancsnokot Moszkvába rendelték és a legfelsőbb főparancsnok helyettesévé nevezték ki. Mivel délen a helyzet tovább bonyolódott, az e térségben harcoló szovjet csapatok tevékenységének összehangolására Sztálingrádba utazott. A Nyugati Front parancsnokává Ivan Sztyepanovics Konyev vezérezredest nevezték ki. Szeptember 15-ére a 16. hadsereg csapatai, miután magasabbegységei egy része kivonásra került a főhadiszállás tartalékába, megerődítették terepszakaszaikat, és sokoldalúan felkészültek a védelmére. Hamarosan a fronttörzsbe rendeltek be, hogy személyesen jelentsek a parancsnoknak. A szükséges okmányokat magamhoz véve, a változatlanul Malojaroszlavecben települt fronttörzshöz repültem.

A frontparancsnok elégedett volt jelentésemmel. Az ezt követő beszélgetés során tájékoztatott a Sztálingrád alatt és az Észak-Kaukázusban harcoló csapataink helyzetével kapcsolatos legújabb értesüléseiről. Többek között ezt mondta:

— Pontosan meg kell értenünk, Ivan Hrisztoforovics, milyen óriási nehézségekkel kell megküzdenie legfelsőbb főparancsnokságunknak, hogy elháríthassuk az ellenség délen egyre erősödő nyomását, hogy ott fordulatot érhessünk el. A központ valamennyi tartalékát és a többi irány — köztük a mi frontunk — erőinek egy részét is sürgősen Sztálingrád alá csoportosítják át a kialakult veszélyhelyzet felszámolására. A hátrányos általános helyzet megköveteli tőlünk is, hogy állandóan résen legyünk, semmilyen hibát se kövessünk el, ne adjunk fölös ütőkártyákat az ellenség kezébe frontunk tevékenységi sávjában. Kötelességünk, hogy a rendelkezésünkre álló erőkkel ne csak a jelen-

leg birtokunkban levő védelmi terepszakaszokat tartsuk szilárdan, hanem olyan erővel ragadjuk torkon az ellenséget, hogy szorosan magunkhoz láncoljuk, és állandóan attól kelljen tartania, hogy csapataink váratlan csapást mérnek rá...

Végezetül a frontparancsnok felszólított, hogy a hadsereghez való visszatérésem után a tőle kapott utasítások szellemében dolgozzunk ki s léptessünk életbe néhány intézkedést, és szigorúan ellenőrizzük azok végrehajtását.

A hivatalos kérdések megbeszélése után Ivan Sztyepanovics ebédre hívott meg. Az ebéd alatt baráti beszélgetésbe merültünk, felelevenítve a békeidőben, a háború előtt lezajlott találkozásaink legérdekesebb epizódjait. Végül a parancsnok még egyszer emlékeztetett, mennyire fontos feladatok várnak a hadsereg csapataira, majd sok sikert kívánva azok végrehajtásához, utamra bocsátott.

A harcok közben többször volt alkalmam, hogy közelebbi érintkezésbe kerüljek két akkoriban legnevezetesebb hadvezérünkkel, G. K. Zsukovval, és I. Sz. Konyevvel. Mindketten mint igazi kommunisták, az orosz néplélek jellegzetes típusát testesítették meg, sok közös vonásuk volt: a józan ész, a szilárd jellem, a szigorúság és az igazságosság. Ezt a hasonlóságot természetesen a Georgij Konsztantyinovics és Ivan Sztyepanovics által végigjárt szakmai és életiskola hasonló volta is magyarázta, hiszen mindketten huzamosabb ideig vezettek ezredet és magasabbegységeket, mindketten sikerrel végeztek el számos felsőfokú katonai tanintézetet. Persze, munkastílusukban és módszereikben lényeges különbségek is felfedezhetők voltak, hiszen nincsen két egyforma egyéniség, különösen, ha átlagon felüli emberekről van szó.

A frontparancsnoktól régi barátomhoz, a fronttörzs hadműveleti csoportfőnökéhez, A. P. Pokrovszkij tábornokhoz látogattam be. Itt kicsit elidőztem, és némi késéssel érkeztem ki a repülőtérre.

Aznap már hajnal óta borús volt az idő. A gyorsan sötétedő alkonyatban az embernek az az érzése támadt, hogy a borús nappalt pillanatokon belül éjszakai sötétség váltja fel. Fel is vetődött a kérdés: érdemes-e ilyen rossz időben útnak indulni? Hiszen éjszakai repüléssel kellett megközelítenünk az arcvonalat, és leszállnunk Szeregyej község közelében, az erdő szélén létesített kis térségre, amely mindössze 20 kilométerre volt a peremvonaltól. A pilótával közösen fontolóra vettük a kérdést, sajnos azonban a józan megfontolásokat elnyomta bennem az a törekvés, hogy minél hamarabb visszajussak a hadsereghez, ahol tömérdek halaszthatatlan ügy várt. Abban bíztunk, hogy a Malojaroszlavectől Szuhinyicsibe és onnan tovább, a Zsizdra folyóhoz vezető vasútvonal majd megbízható tájékozódást biztosít számunkra, és kockázat nélkül eljuthatunk az erdei repülőtérre.

A valóságban azonban minden másképpen alakult. Még Szuhinyicsi előtt jártunk, amikor az éjszaka véglegesen leszállt. A magasból csak homályosan észrevehető állomás fölött a pilóta néhány kört írt le, majd ráállt a vasút mentén vezető irányra. Nehogy véletlenül átrepüljünk a Zsizdra mentén, figyeltem a lerombolt vasúti hidat, amely mellett húzódott a frontvonal. A szememet egy pillanatra sem mertem levenni a vasútvonalról, egyre nőtt a nyugtalanságunk, mivel sehogyan se értünk a keresett pont fölé. Aztán megértettem, hogy Szuhinyicsi után pilótám rosszul tájékozódott, és letért tervezett útvonalunkról. Tisztázni akartuk, hol is vagyunk, ezért alacsony magasságon köröztünk az alattunk elterülő táj felett. A rendkívül rosszul látható földi tájékozódási pontok figyelmes tanulmányozása végül is meggyőzött bennünket, hogy saját csapataink körlete felett vagyunk. A további bonyodalmakat elkerülendő, leszállásra alkalmas területet kerestünk. A pilóta többször megpróbált alig kivehető mezei utakra leszállni. De valamennyiszer valami akadályozta a leszállásban, s újra meg újra kénytelen volt a magasba emelni gépét. Végül is csak a moszkvai légvédelmi körzet egyik, hadseregünk körletében települt fényszóró állomásának segítségével sikerült földet érnünk. Itt aztán kiderült, hogy pilótám Szuhinyicsi felett nem délre, a Zsizdra felé vette az irányt, hanem délkelet felé, a Kozelszk felé vezető vasútvonal mentén.

Ez idő tájban érkezett meg P. N. Kulikov harckocsizó vezérőrnagy, a haditanács új tagja. Személyében a hadsereg éppen olyan tapasztalt és megfontolt politikai munkást kapott, mint A. A. Lobacsev volt. Pjotr Nyikolajevics 18 éves korában lett vöröskatona, részt vett a polgárháborúban, akkor vették fel a pártba is. A Honvédő Háború kitörésekor egy hadtest komisszárja volt, később a 48., majd a 20. hadsereg haditanácstagja lett. Az első pillanattól fogva egyetértő és zavartalan együttműködés alakult ki köztünk.

Visszaérkezésemet követő napon irodámba hívattam a haditanács tagját, a helyettesemet, a hadtápfőnököt, valamennyi fegyvernem és szolgálati ág főnökét. Részletesen tájékoztattam őket a frontparancsnoktól kapott utasításokról, és parancsot adtam V. G. Tyerentyevnek, hogy a hadsereg fegyvernemi főnökeivel és politikai osztályvezetőjével együtt dolgozza ki a frontparancsnok utasításainak végrehajtásához szükséges konkrét intézkedések tervét.

Kiemelt gonddal foglalkoztunk a mesterlövész-mozgalommal. Valamennyi lövészszázadban mesterlövész csoport alakult. E csoportok tagjai napról napra fejlesztették lövészismereteiket, a fasiszták megsemmisítésére egyre újabb módszereket dolgoztak ki. A mesterlövészek elterjedt és általánosan elfogadott jelszava volt: „Egy fasisztával kevesebb — egy lépéssel közelebb a győzelemhez."

A mai napig is elevenen él bennem az a nagyszerű benyomás, amelyet mesterlövészeink hadsereg-találkozója keltett. Erre a találkozóra a legjobb lövészeket — 150 főt — hívtunk meg, akik már több mint 2000 fasisztát pusztítottak el. Ez volt az első ilyen rendezvény a Nyugati Front kebelében. E találkozón számos harcos mesélte el igen érdekesen és részletesen, milyen módszerekkel pusztítja a fasisztákat. Általában mindegyik mesterlövész gondosan felkészült, mielőtt elindult volna a feladat végrehajtására. Ehhez megfelelő terepszakaszt kellett kiválasztania, ugyancsak igen szakszerűen kellett megválasztania saját tüzelőállását, s ki kellett dolgoznia az ellenség felderítésének módszerét. A találkozón felszólaló mesterlövészek bemutatták saját készítésű színlelt célt mutató tábláikat, s elmondták, milyen csellel érik el, hogy tüzet nyissanak rájuk.

Egyszóval szakszerű megbeszélés folyt e bátor katonák rendkívül értékes tapasztalatairól, kifogyhatatlan találékonyságáról, kezdeményező készségéről és kitartásáról. A találkozó egy erdei tisztáson folyt, a mesterlövészek meg egy-egy fatuskón, vagy egyszerűen a fűben üldögéltek szétszóródva, álcázó lepleikbe burkolózva, és lombos vagy fenyőágakkal álcázva magukat. Amikor a találkozó színhelyére érkeztem, egy pillanatra meg is hökkentem: sehol egy ember, de mintha a tisztáson egyetlen éjszaka bokrok nőttek volna ki.

Máig sem tudom elfelejteni, mekkora megbecsülést éreztem akkor e vöröskatonák iránt. Mindannyian bebizonyították, hogy minden tekintetben érett harcosok, hazájukhoz, népükhöz határtalanul hű emberek. Mindannyian bebizonyították, hogy nagyszerű katonák, akik ritka ügyességre valló tökélyre fejlesztették a gyűlölt fasiszták ellen vívott harcnak e módszerét.

Miközben a magunk harctéri ügyeivel foglalkoztunk, a hadsereg teljes személyi állománya, mindenekelőtt a tisztek és tábornokok feszült figyelemmel kísérték a Sztálingrádnál és az Észak-Kaukázusban folyó harctevékenység alakulását. Mondanom sem kell, hogy milyen kitörő örömmel fogadtuk a hírt, hogy a szovjet csapatok a Volga és Don között november 19—20-án végre ellentámadásba mentek át. A Vörös Hadsereg itt megindult diadalmas hadjárata, amely a Paulus-hadsereg bekerítésével és fogságba ejtésével végződött, és a megszállók szovjet földről való kiűzésének kezdetét jelentette, mindannyiunkat végtelen örömmel s lelkesedéssel töltött el. A sztálingrádi győzelem a Nagy Honvédő Háború és az egész második világháború egyik legfontosabb eseménye volt. Mint ismeretes, Paulus sztálingrádi veresége után a fasiszta Németországban háromnapos országos gyászt rendeltek el. A német városok és falvak lakossága a második világ-

háború kitörése óta először hallotta a lélekharangok hangját a harsogó győzelmi indulók helyett.

A sztálingrádi csatáról már nagyon sokat írtak. Az események résztvevői gyakorta kísérelték meg, hogy a történelem mérlegének serpenyőin lemérjék, milyen súllyal vette ki részét a győzelemből egyik-másik front, vagy egyik-másik hadsereg. Én úgy gondolom, hogy ezt a győzelmet nem csupán azok a csapatok aratták, amelyek közvetlenül részt vettek benne. A győzelem a mi egész hadseregünké, egész népünké, hiszen a volgai csatában a legteljesebb mértékben hasznosították valamennyi harcoló csapat, az élenjáró szovjet hadtudomány tapasztalatait, munkásaink, parasztságunk és értelmiségünk áldozatos munkájának eredményeit. Sztálingrádnál Kijevért és Harkovért, Brjanszkért és Vjazmáért is megfizettünk a fasisztáknak. Annak a Paulusnak és Horthnak a hadseregei körül zárult be a katlan, akik azzal dicsekedtek, hogy nem ismerik a vereséget. És míg a mi csapataink az ellenség legerősebb harapófogóiból is kitörtek, az acélos sztálingrádi kelepcéből egyetlen hitlerista sem tudott kimenekülni.

Mi — persze jó értelemben — irigyeltük Sztálingrád védőit sikerükért, és türelmetlenül vártuk, mikor virrad fel végre az ünnep a mi utcánkban is.

December 16-án Radozsgyevo községbe (itt települt hadseregünk törzse) látogatott Horlogijn Csojbalszan miniszterelnöknek, a Mongol Népköztársaság hősének és marsalljának vezetésével a baráti mongol nép küldöttsége. Kedves vendégeink testvéri érzéseikkel együtt gazdag ajándékokat is hoztak: nagy mennyiségű meleg holmit és egyéb ajándékokat adtak át a szovjet harcosok számára. Örömmel fogadtuk a testvéri nép küldöttségét, nagy figyelemmel és gondoskodással vettük körül Csojbalszan marsallt és kíséretét.

December 17-én ünnepélyes külsőségek között, baráti esten találkozott a küldöttség a hadsereg parancsnoki karával és politikai állományával. A szónokok lelkes szavakkal üdvözölték a baráti mongol népet és a hozzánk érkezett vendégeket. Ezen az estén Csojbalszan marsall beszédet mondott, amelyet a szovjet nép iránt érzett szeretet hatott át. A baráti ország vezetője arról a népeink közötti szoros együttműködésről beszélt, amelynek alapjait Lenin és Szuhe-Bator, a nagy mongol forradalmár, a Mongol Népi Forradalmi Párt alapítója rakta le. Ezen az estén Csojbalszan marsall, a küldöttség vezetője a Mongol Népköztársaság népi hurájának nevében mongol érdemrendekkel tüntette ki a 11. gárda-hadosztály harcokban kitűnt felderítőit. Fjodorov felderítő a legmagasabb mongol katonai kitüntetést, a „Sarkcsillag" Érdemrendet kapta meg. Az estet a hadsereg ének-

és táncegyüttesének műsora zárta, amely nagy tetszést aratott a vendégek körében.

December 18-án a Mongol Népköztársaság küldöttsége a hadsereg egységeihez és magasabbegységeihez látogatott. E napon az 1. gárdalovashadtestnél járt. A lovasok a téliesre fordult időben is jól szervezett versenyszerű lovas sportbemutatót tartottak egy erdei tisztáson. Ennek során bemutatták, milyen mesterien bánnak kardjukkal, bonyolult akadályugratással, vakmerő lovasmutatványokkal ejtették csodálatba a vendégeket.

A felsorakozott alakzat előtt Csojbalszan marsall a Mongol Népköztársaság Vörös Zászlaját adományozta a hadtestnek. Ezt követően a lovasok bravúros vágtában vonultak el a rögtönzött tribün előtt.

December 19-én a mongol küldöttség Csojbalszan marsallal az élén az egyik frontszakaszon védelmünk peremvonalába látogatott. Itt egy külön e célra előkészített figyelőpontról egy váratlan tűzcsapást mutattunk be a küldöttségnek, amelyet néhány tüzérezred és aknavetőalegység hajtott végre az ellenséges védelem egyik támpontja ellen, amelyet aztán egy megerősített lövészzászlóalj egy harckocsiszázad támogatásával meg is rohamozott és el is foglalt. Ez a harci mozzanat mély benyomást gyakorolt mongol barátainkra.

December 20-án került sor a búcsúestre. Vendégeink a hadseregtörzs parancsnokainak és politikai munkásainak levetítették a magukkal hozott filmeket, amelyeket nagy érdeklődéssel néztünk végig. E filmekből is láthattuk, milyen megfeszített erővel dolgoznak a mongol dolgozók, hogy minél több meleg holmit gyárthassanak a szovjet katonák részére.

Befejezésül a hadsereg haditanácsa búcsúvacsorán látta vendégül a kedves vendégeket, amelyen meleg, közvetlen hangulat alakult ki.

December 21-én reggel a baráti Mongol Népköztársaság küldöttsége, élén Csojbalszan marsallal, visszaindult Moszkvába, miután az alábbi tartalmú köszönőlevelet hagyta hátra a hadsereg haditanácsának:

„Bagramjan altábornagy elvtársnak, a 16. hadsereg parancsnokának, Kulikov harckocsizó vezérőrnagy elvtársnak és Jasecskin ezredes elvtársnak, a hadsereg haditanácsa tagjainak.

Szívből köszönöm azt a meleg fogadtatást és figyelmességet, amelyben engem és küldöttségünket az önök dicső 16. hadseregében való tartózkodásunk során részesítettek.

A hadsereg személyi állományának harci szelleméről és összekovácsoltságáról a legszebb emlékekkel térünk vissza hazánkba. Ez a személyi állomány bármely pillanatban kész arra, hogy elöljárói első parancsszavára szétzúzza az álnok és gonosz ellenséget.

Kérem, tolmácsolják a 16. hadsereg harcosainak, parancsnokainak, politikai munkásainak, hogy a mongol nép mindig hűséges szövetségese volt a nagy szovjet népnek a fasiszta területrablók elleni küzdelmében, és mindig az is marad. Tolmácsolják, hogy köztársaságunk dolgozói a jövőben is tovább fogják erősíteni a szovjet néppel barátságukat, amelyet a két nép legjobb fiainak a szabadságért és függetlenségért hullatott vére szentelt meg. Népünk tovább fokozza a frontnak nyújtott segítségét, és minden tőle telhetőt elkövet, hogy minél közelebb hozza a barbár fasizmus feletti győzelem óráját.

Küldöttségünk a mongol nép keze munkájával készítette ajándékokat hozott a Vörös Hadsereg harcosainak. Kérem, adják át ezeket az ajándékokat hadseregük személyi állományának, és szorítsák meg nevünkben a Nagy Honvédő Háború hőseinek kezét, tolmácsolják a mongol nép legmelegebb érzéseit, a Vörös Hadsereg iránt érzett forró szeretetét és hűségét közös ügyünkhöz.

A Mongol Népköztársaság miniszterelnöke, a Mongol Népköztársaság hőse és marsallja, főparancsnok, a küldöttség vezetője
1942. december 20-án.

Csojbalszan"[3]

A levél tartalmát a hadsereg teljes személyi állományával ismertettük. A küldöttség ajándékait a peremvonalat védő magasabbegységeink és egységeink között osztottuk el. Bizony, szükségük is volt harcosainknak a mongol dolgozók készítette meleg holmikra, hiszen nagyon hideg tél köszöntött ránk, a hőmérő mínusz 30—40 Celsius-fokot mutatott.

A hadseregnél tett látogatása alkalmával Csojbalszan marsall tapasztalta, hogy lóállományunk megfogyatkozott. Elutazásakor megígérte, hogy amint visszatér hazájába, 1500 lovat küld a 16. hadseregnek. Csojbalszan marsall be is tartotta ígéretét. Alig egy hónap múlva már meg is érkezett az első nagyobb lószállítmány.

A baráti mongol küldöttség hadseregünkben tett látogatása után harcosaink és parancsnokaink még hosszú ideig emlegették kedves jóbarátainkat, s azt az erkölcsi és anyagi segítséget, amelyet a Vörös Hadseregnek a német fasiszta betolakodók elleni küzdelem legnehezebb időszakában nyújtottak.

1943. február 9-én ismét berendeltek a fronttörzsbe, ahol azt a feladatot kaptam a parancsnoktól, hogy készítsünk elő támadó hadműveletet Zsizdra felé, hogy ezáltal támogassuk a Brjanszki és Központi Frontot Brjanszk bevételében.

3 H. Csojbalszan levelét I. H. Bagramjan személyes irattárában őrzi. — A szerk.

Hogy világosabb legyen, milyen helyzetben készítettük elő ezt a hadműveletet, néhány, a hadműveletre vonatkozó adattal ismertetem meg az olvasót. A támadás előtt mindössze négy lövészhadosztály és egy lövészdandár tartozott hadseregünk állományába. Ezek a Zaprudnoje és Ozsigovo közötti 75 kilométeres szakaszon rendezkedtek be védelemre.

Tőlünk jobbra változatlanul a mi frontunk állományába tartozó 10. hadsereg (parancsnoka: V. Sz. Popov tábornok), balra pedig a Brjanszki Front állományába áthelyezett 61. hadsereg fejtett ki tevékenységet.

A frontparancsnok parancsa meglehetősen bonyolult feladatokat szabott meg a hadseregnek.

A 16. hadsereg csapásmérő csoportosítása — állományában hat lövészhadosztállyal, egy lövészdandárral, egy harckocsihadtesttel és négy harckocsidandárral, valamint tüzérségi megerősítő eszközökkel[4] — azt a feladatot kapta, hogy a Zaprudnoje, Viszokaja szakaszon törje át az ellenség védelmét.

Közelebbi feladata így hangzott: semmisítse meg az ellenség ellenálló erőit, és a támadás első napján foglalja el a Ljugyinovo, Zsizdra terepszakaszt.

A továbbiakban a csoportosítás lendületesen fejlessze tovább támadását Muzsityino, Ljubohna irányába, kerítse be s semmisítse meg a Brjanszk körzetében levő ellenséget, és vegye birtokba e körzetet. Erői egy részével pedig működjön együtt a 10. hadsereggel Ljugyinovo elfoglalásában, s közben saját bal szárnya felé tágítsa ki az áttörést, és délnyugati irányban teljes mélységben törje át az ellenség harcrendjét.

A 9. harckocsihadtestből, egy lövészhadosztályból és egy síző ezredből álló gyorscsoport azt a parancsot kapta, hogy amint a hadsereg csapatai elérik a Gyatkovo, Ljubohna terepszakaszt, lendületes támadással vegye be Brjanszkot.

Ezzel egyidejűleg a 10. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy mindössze egy lövészhadosztállyal támadjon Ljugyinovo felé.

A hadművelet előkészületeit 1943. február 10-én kezdtük meg, és rövid öt nap alatt be is kellett fejeznünk. Tekintettel a hadsereg állományába rendelt magasabbegységek és egységek kései beérkezésére, ez a határidő megvalósíthatatlannak bizonyult, s el is halasztották.

A velünk szemben álló ellenséges csapatok parancsnoksága ebben az időszakban nem kezdeményezett aktív tevékenységet, csupán fel-

4 Néhány egység és magasabbegység a hadművelet idejére került a hadsereg állományába.

derítő vállalkozásokra szorítkozott, s időről időre tűz alá vette védelmünk peremvonalát. A hitleristák az 1942 augusztusi támadásuk során elszenvedett veszteségeik után védelembe vonultak, és több mint fél évet töltöttek terepszakaszaik körültekintő műszaki kiépítésével. Azok a keserű tapasztalatok, amelyeket az ellenség az előző év nyarán lezajlott harcokban szerzett — amikor tüzérségi tüzünk fafölderődjeinek jelentős részét megsemmisítette —, védelmi harcászatuk lényeges módosítására kényszerítette a fasisztákat. Eszerint a föld- és faerődök hálózatát közlekedőárkokkal összekötött és nyílt géppuskafészkekkel sűrűn megtűzdelt szerteágazó lövészárok-rendszer váltotta fel. Ez mind a tűzeszközökkel, mind az élőerővel való meglehetősen szabad manőverezés lehetőségét biztosította a hitleristák számára.

Az ellenség védelmének egyik fontos új sajátossága volt az előretolt támpontok rendszere, amelyek segítségével erőteljes oldalazó tüzet szervezhettek, sőt egyes helyeken még úgynevezett tűzzsákokat is képezhettek. A peremvonal teljes hosszában drótakadályokat, különféle harckocsiakadályokat és aknamezőket telepítettek. A hitlerista műszakiak nemcsak a drótakadályok közötti hézagokat tűzdelték meg aknákkal, hanem az akadályok és lövészárkok közötti sávot is, sőt a harckocsiveszélyes irányokban még a közeli hadtápterületen is minden utat aláaknáztak. Ezenkívül az első ároktól 50—70 méterre spanyolbakra szerelt hengeres drótakadályok meredeztek, ezek mögött pedig úgynevezett német kerítés, vagyis helyenként fa- vagy vaskarókkal megtámasztott akadály húzódott.

Hadseregünk tevékenységi szakaszán az ellenség fővédőöve több ellenállási csomópontra támaszkodott, amelyek mindegyike kemény diót jelentett, és a védelem szempontjából kedvező természetes terepszakaszokon vagy helységekben helyezkedett el.

A hitlerista parancsnokság azt a követelményt támasztotta a védelmet megszállt egységeinek személyi állományával szemben, hogy bármi áron is, de tartsák birtokukban valamennyi terepszakaszt. A hadifoglyoktól megtudtuk, hogy minden egyes katonának aláírásával kellett magát kötelezniе, hogy semmilyen körülmények között sem hagyja el állását. Mindezek rendkívüli szilárdságot kölcsönöztek az ellenséges védelemnek.

Az előkészítő időszakban a 326. és 64. lövészhadosztály, a 9. harckocsihadtest és számottevő mennyiségű tüzéreszköz került hadseregünk állományába. A hadművelet időszakára további öt lövészhadosztály és a 8. gárdahadtest parancsnoksága (két lövészdandárral) került alárendeltségünkbe.

Látszólag tehát eléggé bőkezűen erősítették meg hadseregünket.

Ám a front által rendelkezésünkre bocsátott tartalékok zöme már a megindult hadművelet során jelentős késéssel érkezett a hadsereghez, ennek következtében nem is tudtuk őket a legalkalmasabb időpontban ütközetbe vetni. Ráadásul e tartalékokat meglehetősen szervezetlenül irányították hozzánk. Sok egység és magasabbegység váratlanul, minden előzetes tájékoztatás nélkül jelent meg a hadsereg tevékenységi sávjában. Ilyenkor gyakorta megsértették a menetfegyelmet, torlódásokat, zűrzavart okoztak az utakon, nappal mozogtak, s mindezzel felfedték az ellenség előtt támadási előkészületeinket.

A frontparancsnoksághoz is hiába fordultunk azzal a kéréssel, hogy teremtsen rendet a hadsereg tevékenységi sávjába beérkező tartalékok körül, kérésünk gyakorlatilag eredménytelen maradt.

Mint a későbbiekben a hadifoglyok vallomásaiból kitűnt, a fasiszta hadvezetés már február 16-án tudomást szerzett készülő támadásunkról, és február 20-ra a mélységből és a szomszédos frontszakaszokról a várható áttörési szakaszra csoportosította át a 211. és 321. gyaloghadosztály egységeit, továbbá jelentős mennyiségű páncéltörő tüzérséget és közel 100 páncélost, rohamlöveget.

Február 22-én, a Vörös Hadsereg negyedszázados jubileuma előtti napon több mint két óra hosszat tartó tüzérségi előkészítés robaja jelezte csapásunk kezdetét. A hadsereg fő csapásmérő csoportosítása a Zaprudnoje és Viszokaja lakótelepek közötti 18 kilométeres sávban lendült támadásba. Feladata annak az erős ellenséges védelemnek az áttörése volt, amelyet a hitleristák már több mint fél éve építettek ki, és sem műszaki katonái munkájával, sem a különböző műszaki eszközökkel nem fukarkodva, lényegében tökéletessé fejlesztette.

Ha mindehhez még azt is tekintetbe vesszük, hogy a csapataink összevonása közben elkövetett álcázási mulasztások miatt támadásunk egyáltalán nem lepte meg a „Közép" hadseregcsoport parancsnokságát, sőt az még ki is egészítette állásai megerődítését, és tartalékokat is vont ide, világosan láthatjuk, milyen nehéz helyzetben kellett támadnunk.

Ennek ellenére, a támadás első napján kedvező jelentéseket kaptunk: a siker a csapásmérő csoportosítás közepén bontakozott ki, ahol I. F. Fegyunykin vezérőrnagy 11. gárda-, I. K. Scserbina ezredes 31. gárda- és J. Sz. Vorobjov vezérőrnagy 97. lövészhadosztálya harcolt. Ezek a magasabbegységek áttörték az ellenséges védelem peremvonalát, és elfoglalták annak néhány erősen kiépített támpontját: Kotovicsit, a 210,0 magaslatot, Sirokovka és Dmitrijevka lakótelepek keleti háztömbjeit stb.

Az áttörés szárnyain már nehezebben bontakozott ki a támadás. A jobb szárnyon például, ahol M. N. Zavadovszkij ezredes 18. had-

osztályának gárdistái támadtak, sikerült ugyan elfoglalni Kotovicsi kitérőállomást és a tőle keletre húzódó vasútvonalat, de további előrenyomulásukat az ellenség heves ellenlökésekkel megakadályozta.

Itt a sikertelenség egyik lényeges oka az volt, hogy sajnos nem elég feszesen szerveztük meg az együttműködést a 10. hadsereggel, és Zavadovszkij gárdistái így nem harcoltak eléggé szoros érintkezésben V. Sz. Popov hadseregének 385. (szomszédos) hadosztályával. E magasabbegység az első napon egyébként még csekély sikert sem tudott elérni.

A hadseregünk csapásmérő csoportosításának bal szárnyán támadó 326. lövészhadosztály az ellenség erős tűzellenállásának következtében csak jelentéktelen mérvű térnyerést ért el, csupán a 206,1 és 201,6 magaslatok északi és északkeleti lejtőin húzódó második ellenséges lövészárok vonalat tudta elfoglalni. Ez volt az oka annak is, hogy a Viszokoje lakótelepen berendezett támpontot sem sikerült birtokba venni.

Támadásunk második és harmadik napján az ellenség aktivitása az egész áttörési arcvonalon fokozódott. Ebben az is közrejátszott, hogy megjavult az idő, és a hitleristák a páncélosokon kívül mindenütt légi csapásokkal és tüzérségi tűzzel is támogatni tudták ellenlökéseiket. Az ellenség a szomszédos terepszakaszokról sebtében két teljes értékű gyaloghadosztályt (a 321.-et és a 211.-et), valamint több páncélosegységet dobott át, és fanatikus rohamokkal igyekezett visszaszerezni elvesztett állásait. Ezek során páncélosai elkeseredetten támadták csapatainkat, válogatott gyalogos, feltehetően SS-zászlóaljai pedig egymás után indítottak dühödt rohamokat. A 20—30 zuhanóbombázóból álló kötelékek majdnem állandó idegőrlő sivítással dobálták halálthozó terhüket támadó harcosainkra.

Az áttörési szakasz közepén támadó csapataink ennek ellenére megingás nélkül törtek előre. Február 23-ának, katonai ünnepünknek estéjére M. N. Zavadovszkij gárdistái maradéktalanul megsemmisítették a 223,5 magaslaton berendezett ellenséges támpontot, és behatoltak Bukany lakótelep nyugati szegélyére. Ezzel egyidejűleg. I. F. Fegyunykin csapatai kiverték az ellenséget a 290,3 magaslatról, a 97. hadosztály pedig Livagyija északi részét tisztította meg. E harcokban súlyos veszteségek érték az ellenséget.

A következő napon, s főként a február 25-re virradó éjszaka az ellenséges egységek kénytelenek voltak feladni a fővédőöv utolsó állását, s a mögöttes védelmi terepszakaszra vonultak vissza. Felderítő jelentések szerint a 208. gyaloghadosztály, valamint a 211. hadosztály egyik ezrede nagy veszteségeket szenvedett.

Ez volt az a pillanat, amikor tartalékaink bevetésével a magunk

javára fordíthattuk volna a helyzetet. E pillanatban azonban még nem voltak meg az ehhez szükséges tartalékaink. Bevetettem ugyan utolsó tartalékaimat (a 256. harckocsidandárral megerősített 247. lövészhadosztályt), de ezek ereje nyilvánvalóan kevés volt a védelem teljes harcászati mélységének áttöréséhez.

Február 25-én az ellenséges ellenlökések elhárítása közben is tovább fokoztuk sikerünket. G. D. Muhin vezérőrnagy 247. lövészhadosztálya betört Poliki község északnyugati részébe, és utcai harcokban megsemmisítette az ellenség ellenállási fészkeit. A 97. hadosztály heves harcokban, ügyes manőverezéssel, véglegesen megtisztította Livagyiját, míg I. K. Scserbina ezredes 31. hadosztályának gárdistái harckocsik támogatásával elfoglalták Szlavinkaját. Örvendetes esemény volt, hogy két balszárny-hadosztályunk (a 326. és 324.) is elért némi sikert, s ezzel néhány kilométerrel kiszélesítettük az áttörési sávot.

Február 26-án a hitleristák nem állták tovább a támadási sáv közepén kifejtett nyomásunkat, védelmük megingott, és kisebb gyalogos csoportok fedezete alatt, támpontjaikat egymás után feladva, hátrálni kezdtek.

Csapataink szorosan a nyomukban maradva nyomultak előre, és súlyos veszteségeket okoztak az ellenségnek. Egyes szakaszokon a hitleristák visszavonulása már fejvesztett menekülésbe csapott át, tábori kórházaikat a sebesültekkel, raktáraikat a bennük felhalmozott lőszerrel és felszereléssel együtt hagyták hátra, nehézfegyverzetüket, géppuskáikat és aknavetőiket a harcmezőn hagyva futottak meg, s tucatjával estek fogságba.

Különösen a 97. lövész-, valamint a 11. és 31. gárda-hadosztály haladt eredményesen előre. E magasabbegységek február 26-án, a harckocsikkal szoros együttműködésben, a Jaszenok folyó mentén az ellenség hátsó védelmi vonaláig törtek előre. A 31. hadosztály parancsnoka, Scserbina ezredes ügyesen kihasználta a helyzet adta lehetőséget: gárdistái szívós harc után átkeltek a folyón, és Fegyunykin tábornok egységeivel együttműködve elfoglalták az ellenség hadtápterületének két igen fontos támpontját, Kresztyanszkaja Gorát és Borét.

Az ellenség a Kresztyanszkaja Gorától délkeletre húzódó horhosból intézett szakadatlan ellenlökéseivel és aknavető tüzével azonban megakasztotta a 11. gárda-hadosztály délnyugati irányú előrenyomulását. Itt addigra már a hitleristák a Vjazma alól röviddel azelőtt átcsoportosított és bevetett 5. páncélos-hadosztályainak egységei védtek.

E heves harcokban eltelt napokban egységeink számos harcosa tett bizonyságot hősiességéről és derekas helytállásáról. Itt csupán hadseregünk harcosainak két hőstettét említeném meg.

A policki támpont elleni támadás során különösen a 11. gárda-

lövészhadosztály 40. ezrede 2. zászlóaljának egyik százada tüntette ki magát Nyikolaj Fjodorovics Omelecsko hadnagy parancsnoksága alatt.

Az éjszaka leple alatt Omelecsko egy csoport élén, V. P. Sarapov százados, zászlóaljparancsnok utasítására a támpont mögé került, és hátulról a támponthoz vezető úton leshelyet rendezett be. Hajnalban a figyelők észrevették, hogy egy kisebb ellenséges csoport közeledik egy tiszt vezetése alatt. Nyikolaj elhatározta, hogy foglyul ejti őket. Amikor a hitleristák egészen a közelükbe értek, váratlanul felharsant a vezényszava: „Hände hoch!" A megrémült fritzek égnek emelt kézzel meg is adták magukat.

Rövid idő múlva az ellenkező irányból is közeledett a leshely felé egy húsz katonából álló hitlerista csoport. A hadnagy megparancsolta a fogoly tisztnek, hogy menjen eléjük és közölje velük, hogy be vannak kerítve, adják meg magukat. A német tiszt kénytelen volt teljesíteni a parancsot. Az ellenséges katonák letették a fegyvert, csupán kettő próbált elmenekülni, de ezek egyikét is leterítette egy géppisztolysorozat.

Amikor a hitleristák észrevették Omelecsko hadnagy csoportját, nyomban aknavető tűz alá vették és megrohamozták. A rohamot visszaverték, a hitleristák sok embert vesztettek. Omelecsko is megsebesült, de nem vált ki a csatasorból. A fasiszták a következő rohamukat már egy gyalogos századdal intézték három páncélos támogatásával. Ez a roham egybeesett a policki ellenséges támpont ellen intézett rohamunkkal, ami tovább fokozta a mieink harci kedvét, s felvették az egyenlőtlen küzdelmet. A hadnagy nyomban tüzérségi tüzet kért az ellenségre. És a gárdisták győztesként kerültek ki ebből a heves összecsapásból. A harcban különösen Nyikolaj Omelecsko hadnagy és századának géppuskása, Fjodor Sziszejkin küzdött önfeláldozóan. Mindkettőt a haza legmagasabb kitüntetésével, a Szovjetunió Hőse címmel jutalmazták.

Egy másik egység négy lövésze is nagyszerű hőstettet vitt véghez. Tüzérségünk a támadás során közvetlen irányzással több ellenséges páncélost lőtt ki. Az egyik ilyen kilőtt páncélos mellett drámai jelenet zajlott le. A századparancsnok parancsot adott Szerih és Krilov gárdaszakaszvezetőknek és Gavrilov, valamint Galaktyionov gárdistáknak, hogy őrizzék a megsérült harcjárművet. Esteledett, a gárdisták a havon fekve figyelték a dimbes-dombos terepet. Egyszerre csak az egyik domb mögül teljes magasságukban kiegyenesedve a páncélos felé tartó német katonák tűntek fel. Amikor egészen közel értek, Szerih szakaszvezető tüzet vezényelt, s maga is megeresztett egy sorozatot a hitleristák felé. Néhányukat eltalálták, de a többiek fedezékbe húzód-

tak, majd rövid szökellésekkel ismét közeledni kezdtek. A négy gárdista azonban nem riadt meg, és higgadtan ismét tüzet nyitott. Az épségben maradt fasiszták nem bírták tovább, visszafordultak és eltűntek a domb mögött.

— Csak nem próbálkoznak újra a gazemberek? — szólalt meg Gavrilov.

A hitleristák bizony újra próbálkoztak. A kis halmon gyorsan átlendülve, menet közben tüzelve, ötven méterre közelítették meg a gárdistákat. Ekkor újra a négy géppisztolyos golyói fogadták őket. A gárdisták nem tévesztettek célt. Az ellenség, egész halomnyi tetemet hátrahagyva, megfutamodott. A gárdisták ellenőrizték fegyvereiket, s kénytelenek voltak megállapítani, hogy fogytán a lőszerük. Közben egy motor dübörgött fel, s géppisztolyosaink egy ellenséges páncélost s mögötte előrenyomuló gyalogosokat pillantottak meg. A gárdisták tüzet nyitottak, főleg a páncélos látóréseire céloztak, a harcjármű azonban ólomzáport köpködve a hóra, egyenesen feléjük tartott.

Ekkor váratlanul egy ágyúlövés dördült el a mieink felől. A német páncélos megremegett, majd megállt. Páncéltörő tüzéreink siettek parancsnokuk utasítására géppisztolyosaink segítségére. A négy gárdista felhasználta utolsó kézigránátjait. Az életben maradt hitleristák fejvesztett futásban kerestek menedéket. A domb lejtőjén több tucat ellenséges holttest hevert.

Lev Osanyin, a hadseregünknél tartózkodó költő az alábbi sorokban énekelte meg ezt a hőstettet[5]:

Négy szovjet katona a hóban
Tudja: mi a kötelesség —
Vállukon egy-egy géppisztoly van,
Elöl — századnyi ellenség.

Életveszélyben, elcsigázva
Haladnak, s a halál szele
Közöttük jár, de él a gárda —
Biztos a gárdista keze.

Ádáz harc volt, rövid küzdelem,
Hős volt a négy, mind élnek ők —
Nem hagyta el élve egyetlen
Fasiszta sem a harcmezőt.

5 ЦА МО СССР, ф. 358, оп. 5867, д. 17, л. 48.

A csapásmérő csoportosítás középső arcvonalszakaszán egységeink a február 26-án és 27-én vívott sikeres harcok eredményeképpen 5—6 kilométerre nyomultak előre, miközben sűrű védelmi akadályrendszert küzdöttek le. A támadás első hete alatt a Dmitrijevka, Viszokaja szakaszon áttörték az ellenség fővédőövét, és számos támpontot foglaltak el a mögöttes védelmi terepszakaszon.

Február 27-én az ellenség zsizdrai csoportosítása válságos helyzetbe került, mivel az ötnapos heves harcokban hadseregünk magasabbegységei élőerőben és harci technikai eszközökben egyaránt súlyos veszteségeket okoztak a hitleristáknak. Ráadásul a német parancsnokságnak nem sikerült a támadásunk elhárításához szükséges mennyiségű hadműveleti tartalékot az áttörési szakaszhoz előrevonni. E mozzanatban haladéktalanul ütközetbe kellett volna vetnünk a 9. harckocsihadtestet, amelynek segítségével véglegessé tehettük volna a Zsizdra alatt harcoló ellenség szétverését. A frontparancsnokság azonban nem engedélyezte a hadtest bevetését.

A gyakorlatban tehát február 27-én estefelé egyedül csak a 217. lövészhadosztály állt kiegészítésképpen rendelkezésünkre, de még az sem teljes állománnyal. Hosszas kérlelésem után I. Sz. Konyev tábornok, frontparancsnok engedélyezte, hogy a 217. hadosztály passzív szakaszáról kivonjak két lövészezredet. Jefim Vasziljevics Rizsikov ezredesnek, e magasabbegység parancsnokának azt a feladatot adtam, hogy február 28-án keljen át a Jaszenok folyón, J. Sz. Vorobjov 97. hadosztályának egységeivel együttműködve vegye birtokba Jaszenok lakótelepet, és jusson ki az Osztrovszkij, Dubisi terepszakaszra. Sajnos Rizsikov ereje e feladat végrehajtásához túlontúl kevésnek bizonyult.

Az ellenséges parancsnokság az erősen megtépázott 208. és 211. gyaloghadosztályát hamarosan megerősítette a Rzsev s Vjazma körzetéből ide átdobott friss és teljes értékű 239. és 321. gyalog-, továbbá az 5. és 9. páncéloshadosztállyal. Ennek következtében március 1-re az áttörés arcvonalán úgy módosultak az erőviszonyok, hogy hat ellenséges hadosztállyal (köztük kettő páncélos volt) nekünk nyolc lövészhadosztályunk állt szemben. Általános fölényünk elenyésző mértékű volt, a harckocsikban viszont az ellenség háromszoros fölényre tett szert. A tűzeszközökben javunkra mutatkozó túlerőt pedig kiegyenlítették egyrészt az ellenség szilárd műszaki berendezései, másrészt az a körülmény, hogy az ellenség a természetes terep adta lehetőségeket védelmének megerősítésére használhatta fel.

Miután a hadsereg csapatai négy, eddig tartalékban levő harckocsidandárral (összesen 110 harckocsival) egészültek ki, március 7-én a Poliki, Jaszenok-tó szakaszon áttörték a mögöttes védelmi terepszakaszt, és az ellenséges páncélosokkal s gyalogsággal vívott súlyos

harcok után középen 5 kilométernyire törtek előre, miközben felszabadították Askovo Nyizsnyejét, Askovo Verhnyejét, Poliki község keleti részét, Verhnyaja Akimovka keleti és középső részét, valamint a Kresztyanszkaja Gorát nyugatról és délről övező és harcászati szempontból előnyös helyzetet biztosító magaslatokat. Itt tehát sikerült megfelelő megindulási terepszakaszt birtokba vennünk a Zsizdra és Brjanszk irányába mérendő csapáshoz. Ám, ebben a számunkra valóban kedvező pillanatban sem kaptuk meg a frontparancsnokság engedélyét a 9. harckocsihadtest áttörésbe való harcbavetéséhez.

Az ellenség sietve ellenrendszabályok előkészítésébe kezdett, hogy megakadályozza a részünkről elért siker továbbfejlesztését. Mindenekelőtt igyekezett aktívabbá tenni tűztevékenységét az általunk sikeresen áttört arcvonalszakaszon. Tüzérsége különösen azokat a szakaszokat vette tűz alá, amelyeken csapataink még nem tudták beásni magukat. Azután lázas sietséggel kezdtek beérkezni az ellenség nagy erejű tartalékai is.

Az erőviszonyok fokozatosan az ellenség javára billentek. A már korábban Zsizdra körzetébe átdobott páncélos- és gyaloghadosztályokon kívül újabb három magasabbegységet csoportosítottak át, a 110., 134. és 296. gyaloghadosztályt.

Tekintettel e körülményre, továbbá a Brjanszki és Központi Front támadási szakaszain kialakult helyzetre, V. D. Szokolovszkij vezérezredes, a Nyugati Front újonnan kinevezett parancsnoka elhatározta, hogy hadseregünk szüntesse be további támadását, és vonuljon védelembe.

Így ért véget a zsizdrai hadművelet. A hadsereg csapatai a harcok során tanúsított hősiességük és kitartásuk ellenére sem tudták maradéktalanul végrehajtani feladataikat. A harcok eredménye azonban nyilvánvalóan nem az ellenségnek kedvezett.

1943 tavaszán, a Nyugati Irányon kezdeményezett szinte valamennyi támadó tevékenység a kapkodás és túlzott sietség jegyeit viselte magán. Akkoriban még igen frissen éltek bennünk a Vörös Hadsereg Sztálingrádnál aratott fényes győzelmei, amelyek a fasiszta megszállók szovjet földről való kiűzésének kezdetét jelentették. Ebben a helyzetben sokan azt hitték, hogy az ellenség erkölcsileg immár megtört és ha nem hagyjuk magához térni, szakadatlanul és egyre újabb és újabb irányokban csapásokat mérünk rá, hamarosan végérvényesen összeomlik. Sajnos, még egyes frontparancsnokokon is ilyen téves meggyőződés lett úrrá, és makacsul igyekeztek minél hamarabb a sztálingrádi diadalhoz hasonló sikereket elérni.

Nem véletlenül jegyezte meg a legfelsőbb főparancsnok 1943. február 23-án kiadott 95. számú parancsában, hogy bár győzelmeink

valóban nagy jelentőségűek, „ebből azonban nem következik, hogy a hitleri hadsereggel már végeztünk s a Vörös Hadseregre már csak az a feladat vár, hogy azt országunk nyugati határáig üldözze...

Az ilyen gondolkodás saját erőnk túlbecsülését, az ellenség erejének lebecsülését jelenti, s kalandorságot jelent. Az ellenség vereséget szenvedett, de még nincs legyőzve. A német fasiszta hadsereg... válságos helyzetben van, de ez még nem jelenti azt, hogy nem térhet magához. A német területrablók elleni harc még nem ért véget — ez a harc csak most bontakozik ki, csak most lángol fel. Ostobaság volna azt hinni, hogy a németek harc nélkül elhagyják országunk akár csak egy kilométernyi területét is."[6]

A szovjet csapatok február folyamán, Zsizdra körzetében, továbbá Orjoltól és Szevszktől délnyugatra végrehajtott aktív tevékenysége arra kényszerítette a német hadvezetést, hogy sürgősen erősítse meg orjoli csoportosítását. Szabad tartalékai azonban nem voltak. Ekkor határozta el végleg csapatai teljes kivonását a rzsev—vjazmai hídfőből. Ha tehát támadásunk nem is járt nagy eredményekkel, bizonyos része mégis csak volt e hídfő felszámolásában, amelyet Hitler és közelebbi katonai tanácsadói hosszú ideig — és nem is alaptalanul — a Moszkva elleni támadás ugródeszkájának tekintettek. Ez volt az a pillanat, amikor a hitleristáknak egyszer s mindenkorra le kellett mondaniuk a szovjet főváros elfoglalásáról szőtt ábrándjaikról. A rzsev—vjazmai hídfő felszámolása a Vörös Hadsereg helyzetét az egyik legfontosabb hadászati irányban javította meg, hiszen az ellenség 130—160 kilométerre visszavonult, az arcvonal pedig 300 kilométerrel megrövidült. A főhadiszállás két hadsereget és egy harckocsihadtestet vont ki tartalékba. Csapataink előtt pedig megnyílt az út Szmolenszk felé és tovább, nyugatra.

Mégis mindazok, akik a Nyugati Front 16. hadseregének és a Brjanszki, meg Központi Front főerőinek állományában harcoltak az ellenség orjoli hídfője ellen, kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy az ellenséggel vívott hősi harcuk nem érte el teljesen kitűzött célját. Ennek ellenére a legfelsőbb főparancsnok nagyra értékelte a hadsereg katonáinak önfeláldozó küzdelmét: a 16. hadsereget rövidesen gárdahadsereggé szervezték át.

Miközben mi az ellenség orjoli hídfőjének felszámolásán fáradoztunk, a hitlerista hadvezetésben — mint később tudomásunkra jutott — megérlelődött az elhatározás, hogy felszámolja csapataink kurszki kiszögellését, ezért annak mindkét oldalára, vagyis Orjol körzetébe és Belgorod körzetébe egyre újabb erőket vonultatott fel.

6 *Sztálin:* A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra, Budapest, 1949. 88—89. old.

NEGYEDIK FEJEZET

A „CITADELLA"-HADMŰVELET ÖSSZEOMLÁSA

1974 májusában, a francia televízió rendezésében alkalmam volt részt venni egy vitában. A tv-vitára különböző országokból érkeztek Párizsba katonai vezetők, történészek, köztük német részről Holländer ezredes, a Wehrmacht 78. rohamhadosztályának egykori parancsnoka és Klink, ismert nyugatnémet történész, a „Citadella"-hadműveletről szóló terjedelmes és rendkívül elfogult monográfia szerzője. A vita tárgya a kurszki csata volt.

Immár több mint három évtized választ bennünket el a második világháború eseményeitől, de az iránta megnyilvánuló érdeklődés cseppet sem csökken. A vita a legszélesebb európai társadalmi körök figyelmét keltette fel. Erre való tekintettel a francia televízió sok ezer főnyi kollektívája egy időre még a sztrájkját is félbeszakította, hogy vitánkat a helyszínről közvetíthesse. Éles vita alakult ki közöttünk. Hiszen Nyugaton a mai napig is különféle elmeszülemények keringenek a kurszki csatáról, s ezekben éppen a nyugatnémet történészek és memoárírók tettek szert nagy gyakorlatra. Ezért azután delegációnk nem egy esetben kényszerült arra, hogy cáfolhatatlan tényekkel leplezze le a történelemhamisítók nyílt vagy gondosan álcázott hazugságait.

A háborút követő években a magam részéről — s, gondolom, valamennyi elvtársam — aprólékosan tanulmányoztam a Nagy Honvédő Háború hadműveleteit, természetesen különösen azokat, amelyekben személyesen is alkalmam volt részt venni. A tömérdek — saját és német — okmány, továbbá a szovjet és külföldi szerzők műveinek megismerése számos olyan fontos részletet tett világossá számomra, amelyekről a harcok során nem tudtunk, de nem is tudhattunk. Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy visszaemlékezéseimben felhasználjam ezeket az értesüléseket, hiszen nélkülük feljegyzéseim nem lennének teljesek, sőt elfogultak, egyoldalúak lennének. Vallom ugyanis, hogy a memoárszerzőnek nemcsak magáról kell beszélnie, hanem inkább arról az időről, amelyben élt.

Jól emlékezetembe vésődött 1943 tavasza. A tavasz ebben az évben

már korán beköszöntött, az utakat a sártenger néhány nap alatt járhatatlanná tette. Az ember azt hihette volna, hogy éppen ezért csendesedett el a harctevékenység. Méghozzá nem is csak nálunk, a Nyugati Fronton. A hadműveleti jelentésekből tudtuk, hogy hasonló — háborús viszonyok között szokatlan — csend uralkodik (persze ez csak viszonylagos csend volt, hiszen a háborúban állandóan dörögnek a fegyverek) mindenütt, a Sarkvidéktől egészen Novorosszijszkig.

Már azért is meglepő volt mindez, mert az elmúlt tél folyamán nem csillapodtak a harcok. Csapataink elsöprő csapást mértek az ellenségre Sztálingrádnál, egy 330 000 fős német csoportosítást vertek szét és ejtettek fogságba, a csata védelmi időszakában pedig az ellenség ezenfelül 700 000 katonáját és tisztjét vesztette el. Aztán következtek sikereink az Észak-Kaukázusban, a Don felső szakaszán, a leningrádi blokád áttörése, az ellenség Gyemjanszk körzetében, Moszkvától nyugatra berendezett hídfőjének felszámolása. Csapataink a Donyecmedencében és Ukrajna délkeleti részében törtek előre. Röviden szólva, megkezdődött a fasiszta áradat kiűzése a szovjet földről. A sztálingrádi katasztrófától fejét vesztett német hadvezetés lázas igyekezettel szedte össze minden erejét, hogy feltartóztassa a Vörös Hadsereg előretörését, és ellentámadást indított a Délnyugati és Voronyezsi Frontunk ellen. A hitleristáknak azonban nem sikerült ezt a hadműveleti sikert hadászati méretűvé fejleszteni. Nem tudtak Kurszk körzetébe előretörni.

Most meg egyszerre teljes lett a csend. A német újságok arról cikkeztek, hogy mindennek a tavaszi sártenger az oka. Már jól bevált szokássá vált a németeknél, hogy kudarcaikat az időjárással, a zord orosz éghajlattal mentegessék. Ezt tették a Moszkva alatti és a sztálingrádi harcok idején is. Mi azonban tisztában voltunk vele, hogy itt más okról van szó. A harctéri szélcsend — ezt már túlontúl jól tudtuk — vihart jelez. Ezúttal különösen dühödtnek ígérkezett a vihar. Kétségtelen volt, hogy nem egyszerűen arról van szó, hogy az ellenség csendesebb lett, hanem új csapáshoz gyűjt erőt.

De hol következik be ez a csapás?

Azt hiszem, ezen a tavaszon — a marsalloktól a vöröskatonákig — mindannyian aggodalmas kíváncsisággal fürkésztük a térképet, amelyet szeszélyes kanyargással szelt ketté az arcvonal. A Barents-tengertől, Murmanszktól nyugatra indult el, onnan majdnem függőlegesen ereszkedett dél felé, Velikije Lukiig, itt 45 fokos szögben délkeletnek fordult Novoszilig, és ívben tört meg a németek által elfoglalt Orjol körül. Majd nyugatra fordult a kígyóvonal, hogy Szevszktől keletre ismét meredeken dél felé ereszkedjék Szumiig, s keletnek fordulva Belgorodot megkerülve újra derékszögben megtörjön és Csugujev

mellett délkeletnek forduljon. Az arcvonal tehát mély kiszögelléseket alkotott mindkét oldalon. A logika azt diktálta, hogy éppen itt, ezekben a kiszögellésekben kell megkezdődniük a közelgő nyári hadjárat főbb eseményeinek. És nemcsak azért, mert az arcvonalban keletkezett cikcakkok megkönnyítették a szárnyakra mért csapásokat. Ezek a mély kanyarulatok olyan hadászati fontosságú körzeteket öveztek, amelyekben jól kiépített úthálózat volt, s amelyekben mindkét fél legjelentősebb erőt képviselő és leginkább hadrafogható csoportosításai zsúfolódtak össze. Az ezen arcvonalszakaszokon elért esetleges siker igen széles távlatokat nyithatott meg a győztes előtt.

Az egységeknél és magasabbegységeknél jártamban-keltemben gyakran voltam fültanúja a zászlócskákkal teletűzdelt térképek mellett kerekedett élénk vitáknak. Mindenki harcolni akart és minden katonánk azon törte a fejét, honnan lehetne jobban és biztosabban támadni. És ha már a század- és zászlóaljszintű stratégák gondolatait is ennyire foglalkoztatja a kurszki és a belgorodi kiszögellés, nem kétséges, hogy a vezérkarokban — a miénkben és az ellenségében is — szintén e csábító domborulatokra függesztik az emberek a szemüket.

Április második felében berendeltek a Nyugati Front törzsébe. Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij tábornok, frontparancsnok ismertette a legfelsőbb főparancsnok 1943. április 16-i parancsát: harcosaink hősiességének és katonai képzettségének jutalmaképpen 16. hadseregünket 11. gárdahadsereggé szervezik át. A jelenlevők forrón gratuláltak nekem, a frontparancsnok azonban jókívánságai mellett figyelmeztetett is:

— A levelezésben az ön hadseregét egyelőre változatlanul 16. hadseregként szerepeltetjük. Nincs értelme, hogy az ellenség figyelmét idő előtt felhívjuk rá...

Jelentettem V. D. Szokolovszkijnak, hogy a hadsereg csapatainak átcsoportosítása befejezéshez közeledik. A kapott parancs értelmében Szuhinyicsitől és Kozelszktől délre, a Zsizdra folyó mentén rendezkednek be védelemre, és a folyó déli partján szilárdan kezükben tartják jelentős méretű hídfőjüket. Fokozott erővel folytatjuk a velünk szemben álló ellenség felderítését, folyamatban van a személyi állomány kiegészítése és kiképzése, védőállásaink tökéletesítése.

— Jól van — helyeselt a frontparancsnok, majd az asztalon kiterített térképhez vezetett, s megkérdezte: — Nos, hogyan értékelik a helyzetet a gárdistái?

— Várják a parancsot az orjoli kiszögellésben levő ellenség bekerítésére és megsemmisítésére — feleltem mosolyogva.

— Nono, Ivan Hrisztoforovics, csak lassabban az ilyen szóbeszédekkel! — fortyant fel A. P. Pokrovszkij altábornagy, a front törzsfőnöke.

A frontparancsnok elmosolyodott:

— Lám csak, milyen az élet: behívatjuk a hadseregparancsnokot, hogy egy szigorúan titkos tájékoztatást adjunk neki, s kiderül, hogy már a katonái is mindent tudnak...

— Büszke vagyok rá, hogy ilyen bölcs harcosok parancsnoka lehetek!

— Jól van, félre a tréfával, amit most hall majd tőlem, arról senki más nem tudhat.

Ezután Vaszilij Danyilovics röviden elmondta, hogy értesítést kaptak a vezérkartól a főhadiszállás előzetes elgondolásairól. Egy nagyarányú támadó hadműveletről van szó. A Nyugati, Brjanszki és Központi Front csapatainak északkeletről és délről mért találkozó irányú csapásokkal szét kell szabdalniuk és megsemmisíteniük az ellenség orjoli csoportosítását.

A fronttörzs már megkezdte csapataink támadási tervének kidolgozását — tette hozzá Pokrovszkij altábornagy. — Számítson rá, hogy az ön hadseregének fontos szerepet szánunk benne.

Így szereztem már áprilisban tudomást arról, hogy hadseregünknek egy nagyarányú hadműveletben kell részt vennie, bár természetesen akkor még egyikünk sem sejtette, hogy ez a hadművelet a második világháború egyik legnagyobb csatájának, a hatalmas kurszki csatának a szerves részét fogja képezni.

Egyszerre mindkét kezünk tele lett munkával: fel kellett vonultatni a csapatokat — sajátjainkat és a megerősítőket egyaránt, fel kellett készítenünk a törzseket, át kellett vennünk a beérkező fegyvereket és harci technikát, ki kellett egészítenünk az egységeket, alegységeket, kiképezni a harcosokat, s nem utolsósorban igen rövid idő alatt ki kellett dolgoznunk a hadműveleti tervvel kapcsolatos javaslatainkat.

Csak később tudtuk meg, milyen lázas sietséggel készült az ellenség is a küszöbönálló nyári hadjáratra. A harmadik birodalom vezetői az arcvonal kanyarulataira összpontosították figyelmüket. A német vezérkar e kiszögelléseket alkalmas ugródeszkának tekintette, amelyek segítségével visszavághat a téli vereségekért. A térképre rajzolt északi és déli irányból meredező nyilak csábító távlatokat ígértek: a kurszki ívben elhelyezkedett szovjet csapatok bekerítését és megsemmisítését, az arcvonal kiegyenesítését, erők és eszközök felszabadítását a további támadáshoz. S ami a legfontosabb, megszűnik az a veszély, hogy az oroszok a messzire nyugatra kiugró kurszki kiszögellésből újabb csapást mérnek.

Igaz, Hitler munkatársai eleinte nem voltak azonos véleményen. Az OKW — a német fegyveres erők legfelsőbb főparancsnoksága — Jodl vezette törzse egy ideig úgy vélekedett, hogy Sztálingrád után

aligha érhetnek el döntő hadászati sikereket Keleten. Ezért azt javasolták, hogy fő erőfeszítéseiket helyezzék át a földközi-tengeri hadszíntérre a nyugat-európai védelem megingathatatlan voltának bizonyítása és a nyugati hatalmakkal kötendő fegyverszünet feltételeinek megteremtése érdekében. Ezt a véleményt a német haditengerészeti vezetés törzse is osztotta. Mussolini, Hitler „tengelybeli" társa meg, akit alaposan megrémített 8. hadseregének pusztulása, egyenesen ideiglenes fegyverszünet megkötését indítványozta a Szovjetunióval. A szárazföldi csapatok főparancsnokságának (az OKH) törzse, amely Zeitzlerrel az élén a keleten folyó harctevékenységet irányította, abból a feltevésből indult ki, hogy mindenekelőtt a Vörös Hadsereg támadó erejét kell megtörni, s csak azután helyezzék át a küzdelem súlypontját Nyugatra. A fasiszta Kelet-szakértők véleménye e cél eléréséhez szükséges konkrét módszerek tekintetében sem volt egységes. Egyes tábornokok és tábornagyok afelé hajlottak, hogy a hadászati védelem keretei között kell mozgó hadműveleteket indítani, majd a későbbiekben, egy erre alkalmas pillanatban ellentámadásba kell átmenni, hogy a legmesszebbmenően meggyengítsék a szovjet csapatokat és esetleg magukhoz ragadhassák a hadászati kezdeményezést. A legfontosabb — erősítgették — nem a területek megvédése, hanem az, hogy minél érzékenyebb veszteségeket okozzanak az ellenségnek.

De minden viszály nyomban elült, amint megszólalt a német monopolkapitalizmus hangadóinak kara. Márpedig ők megfellebbezhetetlenül kinyilatkoztatták, hogy nem kívánják elveszteni Ukrajnát, de főleg a Donyec-medencét. Kruppnak, Flicknek és a hozzájuk hasonlóknak pedig olyan kétségbevonhatatlan tekintélyük volt a harmadik birodalomban, hogy azzal senki sem mert szembeszállni.

Most már csak két konkrét kérdés várt eldöntésre. Az első: megvárják-e a szovjet csapatok támadását, vagy megelőzzék-e azt, a második pedig: hová irányítsák főcsapásukat.

A Führer és közelebbi munkatársai azon a véleményen voltak, hogy jobb, ha nem várják be a szovjet támadást, hanem ők csapnak le elsőként a mi védelmünkre. Mivel azonban azok az erők, amelyeket a hitlerista hadvezetés erre a célra felszabadíthatott volna, viszonylag korlátozottak voltak, úgy döntöttek, hogy nem az egész arcvonalon támadnak, csupán a kurszki kiszögellés körzetében, annál is inkább, mert már 1943 tele óta szerették volna azt levágni. Ezt bizonyítja Manstein is, aki állítja, hogy a kurszki ív felszámolásának gondolata tőle származik. Ez újabb cáfolat azoknak a burzsoá történelemhamisítóknak az állításaira, akik még ma is azt igyekeznek bizonyítani, hogy ez az ötlet egyedül Hitleré volt.

Nos, március első felében a Wehrmacht szárazföldi csapatainak

törzse Zeitzler vezérezredes irányításával befejezte a terv kidolgozását. A terv Hitler jóváhagyása után, március 13-án, az 5. számú hadműveleti parancsban („Direktíva a legközelebbi hónapok harctevékenységére") öltött testet, amelyben az alábbiakat írták elő:

„Várható, hogy az oroszok a tél és a tavaszi olvadás elmúltával, anyagi tartalékok képzése és magasabbegységeik személyi kiegészítése után, felújítják támadásukat.

Ezért feladatunk az, hogy lehetőleg egyes helyeken megelőzzük őket támadásunkkal, azzal a céllal, hogy legalább az egyik arcvonalszakaszon rájuk kényszerítsük akaratunkat, amint az jelenleg már érvényesül is a »Dél« hadseregcsoport arcvonalán.

A többi arcvonalszakaszon feladatunk a támadó ellenség elvéreztetésére szorítkozik. E helyeken idejében rendkívül szilárd védelmet kell kiépítenünk, aminek útja a nehézfegyverek alkalmazása, állásaink műszaki berendezéseinek tökéletesítése, a szükséges szakaszokon aknazárak telepítése, támpont-rendszerű mögöttes védőállások kiépítése, mozgó tartalékok képzése stb."[1]

A „Dél" hadseregcsoportnak adott parancs úgy szólt, hogy április közepére vonjon össze erős páncéloscsoportosítást Harkovtól északra, a „Közép" hadseregcsoporté pedig, hogy Orjoltól délre hozzon létre csapásmérő csoportosítást. Ezeknek a csoportosításoknak délről és északról mért csapásokkal kellett bekeríteniük és megsemmisíteniük a kurszki kiszögellés körzetében elhelyezkedett szovjet csapatokat. E hadművelet később (április 15-én) a „Citadella"-hadművelet fedőnevet kapta.

Itt említem meg, hogy sokáig nem tudtuk felfogni, miért ezt a nevet adták a hitleristák a hadműveletnek. Hiszen a citadella erődöt, vagy egy erőd részét, mindenesetre azonban valami mozdulatlan, szilárd építményt jelent. Itt pedig támadásról volt szó. Aztán német források alapján sikerült megállapítani: ők úgy értették, hogy a harmadik birodalom az „Európa-erőd" mindkét — keleti és nyugati — oldalának védelmezése közben a citadellából — vagyis ennek az erődnek a belső várából — végrehajtott elszánt kirohanásokkal meríti ki az erődöt ostromló ellenséget és vívja ki végső soron a győzelmet.

Ismétlem, semmiképpen sem szándékozom arról meggyőzni az olvasót, mintha a szovjet hadvezetés — s még kevésbé, hogy e sorok szerzője — 1943 tavaszán ismerte volna az ellenséges tervek valamenynyi részletét. Csupán azt állítom, hogy a szovjet legfelsőbb főparancsnokságnak sikerült idejében felfednie az ellenség elgondolásának lényegét.

1 «Совершенно секретно! Только для командования!», с. 499.

Emlékszem, hogy amikor május közepe táján Vasziljevszkij marsall, vezérkari főnök meglátogatta hadseregünket, bizalmasan tájékoztatott arról, hogy a főhadiszállás birtokában levő adatok szerint a hitleristák hamarosan támadást indítanak a kurszki kiszögellésben védelemre berendezkedett Központi és Voronyezsi Front csapatai ellen. Alekszandr Mihajlovics még azt is megjegyezte, hogy erre vonatkozólag a főhadiszállásnak és a vezérkarnak a legkülönbözőbb helyekről származó és minden kétséget kizáró értesülések állnak a rendelkezésére.

Természetesen csak a háború után sikerült megtudnom, milyen sokféle csatornákon futottak be akkoriban az ellenség 1943 nyarával kapcsolatos terveiről szóló tájékoztatások. A jól megszervezett hírszerzés a győzelem egyik legfontosabb feltétele. A felderítés minden fajtájának szakszerű megszervezése, a fő célok elérésére való összpontosítása és a megszerzett értesülések ésszerű, rugalmas felhasználása a hadművészet elengedhetetlen része. A szovjet hadvezetés valóban minden lehetőséget megragadott az ellenség 1943 nyári hadjárattal kapcsolatos szándékainak megismerésére, meglehetős pontossággal tudta, mire készül az ellenséges tábor, még annak a szigorú titkosságnak ellenére is, amellyel a „Citadella"-hadművelet előkészületeit körülvették. Így például azt is idejében megtudtuk, hogy a hadművelet eredetileg április végére kitűzött kezdetét előbb május 3-ra, majd május 15-re, végül még ennél is későbbre halasztották.

Vasziljevszkij látogatására visszatérve el kell mondanom, hogy négyszemközti beszélgetésünk alkalmával Alekszandr Mihajlovics nyomatékosan hangsúlyozta, milyen nagy jelentőséget tulajdonít a legfelsőbb főparancsnok a 11. gárdahadsereg részvételének az orjoli német fasiszta csoportosítás szétzúzására irányuló hadműveletben. Harcértéke alapján, mondotta, a hadsereg csapásmérő hadseregnek felel meg, és a legfelsőbb főparancsnok joggal vár tőle sikereket a küszöbönálló hadműveletek során.

A beszélgetést követően Alekszandr Mihajlovics nagy figyelemmel ismerkedett meg a hadsereg tevékenységi sávjában kialakult hadműveleti-harcászati helyzettel, majd meghallgatta jelentésemet a hadművelet tervezéséről és előkészítéséről. Különösen az érdekelte részletesen, hogyan szervezzük meg az ellenséges védelem teljes harcászati mélységben történő áttörését. Az volt a benyomásom, hogy jelentésem, valamint a törzstől s a fegyvernemi és szolgálati főnöktől kapott tájékoztatások általában megnyugtatták Alekszandr Mihajlovicsot végzett munkánkkal kapcsolatban.

Az áttörésre tervezett intézkedéseink helyességének ellenőrzésére Vasziljevszkij az arcvonalra is kilátogatott, hogy a figyelőpon-

tokról szemrevételezze az ellenség védelmének általános jellegét, megismerkedjék azokkal a körülményekkel, amelyek között a hadsereg csapatainak a rohamhoz szét kell bontakozniuk, és támadásukat a német csapatok védelmének mélységében ki kell fejleszteniük. Megfelelő biztonsági rendszabályok mellett indultunk Alekszandr Mihajloviccsal, P. N. Kulikov haditanácstag és I. T. Grisin hadseregtörzsfőnök kíséretében egy dzsipen a Semjakino községtől délre berendezett hadsereg-figyelőpontra. Innen a tervezett áttörési szakasz egészét betekinthettük. Mint az várható is volt, A. M. Vasziljevszkij, aki még a háború előtt bőséges tapasztalatokra tett szert a csapatok „ezred—hadosztály-hadtest" szinten történő harckiképzése terén, meglehetős biztonsággal tájékozódott a terepen. A németek elleni nagyszabású hadműveletek előkészítésének és levezetésének aktív részeseként hozzáértéssel tudta értékelni, melyek az ellenséges védelem rendszerében a legfontosabb, kulcsfontosságú ellenállási gócok, és számos értékes tanáccsal is ellátott bennünket azok leküzdéséhez.

E szemrevételezés után visszatértünk a hadseregtörzsbe. Elutazása előtt Alekszandr Mihajlovics még egyszer hangsúlyozta, hogy a főhadiszállás birtokában levő felderítési adatok szerint a hitlerista hadvezetés mégiscsak elsőként lesz kénytelen megindítani támadását a kurszki ívben védelemre berendezkedett Központi és Voronyezsi Front csapatai ellen. Hiszen a fő hadszíntéren — nálunk és Nyugat-Európában is — a jelenleg kialakult általános politikai és katonai helyzet a németeket erre kényszeríti.

Április 15-én jelent meg Hitler újabb, 6. számú hadműveleti parancsa, amely már határozottabb formában fogalmazza meg a hadművelet célkitűzéseit:

„Az egyik csapásmérő hadsereg Belgorod körzetéből, a másik pedig Orjol D körzetéből indított lendületes és gyors koncentrikus támadással kerítse be és semmisítse meg a Kurszk körzetében levő ellenséges csapatokat."[2]

Ugyanilyen egyértelműen fogalmazta meg a Führer a hadművelet jelentőségét is: „E hadművelet döntő jelentőségű. Gyors és döntő sikert kell elérnie. A támadás révén az év tavaszára és nyarára a mi kezünkbe kell kerülnie a kezdeményezésnek. Ezért valamennyi előkészítő rendszabályt a legnagyobb pontossággal és eréllyel kell elvégezni. A főcsapások irányaiban a legjobb magasabbegységeket, a legjobb fegyverzetet, a legjobb parancsnokokat és a legnagyobb mennyiségű

2 «Совершенно секретно! Только для командования!», с. 499—502.

lőszert kell alkalmazni. Minden parancsnokot, minden közkatonát hasson át e támadás döntő jelentőségének tudata."[3]

A német hadvezetés a „Citadella"-hadművelet tervezésével egyidejűleg sietve hozzálátott annak előkészítéséhez is. Az élőerőben elszenvedett veszteségek pótlása, a szétvert magasabbegységek és egységek újjászervezése érdekében a fasiszta vezetők a totális mozgósításhoz folyamodtak. Minden 17—50 éves fegyverfogható férfit behívtak a hadseregbe. Annak érdekében is mindent elkövettek, hogy pótolják a haditechnikában, fegyverekben elszenvedett veszteségeiket, növeljék a haditermelést. Kiemelt súlyt helyeztek az új páncélosokra, a „Párduc" és „Tigris" harckocsikra, valamint a „Ferdinánd" típusú nehéz rohamlövegekre. A repülőgépipar megkezdte a korszerűsített „Focke Wulff—190—A" és a „Hänschel—129" gépek gyártását.

Különösen a kurszki kiszögellésben készültek a hitleristák erőltetett ütemben a harcokra. Az Orjoltól délre és Harkovtól északra harcoló csapatok személyi állományát, harci technikáját kiegészítették, számos hadosztályt vontak ide a szovjet—német arcvonal más szakaszairól. A német hadvezetés, felbátorodva az európai második front megnyitásának halogatásán, Franciaországból és Németországból öt gyaloghadosztályt irányított Kurszkhoz. Ugyancsak itt vonták össze páncélos-magasabbegységeiket, amelyekhez Hitler és tábornokai nagy reményeket fűztek, valamint a Franciaország, Norvégia és Németország területén állomásozó légierő jelentős részét (öt repülőcsoportot).

1943. július elejére a kurszki irányban, a Központi és Voronyezsi Front csapatainak sávjában tevékenykedő ellenséges csoportosítás állományát közel ötven hadosztályra duzzasztották fel (34 gyalog-, 14 páncélos- és 2 gépesített hadosztály). Ezek teljes létszáma elérte a 900 000 katonát és tisztet, s 10 000 löveggel és aknavetővel, mintegy 2700 páncélossal és rohamlöveggel, több mint 2000 repülőgéppel rendelkeztek. A hadművelet egyik résztvevője, Mellenthin tábornok, a 48. német páncéloshadtest egykori törzsfőnöke beismeri, hogy „egyetlen támadást sem készítettek úgy elő, mint ezt".[4]

A kurszki kiszögellés északi arcvonalával szemben, a Központi Front sávjában a 9. német hadsereg nyolc gyalog-, hat páncélos- és egy gépesített hadosztályból álló csapásmérő csoportosítása vonult fel. A csoportnak a kapott feladat szerint északról kellett Kurszk felé támadnia. A kiszögellés déli arcvonalával szemben — ahol a Voronyezsi Front csapatai voltak védelemben — a 4. német páncéloshadsereg és a „Kaempf"-hadműveleti csoport (nevét a parancsnokló

3 «Совершенно секретно! Только для командования!», с. 499—502.

4 *Меллентин,: Ф.* Танковые сражения 1939—1945 гг. М., 1957, с. 191. (Fordítás angolból.)

tábornokról kapta) bontakozott szét. Ezek csapásmérő csoportosításai öt gyalog-, nyolc páncélos- és egy gépesített hadosztályt foglaltak magukba.

A német hadvezetés nagy reményeket fűzött ahhoz, hogy a hadműveletre nyáron kerül sor. Hiszen a fasiszta haderők tábornoki kara szüntelenül azt hajtogatta, hogy a német csapatok nem annyira a Vörös Hadsereg erőteljes csapásai miatt szenvedtek vereséget Moszkva és Sztálingrád alatt, mint inkább „Tél tábornok", vagyis a harctevékenységet megnehezítő és a páncélosok, valamint repülőgépek alkalmazását akadályozó oroszországi havazások és fagyok következtében. De majd — mondogatták — a nyári időjárásban újra megmutatja a német hadsereg, hogy mire képes.

A szovjet fél nemcsak megismerte az ellenség terveit, hanem hadseregének állandóan gyarapodó erejét, hős népének határtalan erkölcsi és anyagi energiáját állította velük szembe. Addigra a harci technika tekintetében már kétszeres fölénybe kerültünk az ellenséggel, harcoló hadseregünk létszáma pedig 20 százalékkal volt magasabb az ellenségénél.

A legnagyobb erőfölényt a szovjet hadvezetés a kurszki kiszögellés körzetében hozta létre. Csupán két frontunk — a Központi és a Voronyezsi Front — állományában 1 336 000 ember, 19 100 löveg és aknavető, több mint 3400 harckocsi és rohamlöveg, valamint 2172 repülőgép volt, tehát lényegesen több, mint az ebben a körzetben harcoló teljes német csoportosításában.

A csapatoknál gondos, szerteágazó felkészülés folyt a nyári hadjáratra. A csapatok szervezetét korszerűsítették, és a legújabb harci technikai eszközökkel látták el őket.

Intézkedések történtek a csapatoknál végzett pártpolitikai munka további tökéletesítésére is. Az SZK(b)P KB határozata alapján az alapszervezetek a zászlóaljakban alakultak meg, az ezredek pártirodái pedig pártbizottsági hatáskört kaptak. Mindennek következtében a kommunisták irányítása az alsóbb szinteken is javult. A csapatok állományába tízezrével áramlottak be újonnan bevonult kommunisták, s ez tovább növelte a katonák harci kedvét. 1943-ban a fegyveres erőkben több mint két és fél millió kommunista és két milliónál több komszomolista szolgált.

Mint már utaltam rá, április második felében ismertették velünk a Nyugati, Brjanszki és Központi Frontok erőivel tervezett nagyarányú támadó hadművelet előzetes elgondolását. Eszerint a hadművelet első szakaszában az ellenség orjoli csoportosítását kellett koncentrikus csapásokkal bekeríteni és megsemmisíteni. E szakasznak kellett megteremtenie a Brjanszk, majd a Dnyeper felső szakasza felé

irányuló későbbi általános előrenyomulás kibontakozásának a feltételeit.

A hadművelet kidolgozása az alábbi sorrendben történt: miután a frontparancsnokságok a vezérkartól megkapták a hadművelet előzetes elgondolását és a támadás megszervezésével kapcsolatos általános utasításokat, elkészítették a frontok konkrét feladatainak a tervezetét. E munkába azoknak a hadseregeknek a parancsnokait is bevonták, amelyeknek a terv szerint részt kellett venniük a hadműveletben. A terveket ezután a vezérkar véleményezte és a legfelsőbb főparancsnok hagyta jóvá. Nekem e munka valamennyi szakaszában alkalmam volt részt venni.

A Nyugati Front parancsnoka, V. D. Szokolovszkij vezérezredes és a Brjanszki Front parancsnoka, M. A. Rejter altábornagy közösen dolgozta ki a támadás megszervezésére vonatkozó egyeztetett javaslatot. A mi 11. gárdahadseregünknek, állományában kilenc lövészhadosztállyal, két harckocsihadtesttel és más megerősítő eszközökkel, azt a feladatot szánták, hogy törje át Kovelszktől délre az ellenség védelmét, majd csapását szigorúan déli irányba — Hotinyec felé — fejlessze tovább, hogy mélyen a németek orjoli csoportosításának oldalába és hátába kerüljön. Az ellenséges védelem áttörése után bal szárnyunk mögül kellett előretörnie a Brjanszki Front velünk szomszédos 61. hadserege három hadosztályának. Feladatuk az ellenséges védelem felgöngyölítése, s ezáltal a mi támadásunk kelet felőli biztosítása.

A hadműveletben igen fontos szerep várt a Brjanszki és Központi Front főerőire. Az előbbinek Novoszil körzetéből kellett erőteljes csapást mérnie az orjoli kiszögellés csúcsára, és Orjolt kellett elfoglalnia. A Központi Front csapatainak viszont Poniri körzetéből északnyugat felé, a 11. gárdahadsereggel szembe kellett támadniuk, hogy Hotinyec körzetében közösen bezárják a bekerítés gyűrűjét.

I. T. Grisin vezérőrnaggyal, a hadsereg törzsfőnökével együtt sokáig tanakodtunk a térképek és számvetések felett. Ivan Tyihonovics mind a parancsnoki, mind a törzsmunkában nagy tapasztalatokkal rendelkezett. Minél mélyebbre hatoltunk a feladat tisztázásába, annál világosabban láttuk meg a fronttörzsnek a 11. gárdahadsereggel kapcsolatos tervében a sebezhető pontokat.

Tisztában voltam vele, milyen nehéz dolog megszervezni az olyan magasabbegységek együttműködését, amelyek egyazon feladatot hajtanak végre, de különböző frontok állományába tartozó hadseregek alárendeltségében vannak — még ha e frontok egymással szomszédosak is. Bonyolította a helyzetet, hogy támadásról volt szó, amikor igen gyorsan kell reagálni a helyzet változásaira, amikor erőkkel és

eszközökkel egyaránt gyors, lendületes manőverekre van szükség. Ráadásul mindkét frontnak más, tőlünk igen távol eső szakaszokon kellett főerőikkel csapást mérniük: a Nyugati Front a szmolenszki hadműveletre készült, a Brjanszki pedig Novoszil körzetéből indít támadást Orjol ellen.

Vajon lehet-e ilyen körülmények között szoros együttműködést szervezni a két front szárnyain harcoló hadseregek között? Sajnos erre aligha lehetett számítani.

Amennyiben azonban a csapás végrehajtására összevont erők központi vezetés alá kerülnének, mindjárt könnyebb lenne a dolog. Ez már azért is fontos lenne, mert a támadás előkészítésére igen szűkös határidőt kaptunk, mindössze 20 napot, ami a késői tavaszi olvadás miatt egyáltalán nem tekinthető elégnek.

A támadás iránya is zavart kissé bennünket: szigorúan déli irányba, Hotinyec felé. Az elgondolás valóban hatásos: a Központi Front csapataival együttműködve az ellenség teljes orjoli csoportosítását bekerítjük. Azt azonban már nem vették figyelembe, hogy az ellenség itt óriási erőkkel rendelkezik, sőt a védelme is éppen itt a legszilárdabb. Mi történik, ha mi mélyen előretörünk, a Központi Front csapatai meg nem érnek be idejében? Mivel a hadsereg nagy térségben lenne kénytelen erőit szétszórni, ez esetben elkerülhetetlenül elvesztené támadó lendületét, erejét, és végül is egymaga válna az erős oldaltámadások célpontjává, sőt esetleg el is vághatnák saját csapataitól.

Az élet bebizonyította, hogy a bekerítésre irányuló támadás rendszerint akkor ér el sikert, ha az ellenséges védelem áttörése után a támadó csapatok kijutnak a hadműveleti térségbe, és gyors ütemben tudnak jelentős távolságokat leküzdeni, majd létre tudják hozni a bekerítés külső és belső gyűrűjét, még mielőtt az ellenség erőt tud gyűjteni a csapás elhárítására.

A kialakult helyzet elemzése és az annak alapján készített számvetések azt sugallták, hogy nem számíthatunk szoros együttműködésre a Központi Front csapásmérő csoportosításával. A Központi Fronttal szemben Model 9. hadserege és a „Közép" hadseregcsoport 2. hadserege erőinek egy része készült csapást mérni azzal a feladattal, hogy a „Kaempf" hadműveleti csoport 4. páncéloshadseregével és a „Dél" hadseregcsoporttal együttműködve kerítsék be és semmisítsék meg a kurszki kiszögellésben levő szovjet csapatokat. E helyzetben várható volt, hogy Rokosszovszkij tábornok csapatait elkerülhetetlenül és huzamosabb ideig heves védelmi harcok fogják lekötni. Vajon képesek lesznek-e ezután gyorsan leküzdeni azt a 120 kilométert, amely őket Hotinyectől elválasztja?

Úgy látszik, a hadművelet elgondolása a sztálingrádi ellentámadás

hatása alatt született meg, amelynek során a két front — a Délnyugati és Sztálingrádi Front — csapásmérő csoportosításai egymással szemben több mint 200 kilométeres út megtétele után, pontosan a megadott helyen tudták bezárni a bekerítés gyűrűjét. Igen ám, de Sztálingrádnál a csapást az ellenség gyenge szárnyaira mérték, a bekerítési manővert pedig a mögöttes területei ellen hajtottuk végre, ahová nem tudott tartalékokat irányítani, mert azokat a hatalmas város utcáin folyó harcok emésztették fel. Orjol körzetében merőben más helyzet alakult ki. Az ellenség itt hosszú ideje épülő szilárd védelemmel és olyan erős csoportosítással rendelkezett, amely maga is támadni készült. Ez kissé arra a helyzetre hasonlított, amelyben Harkov alatt voltunk 1942 tavaszán. Akkor is olyan ellenséges csoportosításra terveztük csapásunkat, amely maga is támadásra készült fel. Akkoriban a reális erőviszony felületes elemzése kudarchoz vezetett.

Így hát, mindent mérlegelve, arra a következtetésre jutottunk, hogy a hadművelet elgondolása módosításra szorul. Célszerűbb lenne megelégedni egy szerényebb méretű, de valósabb feladattal: 11. gárdahadseregünk Kozelszk D körzetéből és a Brjanszki Front 61. hadseregének északkelet felől mért koncentrikus csapásaival kerítsük be és semmisítsük meg a Model 9. hadseregét észak felől fedező ellenséges bolhovi csoportosítást. Ehhez kívánatos lenne, ha mindazokat az erőket, amelyeknek a zsizdrai hídfőből kell támadniuk, vagyis mind a tizenkét lövészhadosztályt (beleértve a szomszéd három hadosztályát is) a 11. gárdahadsereg parancsnokságának rendelnék alá, a 61. hadsereget pedig a főhadiszállás tartalékából néhány hadosztállyal és egy harckocsihadtesttel erősítenék meg. Véleményünk szerint a bolhovi csoportosítás szétverése olyan rést ütne az ellenség védelmében, amelyet aligha lesz képes lezárni. Ennek következtében meginogna e térségben a hadműveleti stabilitása, s ezáltal létrejönnének a kedvező feltételek ahhoz, hogy csapataink tovább nyomuljanak előre dél felé, az orjoli ellenséges csoportosítás oldalába és hátába.

Elképzeléseinket részletesen jelentettem a frontparancsnoknak, de érveimet Vaszilij Danyilovics Szokolovszkij nem találta eléggé meggyőzőnek. Ez engem felettébb lehangolt.

Április végén Moszkvába rendelték Szokolovszkijt, engem, valamint M. A. Rejter tábornokot, a Brjanszki Front akkori parancsnokát és P. A. Belov tábornokot, a 61. hadsereg parancsnokát.

Antonov tábornok, vezérkarifőnök-helyettes fogadott bennünket, és meghallgatta a frontparancsnokok elképzeléseit. Én, a számveté-

seimre és a felderítési adatokra való hivatkozással ismét megpróbálkoztam álláspontom kifejtésével.

Ezúttal Maksz Andrejevics Rejter volt az, aki leginkább velem szemben foglalt állást, kijelentve, hogy túlságosan a biztonságra törekszem; és hogy minden támadó hadműveletben van bizonyos kockázat.

Erre azt feleltem, hogy a kockázatot összhangba kell hozni a pontos számvetésekkel. Érvelésem azonban senkit sem győzött meg. A Nyugati és Brjanszki Front parancsnokai között már kialakult a közös vélemény, a vezérkar vezetése pedig nem tartotta lehetségesnek, hogy bármit is megváltoztasson.

Én azonban továbbra is makacsul kitartottam elgondolásom mellett, mire Rejter tábornok, bosszúságát nem is titkolva, megjegyezte:

— De hát Ivan Hrisztoforovics, minek makacskodsz, hiszen már mindent egyeztettünk, minden világos.

E vitában tehát, ahogy mondani szokták, legyőztek, de meg nem győztek.

Röviddel ezután a főhadiszállásra hívtak be bennünket. Az értekezletet Sztálin vezette. Antonov vezérezredes tájékoztatta őt az orjoli hadművelet elgondolásáról és a frontparancsnokok javaslatairól. Átfogóan alapos jelentését Sztálin igen figyelmesen hallgatta végig. Utána néhány kérdés feltevésével igyekezett pontosabban megismerkedni a frontok közötti együttműködés részleteivel.

Én tűkön ültem. Pillanatok kérdése, és a legfelsőbb főparancsnok jóváhagyja a tervet, s az vastörvénnyé válik. De hogyan szálljak vitába egy olyan javaslattal, amelyet a vezérkar már jóváhagyott? Hiszen előfordulhat, hogy félremagyarázzák a konokságomat. Akkor még meglehetősen rövid ideje voltam hadseregparancsnok.

Közben már kezdték is összetekerni a térképeket. Ekkor a főparancsnok megkérdezte:

— Mindenki egyetért a javaslattal? Van-e esetleg valakinek másféle véleménye?

Ez volt számomra az utolsó lehetőség. Engedélyt kértem véleményem elmondására. Sztálin némi meglepődéssel, de ugyanakkor teljes jóindulattal pillantott rám:

— Tessék.

A térképeket újra szétteregettük. Izgalmamat visszafojtva előadtam álláspontomat. Miután befejeztem, végigfuttattam tekintetemet a jelenlevőkön, előre sejtve, hogy „a nagy hármas" — a két frontparancsnok és a vezérkarifőnök-helyettes — nyomban nekem esik. Egy-két percig csend honolt a szobában. Aztán előbb Szokolovszkij, majd utána Rejter kért szót. Mindketten igyekeztek

megcáfolni érveimet. Különösen Rejter érvelt hevesen. Ellenvetéseit a következő szavakkal fejezte be:

— Sztálin elvtárs, Bagramjan konokul hadakozik azért, hogy olyan körülményeket teremtsenek számára, amelyek megkönnyítik feladata végrehajtását. Ha rá hallgatunk, kiderül, hogy nemcsak megerősíteni kell a 11. gárdahadsereget, hanem a tevékenységét a szomszédjai csapásaival is támogatni kell.

Sztálin, aki mindeddig figyelmesen tanulmányozta a térképet, most felemelte fejét, kivette fogai közül a pipáját, majd minden sietség nélkül megpödörte bajuszát. Mindenki hallgatott. Rejter megrovó pillantást vetett rám, mint aki azt mondja: „Ugye figyelmeztettünk, hogy hallgass. Nem hallgattál ránk, most majd magadra vess!"

Egyszer csak nagyon halkan és nagyon nyugodtan megszólalt a legfelsőbb főparancsnok:

— De hiszen Bagramjan helyesen szólt. És az én véleményem az, hogy egyet kell értenünk a javaslatával. Ami pedig azt illeti, hogy egy parancsnok igyekszik minél kedvezőbb körülményeket teremteni feladatának a végrehajtásához, ez nagyon dicséretes dolog. Hiszen kudarc esetén őrá hárul minden felelősség...

Senkinek sem akaródzott folytatni a vitát. Változatunkat — nagy megelégedésemre — lényegesebb módosítások nélkül jóváhagyták.

Valamennyi hadosztályt, amelyeknek részt kellett venniük a Kovelszktől délre fekvő ellenséges védelem áttörésében, a mi alárendeltségünkbe helyezték. A 11. gárdahadsereg feladata most úgy módosult, hogy miután a Glinnaja, Zsukovo terepszakaszon leküzdötte az ellenség védelmét, főerői forduljanak délkeletre, és támadjanak Bolhov ellen, ahová északkelet felől, velünk találkozó irányban a Brjanszki Front 61. hadseregének is ki kellett jutnia. Hadseregünknek pedig csak az ellenség bolhovi csoportosításának szétzúzása után kell Hotinyec felé előnyomulnia.

Moszkvából igen emelkedett hangulatban érkeztem vissza. Most már szilárdabban bíztam a sikerben, bár tisztában voltam vele, mekkora felelősséget vállaltam magamra. Visszaérkezésem után nyomban I. V. Bolgyin altábornagyhoz, az 50. hadsereg parancsnokához siettem, akinek át kellett adnom a Zaprudjétől Homutovóig terjedő régi védelmi sávunkat és azon magasabbegységek egy részét, amelyek a zsizdrai hadművelet idejére hadseregünknek voltak alárendelve.

Már régi ismeretség fűzött I. V. Bolgyinhoz, ehhez az okos és szívélyes emberhez. Tudtam róla, hogy katonai szolgálatát még a cári hadseregben kezdte. A Nagy Honvédő Háború kitörésekor a Beloruszsziai Különleges Katonai Körzet parancsnokhelyettese volt. Már az első harcokban olyan katonai vezetőnek bizonyult, aki a legkiélezet-

tebb és leghátrányosabb helyzetben is képes eligazodni és helyesen cselekedni. Amikor egy bekerítésben rekedt, Bolgyin egy jól összeforrott harcos- és parancsnoki csoportot vezetett ki harcolva az új arcvonalra. A moszkvai csatában az 50. hadsereg Tula védelmében az ő parancsnoksága alatt tüntette ki magát. Az átadásra kerülő csapatokat kissé szőrszálhasogató módon, de minden bürokratikus huzavona nélkül vette át, és április 29-én alá is írtuk a megfelelő jegyzőkönyvet.

Hadseregünknek, amelynek állományába most a 8., 16. és az újonnan megalakuló 36. gárda-lövészhadtest, valamint az 1. és 5. harckocsihadtest tartozott, új sávhatárokat jelöltek ki, mégpedig jobbról a Koleszovo, Poljakovo, Subnyik, balról pedig a Kljuszki, Belokameny, Zsukovo, Durnyevo vonalon. A peremvonal a Zsizdra folyó mentén húzódott, benne a már említett, déli parton létesített hídfővel. A hadsereg védelmi arcvonalában mindössze két hadosztály — a 217. és 108. — védett, később a 16. gárda-lövészhadosztályt is az első vonalba vittük ki. A hadsereg többi ereje a hadtápterületen, az arcvonaltól 40—90 kilométer távolságra összpontosult. Ugyanitt állt szervezés alatt — főként a zsizdrai hadművelet során a főhadiszállás tartalékából a hadseregnek átadott önálló tüzérdandárokból és ezredekből az áttörő tüzérhadtest, továbbá a 36. gárda-lövészhadtest parancsnoksága. A hadsereghez szakadatlanul érkeztek a csapatok. A támadás megindulásának pillanatában már 12 lövészhadosztályunk (köztük kilenc gárdahadosztály), két harckocsihadtestünk, négy harckocsidandárunk, két harckocsiezredünk, egy tüzérhadtestünk, három tüzérosztályból állt a főhadiszállás tartalékából két légvédelmi tüzérhadosztályunk, hét műszaki zászlóaljunk volt.

Ily módon tehát a 11. gárdahadsereg állománya nemcsak kiegészült, hanem jelentősen meg is újult.

A május 1. előtti napon patrónusaink, moszkvai munkások látogattak Matcsino községbe (ide települt át a hadseregtörzs). A moszkvaiakkal már régóta szoros kapcsolatban álltunk. A hadseregtörzset a főváros Szverdlovszk kerülete, hadosztályainkat pedig más moszkvai kerületek patronálták. Barátságunk gyökerei mélyek és erősek voltak. Patrónusaink irántunk tanúsított figyelmességének egyszerű oka volt: több, immár dicsőséges nevet kivívott gárdahadosztályunk indult harci útjára a moszkvai népfelkelés magasabbegységeként. Annak idején a főváros falainál harcoltak, ott született meg harci dicsőségük is.

Azt hiszem, ez a legjobb alkalom arra, hogy legalább három hadosztályunkról szóljak.

Az 1. Moszkvai Proletár gépkocsizó lövészhadosztály sok évig Moszkvában állomásozott, és a Vörös Hadsereg egyik legjobb hadosztályaként emlegették. A háború elején Jakov Grigorjevics Krejzer

ezredes volt a hadosztály parancsnoka. 1941. július 3-án a hadosztály találkozóharcot vívott Guderian páncélosaival, amelynek során megállította és visszavetette az ellenséget. A szmolenszki ütközetben tanúsított hősiességért a proletár-hadosztály sok harcosát tüntették ki, J. G. Krejzer pedig a Szovjetunió Hőse címet kapta meg. Ezt követően Moszkva ezerszámra küldött népfelkelő harcosokat a magasabbegységbe. Ezredeiben megtalálhatók voltak a „Sarló és kalapács"-gyár kohászai éppen úgy, mint a Moszkvai Autógyár, a mityisinszki mozdonyjavító üzem és más fővárosi üzemek munkásai és mérnökei vagy a vasutasok. A hadosztály harcaiban vitt véghez hőstettet Pavel Birjukov, Nyikolaj Minajev, Lena Kovalcsuk és sokan mások. A hadosztály az elsők között vívta ki magának a gárda címet.

1943-ban a magasabbegység parancsnoka Nyikolaj Alekszejevics Kropotyin vezérőrnagy volt.

A 11. gárdahadosztály, amelynek parancsnoka Ivan Fjodorovics Fegyunykin vezérőrnagy volt, első harcát a 18. Moszkvai Népfelkelő hadosztály néven vívta meg. A hadosztályt a főváros Leningrád kerületének dolgozói alakították meg, de állományában ott voltak az orehovo—zujevi munkások és a Moszkvai terület Kurszki és Krasznogorszki körzeteinek munkásai és kolhozparasztjai is. Vjazma körzetében estek át a tűzkeresztségen.

Három álló napig rohamozta az ellenség a népfelkelők védelmi szakaszát, de nem tudta áttörni. Később a 18. hadosztály a 16. hadsereg kötelékében Moszkvát védte, részt vett az ellentámadásban is. Harcosainak a főváros védelmében tanúsított hősiességéért és helytállásáért a hadosztályt a gárdista címmel és a Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

A 84. gárdahadosztály (parancsnoka: Georgij Boriszovics Petyersz vezérőrnagy) Moszkva Kujbisev kerületében alakult meg mint a 4. Moszkvai Népfelkelő Hadosztály. 1941 júliusában lépett először harcba, és az arcvonalon az összfegyvernemi hadrendi számozásnak megfelelően a 110. hadosztály nevet kapta. E magasabbegység harcosai küzdöttek Narofominszktól délre, a kijevi országúton, és nagyrészt az ő érdemük volt, hogy a hitleristák nem tudtak itt áttörni. Ezt követően ez a hadosztály szabadította fel Narofominszkot, Borovszkot, Verejátot, s 1943. április 10-én gárdahadosztállyá alakult át...

Május elsejét tehát patrónusainkkal együtt ünnepeltük, akik az ünnepi nagygyűlésen felolvasták a moszkvai Szverdlovszk kerület dolgozóinak a gárdistákhoz írott levelét. A magam részéről érdemrendeket és érdemérmeket nyújtottam át a zsizdrai hadműveletben kitűnt harcosoknak és parancsnokoknak. A küldöttséggel együtt érkezett moszkvai művészek pedig nagyszerű hangversenyt adtak.

...A törzs munkatársai még az alvásról is megfeledkeztek. Az ember azt hihetné, hogy húsz nap nem is rövid idő. Hiszen már ennél rövidebb idő alatt is készítettünk elő hadműveleteket. Igen ám, de nekünk nagyon erős védelmet kellett áttörnünk, amelyet az ellenség hosszú ideig épített, tökéletesített. Ezenkívül az előttünk álló ellenség is erős volt. Értesüléseink szerint az első lépcsőben kettő, a közelebbi hadtápterületen újabb öt, köztük egy páncélos hadosztálya volt. Arra is fel kellett készülnünk, hogy a hitleristák erős tartalékokat vetnek be ellenünk, hiszen ezek a tartalékok rendelkezésére állnak, mivel maguk is támadásra készülnek.

Mindenekelőtt szeretnék néhány, a csapatok állományát érintő kérdést tisztázni. A mi hadosztályaink a háború éveiben 8—9000 fősek voltak, a németek viszont 14—16 000 fősek. Ha ehhez még azt is figyelembe vesszük, hogy a védelem mindig kisebb erőket igényel, mint a támadás, úgy már nem is volt olyan jelentős túlerőnk.

Az előttünk elterülő terep sem volt egyébként túlságosan alkalmas a támadáshoz: erdők borították, horhosok, folyók szeldelték sűrűn át, s ezeket az ellenség védelmi terepszakaszokként igyekezett felhasználni. Mi már megtanultuk, milyen sokba kerül minden egyes lépés az ilyen terepen. A fődolog az, hogy kizárttá teszi a harckocsik tömeges alkalmazását, márpedig azok nélkül nem lehet áttörni a hadműveleti térségbe. Bármeddig nézegettük is az ellenség védelmét fogazott vonalakkal és karikákkal ábrázoló térképet, továbbra is aggodalommal szemléltük a különböző térképjeleket. A Zsizdra folyón túl hegyes-völgyes, lankásan emelkedő hátság terült el. Keresve sem lehetne megfelelőbb helyet találni az állások és figyelőpontok berendezéséhez. Utána meg erdők következnek, amelyeket itt-ott mocsarak tarkítanak. Az általunk kiválasztott támadási sávot jobbról és balról a Resszeta és a Vityebety folyók határolják. Ezek jelentékeny akadályt jelenthetnek majd az áttörés kiszélesítésekor, hiszen az ellenség e terepszakaszok mögül váratlan csapásokat mérhet a mi szárnyainkra.

A terepet nem csupán a térképen tanulmányoztuk. Felderítőink számtalanszor bejárták már a tervezett támadási körlet útjait, ösvényeit. Sok felvilágosítással szolgáltak a légi fényképek és a partizánoktól meg a helyi lakosságtól kapott tájékoztatások is.

A törzs tisztjeivel együtt különböző figyelőkből, amelyeket műszakijaink művészi módon telepítettek a magaslatokon (egyet valóban mesteri módon egy évszázados erdei fenyő terebélyes lombozatában rendeztek be), magam is gondosan tanulmányoztam az ellenség védelmi rendszerét és egyre inkább meggyőződtem róla, hogy a fasiszták igen ügyesen használták ki a terep sajátosságait és nem vesztegették hiába az idejüket. Az egész megfigyelhető szakaszon — márpedig

ez jó 18 kilométer távolságot jelentett — keresztül-kasul csakúgy hemzsegtek a fedezékek és lövészárkok. Jól meg tudtuk különböztetni egymástól a fő- és második védőövet és a reteszállások sorát is.

Az ellenséges fővédőöv főállásból, valamint az ezred- és hadosztálytartalékok állásaiból állott. Mélysége 5—7 kilométer volt, peremvonala a Glinnaja, Dugyino, Szeraja, Zsukovo terepszakaszon húzódott. A második védőöv a peremvonaltól 8—9 kilométeres távolságban húzódott a Holmiscse, Medincevo, Uljanovo vonalon, majd tovább a Vityebety folyó déli partja mentén egészen Durnyevóig.

Az ellenség a Resszeta és Vityebety folyókra támaszkodó reteszállásokat épített ki annak megakadályozására, hogy a fővédőöv áttörése után a támadás arcvonalát a szárnyak felé ne szélesíthessük ki.

A fővédőöv valamennyi állásában támpontrendszert létesítettek. Ha az ember alaposan szemügyre vette a túlsó oldalt, még az egymással lövész- és közlekedőárkokkal összekötött páncélkupolákat is jól kivehette. A hitleristák ezeket jobbnak tartották a fa-földerődöknél, mert jobban beleolvadnak a terepbe és kevésbé sebezhetők. A peremvonalat és a fontosabb mélységi állásokat aknamezőkkel és drótakadályokkal biztosították. A legerősebb védelmi csomópont Dugyino községnél települt, a Zsizdra völgye fölött emelkedő fennsíkon. Ez volt az a kulcsfontosságú állás, amely elzárta az utunkat.

A hitleristák nagy gondot fordítottak a páncélelhárításra. Felderítőink számtalan álcázott páncéltörő és rohamlöveget fedtek fel. A fasisztáknak külön e célra kiképzett páncélvadász különítményeik voltak, a harckocsiveszélyes irányokat aknamezőkkel és különféle műszaki akadályokkal zárták le, a Fomina folyó egész déli, ingoványos partját harckocsilépcsőkkel tűzdelték meg.

Hát bizony, nem csekély nehézségek vártak ránk.

Hadseregünknek nemcsak az ellenséges védelmet kellett önállóan áttörnie, de a sikert is önmagának kellett kifejlesztenie egészen a hadművelet teljes mélységéig.

Mindezt figyelembe vettük a hadművelet előkészítése során, és úgy döntöttünk, hogy egy 16 kilométeres szakaszon vonjuk össze erőink zömét, vagyis gyakorlatilag valamennyi csapatunkat az összes tűz- és technikai eszközeikkel egyetemben, a megmaradt 22 kilométeres arcvonalon pedig egyedül a 217. lövészhadosztályt bontakoztatjuk szét.

A terv szerint a főcsapást a 8. lövész- és a 36. gárda-lövészhadtesttel a Belij Verh és Ozsigovo községek közötti 7 kilométeres szakaszon kellett mérnünk, míg a kisegítő csapást a 16. gárda-lövészhadtesttel a Glinnaja, Szeraja közötti 9 kilométeres terepszakaszon. A gyorscsoportot az 5. és 1. harckocsihadtest alkotta.

Tartalékban mindössze a 108. lövészhadosztályt tartottam. A tüzérek és repülők is megkapták feladataikat.

Még élénken éltek emlékezetemben a zsizdrai hadművelet előtt elkövetett hibáink. A fronttörzs akkor egymás után küldte hozzánk a tüzérezredeket, amelyek minél előbb szerettek volna beérkezni kijelölt gyülekezési körleteikbe, s közben elhanyagolták az álcázást. Az ellenség persze észrevette a nagy mozgolódást. Nem nehéz megérteni, mit éreztem azokban a percekben, amikor szögtávcsövemben megláttam, hogy azon a szakaszon, amelyen a következő napon támadnunk kellett, fekete felhőkként vonulnak fel a német páncélosok, tüzérségi vontatók ágyúikkal és a gyalogságot szállító gépkocsik. Ennek nem szabad még egyszer előfordulnia!

A fronttörzsben május 8-án megtartott értekezleten a front parancsnoka és haditanácstagja is felszólalt. Mindketten hangsúlyozták a hadművelet fontosságát, és rámutattak, hogy végrehajtását nem véletlenül bízták a gárdahadseregre. A párt, a kormány, a nép bizton hiszi, hogy a gárdisták nem vallanak szégyent!

Másnap a hadtestparancsnokokkal, valamint a fegyvernemi és szolgálati ág főnökökkel szemrevételezést végeztem, hogy közvetlenül a helyszínen tisztázhassuk az előttünk álló tevékenység egyes részleteit.

Jelentős kiegészítéseket kaptunk, mindegyik hadosztályunk létszáma elérte a 7—7500 főt. Valamennyi magasabbegységben gyakorlatokat folytattunk le, mégpedig ahhoz hasonló terepen, amelyen támadniuk kellett. A műszakiak az ellenségnél látottakhoz hasonló erődítményeket is építettek. A gyakorló harcokban a tüzérek és harckocsizók is részt vettek. Mindenki — vöröskatonák, parancsnokok, különböző szintű törzsek — egyaránt megfeszített erővel készültek.

Határidőre felkészültünk, s már csak a jelt vártuk. Ekkor azonban azt a közlést kaptuk a fronttörzstől, hogy a támadás halasztást szenved. Később tudtuk csak meg, mi volt ennek az oka. A szovjet hadvezetés valóban jelentős erőfölényt alakított ki az ellenséggel szemben és mindent biztosított ahhoz, hogy megsemmisítő csapást mérhessünk rá. Ekkor azonban olyan döntés született, hogy ne mi támadjunk elsőnek. Csak szegje a nyakát az ellenség, csak törjön bele a foga a védelmünkbe, csak aztán csapunk majd le rá. Bölcs döntés volt. Míg korábban kényszerűen vonultunk védelembe, és igyekeztünk annak révén időt nyerni tartalékaink előrevonásához, az erőgyűjtéshez, most ez már tervszerű védelem volt. Erősebbek voltunk az ellenségnél, mégis védelemre rendezkedtünk be, hogy meggyengítsük a hitlerista csapatokat, s ezáltal még teljesebbé tegyük későbbi vereségüket.

Június végén Zsukov marsall, a legfelsőbb főparancsnok helyettese látogatott hozzánk. Ekkorra már törzsünkben tartózkodott N. N. Voronov tábornok, a Vörös Hadsereg tüzérfőnöke, A. J. Golovanov tábornok, a távolsági bombázó repülők parancsnoka, valamint V. D. Szokolovszkij tábornok, frontparancsnok.

Georgij Konsztantyinovics Zsukov a hadműveleti tervvel akart megismerkedni. Különösen afelől érdeklődött részletesen, hogyan szándékozunk áttörni az ellenség védelmét és hogyan akarjuk bevetni az áttörésbe a harckocsihadtesteket. Ugyancsak nagy figyelemmel hallgatta meg a marsall Pjotr Szergejevics Szemjonov altábornagynak, a hadsereg tüzérparancsnokának jelentését.

Én már régóta ismertem Georgij Konsztantyinovicsot. Megfontolt, határozott, parancsoláshoz szokott ember volt. A háború alatt Zsukov általános hírnevet szerzett magának nagyszabású hadműveletek hozzáértő megszervezésével. Most nekünk éppen kapóra jöttek a tanácsai. Nem is fukarkodott velük. A legfontosabb tanácsa a következő volt: a gyalogság és harckocsik rohamát ne a tüzérségi előkészítést követően indítsuk meg, ahogy megszoktuk, hanem aközben, mert így az ellenség majd nem tud megfelelően felkészülni a csapás elhárítására.

A javaslat mindnyájunknak tetszett. A tüzérek N. N. Voronov irányításával nyomban helyesbítették is a tüzérségi támadás tervét, és azt újra egyeztették a lövészparancsnokokkal.

Búcsúzáskor Zsukov még figyelmeztetett, hogy a németek támadása a legközelebbi napokban várható, csapásaik a Központi és Voronyezsi Front szakasza ellen irányulnak majd, de mi is készüljünk fel mindennemű meglepetésre.

Nem tudtuk, mit tegyünk a hídfőbe szállított hatalmas mennyiségű lőszerrel. Támadásunkat elhalasztották, az ellenség viszont csapásra készül. Mi lesz, ha betör a hídfőbe? Sokáig nem tudtuk elszánni magunkat arra, hogy visszaszállítsuk a folyó északi partjára, de végül is éppen hozzá akartunk fogni, amikor hirtelen azt az utasítást kaptuk, hogy fokozzuk csapataink támadási készenlétét.

Július 2-án délelőtt A. P. Pokrovszkij altábornagy, a front törzsfőnöke hívott fel telefonon.

— Olyan értesüléseink vannak, hogy a németek legkorábban július 3-án, de legkésőbb 6-án indulnak meg — közölte. — A vezérkar utasítása, hogy fokozzuk a felderítést és az ellenség megfigyelését.

Július első napjai a szomszédos arcvonalszakaszokon végig rendkívüli feszültségben teltek el. Az átszököttek vallomásaiból ismeretessé vált, hogy a német csapatok támadását július 5-én hajnalra tűzték ki. A rohamra készülő hitleristákra erős tüzérségi csapásokat zúdítottunk.

Az ezek következtében elszenvedett veszteségek lelohasztották az ellenséges csapatok támadó kedvét.

Megindultak a heves harcok. Előfordult, hogy mindkét fél részéről egyazon időben 1500 harckocsi vett részt bennük. Az ellenség a veszteségeivel mit sem törődve egyre újabb és újabb erőket vetett támadásba. Sikerült is a kurszki kiszögellés északi arcvonalán, Poniri és Olhovatka alatt 10—12 kilométerre, délen, Kocsetovka és Prohorovka körzetében pedig 30—35 kilométerre benyomulnia csapataink harcrendjébe.

Mi pedig az utolsó simításokat végeztük előkészületeinken. És bár hihetetlen súlyos harcok folytak, hadvezetésünk egyetlen hadosztályt sem emelt ki a mi csapásmérő csoportosításunkból. Ez már önmagában is azt bizonyította, hogy a főhadiszállás bízik harcoló csapataink helytállásában.

Végre megjött a rég várt parancs. Az általános támadás kezdetét július 12-re tűzték ki. Sietve megkezdtük a csapatok előrevonását. Három éjszaka alatt hat lövészhadosztályt, négy harckocsihadtestet, két harckocsiezredet és a teljes tüzérséget kellett előrevonnunk a támadás terepszakaszára. Mindegyik lövészhadosztály részére két-két, a harckocsidandárok és -ezredek részére pedig egy-egy menetvonalat készítettünk elő. A csapatok előrevonási ütemtervének pontos végrehajtását a menetvonalakon települt és feszesen megszervezett forgalomszabályozás, valamint a megindulási körletekben telepített komendáns őrsök rendszere biztosította.

Július 9-én és 10-én a zászlóalj- és századparancsnokok, valamint a támogató alegységek parancsnokai utoljára szemrevételezték a terepet, hogy véglegesen tisztázzák a roham megszervezésével kapcsolatos összes kérdést.

A hadsereg csapatai immár két hónapja készültek a támadásra úgy, hogy közben szakadatlanul az ellenséges légi felderítés megfigyelési körzetében és az ellenség által az erre legmegfelelőbb magaslatokra telepített számtalan földi figyelőőrs látóhatárán belül tartózkodtak. A harcosok és mindenekelőtt a parancsnokok és politikai munkások becsületére vált, hogy semmi sem árulta el a németeknek a szándékainkat. Mint később kiderült, még csak nem is gyanították, hogy e körzetben csapás készül védelmük ellen.

Az alaposan és sokoldalúan átgondolt álcázási rendszabályok megtették a magukét. A csapatok kizárólag éjjel mozogtak. A harckocsik, gépkocsik és vontatók tompított világítással haladtak, a motorok zaját pedig az ellenséges peremvonalra mért tűzrajtaütések és a német lövészárkok felett köröző repülőgépeink zúgása nyomta el.

Azt, hogy mennyire rejtve sikerült előkészítenünk támadásunkat,

a kurszki csata nyugatnémet kutatói is bizonyítják, köztük olyan illetékes személyek is, mint Heinrici vezérezredes, a 2. német hadsereg egykori parancsnoka, vagy Hauck hadtörténész. Közös művükben ezt írják: „A csata első négy napja után[5] a szomszédos frontszakaszokon — az orjoli kiszögellésben és Harkov alatt — semmiféle jele sem volt az orosz támadás előkészületeinek... Még mindig teljesen tisztázatlan volt, milyen tevékenységet tervez az ellenség ezeken a szakaszokon..."[6]

Ez pedig azt jelenti, hogy támadásunk kezdete előtt három-négy nappal az ellenségnek egyáltalán semmiféle adata sem volt arra vonatkozólag, hogy arcvonalának áttörésére készülünk.

Heinrici és Hauck a továbbiakban kijelenti, hogy a hitlerista hadvezetés annyira biztos volt az orjoli kiszögellésben levő szovjet csapatok passzív magatartásában, hogy tartalékait is elvonta ebből a körzetből. „Július 9-én Hitler kielégítette a »Dél« hadseregcsoport parancsnokságának többszöri kérését, és engedélyt adott neki tartalékai felhasználására. A »Közép« hadseregcsoport is úgy határozott, hogy saját tartalékaiból felhasznál két magasabbegységet, az Orjol körzetében elhelyezkedett 10. gépesített és 36. gyaloghadosztályt."[7]

Július 10-re virradó éjszaka a saját, július 11-re virradó éjjel pedig az ellenség akadályain nyitottunk átjárókat.

Ezt megelőzően a mi harcálláspontunkon dolgozó Alekszandr Jevgenyevics Golovanov tábornokkal, a távolsági bombázó repülők parancsnokával megterveztük az ellenséges védelemre, főként Dugyinóra, a legerősebb ellenállási csomópontra mérendő tömeges csapásokat. Golovanov 100 nehézbombázót jelölt ki erre a célra, amelyeknek két támadást kellett végrehajtaniuk, az egyiket a július 11-re, a másikat pedig július 12-re virradó éjjel. Meglehetősen bonyolult feladatot jelentett, hogy úgy szervezzük meg a repülőgépek lépcsőzetes célra irányítását, hogy közben saját csapataink biztonságát se veszélyeztessük, hiszen 2000 kilogrammos bombákat alkalmaztak. Ehhez a fényjelzések egész rendszerét kellett kidolgoznunk azoknak a helyeknek a megjelölésére, ahol saját csapataink tartózkodtak. Ezúttal is megmutatkozott, milyen tehetséges szervező A. J. Golovanov: a nehézbombázók mindkét csapásukat pontosan a megadott időpontban, igen pontos célzással hajtották végre és igen nagy segítséget nyújtottak nekünk. A támadó fél mindig azon aggodalmaskodik, elég hatékonyan sikerül-e felhasználni lőszerét, nem hiába lövik-e ki azokat. Ez akkor

5 A kurszki kiszögellés mindkét szárnyán megindult német támadás kezdetéről van szó, vagyis július 5—8-ról.

6 *Heinrici, G.—Hauck, W.:* Zitadelle. Wehrwissenschaftliche Rundschau, H. 8—10, 1965. S. 587.

7 *Heinrici, G.—Hauck, W.:* idézett mű, S. 588.

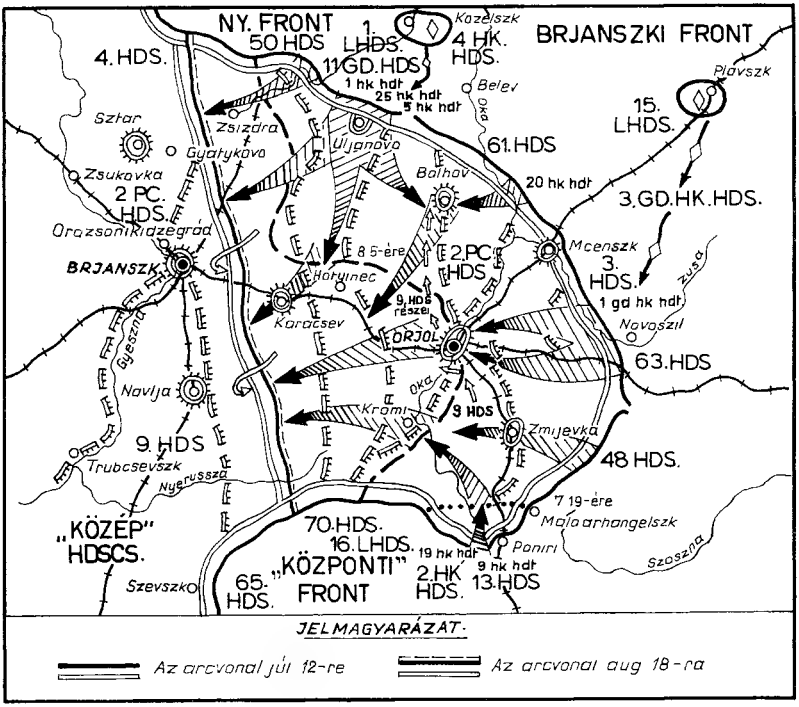

AZ ORJOLI HADMŰVELET
(1943. JÚL. 12—AUG. 18.)

fordulhat elő, ha az ellenség akár az utolsó pillanatban felismeri a támadó szándékait, és csapatait kivonja a tűzcsapás hatása alól. Miután biztosra akartunk menni, úgy határoztunk, hogy július 11-én reggel harcfelderítést hajtunk végre, de olyat, hogy az ellenség főerőink támadásának higgye.

Az éjszaka folyamán került sor távolsági bombázóink első csapására az ellenség főbb ellenállási gócai ellen. Hajnalban pedig rövid, de erőteljes tüzérségi csapás zúdult a német állásokra. A csatarepülők füstfüggönyt létesítettek az ellenséges peremvonal előtt, s ennek leple alatt indultak meg 03.30-kor az erre kijelölt élzászlóaljak, mégpedig mindegyik első lépcsőbeli lövészhadosztályból egy-egy. A lendületes roham élén a kommunisták és komszomolisták haladtak. Így a 11. gárda-lövészhadosztály alegységében Zs. Botvinszkij főhadnagy, a

zászlóaljparancsnok politikai helyettese és Petrov főhadnagy, pártszervező, a 16. gárda-hadosztályában K. Zsienbajev hadnagy, ezredpártszervező és Szimencov harcos, agitátor, a 18. gárda-hadosztályában pedig V. Golovanov alhadnagy, zászlóalj-pártszervező járt mindig a többiek előtt. A harcosok számos helyen betörtek az ellenséges lövészárkokba. A hitleristák valamennyi fegyverükkel tüzet zúdítottak a mieinkre, ezen a napon 10 000-nél több gránátot lőttek ki. Nekünk éppen erre volt szükségünk: tüzérfigyelőink szorgosan jegyezték, hol vannak az ellenség tűzfészkei.

Az élzászlóaljak meglepetésszerű rohama sikerrel járt. Egyes védelmi szakaszokon harcosaink elfoglalták az ellenség első árkát, sok foglyot ejtettek. Valamennyien hősiesen harcoltak, kézitusákra is sor került. A komolyan megriadt ellenség még közeli harcászati tartalékait is ellenlökésekre kezdte bevetni. A foglyok vallomásaiból egyértelműen megállapíthattuk, hogy az ellenség valóban főerőink támadásának megindulásaként ítélte meg felderítésünk tevékenységét.

Mi több, miután harcfelderítésünket már megkezdtük, vagyis gyakorlatilag feltártuk az ellenség előtt támadásunk irányát, a német parancsnokság utasítást adott tartalékai bevetésére a 9. hadsereg védelmi szakaszán. „Amikor július 11-én a 2. páncéloshadsereg körletében váratlanul megindultak a szovjet ezredek és zászlóaljak rohamai — írja Heinrici és Hauck —, parancsnokságunk, az ellenség korábbi magatartásából kiindulva, úgy vélekedett, hogy e rohamok célja az, hogy lekössék az orjoli hídfőben elhelyezkedett német tartalékokat, s ezáltal megakadályozzák azok részvételét a kurszki kiszögellésben várható csapásban. A »Közép« hadseregcsoport és a 2. páncéloshadsereg parancsnoksága nem nagy jelentőséget tulajdonított ezeknek a rohamoknak."[8]

Több német emlékiratíró — köztük Tippelskirch és von Butlar tábornokok — a mai napig is azt bizonygatják, hogy mi nem július 12-én, hanem 11-én indítottuk meg a támadásunkat.

Most már biztosak lehettünk abban, hogy a harcra kényszerített ellenség nem vonta ki csapatait az első védőövből, következésképpen tüzérségünk lövedékei nem a puszta mezőre fognak hullani. Élzászlóaljaink szívósan folytatták a harcot, amely egész nap és egész éjszaka tartott. 03.20-kor pedig egész tüzérségünk hangorkánja dübörögtette meg a földet. Nem volt kevés tüzérségünk: az áttörési szakaszon az arcvonal minden kilométerére átlagosan mintegy 200, ezen belül pedig a fontosabb szakaszokon közel 260 cső jutott, a „Katyusákat" nem is számítva.

8 *Heinrici, G.—Hauck, W.:* idézett mű, S. 587.

A tüzérségi támadást művészi módon irányította P. Sz. Szemjonov altábornagy, hadsereg-tüzérparancsnok, szakmájának igazi mestere. Háromezer löveg és aknavető igyekezett megsemmisíteni az ellenség fővédőövében levő élőerőt és tűzeszközöket. A csapás főereje a Zsizdra völgye felett uralgó helyzetet elfoglaló dugyinói magaslatra zúdult. A 122 mm-es aknavetők egy részét a harckocsizó-magasabbegységek rohamának irányain telepített aknamezők felszámolására osztottuk be.

Nehogy az ellenség felfedhesse, mikor indulnak rohamra a lövészek és a harckocsik, az alábbi terv szerint hajtottuk végre a tüzérségi előkészítést: rövid, mindössze ötperces, de erőteljes tűzcsapással kezdtük, ezt húszperces szünet követte, majd ellenőrző belövés. Úgy terveztük, hogy ezalatt a hitleristák kibújnak fedezékeikből, elfoglalják helyüket a lövészárkokban, mi meg még több mint egy óra hosszat folytatjuk lefogó és romboló tüzünket. És csak ezt követően, a 450 „Katyusa" össztüze után zúdítjuk teljes erővel tüzünket az ellenségre. Tizenöt percel később indul meg a gyalogság. A pusztító tűzhenger fokozatosan mozog előre, szorosan felzárkózva nyomul előre a gyalogság, s vele a harckocsik.

Tüzéreink kifogástalanul felkészültek, felderítették a főbb célpontokat, az ellenség gyanakvásának felébresztése nélkül, ügyesen belőtték azokat, jól berendezték és álcázták tüzelőállásaikat, részletesen kidolgozták alegységeik előrevonási útvonalait, s kijelölték azokat az új tüzelőállásokat, amelyeket az ütegeknek a csapatok követése közben el kellett foglalniuk. P. Sz. Szemjonov tábornok és alárendeltjei alkotó módon szervezték meg a tüzérség vezetését, különösen bevált a hadtest-tüzércsoportok kialakítása, mert ez nagyobb szerepet biztosított a hadtestparancsnokságok számára az ellenséges védelem áttörésében.

Több mint két órán át tombolt a sűrű ágyútűz. A tüzérségi előkészítés eredményes volt. Az ellenséges gyalogság súlyos veszteségeket szenvedett. A védelmi berendezések, a fa-földerődök, fedezékek, páncélkupolák, géppuskafészkek zöme romba dőlt, az aknamezők felrobbantak, a lövész- és közlekedőárkok beomlottak. Az első állásokban teljesen megsemmisült a páncéltörő tüzérség, egész tüzér- és aknavető ütegek pusztultak el. A későbbiekben megállapítottuk, hogy a 25 felderített tüzérütegből, amelyekre tüzet vezettünk, 13 semmisült meg teljesen, kezelőszemélyzetével együtt, 12 pedig harcképtelenné vált. A fogolyvallomások szerint a 211. és 293. német gyaloghadosztály első lépcsőbeli egységei személyi állományuknak több mint felét vesztették el. A tüzérségi tűz ilyen magas hatásfokát elsősorban az teszi érthetővé, hogy alaposan felderítettük és eleve helyesen osztottuk fel a célpontokat a tüzéregységek között. A tüzérek elmondották nekem,

hogy azelőtt még sohasem sikerült ilyen pontos, minden részletében kidolgozott tűzrendszerben működniük.

A tüzérségi előkészítés még véget sem ért, amikor 70 bombázógép jelent meg a peremvonal fölött, Sz. F. Andrejev ezredesnek, a 204. bombázórepülő-hadosztály parancsnokának a vezetésével. Nyomukban 80 csatarepülőgép csapott le.

A gyalogság a tüzérség és a repülők fedezete alatt lendületesen betört az ellenség állásaiba.

Az ellenség védelmét keskeny szakaszon törtük át, ezért a lövészhadtestek két, sőt három lépcsőben támadtak. Az első lépcsőben támadó hadosztályok (a szárnyakon levők kivételével) valamennyi ezredüket egy lépcsőben alkalmazták, maguk az ezredek pedig három lépcsőben támadtak. A csapatok harcrendjének ilyen felépítése az erők folyamatos fokozását tette lehetővé.

Valamennyi harckocsi- és rohamlöveg-ezredet, valamint a harckocsidandárok több kisebb alegységét a lövészhadosztályoknak rendeltük alá a gyalogság közvetlen támogatására. A harckocsidandárok, páncélzatukon gyalogosdeszantokkal, a lövészhadtestek előrevetett osztagaiként nyomultak előre.

Embereink hallatlan lelkesedéssel vetették magukat a harcba. Előző nap gyűléseket szerveztek az egységekben és alegységekben. Ezeken ismertették meg a harcosokat és parancsnokokat harcfeladatukkal. Az agitátorok is elbeszélgettek a gondjaikra bízott harcosokkal, s az általános hangulatot egyetlen mondatban lehet összefoglalni: „Ahol a szovjet gárda támad, az ellenség meg nem állhat!" Valamennyien büszkék voltak gárdista címükre, s elhatározták, hogy a harcban szolgálják meg az irántuk megnyilvánuló bizalmat, s mindent elkövetnek a haza védelme, a győzelem érdekében. A párt- és Komszomol-tagok taggyűléseken kapták meg konkrét feladataikat, mit és miként tegyenek támadásban, melyik harcossal foglalkozzanak. S ami a legfontosabb: mindig legyenek az első sorokban, legyenek példaképek a bátorság és a harci ismeretek terén. P. N. Kulikov tábornok, F. V. Jasecskin ezredes, haditanácstagok és D. F. Romanov ezredes, politikai osztályvezető éjjel-nappal a csapatokat járták, szervezték a pártpolitikai munkát. A hadsereg majd valamennyi politikai munkása a támadó csapatokkal együtt nyomult előre. Jelentést kaptam, hogy az utóbbi napok folyamán több ezer felvételi kérelmet adtak be a pártszervezetekhez: a pártonkívüli harcosok és parancsnokok már kommunistákként szerettek volna harcba indulni.

A figyelőből nehezen tudtuk nyomon kísérni a harc kibontakozását, mert a folyó völgyét teljesen elborította a füst. Ez azonban nem akadályozott meg abban, hogy állandóan tájékozódjam az eseményekről:

elöljáró parancsnokságunk bőkezűen ellátott bennünket híradó eszközökkel. 500 hordozható személyi rádiót kaptunk, amelyek többségét az első lépcsőbeli alegységeknek adtuk ki, lövész szakaszig bezárólag. Jakov Mitrofanovics Davigyenko ezredes, hadsereg híradó főnök alárendeltjeivel együtt ragyogóan oldotta meg feladatát. A folyamatos híradás biztosította a csapatok feszes vezetését. A helyszínekről érkező jelentések alapján a harcállásponton állandóan tájékozottak voltunk, pontosan tudtuk, hogyan folyik a harc, és idejében befolyásolni tudtuk alakulását.

06.05-kor száz méterrel az ellenséges védelem peremvonala mögött ismét fekete föld- és füstfal emelkedett a magasba: a tűzhenger első terepszakaszát jelölték meg. A gyalogság a harckocsikkal együtt már betört az ellenség körletébe. Feltartóztathatatlan előretörésükkel, a tüzérség tűztámogatása mellett, 08.30-ra elfoglalták a fővédőöv első állását. A dugyinói erős ellenállási góc 10 órakor esett el. E helyen több mint 400 ellenséges katona és tiszt esett fogságba.

Elérkezett az ideje az előrevetett osztagok bevetésének. Megadtam a jelt a harckocsidandároknak. A deszantot szállító harckocsik a gyalogság elé vágtak. A tüzérség tüze fokozatosan felerősödött: ezúttal messzehordó lövegei szólaltak meg, amelyek az ellenséges védelem mélységében levő célpontokat küzdik le, s ezáltal szabaddá teszik az utat a harckocsideszant számára.

I. F. Fegyunkin tábornok 11. gárda-hadosztályának támadási sávjában M. P. Lukasev ezredes 43. gárda-harckocsidandára lendületesen beékelődött az ellenség védelmébe. A harckocsik nem hagyták az ellenséget felocsúdni, elsöprő erejű tüzet nyitottak rá, s íme már be is törtek az ellenséges védelem második állásába. V. Sz. Gajev alezredes 213. harckocsidandára is eredményesen működik együtt M. N. Zavadovszkij tábornok 18. gárda-lövészhadosztályával. Első lépcsője, G. K. Bobrovnyikov alezredesnek, a dandárparancsnok politikai helyettesének vezetésével menetből semmisíti meg a hitleristák elszigetelt csoportjait, és Marjin felé közeledik. A. V. Lapsov vezérőrnagy, a 16. gárdahadtest parancsnoka méltán büszke a 29. harckocsidandár tevékenységére, amelyet a 31. gárdahadosztály sávjában vetett be.

Már megszokásból is az égre tekintünk. Még nem is olyan régen volt, hogy a német légierő tevékenysége miatt még a fejünket sem emelhettük fel. Most a mi repülőink uralták a légteret. A német bombázók meg-megpróbálnak ugyan „Messerschmittjeik" kíséretében áttörni csapatainkhoz, de vadászaink már menet közben útjukat állják. Támadásunk légi biztosítása M. M. Gromov tábornok 1. légihadseregének feladata. M. M. Gromov kiváló pilóta és remek szervező. 720 repülőgép áll rendelkezésére: 500 vadász-, 150 csatarepülő

és 70 bombázó. A légierőt idejében és rejtve telepítették át az előretolt repülőterekre. A repülők és a földi csapatok közötti együttműködés folyamatosságának biztosítására valamennyi lövész- és harckocsihadtesthez összekötő tiszteket vezényeltek a légihadseregtől és az érintett repülő-magasabbegységektől.

A déli órákban P. F. Malisev tábornok 8. gárdahadtestének hadosztályai áttörték az ellenséges fővédőöv második állását. 15.30-kor Fjodor Nyikolajevics Bobkov ezredes, a hadseregtörzs hadműveleti osztályvezetője már azt jelenthette nekem, hogy a lövészek harckocsik támogatásával átkeltek a Fomina folyón. Ez azt jelentette, hogy az ellenséges fővédőövet teljes mélységében áttörték.

A Fomina nem valami nagy folyó ugyan, de felettébb ingoványos az ártere, ráadásul magasan fekvő túlsó partját az ellenség összefüggő harckocsilépcsővé képezte ki. Amíg ezt a terepszakaszt el nem foglaltuk, a harckocsihadtesteket sem vethettük be.

— Úgy gondolom, most már be kell vetnünk a 5. harckocsihadtestet — javasoltam V. D. Szokolovszkij tábornok, frontparancsnoknak, aki a támadás kezdete óta a mi figyelőnkben tartózkodott.

— Nem túl korai-e még? — kérdezte Vaszilij Danyilovics némi kétkedéssel hangjában, de aztán a térképhez lépett, majd rövid gondolkodás után határozottan rávágta: — Úgy van, itt az ideje!

Mihail Gorgyejevics Szahno vezérőrnagy, az 5. harckocsihadtest parancsnoka felpattant helyéről és kérdő pillantást vetett rám.

— Adjon jelt! — parancsoltam.

— Értettem! — felelte jókedvűen Szahno, és a telefonhoz lépett.

Parancsai szabatosak, szűkszavúak voltak. Érződött, hogy alárendeltjei félszavakból is értenek. Mihail Gorgyejevicsnek igen nagy tekintélye volt a csapatok előtt. A képzett, erélyes ember már a szmolenszki ütközetben, a nevezetes szolovjevszki átkelőhelyen szerzett magának hírnevet, amikor 1941 júliusában—augusztusában harckocsiezred-parancsnokként rendkívül súlyos helyzetben is biztosítani tudta csapataink visszavonulását a Dnyeperen keresztül.

Alig negyedóra múlva távmondat érkezett V. D. Szokolovszkij részére: „Zsukov elvtárs parancsa, hogy különös gonddal törekedjenek a harckocsihadtestek idejében történő bevetésére. Kövessenek el mindent, nehogy elkéssenek. Pokrovszkij."

— A marsall a gondolatainkat is kitalálja — mosolyodott el a frontparancsnok.

A szögtávcsövön figyeljük a harckocsik előnyomulását. Három hosszú oszlopba bontakoztak szét. A 96 darab T—34-es és 40 könnyűharckocsi Zsizdrához közeledik, sőt már a hidakon kelnek át. Műszakijaink úgy építették meg az átkelőhelyeket, hogy a vízfelület alatt

húzódnak, felülről semmi sem látszik belőlük. Nem véletlen, hogy a hitleristáknak nem sikerült felderíteni hídjainkat. Az egész úgy fest, mintha a harckocsik a víz tetején úsznának. Az élen haladó harcjárművek már át is jutottak arra a lövedékektől felszaggatott térségre, amely még nem is olyan régen az ellenség védelmének peremvonala volt. De mi történt? A jobb oldali oszlop megállt, majd balra fordult.

— Az utak teljesen le vannak rombolva — magyarázza Szahno. — A jobb oldali menetvonal használhatatlan.

Ó, ezek a harctéri menetvonalak! A gránát- és bombatölcsérek, meg aztán a végeérhetetlen kátyúk, s ráadásul még az egymást érő forgalmi dugók. Egymást érik a lövegvontatók, meg a lőszerszállító gépkocsik a tüzérek új tüzelőállásaikba igyekeznek, ellenkező irányba meg se vége, se hossza a sebesültszállító gépkocsiknak és szekereknek. És mindenki siet. Nincs az a forgalom-szabályozó szolgálat, amely ezzel meg tudna birkózni. A kezünk ügyében levő valamennyi törzsbeli tisztet a helyszínre irányítottuk, csináljanak rendet, de eddig semmi eredménye. Szahno engedélyt kér, hogy csapataihoz mehessen, azután futás közben veszi fel harckocsizósisakját, és eltűnik az egyik közlekedőárokban.

A harckocsioszlopok a gépkocsikat és vontatókat az útpadkára szorítva haladnak makacsul előre. Csak az a baj, hogy nagyon lassan haladnak, s ezért késve érkeznek be a szétbontakozási terepszakaszra. Pedig sietnünk kell, ha az ellenségnek sikerül előrevonnia a tartalékait, minden dugába dőlhet.

Nagy harckocsi-magasabbegységek bevetése sohasem egyszerű feladat. De különösen bonyolult dolog most, amikor még hátravan az ellenséges második védőöv menetből való áttörése. Minden követ meg kell mozgatnunk, hogy megerősítsük a harckocsihadtestet.

Sok mindenre gondoltunk a hadműveleti tervben, de ki lehet-e mindent előre számítani? V. D. Szokolovszkij tábornok engedélyével P. F. Malisev vezérőrnagynak, a 8. gárda-lövészhadtest parancsnokának a harcálláspontjára hajtatok. A zömök termetű, simára borotvált koponyájú, őszülő bajszú ember éppen olyan nyugodt és higgadt, mint máskor.

— Miért haladnak olyan lassan, Pjotr Fjodorovics? — kérdezem szemrehányóan.

— Nincs mit tenni — feleli a hadtestparancsnok. — Minden egyes magaslatért, minden faluért meg kell küzdenünk, valósággal foggalkörömmel kell kiragadnunk az ellenség kezéből, parancsnok elvtárs...

Miután meggyőződtem a hadtest ügyeinek állásáról, beláttam, hogy valóban semmit sem vethetek a gárdisták szemére. Az egységek veszteségei viszonylag csekélyek. Az ezredparancsnokok általában nem

arcból indított rohamokkal akarják bevenni az erősen megerődített magaslatokat és helységeket, inkább átkarolni és hátba támadni igyekeznek őket.

A hadtestparancsnok dicsérőleg nyilatkozott Ivan Fjodorovics Fegyunykin vezérőrnagy 11. gárdahadosztályáról, amelynek sok harcosa tüntette ki magát, de különösen Vlagyimir Abramovics Ionoszjan hadnagy, a 27. gárdaezred 9. századának párttagjelölt lövészszakaszparancsnoka.

— Ő az, aki olyan hévvel szólalt fel a gyűlésen? — kérdeztem.

— Igen, ő az.

Még emlékeztem rá, mit mondott a fiatal tiszt a katonáinak:

— Elvtársak, mi most az ellenséges védelem áttörésére indulunk. Még egyszer elmondom és vessék jól az emlékezetükbe, mire van szükség a győzelemhez. Az első: ne állj meg, mindig csak előre igyekezz! A második: menet közben tüzelj a géppisztolyodból! A harmadik: minél erősebb az ellenséges tűz, annál gyorsabban igyekezz előrejutni, hogy kikerülj a tűz alatt tartott területről! A negyedik: ne maradj le, verd a fasisztákat! Az ötödik: Ne várj az „előre" jelszóra, ne tekingess hátra, menet közben tüzelve pusztítsd és szórd szét az ellenséget, törj előre — és mindig csak előre!

A szakaszparancsnok és gárdistái így is cselekedtek harc közben. Trosztyanka községnél Ionoszjan öt harcossal tüzérségi tűz fedezete alatt betört az ellenséges lövészárokba, ahol rövid közelharcban ötven fasisztát semmisítettek meg és tizennyolcat fogságba ejtettek.

Ugyanez a szakasz másnap is ilyen bátran és hozzáértéssel harcolt. Amikor a Belij Verh községért vívott harcok közben az ellenséges tűz földre kényszerítette a gyalogságot, Ionoszjan két harcosával a hitleristák háta mögé került, és váratlanul hátba támadta őket. A fasiszták, abban a hitben, hogy bekerítették őket, pánikszerűen futásnak eredtek. A csoport, élve az így adódó alkalommal, 17 ellenséges katonát megsemmisített és egy állványos géppuskát zsákmányolt. Vlagyimir Ionoszjan ezután az ellenség körletében folytatta tevékenységét szakaszával, zavart keltett soraiban, csapdákat állított visszavonulási útjain. Több tűzfészket is megsemmisített, s ezzel megkönnyítette csapataink számára Uljanovo körzeti székhely felszabadítását.

Az ellenség ellenállása fokozódott. A német parancsnokság összevonta a 393. gyaloghadosztály alegységeinek maradványait, valamint az 53. hadseregközvetlen hadtest egyes tartalékegységeit, és tüzérséget is dobott ide át a szomszédos arcvonalszakaszokról. A felderítés jelentette, hogy Zsizdrából errefelé közelednek az 5. német páncéloshadosztály alegységei. A hitleristák egyes helyeken ellenlökéseket kezdeményeztek.

Malisev tábornok figyelőjéből jól láthattuk, hogyan vetik magukat harcba a harckocsijaink. 20.30-kor haladtak át a gyalogság harcrendjein, és velük együtt rohamozták meg az ellenséget, aki minden fegyverfajta tüzével fogadta őket. Aggodalommal tapasztaltuk, hogy az ellenségnek itt sok páncélelhárító eszköze van. Az ellenséges páncélosok is tüzelnek. Szahno tábornok hadtestének egységei azonban ennek ellenére is előrenyomultak a tüzérség és a csatarepülők támogatásával. A 24. harckocsi- és az 5. gépkocsizó lövészdandár megkísérelte menetből megrohamozni az erős Sztarica támpontot, de az ellenséges tűz túl heves volt, kénytelenek voltak megkerülni. Sz. I. Alajev ezredes 41. harckocsidandára viszont megerősítő gépkocsizó lövészzászlóaljával együtt előretört, és éjfélre elfoglalta Furszovo és Uljanovo—1 helységeket. Az elért siker továbbfejlesztésére M. G. Szahno tábornok Sz. P. Korotyejev ezredes 70. harckocsidandárát irányította oda, s az a Fomina folyón gyorsan partot váltva elfoglalta Uljanovo—2-t, majd bevette magát a Krapivnitól északra elterülő erdőbe.

Örvendetes sikereket ért el a hadseregünk jobb szárnyán harcoló 16. gárdahadtest. Az ellenséges védelem első állásának áttörése után délkelet felé támadott, s ezáltal a Resszeta folyó felé tágította az áttörést. Harckocsikkal megerősített hadosztályai számos helységet felszabadítottak. A hadtest bal szárnyán harcoló 1. gárda-lövészhadosztály, amely a második lépcsőből került bevetésre, megkezdte a harcot az ellenség második védőövében levő nagy ellenállási gócpont — Medincevo — birtokbavételéért.

A bal szárnyon, a 36. gárdahadtest 18. gárdahadosztálya az ellenség szívós ellenállásának leküzdése közben 20.00-ra befejezte az ellenség fővédőöve második állásának áttörését, és megindulási állást foglalt el a Fomina folyón való erőszakos átkeléshez.

V. V. Butkov tábornok 1. harckocsihadteste előrevonult az arcvonalhoz, s a 16. és 8. gárdahadtest közötti csatlakozás mögött bontakozott szét. Feladata szerint az 1. gárda-lövészhadosztállyal együtt hajnalban kellett harcba lépnie.

Hadseregünk csapatai tehát a támadás első napján 8—10 kilométernyi teret nyertek, és mind a peremvonalban, mind pedig az ellenséges fővédőöv mélységében valamennyi fontosabb támpontot s ellenállási gócot birtokba vettek, több mint 700 ellenséges katonát és tisztet ejtettek fogságba, nagy mennyiségű löveget, aknavetőt, lövészfegyvert, lőszert, gépkocsit és egyéb hadfelszerelést zsákmányoltak.

Megérkeztek az első hírek bal szomszédunkról, a Brjanszki Front 61. hadseregéről is. P. A. Belov tábornok északkelet felől Bolhov irányába támadó csapatai 3—7 kilométer mélyen ékelődtek be az

ellenséges védelembe. Ugyanennyit haladtak előre a Brjanszki Front főerői, A. V. Gorbatov és V. J. Kolpakcsi tábornokok 3. és 63. hadserege is, amelyek kelet felől támadtak Orjol felé. Ez annyit jelentett, hogy a csapatok nem tudták áttörni az ellenséges fővédőövet, és heves harcokra kényszerültek. Ezen a napon a harckocsihadtesteket sem sikerült bevetniük az áttörésbe.

Az éjszaka folyamán senki sem aludt hadseregünkben. Az ellenséges állások felett fáradhatatlanul köröztek U—2-es éjszakai bombázóink. Az utak forgalma egy pillanatra sem szünetelt. Folyt a tüzérség előrevonása, a lőszer, élelmiszer és az üzemanyag utánszállítása. Fjodor Zaharovics Lazarevics tábornok, a hadsereg hadtápfőnöke egyre sürgette alárendeltjeit, hiszen a csapatoknak reggelig mindent meg kellett kapniuk, amire a támadás folytatásához szükségük volt. A hadsereghadtáp jól felkészült a harcokra. Valamennyi raktárát előrevonta az arcvonalba, és megfelelő tartalékokat képezett: négy lőszer-javadalmazást, öt üzem- és kenőanyag-javadalmazást, ötnapi élelmet és lótápot. Ez megrakott vagonok százait, ezreit jelentette. Nagy segítséget jelentett munkánkban, hogy Lazarevics idejében gondoskodott a szállítóeszközökről. A legutóbbi hónapokban a hadseregen belül szervezett különleges tanfolyamokon további 600 fő tanult meg gépkocsit vezetni és szerezte meg a jogosítványt.

Megszaporodott a Valentyin Ivanovics Potapov orvosezredesnek, a hadsereg egészségügyi osztályvezetőjének irányítása alatt működő orvosok munkája is. A heves harcok közben mindig sok a sebesült. Hadseregünk 30 egészségügyi intézetében — kórházakban, egészségügyi zászlóaljakban — látták el őket. Potapov a hadművelet teljes mélységére kidolgozta a folyamatos egészségügyi ellátás részletes egészségügyi és kiürítési tervét.

Csapataink éjszaka is nyugtalanították az ellenséget. Az éjszakai harcokra kiképzett zászlóaljak kitapogatták a védelemben mutatkozó gyenge pontokat, és rohamokat indítottak ellenük. Egyszer csak Szahno tábornok jelentkezett be telefonon.

— Korotyejev ezredes harckocsizói — tájékoztatott — felzárkóztak Krapivnára. Parancsot adtam, hogy ne várják meg a hajnalt, hanem azonnal rohamozzák meg.

Alighogy megvirradt, a harcok újult erővel lángoltak fel. Csapataink rövid tüzérségi előkészítés után ismét megkezdték előrenyomulásukat. Az ellenség ellenlökésekkel próbálkozott. Egyre nehezebb volt támadni. Bár repülőink hősiesen harcoltak, mégsem sikerült minden esetben visszaverniük az ellenséges légierő támadásait. Egy-egy „Junkersnek" sikerült áttörni a vadászgépek záróláncán és a légvédelmi tűzfüggönyön, s bombáikat csapataink harcrendjeire ledobni.

Különösen a 8. gárdahadtest és az 5. harckocsihadtest egységei ellen intézett az ellenség szívós ellenlökéseket. Az ellenség helyenként mintegy 30, gyalogsággal támogatott páncélost vetett be. P. F. Malisev tábornok gárdistái és M. G. Szahno tábornok harckocsizói rövid idő alatt 34 ellenséges páncélost lőttek ki vagy gyújtottak fel, köztük három „Tigrist" és közel 200 hitleristát pusztítottak el.

Az ellenlökés elhárítása után Malisev parancsot adott tüzérségének, hajtson végre tízperces tűzcsapást. A csapás igen hatásos volt, hiszen a gárdisták egy két kilométeres szakaszon 250-nél több löveget és aknavetőt vontak össze, és még légicsapással is kiegészítették. M. V. Kotyelnyikov ezredes 224. csatarepülő-hadosztályának repülői végigverették az ellenséges ütegállásokat és technikai eszközei gyülekezőhelyeit. Ezt követően V. Sz. Szitnyik ezredes 24. dandárának harckocsizói a 11. gárdahadosztály lövészeivel együtt nyugat felől megkerülték Sztarica községet, és betörtek annak területére. Ezen a szakaszon az ellenség második védőövét is sikerült áttörni.

I. F. Fegyunykin tábornok is felhívott, s beszámolt Sz. A. Kukunyin gárdistának, a 40. gárdaezred géppuskásának hőstettéről. A Sztarica községért vívott harcban Kukunyin jól célzott sorozatokkal tisztította meg az utat a harcosok előtt. Elvtársaival együtt két ellenséges ellenlökést is elhárított, mintegy száz fasisztát pusztított el. A mieink már a falu széléhez közeledtek, amikor váratlanul megszólalt egy ellenséges tűzfészek. A géppuskasorozatok a harcosokat a földre kényszerítették. Ebben a válságos pillanatban Kukunyin felugrott a csatárláncból, a fa-földerődhöz futott és kézigránátot dobott rá. Az ellenséges géppuskát azonban nem sikerült elhallgattatnia. Ekkor Kukunyin az erőd lőrésére vetette magát, és testével takarta azt el. A géppuska elhallgatott. A többiek is felugrottak, betörtek a községbe, és rövid, heves harc után kiverték az ellenséget.

A telefon hangereje kiváló volt, én meg úgy tartottam a kagylót, hogy mindenki, aki a harcállásponton tartózkodott, hallhatta, amit a hadosztályparancsnok mond. Valamennyien levett sapkával hallgatták... Parancsot adtam, hogy Sz. A. Kukunyin géppuskást terjesszék fel a Szovjetunió Hőse címre.

J. Sz. Vorobjov vezérőrnagy 83. gárda-lövészhadosztályának egységei Sz. I. Alajev ezredes 41. harckocsidandárával együttműködve, oldalról megkerülték az ellenség támpontjait, majd csapást mértek az Uljanovo—1 és Uljanovo—2 lakótelepektől délre gyülekező nagyobb ellenséges csoportra. A harcmezőn több tucat lángoló fasiszta páncélos maradt. Igen sok foglyot ejtettek. Az ellenség második védőöve itt is összeomlott.

Az 5. harckocsihadtest dandárai déli irányban törtek lendületesen

előre. A 8. gárdahadtest lövészhadosztályainak előrevetett osztagai, majd főerői is — igyekezve velük lépést tartani — ebben az irányban nyomultak előre. Szahno tábornok harckocsizói délután a visszavonuló ellenség üldözése közben mélyen beékelődtek a hitleristák harcrendjébe. A kockázat meglehetősen nagy volt, hiszen az ellenség esetleg elvághatta volna a harckocsikat a lövész-magasabbegységektől, de ezt a kockázatot vállalni kellett, mert támadásunk alaposan felgyorsult általa.

A gárdahadtest magasabbegységei dél felé kijutottak a Szenyicskin, Almazovo, Lomna, Szvetlij Verh terepszakaszra, a harckocsizók pedig birtokba vették Vesznyinit és Karpivnát. Ebben a sikerben nagy szerepet játszottak Sz. P. Korotyejev ezredes 70. harckocsidandárának harcosai merész tevékenységükkel. Még az éjszaka során több kilométeres gyors előretörést hajtottak végre, közben elfoglalták Krapivnát, majd délkelet felé folytatták előretörésüket, és délre a Vityebety folyó Jagodnaja községben levő hídjához érkeztek, s ezzel elvágták az ellenség visszavonulási útját.

Rendkívül elszántan és merészen harcolt a dandár előrevetett osztagát képező 263. harckocsizászlóalj, amelynek parancsnoka a kommunista Szemjon Iszakovics Csubukov őrnagy volt. A zászlóalj a vaksötét éjszaka kellős közepén hatolt be Uljanovóba. Ez annyira váratlanul érte a hitleristákat, hogy minden ellenállás nélkül, fegyvereiket, lőszereiket és egyéb felszerelési tárgyaikat szétdobálva futamodtak meg. De nem jutottak messzire, mert a zászlóaljparancsnok egy szakaszt Szvetlij Verh községhez irányított. Ezt az ellenséges támpontot is menetből foglalták el, helyőrségét pedig megsemmisítették. Az őrnagy nem adott lehetőséget az ellenségnek, hogy magához térjen, egy harckocsiszakasszal Krapivnához sietett. A harckocsikon géppisztolyos katonák ültek. A parancsnoki harckocsi teljes sebességgel a község főutcáján termett, és lánctalpaival széttaposta az itt elhelyezett tüzérüteget. A többi harckocsi most már akadálytalanul nyomulhatott előre. 13 órára egyetlen hitlerista sem maradt Krapivnában. A harc során két tüzérüteget, néhány gépkocsit, mintegy ötven katonát és tisztet pusztítottak el. Az életben maradt fasiszták Jagodnajába menekültek.

Csuhlovónál a hitleristák elkeseredetten védekeztek, mert ez az ellenállási góc fedezte az egyik magasabbegységük törzséhez vezető utakat. A harckocsizók és géppisztolyosok e helyen közel ötven megszállót pusztítottak el. Csuhlovo szélén harcosaink egy többeres kábelt fedeztek fel, amely nyilvánvalóan a törzshöz vezetett. A kábelt elvágták, s ez tovább fokozta az ellenséges táborban keletkezett pánikot. A harckocsizók az ellenség fejvesztettségét kihasználva, rajtaütöttek

a törzsön, két okmányokkal megrakott törzsgépkocsit elfogtak és néhány tisztet fogságba ejtettek. A foglyok száma még tovább nőtt, amikor a melehovói helyőrséget is szétverték. Csubukov őrnagy itt megsebesült, de mindaddig tovább vezette a harcot, amíg a dandárparancsnok meg nem parancsolta, hogy menjen az egészségügyi zászlóaljhoz.

A zászlóalj tehát nyolc óra alatt hét helységet szabadított fel, 150 főnyi ellenséges katonát, 11 löveget, 2 önjáró ágyút, 5 lőszerrel megrakott gépkocsit, egy hadianyagot szállító szekéroszlopot semmisített meg, továbbá szétvert egy magas szintű német törzset, egy rádióállomást és mintegy húsz foglyot ejtett. Saját vesztesége mindössze két sérült harckocsi és a zászlóaljparancsnokon kívül két könnyű sérülést szenvedett harckocsizó volt.

E portya legfontosabb eredményét azok az értesülések jelentették, amelyeket a foglyoktól szereztünk. De erről majd később.

A krasznojarszki származású, tősgyökeres szibériai Szemjon Csubukovnak az előrevetett osztag kiemelkedő irányításáért, valamint személyes bátorságáért és hősiességéért a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a hadsereg haditanácsának előterjesztése alapján a Szovjetunió Hőse címet adományozta. Zászlóaljából számos harcost is kitüntettek.

A helyzet Szahno tábornok harckocsizóinak és Malisev tábornok velük lépést tartó lövészeinek a sikerei ellenére is még mindig igen bonyolult volt. Vékony ékként szeltük ketté a német védelmet és nyomultunk előre, ám szárnyaink biztosítása gyenge volt. Az 1. harckocsihadtest és az 1. gárdahadosztály súlyos harcban állt azokkal a német páncélosokkal és gyalogsági alakulatokkal, amelyek Medincevo körzetéből mértek csapást azzal a céllal, hogy elvágják messzire előretört egységeinket. Ugyanakkor a hitlerista 25. gépesített hadosztály főerői a 293. gyaloghadosztály egységeivel együttműködve és repülők támogatásával a 36. gárdahadtest oldalába intéztek támadást. A légi felderítési adatok és a Csubukov őrnagy harckocsizói által foglyul ejtett németek vallomásai szerint délkeleti irányból, Orjol körzetéből nagy ellenséges páncélos és gépesített oszlopok közeledtek.

Július 13-án a déli óráktól kezdve egyre tevékenyebb lett az ellenséges légierő: 20—30 gépből álló kötelékei egyre gyakrabban törtek át harckocsi- és lövészhadtesteink harcrendjei fölé.

Az a feladat, hogy a harcászati áttörést hadműveleti áttöréssé fejlesszük tovább, csak igen bonyolult harc árán sikerülhetett, s célunkat csak úgy érhettük el, ha a hadsereg valamennyi erejét, de elsősorban

a harckocsihadtestek harci lehetőségeit a legmesszebbmenően hasznosítjuk.

Az ellenség részéről szárnyainkat fenyegető csapásra való tekintettel utasítottam M. G. Szahno tábornokot, hogy hadtestének főerői szilárdan vessék meg lábukat az elért terepszakaszokon, és csatlakoztassa hozzájuk a 70. harckocsidandárt, amely túlságosan elszakadt a többi egységétől.

A legnagyobb aggodalomra az ellenség Orjol körzetéből közeledő tartalékai adtak okot. Fontos volt, hogy még ezek beérkezése előtt szétverjük az 5. német páncéloshadosztály egységeit, ezért erőfeszítéseinket a medincevói irányban fokoztuk: itt vetettük be a határozott és szívósan célratörő parancsnokként ismert V. V. Butkov 1. harckocsihadtestét. Estére a harckocsizók az 1. gárda-lövészhadosztállyal együttműködve meg is törték az ellenség ellenállását. A német páncéloshadosztály megrendítő vereséget szenvedett: igen sok páncélost és igen sok vért vesztett. Csapataink szétverték az ellenséges egységek maradványait, majd elfoglalták Medincevo és Dudarovo helységeket.

A nap hősei Vaszilij Vasziljevics Butkov vezérőrnagy harckocsizói voltak. Nem először: az 1. harckocsihadtest már a sztálingrádi csatában megmutatta oroszlánkörmeit.

Sikeres harcot vívtak július 13-án A. V. Lapsov vezérőrnagy jobb szárnyon harcoló 16. gárda-lövészhadtestének magasabbegységei is. Egységei Hatokovo és Moilovo felé törtek előre az erdőkön keresztül, és átkaroló manőverükkel több támpontot vettek birtokba. Csapataink Ozernojétól északra bekerítették és szétverték a 211. német gyaloghadosztály egyik ezredét.

A magasabbegység-parancsnokok közvetlenül a harcmezőn osztották ki a Legfelsőbb Tanács Elnökségének megbízásából a harcokban kitűnt katonáknak az érdemrendeket és érdemérmeket. A legkiemelkedőbb hőstetteket végrehajtó harcosok kitüntetési lapjait a hadsereg haditanácsához terjesztették fel. Egyik-másikra még most is emlékszem. Így például a rosztovi születésű Pjotr Jevpszifovics Tatarkinnak, az egyik ezred-tüzérüteg parancsnokának a kitüntetési javaslatára. Tatarkin igen tapasztalt tiszt volt, az Alekszandr Nyevszkij Rend tulajdonosa. Ütege a 16. hadtest egyik lövészszázlóalját kísérte tüzével. Az Ozerni folyó közelében elterülő erdőségben az erőfölényben levő ellenség két ízben hajtott végre ellenlökést, és elvágta néhány alegységünket. Minden perc drága volt. P. J. Tatarkin egy-egy harcost hagyva hátra a lövegek mellett, a többiekkel szuronyrohamra indult. A lövészalegységek vöröskatonái is csatlakoztak a tüzérekhez, harcukat azok támogatták tüzzel, akik a lövegeknél maradtak. A heves összecsapás során sikerült áttörniük a gyűrűt. A hitleristák 70 halottat

vesztettek. Zászlóaljunk minden erejét megfeszítve, ismét előrelendült. Pjotr Jevpszifovics súlyosan megsebesült, de tovább vezette a harcot.

A hadtestparancsnok a Szovjetunió Hőse címre terjesztette fel P. J. Tatarkint. A magam részéről melegen támogattam a javaslatot. Rövidesen fel is olvashattuk a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének erre vonatkozó törvényerejű rendeletét. Hadseregünk hőseinek sora egy újabb arra méltó tiszttel gyarapodott.

Aznap este megdöbbenve kellett tudomásul vennem A. V. Lapsov tábornoknak, a 16. gárda-lövészhadtest parancsnokának a halálhírét. Medincevónál a harckocsizók és tüzérek tucatnyi „Tigrist" lőttek ki. Lapsov, vakmerő, türelmetlen ember lévén, azonnal meg akarta tekinteni azokat a harcjárműveket, amelyekről a hitlerista hadifoglyok annyi dicséretet zengtek. L. A. Mazanov altábornagy, hadtest-tüzérparancsnokkal együtt az egyik kilőtt „Tigrishez" hajtatott. A harckocsiból váratlanul hitleristák ugráltak ki. Az ezt követő tűzharcban a hadtestparancsnok és segédtisztje elesett, a tüzérparancsnok pedig megsebesült és fogságba esett.[9] Mazanov tábornok segédtisztje csodával határos módon menekült meg, tőle tudtuk meg a történteket. Így tehát már a hadművelet második napján elvesztettük egyik hadtestparancsnokunkat és egy hadtest-tüzérparancsnokot. Tudjuk, hogy nincsen háború áldozatok nélkül, de ez a bennünket nagyon érzékenyen érintő veszteség teljesen értelmetlen is volt.

Néhány nappal később, egyéb német okmányokkal együtt, L. A. Mazanov tábornok kihallgatási jegyzőkönyve is a kezünkbe került. Meggyőződhettünk róla, hogy bátran viselkedett, kihallgatásakor mindent elkövetett, hogy megtévessze a német parancsnokságot, sőt ez bizonyos mértékben sikerült is neki. Felháborodással utasította vissza az áruló Vlaszov ajánlatait, aki a tábornokot hírhedt hadserege számára szerette volna megnyerni. L. A. Mazanov tábornok a fogságból történt kiszabadítása után sikeresen folytatta pályafutását a Szovjet Hadseregben.

A hadsereg bal szárnyán, A. Sz. Kszenofontov tábornok 36. gárdahadtestének támadási sávjában, egész nap elkeseredett harcok folytak Dolgaja, Gyebri és Szlobodka támpontok birtoklásáért. Estére a hadtest első lépcső hadosztályainak sikerült elfoglalniuk e helységeket. Ám a Vityebetyen való átkelés kierőszakolására és a támadás sikerének Szorokin felé történő továbbfejlesztésére irányuló kísérletek már nem jártak eredménnyel.

Július 14-én éjjel 02 órakor felderítésünk Mimogonov körzetében

9 L. A. Mazanov tábornok szervezetszerű beosztása a 10. gárdahadsereg tüzérparancsnoka volt, a hadművelet idejére azonban hadseregünkhöz vezényelték és a 16. gárda-lövészhadtest tüzérparancsnoki tisztét látta el.

30—40 ellenséges páncélost és gyalogságot észlelt. A felderítőknek sikerült egy foglyot ejteniük a 18. páncéloshadosztály 52. gépesített ezredéből, aki azt vallotta, hogy Szorokinóban és Ukolicibe beérkezett a 20. páncéloshadosztály, amely a 18. páncéloshadosztály egységeivel együtt ellenlökésre készül csapataink ellen. Ugyanezt vallotta egy másik fogoly, a 25. gépesített hadosztály híradósa is. A felderítés tüzérség, közte nehéztüzérség közeledését is jelezte. Mindez világosan mutatta, hogy hadseregünk szárnyára ellencsapást készítenek elő. A csapatokat figyelmeztettük az ellenség terveire, s a veszélyeztetett irányra felvonultattuk páncélelhárító tartalékunkat, egy páncéltörő tüzérezredet.

Hadseregünk a támadás első két napja alatt áttörte az ellenség védelmének harcászati övezetét. Magasabbegységeink 25 kilométer mélyen hatoltak be az ellenség védelmébe, szétverték az ellenség 211. gyaloghadosztályát, és súlyos veszteségeket okoztak a 293. gyalog- és 5. páncéloshadosztályának.

Július 13-án szomszédunk, az 50. hadsereg is támadásba lendült. I. V. Bolgyin tábornok csapatai azonban nem tudtak sikert kiharcolni: az ellenség ugyanis ezen a szakaszon szilárd védelmet épített ki, a hadsereg erői pedig túlságosan korlátozottak voltak. Ennek ellenére komoly támogatást jelentett számunkra, hogy az 50. hadsereg csapatai saját támadási szakaszukon lekötötték a hitleristák néhány magasabbegységét és megakadályozták, hogy azok az arcvonal mentén manőverezhessenek.

E napokban V. D. Szokolovszkij vezérezredes feszült figyelemmel kísérte hadseregünk támadásának alakulását. Július 13-án az esti beszélgetésünk alkalmával megemlítettem neki, hogy kívánatos lenne, ha reggel a hadseregtüzérség jelentős részének tüzét a bal szárnyunk felé közeledő erős ellenséges tartalékokra összpontosítanánk, hogy elhárítsuk ellencsapásukat, majd pedig a 36. gárdahadtest erőivel, a 8. gárdahadtest egységeinek támogatásával megrohamoznánk ezt a csoportosítást.

— Az e szakaszon harcoló ellenség gyors szétverése lehetőséget biztosítana a hadsereg főerőinek, hogy gyorsabb ütemben folytathassa támadását Bolhov felé — érveltem javaslatom mellett.

— Megértem és teljes mértékben osztom azt a törekvést, hogy fölösleges veszteségek nélkül számoljon le a közeledő német tartalékokkal — felelte V. D. Szokolovszkij tábornok. — Igaz, hogy ez igen sok lőszert emészt fel, de azt hiszem, a kialakult helyzetben nem szabad takarékoskodnunk a gránátokkal. Megkapja őket, erről gondoskodom...

Magától értetődően, nagy örömmel fogadtam elhatározását.

Várakozásunknak megfelelően, július 14-én hajnalban az ellenség tüzérségi és légi csapás után Szorokino körzetéből rohamot indított Durnyevo, Gyebri irányába. Csapataink idejében felkészültek rá, jelentős erőket vonultattunk fel e körzetben. A páncéltörő tüzérségen kívül a hadosztálytüzérség jelentős részét is ide csoportosítottuk át a német páncélosok elleni közvetlen irányzású tüzeléshez, s az ellenség jelentős veszteségeket szenvedett.

G. B. Petyersz tábornok 84. gárdahadosztályának kötelékében hősiesen harcolt az I. K. Laptyev őrnagynak, a Szovjetunió hősének parancsnoksága alatt álló 38. gárda páncéltörő tüzérosztály 1. ütege. Az üteg lövegkezelői halálmegvető bátorsággal tartottak ki, például az ellenséges rohamok visszaverése közben, amikor időnként mindössze 70—100 méterről vezették a tüzet és 16 páncélost semmisítettek meg. De többi csapataink is bátran verték vissza az ellenséges páncélosok rohamait.

Majd a 36. gárdahadtest magasabbegységei a tüzérség hatásos tüzétől és a frontközvetlen csatarepülők csapásaitól támogatva, lendületes támadásba mentek át, és a 25. gépesített, a 18. és 20. páncéloshadosztály egységeinek a Vityebety folyó terepszakaszáról történt visszavetése után délkeleti irányban, Bolhov felé folytatták előnyomulásukat.

Július 14-én estére a hadsereg hadműveleti felépítésének közepén harcoló 8. gárdahadtest és 5. harckocsihadtest főerői kiértek a Bobrovka, Melehovo terepszakaszra. Ugyanakkor a 16. gárdahadtest két jobbszárny-hadosztálya a 217. hadosztállyal együttműködésben a Resszeta folyó mögé vetették vissza az ellenséget, többi erői pedig a Moilovo, Ljubovka terepszakaszra zárkóztak fel.

A Szovjet Tájékoztatási Iroda július 15-én az alábbi jelentést adta ki:

„Orjoltól északra csapataink 40 kilométer széles arcvonalon áttörték az ellenség műszakilag jól kiépített védőövét, és háromnapos heves harcokban 45 kilométerre nyomultak előre, miközben számos ellenállási gócot és támpontot számoltak fel. Az ebben az irányban harcoló csapataink több mint ötven helységet szabadítottak fel, köztük Uljanovo körzeti székhelyet, továbbá Sztarica, Szorokino, Moilovo, Dudorovszkij, Vesznyini, Krapivni, Ivanovo, Jagodnaja, Jelenszk, Traszna, Klen nagyobb községeket."[10]

Emlékeztetem olvasómat arra, hogy a hadművelet tervezésekor szóba került, hogy közvetlenül Hotinyec felé mérjünk csapást azzal a céllal, hogy elvágjuk az ellenség orjoli csoportosításának főbb utánszállítási vonalait, az Orjol—Brjanszk vasutat és országutat. A lehető-

10 Сообщения Советского информбюро. Т. 5. М., 1944, с. 26.

ség igen csábító volt, később is gondoltunk rá, de nem volt szabad megfeledkeznünk a bal szárnyunk előtt álló nagy ellenséges páncélos-csoportosításról. A frontparancsnok megparancsolta, hogy főcsapásunkat változatlanul délkeleti általános irányba mérjük, hogy a Brjanszki Front csapataival együttműködve szétverjük az ellenség bolhovi csoportosítását.

Ám az ellenség fő utánszállítási vonalai átvágásának lehetősége — ismétlem — igen csábító volt, s ráadásul óráról órára reálisabbnak is tűnt. Így tehát azt a parancsot adtam P. F. Malisev tábornoknak, hogy miközben főerőivel továbbra is a megadott irányban nyomul előre, I. F. Fegyunykin vezérőrnagy 11. gárdahadosztályát erősítse meg tüzérséggel s egy műszaki zászlóaljjal, és fordítsa Hotinyec felé.

Fegyunykin tábornok az őt jellemző találékonysággal és eréllyel végezte dolgát. Gárdistái az erdős terep okozta nehéz körülmények között kétnapos szívós harcokban 25 kilométerre törtek előre déli irányban, s ezzel az áttörés teljes mélységét 70 kilométerre növelték.

Az 1. harckocsihadtest harcosai a korábbihoz hasonló bátorsággal harcoltak — méghozzá gyakorta a főerőktől elszakadva. E napokban sok harcos érdemelt ki magas szintű kitüntetéseket. Külön is jelentették nekem a fiatal kommunista Nyikolaj Petrovics Prudkij hőstettét. Prudkij szakaszával előőrsként biztosította a dandár főerőit. Krasznyikovo község mellett a harckocsizók egy ellenséges leshelyt derítettek fel. Harcba bocsátkoztak a túlerejű ellenséggel. Prudkij pontos célzással több tűzfészket megsemmisített. Egy ellenséges gránát találatától azonban kigyulladt a harcjárműve. A sebesült, füstben fuldokló Prudkij nem adta fel a harcot. Egy másik találat mindkét lábán megsebesítette, mégis kitartott mindaddig, míg rádión le nem adta a helyzetjelentést. Amikor a főerők beérkeztek, az összeégett és sok vért vesztett Prudkijt kiemelték a harckocsiból. Ő azt kérte, hogy hívják oda a dandárparancsnokot, hogy nyugtázza az ellenségről szolgáltatott adatainak vételét. Prudkij a dandárparancsnok karjai között halt meg.

Hőstettéért a kommunista Nyikolaj Petrovics Prudkijt halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

...Július 14-én este a hadsereg-figyelőben levő fedezékemben felhívott a legfelsőbb főparancsnok telefonon. Miután gratulált sikereinkhez, megkérdezte, hogyan folyik a támadás. Rövid jelentésem meghallgatása után Sztálin néhány észrevételt tett, majd ezt mondta:

— Az önök támadása a nyári hadjárat első támadása. Rokoszszovszkijnak máris könnyebb lett a helyzete, és hamarosan meg is indítja a csapását. A legfontosabbat megtettük: a harcok alakulásában

bekövetkezett a fordulat. Ne feledje, hogy az önök nyomában nagyarányú tartalékok indulnak meg. További sikereket kívánok...

A Brjanszki és Nyugati Front támadása zavart keltett az ellenség háza táján. Bizonyítják ezt azok az okmányok, amelyekkel később ismerkedtem meg. 1943. július 13-án a 9. és 2. páncéloshadseregek törzsei az alábbit jelentették Hitler főhadiszállására:

„Ma már a 2. páncéloshadsereg ellen intézett támadás méreteiből arra lehet következtetni, hogy az ellenség az orjoli hídfő teljes elfoglalását tűzte ki céljául... 48 óra alatt gyökeres változások történtek a keleti arcvonal e szakaszán. A hadműveletek súlypontja a 2. páncéloshadsereg körletére helyeződött át. Itt a válság hihetetlen gyorsasággal fejlődik ki."

Von Butlar azt írja emlékirataiban, hogy a Nyugati és Brjanszki Front csapatainak csapásai hatására Model több hadosztályt vont ki a 9. hadsereg arcvonaláról a 2. páncéloshadsereg megerősítésére. „Ezután — vonja le a következtetést a szerző — a 9. hadsereg nemcsak támadásának beszüntetésére kényszerült, hanem kénytelen volt visszavonulni megindulási állásaiba is."[11]

Manstein tábornok, a „Dél" hadseregcsoport volt parancsnoka a fellengzős „Elvesztett győzelmek" címen megjelentetett visszaemlékezéseiben így ír szomszédja — a Kluge tábornok parancsnoksága alatt álló „Közép" hadseregcsoport — sávjában lezajlott eseményekről:

„A »Közép« hadseregcsoport szakaszán a 9. hadseregnek a középen és a bal szárnyon harcoló hadtestei sávjában a támadás első két napja alatt sikerült mélyen (14 kilométerre) beékelődnie az ellenséges védelembe. Ezzel szemben a jobbszárny-hadtest csak elenyésző előrehaladást ért el, míg a szomszédos hadtestek lényegében egy helyben topogtak.

Az ellenség már a támadás második napján fokozta a hadsereg csapásmérő ékének arcvonala és szárnyai ellen irányított ellenlökéseit. Azokat a hadműveleti tartalékait kezdte harcba vetni, amelyek a kurszki kiszögellés északnyugati részében és az orjoli kiszögellés délkeleti szakasza előtt tartózkodtak. Ez azt jelezte, hogy az ellenség minden körülmények között megvédi a kurszki kiszögellést, s egyben azt is, hogy a »Citadella«-hadművelet sikere esetén valóban jelentős ellenséges erőket keríthetnénk be. A 9. hadsereg csapásmérő éke az említett ellenlökések ellenére is folytatta előrenyomulását, igaz, hogy egy mindössze 10 kilométer széles sávban. Július 9-én azonban a támadás

[11] A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 3. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1965. 229—230. old.

az ellenség Olhovatka körzetében berendezett védelmi vonalán, a 9. hadsereg megindulási állásaitól 18 kilométerre elakadt. A hadseregparancsnokság terve az volt, hogy az ellenséges ellenlökések elhárítása, saját főcsapás-irányának áthelyezése és tartalékai bevetése után július 12-én ismét támadásba lendül, hogy befejezze az áttörést. Ez a támadás azonban elmaradt. *Július 11-én az ellenség nagy erőkkel kelet és északkelet felől ellentámadásba ment át az orjoli kiszögellést védő 2. páncéloshadsereg ellen.*"[12] *Az e szakaszon bekövetkezett események alakulása arra kényszerítette a „Közép" hadseregcsoport parancsnokságát, hogy leállítsa a 9. hadsereg támadását, hogy ennek gyorsanmozgó csapatait a 2. páncéloshadsereg szakaszán vethesse harcba.*[13] (Kiemelés tőlem — I. B.)

Majd ezt írja Manstein: „A Hitler főhadiszállásán július 13-án megtartott értekezleten Kluge jelentette a Führernek, hogy kénytelen volt Modeltől elvenni valamennyi gyorsanmozgó páncélos és gépesített magasabbegységét azoknak a mély áttöréseknek a felszámolására, amelyeket az oroszok a 2. páncéloshadsereg arcvonalának három szakaszán ütöttek, és emiatt a 9. hadsereg támadását nem lehet folytatni, és később sem indíthatjuk meg újra."[14]

Bízom benne, hogy az olvasó megbocsátja nekem, hogy idézetekkel terhelem túl elbeszélésemet, de még egy részletet szeretnék idézni Heinrici és Hauck művéből, amely a kurszki csata első, többé-kevésbé megbízható nyugatnémet feldolgozásának tekinthető:

„Komolyra fordultak az események a »Közép« hadseregcsoport arcvonalán. A szovjet csapatok itt július 12-én Orjoltól keletre, valamint Bolhovtól és Szuhinyicsitől délkeletre áttörték a 9. hadsereg hátát fedező 2. páncéloshadsereg arcvonalát. A »Közép« hadseregcsoportnak nem maradt más választása, mint hogy visszatartsa a 9. hadseregnek már rendelkezésére bocsátott két megerősítő hadosztályát, és azokat az orjoli hídfőben levő másik három tartalékhadosztállyal együtt az orosz ellentámadás elhárítására vesse be.

A 9. hadsereg két páncéloshadosztályát és nehézharckocsi-ezredeit kénytelen volt kivonni a támadási sávból. A »Citadella«-hadművelet folytatása a »Közép« hadseregcsoport arcvonalán lehetetlenné vált, bár Hitler ezt egyelőre nem akarta elismerni. Ám ő sem tehetett mást, kénytelen volt engedelmeskedni a körülményeknek. Másnap, július 13-án kénytelen-kelletlen bejelentette a »Citadella« hadműveletben

12 Itt Manstein némileg pontatlan. A szovjet csapatok egy nappal később, július 12-én mentek át támadásba. Észak felől I. H. Bagramjan tábornok 11. gárdahadserege, északkelet felől P. A. Belov tábornok 61. hadserege, kelet felől pedig a Brjanszki Front főerői mérték a csapást. — A szerk.

13 *Манштейн, Э.:* Утерянные победы. М., 1959, с. 445. (Fordítás németből.)

14 *Манштейн, Э.:* Утерянные победы, с. 448. (Fordítás németből.)

részt vevő hadseregcsoportok parancsnokainak, hogy a hadművelet összeomlott, és annak végrehajtásával kapcsolatban mindennemű tevékenységet be kell szüntetni.

Manstein tábornok, a »Dél« hadseregcsoport parancsnoka azonban szót emelt a támadás beszüntetése ellen. Ő azon a véleményen volt, hogy amint a Vörös Hadsereg tartalékai az ellencsapási kísérletek után az elszenvedett vérveszteségek következtében legyengülnek, ő ki tudja harcolni a döntő sikert, amennyiben engedélyt kap hadseregcsoportja tartalékainak bevetésére. Ebben az esetben a »Közép« hadseregcsoportnak kezdetben csak a vele szemben harcoló szovjet erőket kellene lekötnie, majd az orjoli kiszögellésben megindult támadás visszaverése után — ha a viszonyok kedvezően alakulnak — kellene újra támadásba átmennie. Ezalatt a »Dél« hadseregcsoport Obojanytól keletre megkísérelné elfoglalni a Pszel folyó átkelőhelyét és szétverni a Vörös Hadsereg Kurszktól délre ellenálló csapatait, majd nyugatra fordulna és ütközetre kényszerítené a Vörös Hadsereg azon magasabbegységeit, amelyek a kurszki kiszögellés délnyugati részében vannak.

Kluge erre határozottan kijelentette, hogy az orjoli kiszögellés északi szakaszán történt áttörés után a 9. hadsereg támadásának felújítása lehetetlen, és a hadsereget haladéktalanul vissza kell vonni megindulási állásaiba.

Ezután Manstein sem vette már biztosra a siker kivívásának lehetőségét, s arra kért Hitlertől engedélyt, hogy legalább további korlátozott csapásokat mérhessen a »Dél« hadseregcsoport sávjában, hogy a Vörös Hadsereg szemben álló erőinek meggyengítésével biztosíthassa magának a visszavonulás zavartalanságát. Ellenkező esetben — mint mondotta — a »Dél« hadseregcsoport is válságos helyzetbe kerül."

Végül Heinrici és Hauck rámutat: „Július 15-től egyre sűrűbb rohamok indultak meg a »Közép« hadseregcsoport 9. hadserege ellen, amely több hadosztályának a 2. páncéloshadsereg részére történt átadása után állásai védelmére rendezkedett be. A szovjetek tehát nemcsak az orjoli kiszögellés körzetében, hanem a keleti arcvonal többi szakaszán is visszaszerezték a kezdeményezést. „A »Citadella«-hadművelet kudarcba fulladt!"[15]

Felettébb jellemző módon Manstein az emlékirataiban a „Citadella"-hadművelet meghiúsulásának teljes bűnét szomszédja, a „Közép" hadseregcsoport nyakába igyekszik varrni. Eközben azonban szándékosan elhallgatja olvasói elől, hogy július 12-én Prohorovka körzetében, az ő csapásmérő csoportosításának támadási sávjában, nagyméretű páncéloscsata zajlott le, amelyben mindkét fél részéről közel

15 *Heinrici, G.—Hauck, W.*: idézett mű, S. 590.

1200 harcjármű vett részt, és hogy ezt az ütközetet a szovjet csapatok nyerték meg. A Prohorovka melletti egynapos harc folyamán az itt támadó elit SS-páncéloshadtest négyszáznál több páncélost és rohamlöveget vesztett, megállásra és védelembe kényszerült. Ugyancsak eredménytelen maradt Mansteinnek az a próbálkozása, hogy egy másik páncélos-csoportosítással dél felől törjön át Prohorovkához.

Nyilvánvalóan ez is egyike volt azoknak az okoknak, amelyek Hitlert július 13-án a „Citadella"-hadművelet leállítására vonatkozó döntésére kényszerítették. Hitlert különösen a 2. páncéloshadsereg arcvonalszakaszán bekövetkezett fordulat háborította fel, s mint ilyenkor mindig, a bűnbakot kereste. Meg is találta Rudolf Schmidt tábornoknak, a 2. páncéloshadsereg parancsnokának a személyében, aki 1941 decemberében vette át e hadsereg parancsnokságát Guderiantól, amikor az utóbbit a moszkvai csata idején az Oka és Zusa folyók terepszakaszáról végrehajtott önkényes visszavonulása miatt leváltották. Schmidt azóta, tehát több mint másfél éve vezette ezt a hadsereget, amely 1941 szeptemberében egyetlen lendülettel tört Roszlavl alól dél felé, hogy csapást mérjen a Délnyugati Front csapatainak mély hadtápterületére, és amelyet annak idején a moszkvai díszszemlére jelöltek ki. Most ez az agyondicsért páncélos armada lett a bűnös a „Citadella"-hadművelet csődjéért.

Pedig lényegében az történt, hogy a fasiszta hadvezetés nem vette észre az áttörésre tett előkészületeinket. A támadás harmadik napján, július 14-én, Schmidtet azzal az indokkal váltották le beosztásából, hogy nem biztosította megfelelően csapatai vezetését. Helyét Model vezérezredes vette át, aki a 9. hadseregparancsnoki beosztását is megtartotta.

A „Közép" hadseregcsoport szempontjából válságossá vált helyzetben a hitleri főhadiszállás egyesítette az orjoli kiszögellésben védő 9. és 2. páncéloshadsereg parancsnokságát. Az orjoli hídfőben levő valamennyi német fasiszta csapat Model alárendeltségébe került. Ez nem volt véletlen, hiszen Model, akit a német hadseregben a védelem oroszlánjának neveztek, a Führer rendkívüli bizalmát élvezte.

Az orjoli csoportosítás parancsnokságának átvétele alkalmával Model ezt írta július 14-én a 2. páncéloshadseregnek kiadott parancsában: „A Vörös Hadsereg... az orjoli kiszögellés egész arcvonalán támadásba ment át. Olyan ütközetek előtt állunk, amelytől minden függhet. Ebben az óriási erőfeszítéseket követelő órában az Önök harcedzett hadseregének a parancsnokságát is átvettem."[16]

Model lázas tevékenységbe kezdett, egymás után adta ki a szigorú

16 A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 3. köt. 230. old.

hangú parancsokat, amelyekben megkövetelte, hogy a harcoló csapatok az utolsó emberig tartsanak ki, a közeledő tartalékok pedig minden akadályt leküzdve, erőltetett ütemben vonuljanak előre.

A „védelem oroszlánja" sem tudta megállítani a Vörös Hadsereget. A szovjet hadvezetés szilárdan kezében tartotta a kezdeményezést, és egyre erőteljesebb csapásokat mért az ellenségre. Ezt bizonyítják a tények, amelyek nevetségessé teszik egyes burzsoá történészek hamis állításait, amelyekkel úgy akarják beállítani a dolgokat, mintha a „Citadella"-hadművelet beszüntetését... az angol—amerikai csapatok olaszországi partraszállása tette volna szükségessé. Ezt a változatot Heim és Philippi nyugatnémet történészek is elvetik: „Hitler július 10-én a »Citadella«-hadművelet folytatására adott parancsot, noha az oroszok nyugati szövetségesei ezen a napon szálltak partra Szicíliában. Ő még ekkor is úgy gondolta, hogy a Kurszk alatti győzelem lehet a földközi-tengeri hadszíntéren elszenvedett kudarc feledtetése. A kurszki kiszögellésben megindult német támadás azonban a kezdeti harcászati sikerek után elakadt, amikor a szovjet hadvezetés viszonzásul július 12-én megindította az orjoli ív elleni és a 9. német hadsereg hátába irányított támadását, s ezzel olyan hadműveletbe kezdett, amelynek messze a szóban forgó körzeten túl kellett végződnie."[17]

Közismert, hogy a hitlerista hadvezetés még a szovjet csapatok támadásba való átmenete után is, egészen július 19-ig konokul ragaszkodott támadó terveihez. Csak július 19-én jelenik meg először a „Wehrmacht legfelsőbb főparancsnokságának hadműveleti naplójában" az alábbi bejegyzés: „Az erős ellenséges támadás következtében a »Citadella« további folytatása lehetetlen."[18]

Ehhez kapcsolódik az a megjegyzésem, hogy július 19-re 11. gárdahadseregünk már 70 kilométer mélyen tört be az orjoli hídfőbe, és már az ellenség 9. és 2. páncéloshadseregének valamennyi utánszállítási útját veszélyeztette.

A „Citadella"-hadművelet folytatásáról szóló fontolgatások tehát július 13-án kezdődtek meg, és semmi esetre sem voltak összefüggésben a nyugati szövetségesek szicíliai partraszállásával, kizárólag csak a szovjet csapatok orjoli hídfőre mért csapásaival. Július 19-én pedig ugyancsak a mi sikeres ellentámadásunk és a Kurszk ellen dél felől tervezett német támadás kudarca következtében állították le ezt a hadműveletet.

Néhány nappal később, július 26-án, Hitler a főhadiszálláson tartott értekezleten néhány hadosztály átdobását követelte Olaszország meg-

17 *Philippi, A.—Heim, F.:* Der Feldzug gegen Sowjetrussland. 1941—1945. Stuttgart, 1962. S. 212.

18 KTB/OKW, Bd. 3. S. 804.

segítésére. Kluge vezértábornagy azonban a leghatározottabban ellenezte: „Felhívom a figyelmet arra, hogy a jelen pillanatban egyetlen magasabbegységet sem tudok kivonni az arcvonalról. Ez jelenleg teljességgel lehetetlen."[19] Saját csapatai helyzetének elemzésekor a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka „nagy szovjet erők nyomásával", több irányban történt „arcvonal áttöréssel", „teljes vérveszteséget szenvedett magasabbegységeivel" érvelt Hitler előtt.

A németek keleti frontja minden eresztékében recsegett-ropogott, így szó sem lehetett arról, hogy hadosztályokat irányítsanak át Nyugatra. Júliusban a hitleristák egyetlen magasabbegységet, egyetlen egységet sem vontak ki a szovjet—német arcvonalról. Ellenkezőleg, Nyugatról dobtak át ide még egy hadosztályt. Augusztusban is mindössze egy páncéloshadosztályt vont ki a fasiszta hadvezetés a szovjet—német arcvonalról, de ennek helyébe már szeptemberben kilenc gyalog- és négy tartalékhadosztály, októberben pedig három páncélos- és három gyaloghadosztály, valamint egy gyalogdandár érkezett ide Nyugatról.

Mindent egybevetve tehát, távolról sem a szövetségesek szicíliai partraszállása billentette a szovjet fél számára kedvező irányba az orjoli, belgorodi és harkovi események alakulását. Éppen ellenkezőleg, az ellenségnek a kurszki kiszögellésben történt szétverése könnyítette meg az angol—amerikai csapatok olaszországi tevékenységét.

A légi uralom megszerzése önmagában még nem jelenti a légitámadásokkal szembeni biztonságot. Az ellenség sem repülőgépeit, sem pilótáit nem kímélte támadásunk megállítása érdekében. A hitlerista parancsnokság tízével, százával küldte bombázóit a mi állásaink fölé abban a reményben, hogy legalább egy részüknek sikerül áttörnie. Vadászainknak és légvédelmi tüzéreinknek alaposan kijutott a munkából, annál is inkább, mert arcvonalunk tetemesen megnyúlt, teljes hosszában lehetetlen volt megbízhatóan oltalmazni, ráadásul repülőtereinktől is messzire eltávolodtunk. A szovjet pilóták hősies helytállása nélkül elkerülhetetlenül súlyos veszteségeket szenvedtünk volna az ellenséges bombázórepülők tevékenysége következtében.

Július 14-én lélegzet-visszafojtva figyeltük a Bolhovtól északnyugatra, a Dudorovszkij lakótelep felett kibontakozott légiharcot. 40 „Junkers" közeledett állásaink fölé. A „Légiriadó!" vezényszóra harcosaink igyekeztek fedezéket keresni. Ekkor azonban hat vörös csillagos „JAK" jelent meg a levegőben.

Hat negyven ellen... A fürge, apró gépek egy szempillantás alatt a kötelékben repülő ellenséges bombázók között tűntek fel, s a köte-

19 «Совершенно секретно! Только для командования!», с. 512.

lék felbomlott. A fedélzeti ágyúk éles kerepelése töltötte be a légteret. Majd egymás után zuhantak a földre a lángba borult „Junkersek": az első, második, harmadik — hatodik... A gyalogság már meg is feledkezett a fedezékeiről. Valamennyien az eget kémlelték, és minden egyes zuhanó „Junkers" láttán felharsant a „hurrá". A fasiszta repülők idegei végül is felmondták a szolgálatot. Fejvesztetten, rendezetlenül fordultak vissza, bombáikat is saját csapataikra dobták le. A mi hat „héjánk" pedig folytatta járőrözését a kijelölt körzet felett.

A hadsereg-harcállásponton egyre-másra csengtek a telefonok. A lövész- és harckocsi-magasabbegységek parancsnokai jelentkeztek be azzal a kéréssel, hogy tüntessük ki a bátor pilótákat. Az ilyesmi gyakori dolog volt. A rámruházott joggal élve már sok pilótát kitüntettem, de többnyire a légihadsereg parancsnokát kértem meg erre. Most is M. M. Gromov tábornokot hívtam fel.

— Kik voltak azok repülői közül, akik az imént vívtak légiharcot a Dudorovszkij lakótelep felett?

A tábornok elmondta, hogy a kötelék parancsnoka V. N. Bujanov őrnagy volt.

— Kérem, tolmácsolja nekik a hadsereg haditanácsának köszönetét és ne tagadja meg a lövészek szívből jövő kérését: érdemükhöz méltóan tüntesse ki ezeket a hősöket!

Tovább szélesítettük az áttörést. Július 15-én a hadsereg jobb szárnyán a 16. gárdahadtest hadosztályai kiverték az ellenséget a Resszeta terepszakaszáról, átkeltek a folyón, és az 50. hadsereg csapataival együttműködve elfoglalták Klinci községet. A következő két napon a gárdisták tovább szélesítették a nyugati parton létesített hídfőt. Most már többé-kevésbé megbízhatóan fedeztük a hadsereg jobb szárnyát nyugat felől. A hadtest végrehajtotta a feladatát, s parancsomra 31. gárda-lövészhadosztályát a hotinyeci irányba csoportosította át.

Eközben a 8. gárdahadtest sávjában tovább folytak a heves páncélos összecsapások. A lövészegységeknek az 5. harckocsihadtesttel együttműködve sikerült elfoglalniuk Jagodnaja községet.

Az olvasó ne csodálkozzon azon, hogy elbeszélésemben ismétlődnek egyes helységnevek, hiszen nem egyet közülük többször is kénytelenek voltunk elfoglalni. Sokszor előfordult például, hogy a harckocsizók betörtek valamelyik községbe, szétverték annak helyőrségét, majd tovább száguldottak, hogy végrehajtsák feladatukat, az ellenség pedig újabb erőkkel visszafoglalta a falut. Ilyenkor az ideérkező csapataink kénytelenek voltak ismét kifüstölni a hitleristákat.

P. F. Malisev tábornok gárdistái és M. G. Szahno tábornok harckocsizói a visszavonuló ellenség üldözése közben július 17-én alko-

nyatra a Reutovo, Vjazovaja, Verhnyaja Radomka terepszakaszra jutottak ki, ahol az ellenség szívós ellenállásába ütköztek. A 18. és 20. német páncéloshadosztályok egységei, továbbá a 293. gyaloghadosztály maradványai az Orjol felől ideérkezett jelentős tartalékokkal megerősödve ugyanis megszállták a korábban itt berendezett állásokat, és feltartóztatták csapataink további előnyomulását. Utolsó tartalékomat, a 108. lövészhadosztályt küldtem segítségükre.

A hadsereg bal szárnyán N. L. Szoldatov ezredesnek a 36. gárdahadtest szakaszán július 15-én harcba vetett 5. gárda-lövészhadosztálya déli irányú átkaroló manőver után a 84. gárdahadosztállyal együttműködve felszabadította Ukolici községet. Eközben szétzúzta a 25. német gépesített hadosztály 112. ezredét. A hadtest magasabbegységei folytatva támadásukat, a 61. hadsereg jobbszárny-egységeivel együttműködve július 17-én reggelre heves összecsapások után birtokukba vették az ellenség nagy védelmi gócpontját, Kirejkovo községet, és nagy mennyiségű zsákmányt ejtettek. Ezzel a hitleristák a védelemre igen alkalmas állásokat vesztettek el, súlyos veszteségeket szenvedtek, és megkezdték visszavonulásukat Bolhov felé. Így már hadseregünk bal szárnya is megfelelően biztosítva volt. Most már minden erőt a bolhovi főirányra összpontosíthattunk.

A 11. gárdahadsereg újabb megerősítést kapott, Fjodor Georgijevics Anyikuskin tábornok 25. harckocsihadtestét, amely azt a parancsot kapta, hogy Hotinyec felé nyomuljon előre. A harckocsizók július 18-án léptek harcba. A Brjanszk alól ide átcsoportosított 253. és 707. német gyaloghadosztály útjukat állta. A hadtest szervezett tűzbe ütközött, s az ellenséges repülők is szakadatlanul tömeges csapásokat mértek rá, így főerői nem tudtak Hotinyec felé áttörni. Csupán a 162. harckocsidandárnak sikerült ez, amelynek parancsnoka Ignatyij Antonovics Volinyec ezredes volt. A dandár, amely már 20 kilométerrel járt a hadtest főerői előtt, július 19-én, a németeket meglepve, betört a helységbe. A harckocsizók a vasútállomáson megsemmisítettek egy páncélvonatot és egy páncélosokkal megrakott vasúti szerelvényt és megrongáltak egy vasútvonal-szakaszt. Mivel azonban az ellenség több irányból is támadta őket, kénytelenek voltak harc közben visszavonulni, hogy főerőikkel egyesüljenek. Az állomás elleni támadás során I. A. Volinyec ezredes súlyosan megsebesült. A dandár parancsnokságát a politikai helyettes, N. I. Sziropjatov alezredes vette át. A harckocsizók, útban övéik felé még egy ellenséges gyalogos oszlopot, Loknya körzetében pedig a 76. német gyaloghadosztály törzsét is szétverték. Ebben a harcban elesett egy fasiszta tábornok.

Július 17-re hadseregünk főerői mélyen behatoltak az ellenség harc-

rendjébe, és már azokat a fő utánszállítási útjait veszélyeztették, amelyek orjoli csoportosításának összeköttetését biztosították a Brjanszk körzetében települt hadtápbázissal. Sajnos azonban beigazolódtak a hadművelet kidolgozása közben felmerült kételyeink: a Központi Front csapatai még mindig Kurszktól északra vívtak heves harcokat, és nem tudtak velünk szemben előretörni, s a bekerítés gyűrűjét bezárni.

Ugyanakkor fennforgott annak veszélye, hogy a mi csapataink a németek 2. páncélos- és 9. tábori hadseregének oldalába és hátába kerülnek, ezért Model vezérezredes kénytelen volt a Központi Fronttal szemben harcoló 9. hadseregből három páncélos- és egy gépesített hadosztályt ellenünk bevetni. Ez számottevően meggyorsította és megkönnyítette a Központi Front ellentámadásba való átmenetét.

Megörvendeztetett bennünket a hír, hogy a Központi Front július 15-én ellentámadásba lendült csapatai végre megtörték az ellenség ellenállását, és észak felé nyomulnak előre. Az ő szakaszukon az ellenség nem védekezett olyan szívósan, mint a miénken.

A harcok hetedik napjának vége felé hadseregünk támadási sávja már 120 kilométerre szélesedett, csapataink 70 kilométer mélyen ékelődtek be az ellenség védelmébe. Igaz ugyan, hogy már valamennyi tartalékunkat bevetettük, mégis folytattuk a támadást. Magasabbegységeink között számottevő hézagok keletkeztek. Ráadásul a Bolhov felé vezető utakon ismét szilárd védelembe ütköztünk, amelyet az ellenséges csapatok előző harcokban szétvert maradványain kívül a mélységből előrevont újabb tartalékok, köztük a Kromi körzetéből kivont 9. páncéloshadosztály szállt meg. Közben egyre újabb, az arcvonal felé közeledő ellenséges oszlopokat észleltünk.

Meg kellett találnunk a siker továbbfejlesztéséhez és a Bolhov ellen intézett arctámadás elkerüléséhez szükséges erőket és eszközöket, ezért úgy határoztunk, hogy a hadsereg szárnyairól csoportosítunk át erőket középre, és főcsapásunkat dél és délkelet felé mérjük, hogy az ellenség bolhovi csoportosításának hátába kerülhessünk.

A július 18-ra virradó éjszaka kivontuk a harcból a 36. gárda-lövészhadtestet (az 5. gárda-lövészhadosztály nélkül), amely éjszakai menet végrehajtása után a Svanovtól délre fekvő erdőségben gyülekezett, azzal a feladattal, hogy július 19-én reggel, a 8. gárdahadtesttől jobbra kezdje meg előrenyomulását Uzkoje, Znamenszkoje általános irányba. Nem sokkal ezután terveztük a 16. gárdahadtest erői egy részének erre az arcvonalszakaszra történő átcsoportosítását.

Az átcsoportosítás befejeztével újból megindítottuk rohamainkat. Az ellenség jelentős erői — a 9. és 4. páncélos-, továbbá a 253. gyaloghadosztály — elkeseredett ellenállást tanúsítottak, helyenként ellen-

lökéseket is indítottak. Ugyanakkor csapatainknál érezhetővé vált a lőszerhiány. A támadás lelassult.

Hogy minél közelebb legyünk támadó csapatainkhoz, a hadsereg harcálláspontját a Svanov melletti erdőbe telepítettük át, és itt kerestük a módját annak F. N. Bobkovval együtt, miként fokozhatnánk csapásunk erejét. Arra a következtetésre jutottunk, hogy ez az a pillanat, amikor hathatós segítséget kell kérnünk a frontparancsnoktól. Az igazat megvallva, tudtam, hogy elöljáró parancsnokságunk a legközelebbi napokban a Resszeta folyó menti terepszakaszról be kívánja vetni a főhadiszállás tartalékából beérkezett 11. összfegyvernemi hadsereget. Ha ez megtörténik, legalább három lövészhadosztályunk szabadulna fel és arcvonalunk is jelentősen megrövidülne. Hej, csak minél előbb sor kerülne rá! A térkép feletti elmélkedéseinket a riadt arccal belépő Gucsikov százados, törzskommendáns — egyébként egy talpraesett fiatalember, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának küldötte — szakította félbe.

— Parancsnok elvtárs — jelentette. — A törzs körletében egy gépkocsit tartóztattunk fel két ismeretlen utassal. Egyikük Ehrenburg haditudósítóként mutatkozott be és követeli, hogy vezessük önhöz.

— Hívja be.

Az ajtón egy középkorú, kissé hajlott hátú ember lépett be civiles ráérősséggel. Bemutatkozott:

— Ilja Ehrenburg, haditudósító.

Ilja Grigorjevics új, túlságosan bő pamutgimnasztyorkát és ugyanolyan lovaglónadrágot viselt. Boglyas, őszülő haját pilotka fedte, amelyet elfelejtett levenni. Egész valóján érződött, hogy még nem szokta meg az egyenruhát, kényelmetlenül érzi magát benne. Kérdésemre, merre tart, Ehrenburg így válaszolt:

— A peremvonalba. Saját szememmel szeretném látni, hogyan iszkolnak a fritzek.

Megkértem a hadsereg politikai osztályvezetőjét, D. F. Romanov ezredest, segítsen az írónak tájékozódni a támadás alakulásáról, s aztán kísértesse a 16. gárdahadtest egyik hadosztályához.

Ilja Grigorjeviccsel másnap ismét találkoztunk. Igen izgatottan jött be hozzám és rögtön mesélni kezdett, mennyi érdekes dolgot látott. Amikor a 11. gárda-lövészhadosztályhoz érkezett, a német páncélosegységek éppen meg-megújuló ellenlökéseik egyikét indították a hadosztály szakaszán, és valamelyest visszaszorították egyik ezredünket. Az élen haladó német páncélosok 80 méterre megközelítették a hadosztályparancsnok figyelőjét, amelyben az író is tartózkodott. Tovább azonban nem engedték őket. A tüzérek olyan tüzet zúdítottak rájuk, hogy a hitleristák megkezdték a visszavonulást.

— Megláthattam végre, hogyan pucolnak a fritzek! — kiáltott fel Ilja Grigorjevics. — Felejthetetlen látvány volt!

Megnyugtattam, hogy mostanában gyakran láthat menekülő fritzeket. A Vörös Hadsereg most már megállás nélkül hajszolja őket, lélegzetvételnyi szünetet sem engedve nekik.

Beszélgetésünket N. P. Ivanov vezérőrnagy, hadsereg-törzsfőnök szakította félbe. Jó hírt hozott: a frontparancsnok utasítást adott I. I. Fegyunyinszkij altábornagy 11. hadseregének a bevetésére. A hírtől felvillanyozva, nyomban a térkép fölé hajoltunk.

Ehrenburgnak egyszerre sietős lett a dolga és búcsút véve tőlünk, távozott. Több egységünknél járt. Legtovább a 27. gárdaezrednél időzött, ahol sok gárdistával elbeszélgetett. Azok elmondták neki, hogyan vette fel a tüzér Vlagyimir Rogyionov egymaga a harcot tizenöt ellenséges páncélossal és hogyan lőtt ki négyet közülük, hogyan kényszerítette a többit visszafordulásra; aztán, hogyan számolt le Vahit Kolumbajev, a kozák, tucatnyi fasisztával; hogyan ejtett foglyul Szergej Komov több hitleristát; hogyan foglalt el Naum Plavnyik alhadnagy a lövészszakaszával az ellenség hátában egy erősen megerődített ellenséges támpontot.

Az írónak alkalma volt a hadosztály előretolt 27. gárdaezredének a parancsnokával, Ny. V. Harcsenko őrnaggyal is elbeszélgetni. A délvidéki, délceg, bajuszos tiszt nagyon megnyerte a tetszését, Nyikolaj Vasziljevics Harcsenko civilben egy szovhoz állattenyésztő szakembere volt, a frontszolgálat alatt azután kiváló parancsnokká vált, akinek sikerült elsajátítani a szuvorovi bölcsességet, hogyan kell kevés véráldozattal legyőzni a túlerőben levő ellenséget.

Elutazása előtt Ehrenburg beszédet mondott a gárdisták előtt. Szenvedélyes szavakkal beszélt a hitlerista haderő rablóháborújáról, katonáinak nyomorú erkölcsiségéről. A beszéd igen mély hatást tett a harcosokra.

Ilja Ehrenburg Ionoszjan alhadnaggyal is találkozott, akinek harci tetteiről már beszéltem. A vele folytatott beszélgetés után Ilja Grigorjevics egy remek novellát írt erről a nagyszerű emberről a hadosztályújság számára.

Mint már említettem, Vlagyimir Abramovics Ionoszjant a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Legnagyobb fájdalmunkra ez a bátor tiszt nem örülhetett kitüntetésének: elesett a Karacsevért vívott harcokban, ott is temettük el a folyóparton. A város lakosai egy koszorút helyeztek el a hős sírján, ezzel a felirattal: „Örökké emlékezünk rád, felszabadítónkra."

A 8. gárdahadtest magasabbegységei az ellenséges páncélosok és gyalogosok szakadatlan ellenlökéseinek leküzdése közben lassan, de

biztosan kerülték meg Bolhovot nyugat felől. Már csak egészen rövid idő kérdése volt, mikor vágják át azt az egyetlen közutat, amely az ellenség bolhovi csoportosítását még összekötötte a Brjanszkban települt hadtápbázissal. A Bolhovban levő hitleristákat a teljes bekerítés fenyegette. A 61. hadsereg csapatai északkeletről szorongatták őket. Ennek ellenére minden erejükkel igyekeztek megkapaszkodni a városban. Vajon miért? Aztán rájöttünk, miről is van szó. A hitlerista hadvezetés nyilvánvalóan azért igyekszik minél tovább feltartóztatni csapatainkat ezen a helyen, hogy időt nyerjen orjoli csoportosítása többi erőinek kivonásához nyugat felé.

Erre való tekintettel, anélkül hogy a Bolhovra gyakorolt nyomásunkat enyhítettük volna, magasabbegységeink egy részével továbbfejlesztettük támadásunkat déli irányba, Hotinyec felé. 11. és 16. gárdahadosztályunk előrevetett egységei — a 27. és a 46. gárdalövészezred — a Hotinyectől nyugatra húzódó Orjol—Brjanszk vasútvonalhoz törtek előre, s el is foglalták, igaz, hogy sajnos csak rövid időre, mert erejük kevés volt ahhoz, hogy megvessék a lábukat.

Az ellenség azonban most már teljes mértékben felismerte a fenyegető veszélyt.

Felderítésünk jelentette, hogy a hitleristák megkezdték csapataik fokozatos kivonását Bolhovból. Ezzel a hotinyeci irány vált az ellenség egész orjoli csoportosításának legsebezhetőbb pontjává. Csapataink itteni előretörése az ellenség fő visszavonulási útjainak elvágását eredményezhette.

H. Hackenholtz ezredestől, a „Közép" hadseregcsoport törzsének egykori történetírójától tudjuk, hogyan értékelte akkoriban a helyzetet a hadseregcsoport parancsnoksága, amelynek alárendeltségébe tartoztak az orjoli kiszögellésben harcoló csapatok: „Az a tény, hogy 9. hadseregünk támadási üteme az oroszok itteni mélyen lépcsőzött védelme következtében meglehetősen gyorsan esett vissza, nem lepett meg bennünket különösebben. Ám az orjoli kiszögellés északi és keleti arcvonalán július 12-én megindult orosz csapások lendülete és átütő ereje keserű meglepetés volt számunkra. A karacsevi irányban[20] gyors ütemben mélyülő válságot és az Orjollal fennálló vasúti összeköttetés elvesztésének veszélyét csak nagy nehézségek árán, a hadseregcsoport többi seregtestében található összes tartalékok bevetésével tudtuk elhárítani. Egyszerűen megfoghatatlan volt, hogyan lehettek képesek az oroszok nyáron ilyen hamar és ilyen eredményesen támadást indítani. A hadseregcsoport törzsében mindnyájan világosan megértettük, hogy a július 12-én megindult orosz támadás után a »Citadella«-had-

20 Karacsev a Hotinyec utáni első nagyobb vasútállomás az orjol—brjanszki vasútvonalon.

művelet összeomlása elkerülhetetlen, és nemcsak az orosz—német háború alakulásában következett be újabb fordulat, hanem az egész keleti arcvonalon végleges hadműveleti-hadászati fordulat történt az oroszok javára."[21]

Az ellenségnek ez a beismerése felettébb figyelemre méltó. Ebben a mozzanatban nagyon közel álltunk célunkhoz, ahhoz, hogy az egész orjoli csoportosítást elvágjuk utánszállítási lehetőségeitől. Sajnos azonban ehhez már nagyon-nagyon kevés erőnk maradt: mindössze két meggyengült hadosztályunk támadott Hotinyec felé.

Hotinyectől már csak alig 15—20 kilométer választott el bennünket. Minden jel arra mutatott, hogy az ebben az irányban elért gyors előretörésünk saját parancsnokságunkat is meglepte, így a közelben nem álltak rendelkezésére a siker kifejlesztéséhez szükséges erők. A főhadiszállás most már sürgősen intézkedett a saját tartalékában levő 11. összfegyvernemi és a 4. harckocsi-hadsereg ideirányítására.

Végre aztán tudomásunkra jutott, hogy új szomszédunk, a 11. összfegyvernemi hadsereg, barátomnak, a harcias I. I. Fegyunyinszkij tábornoknak a parancsnoksága alatt támadásba lendült. Csapatai tőlünk jobbra támadtak. Három-öt nap alatt 15 kilométerre törtek előre nyugat felé. Ám az ellenség idejében beérkező tartalékai megállították támadásukat. Mindez Hvasztovicsi megközelítési útjain, vagyis Hotinyectől jóval északra történt.

Ennek ellenére a 11. hadsereg komoly segítséget nyújtott nekünk. Azzal, hogy fedezte jobb szárnyunkat és jelentős ellenséges magasabbegységeket vont magára, lehetőséget biztosított számunkra, hogy szabadabban manőverezzünk erőinkkel.

Miután a 31. gárda- és a 169. lövészhadosztályunk átadta támadási szakaszát I. I. Fegyunyinszkij tábornok csapatainak, e két magasabbegységünk megkezdte átcsoportosulását a hotinyeci irányba, ahol július 25-től rendkívül heves harcok lobbantak fel. Az ellenség mindenáron kezébe akarta tartani a vasútvonalat, ezért a mögöttes területén összeszedhető valamennyi erejét — az őregységeket, műszaki és gépkocsitelephely-zászlóaljait is beleértve — és nagy mennyiségű páncélost és tüzérséget irányított a körzetbe. Ugyancsak ide irányította át a Belgorodból érkezett „Nagy-Németország" gépesített hadosztályt. Július 25-én az ellenség ellencsapást mért a 11. és 16. gárdahadosztályra. Katonáink hősies erőfeszítéssel igyekeztek feltartóztatni az ellenséges rohamokat. Ivan Fjodorovics Fegyunykin tábornok, a 16. gárdalövészhadtest újonnan kinevezett parancsnoka július 27-én bevetette a beérkező 31. gárdalövészhadosztályt. A csekély számú harckocsival

21 Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1965. H. 10. S. 592.

támogatott hadosztály elszántan rohamozta meg az ellenséget. Szívós találkozóharcok bontakoztak ki, s az itteni arcvonal állandóan hol délre, hol meg északra tolódott el, majd csak augusztus 4-én állapodott meg a Pirjatkino, Aljohino, Aliszovo, Izmorozeny terepszakaszon, vagyis 15 kilométerre az Orjol—Brjanszk vasútvonaltól északra.

Csupán egyetlen epizódot említenék, hogy az olvasó némi fogalmat alkothasson az e terepszakaszon tomboló heves harcokról.

A 31. és 11. gárda-lövészhadosztályok közötti csatlakozáson rohamozó ellenséges páncélosokat tüzérségünk erőteljes tüze visszavetette. A hitleristák fedezni akarták magukat tüzérségi tüzünkkel szemben, s egy közeli erdőbe húzódtak vissza, ott azonban a mi T—34-eseink és közvetlen irányzású lövegeink álltak lesben. De átadom a szót e harc egyik résztvevőjének, V. P. Szemenkónak, a 11. gárdahadosztály közvetlen tüzérezrede parancsnokának:

— Pergőtüzet zúdítottunk rájuk. Lövegeink közvetlen irányzással lőtték őket. Szabad szemmel is látható volt, hogyan csapódnak lövedékeink a „Tigrisek" páncéljába. Egy-egy találat után a páncélos megállt ugyan, de aztán tüzet okádva, halált osztogatva újra megindult felénk. Hát nem lehet ezeket a fenevadakat a mi ágyúinkkal megsebezni? Végre az egyik „Tigris" egy helyben kezdett forogni. Megvan, a lánctalpát lőttük el! A 40. gárda-lövészezred tüzérütegének lövegkezelői nyomban beleeresztettek néhány gránátot 57 milliméteres ágyúikból a megsebzett harckocsiba. A „Tigrisnek" beékelődött a tornya, a páncélozott szörnyeteg tehetetlenné vált. Ettől fogva vígabban mentek a dolgok. A 11. gárdahadosztály egységei a harckocsik segítségével ezen az egyetlen forró nyári napon 43 ellenséges harcjárművet lőttek ki, köztük legalább tíz „Tigrist" és „Párducot". A leshelyen települt két tüzér — Bektaszov és Bibikov — 8 páncélost lőtt ki, Alekszejenko őrmester lövegparancsnok egy páncélost és egy rohamlöveget tett harcképtelenné, Szerganov irányzó három harcjárművet pusztított el lövedékeivel, Gromov és Najgyenov páncéltörő tüzérek pedig három „Ferdinándot" gyújtottak fel...

Kiválóan végezték dolgukat a 40. gárda-lövészezred lövegkezelői is R. A. Valijev őrnagynak, az egység tüzérfőnökének parancsnoksága alatt.

Július 24-én V. D. Szokolovszkij vezérezredes frontparancsnok, V. M. Badanov altábornagy, a 4. harckocsi-hadsereg parancsnoka és V. G. Guljajev vezérőrnagy, a hadsereg haditanácstagja érkezett harcállláspontunkra. Badanovot már 1942 ősze óta ismertem, a Délnyugati Irány parancsnokságán végzett munkám során ismerkedtem meg vele. Nagy tapasztalatú harckocsi-magasabbegység parancsnok volt. A volgai csata idején az ő parancsnoksága alatt harcoló harckocsihadtest

kiválóan látta el feladatát. Most Badanov tábornok magasabb beosztásba került, harckocsihadsereg-parancsnokká nevezték ki. Félezer hatalmas, futószalagról éppen hogy legördült, vadonatúj harckocsija van, s ehhez számítsuk még hozzá a nekünk alárendelt 5. és 25. harckocsihadtestet. Az ember önkéntelenül arra gondol, hogy ha ez a gépezet megindul, mindent elsöpör, ami az útjába kerül. De nekünk már volt némi tapasztalatunk abban, hogy mit jelent szilárd, mélyen lépcsőzött védelmen átverekedni magunkat, ráadásul erősen átszegdelt terepen, így kételyeim támadtak, célszerű-e ekkora tömeg harckocsit az áttörés megfelelő előkészítése és biztosítása nélkül ütközetbe vetni. Előfordulhat, hogy a harckocsik — úgymond — leragadnak az ellenség védelmében és indokolatlan veszteségeket szenvednek. Talán helyesebb lenne a hotinyeci irányban bevetni a hadsereget: ott kedvezőbbek a viszonyok a harckocsik tevékenysége számára, ráadásul maga az irány is egyre döntőbb jelentőségű. Kértem, adjanak nekem néhány napot, hogy a 8. gárdahadtest tevékenységi sávjában előkészíthessem a harckocsi-hadsereg bevetését. Szokolovszkij tábornok azonban kitartott a mellett az elgondolása mellett, hogy a harckocsik Bolhov felé támadjanak. V. M. Badanov is szenvedélyesen bizonygatta, hogy a harckocsi-hadsereg önmaga is képes áttörni a védelmet és szétverni az ellenséget. Miután véleménye a frontparancsnok elgondolásával összhangban volt, az az elhatározás született, hogy a harckocsi-hadsereget menetből kell a bolhovi irányban bevetni.

A frontparancsnok parancsának megfelelően a 8. gárda-lövészhadtest magasabbegységei július 26-án hajnalban ismét támadásba lendültek, és lassan nyomultak előre. Röviddel később a 4. harckocsi-hadsereg 11. harckocsi- és 6. gépesített gárdahadteste a lövész-magasabbegységek harcrendjein keresztül szintén rohamra indult. Ám a Prilepi, Lunyevo, Malaja Cserny, Sumovo terepszakaszon igen erős páncélelhárításba ütköztek. A két hadtest — főként a beásott és álcázott ellenséges páncélosok és rohamlövegek tüzétől — igen sok harcjárművet vesztett. E napon a harckocsizók V. M. Badanov tábornok erélyes intézkedései ellenére is csak jelentéktelen teret nyertek. Másnap reggel a 6. gépesített gárdahadtest bal szárnya mögül a 30. Önkéntes Uráli harckocsihadtest tört előre. A harcjárműveket készítőik, uráli munkások, végsőkig elszánt, merész emberek vezették, s félelmetes lavinaként vetették magukat az ellenséges állásokra. Sem az uráliakra mért légicsapások, sem az eszeveszett ellenlökések nem tudták megmenteni a hitleristákat, akik fokozatosan hátrálni kezdtek. A harckocsizók üldözőbe vették őket.

Július 28-án K. M. Erasztov tábornoknak a 61. hadsereg kötelékében harcoló 26. lövészhadteste északkelet felől betört Bolhovba.

A harcok során elpusztult a németek bolhovi csoportosítása, amely több mint 55 000 katonát és tisztet, 376 löveget, igen sok páncélost vesztett, ezek közül 74 sértetlenül került a kezünkbe.

Most már, hogy végeztünk a bolhovi csoportosítással, fokozni tudtuk nyomásunkat a hotinyeci irányban. Eddigre az alárendeltségünkbe helyezett 2. gárda-lovashadtest is megérkezett. Úgy határoztunk, hogy egyidejűleg a hotinyeci előnyomulással — itt egyébként az ellenség szívós ellenállásába ütköztünk — ettől nyugatra, Karacsev felé is erőteljes csapást mérünk. E célból a 16. gárdalövész-, a 2. gárdalovas- és 1. harckocsihadtestet egy hadműveleti csoportban egyesítettük Vlagyimir Viktorovics Krjukov vezérőrnagynak, a 2. gárdalovashadtest parancsnokának vezetése alatt azzal a feladattal, hogy foglalja el Karacsevet, majd támadását Brjanszk felé fejlessze tovább. Krjukov tábornok úgy határozott, hogy főcsapását az Aljohino, Aliszovo terepszakaszról méri. A megindult ellenséges ellencsapás következtében azonban Aljohino körzetében fellángoltak a harcok. A hadműveleti csoport parancsnoka elrendelte, hogy a 16. gárdalövész- és az 1. harckocsihadtest főerői hárítsák el az ellenséges ellenlökéseket, a lovashadtest pedig mérjen csapást délnyugat felé, Paszeka, Szemjonovka irányába.

Támadásuk első néhány napja alatt a lovashadtest magasabbegységei az 1. gárda-lövészhadosztállyal együtt 15—20 kilométerre törtek előre, ekkor azonban a Brjanszkból odairányított német tartalékok és a 707. őrhadosztály egységei ellenlökéseikkel megállították őket.

Sajnos nem túlságosan szerencsés döntésnek bizonyult, hogy egy ilyen méretű és összetételű hadműveleti csoport élére lovashadtest-parancsnokot neveztünk ki. Krjukov tábornok, ez a derék lovassági parancsnok hagyományosan „lovas" volt. Változatlanul a lovashadtest-parancsnoki teendőit tekintette elsődlegesnek. Valahogy nem alakult ki az egységes csapatvezetés, a lövész-, harckocsi- és lovasegységek gyakorlatilag egymástól függetlenül tevékenykedtek.

Tudomásunkra jutott, hogy a főhadiszállás elhatározta, hogy a 11. összfegyvernemi, a 11. gárda-, a 4. harckocsi-hadsereget és a 2. gárdalovashadtestet — amelyek a Nyugati Front bal szárnyát alkották — a Brjanszki Front állományába helyezi át. Azt is megtudtuk, hogy a főhadiszállás még június végén parancsot adott a Nyugati és Kalinyini Front parancsnokainak, hogy kezdjék meg egy támadó hadművelet előkészítését a szmolenszki és roszlavli irányban a „Közép" hadseregcsoport ottani csapatainak szétverése céljából.

Ezzel kapcsolatban a főhadiszállás elgondolása szerint a Nyugati Front jobbszárny-csapatainak a Kalinyini Front balszárny-magasabb-

egységeivel együttműködve Jarcevo, Dorogobuzs körzetében kellett szétverniük a hitleristákat, majd Szmolenszk általános irányban folytatniuk támadásukat. A támadásba való átmenetet augusztus 5—7-re tűzték ki. E hadművelet megvalósításával a főhadiszállás célja az volt, hogy megakadályozza ezen az arcvonalszakaszon harcoló ellenséges erők átcsoportosítását délre, nehogy befolyást gyakorolhassanak az ott főcsapást mérő szovjet csapatok támadásának alakulására. Másrészt az orjoli német csoportosítás szétzúzása és csapataink Brjanszk felé végrehajtott sikeres előretörése megteremtette a lehetőséget ahhoz, hogy a támadás általános arcvonalát az egész nyugati hadászati irányra kiterjesszük. Ez volt tehát az erők átcsoportosításának oka.

A 11. gárdahadsereg csapatai július 29-én megváltak a Nyugati Fronttól.

Az est folyamán Szokolovszkij tábornok, a Nyugati Front parancsnoka és Popov tábornok, a Brjanszki Front parancsnoka érkezett a Minyino nevű kisebb helységben települt hadsereg-harcálláspontunkra.

Miután végeztünk a csapatok átadásával és átvételével kapcsolatos formaságokkal, a két frontparancsnok úgy döntött, hogy távbeszélőn jelentést tesz a végzett munkáról a legfelsőbb főparancsnoknak. Először V. D. Szokolovszkij jelentett a csapatok átadásáról, egyben megragadta az alkalmat, s a Nyugati Front újabb támadásra készülő egységeinek létszám-kiegészítését kérte a főparancsnoktól. 15—20 000 embert kért. Ezután M. M. Popov vette át a kagylót. Jelentette, hogy átvette a Nyugati Front balszárny-csapatait, majd tájékoztatta Sztálint a frontparancsnokság legközelebbi napokra vonatkozó hadműveleti terveiről, és ugyancsak a személyi állomány feltöltését kérte.

Majd Popov váratlanul nekem nyújtotta oda a kagylót, miközben odasúgta nekem:

— A főparancsnok kíván veled beszélni. Nevezd őt Ivanovnak, ez a fedőneve.

Én nem minden izgalom nélkül vettem kezembe a kagylót:

— Üdvözlöm, Ivanov elvtárs! Bagramjan tábornok vagyok, hallgatom önt.

— Üdvözlöm, Bagramjan elvtárs — hallottam meg Sztálin jól ismert hangját. — Hogyan értékeli hadseregének a támadását a németek orjoli csoportosításának felszámolására irányuló hadműveleten belül? Számíthatunk-e arra, hogy rövid időn belül sikerrel befejezhetjük a hadműveletet?

— Ivanov elvtárs — feleltem —, a 11. gárdahadsereg jelentős eredményeket ért el. Az orjoli ellenséges csoportosítás szétzúzására irányuló hadművelet általában eredményesen folyik. A gyors befejezéshez azonban sürgős kiegészítésekre lenne szükségünk.

— Mennyire van szüksége és hová érkezzenek?

Gyorsan átgondoltam, mennyi emberre lenne szükségünk a tizenkét lövészhadosztály kiegészítéséhez:

— 24 000 főre. Kérem, adjon olyan parancsot, hogy Kozelszk vasútállomásra érkezzenek be.

— Önnek tehát, Bagramjan elvtárs, szilárd meggyőződése, hogy csak ezzel a feltétellel fejezzük be sikeresen és gyorsan a hadműveletet?

— Természetesen, Ivanov elvtárs! De ehhez, ismétlem, szükségünk van a kiegészítésekre.

Sztálin mindeddig jóindulatú hangon beszélt, most azonban némi elégedetlenség csendült ki a hangjából:

— Bagramjan elvtárs, mi itt nagyon komolyan kezeljük a kéréseket. Megmondtam, hogy megkapja a kiegészítést. Scsagyenko még a mai napon értesíteni fogja róla. Sok sikert kívánok!

— Hát szerencsés ember vagy, Ivan Hrisztoforovics — szólalt meg Szokolovszkij. — Mi is mennyire kértük, hogy adjon kiegészítést a főparancsnok, de nekünk egyetlen embert sem engedélyezett...

Július 29-én este Jefim Afanaszjevics Scsagyenko, aki a csapatok kiegészítését és a főhadiszállás tartalékainak megalakítását irányította, közölte velem, hogy május 30-án hajnalban a hadseregtörzshöz érkezik megbízottja, aki majd bemutatja azt a tervet, amelynek alapján vasúton Kozelszkbe szállítják a főhadiszállás tartalékában levő dandárok állományából kiemelt 24 000 főnyi utánpótlást. Kissé elébevágva az eseményeknek, meg kell jegyeznem, hogy a sok ezer főnyi utánpótlás helyszínre juttatása rendkívül fontos szerepet játszott a hadművelet sikeres befejezésében.

Miután elbúcsúztattam a főnökséget, nyomban a 16. gárda-hadtesthez repültem, amely éppen egy ellenséges ellencsapás elhárításával volt elfoglalva. A harcmezőn még ott füstölögtek a tüzérek által kilőtt „Tigrisek" és „Ferdinándok". A sok dicsőséget szerzett 11. gárda-lövészhadosztály harcosai bátran és nagy hozzáértéssel küzdöttek az agyondicsért „Nagy-Németország" SS-hadosztály páncélosaival.

Alig érkeztem a hadtest harcálláspontjára, megszólalt a telefon. I. F. Fegyunykin, hadtestparancsnok átadta nekem a kagylót. P. N. Kulikov tábornok, a hadsereg haditanácstagja volt a készüléknél, és kissé izgatottan jelentette, hogy Zsukov marsall érkezett Minyinóba és arra kér, hogy ha a helyzet megengedi, haladéktalanul térjek vissza a hadsereg harcálláspontjára.

Visszarepültem Minyinóba, s Georgij Konsztantyinovics nyomban V. M. Badanov tábornok harckocsi-hadserege nem túlságosan sikeres tevékenységének okairól kezdett faggatni. Röviden elmondtam, ho-

gyan kerültek a harckocsik bevetésre. A marsall bosszúsan ráncolta a homlokát:

— Hát igen, jobban is lehetett volna.

Meglehetős részletességgel tájékoztattam őt ügyeink állásáról. Amikor az a szerep került szóba, amelyet a hadművelet során Krjukov tábornokra bíztunk, az őt jól ismerő Georgij Konsztantyinovics megjegyezte:

— Vlagyimir Viktorovics nagyszerű ember, megfelelően tapasztalt és képzett parancsnok. De túlságosan lovassági ember. Alaposan szemmel kell őt tartanod, nehogy valamilyen hibát kövessen el.

Zsukov tájékoztatott a Központi és Voronyezsi Front tevékenységének alakulásáról, majd gépkocsin Badanovhoz indult.

Voltak olyan értesüléseink, hogy a hitlerista hadvezetés még július 26-án elhatározta az orjoli hídfő feladását. Ebben az elhatározásban lényeges szerepet játszott az, hogy a 61. hadsereg szétverte a bolhovi ellenséges csoportosítást, és az a veszély is fenyegetett, hogy a 11. gárdahadsereg Hotinyec körzetében kijut az orjoli német csoportosítást a brjanszki körzettel összekötő legfontosabb utánszállítási útvonalakra.

Amint megállapítottuk, hogy a németek megkezdték visszavonulásukat, a Brjanszki Front 3. és 63. hadseregének az orjoli irányban kelet felől támadó csapatai nyomban megkezdték üldözésüket. Augusztus 3-án hajnalban leküzdötték az ellenségnek az Optuha folyó mentén elfoglalt védelmét és gyors ütemben előretörtek Orjol felé. Augusztus 4-re virradó éjjel az 5., 129., 308., 380. és 348. lövészhadosztály egységei megkezdték a harcot Orjol bevételéért, és augusztus 5-én reggel felszabadították a várost a fasiszták megszállása alól.

A Központi Front ezalatt Kromi irányba mérte főcsapását az orjoli csoportosításra. Krominál azonban jelentős ellenséges erők szívós ellenállásába ütköztek csapatai. A front csapatait P. Sz. Ribalko tábornok 3. gárda-harckocsihadserege támogatta, amelynek azonban igen sok harckocsija hiányzott, így július 30-án estig csak 40 kilométer mélyen tudtak előrenyomulni. Kromit augusztus 6-án sikerült felszabadítaniuk.

Érdemes, ha csak nagy vonalakban is, néhány szót ejteni arról, hogyan zajlott le a Voronyezsi, majd a Sztyeppei Front csapatainak a belgorodi irányban folytatott tevékenysége.

Visszaemlékezéseiben G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja említést tesz arról, hogy a „Dél" hadseregcsoport jelentős erőinek déli irányból Kurszk ellen végrehajtott támadása következtében július 11-én estére a Voronyezsi Front szakaszán veszélyes válsághelyzet alakult ki a védelmi hadművelet menetében. Ezért a főhadiszállás saját tarta-

lékából Prohorovkába és az attól északra eső körzetbe irányította P. A. Rotmisztrov tábornok 5. gárda-harckocsihadseregét és A. Sz. Zsadov tábornok 5. összfegyvernemi gárdahadseregét. A két hadsereg a Voronyezsi Front állományába került, és július 12-én reggel ütközetbe is vetették őket. Július 12-én ezen az arcvonalszakaszon rendkívüli méretű páncélos ütközet bontakozott ki, amelyben a két fél részéről egyidejűleg 1200 harckocsi és rohamlöveg vett részt. A legheveseb a prohorovkai irányban volt a harc. A szovjet csapatok erőteljes ellencsapása az ellenség támadását véglegesen megállította.

Július 19-ére virradó éjjel kezdte meg harctevékenységét I. Sz. Konyev tábornok parancsnoksága alatt a Sztyeppei Front.

A német hadvezetés, látva a Kurszk körzetében harcoló csapataink bekerítésére és szétverésére irányuló támadó tervének teljes kudarcát, kénytelen volt a „Dél" hadseregcsoportot sürgősen — július 23-ra — visszavonni a támadás előtt elfoglalt állásaiba, nehogy a Voronyezsi és Sztyeppi Front erői bekerítsék.

A Voronyezsi és Sztyeppei Front augusztus 3-án, vagyis a Központi Frontnál 20 nappal később kezdte meg ellentámadását. A határidő eltolódását bizonyos mértékig az tette indokolttá, hogy a Központi Front számottevő segítséget kapott a Nyugati és Brjanszki Front csapataitól, amelyek július 12-én lendületes támadást indítottak az orjoli német csoportosítás ellen. Persze egyéb okok is közrejátszottak, köztük az is, hogy a Voronyezsi és Sztyeppei Front a súlyos harcok megvívása után csak július 23-án, vagyis támadása kezdete előtt mindössze tíz nappal kezdhette meg a támadás előkészítését.

Augusztus 5-én — ugyanazon a napon, amikor a Brjanszki Front felszabadította Orjolt — a Sztyeppei Front csapatai a Voronyezsi Front közreműködésével rendkívül heves összecsapások után, nagy örömünkre, bevonultak Belgorodba.

Valamennyien örömmel fogadtuk a hírt, hogy a legfelsőbb főparancsnok augusztus 5-én Orjol és Belgorod felszabadítása tiszteletére ünnepi parancsot adott ki, s a Nagy Honvédő Háború történetében először hazánk fővárosában, Moszkvában díszsortüzet lőttek. Az egész szovjet nép szeretett hadseregének sikereit ünnepelte.

A mi arcvonalszakaszunkon nem csendesedtek a harcok. Hadseregünk balszárny-magasabbhegységei eredményesen folytatták támadásukat a 4. harckocsi-hadsereg egységeivel együttműködve (a harckocsizók most már sikeresen működtek) Znamenszkoje irányában és attól délre, igyekezve megakadályozni az Orjolból kivert ellenség visszavonulását. Ugyanakkor a 11. gárdahadsereg többi csapatának Hotinyec elleni támadása csak lassan haladt előre. Itt ugyanis az ellenség mélyen lépcsőzött, szilárd védelmi rendszert épített ki.

A hadsereg főerői a beérkező létszám-kiegészítéssel megerősödve július 31. és augusztus 5. között döntő csapásra készültek fel.

Megállapítottuk, hogy az ellenség három védelmi terepszakaszt rendezett be. Az egyik Hotinyectől északra, 18 kilométerre húzódott, a másik a várostól 10—12 kilométerre, míg a harmadik közvetlenül a vasútállomás körüli magaslatokon. A védelmet a „Nagy-Németország" gépesített, a 253. gyalog-, a 18., 20., 9. és 4. páncéloshadosztály szállta meg. Ezenkívül ezen a szakaszon az ellenség védelme az Orjolból visszavonuló csapatokkal is folyamatosan kiegészült.

Hadseregünk új sávhatárokat kapott: jobbra Klen, Paszeka, Karacsev, balra pedig Bolhov, Uszpenszkij, Kurja vonalában. A hadsereg sávja most csak 39 kilométer széles volt.

Az elhatározás az volt, hogy az ellenség védelmét egy 12 kilométeres szakaszon törjük át, főcsapásunkat a 36. és 8. gárda-lövészhadtestek érintkező szárnyaival mérjük. Az elgondolás a következő volt: Hotinyecet északnyugati és délkeleti irányból átkarolva bekerítjük, és megsemmisítjük az ott védekező csoportosítást, majd a támadást Karacsev felé fejlesztjük tovább. Amikor ezek a csapatok a Mosonka folyó vonalába érnek, a 16. gárda-lövészhadtest kisegítő csapást mér Karacsev általános irányba.

Az újonnan a hadsereg állományába került 1. és 25. harckocsihadtestet a második védelmi terepszakasz áttörését követően szándékoztuk bevetni az elért siker elmélyítésére: az 1.-t Hotinyec, a 25.-t pedig Bunyino irányába, hogy e terepszakaszról fedezze csapásmérő csoportosításunk bal szárnyát a kelet felől mért esetleges ellencsapásokkal szemben. A hadsereg sávjában kellett a terv szerint a 4. harckocsihadsereg 30. harckocsihadtestét is bevetni. E hadtestnek az Orjol—Brjanszk országutat kellett Hotinyectől délre birtokába vennie. A hadtest parancsnoka a tapasztalt harckocsizó, Georgij Szemjonovics Rogyin, a páncélos csapatok altábornagya volt.

Csapatainknak sikerült mély hadműveleti felépítést és tekintélyes harcászati sűrűséget elérni. Az élen a lövészhadtestek voltak két lépcsős hadrendben, mögöttük a siker kifejlesztését szolgáló harckocsi-lépcső, ezek mögött pedig a tartalékban levő két lövészhadosztály. Az első vonalban, egy 12 kilométeres arcvonalszakaszon 5 lövészhadosztálynak kellett támadnia. Az arcvonal egy kilométerére eső tüzérségi sűrűség meghaladta a 100 csövet.

Hadseregünk támadását változatlanul az 1. légihadsereg támogatta, amely az éjszakai bombázók számára 600, a nappali bombázók számára 160, a csatarepülők részére pedig 36 repülőgép-bevetést tervezett.

Az áttörés augusztus 6-án hajnalban harcfelderítéssel kezdődött. Az első lépcsőben elhelyezkedő lövészezredekből egy-egy század indult

rohamra. A harcfelderítés teljes mértékben elérte a kitűzött célt: sikerült felfednünk az ellenség tűzrendszerét. 12 órakor erős tüzérségi és légi előkészítés kezdődött, s egy óra múlva megindult a gyalogság. Megkerülő manőverekkel jónéhány helységet foglaltunk el, amelyeket az ellenség ellenállási gócokká épített ki. Iljinszkojéból az ellenség sietve elvonult, amikor megtudta, hogy a szovjet csapatok a hátába kerültek. A menekülés eredményeként az ellenség ezernél több katonáját és teljes tüzérségét elvesztette.

Az első állás leküzdése után bevetettük a harckocsihadtesteket, amelyek befejezték az ellenség első védőövének teljes áttörését, ám a második védőöv előtt az ellenséges páncéltörő lövegek és beásott páncélosok erős tüze megállásra kényszerítette őket.

Augusztus 7-re virradó éjjel az erre kijelölt egységek folytatták a támadást, és további hat helységet foglaltak el. Az ezt követő napok során a hadsereg támadó magasabbegységei az ellenség által újonnan bevetett 10. és 29. gépesített hadosztály ellenlökéseinek elhárítása közben áttörték a második védőövet, s észak és kelet felől felzárkóztak Hotinyec közeli megközelítési útjaira. Mivel a hadsereg csapásmérő csoportosítása meglehetősen gyors ütemben tört előre, a jobb szárnyon harcoló 16. gárda-lövészhadtest viszont hasztalanul próbálkozott az előretöréssel, kénytelen voltam a csapásmérő csoportosítás jobb szárnyának fedezésére Jefim Vasziljevics Rizsikov ezredes 217. lövészhadosztályát előrevonni a hadsereg tartalékából. Ezredei a Vityebety folyó jobb partján bontakoztak szét.

Az ellenség ellenállása csak nem gyengült. Hotinyec körzetében harcoló csapatai megerősítésére augusztus 9-re virradó éjjel két további hadosztályt — a 36. és 26. gyaloghadosztályt —, jelentős mennyiségű tüzérséget, páncélosokat és két páncélvonatot irányított ide.

Augusztus 9-én a 36. és 8. gárda-lövészhadtest az 1. harckocsihadtesttel együtt szívós harcok közben egyre jobban megközelítette a vasútállomást. 14.00-kor P. F. Malisev tábornok jelentette, hogy egységei átvágták a vasútvonalat. Ezzel egyidejűleg futott be A. Sz. Kszenofontov tábornok közlése is: a 36. gárda-lövészhadtest egységei már Hotinyec nyugati szegélyén harcolnak. A németek a teljes bekerítéstől tartva, Karacsev felé kezdtek visszavonulni. Augusztus 10-én 07.00-ra Hotinyecet teljesen megtisztították az ellenségtől. A hadsereg élegységei pedig folytatták az ellenség üldözését, úgy, hogy az nem tudott elszakadni üldözőitől. Augusztus 6-a és 10-e között 7500 ellenséges katonát és tisztet semmisítettünk meg, több mint 70 páncélost és 100-nál több löveget zsákmányoltunk.

Hotinyec eleste után a fontos utak csomópontjában fekvő Karacsev maradt meg az ellenség utolsó támpontjaként a Brjanszk felé vezető

utakon. Karacsev egy völgyben fekszik, körös-körül dombok övezik, amelyek természet adta lehetőségei a környező helységekkel együtt erős védelmi terepszakasz kiépítését biztosították. A hitleristák hosszú ideig és alaposan megerősítették e terepszakaszt, amelyen összefüggő lövészárokrendszert építettek ki.

Tevékenységünk sávhatárai ismét módosultak: jobbról Aljohino, Karacsev, Baranovka, balról pedig Krasznije Rjabinki, Dronovo, Veljaminovo, Vlaszov vonalában kerültek kijelölésre. Az ellenség üldözése közben két lövészhadosztályt I. I. Fegyunyinszkij tábornok 11. hadseregének állományába adtunk át, saját csapatainkat pedig átcsoportosítottuk és előkészítettük a Karacsevtől keletre húzódó védelmi terepszakasz áttörését. Tudomásunkra jutott, hogy az ellenség a város helyőrségét a 8. páncélos-, a 34. és 56. gyaloghadosztállyal erősítette meg.

Ezúttal mind a három lövészhadtestünk egy lépcsőben támadott: jobb szárnyon a 1. gárda-lövész-, középen a 36. lövész-, a bal szárnyon pedig a 8. gárda-lövészhadtest.

Augusztus 12-én hajnalban a hadtestek rövid tüzérségi előkészítés után megkezdték a karacsevi védőállások áttörését. Az ellenség elkeseredetten védekezett, repülőket vetett be ellenünk, szünet nélkül ellenlökéseket indított, s egyre újabb tartalékokat vetett harcba. Augusztus 13-ra virradóra karacsevi csoportosítását a 78. rohamgyaloghadosztállyal, 50 páncélossal és két páncélvonattal erősítette meg.

Augusztus 12-én és 13-án sehogyan sem sikerült elfoglalnunk az uralgó magaslatokat. Ekkor elhatároztuk, hogy észak és dél felől megkerüljük azokat. Amint az ellenség felismerte tervünket, megkezdte visszavonulását. Augusztus 15-én Karacsev felszabadult.

Karacsev felszabadításakor I. K. Scserbina ezredes 31., P. G. Safranov tábornok 16., G. B. Petyersz ezredes 84., J. Sz. Vorobjov tábornok 83. hadosztályának gárdistái, A. R. Burliga ezredes 10. gárdaharckocsidandárának, Sz. P. Hajdukov ezredes 159. harckocsidandárának, M. F. Kutuzov ezredes 2. önálló nehézharckocsi-ezredének harckocsizói, valamint számos magasabbegység és egység harcosai tüntették ki magukat. A legfelsőbb főparancsnok 1943. augusztus 15-i parancsában 16. és 84. gárdahadosztályunknak a Karacsevi kitüntető nevet adományozta. A város felszabadításában Ivan Ivanovics Fegyunyinszkij tábornok 11. hadseregének a csapatai is kiemelkedő szerepet játszottak. Különösen I. D. Krasznostanov ezredes 238. és I. V. Hazov ezredes 369. hadosztálya tűnt ki.

A Karacsevért vívott harcok során három, a német hadseregbe kényszerrel mozgósított, Elzász-Lotaringiából származó francia adta meg magát önként. Értékes adatokat szolgáltattak a velünk szemben

álló egységekről. Mielőtt útbaindítottuk volna őket a hátországba, elbeszélgettem velük. Egyhangúlag kijelentették, hogy a fasiszta katonák harci szelleme már nem a régi, erősen visszaesett. Amikor megkérdeztem, miért adták meg magukat önként, ezek a fiatalemberek egymás szavába vágva hangoztatták, mennyire gyűlölik a hazájukat megszállt német fasisztákat, és hogy a franciák sohasem nyugszanak bele, hogy rabszolgák legyenek.

Elmondtam nekik, hogy a szovjet embereket csodálattal tölti el a francia ellenállás áldozatos küzdelme, s hogy az 1942 végén alakult francia „Normandia" repülőszázad bátran harcol, vállvetve a szovjet repülőkkel, továbbá, hogy többször is alkalmam volt e repülőszázadban szolgáló pilótákkal találkozni.

A három francia hévvel mondta el, mennyire rettegnek a hitleristák csatarepülőinktől — amelyeket fekete halálnak neveznek —, valamint az U—2-es éjszakai bombázóinktól. Amikor a fasiszták éjszaka meghallják e gépek jellegzetes zúgását, azonnal fedezékeikbe bújnak, és a lövészárkokban akkor csap tetőfokára a páni rémület, amikor pilótáink a célra repülés előtt leállítják motorjaikat. Ilyenkor a lövészárkokon végigszalad a riadt suttogás: „Csendesebben, csendesebben, nehogy az oroszok a nyakunkba szórják bombáikat..."

Most már az orjoli és a brjanszki tájakon haladtunk előre, s a felszabadított községekben és falvakban az emberek mindenütt boldogan fogadtak bennünket. A derék partizánok a harcok után még ki sem hűlt puskáikkal, géppisztolyaikkal törtek maguknak utat hozzánk: tőlünk karnyújtásnyira harcoltak, csak nem arcból, hanem hátulról támadták az ellenséget. Sokat tettek győzelmünkért a brjanszki és orjoli partizánok. Rettegésben tartották az ellenséget. Mi tudtunk róla, hogy azoknak a hitlerista csapatoknak a közvetlen hadtápterületén, amelyek ellen támadtunk, négy partizánvidék létezik. Közülük a legnagyobb, a brjanszki partizánvidék északról délre 180 kilométer, keletről nyugatra pedig 60 kilométer hosszan húzódott, területén 400 községgel és faluval. Jelentős partizánerők vetették meg itt a lábukat, amelyek innen indultak portyára, felderítésre és diverzánsakciókra, a Nagy Földről folyamatosan szállították ide a fegyvereket és a lőszert. Bizony lehetetlen lenne felsorolni mindazt, amit a népi bosszúállók a szeretett Vörös Hadsereg megsegítésére véghez vittek. Most aztán velünk együtt örvendeztek, s csak egy kérésük volt hozzánk: vegyük fel őket a hadsereg állományába, adjunk nekik lehetőséget, hogy tovább űzhessék az ellenséget. Kiváló utánpótlást jelentettek számunkra!

Karacsev után újabb erős védelmi terepszakaszba ütköztünk, amely Brjanszk megközelítési útvonalait zárta le. Menetből áttörnünk nem

sikerült. Eddigre a hadsereg állománya jelentős mértékben kicserélődött, tapasztalatlan, ellenséges tűzben még soha nem volt harcosokkal egészült ki, a csapatok támadó lendülete is alábbhagyott. Kénytelenek voltunk megállni és előkészíteni az újabb csapást. Szeptember 5-én felgöngyölítettük az ellenség védelmi terepszakaszát, két nappal később pedig a 11. gárdahadsereg csapatai felszabadították Navlja városát és vasútállomását, s ezzel átvágták a Brjanszk—Konotop vasútvonalat. A front főerői (az 50., 3. és 11. hadsereg) a továbbiakban a város északról és északnyugatról történő mély átkarolásával megkezdték Brjanszk felszabadítását. Mi egy bonyolult és merész manővert hajtottunk végre azzal a céllal, hogy a Nyugati és Brjanszki Front csatlakozásán mérjünk csapást, ahol a felderítés adatai szerint az ellenséges védelem a leggyengébb volt.

Hadseregünk Karacsev és Navlja elfoglalása után a vele szemben harcoló német csapatokat a Gyesznán túlra vetette vissza és annak ellenére, hogy csupán szükségeszközöket tudtunk igénybe venni, sikerrel átkelt a folyón.

A front csapásmérő csoportosításának merész átkaroló manővere, valamint az ellenség szárnyára és hátára erős repülőtámogatással végrehajtott elszánt csapása igen súlyos helyzetbe hozta a Brjanszk körzetében harcoló német csapatokat. Brjanszk, ez a rendkívüli hadműveleti-hadászati fontosságú közúti és vasúti csomópont és nagy közigazgatási központ, hamarosan felszabadult a fasiszta megszállás alól.

A 11. gárdahadseregnek Brjanszktól délre végrehajtott támadó tevékenysége számottevő német erőket kötött le, s ezzel nagymértékben hozzájárult az ellenség brjanszki csoportosításának szétzúzásához. A város felszabadításában nagy érdemeket szereztek a dicső brjanszki partizánok, akik hosszú hónapokon keresztül mértek merész csapásokat az ellenségre annak mély hadtápterületén, és jelentős erőket vontak magukra. A népi bosszúállók tevékenysége különösen akkor vált rendkívül aktívvá, amikor a szovjet csapatok megkezdték a németek brjanszki csoportosításának szétzúzását.

Brjanszk felszabadítása a Nyugati Irány csapatainak újabb nagyszerű győzelmét jelentette. A Brjanszki Front igen kedvező feltételekhez jutott, hogy támadását nyugatra, a Dnyeper felső szakasza felé fejlessze tovább. A hitleristák képtelenek voltak elviselni a Brjanszki Front magasabbegységeinek a nyomását és sietve visszavonultak. Közben azonban barbár módon elpusztították az útjukba eső helységeket. A fasiszták Hitler embertelen parancsainak szellemében igyekeztek Németországba deportálni a teljes lakosságot, és pusztaságot, felperzselt földet hagyni maguk mögött. Ezek a rémtettek mélységes

gyűlöletet ébresztettek harcosainkban a területrablók ellen, valamennyien még gyorsabban szerettek volna előretörni, hogy megakadályozzák brutális gaztetteiket. A szovjet csapatok gyors előrenyomulása ezért arra késztette a fasiszta hóhérokat, hogy inkább a saját irhájuk megmentésével, semmint a békés lakosság elhurcolásával foglalkozzanak. A Vörös Hadsereg nyugati irányú győzelmes előretörése egyre lendületesebb lett, és a megszálló csapatok alig tudták kivonni magukat a halálos csapások alól.

A támadás közben egyik nap Popov tábornok, frontparancsnok hívott fel telefonon és az alábbit közölte velem:

— Éppen most kaptam utasítást személyesen Sztálintól, hogy az ön hadseregét vonjam ki tartalékba, és Brjanszk körzetében gyülekeztessem, majd kezdjem meg létszám- és fegyverzetfeltöltését. A legfelsőbb főparancsnok dicsérően beszélt a hadseregnek a most véget ért hadművelet során kifejtett kiváló tevékenységéről, és úgy véli, hogy a 11. gárdahadsereget a jövőben is csapásmérő erőként célszerű alkalmazni a legfontosabb hadműveleti feladatok megoldására. Egyelőre azonban a gárdisták alaposan pihenjék ki magukat és készüljenek fel az újabb ütközetekre...

Érthető, hogy mindannyian nagy örömmel vettük tudomásul, hogy a legfelsőbb főparancsnok ilyen megbecsüléssel nyilatkozott a hadsereg csapatairól. Mindannyian igyekeztünk bebizonyítani az ütközetekben, hogy méltók vagyunk e dicséretre.

Most már levonhattunk néhány következtetést is.

A 11. gárdahadsereg több mint két hónapon keresztül szakadatlanul támadott, folyamatos harcokban 227 kilométert haladt előre, és 800-nál több helységet szabadított fel. E támadó tevékenysége közben 13 gyalog-, 7 páncélos-, 2 gépesített hadosztály és számtalan különleges rendeltetésű egység ellenállásába ütközött. Ezek közül 3 gyalog-, 5 páncélos-, 2 gépesített hadosztályt és 10-nél több különleges alakulatot zúzott szét, 10 gyalog- és 2 páncéloshadosztálynak pedig súlyos veszteségeket okozott. A 11. gárdahadsereg csapatai több mint 100 000 ellenséges katonát és tisztet, mintegy 300 páncélost, 170 páncélozott gépjárművet, több mint 1300 löveget, 31 000 golyószórót és géppuskát, 880 aknavetőt, 1500-nál több gépkocsit tettek harcképtelenné, és számos különféle csapatraktárt zsákmányoltak.

A hadsereg e két hónap alatt négy hadműveletben — a bolhoviban, a hotinyeciben, a karacseviben és a brjanszkiban — vett részt. Az a tény, hogy a 11. gárdahadsereg mélyen átkarolta az ellenség orjoli csoportosításának a bal szárnyát, számottevően kihatott az ütközet végső kimenetelére. A hadsereg az ellenséges csoportosítás jelentős erőit vonta magára, amikor észak felől csapást mért a kurszki kiszö-

gellés alapjára, s ezáltal meggyorsította a német fasiszta csapatok orjoli irányban indított támadásának összeomlását.

A hadsereg támadó tevékenységének tervezésekor sikerült helyesen meghatároznunk a főcsapás irányát, és teljes mértékben kihasználnunk azt a körülményt, hogy csapataink elhelyezkedése alkalmas volt az ellenség orjoli csoportosításának átkarolására. A hadművelet ismét meggyőző bizonyítékokat szolgáltatott arra, hogy a szárnyakra mért csapás és az utánszállítási vonalakra való előretörés még egy erős ellenséges csoportosítás esetében is jelentős mértékben megingatja az ellenség ellenálló képességét, és végső soron győzelemhez vezet.

A támadás átlagos napi üteme — a hadműveleti szüneteket leszámítva — a mi esetünkben 6 kilométer, az üldözés üteme pedig 15 kilométer volt. Ezek abban az időben igen tiszteletet parancsoló számok voltak. A Bolhov, Hotinyec, Karacsev alatti harcok azt bizonyították, hogy a sikernek a hadműveleti mélységben történő továbbfejlesztése során a csapatoknak mindig készen kell állniuk az áttörés körzetébe átdobott ellenséges páncélos erők ellenlökéseinek és ellencsapásainak elhárítására.

A gárdisták most újabb harcokra készültek. A hadsereg haditanácsa, törzse és politikai szervei nagy munkába kezdtek. A pártpolitikai apparátus igen sokat tett a személyi állomány erkölcsi és politikai állapotának további szilárdítása, a vöröskatonák és tisztek harcfeladatok iránti egyéni felelősségérzetének fokozása érdekében.

Viszonylag rövid idő alatt feltöltöttük a hadsereg alárendeltségébe tartozó valamennyi hadosztályt és egységet. A hadosztályok létszámát nagyrészt a volt partizánokból 8—8,5 ezer főre emeltük. A helyi lakosság fegyverfogható tagjai közül is igen sokan álltak közénk: ők, akik végigszenvedték a megszállás borzalmait, most égtek a vágytól, hogy bosszút álljanak a fasiszta betolakodókon. A Brjanszki Front parancsnoksága és törzse biztosította a hadseregnek a szükséges fegyvereket, többek között: tüzérségi lövegeket, aknavetőket, bizonyos mennyiségű harckocsit és rohamlöveget.

Igen nagy gonddal válogattuk ki és osztottuk el a parancsnokokat és politikai munkásokat. A parancsnokok és törzsek összegezték és az egész személyi állomány közkincsévé tették a sok ezer harcos nehéz, áldozatos munkájával, vérével és verejtékével szerzett harci tapasztalatait. A nagyarányú és sokrétű munka gyümölcse nem is maradt el. Szeptember végére a 11. gárdahadsereg még annál is hatalmasabb erőt képviselt, mint az orjoli hadművelet előtt. Számos gárdista kapott kormánykitüntetést harci tetteiért. A legkiválóbbakat a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. A hadseregben számos parancsnoki beosztást ellátó elvtársunkat tüntették ki Szuvorov- és Kutuzov-renddel.

Végezetül szeretném összegezni annak a hadművelet-sorozatnak néhány tanulságát, amelyek együttvéve a kurszki csata néven vonultak be a történelembe. Ez a csata viszonylag nem tartott hosszú ideig, alig több mint két hónapig. Ám ebben a rövid időszakban eleddig nem tapasztalt hevességű ütközetek zajlottak le, történelmi következményeikben hatalmas háborús, hadászati és politikai események történtek.

Nagy jelentőségű, hogy egyazon napon, augusztus 5-én szabadult fel a fasiszta megszállás alól két ősi orosz város, Orjol és Belgorod. E nagy sikerek után indult meg az általános támadás, amelynek eredményeként csapataink teljes hosszában felzárkóztak a Dnyeperre.

Így végződött tehát ez a grandiózus ütközet.

A kurszki csatát a közös tervek, közös elgondolás és közös célkitűzések révén egymással összefüggő nagyszabású hadászati hadműveletek egységes komplexumaként kell vizsgálni. E hadműveletek közül jelentőségében három — a kurszki védelmi, az orjoli és belgorod—harkovi támadó hadművelet — emelkedik ki.

Ha a kurszki csatáról beszélünk, feltétlenül ki kell emelnünk, menynyire helyes az a szilárd véleményünk, amely szerint e csata elgondolásának és terveinek kidolgozásában a döntő szerepet legfelső hadászati vezetőszerveink, s nem a nekik alárendelt frontparancsnoki szintek játszották.

A kurszki csata általános elgondolásának helyes kidolgozása, a csata során indított valamennyi hadművelet gondos, alapos megtervezése és részletekbe menő előkészítése, valamint fegyveres erőink tevékenységének nagyszerű irányítása mindenekelőtt pártunk Központi Bizottsága, a szovjet kormány, a legfelsőbb parancsnokság óriási szervező munkájának eredménye volt. Ez valóban a szovjet hadművészet sikere volt. Nagy elismeréssel kell adózni annak a kellő időben hozott elhatározásnak, hogy csapataink az 1943. évi nyári—őszi hadjárat első szakaszában tervszerű védelembe menjenek át a kurszki kiszögellésben. Ezáltal tudták a Központi és Voronyezsi Front csapatai a védelmi ütközetek során felőrölni és elvéreztetni a németek új típusú páncélosokkal és rohamlövegekkel, jelentős légierővel bőségesen ellátott csapásmérő csoportosításait, és ezáltal vált lehetővé az is, hogy hat szovjet front (a Nyugati, a Brjanszki, a Központi, a Voronyezsi, a Sztyeppei és a Délnyugati) csapatai a csata második szakaszában általános támadásba átmenve teljessé tegyék a „Citadella"-hadműveletben részt vevő ellenséges magasabbegységek szétzúzását.

Teljes mértékben egyetértek azokkal a történészeinkkel, akik szerint az 1943. évi nyári—őszi hadjárat szovjet legfelsőbb főparancsnokság részéről történt előkészítésének a legfőbb erényei az alábbiakban foglalhatók össze. Mindenekelőtt abban, hogy a szovjet hadvezetés

tervei szerint sokkal szélesebb arcvonalon támadtunk, mint amilyenen a Wermacht támadását előkészítették. Rendkívül fontos tényező az is, hogy már jó előre olyan erős tartalékokat képeztünk — a Sztyeppei Frontot is beleértve —, amelyek segítségével 1943 kora nyarán az egész szovjet—német arcvonalon erőfölényt lehetett elérni. A siker egyik biztosítéka volt az is, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoksága a harctevékenység legcélszerűbb, a kialakult helyzetnek legmegfelelőbb módszerét választotta. És végül szólni kell a szovjet hírszerzés kiváló munkájáról, amely fel tudta tárni a hitlerista hadvezetés elgondolásait, megfelelő adatokat tudott szerezni a német fegyveres erők csoportosításáról és szétbontakozásáról, valamint a „Citadella"-hadművelet tervéről.

Nagyszerű kurszki győzelmünkről szólva, rá kell mutatni arra is, hogy a csata első időszakában a Központi és Voronyezsi Front csapatai a Sztyeppei Front erői egy részének közreműködésével ragyogóan készítették elő és hajtották végre a védelmi hadműveletet. Második szakaszában viszont, amikor általános ellentámadásunk megindult, az orjoli ellenséges csoportosítás szétzúzásában kétségtelenül a Nyugati Front balszárny-csapatai, a Brjanszki és Központi Front csapatai, míg a belgorod—harkovi ellenséges csoportosítás szétverésében a Voronyezsi és Sztyeppei Front csapatai, valamint a Délnyugati Front 57. hadseregének csapatai játszották a döntő szerepet.

Méreteit tekintve a kurszki csata nagyobb volt a moszkvainál és a sztálingrádinál. A Moszkva alatti ellentámadás kezdetekor a két fél harcoló csapatainak létszáma 1,5 millió, a volgai csatában 2 millió, a kurszki csatában pedig mintegy 4 millió volt. Ez a csata alapjaiban rendítette meg a fasiszta Németországot és csatlósait.

A történelemhamisítók, akik buzgón igyekeznek kisebbíteni a Kurszk, Orjol, Belgorod és Harkov alatt aratott győzelmünk jelentőségét, a kurszki csatát olyan átlaghadműveletnek igyekeznek feltüntetni, amely szerintük semmiben sem emelkedik más hadműveletek fölé. Szemléltetésképpen vegyük csupán azt a 600 oldalnyi, vaskos kötetet, amelyet „A második világháború döntő csatái" címen állított össze két igen ismert nyugatnémet történész, H. A. Jacobsen és J. Rohwer. A könyv az elmúlt háború 12 csatáját és ütközetét ismerteti, de a kurszki csatáról még említést sem tesz ugyanakkor, amikor a lehető legrészletesebben tárgyal olyan kisebb jelentőségű eseményeket, mint a németek Kréta szigetén 1941 májusában végrehajtott partraszállása, az amerikaiak harca a japánok ellen a csendes-óceáni Midway és Leyte-szigetek birtokáért (1942 és 1944), vagy az Ardennekben 1944—1945-ben lezajlott harcok.

A burzsoá történetírók különös előszeretettel vonnak párhuzamot

a kurszki csata és az angol—amerikai csapatok szicíliai partraszállása között, sőt, mint már utaltam rá, a szicíliai harcokkal hozzák kapcsolatba a „Citadella"-hadművelettel megindított tevékenység beszüntetését is. A valóságban az angol—amerikai csapatok olaszországi tevékenysége semmiféle hatást sem gyakorolt a fő hadszíntéren, a szovjet—német arcvonalon zajló fegyveres küzdelem alakulására.

Nézzük csak, mit ír erről Kurt Tippelskirch tábornok „A második világháború" című könyvében: „Szicília védelmét Guzzoni tábornok, az olasz 6. hadsereg parancsnoka irányította. Rendelkezésre állt a 6. hadsereg négy hadosztálya, amelyek közül egy gépesített, hat partvédelmi hadosztály és még két további hadosztály (a 15. gépesített gránátos- és a »Hermann Göring«-hadosztály) tartozott az alárendeltségébe. Az olasz partvédelmi hadosztályok igen széles partszakaszok (egyenként több mint 100 kilométeres) védelmét látták el. Ezek helyhez kötött hadosztályok voltak, csupán könnyű fegyverzettel rendelkeztek, s ellenálló képességük rendkívül csekély volt...

Valamivel nagyobb volt a három olasz gyaloghadosztály harcértéke. A leghadrafoghatóbb a »Livorno« nevet viselő egyetlen gépesített hadosztály volt. A »Hermann Göring«-hadosztály mindössze két gyalogzászlóaljból állt... a 15. gépesített gránátos hadosztálynak pedig nem volt elegendő szállítógépkocsija."[22]

A tények azt igazolják, hogy éppen a kurszki ellentámadás és a Vörös Hadsereg ezt követő általános támadása fosztotta meg a német fasiszta hadvezetést az olaszországi eseményekbe való beavatkozás lehetőségétől. A szovjet nép hősi harca könnyítette meg döntő mértékben az angol—amerikai csapatok Szicíliában és az olasz félszigeten megindított hadműveletének a végrehajtását, nem pedig fordítva, ahogyan a történelem eltorzítói állítják.

A kurszki csata páratlan hevességű és szívósságú ütközet volt. Éppen ennek az 1943 nyarán lezajlott csatának a következtében törött el a fasiszta hadsereg gerince, ennek következtében csúszott ki kezéből véglegesen a hadászati kezdeményezés, és a Vörös Hadsereg ezt követő eredményes támadásának eredményeképpen teljesedett be a második világháború gyökeres fordulata.

H. Salisbury amerikai publicista és történész, akit igazán nem lehet a Szovjet Hadsereg iránti rokonszenvvel gyanúsítani, beismerte: „Ez volt talán a második világháború legnagyobb ütközete, de mindenesetre legnagyobb páncéloscsatája. A két fél részéről több mint 6000 harckocsi vett benne részt. A németek olyan elsöprő vereséget szenvedtek, hogy többé már nem tudták a keleti fronton magukhoz ra-

22 *Типпельскирх, К.:* История второй мировой войны, с. 295—296.

gadni a kezdeményezést... A csata eredményei megsemmisítőek voltak. A németek egyre hátrább vonultak, és hatalmas veszteségeket szenvedtek. Néhány nap múlva kétségtelenné vált, hogy olyan rettenetes erejű csapás érte őket, amely után soha többé nem térhetnek már teljesen magukhoz."[23]

A Wermacht óriási veszteségeket szenvedett a kurszki kiszögellésben. 30 hadosztályuk — köztük 7 páncélos — pusztult el. Veszteségük még a német fasiszta hadvezetés erősen kozmetikázott adatai szerint is mintegy félmillió katonát és tisztet, több mint 3700 repülőgépet, 1500 páncélost, 3000 löveget tett ki. Ezt a hiányt a fasiszta Németország már nem volt képes pótolni. Különösen azokat az új harci technikával felszerelt páncélos csapatait érte súlyos csapás, amelyekhez a hitleri hadvezetés oly nagy reményeket fűzött. Az erő- és eszközviszony végérvényesen eltolódott a Vörös Hadsereg javára. Ezt a vereséget Németország már nem tudta kiheverni.

Teljes kudarccal végződött az ellenségnek az a próbálkozása, hogy megragadja a hadászati kezdeményezést és megváltoztassa a háború végső kimenetelét. Véglegesen csődöt mondott a Wehrmacht támadó hadászata is. Németország és csatlósai fegyveres erői a második világháború valamennyi frontján kénytelenek voltak védelembe vonulni. A szovjet fegyverek ereje a katasztrófa küszöbére sodorta a fasiszta Németországot.

Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke ezt írta Sztálin szovjet kormányfőnek 1943. augusztus 6-án küldött üzenetében: „Az Önök fegyveres erői mesteri tudásukkal, bátorságukkal, önfeláldozásukkal és kitartásukkal a régóta tervezett német támadást egyhónapos gigászi küzdelemben nemcsak megállították, hanem egyszersmind ellentámadást indítottak, amelynek messzemenő következményei lesznek... A Szovjetunió méltán lehet büszke heroikus győzelmeire."[24]

A kurszki kiszögellésben vívott csata az 1943. évi nyári—őszi hadjárat egyik legfontosabb láncszeme volt, és döntően befolyásolta annak alakulását s eredményeit. A szovjet csapatok ellentámadása már a csata folyamán általános hadászati támadássá fejlődött. Augusztus közepéig nyolc front indította meg támadó tevékenységét, s a Vörös Hadsereg csapásai hamarosan a Velikije Lukitól a Fekete-tengerig terjedő egész német frontot megrendítették.

A Szovjetuniónak mint a fasizmus elleni küzdelem döntő erejének a tekintélye tovább nőtt. A világ valamennyi népe láthatta, hogy a szocialista állam és hadserege a fasiszta rabszolgaságból való felsza-

23 «Коммунист», 1970, № 1, с. 89.

24 Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941—1945. 2. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 82. old.

badítást hozza nekik. A kurszki kiszögellésben aratott győzelem nemzetközi jelentősége is óriási volt. Meggyorsította a fasiszta tömb válságának elmélyülését, a tömb széthullását, ugyanakkor megerősítette a hitlerista megszállás alatt sínylődő népek felszabadulásba vetett hitét, tovább szította az elnyomók elleni harcukat. Ugyanakkor Németországban és a hitlerista tömb több országában is felélénkült az antifasiszta és háborúellenes küzdelem.

Az a történelmi jelentőségű győzelem, amelyet a szovjet nép a Nagy Honvédő Háború leghevesebb, legvéresebb csatájában aratott, a szocialista gazdasági rendszer életképességében, a szovjet nép által hozott áldozatban, a Kommunista Párt titáni tevékenységében, a szovjet fegyveres erők odaadó hősiességében és hadművészetében gyökerezett.

Azért tudtunk győzni az ősi orjoli, belgorodi, kurszki és harkovi tájakon, mert a hadsereggel együtt az egész szovjet nép fegyvert fogott a haza védelmében. A szocialista gazdaság, a szovjet politikai rendszer, a marxista—leninista ideológia bebizonyította vitathatatlan fölényét a fasiszta Németország gazdasága, politikája és ideológiája felett.

Győztünk, mivel dicső Vörös Hadseregünk harcosai maradéktalanul hűek voltak a szocialista hazához, és mivel ez a hadsereg elsőrendű fegyverekkel rendelkezett. Soraiban addigra olyan nagyszerű hadvezérek, tapasztalt parancsnokok, politikai és törzsmunkások nőttek fel, akik művészi módon értettek az ellenséges csapatok megsemmisítésének megszervezéséhez. Győztünk, mivel a kurszki kiszögellésben váll váll mellett harcoltak soknemzetiségű hazánk valamennyi népének fiai, s olyan megsemmisítő, döntő csapást tudtak az ellenségre mérni, amely után már nem térhetett magához. A kurszki csata ismét bebizonyította a világnak, hogy a kommunisták vezette ország legyőzhetetlen.

ÖTÖDIK FEJEZET

FRONTOT VEZÉNYELEK

1943. október elejére a szovjet—német arcvonalon a helyzet általában kedvezően alakult a Vörös Hadsereg számára. A Kalinyini és Nyugati Front csapatai Vityebszk, Orsa, Mogiljov megközelítési útvonalaira zárkóztak fel. A Központi, Voronyezsi és Sztyeppei Front a Dnyeper középső szakaszára jutott ki, s számos helyen átkelt rajta, azzal a feladattal, hogy folytassa Ukrajna, valamint a dél-belorussziai területek felszabadítását. Brjanszki Frontunk csapatai ugyanakkor egy erős ellenséges csoportosítás szétverése után 250 kilométerre nyomultak előre, és Gomeltől északra felzárkóztak a Dnyeper felső szakaszához.

Október 1-én direktíva érkezett a főhadiszállásról a Brjanszki Front feloszlatásáról és a Balti Front megalakításáról. A front vezetése változatlan összetételű maradt, de kevés kivétellel új csapatok kerültek a alárendeltségébe. Hadseregünknek át kellett települnie, mert a Balti Front állományába került. A front Velikije Lukitól délre bontakozott szét, szomszédja jobbról az Északnyugati, balról pedig a Kalinyini Front lett. A főhadiszállás azzal a szándékkal hajtotta végre az átszervezést, hogy a fent nevezett frontok, a Volhovi és Leningrádi Fronttal együttműködve vereséget mérjenek az „Észak" hadseregcsoportra, és megtisztítsák Belorusszia egy részét, Pszkov környékét, Észtországot és Lettországot az ellenségtől.

A 11. gárdahadsereg szervezetten hajtotta végre áttelepülését az új körzetbe, és október közepén már a Velikije Luki—Nyevel vasútvonaltól keletre helyezkedett el.

Amikor már a csapatok átcsoportosításával kapcsolatos valamennyi kérdés megoldódott, elérkezett az ideje annak, hogy én is odautazzam. A törzs néhány tisztjével gépkocsikon indultunk útnak. Utunk Karacseven, Orjolon, Tulán, Moszkván keresztül vezetett. Kell-e mondanom, mennyire szerettem volna elidőzni a fővárosban néhány ügy elintézésére, és hogy találkozzam a családommal.

Minél közelebb értünk Moszkvához, annál izgatottabbak lettünk. Akaratlanul is eszünkbe ötlöttek azok a megpróbáltatások és nélkü-

lözések, amelyeket a moszkvaiaknak el kellett szenvedniük, s a szeretett városukért vívott csata idején tanúsított helytállásuk, önfeláldozásuk. Nos, már el is hagytuk az Október teret, végighajtottunk a Bolsaja Jakimankán (ma Dimitrov utca), és egy sokemeletes, szép stílusú háznál álltunk meg a Moszkva folyó partján. Ebben lakott a családom. A feleségemmel, lányommal és sógornőmmel való találkozás óriási örömmel töltött el. Az asszonyok nem bírták sokáig száraz szemmel a rég várt találkozást.

Kétnapos moszkvai tartózkodásom alatt sikerült a hadsereg részére valamennyi fegyvert, híradóeszközt és tehergépkocsit szereznem. Igen meleg és baráti légkörben találkoztam a bennünket változatlanul patronáló Szverdlov kerület vezetőivel. Jól emlékszem, még egy baráti estre is meghívtak, amelyen a kerület dolgozóinak a képviselői az Októberi Forradalom ünnepe tiszteletére indított szocialista munkaverseny eredményeit összegezték. Engem felkértek, meséljek a kurszki csatáról és adjam át hadseregünk haditanácsának a Vörös Vándorzászlaját a szocialista munkaversenyben győztes gyárnak. A forró hangulatú est igen emlékezetes maradt számomra.

A kora reggeli órákban, a családomtól vett nehéz búcsú után újból útnak indultam. A Moszkva és Velikije Luki közötti út nagyon fáradságos volt. Torzsokig a leningrádi műúton haladtunk, ott azonban nyugatnak fordultunk, és a mocsaras erdőkön keresztül vezető utakon kellett végigzötykölődnünk. Csak másnap értük el Kruposevo községet, amelynek közelében, a Pszovo-tó partján települt a hadseregtörzs. Ivanov és Kulikov tábornokok tájékoztattak a hadsereg átcsoportosításának az eredményeiről és magasabbegységeink elhelyezéséről.

A következő napon a haditanács tagjával a front harcálláspontjára mentünk, ahol M. M. Popov és L. Z. Mehlisz tábornokok a hadsereg csapatainak a csoportosításáról s állapotáról szóló jelentésem meghallgatása után tájékoztattak bennünket a front tevékenységi sávjában kialakult helyzetről. Popov tábornok egyebek között közölte, hogy az új frontnak az állományába — amelynek neve október 1. és 20. között Balti Front, majd 2. Balti Front lett — a mi hadseregünkön kívül a 22. és 20. hadsereg, a 6. gárdahadsereg, a 3. csapásmérő hadsereg tartozik, és rövidesen idekerül a 10. gárdahadsereg is.[1] E csapatok az Ilmeny-tótól Nyevelig terjedő sávban fejtették ki tevékenységüket. A fronttal szemben az ellenség 16. hadseregének csapatai állomásoztak. A frontparancsnokot különösen K. N. Galickij tábornok

1 A 22. és 20. hadsereg korábban az Északnyugati Front, a 3. csapásmérő hadsereg pedig a Kalinyini Front állományába tartozott, a többit a főhadiszállás más irányokból csoportosította át.

3. csapásmérő hadseregének, valamint I. M. Csisztyakov tábornok 6. gárdahadserege bal szárnyának helyzete nyugtalanította, ezek ugyanis az úgynevezett nyeveli zsák északi részében rendezkedtek be védelemre.

Popov elmondta, hogy az ő helyzetértékelése szerint a hitlerista parancsnokság feltehetően nemcsak a Nyevel megközelítési útjain levő, számára kedvező terepszakaszokat fogja szívósan védeni, de minden bizonnyal azt is megkísérli, hogy találkozó irányú csapásokkal elzárja a zsák száját, és megsemmisíti a benne felvonult csapatainkat. A lehetséges ellenintézkedésekről folytatott véleménycsere után Popov tábornok felém fordulva így szólt:

— A Nyevel körzetében kialakult helyzet enyhítése érdekében önnek, Ivan Hrisztoforovics meg kell fontolnia egy erős csapás szervezését Novoszokolnyiki felé, hogy a 6. gárda- és a 3. csapásmérő hadsereggel együttműködve szétverjék a Nyevelt észak felől veszélyeztető ellenséges csoportosítást.

A magam részéről teljes mértékben célszerűnek tartottam ezt az elhatározást.

A beszélgetés folyamán M. M. Popov beszélt a 3. csapásmérő hadseregnél tett látogatásáról is, s nem fukarkodott a hadsereg parancsnokának, K. N. Galickij altábornagynak a dicséretével, akit kitartó, bátor és sokoldalúan képzett katonai vezetőnek nevezett.

Már a következő napon parancs érkezett törzsünkhöz, hogy csapatainkat az Osztrovki községtől a Bolsoj Ivan-tóig terjedő sáv szilárd védelmére és a Novoszokolnyiki irányába mérendő csapás előkészítésére vonjuk előre az arcvonalba. Megkezdődött tehát az új irányban várható összecsapásokra a felkészülés mindennapos harctéri munkája.

Október utolsó napjaiban Hruljov tábornok, a Vörös Hadsereg hadtápfőnöke érkezett a 2. Balti Fronthoz, hogy segítséget nyújtson az új front hadtápjának megszervezésében. Andrej Vasziljevics Hruljov a központi csoportfőnökség tapasztalt tisztjeiből és tábornokaiból álló csoport kíséretében érkezett. Köztük volt többek között Mihail Szergejevics Szmirtyukov, a hadbiztosok ellátási állami bizottságának póttagja is.[2]

A. V. Hruljov egyetértésével sorban a fronttörzsbe rendelték a hadseregparancsnokokat, akiknek így alkalmuk volt jelenteni alárendelt csapataik legfontosabb szükségleteit.

Miután előre összeállítottuk a pótlások jegyzékét, a számunkra kijelölt napon Kulikov és Lazarevics tábornokokkal együtt mi is megjelentünk a fronttörzsben. Andrej Vasziljevics figyelmesen hallgatott

2 Ma M. Sz. Szmirtyukov a Szovjetunió Minisztertanácsának irodáját vezeti.

végig bennünket. Hruljov könnyedén igazodott el a hadtápbiztosítás szerteágazó és bonyolult kérdéseiben, pontosan tudta, milyen reális segítséget tud a központ a csapatoknak nyújtani, gyorsan rátapintott az igények lényegére és nyomban meg is hozta velük kapcsolatos döntését. Igéretet tett, hogy jóformán valamennyi kérésünket kielégíti, különösen a tisztikar felszerelésében mutatkozott bőkezűnek. A. V. Hruljov elutazása után alig egy héttel már meg is kezdődött az ígért utánpótlás leszállítása.

A Vörös Hadsereg hadtápfőnöke és az őt kísérő tábornoki és tiszti csoport munkájának következtében lényegesen megjavult a csapatok mindennemű ellátása, megerősödtek a front-, hadsereg- és csapathadtápszervek. A frontparancsnoktól a harcosig mindannyian hálával emlegettük ezt a nagy segítséget, mondván, hogy mindezt a városi és falusi dolgozók munkájának köszönhetjük.

Javában folyt a hadsereg felkészítése a támadásra, amikor váratlanul a front harcálláspontjára hívattak. Jól emlékszem, hogy amikor november 16-án délután odaérkeztem, M. M. Popov és L. Z. Mehlisz azonnal fogadott. Miután Markian Mihajlovics meghallgatta jelentésemet a hadseregnek a gyülekezési körletbe történt előrevonásáról, közölte, hogy a legfelsőbb főparancsnok sürgősen Moszkvába rendelt. Nem álltam meg, hogy meg ne kérdezzem, mi a berendelés célja, de semmiféle határozott választ sem kaptam. Úgy látszik, a frontparancsnokság sem tudta, miről lesz szó.

A kedvezőtlen időjárás miatt vonaton, a front haditanácsának a szolgálati kocsijában voltam kénytelen utazni. Másnap meg is érkeztem a fővárosba, anélkül hogy halvány sejtelmem lett volna, mi vár rám. Az érkezésemkor a pályaudvaron megjelent tábornok csak annyit mondott, hogy előbb a vezérkarnál kívánnak velem beszélni. A családomnál tett rövid látogatás után a vezérkarhoz mentem, ahol A. I. Antonov tábornok nyomban fogadott. Alekszej Innokentyevics melegen üdvözölt, majd egy kiterített térképpel borított asztalhoz ültetett, s közölte, hogy azt az utasítást kapta, tájékoztasson a belorussziai harctevékenységi tervekről. Elmondta, hogy a végrehajtásra kerülő támadás tervét kapták meg. Ennek során a Kalinyini (a továbbiakban: 1. Balti) Front csapatainak az a feladat jutott, hogy Vityebszk felé támadva, észak felől karolják át az ellenség belorussziai csoportosítását. Középen, Orsa és Mogiljov felé, a Nyugati Front csapatainak, míg dél felől — Gomel és Bobrujszk felé — a Központi (a továbbiakban: Belorusz) Front jobbszárny-csapatainak kellett csapást mérniük.

E csapásoknak a sikerétől azt várták, hogy messzemenő következményekkel jár majd, nevezetesen, hogy csapataink a Baltikumba, Kelet-Poroszország és Lengyelország határáig törhetnek előre. Sajnos

azonban csupán K. K. Rokosszovszkij tábornok Belorusz Frontjának csapatai értek el kézzelfogható sikereket a gomel—recsicai irányban. Középen a támadás az ellenség ellenállása következtében rögtön elakadt. Az 1. Balti Front is csupán részleges sikert ért el az északi szárnyon. Nyevelt felszabadította ugyan, de további előnyomulását megakasztották a beérkezett jelentős ellenséges tartalékok...

— Látja, Ivan Hrisztoforovics, hogy mi a helyzet? — folytatta rövid szünet után Antonov, miközben egy pálcával a térképen mutogatott. — Délen a csapataink átkarolták az ellenség belorussziai csoportosítását, északon, Nyevelnél meg, félúton Vityebszk felé, elakadtunk. Nagyon fontos lenne, hogy itt is kikényszerítsük a fordulatot.

Miután megértette, hogy a tájékoztatás véget ért, megkérdeztem, milyen szerepet szánnak nekem a belorussziai hadműveletben.

— Ezt majd nyilván magától a legfelsőbb főparancsnoktól tudja meg — hangzott Alekszej Innokentyevics kitérő válasza. — Este majd együtt megyünk hozzá, s magunkkal visszük Szergej Matvejevics Styemenkót is...

Sztálin jókedvű volt, s beszélgetésünk majdnem fesztelen légkörben zajlott le. Miután megkérdezte, hogy tájékoztattak-e a főhadiszállás belorussziai iránnyal kapcsolatos terveiről, arról kezdett beszélni, mennyire kedvezően alakul számunkra az általános helyzet a szovjet—német arcvonalon. Mindjárt hozzá is tette azonban, hogy vannak irányok, amelyeken nem állnak valami fényesen a dolgok. Ezek közé sorolta az 1. Balti Frontot is, amelynek két hadserege a nyeveli sikert követően egy rendkívül szűk torkú zsákban rekedt.

— Előttem ismeretlen okok miatt — folytatta Sztálin — az 1. Balti Front csapatai képtelenek fordulatot kierőszakolni a helyzet alakulásában, nem tudják korábban kivívott sikerüket Gorodok és Vityebszk felé továbbfejleszteni. Pedig ott az ellenség két hadműveleti-hadászati csoportosítását — az északit és a középsőt — szigetelhetnénk el, és kaput nyithatnánk magunknak a Baltikumba, s egész Belorusszia felszabadításához kedvező feltételeket teremthetnénk. A főhadiszálláson megvitattuk, hogy más parancsnokot kell kineveznünk az 1. Balti Front élére. Úgy döntöttünk, hogy önt nevezzük ki e felelősségteljes beosztásba.— Miközben beszélt, a legfelsőbb főparancsnok fürkészően és — nekem úgy tűnt — jóindulattal figyelt engem, majd megkérdezte:

— Mi a véleménye erről, Bagramjan elvtárs?

Azt feleltem, hogy a kinevezést nagy megtiszteltetésnek tekintem és mindent elkövetek, hogy rászolgáljak a párt bizalmára.

Sztálin könnyedén bólintott, majd így folytatta:

— Az ön által Orjol és Brjanszk körzetében eredményesen levezetett

hadművelet alapján meggyőződésünk, hogy megbirkózik új beosztásával is.

Köszönetet mondtam a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy ilyen magasra értékeli a 11. gárdahadsereg harctevékenységét.

— Úgy határoztunk, hogy a 11. gárdahadsereget az 1. Balti Front állományába helyezzük át, és azzal a feladattal bízzuk meg önt, hogy verje szét az ellenség gorodoki csoportosítását, majd pedig foglalja el Vityebszket.

Biztosítottam Sztálint, hogy minden erőmmel igyekezni fogok végrehajtani a kapott feladatot.

— Csak az a kellemetlen, hogy Popov tábornok — fűztem hozzá — a 11. gárdahadsereg állományából kiemelte Butkov tábornok 1. harckocsihadtestét és Zavadovszkij tábornok 18. gárda-lövészhadosztályát.

— A harckocsihadtest hiánya miatt teljes mértékben megértem az ön aggodalmát — felelte Sztálin —, majd jobb belátásra bírjuk Popov elvtársat, de a hadosztályról még szólni sem érdemes. Hiszen a jelenlegi létszáma biztosan még a szervezetszerűnek a felét sem éri el...

Ennek ellenére tovább is azzal a kéréssel ostromoltam a legfelsőbb főparancsnokot, hogy adja vissza a 18. gárdahadosztályt, hangsúlyozva, hogy az már régóta a hadsereg kötelékében harcol, és olyan érdemes hadosztályról van szó, amely bátorságáról a többi magasabbegység harcosainak is példát adhat. Végül kijelentettem, hogy rövid idő alatt fel tudjuk tölteni a hadseregkórházakból visszatérő gárdistákkal és az újoncokból kiválasztott legjobb harcosokkal.

— Hallják, hogyan verekszik az új frontparancsnok minden egyes hadosztályáért és a gárdista hagyományok tiszteletben tartásáért? Szerintem ez nagyon dicséretes dolog — mondta Sztálin a jelenlevőknek.

Nyomban parancsot is adott, hogy kössék össze Popov tábornokkal, s utasította, hogy a 11. gárdahadseregnek adja vissza az 1. harckocsihadtestet és a 18. gárdahadosztályt.

— Van-e valamilyen kívánsága — fordult felém Sztálin — a 11. gárdahadsereg parancsnoki beosztására vonatkozóan? Mi itt a központban már fontolóra vettük a kérdést, és abban egyeztünk meg, hogy jó lenne, ha ennek a hadseregnek az élére egy tapasztalt magasabbparancsnokot, Csibiszov vezérezredest, a Szovjetunió hősét neveznénk ki. Van-e valami észrevétele az ő kinevezésével kapcsolatban?

N. J. Csibiszov jelölése kissé váratlanul ért, ezért nem siettem el a választ, inkább megpróbáltam magamban meghányni-vetni a dolgot.

— Miért nem felel? — kérdezte Sztálin. — Vagy van valami ellenvetése?

Gondolataimat elrendezve azt feleltem, hogy amennyiben a döntés még nem végleges, inkább más jelöltet javasolnék. Csibiszov kétségtelenül tapasztalt parancsnok. Ne feledjük azonban, hogy amikor a finn hadjárat után ő altábornagy lett, én még csak ezredes voltam. Ezt Csibiszov természetesen tudja, s ez valamilyen módon esetleg kihathat kettőnk kapcsolatára.

— Hát önnek van-e más jelöltje? — kérdezte Sztálin változatlanul jóindulatú hangon.

— Én Galickij tábornokot, a 3. csapásmérő hadsereg jelenlegi parancsnokát javasolnám.

— Ön régen ismeri? — kérdezte Sztálin.

— Nem — feleltem —, csak néhány alkalommal láttam, amikor jelen voltam Popov tábornoknak tett jelentésénél, de módszeressége, szilárdsága és az a képessége, hogy igen gyorsan bele tudja magát élni a harchelyzetbe, gyorsan eligazodik a harccselekmények alakulásában, igen jó benyomást keltett bennem. Ugyanakkor a tábornok jól ismeri a Nyevel körzetében kialakult helyzetet, mivel éppen az ő csapatai játszották a döntő szerepet a város elfoglalásában.

— Mi tagadás — szólt a legfelsőbb főparancsnok —, az érvei valóban figyelemre méltóak.

Majd valamin elgondolkodott, néhányszor megszívta pipáját, aztán erélyesen megnyomta a csengő gombját. Egy pillanat múlva Poszkrebisev lépett be.

— Készítse el a Népbiztosok Tanácsának a rendelet-tervezetét Bagramjan elvtárs hadseregtábornokká történő kinevezéséről — fordult hozzá a főparancsnok, majd megkérdezte: — Van-e vezérezredesi rendfokozatú frontfőparancsnok?

— Govorov, a Leningrádi Front parancsnoka — felelt habozás nélkül A. N. Poszkrebisev.

— Govorov elvtársat is vegye be a rendelet-tervezetbe — rendelkezett Sztálin és Alekszej Innokentyevicshez fordult: — Mi a véleménye, Antonov elvtárs, segítené-e Styemenko elvtársat a munkájában, ha vezérezredessé neveznénk ki?

— Természetesen — hangzott Antonov válasza.

Sztálin e szavakkal fordult ismét Poszkrebisevhez:

— Tehát Bagramjan, Govorov és Styemenko elvtársakat írja be a rendelet-tervezetbe.

Tíz perc múlva már aláírás is került az okmányra, Sztálin pedig szívből gratulált nekem és Sz. M. Styemenkónak a magas katonai rendfokozatba történt kinevezésünkhöz — nekem még külön frontparancsnoki kinevezésemhez is — és sok sikert kívánt a küszöbönálló hadművelet végrehajtásában.

A 11. gárdahadsereg parancsnokává K. N. Galickij altábornagyot, az ő helyébe, a 3. csapásmérő hadsereg parancsnokává pedig N. J. Csibiszov vezérezredest nevezték ki.

Másnap elindultam új szolgálati helyemre, és 1943. november 19-én érkeztem a front harcálláspontjára, Verhnyaja Zaturscsina községbe, ahol megkezdtem az 1. Balti Front parancsnokságának átvételét A. I. Jerjomenko hadseregtábornoktól, akivel valamikor, 1924—1925-ben Leningrádban, a Lovassági Akadémián együtt tanultunk. Andrej Ivanovicsot természetesen nagyon elkeserítette, hogy át kellett adnia a Frontot, annál is inkább, mert szerinte a hadművelet balsikerét objektív okok idézték elő.

— Belorusszia déli részében — mondotta — viszonylag kedvezőek az időjárási viszonyok, itt nálunk azonban csak járhatatlan sártenger van mindenfelé. Az úttalan utak miatt képtelenek vagyunk a csapatokat a szükséges lőszermennyiséggel ellátni. Hitler meg Leningrád alól két gyaloghadosztályt, a „Közép" hadseregcsoport déli szárnyáról pedig — vagyis éppen onnan, ahol Rokosszovszkij harcol — öt gyalog- és egy páncéloshadosztályt irányított ide. A légierejét is alaposan megerősítette az ellenség...

Mint a későbbiekben meggyőződtem róla, Jerjomenko tábornoknak sok mindenben igaza volt.

Nos hát, olyan front szintű seregtestet vettem át, amely a szovjet—német arcvonal egyik legfontosabb irányában helyezkedett el. A front jelenleg a Nyevel és Rudnya közötti sávban fejtette ki tevékenységét. Állományába három összfegyvernemi (a 4. csapásmérő, valamint a 43. és 39.) hadsereg, továbbá a 3. gárda-lovashadtest és az 5. harckocsihadtest tartozott. Befejezéshez közeledett a szívemhez nőtt 11. gárdahadsereg áttelepülése is a front sávjába.

Már szóltam azokról a támadó tervekről, amelyeket a főhadiszállás Belorusszia felszabadítására, frontjait alkalmazandó, kidolgozott. Bár ez az elgondolás is messzemenő célokat tűzött ki, a szovjet—német arcvonal egészét tekintve mégsem ez volt a legfőbb hadművelet. A főhadiszállás ugyanis a legközelebbi időszakra a Leningrádi terület és különösen a Jobbparti Ukrajna felszabadítását tekintette legfőbb gondjának.

Ezzel egyidejűleg a nyugati irányban is támadást terveztek, azzal a céllal, hogy csapataink a Polock, Minszk, Ptyics folyó vonalára, vagyis 150—300 kilométer mélyen törjenek előre, noha az események alakulásának bizonysága szerint az 1. és 2. Balti, továbbá a Nyugati és Belorusz Front nem rendelkezett az e cél eléréséhez szükséges túlerővel. E frontoknak olyan sokrétű erősítésekre lett volna szükségük,

amelyeket a főhadiszállásnak nem állt módjában rendelkezésre bocsátani.

Semmiképpen sem vonjuk kétségbe annak a döntésnek a helyességét, hogy a legnagyobb mennyiségű tartalékot az ukrán frontokhoz irányították, hiszen ott kellett a főcsapást mérni, s éppen ez volt az 1943—1944. évi téli hadjárat sikerének a záloga.

A Központi Irány frontjait az eléjük tűzött feladatok igen élénk tevékenységre késztették, ami viszont megtévesztette az ellenséges hadvezetést a szovjet fél valódi célkitűzéseit illetően. E térségben a Wehrmacht jelentős erőit tartották lekötve, következésképpen a német hadvezetés meggyengítette a szomszédos irányokat, különösen a leningrádit. Ugyanakkor a négy említett front tevékenysége nem volt mentes a hiányosságoktól, hibáktól.

Amint átvettem az 1. Balti Front parancsnokságát, Andrej Ivanovics Jerjomenko Moszkvába utazott, ahol hamarosan a Krímben tevékenykedő Önálló Tengermelléki Hadsereg parancsnokává nevezték ki. A folyamatban levő harctevékenységgel V. V. Kuraszov altábornagy, a front törzsfőnöke ismertetett meg részletesen.

Vlagyimir Vasziljevicset még 1936—1938-ból ismertem, amikor együtt tanultunk a Vezérkari Akadémián. Ottani tanulmányaink befejezése után mindketten két évig ugyanazon az akadémián — az összfegyvernemi magasabbegységek harcászati tanszékén — működtünk főtanárokként, és már akkor igaz barátságot kötöttünk. 1940 őszén azonban szétváltak útjaink: engem a Kijevi Különleges Katonai Körzetbe, őt pedig a vezérkarba osztották be. Mondanom se kell, mindketten nagyon örültünk, hogy ismét találkoztunk és együtt dolgozhatunk.

V. V. Kuraszov igen magas általános műveltségével és törzskultúrájával tűnt ki, óriási munkabírású ember volt, aki értett hozzá, hogy megragadja a harci események lényegét, megfelelő általános következtetéseket vonjon le belőlük és a lehető legtalálóbban jellemezze a kialakult helyzet lényeges elemeit, hogy mindezek alapján helyes elhatározást lehessen hozni. Kuraszov tábornok nagyszerű tulajdonságai és az a tudat, hogy emellett kiváló érzékkel szervezi meg a különféle hadműveletek során a csapatok vezetését is, nagy bizakodással töltött el. Tisztában voltam vele, hogy személyében tehetséges és képzett front-törzsfőnököt kaptam. Nem csalódtam, a háború végéig a legteljesebb egyetértésben dolgoztunk.

Jól emlékszem még ma is Kuraszov első jelentésére. Amikor irodámba kérettem, első szava az volt, hogy elnézést kért, amiért a nagy hadműveleti térképen még dolgoznak, csak 10—15 perc múlva lesz kész. A térkép hiánya azonban fikarcnyit sem zavarta abban, hogy

nyomban megkezdje jelentését a helyzet október 25. óta bekövetkezett változásairól (október 25-én indult meg a főhadiszállás direktívája értelmében a front csapatainak a támadása a vityebszk—gorodoki irányban).

— Ha megengedi — mondta Vlagyimir Vasziljevics —, napi bontásban jelenteném a harctevékenység alakulását, így a helyzet sajátosságait világosabban fogja látni.

A legapróbb részletességgel tájékoztatott a 4. csapásmérő hadsereg november 2-án megkezdett tevékenységéről, mivel ez a hadsereg állt — úgymond — az egész arcvonalon zajló események gyújtópontjában.

Bevallom, kezdetben kissé meg is lepett ez a — szerintem — túlzott részletesség, még meg is kérdeztem tőle, hogyan tudja emlékezetében tartani ezt a rengeteg számadatot és helységnevet. Azt felelte, hogy feltehetően a törzsmunkában szerzett tapasztalatai fejlesztették ilyenné az emlékezetét.

— Ezenkívül — tette hozzá valósággal mentegetőzve Kuraszov — a 4. csapásmérő hadseregről van szó, amely annyira a szívemhez nőtt. Ebben a hadseregben mentem át a tűzkeresztségen 1942 januárjában, aztán Jerjomenko és Golikov tábornokok után egy teljes évig voltam a hadsereg parancsnoka...

Beszélgetésünk közben hozta be a hadműveleti főtiszt a rendkívül szemléletesen megrajzolt munkatérképet. Vlagyimir Vasziljevics felhívta a figyelmemet az arcvonal szeszélyes vonalaira. Jobb szárnyának szélén, egy hatalmas virág szirmaiként, majdnem szimmetrikusan, rengeteg tó kéklett.

— Itt, a tavak közötti földszorosokon keresztül törtek át a csapataink nyugat felé a nyeveli hadművelet során — mondotta Kuraszov —, s utána nyomultak előre északnyugat és délnyugat felé. Az ellenséges arcvonalban egy elég tekintélyes horpadás keletkezett. Ettől a horpadástól délre egy kiszögellés van az ellenség kezén, amely igen komoly mértékben veszélyezteti a 4. csapásmérő hadsereg csapatait.

A térképet nézegetve feltűnt nekem, hogy a kiszögellés csúcsa a tóvidékbe nyúlik be, a kiszögellés közepén terül el Vityebszk, közepe táján pedig Gorodok, amelynek közelében egy újabb tóvidék virágja bomlik ki, igaz nem olyan festői, mint északon, de ez is legalább annyira megnehezíti a támadó tevékenységet.

— Az ellenség birtokában levő kiszögellés szélessége — világosított fel Kuraszov tábornok — 35—60 kilométer, délről északnak pedig 85 kilométer a mélysége.

A térképen különösen érzékelhető volt, mennyire nagy veszélyt jelent csapataink számára ez a kiszögellés, amelyből az ellenség könnyen csapást mérhetett a Belorusszia felszabadítása céljából a hadmű-

veleti mélységbe előretörő csapataink oldalába és hátába. A hitlerista parancsnokság jelentős erőfeszítéseket is tett ennek érdekében, hiszen igen sok gyalogos- és páncélosegységet vont össze Gorodok térségében.

Kuraszov tábornok tájékoztatott, hogy Reinhardt 3. páncéloshadseregének részei mindössze 10 nappal ideérkezésem előtt hajtottak végre egy elkeseredett áttörési kísérletet. Ez alkalommal 6—8 gyalogzászlóalj mért csapást 50 páncélos támogatásával északi irányban, és némileg visszaszorították I. G. Babak ezredes 156. lövészhadosztályának egyes alegységeit. Ámde csapataink erélyes ellentevékenységükkel visszaállították az eredeti helyzetet, és nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek.

Sok-sok évvel az események után, miközben ezen a könyvön dolgoztam, igen ékesszóló német eredetű utalásra találtam e csapással kapcsolatban. Íme, mit írt visszaemlékezéseiben Heidkämper tábornok, a 3. páncéloshadsereg akkori törzsfőnöke:

„November 8-án, erőteljes tűzcsapás után a 252. gyalog- és a 20. páncéloshadosztály a tavak közötti földszorostól... rohamra indult, áthaladt egy nagy aknamezőn, és mindkét fél szempontjából nagy véráldozattal járó harcok eredményeképpen több helységet és magaslatot elfoglalt, miközben 6 kilométer mélyen behatolt az ellenséges védelembe. Néhány helységet az oroszok különösen makacsul védtek. E harcokban súlyosan megsebesült Müller százados, aki a 7. ezred 3. zászlóalját vezette rohamra. Mindannyiunknak jobb lett a hangulata, hiszen ha csupán egy helyen is, de megint előrenyomultunk. Délután érkezett törzsünkbe a hír: az OKH (a szárazföldi haderő főparancsnoksága — A szerk.) utasítást adott az »Észak« hadseregcsoportnak, hogy a Nyevel-tótól nyugatra, déli irányban, mérjen két oldalról csapást Nyevelre, a két hadseregcsoport közötti eredeti sávhatár visszaállítására és a »Közép« hadseregcsoportnak e vonaltól északra elhelyezkedő, ellenség által szorongatott csapatai tehermentesítésére. Ily módon reménykedhettünk abban, hogy támadásunk folytatása — a 16. hadsereg csapásával együttműködve — feltehetően már a következő napon a rés felszámolását eredményezheti, s ezáltal lehetetlenné teszi, hogy az ellenség továbbra is csapatokat irányíthasson nyugatra, és biztosíthassa az előretört orosz csapatok ellátását."

Heidkämper így folytatja: „Alaposan felkészültünk a támadás másnapi folytatására, de ekkor azt a tájékoztatást kaptuk, hogy a 16. hadsereg nem tud bennünket támogatni. Reinhardt tábornok a leghatározottabb formában tiltakozott e döntés ellen, s követelte, hogy haladéktalanul jelentést tehessen a Führernek. Hitler azonban Münchenben tartózkodott, ahol a november 9-i ünnepségen vett részt. Emiatt

a döntést elhalasztották, s ennyi elég is volt ahhoz, hogy a korábbi terv felboruljon. Éjjel 02.30-kor megjött az OKH parancsa: »A Führer az ‚Észak' és ‚Közép' hadseregcsoportok parancsnokainak Nyevel körzetében folyó harccselekményekről és további szándékairól szóló jelentés alapján a következőképpen határozott: az ‚Észak' hadseregcsoport tartsa becsületbeli kötelességének, hogy november 9-én és 10-én (reggel) minden rendelkezésére álló erejével támogassa a ‚Közép' hadseregcsoport ma kivívott sikerét. A ‚Közép' hadseregcsoport november 9-én folytassa támadását, hogy e napon legalább a Jezeriscse, Zaverezsje, Jemenyec és Ordovo-tavak közötti földszorosok végleges lezárását elérje. A támadás célja: lehetetlenné tenni az ellenség tervszerű visszavonulását.«[3]

A német fél iménti megállapításai alapján mindenekelőtt azt a következtetést szűrhetjük le, hogy a tóvidék helyzetével kapcsolatban Hitler részletes tájékoztatást kapott. Ennek alapján arról is fogalmat alkothatunk, milyen jelentőséget tulajdonítottak a Wehrmacht főhadiszállásán a gorodoki iránynak. Ez magyarázza azt is, hogy az ellenség e térségben nemcsak szilárd védelemre törekedett, hanem erőteljes csapásokat is mért csapatainkra.[4]

De térjünk vissza Kuraszovval folytatott megbeszélésemre! Jelentése végén beszámolt arról, hogy az előző napon, november 18-án a front csapatai Bolsoj Prudok község körzetében folytatták rohamaikat a gorodoki irányban, és átvágták a Gorodok—Nyevel vasútvonalat. A vityebszki irányban nem tudtak sikert elérni...

A parancsnokság átvétele után nyomban végiglátogattam a front csapatait.

Az esetek többségében D. Sz. Leonov tábornok, haditanácstaggal utaztam és a járhatatlan utakon tett fárasztó utazások alatt, a terepjáró névre sajnos egyáltalán nem rászolgáló kocsiban nemcsak jól megismertük egymást, hanem igazi barátokká, bajtársakká is váltunk. Dmitrij Szergejevics már valóban „bennszülöttnek" számított a Kalinyini Front kebelében, hiszen annak megalakulása (1941 októbere) óta itt szolgált, és a frontparancsnokok, I. Sz. Konyev, M. A. Purkajev, A. I. Jerjomenko tábornokok első számú politikai segítőtársa volt. Dmitrij Szergejevics két évvel fiatalabb volt nálam, 1922 óta szolgált a hadseregben, 1918 óta volt párttag. A háború előtt a Szibériai, majd az Uráli Katonai Körzet haditanácstagja volt. A Nagy Honvédő Há-

3 *Heidkämper, W.:* Witebsk. Heidelberg, 1954. S. 44., 46.

4 Az olvasó minden nehézség nélkül azt is észreveszi, hogy Heidkämper szemérmetlenül felnagyítja saját csapatai sikerét. Ennek ellenére kénytelen elismerni, hogy a földszorosokban védő csapataink a helyzet urai voltak, és az ellenség két friss hadosztályát vetették vissza.

borút a Nyugati Front kötelékében Szmolenszktől északra harcoló 22. hadsereg haditanácstagjaként kezdte meg.

A józan eszű és erős akaratú ember azt tartotta a politikai vezető legfőbb küldetésének, hogy minden katonának, bármi is legyen a rangja, segítséget nyújtson abban, hogy teljes odaadással teljesítse hazafias kötelességét. Dmitrij Szergejevicccsel zavartalan összhangban dolgoztunk együtt majdnem a háború győzelmes befejezéséig, s még sokszor lesz rá alkalmam a továbbiakban, hogy jó szóval emlegessem őt.

A csapatok látogatását a front jobb szárnyának legtávolibb részén kezdtük, ahol V. I. Svecov tábornok 4. csapásmérő hadserege tevékenykedett, majd jártunk K. D. Golubjev tábornok 43. és N. E. Berzarin tábornok 39. hadseregében is. Mindenütt azt tapasztaltuk, hogy a katonák harci szelleme töretlen, annak ellenére, hogy az őszi sártenger miatt erősen akadozott az ellátás.

Szerettem volna minél alaposabban és sokoldalúbban tanulmányozni a helyzetet, mielőtt konkrét elhatározást hoznék a további tevékenységre vonatkozólag, a főhadiszállás parancsa azonban arra kötelezett, hogy mindennemű szünet nélkül újítsuk fel támadásunkat. Így hát, megfeszített munka eredményeképpen 1943. november 23-án meg is jelent a harcparancsom. Ebben azt az általános feladatot tűztem ki, hogy csapataink verjék szét a németek 9. és 6. hadseregközvetlen haditestét és foglalják el Gorodokot s Vityebszket. A feladat végrehajtásához a front valamennyi erejének bevetését terveztük.

November 19-ére a 11. gárdahadsereg teljes állománya befejezte átcsoportosulását a front tevékenységi sávjába. Hamarosan K. N. Galickij tábornok is átvette a hadsereg parancsnokságát, a haditanács tagja P. N. Kulikov tábornok maradt, míg a törzsfőnök F. N. Bobkov ezredes lett.

Kuzma Nyikitovics Galackijjal most egészen közelről is megismerkedhettem. Taganrogban született, a negyvenhetedik évét taposta, 1918 óta volt párttag és aktívan részt vett a polgárháborúban. 1927-ben végezte a Frunze Akadémiát. A Nagy Honvédő Háború elején a 67. lövészhadtest, majd az 1., később pedig a 3. csapásmérő hadsereg parancsnoka lett. A háború végéig állt a 11. gárdahadsereg élén.

A hadművelet alapvető feladata éppen az 1. harckocsihadtesttel megerősített 11. hadsereg gárdistáira várt. A tüzérség zömét is ennek a hadseregnek rendeltük alá. Az elhatározás szerint a főcsapást a 36. és 16. gárda-lövészhadtestnek kellett mérnie Mehovoje, Gorodok irányába. Két kisegítő csapást is terveztünk. Az egyiket a jobb szárnyon, Jezeriscse község irányába. Ezt a feladatot egy két hadosztályból létrehozott csoport kapta, amelynek élén Kszenofontov tábornok,

hadseregparancsnok-helyettes állt.[5] A bal szárnyon tervezett kisegítő csapást a frontközvetlen csapatok állományából ez alkalommal a hadseregnek alárendelt 83. lövészhadtestnek (egy hadosztálya nélkül) kellett mérnie a Nyemcovo-tótól nyugatra eső körzetből Szidari irányába.

A tervezett hadművelet teljes mélysége 100 kilométer, időtartama 6—7 nap, átlagos napi támadási üteme pedig 13—15 kilométer volt.

Galickij szomszédai jóval szerényebb feladatokat kaptak: kössék le a velük szemben álló ellenséget, és működjenek együtt a jezeriscse—gorodoki ellenséges csoportosítás bekerítésében.

A támadás előkészítése nyomban, vagyis november 19-én meg is kezdődött. Ám eddigre az időjárás végleg elromlott, megenyhült, a korábban leesett hó elolvadt és sűrű felhőzet borította az eget. Ez a nyirkos időjárás tartotta magát a következő napokban is, egészen december 6—8-ig. A hőmérséklet egyszer sem süllyedt fagypont alá. Az utak a kerekes, sőt helyenként a lánctalpas járművek számára is járhatatlanná váltak. A támadás előkészítése ilyen körülmények között óriási erőfeszítéseket követelt. A front csapatai így sem tudták befejezni gyülekezésüket a kitűzött november 24-i határidőre. Minden úgy alakult, hogy ha ilyen mostoha időjárás ellenére is siettetjük a csapás megindítását, ez súlyos veszélybe sodorhatja a hadművelet alakulását és kimenetelét is. Ezért, alaposan megfontolt meggyőző érveket felsorakoztatva, azzal a kéréssel fordultam a főhadiszálláshoz, halasszuk el a hadműveletet. I. V. Sztálin megértéssel fogadta kérésemet, és engedélyezte a támadás későbbi időpontra halasztását. Azonnal értesítettem erről a hadseregparancsnokokat, akik nagy megkönnyebbüléssel fogadták a hírt. A szünetet természetesen a csapatok még alaposabb felkészítésére használtuk fel.

Végre december 6-án fagyott, s így sikerült a feltétlen szükséges lőszermennyiséget kijuttatnunk az első lépcsőben harcoló csapatainknak, bár az általános lőszer-ellátottság még december 13-ra, a támadás új határidejére is hiányos maradt.

Ezalatt a politikai szervek és pártszervezetek is nagy munkát végeztek. Tovább gyarapodott a kommunisták és komszomolisták száma. A 11. gárdahadseregben például 1943. december 13-án több mint 28 500 párttag és tagjelölt és majdnem 20 000 komszomolista szolgált.[6] A kommunisták és komszomolisták jártak élen a támadás elő-

5 A Sz. Kszenofontov korábban a 36. gárda-lövészhadtest parancsnoka volt. Azt hiszem, a továbbiakban eltekinthetek a tisztek és tábornokok beosztásában és rendfokozatában bekövetkezett változások külön ismertetéséről. Ez amúgy is világos lesz az olvasó számára.

6 ЦА МО СССР, ф. 358, оп. 5616, д. 275, л. 44.

készítésében, személyes példájukkal mozgósítottak minden harcost a harcképesség s a támadó kedv fokozására.

December 13-án, támadásunk első napján reggel ismét megenyhült az idő, az eget sűrű felhők borították, a látótávolság a minimumra csökkent, és N. F. Papivin repülő altábornagy, a 3. légihadsereg parancsnoka jelentette, hogy a légierő alkalmazása rendkívüli nehézségekbe fog ütközni. Így tehát a tüzérség feladata még bonyolultabb lett. N. M. Hlebnyikov tábornok, a front igen képzett tüzérparancsnoka azonban megígérte, hogy megbirkóznak a feladattal. Nyikolaj Mihajlovicsról később még részletesebben szólok.

Az ellenséges peremvonal tüzérségi „megdolgozása" reggel 9-kor kezdődött, és majdnem két óra hosszat tartott, bár időnként szüneteket kellett tartanunk, mivel kevés volt a lőszer. Ezt követően a tüzet a mélységbe helyeztük át. Ezzel egyidejűleg indultak rohamra a lövészegységek.

A 11. gárdahadsereg élalegységeinek sikerült betörni az ellenség körletébe, a gárdisták az áttörési szakasz teljes szélességében elfoglalták a fővédőöv első állásának jóformán valamennyi lövészárkát. Menetből azonban nem sikerült továbbjutniuk. Az ellenséges tűzfészkek egymás után éledtek fel.

Egyre inkább éreztük a lőszerhiányt, és mindjobban zavartak a rossz látási viszonyok. A legerősebb tűzhatás mindössze egy kilométer mélységű volt. A légi támogatás is gyenge volt. K. N. Galickij tábornok ráadásul némi késéssel vetette harcba az egységek második lépcsőit. Az ellenséges parancsnokság viszont harcászati tartalékai (a 129. gyaloghadosztály két ezrede) bevetésével sűrítette a mélységben levő harcrendjeit.

A támadás valóságos alakulása általában számos meglepetést tartogatott a tervezetthez viszonyítva. Így például mi úgy számítottuk, hogy I. F. Fegyunykin tábornok 16. gárdahadteste fogja elérni a legnagyobb sikert, hiszen értékelésünk szerint az ő sávjában volt a legkevésbé szilárd az ellenség védelme. A valóságban azonban úgy alakult, hogy a P. G. Safranov tábornok 36. gárdahadtestének kötelékébe tartozó 84. gárda-lövészhadosztály jutott legmesszebbre. Méghozzá olyan körülmények között, amikor a hitleristáknak éppen az ő sávjában két különösen erős ellenállási góca volt Zezjulinóban és Mamonovóban. Az egész dolognak a titka az volt, hogy G. B. Petyersz tábornok, a 84. gárda-lövészhadosztály parancsnoka igen ügyesen alkalmazta a lövészalegységek soraiban előrenyomuló tüzérséget és a gyalogságot közvetlenül támogató harckocsikat. Némileg kisebb, de ugyancsak említésre méltó eredményeket ért el szomszédja, J. V. Rizsikov tábornok 16. gárda-lövészhadosztálya is. E magasabbegy-

ségek harcosainak december 16-án 13 órára sikerült elfoglalniuk a védőöv második állásának a lövészárkait, és a 84. hadosztály egyik ezrede hamarosan kijutott a Nyevel—Gorodok országútra.

E siker értékelése alapján elhatároztam, hogy megkérdezem a hadseregparancsnokot: nem javasolja-e a hadsereg további tevékenységi tervének módosítását? Amikor Kuraszov tábornokkal együtt távbeszélőn összeköttetésbe léptünk a 11. gárdahadsereg harcálláspontjával, megtudtuk, hogy Galickij tábornok teljes erővel I. F. Fegyunykin előnyomulását erőlteti, akinek magasabbegységei igen heves ellenséges ellenlökésbe ütköztek. Megkérdeztem a hadseregparancsnokot, miért nem igyekszik továbbfejleszteni Petyersz hadosztályának a sikerét. K. N. Galickij azt felelte, hogy a hadműveleti terv szerint Fegyunykin sávjában kell bevetni V. V. Butkov 1. harckocsihadtestét, amely éppen arrafelé tart. Ezenkívül, a hadsereg feladata az — érvelt Kuzma Nyikitovics —, hogy szigorúan délnyugat felé támadjon, a 84. gárda-lövészhadosztály áttörése viszont nyugatra irányul. Utasítottam a parancsnokot, hogy haladéktalanul menjen G. B. Petyersz harcálláspontjára és abban a sávban összpontosítsa a hadsereg főerőit, amelyben a 84. gárda-lövészhadsereg áttörése olyan sikeres volt. Arra is utasítottam Galickijt, hogy jelentős erővel megszervezett tüzérségi támogatást adjon a hadsereg tartalékainak a bevetéséhez, és hogy ugyanebben az irányban vesse ütközetbe az 1. harckocsihadtestet is.

Kuzma Nyikitovics igen operatívan és céltudatosan látott hozzá a kapott utasítások végrehajtásához. A tartalékában levő J. Sz. Vorobjov tábornok 83. gárda-lövészhadosztályának parancsot adott, hogy december 14-én délben lépjen harcba a Petyersz-hadosztály támadása sikerének továbbfejlesztése érdekében. A 16. gárda-lövészhadtest 1. gárda-lövészhadosztályát viszont saját tartalékába vonta a hadseregparancsnok, azzal a szándékkal, hogy később ezt a hadosztályt veti be az áttörésbe a 84. és 83. gárda-lövészhadosztályok közötti csatlakozáson.

Amikor jelentést kaptam a hadseregparancsnok fenti intézkedéseiről, nyomban jóvá is hagytam azokat, és Kuraszov tábornok közvetítésével utasítottam Galickijt, hogy jól szervezze meg a magasabbegységek együttműködését.

A 4. csapásmérő hadsereg sávjában A. P. Beloborodov tábornok 2. gárdahadteste, s különösen G. I. Csernov ezredes 47. Nyeveli hadosztálya tűnt ki. Az utóbbi a 24. harckocsidandárral közösen mért csapásával nemcsak sikerrel akadályozta meg, hogy az ellenség megkapaszkodjon a közbenső terepszakaszokon, hanem alkonyatra végre is hajtotta a kitűzött feladatot.

Éjfél felé A. P. Beloborodov tábornok 2. gárda-lövészhadtestének a

sávjában létrejöttek a feltételek M. G. Szahno tábornok 5. harckocsihadtestének és N. Sz. Oszikovszkij tábornok 3. gárda-lovashadtestének az áttörésbe való bevetéséhez. Amikor késő este V. I. Svecov tábornok, a 4. csapásmérő hadsereg parancsnoka jelentette nekem az események ilyen alakulását, utasításokat adtam a gyorsanmozgó erők ütközetbe vetésének megfelelő biztosítására, s egyben megkértem, tolmácsolja G. I. Csernov ezredesnek és hadosztálya személyi állományának dicséretemet s köszönetemet bátorságukért, s harci tudásukért.

Támadásunk kezdeti sikerei megdöbbentették az ellenséget. Nézzük csak, hogyan írja le visszaemlékezéseiben Heidkämper, a 3. páncéloshadsereg akkori törzsfőnöke az ellenséges tábor reagálását csapásunkra:

„December 13-án a szovjetek nagy támadást indítottak azzal a céllal, hogy harapófogóba zárják páncéloshadseregünk északi szárnyát. Kezdetét vette a Vityebszk birtokáért vívott téli ütközet... Északkeletről négy szovjet lövészhadosztály és körülbelül 45 harckocsi mért csapást a Jezeriscse-tótól délre elhelyezkedett 129. gyaloghadosztályra. Ezzel egyidejűleg két lövészhadosztály és 50 harckocsi délnyugatról a Bernyevó-tó, Csernovo-tó terepszakaszon levő 20. páncéloshadosztály ellen indított támadást. A 129. gyaloghadosztály jobb szárnyát 4 kilométerre vetették vissza. Estére az ellenség kijutott a Nyevel—Gorodok országútra, és a helyzet visszaállítására törekvő hadsereg-parancsnokság utolsó tartalékai bevetésére kényszerült. A 20. páncéloshadosztály védelmi szakaszán az oroszoknak szélesebb arcvonalon és 3 kilométer mélyen sikerült áttörniük, de ellenlökéseink eredményeképpen a további térnyerését sikerült megakadályoznunk.

A hadsereg-parancsnokságnak arra a kérésére, hogy a hadsereg északi szárnyáról csapatainkat gyorsan hátravonhassuk, von Busch[7] tábornagy december 13-án este a hadseregtörzshöz érkezett távmondatában újólag hangsúlyozta, hogy minden ilyen irányú kérést a leghatározottabban elutasít. Kijelentette: A Führernek az a parancsa, amely szerint a 3. páncéloshadsereg feladata a Nyeveltől nyugatra áttört ellenség megsemmisítése, megköveteli, hogy a hadsereg minden körülmények között megtartsa jelenlegi állásait..."[8]

A támadás második napjának reggelén mindkét hadseregünk sávjában folytatódtak az aktív harccselekmények. Igaz, a Galickij hadsereg bal szárnyán és közepén harcoló hadosztályok nem tudtak számottevő sikert kiharcolni, mivel az ellenség az éjszaka folyamán újabb tartalékokat vonultatott fel velük szemben. G. B. Petyersz tábornok csapatai

7 A „Közép" hadseregcsoport parancsnoka.

8 *Heidkämper, W.*: Witebsk, S. 65.

viszont, V. V. Butkov tábornok harckocsizóival együtt, a délelőtt folyamán 4 kilométerre nyomultak előre.

Délután J. Sz. Vorobjov tábornok gárdistái is harcba léptek, s lendületes előretöréssel érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek, ami a szomszédos 360. lövészhadosztály előrehaladását is megkönnyítette.

E napon a 4. csapásmérő hadsereg harcosai szívósan folytatták sikerük továbbfejlesztését. Reggel, a 2. gárdahadtest tevékenységi sávjában bevetésre kerültek M. G. Szahno harckocsizói. A front harcállás-pontján türelmetlenül vártuk V. I. Svecov tábornok jelentkezését. Ez 17 óra körül meg is történt, amikor jelentette, hogy az M. G. Szahno-hadtest 24. harckocsidandárának előrevetett osztaga a G. I. Csernov hadosztályából kiküldött géppisztolyos deszantokkal elfoglalta Blohi vasútállomást, és ezzel elvágta a vasútvonalat, továbbá felrobbantotta az állomástól délre levő vasúti hidat. Támadásunk további napjai is hasonlóan heves harcokat hoztak.

A front ötnapos támadó hadműveletével sikerült megtisztítanunk az ellenségtől a gorodoki kiszögellés keleti, északi és nyugati arcvonalának teljes ívét. Nyeveltől délre végrehajtott áttörésünk többszörösére, 40 kilométerre szélesedett. Ezzel a 4. és 3. csapásmérő hadsereg helyzete jelentősen megjavult. Az a rés, amelyet a szovjet csapatok a „Közép" és „Észak" hadseregcsoport arcvonalán ütöttek, tovább mélyült.

A mostoha időjárási és terepviszonyok, a súlyos lőszerhiány ellenére sikerült bekerítenünk és lényegében megsemmisítenünk a Nyeveltől délre elterülő tóvidéken összevont ellenséges csapatokat, és olyan hadműveleti fontosságú körzetet foglaltunk el, amely jó felvonulási területet biztosított a Gorodok és Vityebszk felé történő lendületes előretöréshez, mivel a 11. gárda- és a 4. csapásmérő hadsereg érintkező szárnyai komoly veszélyt jelentettek a Gorodok felé vezető északkeleti megközelítési utakon védelemre berendezkedett ellenséges magasabbegységek számára.

Sikerünket a haza méltóképpen értékelte. A Szovinformbüro december 19-i hadműveleti jelentése így számolt be róla: „Az elmúlt napokban az 1. Balti Front csapatai... támadásba mentek át a Nyeveltől délre elhelyezkedett német fasiszta csapatok ellen, és 80 kilométer szélességben, 30 kilométer mélyen áttörték az ellenség erős, megerődített védőövét.

A harcokban Galickij altábornagy, Svecov altábornagy csapatai, Butkov harckocsizó altábornagy, Szahno harckocsizó vezérőrnagy egységei és Papivin repülő altábornagy pilótái tüntették ki magukat.

Az ötnapos heves harcok során csapataink 500 helységet szabadí-

tottak fel... Elpusztult a németek 87., 129., 211. gyaloghadosztálya, 20. páncéloshadosztálya és több őregysége. Az ellenség 69 páncélosa, 164 lövege, 123 aknavetője, 586 géppuskája, 760 gépkocsija és 16 raktára semmisült meg. A harcok során az ellenség 20 000 katonát és tisztet vesztett. Csapataink 194 löveget, 75 aknavetőt, 37 páncélost, 110 gépkocsit, 24 lőszer-, fegyver- és egyéb hadianyagraktárt zsákmányoltak... Több mint 2000 német katona és tiszt esett fogságba."[9]

Frontunk számos magasabbegysége és egysége nyert el magas állami kitüntetéseket.

Magától értetődik, hogy a front csapatai kitörő lelkesedéssel fogadták az elismerést, amely újabb hőstettekre ösztönözte őket. De nem pihenhettünk babérainkon, hiszen pillanatnyi szünet nélkül folytatnunk kellett a támadást. December 18-án ki is adtam ennek megfelelő parancsaimat a 11. és 4. gárda-, valamint a 43. hadsereg parancsnokának. Gorodok elfoglalásának fő terhe a 11. gárdahadseregre hárult.

Már utaltam rá, hogy az ellenség minden lehetséges intézkedést megtett, hogy Vityebszk közeli megközelítési útvonalait megerősítse. E hadászati jelentőségű belorusz területi székhely oltalmazását szolgálta a tábori típusú erőddé kiképzett Gorodok. Ezt a várost a németek igen alaposan megerődítették. A várost négy védelmi terepszakasz zárta körül. Közülük különösen a város szegélyén végighúzódó utolsó terepszakasz áttörése ígérkezett a legnehezebbnek. A hitlerista parancsnokság nagy hozzáértéssel használta ki a folyókban, tavakban és szurdokokban bővelkedő terepet.

A 11. gárdahadsereg csapásmérő csoportosítása december 20-án hajnalban ismét támadásba lendült. Az ellenség a védelemre berendezett terepszakaszára támaszkodva szívósan ellenállt.

K. N. Galickij tábornok gárdistái kétnapos súlyos harcokban a bal szárnyon és középen 35 kilométerre nyomultak előre, s itt két védelmi terepszakaszt törtek át, míg a jobb szárnyon a térnyerés 15 kilométeres volt. Az ellenség e két nap alatt 4500 emberét, 9 páncélosát, 130 lövegét és sok egyéb harci technikáját és felszerelését vesztette el.[10]

A várt eredményeket mégsem sikerült teljes egészében elérnünk. Gorodokot nem tudtuk elfoglalni, és veszélyben forgott a város megközelítési útjain védelemre berendezkedett ellenséges főerők bekerítésére vonatkozó elgondolásunk is. Az ellenség ügyesen manőverezett és szívósan védekezett. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az 1. harckocsihadtestet ki kellett vonnunk a harcból. Sajnos, a csapatok

9 Сообщения Советского информбюро. Т. 5, с. 294, 295.
10 ЦА МО СССР, ф. 358, оп. 5938, д. 53, л. 424.

vezetésében hibák is előfordultak. Végül kénytelen voltam K. N. Galickij harcálláspontjára menni, hogy a helyszínen nyújtsak neki segítséget.

A harckocsijavítási munkák meggyorsítása és a fegyvernemek közötti együttműködés fokozása — különösen a közvetlen irányzású tüzérség jobb alkalmazása — révén december 22-én végre sikerült fordulatot elérnünk az események alakulásában.

A 11. gárdahadsereg csapatainak Gorodok ellen intézett döntő rohama előtt M. F. Drebednyev vezérőrnagy, a front politikai csoportfőnöke egy politikai munkásokból álló nagyobb csoporttal végiglátogatta a csapatokat. Szinte a támadásban részt vevő valamennyi csapatnál jártak, röpgyűléseket tartottak, amelyeken felolvasták a legfelsőbb főparancsnok parancsát, amelyben csapatainkat kitüntette a tóvidék erősen megerődített ellenséges védelmének áttöréséért. A röpgyűléseken felszólaló katonák egybehangzón kijelentették, hogy a magas kitüntetések arra kötelezik őket, hogy még nagyobb szakértelemmel és önfeláldozással verjék az ellenséget, és a legrövidebb időn belül elfoglalják a tábori erőddé átalakított Gorodokot. Nem mulaszthatom el, hogy az elismerés hangján ne szóljak néhány szót Mihail Fjodorovics Drebednyevről. Még alig múlt 38 éves, de már jó életiskolát tudhatott maga mögött. A Rjazany környéki fiatalember 16 éves kamaszgyerekként jelentkezett szolgálatra a Vörös Hadseregbe, 22 éves korában vették fel a pártba és a harmincas években elvégezte a V. I. Leninről elnevezett Katonai Politikai Akadémiát. A Nagy Honvédő Háború alatt előbb a 10. tartalékhadsereg politikai osztályvezetője, majd a Kalinyini, illetve az 1. Balti Front politikai csoportfőnöke lett...

December 23-án 11.00-kor megkezdődött a tüzérségi előkészítés. Gondoskodtunk róla, hogy minél hatásosabb legyen. E célból az előző napon számos irányban harcfelderítést végeztünk, amelynek során sikerült felfednünk az ellenség legveszélyesebb tűzfészkeit.

Az ellenséges védelemre mért egyórás tüzérségi tűzcsapást követően a 11. gárdahadsereg és a 43. hadsereg katonái megrohamozták az ellenséges állásokat. K. N. Galickij és K. D. Golubjev tábornokok rohamozó egységei, a hitleristák elkeseredett ellenállását leküzdve, először több kulcsfontosságú irányban, majd mindenütt betörtek a védelem harmadik álláskörletébe. Heves közelharcok lángoltak fel a lövész- és közlekedőárkokban. E kézitusákban is egyértelműen megmutatkozott harcosaink és tisztjeink támadó kedve és erkölcsi fölénye. Hiszen Gorodokról elmondható, hogy maga a természet is védelemre teremtette. Mint már említettem, három oldalról vízi akadályok övezik. Igaz, a folyókat és tavakat jégpáncél borította, de így is rendkívül nehéz feladatot jelentett a nyílt jégmező leküzdése, különös tekintettel az

ellenség által megszállt és tüzérségi, valamint aknavető tüzelőállásokkal sűrűn megtűzdelt uralgó part menti magaslatokra.

A 11. gárdahadsereg parancsnoksága hajlott arra, hogy december 24-re virradó éjszaka hagyjuk pihenni a csapatokat, és csak hajnalban folytassuk tevékenységünket. Miután azonban a kérdést valamennyi mellette és ellene szóló érv alapos megvizsgálásával megvitattuk, úgy döntöttünk, hogy éjjel rohamozzuk meg a várost. Emellett a döntés mellett az az igen fontos érv szólt, hogy a sötétség a minimumra csökkenti az ellenség legfőbb előnyét — tűzerejét —, mivel tüzérsége, aknavetői, de még géppisztolyai és géppuskái sem vezethetnek célzott tüzet. Azonkívül a sötét éjszaka végrehajtott roham minden bizonnyal váratlanul éri az ellenséget. Végül, éjjel könnyebben alkalmazhattuk a 11. gárdahadsereg rendelkezésére álló csekély számú harckocsit a páncéljukra ültetett deszant-lövészalegységekkel. Természetesen az éjszakai tevékenység számunkra is nehézségeket jelentett: az emberek nem pihenhetik ki magukat, a támadók nehezen tájékozódhatnak a sötétségben, s az együttműködés megszervezése is bonyolultabb. Mégis az volt a meggyőződésem, hogy ezeket a hátrányokat messzemenően kiegyenlítik az éjszakai roham előnyei.

Elérkezett hát a gorodoki hadművelet döntő, december 24-i éjszakája. Éjjel 2 óra körül kapta meg a roham jelét a nyugat felől támadó 83. és 26., valamint a kelet felől rohamozó 11. gárdahadosztály. Amint az várható is volt, az ellenség a meglepetésszerű éjszakai gyalogsági és harckocsiroham okozta sokkból felocsúdva mindkét irányban elkeseredett ellenállást tanúsított, tömör területűzeket nyitott, és páncélosok, rohamlövegek támogatásával ellenlökéseket szervezett.

Kivártam azt a pillanatot, amikor a megrohamozott szakaszokon a harc a tetőfokára hágott, s ekkor adtam parancsot K. N. Galickijnak, hogy észak felől vesse harcba N. L. Szoldatov vezérőrnagy 5. gárdahadosztályát. Jellemző, hogy e magasabbegység politikai munkásai — élükön I. G. Seregin ezredessel, a hadosztályparancsnok politikai helyettesével — D. Sz. Leonov utasítására már az este felkeresték az első lépcsőbeli századokat, hogy elbeszélgetve a harcosokkal, felkészítsék őket az éjszakai harcra.

A gárdisták csapása ellenállhatatlan volt. A folyó jegén átkelve, a város északi szélére jutottak ki. Elsőként Tyernavszkij főhadnagy zászlóaljának sikerült behatolnia a városba. Merkulov főhadnagy velük szomszédos zászlóaljának harcosai is derekasan helytálltak az éjszakai harcban. Merkulov és politikai helyettese, Rudnyev százados, mindenütt a rohamozók első sorában harcoltak, személyes példájukkal lelkesítették harcosaikat.

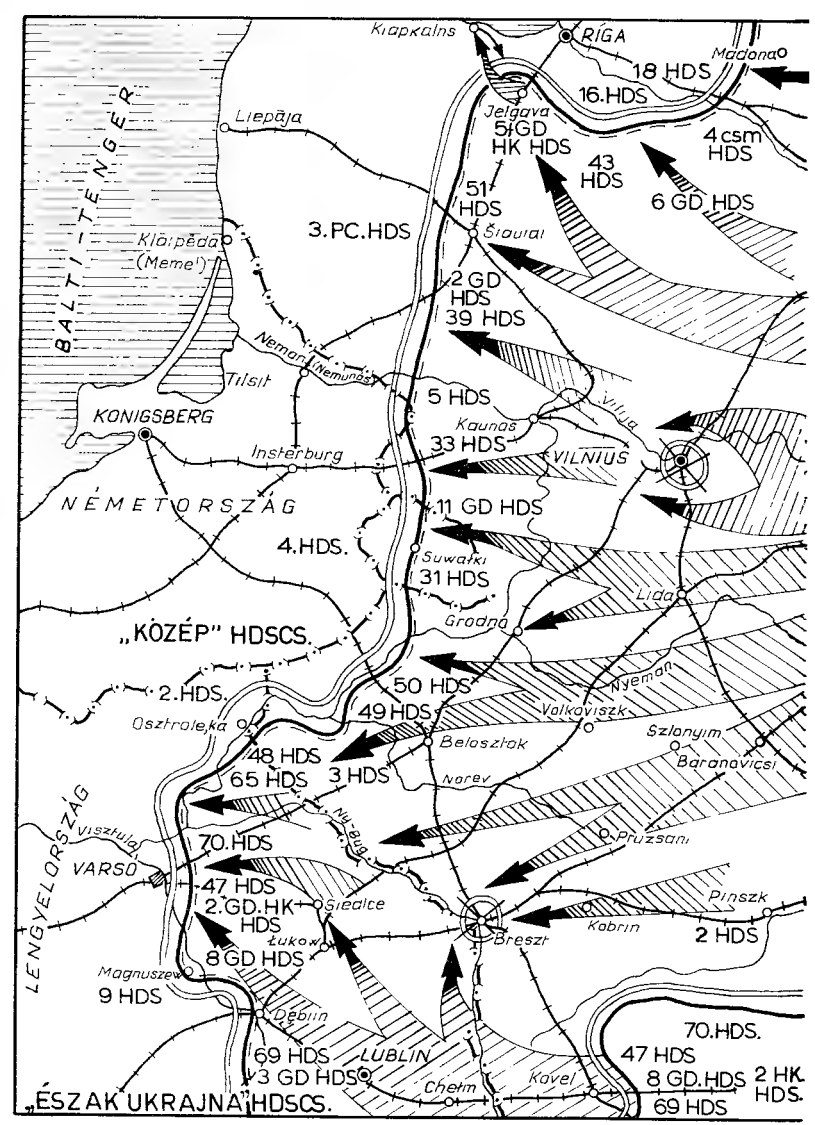

A SZOVJET CSAPATOK TÁMADÁSA

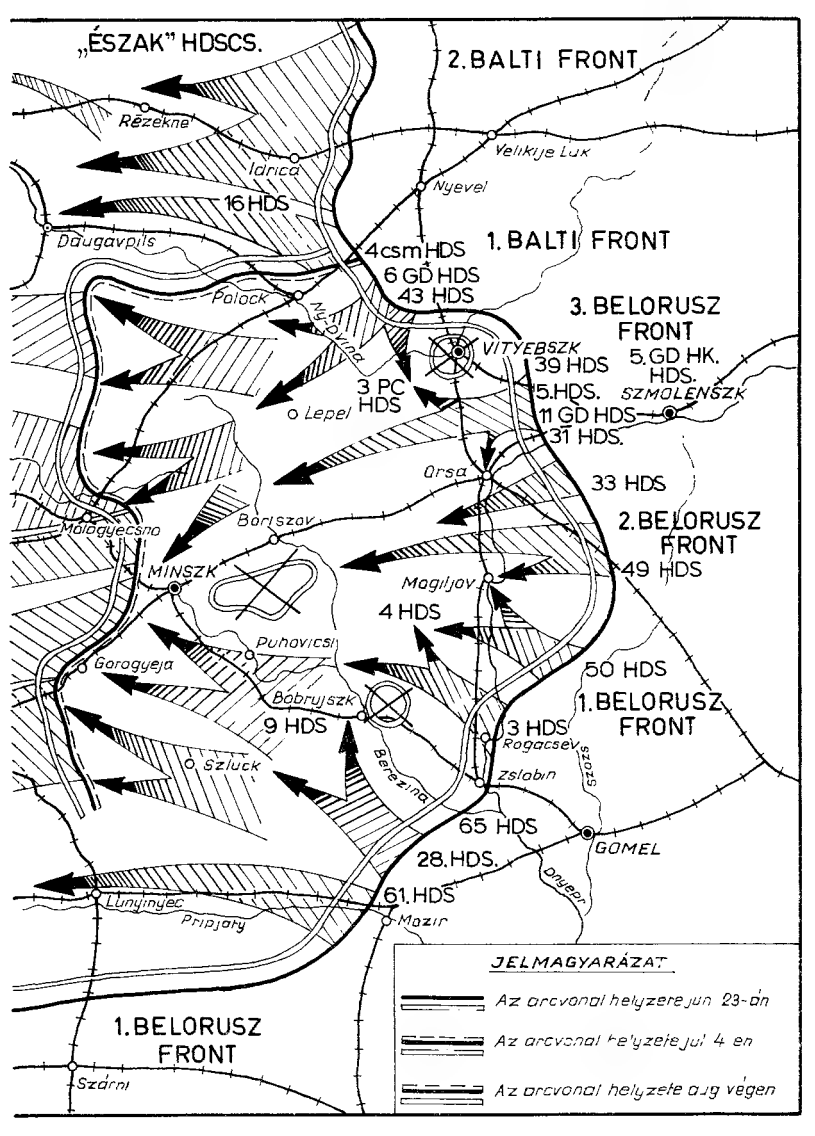

1943 NYARÁN BELORUSSZIÁBAN

A városba betört két alegység lendületesen és vakmerően verekedett: oldalról és hátulról támadták a támpontokat, aknavető- és géppuskatűzzel árasztva el őket. A támpontokat megszállva tartó fasiszta csapatok nagy veszteségeket szenvedtek, és az elszigeteléstől, bekerítéstől való félelmükben futásban kerestek menedéket. Amikor ezt a fasiszta parancsnokság, amelynek már nem voltak bevethető tartalékai, észrevette, erői egy részét kivonta a város körüli védelmi gyűrű keleti ívéből. Ezt a körülményt A. I. Makszimov vezérőrnagy, a 11. gárdahadosztály parancsnoka nyomban ki is használta. A rendelkezésére álló néhány megerősítésül kapott harckocsira géppisztolyosokat ültetett, és a város délkeleti szegélye ellen küldte őket. A harckocsik és a géppisztolyos deszant-katonák rövid, heves összecsapás után kiverték az erőddé átalakított kőépületekből a bentrekedt hitleristákat.

Hasonló módon alakultak az események a város nyugati megközelítési útjain is. Itt A. O. Burliga 10. harckocsidandárának harckocsizói és J. Sz. Vorobjov 83. gárdahadosztályának harcosai egymással szorosan együttműködve elérték a pályaudvart és az állomás szolgálati épületeit. Itt egy igen erős ellenállási gócot kellett felszámolniuk. Meg is tették.

A pályaudvarnál is keményebb diónak bizonyult a városközpont, amelyben az ellenség az utolsó emberéig ki akart tartani. Ám tüzérségi és aknavető tűzzel, valamint harckocsideszant bevetésével innen is menekülniük kellett.

December 24-én este Moszkva az 1. Balti Front Gorodokot felszabadító csapatainak tisztelgett. A legfelsőbb főparancsnok parancsa hangsúlyozta: „Az 1. Balti Front csapatai ma, december 24-én, lendületes támadásukat továbbfejlesztve, rohammal bevették Gorodok városát és vasútállomását, a németek vityebszki irányban kiépített védelmének fontos támpontját. A Gorodok bevételéért vívott harcokban kitűntek Galickij altábornagy, Malisev altábornagy csapatai, Hlebnyikov és Szemjonov tüzér-altábornagyok tüzérei."

A parancs további része konkrétan felsorolja azokat a magasabbegységeket és egységeket, amelyek tovább öregbítették fegyvereik dicsőségét a Gorodokért vívott harcokban. Ezek a kivívott győzelem emlékére megkapták a Gorodoki megtisztelő nevet, s a legfelsőbb főparancsnok a Gorodok felszabadításában részt vett valamennyi csapatnak köszönetét fejezte ki.

Csapataink óriási örömmel fogadták a parancsot. Politikai munkásaink, élükön D. Sz. Leonovval és M. F. Drebednyevvel, gondoskodtak arról, hogy minden egyes harcossal megismertessék a tartalmát.

A felszabadult városban nagygyűlést szerveztek, amelyen a közeli

falvak lakosságán kívül részt vettek a mi harcosaink képviselői, valamint a gorodoki partizándandár harcosai is, amely öt osztagával és a lakosság általános támogatása mellett derekasan küzdött két és fél éven keresztül a megszállók ellen. A nagygyűlést megnyitó F. J. Ribakov, a partizándandár komisszárja, a gorodoki körzeti végrehajtó bizottság elnöke, éppen úgy, mint az utána felszólaló városi lakosok, forrón megköszönték a Vörös Hadseregnek a fasiszta rabigából való felszabadításukat. Ugyanezek az érzések hatották át azt a levelet is, amelyet a nagygyűlés résztvevői az SZK(b)P Központi Bizottságához intéztek.[11]

Gorodok eleste után az ellenség december 25-én éjjel megkezdte 3. és 4. repülő-tábori hadosztályának és 6. hadseregközvetlen haditestének visszavonását a Vityebszket övező, korábban kiépített terepszakaszra.

Még annyit kell hozzáfűznöm, hogy a front csapatai a rendkívül bonyolult időjárási és terepviszonyok között végrehajtott gorodoki hadművelet folyamán, a németek rendkívül szívós ellenállásának leküzdése közben több mint 1220 helységet szabadítottak fel, 65 000-nél több ellenséges katonát és tisztet pusztítottak el, 3300 hitleristát ejtettek fogságba és tömérdek harci technikai eszközt és egyéb hadianyagot zsákmányoltak.[12]

A gorodoki hadművelet, bár méretei nem voltak jelentősek, úgy maradt meg emlékezetemben, mint a vezetésemmel a második világháború alatt végrehajtott valamennyi hadművelet egyik legbonyolultabbika. Ez nemcsak annak tulajdonítható, hogy ez volt az első hadművelet, amelyet frontparancsnokként vezettem. Számos objektív tényező tette ennyire bonyolulttá. Először is, rendkívül nehéz körülmények között kellett a hadműveletet előkészítenünk igen erős ellenséges erők ellen, amelyek igazi német alapossággal készítették elő védelmüket olyan terepen, amely uralgó helyzetet foglalt el csapataink megindulási állásaihoz viszonyítva. A mostoha időjárás és a korlátozott látási lehetőségek miatt a hadművelet igen csekély mennyiségű tüzérség és légierő részvétele mellett zajlott le. Másodszor, túlerőnk igen jelentéktelen volt, különösen a hadművelet második szakaszában. A hadművelet egész ideje alatt rendkívül szűkösek voltak csapataink, különösen a gyorsanmozgó magasabbegységeink manőverezési lehetőségei. Harmadszor, annak ellenére, hogy frontunk előtt erős védelmi rendszer húzódott, lőszer- és üzemanyag-ellátásunk igen gyenge volt.

11 ЦА МО СССР, ф. 367, оп. 5938, д. 77, л. 1.
12 ЦА МО СССР, ф. 235, оп. 2074 д. 829 л. 13—14.

Negyedszer pedig, csapataink olyan körülmények között hajtották végre aktív támadó tevékenységüket, amikor szomszédaink — északon a 2. Balti, délen pedig a Nyugati Front — sikertelen támadásuk után védelmi harcra kényszerültek.

Ennek ellenére az 1. Balti Front csapatai elvégezték azt, ami mindennemű támadó hadműveletben a legfontosabb: azon túl, hogy hadműveleti fontosságú területet szabadítottak fel, jelentős ellenséges erőket kerítettek be, majd semmisítettek meg. Mindezek eredményeképpen a szovjet—német arcvonal e szakaszán minőségi változás állott be a hadműveleti helyzetben. Míg a hadművelet előtt majdnem három teljes hadseregünket fenyegette közvetlenül a bekerítés veszélye, most a gorodoki kiszögellés lemetszése után a mi seregtesteink és magasabbegységeink függtek Damoklesz kardjaként a „Közép" hadseregcsoport északi szárnya fölött, és döntő mértékben megzavarták annak oldalirányú összeköttetését a szomszédos hadműveleti-hadászati seregtesttel, az „Észak" hadseregcsoporttal.

Mindezek következtében a két hadseregcsoport csatlakozásán az ellenség súlyos válsághelyzetbe került, ami annyira ingataggá tette az „Észak" hadseregcsoport jobb szárnyán levő 16. hadsereg csapatainak a helyzetét, hogy kénytelen volt sürgősen megkezdeni visszavonulását Nyeveltől. Ez a visszavonulás 1943. december 30-tól 1944. január 8-ig tartott. Ez megnyitotta a lehetőséget jobb oldali szomszédunk, a 2. Balti Front előtt, hogy nagyobb erőfeszítések nélkül nyomulhasson előre. Csapatai már január 4-re elérték a Novoszokolnyiki, Loskovo, Uscso-tó vonalat, vagyis harc nélkül 30—40 kilométert tettek meg. Az ellenség elvonulása megszilárdította jobbszárny-csoportunk helyzetét is, amely Leningrád és Novgorod alatt mért csapást, ez bizonyos mértékig kihatott győzelmükre is. Az ellenség erős, mélyen lépcsőzött — „Északi Falnak" nevezett — védelme, amelyet több mint két éven keresztül épített ki, összeomlott, és a betolakodókat sikerült Lenin városának megközelítési útjairól messzire visszavetni.

A főhadiszállásnak a nyugati arcvonalon harcoló frontok részére kiadott tervét több igen lényeges ok következtében nem sikerült teljes mértékben végrehajtani, mivel sokkal nagyobb erőkre, több páncéloscsapatra, bőségesebb lőszer-, üzemanyag-ellátásra és sok minden egyébre lett volna szükség ahhoz, hogy egy ilyen fontos hadműveletet sikeresen vezethessünk le.

Ennek ellenére a Nyugati Irány 1943—1944 telén Belorussziában támadó három frontjának tevékenysége jelentős mértékben elősegítette a Leningrád alatt harcoló szovjet csapatok sikerét, és fontos szerepet játszott a főirányban, Ukrajnában kivívott győzelemben. Le-

kötötték „a „Közép" hadseregcsoportot[13], és megakadályozták abban, hogy segítséget nyújtson az ugyanakkor katasztrofális vereségeket elszenvedő „Dél" és „A" hadseregcsoportnak."[14]

Ha a gorodoki hadműveletet a szovjet csapatok későbbi, 1944 nyarán, a belorusz irányban végrehajtott tevékenységéhez mérjük — itt a „Bagration"-hadműveletre gondolok —, megállapíthatjuk, hogy a Gorodoknál kivívott siker teremtette meg Vityebszk körzetében, majd Polockra és a Baltikum területére mért csapás sikerének a feltételeit.

13 A „Közép" hadseregcsoportba ebben az időben a három hadseregközvetlen hadtestből álló 2. tábori hadsereg (parancsnoka: Weiss vezérezredes), a két hadseregközvetlen és egy páncéloshadtestből álló 9. tábori hadsereg (parancsnoka: Jordan gyalogsági tábornok), a két hadseregközvetlen és egy páncéloshadtestből álló 4. tábori hadsereg (parancsnoka von Tippelskirch gyalogsági tábornok), és Reinhardt vezérezredes három hadseregközvetlen hadtestből álló 3. páncéloshadserege tartozott.

14 A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 4. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966. 84. old.

A „BAGRATION"-HADMŰVELET

Március volt. Az 1. Balti Front csapatai 1944 egész telén csapások sorozatát mérték az ellenségre. Végül is azonban kimerültek támadási lehetőségeik. Szükség volt egy szünet közbeiktatására, hogy felkészülhessünk újabb támadásunkra. Ezért határoztam el magamat márciusban, a vityebszki ellenséges csoportosításra mért újabb támadó hadműveletünk alatt, hogy engedélyt kérek a főhadiszállástól védelembe való átmenetre. Ehhez azonban előbb meg kellett szereznem szomszédomnak, V. D. Szokolovszkij tábornoknak, a Nyugati Front parancsnokának az egyetértését, akinek csapatai szintén részt vettek a támadásban. Felhívtam hát őt közvetlen vonalon, s indítványoztam, hogy együtt hívjuk fel Sztálint. Vaszilij Danyilovics egyetértett ugyan velem abban, hogy a csapatoknak szükségük volna a szünetre, de nem ajánlotta, hogy Sztálinhoz forduljunk, mondván, hogy Moszkvában legalább úgy ismerik a frontokon kialakult helyzetet, mint mi.

Amikor mégiscsak felhívtam a főhadiszállást, a legfelsőbb főparancsnok figyelmesen, közbeszólás nélkül hallgatta végig a helyzetről szóló jelentésemet és a támadás beszüntetése mellett felsorakoztatott érveimet, majd némi hallgatás után megkérdezte:

— És hogyan vélekednek a dologról a Nyugati Frontnál?

Jelentettem, hogy Szokolovszkij tábornok véleménye szerint a főhadiszállás a mi kérésünk nélkül is ilyen elhatározásra jut majd.

— Jól van, gondolkodunk rajta — fejezte be Sztálin a beszélgetést és elbúcsúzott.

Április 2-án értesítést kaptam a vezérkartól, hogy aláírták az 1. Balti Front csapatainak védelembe való átmenetére vonatkozó direktívát, amelynek értelmében Polock és Vityebszk közötti terepszakaszon kell három hadsereggel (a 4. csapásmérő, a 6. gárda- és a 43. hadsereggel) védelemre berendezkednünk. A 11. gárdahadsereget Nyevel körzetébe vonják ki a főhadiszállás tartalékába.

Még alig kezdtük meg a védelem kiépítésével kapcsolatos munkálatokat, amikor egy rendkívül felelősségteljes feladattal kerültünk szembe. Sürgősen segítséget kellett ugyanis nyújtanunk az 1. Balti Front

sávjában működő egyik legnagyobb belorussziai partizán-csoportnak. A partizánokat fenyegető veszélyről a hozzánk érkező I. I. Rizsikovtól, a frontunk mellett működő Belorusz Partizánmozgalmi Törzs képviselőjétől, a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának titkárától szereztem tudomást. Már amikor átlépte a küszöbömet, az arckifejezéséből láttam, hogy rendkívüli események vezették hozzám.

— Frontparancsnok elvtárs! — rontott be hozzám, még a köszönésről is megfeledkezve. — Elpusztul a mi „partizán-köztársaságunk", halálos veszedelemben vannak partizánjaink és lakosaink ezrei!

— Mi baj történt, Rizsikov elvtárs? — kérdeztem meglepődve. — Ki és hol forog veszélyben?

A belorusz partizánok képviselője az asztalhoz lépett, gyorsan kiterítette térképét, és ceruzájával a Polock, Lepel és Besenkovicsi által bezárt háromszögre mutatva így szólt:

— Itt, mint ön is tudja, a fasiszta megszállók által szülőföldünkre zúdított tengernyi szenvedések kellős közepén, a fasiszták legnagyobb bosszúságára már régóta létezik a szovjethatalom egy kicsiny szigete. Partizándandáraink már jó ideje érzékeny veszteségeket okoznak a megszállóknak, most azonban elhatározták, hogy mindenáron végeznek velük... Rizsikov rágyújtott egy cigarettára, amelyet gépies mozdulattal húzott ki zubbonyzsebéből, s így folytatta: — A fasiszták már sokszor kudarcot vallottak, amikor le akartak számolni „partizánköztársaságunkkal". Értesüléseink szerint öt teljes értékű hadosztályt és tucatnyi önálló egységet vetnek be ellenünk. Mintegy 60 000 büntető expedíciós támad ránk száznál több páncélos, 250 löveg és aknavető támogatásával... Velük szemben mintegy 17 000 gyengén felfegyverzett népi bosszúálló harcol, akiknek a helyzetét nemcsak a fasiszták többszörös túlereje nehezíti meg, hanem az is, hogy velük vannak családtagjaik is. Ezúttal a legelőnyösebb tulajdonságuktól vannak megfosztva: nem tudnak manőverezni, bénítja őket a helyhez kötöttség. Hogyan hagyhatnák ott a partizánok az asszonyokat, öregeket, gyerekeket, kiszolgáltatva a büntető expedíciósok kényének-kedvének?! — Rizsikov pillanatnyi töprengés után így folytatta: — A fasiszták elszántságát bizonyítja, hogy ezt a büntető hadjáratot maga Gottberg altábornagy „a belorussziai megszállt területek biztosa", a hírhedt hóhér, valamint Reinhardt vezérezredes, a 3. páncéloshadsereg parancsnoka irányítja...

Miközben a partizánmozgalom képviselőjének felhevült előadását hallgattam, gondolataim már azon jártak, milyen módon nyújthatnánk legnagyobb segítséget a népi bosszúállóknak.

Az ellenséges parancsnokság a számára legkedvezőbb időt választotta a partizánok ellen indított hadműveletéhez, amelynek a csúfon-

dáros „Tavaszünnep" („Frühlingsfest") fedőnevet adta. A mi több hónapos harcok után kimerült csapataink éppen most mentek át védelembe, s gondolni sem lehetett arra, hogy a feneketlen tavaszi sártengerben alapos előkészület nélkül áttörhetnénk az ellenség védelmét, hogy segédkezet nyújtsunk a partizánoknak. Ha tehát a főhadiszállás esetleg még engedélyezi is, hogy egy erősebb csoportosítással csapást mérjünk az ellenségre a Nyugati-Dvinához való előretöréssel, 10—15 napnál hamarabb nem kerülhet sor erre a próbálkozásra. Márpedig ezalatt a fasiszták leszámolnak a partizánokkal, vagy kiszorítják őket a polock—lepeli partizánvidék területéről. Ezek szerint csupán azzal segíthetjük a partizánokat, ha repülőink tömeges csapásokat mérnek a büntető hadjáratban részt vevő hitleristákra, és megszervezzük a bekerített partizánalakulatok rendszeres lőszerellátását ejtőernyővel.

Mindazonáltal úgy határoztunk, hogy Polock körzetében a 4. csapásmérő hadsereg egyik megerősített lövészhadtestével csapást készítünk elő, azzal a céllal, hogy egy keskeny szakaszon törje át az ellenséges védelmet és jusson ki a Nyugati-Dvinához. Véleményem szerint ezáltal elvonhattuk a partizánvidék felszámolására bevetett büntető erők egy részét.

Összehívtam a front haditanácsát, amelynek ülésén megvitattuk a helyzet alakulását, és megjelöltük a partizánok megsegítésére irányuló konkrét intézkedéseinket, különös tekintettel a sebesültek kiszállításának megszervezésére a bekerített körzetből. Rövid idő alatt rendszeres híradó kapcsolatot teremtettünk V. J. Lobanokkal, a Szovjetunió hősével, a partizándandárok parancsnokával, aki ezen az úton tájékoztatta repülőinket a büntető erők gyülekezési helyeiről, amelyekre aztán légierőnk tömeges csapásokat mért. Ezen a csatornán pontosítottuk azt is, hogy mely körzetekben készültek fel a partizánok a lőszerküldemények fogadására és a sebesültek átadására.

Fokozatosan fény derült a hitleristák elgondolására. Szemmel láthatóan arra törekedtek, hogy a partizánegységeket kiszorítsák a Nyugati-Dvina mellől, a népi bosszúállók legjobban megerődített támpontjai elleni átkaroló támadásokkal fokozatosan leszűkítsék a partizánok birtokában levő területet, ezáltal megfosszák a partizánokat a manőverezés lehetőségeitől, majd koncentrikus csapásokkal végezzenek velük. Ám a partizánparancsnokságnak megvolt a maga ellenterve. Ennek megfelelően a partizánosztagoknak műszaki akadályokkal kellett lezárniuk a települési körleteikhez vezető fontosabb megközelítési utakat, és ügyesen fel kellett használniuk ezeket az akadályokat a szívós védelem megszervezéséhez, továbbá ezekre az akadályokra támaszkodva, aktív manőverezéssel s ellenlökésekkel kellett csapásokat mérniük az ellenség nyitott szárnyaira és hátába, továbbá minden

eszközzel a büntető erők vezetési rendszerének bénítására kellett törekedniük.

E terv megvalósítása érdekében a partizánok két 15—20 kilométer mély körkörös védelmi vonalat építettek ki, amelyek aknamezőkkel, fatorlaszokkal — és a harckocsiveszélyes irányokban harckocsi-akasztókkal, harckocsi-árkokkal, harckocsi-lépcsőkkel — oltalmazott ellenállási gócokra és fa-földerődrendszerre támaszkodtak.

Türelmetlenül vártuk a híreket a harc körletéből, s megkönnyebbülten lélegeztünk fel, amikor április 11-én este jelentést kaptunk, hogy a partizánegységek sikerrel verték vissza a fasiszták négy heves rohamát, és súlyos veszteségeket okoztak nekik. A Lenin nevét viselő partizándandárt az 56. gyaloghadosztály rohamozta meg 35 páncélos (köztük 12 „Tigris") és repülők támogatásával. Szakmarkin dandárparancsnok két ízben is ellenlökésre vezette partizánjait, sikerült is visszavetniük az ellenséget, amely sok katonát és néhány páncélost vesztett. Különösen a Szuvorov-osztag harcosai tűntek ki, akik még akkor sem vonultak vissza, amikor tucatnyi „Tigris" kezdte állásaikat taposni. A partizánok leválasztották a páncélosokat kísérő gyalogságot, s utána „hajtóvadászatot" indítottak a „Tigrisek" ellen. E harcban valamennyi partizán hősiesen helytállt. V. O. Volkov, I. V. Csernisev, a két Hahel fivér és V. M. Fjadur partizánok, a belorusz nép öt hős fia, kézigránátkötegeikkel a páncélosok lánctalpai alá vetették magukat. Ez a hősies ellenállás a megmaradt fasiszta páncélosokat visszavonulásra kényszerítette.

Miután a fasiszták elvesztették néhány valóban félelmetes harcjárművüket, hátrább húzódtak, és a távolból vették pergőtűz alá a szuvorovisták állásait. A szuvorovisták szomszédjai, a Frunze-, Kirov- és Vorosilov-osztagok is háromszor indítottak ellenlökést. Az egyik roham alkalmával hősi halált halt Izofatov, a dandár törzsfőnöke.

Napról napra kaptunk újabb híreket a népi bosszúállók hősi tetteiről.

Fokozatosan világossá vált, hogy a büntető erők milyen irányokban mérik a csapásaikat. A Lenin-, a Csapajev- és a „Za Szovjetszkuju Belorusz" (Szovjet Belorussziáért)- dandár 5000 partizánjára két gyaloghadosztály és egy önálló ezred, összesen 20 000 katona és tiszt támadt. És még ilyen nyomasztó túlerő ellenére sem voltak a fasiszták képesek legyűrni a partizánokat. A hőhéroknak minden egyes megszerzett kilométerért hatalmas veszteségekkel kellett fizetniük.

...Immár több mint két hete folyt a hazafiak heves összecsapása a büntető erőkkel. Különösen április végén érték őket súlyos megpróbáltatások. A Szuvorov-dandárt nyugat felől szorongató büntető egységek pszichikai rohamokat indítottak. Több mint 150 géppuska és

700 géppisztoly szórta szakadatlanul a tüzet a partizán-állásokra. Majd több mint 3000 „megtorló" indult rohamra ellenük. A népi bosszúállók hidegvérűen hagyták őket 50—70 méter közelségbe jönni, majd valamennyi fegyverükből össztüzet nyitottak rájuk, és heves ellenlökésre indultak. A meghökkent hitleristák fejveszetten menekültek.

És minél kisebbre zsugorodott a partizánövezet, annál lassabban jutottak előre a fasiszták. De mivel a terület egyre kisebb lett, mi is egyre nehezebben tudtuk ellátni partizánjainkat lőszerrel, hiszen egyre kevesebb alkalmas leszállóhelyet találtak a repülőgépeink. Arra az elhatározásra jutottunk, hogy aktívabbá tesszük az ejtőernyők segítségével történő ellátást. Ennél is nagyobb problémát jelentett a sebesültek kiszállítása. Ám az óriási nehézségek ellenére is a front légiereje — hála Andrejev, Papivin és Dagajev tábornokok fáradhatatlan munkájának és pilótáink hősiességének — csupán a büntető erők rohamai elhárításának időszaka alatt 578 800 kilogramm hadianyagot juttatott el a partizánokhoz, és több száz sebesültjüket szállította hátra.

Ám a háromheti szakadatlan harcok után egyre nehezebbé vált a páncélosokkal és repülőkkel támogatott 60 000 állig felfegyverzett „különítményes" nyomását feltartóztatni. E harcok alatt a fasiszta légierő több mint 500 tonna bombát dobott a partizánokra. Április vége felé egyértelművé vált, hogy az ellenállást már nem lehet sokáig folytatni. A partizánokat Usacsi belorusz városkától, a partizánvidék „székhelyétől" északnyugatra egy kis területen szorították acélgyűrűbe. A fasiszta csapatok gyűrűjét minden körülmények között át kellett törni. Miután a front-haditanács ülésén megvitattunk minden lehetséges változatot, úgy döntöttünk, hogy javasoljuk a partizán-parancsnokságnak, hogy vagy a Velikij Lug mocsár felé törjenek ki, vagy pedig északnyugat felé, Sarkovscsina általános irányba, amelynek környékén igen sűrű erdőségek vannak.

A büntető erők elhelyezkedéséről szóló legújabb adatok birtokában a partizánparancsnokság két csapás mérésére határozta el magát: az egyiket nyugat felé — elterelő céllal —, míg a másikat — áttörési céllal — a So-tótól délre elterülő erdőség felé.

Légierőnk azt a feladatot kapta, hogy tisztítsa meg az utat a népi bosszúállók számára, és egyben akadályozza meg, hogy az ellenség oldalba támadja, vagy üldözze őket. Végsőkig feszült türelmetlenséggel vártuk a harc kimeneteléről szóló híreket, de semmi megnyugtatót sem tartalmaztak. Az ellenség páncélosokból és gyalogságából vont kordonnal zárta el az utat, és visszaverte a partizánok rohamait. Végre a május 4-re virradó éjjel a déli irányba végrehajtott kitörés sikerrel járt.

Május 5-én megkönnyebbülten sóhajtottunk fel: azt a hírt kaptuk, hogy a dicső partizán-parancsnokok — Slapakov és Kukszenok — dandárai és Szadcsikov szmolenszki partizánosztaga áttörték az ellenséges csapatok gyűrűjét. Nyomukban aztán a népi bosszúállók többi, alaposan megritkult osztagai is kitörtek a bekerítésből, és az Usacsitól délnyugatra fekvő erdőségekbe vonultak el.

Polock körzetében, az arcvonal irányába előretörő osztagaikat április vége felé a teljes megsemmisülés fenyegette. Ekkor a főhadiszállás engedélyével április 29-én a 4. csapásmérő hadsereg 83. lövészhadtestét indítottuk meg a partizánokkal szembe, azonkívül a frontközvetlen légierő jelentős részét is bevetettük útjuk megtisztítása érdekében. Így működtek együtt csapataink a bekerítésben harcoló partizánokkal.

A harcok eredményei örvendetesek, de elkeserítők is voltak. Sok partizán és békés lakos pusztult el a büntető expedíciósok kezétől, egyes osztagok pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek. De a 26 napos heves harcok során a fasisztáknak mégsem sikerült megsemmisíteniük a polock—lepeli partizánvidék harcosait. A népi bosszúállók viszont majdnem 20 000 megtorlót és több tucat páncélost semmisítettek meg, majd kitörtek az ellenséges gyűrűből, és a fasiszta helyőrségek s hitlerista kiszolgálóik hamarosan ismét saját bőrükön érezhették a bosszúállók csapásait. A partizánok tevékenységére hamarosan még visszatérek, amikor az 1. Balti Front csapatainak Belorusszia, Litvánia és Lettország felszabadítására indított támadó hadműveleteiről lesz szó.

Az 1944. évi haditevékenység tervezésekor a szovjet legfelsőbb főparancsnokság előre látta: hol, mikor és milyen erőkkel mér csapásokat. A Wehrmacht vezetése viszont természetesen mit sem tudott minderről, s ezért fő feladatának a szovjet fél elgondolásának megismerését tartotta. Ez azonban nem sikerült neki. Egész sor szellemesen megtervezett és művészi módon megvalósított megtévesztő manőver segítségével sikerült a német fasiszta hadvezetést félrevezetnünk. Hackenholz, a „Közép" hadseregcsoport törzsének volt felelős beosztású tisztje így írt a háború után: „A téli ütközetek során nagy orosz erők összpontosultak Nyugat-Ukrajna területén. Hitler OKW-ben és OKH-ban működő tanácsadói azon a véleményen voltak itt, Kelet-Galíciában, Lvovtól keletre várható az oroszok fő támadásának kibontakozása az 1944. évi nyári hadjárat alatt... A német főhadiszállás a későbbiekben is ehhez az állásponthoz ragaszkodott, pedig a szovjet — német arcvonalon már lényegesen megváltozott a helyzet. Mindenesetre a német felső vezetés, a többi frontszakasz rovására Galíciában vonta össze valamennyi rendelkezésére álló tartalékát, különösen pedig páncéloshadosztályai zömét, mert változatlanul azt hitte, hogy

az oroszok az »Észak-Ukrajna« hadseregcsoport ellen mérik főcsapásukat."[1]

Meg kell említenem, hogy a téli támadás eredményeképpen a nyugati hadászati irányban a szovjet csapatoknak Belorusszia Vityebszki, Mogiljovi, Gomeli és volt Poleszjei területének mintegy 40 körzetét sikerült felszabadítaniuk. Ám a köztársaság területének nagyobb része változatlanul a hitleristák kezén volt. A szovjet—német arcvonal itt a szívós téli harcok következtében igen sajátságosan alakult, egy csúcsával kelet felé néző hatalmas kiszögellés keletkezett rajta. A kiszögellés belsejében, amelyet a hitlerista hadvezetés „belorussziai erkélynek" nevezett, a „Közép" hadseregcsoportnak egy erős csoportosítása rendezkedett be védelemre, állományában a 3. páncélos-, a 4., 9. és 2. tábori hadseregekkel. A csoport csapatait a 6. légiflotta támogatta. A „belorussziai erkélytől" északra az „Észak" hadseregcsoport állományába tartozó 16. tábori hadsereg, délre pedig az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoport 4. páncéloshadserege tevékenykedett. Az ellenségnek összesen mintegy 65 hadosztálya volt Belorussziában, amelyeknek teljes létszáma több mint 1 200 000 katona és tiszt volt.

A hitlerista hadvezetés azon a véleményen volt, hogy a „belorussziai erkély" szilárd birtokban tartásával elállhatja a Vörös Hadsereg Kelet-Poroszországba és Lengyelországba vezető legrövidebb és legfontosabb útjait, s ugyanakkor csapásokat mérhet e hídfőből csapataink szárnyaira, amennyiben azok Belorusszia megkerülésével észak és dél felől támadnának. Ezenkívül, mivel e körzetben jól kiépített repülőtér-hálózattal rendelkeztek, továbbra is veszélyeztetni tudták Moszkvát. A fasiszta propaganda a belorussziai kiszögellés védelmét a „Vaterlandért", a hazáért vívott csatának kiáltotta ki, és arról igyekezett meggyőzni katonáit, hogy itt voltaképpen egész Németországot védik. Hitler megkövetelte tábornokaitól, hogy valamennyi nagyobb belorusz várost erőddé alakítsanak át és bármi áron is tartsák birtokukban.

Az 1. Balti Front minden egyes katonája — az egyszerű katonától a tábornokig — égett a vágytól, hogy minél hamarabb szabadítsuk fel a fasiszták rabigájában sínylődő Belorussziát. Hányszor tették fel nekünk a front vezetőinek harcosok és parancsnokok a kérdést: mikor csapunk le végre az ellenségre, szabadítjuk fel a belorusz népet a fasiszta megszállás alól? Ugyanakkor mindez elsősorban azon múlott, mi lesz az a fő cél, amelyet a főhadiszállás az 1944. évi nyári hadjáratra a szovjet csapatok elé tűz.

[1] *Jacobsen, H. A.—Rohwer, J.:* Entscheidungsschlachten des Zweiten Weltkrieges. Frankfurt a/M., 1960. S. 445.

A fasiszták persze sejtették, hogy 1944 nyarán legfelsőbb főparancsnokságunk újabb általános támadást indít. Igen ám, de hol? Ez még hétpecsétes titok volt. Nemcsak a hitlerista hadvezetés nem tudott róla, de még mi, front szintű vezető katonai parancsnokok sem. Április elején még semmi jele sem volt annak, hogy frontunknak hamarosan az 1944. év legnagyobb támadó hadműveletében kell részt vennie. Sőt, a legfelsőbb főparancsnok valamennyi utasítása a védelem megszilárdításáról szólt. A főhadiszállás mély védelem kiépítését, a legalább 40 kilométer mélységű, három védelmi terepszakasz berendezését kérte tőlünk számon. A parancsok értelmében különös gondot kellett fordítanunk állásaink műszaki berendezésére, a gyalogsági és tüzérségi tűzrendszer megszervezésére, valamint a csatlakozások biztosítására — mind a hadseregek között, mind pedig a szomszédos frontok csatlakozásain. Még a helységeket is körkörös védelemre kellett berendeznünk. Egyszóval, minden arra mutatott, hogy a közeli jövőben védelmi feladatok várnak ránk.

Ekkor érkezett meg a vezérkar direktívája, amelynek értelmében az egész békés lakosságot ki kellett telepítenünk a front menti övezetből. Tisztában voltam vele, hogy ilyen rendszabály általában a nagyszabású hadműveletek előkészületeit előzi meg. Ez kettős célt szolgált: egyrészt a lakosság esetleges veszteségeinek elkerülését az ellenséges tüzérségi és légi csapásoknak az arcvonal menti övezetben történő aktivizálódása esetén, másrészt annak megakadályozását, hogy a fasiszta hírszerzés átdobhassa ügynökeit az arcvonal mögé, hiszen ezek természetesen jobban megbújhatnak a helyi lakosság soraiban, különösen olyan körülmények között, amikor amúgy is sok a menekült. A fronttörzs rövid idő alatt végre is hajtotta a direktívát: sok ezer itteni őslakost és menekültet szállítottunk és helyeztünk el legszükségesebb holmijaikkal a közeli körzetekben. Ettől fogva már mindennap vártuk a főhadiszállás megfelelő utasításait.

Május elején Moszkvába rendeltek, ahol A. I. Antonov tábornok fogadott. Alekszej Innokentyevics 1943 óta helyettesítette A. M. Vasziljevszkijt a vezérkar élén, mivel a vezérkari főnök jóformán állandóan a harcoló hadsereg különböző arcvonalain tartózkodott, mint a főhadiszállás képviselője.

Antonov tábornok szívélyesen fogadott, mint mindig, majd tájékoztatott a belorussziai hadművelet tervéről, amely — mint mondotta — az 1944. év legfőbb támadó hadművelete, s amely a későbbiekben a „Bagration" fedőnevet kapta.

A hadművelet elgondolása az úgynevezett „belorussziai erkély" felszámolását és a Gyiszna (a Nyugati-Dvina partján), Mologyecsno, Sztolbci, Sztarobin terepszakaszra való kijutást irányozta elő. Az e

célhoz vezető úton mindenekelőtt a Vityebszk és Bobrujszk körzetében levő fasiszta szárnycsoportosításokat kellett bekeríteni és megsemmisíteni, majd a fedezetlenné vált szárnyak mély átkarolásával (az arcvonal felől kifejtett egyidejű nyomással) északi és déli irányból Minszk általános irányba mért találkozó csapásokkal a „Közép" hadseregcsoport főerőit kellett bekeríteni és megsemmisíteni.

Az elgondolás megvalósítása a terv szerint az 1. Balti, a 3., 2. és 1. Belorusz Front csapataira várt. Csapataink hadászati felépítésének jobbszárnyán, északkelet felől, az 1. Balti és a 3. Belorusz Front csapatai, délkelet felől pedig az 1. Belorusz Front csapatai mérnek csapást Minszk irányába. Középen a 2. Belorusz Front támad Minszk felé.

Nekem azonnal megtetszett az elgondolás általános célkitűzése: négy front erőivel rohanjuk meg és zúzzuk szét a „Közép" hadseregcsoportot, ami siker esetén nemcsak a sokat szenvedett Belorusszia felszabadítását biztosítja, hanem kedvező feltételeket teremt a Vörös Hadsereg későbbi hadműveletei számára is a fő hadászati irányban.

A hadműveletről folytatott rövid véleménycsere után Alekszej Innokentyevics felszólított, hogy a frontra visszatérve alaposan gondoljam át, milyen konkrét feladattal vehetnének részt az 1. Balti Front csapatai e grandiózus hadművelet megszervezésében és végrehajtásában. Egyben közölte, hogy a főhadiszállás május közepe táján kívánja a frontparancsnokokkal közösen megvitatni, majd jóváhagyni a hadművelet végleges elgondolását és előkészületi tervét. Ezzel váltunk el egymástól.

Mivel Antonov nyomatékosan felhívta figyelmemet a titoktartásra, a fronttörzsbe történt visszaérkezésem után csupán D. Sz. Leonov tábornokkal, a front haditanácstagjával és V. V. Kuraszov törzsfőnökkel ismertettem meg a kapott utasításokat.

Május 22-én D. Sz. Leonov tábornokkal együtt ismét Moszkvába rendeltek. A vezérkarhoz kellett mennünk, hogy megismerkedjünk azzal a tervezettel, amelyet a támadó hadművelet elgondolásával együtt Sztálinnak szándékoznak előterjeszteni.

Antonov dolgozószobájában már Rokosszovszkij, az 1. Belorusz Front parancsnoka is jelen volt. Kitörő örömmel üdvözöltük egymást, s élénken érdeklődtünk egymás harctéri ügyeiről.

Amikor a tárgyra tértünk, Antonov bejelentette, hogy G. K. Zsukov és A. M. Vasziljevszkij vár bennünket, s alkalmunk lesz velük megbeszélni frontjainknak a tervezett hadműveletben való részvételét érintő kérdéseket.

Az előre megállapított sorrendnek megfelelően elsőnek engem és

Leonovot fogadtak Sztálin legközelebbi munkatársai. A két marsall igen melegen üdvözölt bennünket, majd fesztelen hangulatban beszéltek találkozásunk céljáról és az eldöntendő kérdésekről.

Georgij Konsztantyinovics Zsukov egy kézmozdulattal a térképhez invitált, amelyre már berajzolták a hadművelet elgondolását és a frontok feladatait.

— Ivan Hrisztoforovics — kezdte Zsukov —, a hadművelet elgondolása szerint, amelyet holnap az önök jelenlétében terjesztjük a legfelsőbb főparancsnok elé, az 1. Balti Front feladata az lesz, hogy a hadművelet első szakaszában a 4. csapásmérő, a 6. és 11. gárda- és 43. hadsereg, továbbá az 1. harckocsi- és 3. gárda-lovashadtest erőivel Vityebszktől északnyugatra törje át az ellenség védelmét, erőszakolja ki az átkelést a Nyugati-Dvinán, és Polock irányából fedezve magát, főerőivel Lepel, Mologyecsno, erői egy részével pedig Szenno irányába támadjon azzal a céllal, hogy a 3. Belorusz Fronttal együttműködve kerítse be és semmisítse meg az ellenség vityebszki csoportosítását. Az ön bal szomszédja azt a feladatot kapja, hogy miután az 1. Balti Front csapataival közösen szétverte a vityebszki csoportosítást és áttörte az Orsa körzetében levő ellenséges védelmet, főerőivel törjön előre Vilnius körzetébe. Milyennek találja a hadművelet felépítését?

Jelentem, hogy az elgondolás lényege, a hatalmas hadművelet merész és határozott célkitűzése nagy elégedettséggel tölt el, tekintettel azonban arra, hogy jobb szomszédunk — a 2. Balti Front — nem vesz részt a támadásban a hadművelet első időszakában, aggódom saját jobbszárnyamért. Hiszen csapatainkat nemcsak a „Közép" hadseregcsoport északi szárnyának szétverésébe vonják be, hanem az ellenség Belorussziában levő teljes központi csoportosításának északnyugat felőli mély átkarolásába is.

— Ebben az esetben — mondottam — a jelentős erőkkel rendelkező ellenséges „Észak" hadseregcsoport észak felől erőteljes csapást mérhet frontunk elnyúlt szárnyára és hátába.

— Egy ilyen csapás veszélye valóban reálisnak tűnik — jegyezte meg Zsukov —, hiszen a 2. Balti Front jóval később megy át támadásba. Az ellenség egy ideig szabad kezet kap a Baltikumban, ezt pedig figyelembe kell vennünk. No és mit javasol?

Mivel már sokat töprengtem e kérdésen, habozás nélkül válaszoltam:

— A közelebbi feladat végrehajtása — a vityebszki ellenséges csoportosítás bekerítése és szétverése — után talán célszerűbb lenne a délnyugati irányú mély csapást bal szomszédunk, a 3. Belorusz Front jobbszárny-csapataira bízni. A mi fő erőkifejtésünket viszont jobb

lenne nyugat felé irányítani, hogy Csernyahovszkij frontjának jobbszárnyával együttműködve aktívan részt vegyünk a „Közép" hadseregcsoport 3. páncéloshadseregének szétverésében, s egyben elvágjuk az „Észak" hadseregcsoport déli szárnyát.

Élénk eszmecsere alakult ki. Zsukov és Vasziljevszkij marsallok az 1. Balti Front feladatainak pontosítására vonatkozó javaslatom sokoldalú vizsgálata után megígérték, hogy támogatni fogják, amikor a legfelsőbb főparancsnoknak a hadművelet elgondolásának a végleges változatát jelentik.

Az előzetes megbeszélések után a vezérkar a „Bagration" fedőnevű hadászati támadó hadműveletnek azt a változatát javasolta elfogadásra a legfelsőbb főparancsnoknak, amely szerint először a belorussziai kiszögellést megszállt és lényegében Vityebszk és Bobrujszk körzetében összpontosult ellenséges szárny-csoportosításokat kell szétverni. Ez a támadó csapatok előtt szélesre tárja a kaput a kiszögellés belseje felé. A továbbiakban az 1. és 3. Belorusz Front csapatainak a feladata, hogy e kapun behatolva Minszk általános irányba mért átkaroló csapásokkal bekerítsék az ellenség minszki csoportosítását és felszabadítsák Szovjet-Belorusszia fővárosát.

A 2. Belorusz Frontra az a feladat várt, hogy Mogiljov, Minszk általános irányba végrehajtott frontális támadással minél nagyobb erőket kössön le a „Közép" hadseregcsoport állományából, és minden tekintetben működjön együtt az 1. és 3. Belorusz Front csapataival a „Közép" hadseregcsoport Minszktől keletre összevont főerői bekerítésében. Az 1. Balti Frontnak a vityebszki ellenséges csoportosítás szétverése utáni feladatát az én javaslatomnak megfelelően állapították meg.

Tekintettel a hadművelet elgondolásának módosulására, úgy döntöttek, hogy az 1. és 3. Belorusz Front csapásmérő csoportosításait jelentősen megerősítik. A korábban a mi frontunk állományába beosztott 11. gárdahadsereget és 3. gárda-lovashadtestet bal szomszédunknak, a 3. Belorusz Frontnak adták át. Ez a front ezenkívül megerősítésül megkapta a főhadiszállás tartalékából a 2. Tamanyi gárda-harckocsi- és a 3. gépesített gárdahadtestet, valamint az 5. gárda-harckocsihadsereget is, amelynek parancsnoka P. A. Rotmisztrov, harckocsizó marsall volt.

Ha figyelembe vesszük, hogy az 1. Belorusz Front állományába tíz összfegyvernemi, egy harckocsi- és két légihadsereg, három harckocsi-, egy gépesített és három lovashadtest, valamint a Dnyeperi Flottilla tartozott, fogalmat alkothatunk róla, milyen erős harapófogóba került a fasiszta „Közép" hadseregcsoport.

Másnap, május 23-án, a főhadiszálláson szűkkörű értekezletre ke-

rült sor, amelyen Sztálinon kívül Zsukov, Vasziljevszkij, Antonov, Rokosszovszkij, N. A. Bulganyin, V. J. Makarov és D. Sz. Leonov tábornokok vettek részt.

Miután mindnyájan helyet foglaltunk, a legfelsőbb főparancsnok pipára gyújtott, majd felállt és a dolgozószobában fel-alá járkálva felszólította Antonovot, jelentse a hadművelet elgondolását. Időnként odalépett az asztalon kiterített térképhez, s figyelmesen nézegette az arcvonal rajzát, miközben tekintete elidőzött a frontok főcsapás-irányait jelző nyilakon.

Mivel a hadműveleti tervvel kapcsolatban minden világos volt, mi csupán megismételtük, hogy egyetértünk vele. A frontparancsnok hozzászólásai lényegében arra szorítkoztak, hogy hogyan képzelik el a front feladatainak végrehajtását.

— Jól van! — hallatszott a térkép fölé hajló Sztálin csendes, rekedtes hangja, amikor első felszólalóként jelentettem elhatározásomat. — Csak, szerintem, kissé túl nagyra tervezi az áttörés szakaszát.

Magyarázatom meghallgatása után Sztálin azt tanácsolta, hogy majd ha visszatértem az arcvonalba, még egyszer foglalkozzam ezzel a kérdéssel, az egészet elemezzem a terepen, s csak aztán véglegesítsem elhatározásomat.

A frontparancsnokok javaslatainak megvitatása alatt a legfelsőbb főparancsnok meglehetősen szűkszavú volt. Többnyire hallgatott, csak néha-néha vetett közbe egy-egy rövid, pontosan megfogalmazott kérdést. Remekül meg tudta jegyezni a számadatokat, az emberek nevét, helységneveket, a találó kifejezéseket. Sztálin rendkívüli önfegyelemmel rendelkezett, arckifejezése mindig összpontosított figyelmet tükrözött, kissé összehunyorított szemével mindig áthatóan, kissé hidegen tekintett az emberre.

Utolsónak Rokosszovszkij szólalt fel. Jól emlékszem, Konsztantyin Konsztantyinovics a vezérkar ajánlásától eltérően — amely szerint saját frontjának csupán egy áttörési szakaszon kellett volna erőteljes csapást mérnie — igen indokoltan úgy határozott, hogy két csapásmérő csoportosítást hoz létre, amelyeknek két szakaszon kellett áttörni az ellenséges védelmet, hogy a továbbiakban a védelem mélységébe irányított támadással kerítsék be és semmisítsék meg az ellenség főcsoportosítását. A frontparancsnoknak ez a javaslata határozott támogatásra talált Zsukovnál és Vasziljevszkijnél, s Sztálin legfelsőbb főparancsnok jóvá is hagyta.

Úgy gondolom, hogy a legfelsőbb főparancsnok valami különleges rokonszenvvel viseltetett Rokosszovszkij hadseregtábornok iránt. Tyimosenko mondta el nekem egy alkalommal, hogy Sztálin Dzerzsinszkijhez hasonlította Konsztantyin Konsztantyinovicsot. „Éppen

olyan becsületes, okos, jószívű, emberséges — mondotta —, csak Felix valamivel keményebb és szigorúbb."

A legfelsőbb főparancsnok igen figyelmesen hallgatta végig Zsukovnak és Vasziljevszkijnek, a Szovjetunió marsalljainak hozzászólásait is, akik néhány fontos gondolatot vetettek fel a hadművelet megszervezéséről, hogy az ellenségre mért első csapás minél hatásosabb legyen.

— Nos, a javaslataikat önöknek kell majd határozottan valóra is váltaniuk — mondta Sztálin összefoglalójában, majd bejelentette, hogy Zsukovot és Vasziljevszkijt jelöli ki a főhadiszállás képviselőivé a frontok tevékenységének összehangolására, mégpedig Zsukovot az 1. és 2. Belorusz, Vasziljevszkijt pedig a 3. Belorusz és 1. Balti Fronthoz.

Amikor a fegyvernemeknek a küszöbönálló hadművelet alatti alkalmazása és azok anyagi ellátása került szóba, a főhadiszálláson folyó értekezlet munkájába A. A. Novikov repülő főmarsallt, A. V. Hruljev hadseregtábornokot, N. N. Voronov tüzér főmarsallt, J. N. Fedorenko harckocsizó marsallt, M. P. Vorobjov műszaki marsallt, I. T. Pereszipkin híradó marsallt és N. D. Jakovlev tüzér marsallt is bevonták a munkába.

Amikor visszaindultunk állomáshelyünkre, valósággal szárnyakat adott mindnyájunknak a küszöbönálló támadás nagyszerűsége, s égtünk a vágytól, hogy minél hamarabb megkezdhessük csapataink felkészítését a hatalmas csatára Belorussziáért.

Visszaérkezésünk után D. Sz. Leonovval nyomban összehívtuk valamennyi közeli munkatársunkat, akik nagy megelégedéssel hallgatták tájékoztatásunkat a főhadiszállásnak a belorussziai támadó hadművelet végrehajtására vonatkozó döntéséről.

Nagy vonalakban ismertettem a front várható feladatát, és hozzátettem, hogy ezt majd a főhadiszállás direktívája teszi konkréttá. Egyhangú volt a vélemény, hogy a direktíva bevárása nélkül, nyomban kezdjük meg a támadás előkészületeit.

Másnap a hadseregparancsnokok, a fegyvernemek és szolgálatok főnökei előtt kihirdettem a küszöbönálló támadásra vonatkozó előzetes elhatározásomat.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása parancsot adott, hogy a 6. gárdahadsereg védelmi sávját adjuk át a 2. Balti Frontnak, hogy a gárdistákat majd a főcsapás irányában vethessük be. Ezt kö vetően a vezérkar direktívája is megérkezett a támadási előkészületek titkosságának biztosítását tartalmazó részletes utasításokkal együtt.

Így tehát az előkészületek még a támadási direktíva kiadása előtt megkezdődtek. Amikor pedig május 31-én a futár meghozta a főhadiszállás direktíváját, közvetlenül is megkezdhettük a hadművelet ter-

vezését. A direktíva az alábbiakban határozta meg a front csapatainak a feladatát: a 3. Belorusz Fronttal együttműködve erőszakolják ki az átkelést a Nyugati-Dvinán és vegyék birtokukba Besenkovicsi körzetét, majd a 3. Belorusz Front jobbszárnyával együttműködve verjék szét az ellenség vityebszki csoportosítását és foglalják el Vityebszk városát, a továbbiakban pedig Lepel általános irányába fejlesszék tovább támadásukat, s közben szilárdan biztosítsák a front főcsoportosítását a polocki irány felől.

E feladat végrehajtásához, mint már fentebb említettem, három összfegyvernemi és egy légihadsereg, valamint a frontközvetlen önálló lövész- és harckocsihadtest alkalmazását terveztük. Mindezeknek a seregtesteknek az élén számos ütközetben megedzett tábornokok, sőt azt is merem állítani, igazán tehetséges katonai vezetők álltak.

A 4. csapásmérő hadsereg parancsnoka P. F. Malisev altábornagy volt, aki kiváló éleslátással, nagy akaraterővel és acélos szívóssággal tört az eléje tűzött cél megvalósítására. Malisev, aki 1941 óta vett részt a harcokban, egyaránt belekóstolt a bekerítés keserűségébe és a visszavonulás fájdalmas érzésébe, több ízben is csak egy hajszál választotta el a haláltól. Szmolenszk városparancsnokaként egy félreértés folytán csaknem a sajátjaink végezték ki a város eleste után. Szerencsére azonban sikerült megakadályozni ezt a végzetes hibát. Pjotr Fjodorovics a későbbi ütközetekben fényesen bebizonyította, milyen kiváló katonai képességekkel rendelkezik.

Malisev legközelebbi munkatársai, T. J. Belik vezérőrnagy és V. A. Kuznyecov ezredes, a hadsereg haditanácsának két tagja, valamint A. I. Kudrjasov vezérőrnagy, törzsfőnök voltak. A hadsereg politikai osztályvezetője Sz. P. Tyitov ezredes, hadműveleti osztályvezetője pedig Sz. G. Szebik ezredes volt.

A 6. gárdahadsereg élén Ivan Mihajlovics Csisztyakov altábornagy, a kurszki csata hőse állt, egy mindig vidám, erélyes, heves vérmérsékletű ember. Micsoda veszteségeket okoztak a fasisztáknak a 6. gárdahadsereg magasabbegységei! A 6. gárdahadsereg két haditanácstagja K. K. Abramov vezérőrnagy és G. N. Kaszjanyenko ezredes, törzsfőnöke V. A. Penykovszkij vezérőrnagy, politikai osztályvezetője L. I. Szokolov ezredes, hadműveleti osztályvezetője pedig Z. Sz. Ribko vezérőrnagy volt.

A 43. hadsereget Afanaszij Pavlantyevics Beloborodov altábornagy, a legifjabb hadseregparancsnok vezette. Ám fiatal kora ellenére rendkívül gazdag tapasztalatokkal rendelkezett. Ki ne hallott volna Beloborodov nevezetes lövészhadosztályáról, amely 41-ben, a Moszkva alatti harcokban lett gárdahadosztály! A karcsú, középtermetű tábornokból csak úgy sugárzott az erély, szerette a merész elhatározásokat.

A hadsereg két haditanácstagja Sz. I. Sabalov vezérőrnagy és N. L. Oszin vezérőrnagy, törzsfőnöke F. F. Maszlennyiko vezérőrnagy volt, politikai osztályát A. P. Petrov ezredes, hadműveleti osztályát pedig V. V. Turantajev ezredes vezette.

A 3. légihadsereg parancsnoka N. F. Papivin repülő altábornagy, a nagy tapasztalatú repülőparancsnok volt. Legközelebbi munkatársai N. P. Babak vezérőrnagy, a hadsereg haditanácstagja és N. P. Dagajev repülő vezérőrnagy, a kiválóan képzett és tehetséges törzsfőnök voltak.

Az 1. harckocsihadtest parancsnoka megannyi ütközet részese, V. V. Butkov altábornagy volt.

A lövészhadtestek és hadosztályok parancsnokai ugyancsak nagy harci tapasztalatokkal bíró tábornokok és tisztek voltak.

Kétségtelenül sok mindent tudtunk már a tervezett támadás sávjában védelemre berendezkedett ellenségről. Itt az „Észak" hadseregcsoport 16. hadseregének és a „Közép" hadseregcsoport 3. páncéloshadseregének a csapatai védtek. Ugyancsak ismertük az ellenséges erők csoportosítását, védelmük mélységi kiterjedését és azt, hogy hol húzódnak védelmi terepszakaszaik. De még nagyon sok kérdés szorult tisztázásra. Mindenekelőtt azt kellett pontosan megállapítanunk, hogy hol van a két hadseregcsoport csatlakozása, milyen jellegű műszaki berendezések találhatók védelmi terepszakaszaiban, különösen a fővédőövben, hol és milyen aknamezőket telepítettek, milyen állapotban vannak az utak, hol vannak átkelőhelyek a Nyugati-Dvinán (Daugaván) stb.

E kérdésekre felderítőnknek, A. A. Hlebov ezredesnek kellett megadnia a választ, s ő már egy héttel a támadás kezdete előtt meg is birkózott feladatával. Az ellenségről szóló adatok megszerzésében igen nagy segítségünkre voltak a partizánok, akik azon túlmenően, hogy a hitleristák áprilisi büntető hadműveletе során nem hagyták magukat megsemmisíteni, májusban már újra élénk tevékenységbe fogtak, főként a „Közép" hadseregcsoport erői csoportosításának és védelmük megszervezésének felderítése terén.

Sikerült pontosan megállapítanunk, hogy a front előkészületben levő támadásának a sávjában az ellenségnek 12 hadosztálya, két hadosztályerejű csoportja, 10 önálló őrezrede és több mint 40 különféle rendeltetésű zászlóalja van. Első lépcsőben öt gyalog-, egy repülőtábori hadosztály és két hadosztályerejű csoport szállta meg a védőállásokat. A többi erő a mélységben lépcsőződött. E csapatok zöme a Polock, Lepel, Glubokoje (Lepel ÉNy 70 kilométer) körzetben összpontosult. Ugyanakkor a 3. páncéloshadsereg tartalékainak nagy része is a mi frontunk támadási sávjában helyezkedett el.

Az ellenséges csapatok jól kiépített, többségében összefüggő lövészárok-rendszerből álló, mélyen lépcsőzött védelemre támaszkodtak, amelynek berendezése már több hónapja folyt.

A második védőövön kívül az ellenség a mélységben, a Nyugati-Dvina bal partja mentén és Polock, Lepel, valamint a Daugavpils (Dvinszk), Narocs-tó vonalakon is kiépített védelmi terepszakaszokat.

Műszaki szempontból különösen alaposan rendezték be Vityebszket és Polockot, ahol nagyszámú tartós építményt létesítettek, s amelyeket valóságos erődökké alakítottak. Hitler meg is parancsolta, hogy minden körülmények között birtokukban kell tartaniuk.

Az is ismertté vált, hogy a fasiszta hadseregcsoportok közötti csatlakozás Vityebszktől északnyugatra húzódik. Itt terveztük főcsapásunkat.

Sok álmatlan éjszakán át hajoltunk V. V. Kuraszov tábornok törzsfőnökkel együtt a térkép fölé, s törtük együtt a fejünket a különböző problémákon. Nemcsak a hitleristák védelme okozott nekünk sok gondot, hanem a támadók szempontjából kedvezőtlen terep is. Különösen a Nyugati-Dvina nyugtalanított minket, amelyet csapatainknak a támadás folyamán kellett leküzdeniük, de nem kevésbé nyugtalanított a Polock és Lepel közötti, erősen átszegdelt, hatalmas mocsaras erdőségekkel, számtalan földszorossal tarkított és igen gyér úthálózattal rendelkező körzet is.

Az akkoriban kialakult harcászati elvek szerint a huzamosabb ideje épülő, szilárd ellenséges védelmet kedvező terepviszonyok esetén is rendszerint viszonylag keskeny (hadseregenként 5—7 kilométer) szakaszon kellett áttörni. Az erdős, mocsaras terep azonban már önmagában is tetemesen leszűkítette a csapatok és megerősítő eszközök szétbontakozási lehetőségeit az áttöréshez. Ezen túlmenően, a támadók manőverezési lehetőségeit is a végsőkig lecsökkentette. Mindezek figyelembevételével, a terep ismételt alapos tanulmányozása után mégis úgy határoztunk, hogy lényegesen szélesebbre vesszük az áttörési szakaszt, és a két hadseregnek 25 kilométert jelölünk ki. A front csapásmérő csoportosításának felépítését egy hadműveleti lépcsőben terveztük, s ebben helyeztük el a harckocsihadtestet is mint a front gyorscsoportját.

Alapos megfontolások után a front előtt álló feladatok végrehajtását három szakaszban terveztük: az első szakaszban a Bolotovka és Tosnyik közötti 25 kilométeres szakaszon áttörjük az ellenség védelmét az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok csatlakozásán, annak teljes harcászati mélységében; a második szakaszban Besenkovicsi felé bevetjük az ütközetbe az egyetlen harckocsihadtestünket, menetből erőszakosan átkelünk a Nyugati-Dvinán, hídfőket foglalunk

annak bal partján és ezzel egyidejűleg, a 3. Belorusz Front 39. hadseregével együttműködve bekerítjük és megsemmisítjük az ellenség vityebszki csoportosítását; a harmadik szakaszban partot váltunk az Ulla folyón, szétverjük az ellenség polocki és lepeli csoportosításait, bevesszük Polockot, Lepelt és Kamenyt.

Az áttörés végrehajtásához a 6. gárdahadsereg négy lövészhadtestét, a 43. hadsereg két lövészhadtestét, valamint a 3. légihadsereget, valamennyi tartalékunkat és a harckocsihadtestet vontuk be. Mivel a 43. hadseregnek csak feleannyi ereje volt az áttöréshez, mint a 6. gárdahadseregnek, számára csak 7 kilométeres áttörési szakaszt jelöltünk ki, míg a többi 18 kilométer a 6. gárdahadseregnek jutott. Elhatározásunk szerint a front rendelkezésére álló 4900 lövegből és aknavetőből az áttörési szakaszon 3760-at, a 687 harckocsiból és rohamlövegünkből pedig 535-öt vontunk össze. Így tehát a front tevékenységi sávjának mindössze $^1/_7$ részét kitevő áttörési szakaszon vontuk össze a lövészhadosztályok 75, a tüzérség 90 százalékát és valamennyi harckocsi- és rohamlöveg-egységünket.

Az erőknek és eszközöknek az áttörési szakaszon történő tömeges alkalmazása döntő fölényt biztosított számunkra e szakaszon az ellenséggel szemben. A front csapásmérő csoportosítása személyi állományban háromszoros, a tüzérség, harckocsik és repülők tekintetében pedig 3,6-szeres túlerőben volt.

Nyikolaj Mihajlovics Hlebnyikov tréfásan meg is jegyezte:

— Még az öreg Epaminondásznak[2] is repesne a szíve az örömtől, ha láthatná az ő lángeszéből kipattant hadművészeti elv életrevalóságának ezt a fényes bizonyítékát.

A megmaradt 135 kilométeres arcvonalszakaszon a lövészhadosztályokon kívül egy megerődített körlet csapatait és egy lövészdandárt helyeztünk el. De P. F. Malisev és A. P. Beloborodov még ezekből a szerénynek is alig nevezhető erőkből is ki tudott gazdálkodni két súlyos „öklöt" a fasiszták elleni csapás céljaira. A 4. csapásmérő hadsereg azt a feladatot kapta, hogy a 6. gárdahadsereg sikerét kihasználva Polock irányába támadjon.

A támadás későbbi lefolyásának bizonysága szerint igen jól sikerült megválasztanunk a főcsapás irányát. Az ellenség Polock és Vityebszk körzetének megtartására vonta össze erői zömét, csapásunk pedig a köztük levő hézagra zúdult, éppen ott, ahol a legkevésbé számított rá.

A frontparancsnokság mindent elkövetett annak érdekében, hogy csapataink támadása meglepje az ellenséget. Ez sikerült is.

[2] Ógörög hadvezér, aki elsőként alkalmazta az erők egy irányban, pörölyszerű csapás méréséhez történő maximális összpontosításának elvét.

A hadművelet előkészítésében mint mindig, most is igen aktív szerepet vállalt V. I. Kuznyecov vezérezredes, ez a kiválóan képzett tábornok, aki nehéz és dicső harci utat járt végig a háború során. Abban az időben már túl volt az 50-en. A háború első napjától kezdve különböző összfegyvernemi hadseregek parancsnoka, majd a Délnyugati Front parancsnokhelyettese, s nem sokkal azután, hogy engem az 1. Balti Front parancsnokává neveztek, ő lett az első helyettesem. Igen nagyra becsültem őt. Mindig nyugodt voltam a felől a frontszakasz felől, ahol a hadművelet közben ő tartózkodott. A hadművelet előkészületeinek beindulása óta jóformán megszakítás nélkül A. P. Beloborodov hadseregénél volt.

Ragyogóan oldották meg feladataikat V. V. Kuraszov, N. M. Hlebnyikov, K. V. Szkornyakov tábornokok, N. F. Papivin altábornagy, 3. légihadsereg-parancsnok, valamint V. V. Koszirev tábornok, műszaki főnök és K. A. Babkin vezérőrnagy híradófőnök is.

Valóban herkulesi munkát végeztek a hadtáp nagyszerű beosztottai, élükön D. A. Andrejev altábornaggyal. Igen ésszerűen lépcsőzték a hadtápegységeket és -intézeteket. A fronthadtáp első lépcsője az arcvonalhoz legközelebb eső Nyevel és Bicsiha vasútállomásokon települt, a második lépcső Sztaraja Toropa vasútállomás környékén, a harmadik pedig Nyelidovóban és Rzsevben.

Törzsünk részletes számvetések alapján megállapította, hogy a front csapatai támadásának biztosításához 1682 vagon lőszert, 2930 tartálykocsi üzemanyagot és 815 vagon egyéb anyagot kell felhalmozni. Amikor ezt nekem jelentette, az egyébként rendíthetetlen nyugalmú hadtápfőnök tehetetlenül tárta szét karjait:

— Parancsnok elvtárs! Még elképzelni sem tudom, hogyan tudunk ilyen rövid idő alatt ekkora mennyiséget keresztülhajszolni az egyetlen vasútvonalunkon!

Pedig még a személyi kiegészítéseket is ide kellett szállítani. A hadtáptisztek és a vasutasok valóban hősies munkát végeztek, mégsem voltak képesek a támadás kitűzött napjára végrehajtani a feladatot. Így a főhadiszállás, helyt adva a frontparancsnokok kéréseinek (valamennyien egyformán bajban voltunk), engedélyt adott a támadás kezdetének június 19-ről 23-ra történő elhalasztására.

A kitűzött határidőre D. I. Andrejev altábornagy az őt jellemző tárgyilagossággal jelentette, hogy a támadás kezdetekor 3—3,5 lőszerjavadalmazása lesz az ezred- és hadosztálytüzérségnek, 5—6 javadalmazása a többi tüzérségnek és 4—4,5 javadalmazása az aknavetők számára. Ennek, számításaink szerint elegendőnek kellett lennie. Az üzemanyag-ellátás sem állt rosszabbul.

Minden parancsnoknak, különösen az olyan nagy létszámú csapatok

parancsnokainak, mint amilyenek a hadsereg- és frontparancsnokok, támadás előtt mindig nagy gondot okoz a sebesültek problémája. Hogyan lehetne minél előbb hátraszállítani a harcmezőről, hogyan lehetne mihamarabb elsősegélyben és orvosi kezelésben részesíteni őket. Már voltak tapasztalataink arról, milyen veszteségekre kell számítanunk a támadás legjobb megszervezése esetén is. Ennek alapján végeztük el számvetéseinket. A front egészségügyi szolgálatának élén a rendkívül gyakorlott és erélyes A. I. Burnazjan tábornok állt, aki jelentette, hogy a hadseregkórházakat az arcvonaltól 12—15 kilométerre tervezi telepíteni. Egyharmad részüket tartalékban tartja, hogy amint a csapatok megindulnak előre, áttelepíthetők legyenek. A front kórházbázisa a peremvonaltól 30—40 kilométerre, a kórházak többsége 80—100 kilométerre, míg a hadtáplépcső 150—200 kilométerre települt. Ez az átgondolt lépcsőzés lehetővé tette tehát a sebesülteknek a hátországba való szakaszos kiszállítását. Burnazjan tábornok azt is jelentette, hogy minden intézkedés megtörtént, hogy valamennyi hadseregkórházból és a hadosztályok egészségügyi zászlóaljaiból elszállítsák a sebesülteket és a betegeket. Egyszóval a frontnak a támadás kezdetekor 112 tábori kórháza lesz — összesen 42 000 ággyal és 130 kiürítő kórháza — 74 270 ággyal. Mindezt megelégedéssel vettem tudomásul, hogy még a támadás legbalszerencsésebb alakulása esetén is minden beteg és sebesült ágyhoz és egészségügyi ellátáshoz jut.

Június első dekádjában időm legnagyobb részét D. Sz. Leonov tábornokkal együtt I. M. Csisztyakov és A. P. Beloborodov hadseregeiben töltöttem. E hadseregeknek kellett a főirányban támadniuk. Megszemléltük, hogyan készülnek fel a lövészhadtestek, -hadosztályok és harckocsidandárok a támadásra, majd meghallgattuk a hadseregparancsnokok részletes elhatározását, megbeszéltük a repülőkkel, a harckocsihadtesttel és a harckocsidandárokkal csapataik együttműködését. Különös gonddal ügyeltünk arra, hogy a tevékenységi sávban a legszigorúbban betartsák a csapatok támadási előkészületeinek rejtését biztosító titkossági előírásokat.

A felderítés, a szemrevételezések, az anyagi tartalékok képzése, a támadás harci okmányainak kidolgozása mind-mind a legteljesesb titoktartás mellett folyt. Egészen a támadás kezdetét megelőző utolós napokig csak egy teljesen szűk kör ismerte valódi szándékainkat és terveinket.

A vezérkar és a legfelsőbb főparancsnok sem feledkezett meg rólunk. Vasziljevszkij marsall és Antonov tábornok gyakran kért jelentést a hadművelet előkészületeinek menetéről és a felmerült nehézségekről, s egy idő múltán Sztálinnak is számot kellett adnunk.

A legfelsőbb főparancsnok, tudván, hogy csapatainknak át kell

kelniük a Nyugati-Dvinán, telefonbeszélgetésünk alkalmával elsősorban az után érdeklődött, hogy halad csapataink felkészítése e feladat végrehajtására. Jelentettem, hogy okultunk a Dnyepernél és más nagyobb vízi akadályoknál lezajlott harcok tapasztalataiból, és utasítottuk csapatainkat, hogy a Nyugati-Dvinán való erőszakos átkelés megszervezésénél törekedjenek mind a szükség-, mind a szervezetszerű eszközök messzemenő alkalmazására.

Sztálin végighallgatott, majd felszólított, hogy a Nyugati-Dvinán történő átkeléskor szorosan működjünk együtt a partizánokkal. Végezetül, minden szónak külön nyomatékot adva, így szólt:

— A támadás előtt hirdessék ki frontjuk minden egyes harcosa előtt, hogy azokat, akik elsőkként kelnek át a Nyugati-Dvinán és megvédik az ott létesített hídfőt, a Szovjetunió Hőse címre terjesztik fel.

Sztálin utasításait pontosan végre is hajtottuk. A. P. Beloborodov és I. M. Csisztyakov hadseregeiben rendkívül alaposan tervezték meg a mocsaras terepszakaszok leküzdésére, a folyókon s különösen a Nyugati-Dvinán való átkelésre irányuló harctevékenységet. A partizánokkal egyeztettük, hol és milyen átkelésre alkalmas helyeket foglalnak ők el és tartják azokat kézben előrevetett egységeink beérkezéséig, hol és milyen átkelőeszközöket készítenek elő és álcáznak számunkra.

Valamennyien a csapatoknál töltöttük időnk legnagyobb részét a támadási előkészületek alatt. Ott ért engem az a hír is, hogy A. M. Vasziljevszkij, akit az 1. Balti és 3. Belorusz Front tevékenységének összehangolásával bíztak meg, hozzánk látogat. A repülőtérre siettünk, hogy fogadjuk a főhadiszállás képviselőjét. A marsall kíséretében érkezett M. N. Csisztyakov, a Vörös Hadsereg tüzérparancsnokának helyettese és Délnyugati Front-beli régi harcostársam: F. J. Falalejev, a légi haderő parancsnokhelyettese is.

Amikor a harcálláspontra beérkeztünk, Vasziljevszkij javasolta, hogy hívjuk össze azonnal a front vezető állományát, hogy jelentsék a támadás előkészületeinek menetét. Elsőként én jelentettem a támadásra vonatkozó elhatározásomat. Megvallom, nagyon tartottam tőle, hogy a főhadiszállás képviselője — ahogyan ez néha megesett — lényeges módosításokat eszközöl elhatározásunkban. Ebben az esetben egész hadműveleti tervünket át kellett volna dolgoznunk, és főbb hadműveleti számvetéseink is felülvizsgálatra szorultak volna. Aggodalmam azonban feleslegesnek bizonyult. Miután Vasziljevszkij meggyőződött arról, hogy az áttörési szakasz általunk meghatározott szélességét az erdős-mocsaras terep sajátos körülményei indokolták, általában jóváhagyta a hadművelet elgondolását. Nagy figyelemmel hallgatta meg a törzsfőnök és a fegyvernemi főnökök jelentését is.

Vasziljevszkij marsall igen figyelmesen tanulmányozta a törzs által elkészített főbb harci okmányokat, teljes részletességgel beszámoltatott engem, hogyan szerveztük meg a fegyvernemek közötti együttműködést a harcászati védőöv áttörése, valamint a Nyugati-Dvinán való átkelés idejére. Figyelmünkbe ajánlotta, előfordulhat, hogy amikor a lövész- és harckocsiegységek a folyóhoz érkeznek, a tüzérség zöme esetleg lemarad, ezért különös alapossággal készítsük fel a bombázó- és csatarepülőket az átkelés és az elfoglalt hídfők biztosítására.

Várakozásunknak megfelelően Vasziljevszkij Beloborodov és Csisztyakov hadseregét is meglátogatta. Mivel a vezérkari főnök még a sztálingrádi és a kurszki csata idejéből jól ismerte a 6. gárdahadsereget és annak parancsnokát (e két csatában e hadsereg igen nagy érdemeket szerzett), inkább a 43. hadseregnél töltött el több időt, ahol igen alaposan megfigyelte Afanaszij Pavlantyevics Beloborodov altábornagyot, a hadsereg nemrég kinevezett fiatal parancsnokát. A marsall részletesen beszámoltatta Beloborodovot, hogyan szándékozik harckocsijait, tüzérségét és műszaki csapatait az áttörés és később, az üldözés során alkalmazni. Megdicsérte a hadseregparancsnokot és J. V. Scseglov vezérőrnagy, hadsereg-tüzérparancsnokot, amiért olyan tömören alkalmazzák a tüzérséget az áttörési szakaszon: egyes helyeken közel 290 löveg és aknavető jutott az arcvonal egy kilométerére. Néhány észrevétel után Vasziljevszkij megköszönte a hadseregparancsnok eredményes munkáját és további sikereket kívánt. A Sztálinnak aznap elküldött jelentésében arról is beszámolt, hogy elégedett a 43. hadsereg új parancsnokának tevékenységével.

A marsall elismerését vívta ki e hadsereg hadtestparancsnokainak, N. A. Vasziljev altábornagynak (1.), A. Sz. Ljuhtyikov vezérőrnagynak (60.) és N. B. Ibjanszkij vezérőrnagynak (92.) a munkája is.

Csapataik támadásának előkészítésével és fokozatos átcsoportosításával párhuzamosan Beloborodov és Csisztyakov majdnem egészen június 20-ig folytatták csapataik szívós és céltudatos kiképzését az ellenséges állások megrohamozására és a vízi akadályok leküzdésére. Egymást érték a gyakorlatok. Közben pedig a felderítők folyamatosan rögzítették az ellenséges csapatok csoportosításában, védelmük megszervezésében bekövetkezett legapróbb változásokat is, éjszakánként beszivárogtak az ellenség állásaiba, felderítették a mélységben elhelyezett különféle harckocsi-akadályokat.

Az ellenségről szóló adatok megszerzésében változatlanul óriási segítséget nyújtottak a partizánok. I. I. Rizsikov, a Belorusz Partizánmozgalom Törzsének képviselője, a Belorusz Kommunista Párt KB titkára hadműveleti csoportjával együtt rádión és összekötők útján

rendszeres kapcsolatot tartott fenn a partizán-magasabbegységek parancsnokaival.

Emlékezetes segítséget jelentett a partizánok részéről, hogy részletesen felderítették a Nyugati-Dvinát az átkelésre kijelölt körzetekben. Számba vették az összes épségben maradt és a hitleristák által vert hidakat. Megtudtuk például, hogy Ulla községnél a németek 200 méter hosszú és 20 tonna teherbírású hidat építettek, míg Besenkovicsinál csak kompátkelőhely volt. A partizánok tájékoztattak bennünket arról is, hogy hol vannak olyan gázlók, amelyeket a harckocsik és a különböző szállítóeszközök is meg tudnak közelíteni, de megkaptuk tőlük az Obol és Ulla folyók részletes leírását is.

Frontunk támadási sávjában a németek kevés berendezett repülőtérrel rendelkeztek, ezért a partizánok felderítették és jegyzékbe vették mindazokat a terepszakaszokat, amelyeken gyorsan, különösebb műszaki munkálatok nélkül tábori fel- és leszállómezőket építhettünk ki a 3. légihadsereg számára. Dagajev tábornok, a légihadsereg törzsfőnöke nyomban fel is használta a partizánoktól kapott értesüléseket: repülőtér-szolgálati szakemberekből kisebb csoportokat válogatott össze, és kitartóan ostromolt engem azzal a kéréssel, hogy engedélyezzem ezeknek a csoportoknak az átdobását az ellenség mögöttes területeire, hogy kiválaszthassák azokat a helyeket, amelyeken a földi csapatok beérkezése után majd megkezdhetik a repülőterek berendezését. Ennek a támadás során hamarosan nagy hasznát vettük, mert légierőnk jelentős része már a támadás első napjaiban előretelepülhetett.

Rizsikov partizán-hadműveleti csoportja a front hadműveleti csoportfőnökségével szoros együttműködésben részletes tervet dolgozott ki a 6. gárda- és a 43. hadsereg csapatainak együttműködésére a partizán-magasabbegységekkel a támadás során.

Tartottunk tőle, hogy az „Észak" hadseregcsoportból a frontunk előtt védő fasiszta csapatok erősítéseket kaphatnak, ezért nyomatékosan kértük a partizán-vezetőket, hogy támadásunk második napjától kezdve akadályozzák meg a vonatok közlekedését a Polockból Daugavpilsba, Daugavplisból Vilniusba vezető, valamint a Krulevscsinán és Voropajevón áthaladó vasútvonalakon.

Rizsikov közölte, hogy P. K. Ponomarenko direktívája már adott ilyen feladatot a partizánoknak. Örömmel tette hozzá, hogy 30 dandár és osztag — összesen 13 000 partizán — csak jelre vár, hogy váratlan rajtaütéseket hajtson végre az 1. Balti Front erői előtt védelemre berendezkedett fasiszta csapatok hadtápterületén. Ez valóban örvendetes hír volt. Hiszen a fasiszta hadvezetés májusban széles körű tájékoztatást adott arról, hogy végzett az usacsii és polocki vidékek partizánjaival.

A partizánok képviselője biztosított bennünket arról, hogy az a lőszer, robbanóanyag és fegyver, amelyeket a partizánok június folyamán repülőgépeken kaptak, megfelelő hatásfokkal kerül majd alkalmazásra a küszöbönálló harcokban.

A népi bosszúállók állták is a szavukat. Már két nappal a támadásunk kezdete előtt sor került első tervezett csapásukra. A 3. páncélos-hadsereg hadtápterületén szinte hihetetlen dolgok történtek: egymás után siklottak ki a katonai szerelvények, repültek levegőbe a hidak, ezer és ezer helyen váltak használhatatlanná a sínpárok, több kilométernyi híradóvonal semmisült meg. Másnap a csapásokat megismételték. Tevékenységével a többiek közül is kivált a Pokrovszkij parancsnoksága alatt működő partizándandár. Osztagai a Doginovo—Lescsinyici és Pelscsinyici—Ilija közútszakaszokon a németek valamennyi újonnan felépített hídját megsemmisítették. Mi akkor még nem láttuk előre e csapások valamennyi következményét. Csupán támadásunk során ismertük fel teljes hatásukat, a német fasiszta parancsnokság azonban nyomban a saját bőrén érezte meg.

Toesske tábornok, a „Közép" hadseregcsoport szállítási főnöke írja: „A valamennyi fontosabb utunkra mért erőteljes partizán-rajtaütés néhány napig lehetetlenné tette a német csapatok mindennemű vezetését."[3] A már említett Hackenholz pedig hangsúlyozza: „A belorussziai csatára a Minszktől nyugatra levő utánszállítási vonalakon végrehajtott 10 000 robbantás adta meg a jelt."[4] Pedig ez még csak a kezdet volt. A partizánok azt ígérték, hogy amint frontunk csapatai megindulnak, tovább fokozzák tevékenységüket.

A győzelem előkészítéséből óriási részt vállaltak pártpolitikai munkásaink, élükön D. Sz. Leonov altábornaggyal, akit mindig a politikai munkás mintaképének tekintettem. A csapatoknál végzett munkájukat konkrét eszmei tartalommal töltötték meg, s ennek is köszönhető, hogy a hadművelet kezdetére a harcosokat és a parancsnokokat egyaránt fűtötte a vágy, hogy minél hamarabb lecsaphassanak az ellenségre. Aktív munkát végzett a harcokban kitűnt katonákból kiválogatott agitátorok hada is. Egyedül a 6. gárdahadseregben két és fél ezren voltak, akik közül 86 százalék volt párttag vagy komszomolista és 64 százalékuknak volt kitüntetése.

Birtokomban van Szafranovnak, a 210. gárda-lövészezred veterán katonájának egyik beszélgetésre készített jegyzete. Ezeket mondta el a fiatal katonáknak: „A harcban teljesen kitárulkozik az ember lelki-ereje. Ha meginogsz a harcban, véged van. Nekünk, lövészeknek,

3 Итого второй мировой войны. Сборник статей. М., 1957, с. 407. (Fordítás németből.)
4 *Jacobsen, H. A.—Rohwer, J.*: idézett mű, S. 455.

sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a tüzérségi tűz még csak a dolog fele, mindennek a koronája a kézitusa. Ez azt jelenti, hogy mi lövészek tesszük fel a koronát a harcra, és szilárdítjuk meg az elért sikert. Ezért kell kiválóan kezelnünk a fegyverünket, ezért kell bátor, merész és jól képzett harcosoknak lennünk. A kézitusa rövid ideig tart, és az kerül ki belőle győztesen, aki nemcsak a harc technikáját ismeri — tehát jól lő, jól kezeli a szuronyt, a kézigránátot, a gyalogsági ásót —, de akinek az idegei is erősebbek. A bátor ember mindig győz. A fasiszták félnek is a bátraktól, és a megfélemlített ellenség már fél győzelem."

A fiatal harcosok nagy figyelemmel hallgatták ezeket a keresetlen szavakat, és érezni lehetett, hogy az agitátorok szavai lelkük mélyéig hatolnak.

A támadás előtti napon valamennyi egységben, a csapatzászló jelenlétében rövid röpgyűlések zajlottak le. A harcosok felszólalásai izzó harci kedvről tanúskodtak. A leghatásosabb felszólalásokat később röplapokon terjesztették a hadosztályok személyi állománya között.

Élesen az emlékezetembe vésődött az a röpgyűlés, amelyen a 6. gárdahadsereg újoncai is részt vettek.

Mélységes együttérzéssel hallgatták a jelenlevők az egyik fiatal harcos felindulásról tanúskodó szavait:

— Saját szememmel láttam, hogyan temettek el a fasiszták élő felnőtteket és gyerekeket. Szörnyűség volt látni és hallani, ahogy rájuk szórták a földet. Életem végéig se tudom elfelejteni. De most van fegyverem. A haza azért adta a kezembe, hogy megtoroljam a fasiszta bitangokon az ártatlanok elpusztítását. És én könyörtelen bosszút fogok állni! Erre szólítalak fel mindannyiotokat, harcostársaim!

Utána Liszovoj szakaszvezető lépett a rögtönzött emelvényre.

— A szüleimet — apámat és anyámat — a fasiszták élve égették el máglyán — kezdte fájdalomtól remegő hangon —, húgomat megbecstelenítették, s utána lelőtték. A megkínzottak vére bosszúért kiált. Utolsó leheletemig a szörnyetegek feletti bosszú fog éltetni. Mindent megteszek, hogy a fasiszta banditák megérezzék, mennyire gyűlölöm őket. Csak azt kérem mindenkitől, tőletek, harcos, tiszthelyettes és tiszt elvtársak, hogy támogassátok az igazamat!

E felszólalások nyomán magasra csapott az ellenség iránti gyűlölet lángja.

Már az utolsó simításoknál tartottunk felkészülésünkben, amikor Vasziljevszkij hívott fel Moszkvából, és megkérdezett, mit szólnék hozzá, ha az 1. Balti és a 3. Belorusz Front csapatai egy-két nappal Rokosszovszkij csapatai előtt indítanák meg a támadást. Engem és I. D. Csernyahovszkijt teljesen kielégített ez a változat, mivel így bíz-

hattunk benne, hogy az áttörés első, legnehezebb napjaiban a távolsági bombázók lényegesen nagyobb erőkkel támogathatják csapatainkat. Így is történt. Vasziljevszkij utasítására rövidesen meg is jelent nálunk N. Sz. Szkripko tábornok, a távolsági bombázók parancsnokhelyettese, és vele egyeztettük, milyen feladatokat hajtanak végre a frontunkat támogató repülők a június 23-ra virradó éjszaka.

Elérkezett 1944. június 21-ének estéje. Emlékezetes dátum ez mindazok számára, akik végigélték a háborút! Akaratlanul is eszembe jutott, hogyan siettem pontosan három évvel azelőtt, este felé, a Kijevi Különleges Katonai Körzet törzsének hadműveleti osztályával együtt Tyernopolba, ahová már egy nappal előttünk elindult a körzet parancsnoksága és törzse. Akkor még nem tudtuk, hogy az ellenség — képletesen szólva — már a ravaszon tartja az ujját, hogy már csak néhány óra választ el bennünket a háborútól... Vajon tudják-e most a fasiszták, mit tervezünk holnapra? Mindent elkövettünk, nehogy megtudják. De főerőink támadása előtt kötelesek voltunk meggyőződni róla, sőt ellenőrizni az első állásokban levő fasiszta csapatok védelméről szerzett felderítési adatok helyességét. Ezért úgy terveztük, hogy június 22-én hajnalban harcfelderítést végzünk, mégpedig minden első lépcsőbeli hadosztálytól egy megerősített lövészzászlóaljnyi erővel. Jelentettem Vasziljevszkijnek, hogy készen állunk a harcfelderítésre, és kértem, engedélyezze, hogy hajnali 5 órakor kezdjük.

Június 22-én, alig kezdett pirkadni, amikor egy parancsnoki csoporttal a figyelőbe érkeztem, hogy innen irányítsam a kijelölt alegységek harcát. Még pára ült a tájon, a terepből alig lehetett valamit látni. De a látóhatáron már felbukkant a nap, s a könnyű pára lassan eloszlott. Öt órára már elég jól áttekinthettük a harcmezőt.

A türelmetlenül rám tekintgető N. M. Hlebnyikovhoz fordultam, és csendesen csak ennyit mondtam:

— Itt az ideje, kezdjük.

Pontban 5 órakor megdördültek tüzérségünk össztüzei. Az ágyúzás a tizenhatodik percben érte el tetőfokát. Csisztyakov és Beloborodov tábornok jelentette, hogy a zászlóaljak rohamra indultak.

Az ellenség csendben volt. Lehet, hogy sikerül meglepnünk, vagy talán ő tartogat valamilyen meglepetést számunkra? Ám a hitlerista védelem peremvonala felől rövidesen felkattogtak az első géppuskasorozatok, tüzelni kezdtek a hatcsövű aknavetők. A tüzelés egyre erősödött, s intenzitása alapján megállapítottuk, hogy az ellenség főerői korábbi helyükön vannak.

Megvallom, akkoriban a fronttörzsben és a csapatoknál sokan ellenezték, hogy az előrevetett zászlóaljakkal az általános támadás előtt harcfelderítést végezzünk. Még olyan vélemény is elhangzott, hogy a

meginduló harctevékenység felfedheti a védők előtt terveinket. Én mélységesen meg voltam győződve az ellenkezőjéről, de ezek a viták távolról sem hatottak rám valami megnyugtatóan, ezért is sóhajtottam fel olyan megkönnyebbülten, amikor egy óra múltán a telefonkagylóban a 6. gárdahadsereg parancsnokának hangját meghallottam:

— Parancsnok elvtárs, jelentem! Rucskin tábornok[5] harcosai betörtek a peremvonalba és három támpont területén harcban állnak a fasisztákkal. Foglyokat is ejtettünk.

Az első foglyokat rövidesen be is hozták a figyelőbe. Kihallgatásuk igazolta az ellenség csoportosításáról és védelmi terepszakaszairól rendelkezésünkre álló adatokat. A foglyok kijelentették, hogy a tüzérségi előkészítésről és zászlóaljaink azt követő rohamáról azt hitték, hogy a szovjet csapatok általános támadást indítottak.

Tíz perc múlva Beloborodov tábornok jelentette, hogy N. A. Vasziljev tábornok 1. lövészhadtestének a zászlóaljai az ő szakaszán is elfoglalták az ellenség első árkát.

Reggel 8 órára a hitleristák magukhoz tértek. Figyelőnkben állandóan csengtek a telefonok. Hol az egyik, hol a másik hadseregparancsnok jelentette, hogy az ellenség harcászati tartalékai ellenlökéseket indítottak. Heves tűzpárbaj alakult ki az első védőállás birtoklásáért, s helyenként elkeseredett kézitusákra is sor került.

Az áttörési szakasz jobb szárnyán az ellenséget sikerült visszaszorítanunk. Ekkor a rendíthetetlen nyugalmú Arhip Ivanovics Rucskin, a 22. gárda-lövészhadtest parancsnoka, látva, hogy az ellenséges védelem komoly mértékben megrendült, főerőiből merészen friss zászlóaljakat vetett harcba. Ez teljessé tette a sikert, a fasiszták rendezetlen visszavonulásba kezdtek. Az őket üldöző zászlóaljak 4—7 kilométer mélyen ékelődtek be az ellenség védelmébe. Több helyen sikerült áttörniük az ellenséges védelem első védőövét.

A. N. Jermakov és N. A. Vasziljev tábornokok 23. gárda- és 1. lövészhadtestének szakaszain a harc estére az első állás területén elült.

Alkonyodott. Az ellenség ellenállása nem csökkent, tüzével, de ellenlökéseivel is igyekezett visszavetni alegységeinket. Megértettük, hogy az ellenség feltehetően főerőinek a mélységi állásokba való visszavonását igyekszik e tevékenységével biztosítani. Ennek megakadályozására éjszakai harcra kiképzett alegységeket irányítottunk előre, amelyek reggelig pillanatnyi nyugtot sem hagytak az ellenségnek, harcrendjeit ugyancsak szakadatlanul támadták Po—2 éjszakai bombázóink is.

5 A 22. gárda-lövészhadtest parancsnoka.

Június 23-án hajnalban A. A. Hlebov ezredes felderítőfőnök jelentette, hogy a fasiszta katonák egyes áttörési szakaszokon kezdik elhagyni állásaikat. Választás elé kerültünk: vajon megkezdjük-e előre megtervezett tüzérségi előkészítésünket, vagy pedig az ellenség megingását felhasználva csapjunk le rá minden erőnkkel, miközben a tüzérség és a légierő tömeges tüzével támogatjuk az előretörőket.

A helyzet értékelése után, hajnali 4 órakor arra az elhatározásra jutottunk, hogy csak azokon a terepszakaszokon hajtunk végre tüzérségi előkészítést, amelyeken az ellenséges védelem nem ingott meg, viszont, ahol csapataink már betörtek az ellenség harcrendjébe, nem vesztegetjük időnket, hanem a tüzérség és a csatarepülők támogatásával nyomban megindítjuk a rohamot.

Hajnali 6 órakor I. M. Csisztyakov tábornok jelentette, hogy 22. és 23. gárda-lövészhadteste tüzérségi és csatarepülő támogatással rohamra indult.

Egy órával később A. P. Beloborodov tábornok hívott fel.

— Vasziljev és Ljuhtyikov erőteljes légi és tüzérségi előkészítés után megkezdte rohamát és sikeresen nyomul előre.

A beérkezett jelentésekből ítélve e szakaszon a harcnak Szirotyino vasútállomás körzetében kellett eldőlnie, ez képezte az egész védelem gerincét. Csisztyakov tábornok jelentéséből megértettem, hogy e körzetben heves összecsapás folyik. Ivan Mihajlovics ugyanis szűkszavúan csak ennyit mondott:

— Jermakov egységei rohamoznak, parancsnok elvtárs!

Tapasztalatból tudtam: ez annyit jelent, hogy egyelőre a csapatoknak még nem sikerült betörniük Szirotyinóba.

Később Csisztyakov hangja már vidámabban csengett, jelentései is konkrétabbak és részletesebbek lettek:

— Bakszov jelentette, hogy Sljapin őrnagy[6] az ezredével betört Szirotyinóba. Az első rést Zajcev főhadnagy, állomáshoz kijutott zászlóalja ütötte. A jég megtört!

Csisztyakov tábornok három órával később már azt jelentette, hogy az áttörési szakasz közepén az ellenség legfontosabb ellenállási gócát, Szirotyinót a 43. hadsereg jobbszárny-hadosztályaitól támogatott 23. lövészhadtest egységei elfoglalták. Jelentette továbbá, hogy Rucskinnál is rendben haladnak a dolgok. Az 51. hadosztály, amelyet az ellenség szívós ellenlökéseivel Rovnoje község körzetében feltartóztatott, éppen most törte meg az ellenség ellenállását, és lendületesen tör előre délnyugat felé.

6 Bakszov — a 67. gárda-lövészhadosztály parancsnoka, Sljapin — e hadosztály 196. gárda-lövészezredének parancsnoka.

— Hát úgy látszik, minden a terv szerint alakul — tört ki az öröm V. V. Kuraszov tábornokból.

De még távolról sem nyugodhattunk meg. A hitleristák ellenállása a Polockot Vityebszkkel összekötő vasútvonalhoz és műúthoz közeledő csapatainkkal szemben egyre fokozódott. Csapataink előrehaladása lelassult. Minden falucskáért, minden magaslatért, minden talpalatnyi földért keményen meg kellett küzdenünk.

A felderítőfőnök jelentette, hogy jelentős, megközelítően egy gyaloghadosztálynyi ellenséges erő közeledik Polock felől. Nem volt nehéz kitalálni, hogy az ellenség a második védelmi terepszakasz megtartása érdekében irányítja ide tartalékait. Ezt meg kellett akadályoznunk.

Parancsot adtam a frontközvetlen légierő parancsnokának és a tüzérparancsnoknak, hogy teljes erővel fokozzák a második védőövben berendezkedett ellenségre mért csapásaikat, s egyidejűleg utasítást adtam, hogy az áttörésbe való bevetéshez indítsák el V. V. Butkov altábornagy 1. harckocsihadtestét.

A támadó egységek parancsnokainak és harcosainak alaposan megmagyaráztuk, mekkora jelentősége van az egész hadművelet kimenetele szempontjából a második védőöv gyors áttörésének. Az alegységekben röplapokat osztottunk ki, amelyek tájékoztatták a harcosokat, hogy a fasiszták minden eszközzel meg akarják tartani a Vityebszk—Polock vasutat és műutat, hogy ezeken szállíthassák el élőerejüket és technikai eszközeiket. Meg kell akadályoznunk elvonulásukat, el kell vágnunk az ellenség visszavonulási útjait. Ezeknek a közléseknek óriási mozgósító hatása volt. A katonák lendületesen, bátran harcoltak tovább.

A leghevesebb összecsapás az egyik ellenséges támpont, Sumilino birtokáért bontakozott ki. Akárcsak Szirotyino bevételénél, az ellenséget itt is a szó szoros értelmében megbénította J. P. Bazsanov tábornok rakéta-tüzérezredeinek pontosan irányzott tüze.[7]

M. M. Skurin ezredes 179. lövészhadosztályának és M. I. Kucserjavenko tábornok 306. lövészhadosztályának az egységei a tüzérség támogatásával három oldalról rohamozták meg az ellenséges védelemnek ezt az erős támpontját. A fasiszták azonban szívósan védekeztek.

A hitleristák védelmében az első rés 935. lövészezredünk szakaszán keletkezett, bár a Sumilinóra kelet felől támadó alegységei első rohamát az ellenség visszaverte. Ekkor azonban az ezredtüzérség kezelői

7 A front sorozatvető egységei hadműveleti csoportjának főnoke. A háború utáni években (1965 óta) tuzérmarsall.

kézi erővel vontatták lövegeiket közvetlenül a gyalogság harcrendjeibe, és közvetlen irányzással tüzeltek az ellenséges fa-földerődökre. Az ellenséges tűz azonnal alábbhagyott. És éppen ebben a pillanatban jelent meg az ellenség hátában levő egyik legmagasabb épületen egy vörös zászló, amelyet vígan meglobogtatott a szél. A harcosok mintegy vezényszóra ugrottak talpra, és „hurrá" kiáltással előrevetették magukat. Most már semmi sem állíthatta meg őket.

A harc befejezése után derült ki, hogy Szahatov szakaszvezető vezetésével a harcosok egy kisebb csoportja szivárgott be észrevétlenül Sumilinóba. A bátor parancsnok felmászott a háztetőre és ő kötözte a kéményhez a lobogót. A fasiszták soraiban óriási pánik tört ki, mert azt hitték, hogy a mieink már mögöttük vannak.

Katonáink mindenütt önfeláldozással és ügyesen harcoltak. Az 1. lövészhadtesttől délre, a 60. lövészhadtest egységei lendületes rohammal verték ki a fasisztákat Hotyilovo és Dvoriscse községekből, s átvágták a Vityebszk—Polock vasútvonalat. Így az ellenség már a második védőövben sem állta tovább a heves rohamokat, pánikszerűen vonult vissza a Nyugati-Dvinához. A hitleristákat csatarepülőink vették a levegőből üldözőbe.

A 6. gárda- és a 43. hadsereg csapatai az ellenség üldözése közben 15—18 kilométer mélyen nyomultak előre a főcsapás irányában a támadás első napján, és teljes harcászati mélységében áttörték az ellenséges védelmet. Az itt védő német 36. és 252. gyaloghadosztályok egységei elpusztultak. Igen sok foglyot ejtettünk, 66 löveget, 6 páncélost és 12 raktárt zsákmányoltunk. A fasiszták 11 repülőgépet vesztettek. Az első nap eredményei méltán örvendeztettek meg bennünket.

Most a Nyugati-Dvina volt soron. Ez a folyó Polocktól délre jelentős vízi akadályt képezett. Előrevetett egységeink már csak 18—20 kilométerre voltak a folyótól. Kuraszov, Hlebnyikov, Papivin és Szkornyakov tábornokokkal a harcállásponton együtt törtük a fejünket azon, hogyan előzhetnénk meg a hitleristákat a Nyugati-Dvinához való kijutásban. Volt is min töprengenünk. N. P. Dagajev vezérőrnagy a légihadsereg törzsfőnöke röviddel előbb jelentette, hogy a repülők számos ellenséges oszlop mozgását észlelték a folyó felé, délnyugati irányból. Ezek és a visszavonuló fasiszta egységek hosszú ideig fel tudták volna tartóztatni lendületesen támadó csapatainkat, különösen, ha sikerül tőlünk elszakadniuk és átkelniük a folyón.

Valaki javasolta, hogy gyorsítsuk meg Butkov tábornok harckocsihadtestének a bevetését.

— Hol járnak jelenleg az élegységei? — kérdeztem a törzsfőnöktől.

— Butkov előrevetett osztagai a lövészhadosztályok harcrendjeiben vannak — vágta rá habozás nélkül V. V. Kuraszov tábornok —, fő-

erői azonban lemaradtak. Fjodor Nyikolajevics — intett fejével Bobkov tábornok a mellette álló hadműveleti csoportfőnök felé — jelenti, hogy a kerekes járművek alig tudnak átvergődni a sártengeren. Még a harckocsik is nehezen jutnak előre.

Rövid fontolgatás után úgy döntöttünk, hogy nem lenne célszerű most bevetni a hadtestet. Ehhez az amúgy is kevés útból kellene néhányat a számára felszabadítanunk, ez pedig azonnal lefékezné az eredményesen támadó lövészhadosztályok előrenyomulását, és késleltetné az átkelőeszközök előrehozását. Azonkívül semmit nem nyernénk a harckocsiegységeknek a folyóhoz való kijutásával, hiszen a lövészek beérkezése előtt amúgy sem tudják kierőszakolni az átkelést. Minden követ meg kell tehát mozgatnunk annak érdekében, hogy a lövész-magasabbegységek előnyomulása meggyorsuljon, az éjszaka folyamán se álljanak meg. Amint aztán hídfőt foglalnak a Nyugati-Dvinán, megkezdhetjük a harckocsihadtest átszállítását.

Beloborodov és Csisztyakov tábornokoknak nyomban parancsot adtunk: a lövész-magasabbegységek előrevetett egységei az éjszaka folytassák támadásukat, és június 24-én hajnalra foglaljanak el hídfőket a Nyugati-Dvina túlsó partján. Mivel tisztában voltam vele, mekkora zűrzavar uralkodik jelenleg az utakon, felhívtam a hadseregparancsnokok figyelmét, hogy személyesen ellenőrizzék, hogy az átkelőeszközök idejében a folyóhoz érkezzenek.

Egész éjszaka nem hunytuk le a szemünket. Mindenfelől riasztó hírek érkeztek: a koromsötétben az utakon forgalmi dugók keletkeztek, a gépkocsik elakadtak a kátyúkban, a súlyos átkelőeszközöket a szó szoros értelmében kézi erővel kellett kivontatni a sárból. Ráadásul útközben sűrűn bukkantak visszavonuló hitlerista csoportokra, s azokat is fel kellett számolniuk.

Ez volt az a pillanat, amikor különös élességgel világosodott meg előttem, mennyire szükség volna a szervezetszerű közúti-komendánsezredekre. Ugyanis a front alárendeltségébe tartozó közúti üzemeltető egységek nem bizonyultak elegendőnek, s ezért a forgalomszabályozást sok esetben a hadseregek által vezényelt harcoló egységek látták el. Amint azonban magasabbegységeik áthaladása befejeződött, a forgalomszabályozást végző alegységeket bevonták, s azok sajátjaik után igyekeztek. Hogy hogyan vonulnak majd az úton azok, akik majd ezután érkeznek, már nem érdekelte őket. Ha azonban megfelelő mennyiségű közúti-komendánsegységünk lenne, ezek szabályozhatnák az egész csoportosítás forgalmát és kétségkívül nagyobb rendet tartanának. Mivel azonban kevés ilyen egységünk volt, kénytelenek voltunk megkövetelni, hogy a hadseregparancsnokok jelöljenek ki forgalomszabályozókat a saját egységeikből.

Június 24-én 12 órakor Ivan Mihajlovics Csisztyakov örömmel jelentette:

— Jermakov tábornok[8] sasai már a Nyugati-Dvinából meregetik a vizet.

— Nagyszerű! — feleltem. — És hídfőt sikerült már elfoglalniuk?

— Sikerült, parancsnok elvtárs! Nem veszett kárba az a sok munka, amelyet végeztünk.

Így volt, a front csapatai igen alaposan felkészültek a folyóátkeléshez. Nemcsak a szervezetszerű, hanem szükségeszközökön is megtanulták, hogyan kell leküzdeni a vízi akadályokat. És íme, annak ellenére, hogy az átkelőeszközök és a tüzérek leragadtak valahol a Nyugati-Dvinához vezető utakon, az alegységek haladéktalanul megkezdték az erőszakos átkelést. Az átkelést elsőnek A. I. Bakszov vezérőrnagy 67. gárda-lövészhadosztályának tanzászlóalja kezdte meg.

I. P. Ukradizsenko százados zászlóaljparancsnok az átkelésre legalkalmasabb helyeket az erdőben megbújt helyi lakosoktól tudakolta meg, akik segítettek a harcosokat ladikokon és tutajokon átszállítani is.

Elsőként egy kommunistákból és komszomolistákból álló bátor csoport lépett a túlsó partra, Ulla helységtől 10 kilométerre délkeletre. Verbickij, Kotlar főhadnagyok és Alekszandrov hadnagy vezették őket. Geraszimenko, Trifonov, Hmelnyickij és Ivanyisko géppuskásoknak sikerült géppuskáikat épségben átvinni a folyón, mégpedig úgy, hogy azokat maguk összetákolta tutajokra állították, majd az ellenség tüzében átúszták a Nyugati-Dvinát és maguk után húzták a tutajokat. A géppuskások segítségével a csoport elhárította az ellenség ellenlökését és tüzével biztosította az alegység átkelését. A tanzászlóalj egy órával később már teljes egészében a túlsó parton volt.

Ismétlem, a kommunisták és komszomolisták voltak a lelke az átkelést ilyen ragyogóan végrehajtó csoportnak. Ennek ékes bizonysága, hogy az e zászlóaljból a Szovjetunió Hőse címre felterjesztett tizenhat harcosból tíz kommunista, a többi pedig komszomolista volt.

Csisztyakov jelentette, hogy I. P. Szivakov tábornok 71. gárdahadosztálya is sikerrel kezdte meg az átkelést. Szivagyi őrnagy 212. gárda-lövészezredének előrevetett alegységei szükségeszközökön átkeltek a Nyugati-Dvinán, és Ruj község körzetében egy hídfőt foglaltak el. Itt Vlagyimir Dolgov hadnagy, szakaszparancsnok tűnt ki, aki egy saját készítésű tutajra tett golyószórót maga előtt tolva elsőnek úszott ki a partra. A fasiszta géppisztolyosok szakadatlanul lőtték őt. A hadnagy megsebesült a karján, de összeszedte maradék erejét, golyószórójával

8 A 23. gárda-lövészhadtest parancsnoka.

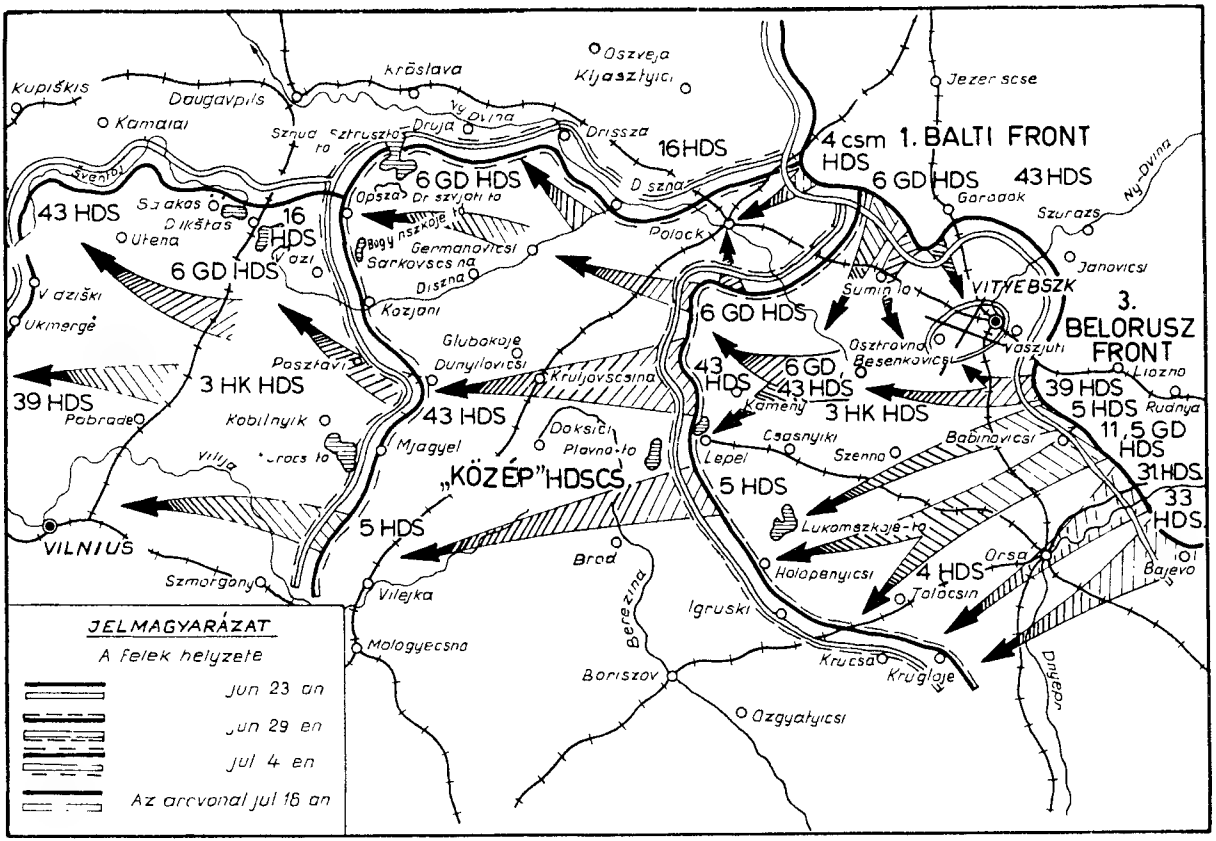

A HARCTEVÉKENYSÉGEK MENETE A VITYEBSZK—ORSAI ÉS A POLOCKI IRÁNYOKBAN 1944. JÚNIUS 23—JÚLIUS 16. KÖZÖTT

a partra szökkent és pontos, célzott tüzet nyitott. A tiszt hátrálásra kényszerítette az ellenséges géppisztolyosokat, biztosította elvtársai átkelését, majd rohamra vitte őket. A fasisztákat visszavetették. A már két sebből vérző Dolgov az egyik ellenlökés alkalmával halálos sebet kapott. Ekkorra azonban már az ezred zöme is átkelt a hídfőbe. Parancsot adtam, hogy az elesett hadnagyot halála után terjesszék fel a Szovjetunió Hőse címre.

Csisztyakov tábornoknak melegen gratuláltam a sikeres kezdethez, s utasítottam, gyorsítsa meg az erőszakos átkelést a Nyugati-Dvinán, mielőtt még az ellenség felocsúdik. A hadseregparancsnok jelentette, hogy erre már kiadta a szükséges utasításokat: a part menti falvakban folyamatban van a ladikok összeszedése, hordókból és gerendákból már állítják össze a tutajokat. Jelentette továbbá, hogy Rucskin tábornok magasabbegységei (22. gárda-lövészhadtest) sikerrel nyomulnak előre a polocki irányban, Fegyunykin tábornok főerői (103. lövészhadtest) azonban kisebb összecsapásokba bonyolódtak a visszavonuló ellenséggel az Ullától északkeletre elterülő mocsaras erdőkben, ezért utasította a hadtestparancsnokot, hogy ne vesztegesse idejét az erdei csatározásokkal, hanem haladéktalanul törjön át a Nyugati-Dvinához és foglaljon hídfőt Ulla körzetében. A beszélgetés végén Csisztyakov közölte, hogy haladéktalanul az átkelés színhelyére megy, a törzsfőnököt, V. A. Penykovszkij tábornokot pedig a 103. lövészhadtesthez irányítja, hogy segítsen azt mielőbb a folyóhoz irányítani. Igen nagyra becsültem ezt a rendkívül erélyes tábornokot, ezért valamivel nyugodtabban tekintettem a 103. lövészhadtest további tevékenysége elé.

Aggodalmaim azonban nem szűntek meg teljesen. Erre meg is volt az alapom. Hiszen ez volt az a mozzanat, amelyben el kell dőlnie a hadművelet sorsának. Már utaltam rá, hogy amennyiben nem tudunk elég gyorsan átkelni a Nyugati-Dvinán, az ellenség szilárdan megkapaszkodhat a folyó mentén. Ez pedig veszélyes következményekkel járhat. Az 1. Balti Front csapatainak késlekedése súlyos helyzetbe hozhatja a 3. Belorusz Front csapatait, amelyek sikeresen támadtak Minszktől északra — az 1. Belorusz Front csapataival találkozó irányban — azzal a céllal, hogy bekerítsék a belorusz fővárostól keletre védő 4. német hadsereg főerőit.

Miután tájékozódtam, hogyan állnak a dolgok a 6. gárdahadseregnél, figyelmemet a bal szárnyon harcoló 43. hadseregre összpontosítottam, amelynek 1. és 60. hadteste sikeresen fejlesztette tovább Vityebszk átkarolására irányuló támadását. A legfrissebb adatok szerint e hadsereg csapatai Besenkovicsitől északkeletre már a Nyugati-Dvinához közeledtek. A. P. Beloborodov tábornokkal nem sikerült kap-

csolatot teremtenem, mert a 60. lövészhadtesthez ment, hogy a helyszínen ellenőrizze a menetből történő átkelést. F. F. Maszlennyikov vezérőrnagy, törzsfőnökön keresztül azt üzentem a hadseregparancsnoknak, hogy várom haladéktalan jelentését az átkelés lefolyásáról.

Ekkor Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja hívott fel. A csapatok helyzetéről szóló beszámolóm meghallgatása után a következőket ajánlotta figyelmembe:

— Ne feledje, Ivan Hrisztoforovics, most mindennél fontosabb, hogy Beloborodov tábornok jobbszárny-magasabbegységei mielőbb átkeljenek a Nyugati-Dvinán. Ettől függ a vityebszki csoportosítás bekerítésének a sorsa. Ljudnyikov tábornok[9] magasabbegységei délkelet felől már megkerülték Vityebszket és lendületesen törnek előre Gnyezgyilovicsi felé. Vannak olyan értesüléseink, hogy a fasiszta parancsnokság már két ízben kérte Hitlert, engedélyezze a visszavonulást a vityebszki zsákból, mielőtt a szovjet csapatok bekötnék annak száját. De e csoportosítás sorsát nem Hitlernek, hanem nekünk kell eldöntenünk. A fasisztákat semmilyen körülmények között se szabad kiengednünk. Ez pedig Beloborodov elvtárs tevékenységének gyorsaságán múlik. Adjon neki segítséget és igyekezzen elérni, hogy Beloborodov csapatai legkésőbb holnap estére ne csak a túlsó parton legyenek, hanem egyesüljenek is Ljudnyikov csapataival.

A Vasziljevszkijjel folytatott beszélgetés után sikerült végre kapcsolatot teremtenem a 43. hadsereg parancsnokával. Beloborodov tábornok jelentette, hogy a támadás sikerrel folyik tovább: az 1. és 60. lövészhadtest élegységei Besenkovicsitől északkeletre áttörtek a folyóhoz, és menetből megkezdték az átkelést annak ellenére, hogy a tüzérség és a nehéz átkelőeszközök lemaradtak. Ugyanakkor N. B. Ibjanszkij tábornok 92. lövészhadtestének egységei betörtek Vityebszk északnyugati külvárosába.

Tájékoztattam a hadseregparancsnokot a Vasziljevszkijjel folytatott beszélgetés lényegéről és figyelmeztettem, hogy másnap délelőtt minden körülmények között egyesülnie kell a 39. hadsereg csapataival, s be kell zárniuk a vityebszki csoportosítás körüli bekerítés gyűrűjét. Megígértem neki, hogy tüzérségének átmeneti hiányát egyelőre azzal ellensúlyozom, hogy a repülők zömét az ő hadserege támogatására irányítom. A hadseregparancsnok biztosított, hogy csapatai másnapra feltétlenül Gnyezgyilovicsi körzetében lesznek és egyesülnek a 39. hadsereggel.

Alkonyatig feszült figyelemmel kísértük a Besenkovicsitől északra és északkeletre megkezdődött átkelés alakulását. E térségben a 67.

9 A 3. Belorusz Front 39. hadseregének parancsnoka.

gárda-lövészhadosztály tanzászlóalja után — amelyről már szóltam — a 201. gárda-lövészezred is a folyóhoz érkezett G. A. Inozemcev alezredes parancsnoksága alatt. Az ezred is ragyogóan oldotta meg az átkelési feladatát. Elsőként Prohorov százados felderítői és a Turusev főhadnagy parancsnoksága alatt harcoló alegység ért a túlpartra. I. P. Szivakov vezérőrnagy 71. gárda-lövészhadosztályának egységei is lendületesen váltottak partot a Nyugati-Dvinán. A hídfő megerősítéséhez hozzájárult az is, hogy Ljascsenko őrnagy páncéltörő osztálya, majd rövidesen Szadovszkij ezredes 34. gárda-harckocsidandárának harckocsijai is gyorsan át tudtak kelni. A tüzérek és harckocsik fogták azután fel az ellenség első páncélos ellenlökéseit.

A 23. gárda-lövészhadtest hadosztályai által elfoglalt hídfőt annak ellenére is sikerült megtartani, sőt kiszélesíteni, hogy az ellenség szüntelen ellenlökésekkel igyekezett csapatainkat a folyóba szorítani. Hogy mennyire elkeseredetten álltak ellen a hitleristák, a 67. gárda-lövészhadosztály 199. gárda-lövészezredének a harcai is bizonyítják. Ez az egység csupán június 25-én a páncélosokkal támogatott ellenséges gyalogság tíz ellenlökését hárította el. A tüzérek mellett a lövészek is bekapcsolódtak az ellenséges páncélosokkal vívott párbajba. Különösen Kurzanov főhadnagy, a 71. gárda-lövészhadosztály 219. gárda-lövészezredének egyik századparancsnoka tűnt ki. Két ellenséges páncélost és egy rohamlöveget semmisített meg. Sok nagyszerű hőstett született a Nyugati-Dvina bal partján folyó heves harcokban.

Ugyanezen a napon foglaltak el hídfőt a Nyugati-Dvina bal partján I. P. Beljajev vezérőrnagy 270. lövészhadosztályának egységei (Ullától északra), Malije Scsotki község körzetében pedig A. J. Hvosztov vezérőrnagy 51. lövészhadosztályának ezredei.

A fasiszták egyre fokozódó ellenállást tanúsítottak a Nyugati-Dvina menti terepszakaszon. Hlebov ezredes, a front felderítőfőnöke június 25-én reggel jelentette, hogy csapataink arcvonala előtt egy új hitlerista gyaloghadosztályt észleltek, amely korábban a 2. Balti Front előtt fejtett ki tevékenységet.

De nem mindegyik hadosztályunknak sikerült ezen a napon hídfőt elfoglalni. Különösen kellemetlenül érintett régi harcostársam, I. F. Fegyunykin tábornok egyik hadosztályának a balsikeréről szóló hír. Bár a hadosztály egységei áttörtek a folyóhoz, menetből nem tudtak átkelni rajta, s a fasiszták időt nyertek védelmük megszervezéséhez.

Sürgős intézkedéseket kellett tennünk, hogy Ulla körzetében meggyorsítsuk a Nyugati-Dvina leküzdését. Parancsot adtam Csisztyakov tábornoknak, hogy vonja előre a folyóhoz tüzérségét és szervezetszerű átkelőeszközeit. Továbbá, hogy a hadosztályok tűztámogatása érdeké-

ben tüzérsége egy részét, a főhadiszállás tartalékából kapott 46. légvédelmi tüzérhadosztály részeivel együtt, alkalmazza közvetlen irányzásra és készíttessen minél több tutajt.

Alig fejeztem be a beszélgetést Csisztyakovval, amikor a 43. hadsereg parancsnoka hívott fel. Beloborodov tábornok fiatalos csengésű hangjának vidám árnyalatából kitaláltam: minden rendben. Valóban jelentette, hogy hadseregének mindkét támadó hadteste sikerrel partot váltott a Nyugati-Dvinán a Vjazsici és Gnyezgyilovicsi közötti arcvonalon.

V. V. Turantajev ezredes, a 43. hadseregtörzs hadműveleti osztályvezetője, aki az átkelés körzetében tartózkodott, s maga is igen bátor tiszt hírében állt, a hadsereg-harcálláspontra visszatérve az elismerés hangján beszélt azoknak a harcosoknak és parancsnokoknak a rendkívüli bátorságáról, akik az ellenség pergőtüzében kezdték meg az átkelést.

Elmondta, hogy a 179. és 306. lövészhadosztály Besenkovicsitől északkeletre 13 kilométerre kelt át a folyón és foglalt el hídfőt. Különösen a 306. lövészhadosztály Guszev százados parancsnoksága alatt harcoló felderítő századának katonái tüntették ki magukat. A túlsó partra Lado Sarinsajevics Davidov parancsnoksága alatt kelt át a harcosok egy csoportja. A felderítők lendületesen kapaszkodtak fel a partra és megrohamozták Saripino községet, amelyben egy német ezredtörzs települt. Miután a harcosok több tucatnyi fasisztát elpusztítottak, megszervezték a védelmet, visszaverték a hitleristák megannyi rohamát és biztosították a felderítő század s a hadosztály élzászlóaljainak az átkelését.

Beloborodov tábornok csapatainak sikere nagyon megörvendeztetett bennünket. Most már a mi csapatainkat a szomszéd front 39. hadseregétől mindössze tíz kilométer választotta el, s már csupán a zsák száját kellett bekötni, hogy bentrekedjen a fasiszták vityebszki csoportosítása.

Győzelem volt ez a javából. A vityebszki katlanban rekedt a németek 3. páncéloshadseregének több mint öt hadosztálya és számtalan önálló egysége s alegysége. Az e katlanba szorult fasiszta katonák száma, becsléseink szerint, meghaladta az 50 ezret. A 43. hadsereg 92. lövészhadtestének egységei pedig miután betörtek Vityebszkbe, a város északnyugati részét már teljesen megtisztították az ellenségtől.

A 43. hadsereg kilenc hadosztálya közül tehát hetet foglalt le a bekerített ellenséges csoportosítással vívott harc. A bekerítés külső arcvonalán, nyugati irányban pedig csak az 1. lövészhadtest 306. és 357. lövészhadosztálya támadott a hadsereg gyorscsoportjával (a 10. és 39. gárda-harckocsidandárral) együttműködésben.

A hitleristák vityebszki csoportosításának napjai kétségtelenül meg voltak számlálva. Csak két választása maradt: vagy megadja magát és fogságba esik, vagy teljesen megsemmisül. Így hát azt a parancsot adtam Beloborodov tábornoknak, hogy hadserege magasabbegységeinek és egységeinek csupán egy részét hagyja hátra a bekerített fasiszta csapatok felszámolásában való részvételre, főerőivel pedig Lepel irányába fejlessze tovább az elért sikert. Vasziljevszkij, a főhadiszállás képviselője azzal az utasítással hagyta jóvá ezt az elhatározásomat, hogy a nyugati irányú támadást a front csapásmérő csoportosításának főerőivel folytassuk, nehogy az ellenségnek módja legyen a mélységből előrevont tartalékok felhasználásával szilárd védelmet kiépíteni a Polock, Lepel vonalában levő tavakra és ingoványos patakra támaszkodva.

Június 25-én estére végleg eldőlt a Nyugati-Dvina birtoklásáért vívott harcok sorsa. A 6. gárdahadsereg nemcsak megvédte elfoglalt hídfőjét, hanem a második lépcsőbeli 2. gárda-lövészhadtest erői egy részének ütközetbe vetésével 20 kilométer szélességűre és 10 kilométer mélyre bővítette azt. Felszabadult Besenkovicsi, a Nyugati-Dvina bal partján elterülő nagy település is.

A támadás első három napjának eredményei alapján levonhattuk a következtetést, hogy frontunk csapatai az ellenségre a legsebezhetőbb pontján csaptak le, ráadásul a csapás váratlanul is érte. Igyekezetünk tehát nem veszett kárba. Ezt később K. Tippelskirch hitlerista tábornok is igazolta. Az 1944 nyarán Belorussziában lezajlott eseményekre emlékezve írja: „Különösen a Vityebszktől északnyugatra megindult támadás ért bennünket kellemetlenül, mivel az arcvonal többi szakaszán mért csapásoktól eltérően teljesen váratlan volt, és a hadműveleti szempontból fontos irány egyik rendkívül gyengén védett arcvonalszakaszára zúdult."[10]

A főhadiszállás igen nagy jelentőséget tulajdonított a Nyugati-Dvináért folyó harcok eredményének. Sztálin legfelsőbb főparancsnok kétszer is felhívott, hogy megtudakolja, hogyan alakul a folyón való átkelés.

Amikor jelentettem, hogy már két lövészhadosztályunk és a harckocsihadtestünk egy része is a Nyugati-Dvina túlsó partján harcol, Sztálin az őt jellemző szűkszavúsággal csak ennyit mondott:

— Helyes, csak így tovább! Köszönöm.

Megértettem, hogy a legfelsőbb főparancsnok elégedett támadásunk eredményeivel.

10 *Типпельскирх, К.:* История второй мировой войны, с. 443.

Másnap Moszkva Vityebszk felszabadítói, köztük a mi frontunk csapatai előtt tisztelgett. Ez volt az első alkalom 1944-ben, hogy az 1. Balti Front csapatai tiszteletére díszössztüzet lőttek, s a hír valamennyiünket lelkesedéssel töltött el.

Ezen az ünnepszámba menő napon Vasziljevszkij marsall meleg szívvel köszöntött engem és harcostársaimat a kivívott sikerek elismeréséül. Elhatároztam, hogy ezt az alkalmat ragadom meg arra, hogy egyetértését kérjem a legkiválóbb harcosok, tiszthelyettesek, tisztek és tábornokok kormánykitüntetésre történő felterjesztéséhez. Alighogy e témára fordítottam a szót, máris meghallottam a kagylóban Alekszandr Mihajlovics meleg hangú válaszát:

— Kedves Ivan Hrisztoforovics, az ön frontjának csapatai minden várakozásunkat felülmúlva olyan ragyogóan birkóztak meg az ellenséges védelem áttörésével és a Nyugati-Dvinán való átkeléssel, hogy a legfelsőbb főparancsnok minden bizonnyal kedvezően fogadja majd a front haditanácsának felterjesztéseit. A magam részéről szívesen támogatom javaslatait. Talán nem ártana egyúttal olyan kérelmet is Sztálin elé terjeszteni, hogy léptesse elő a front vezető kádereit.

A haditanács nevében köszönetet mondtam a főhadiszállás képviselőjének, hogy ilyen elismeréssel nyilatkozott a front csapatainak harci érdemeiről.

A különböző szintű parancsnokságok, politikai és személyügyi szervek közel egyhetes munkája nyomán két fontos okmány született, amelyekkel Vasziljevszkij marsall is egyetértett: az egyikben a front 146 katonáját — köztük I. M. Csisztyakov és A. P. Beloborodov hadseregparancsnokot — a Szovjetunió Hőse címre terjesztettük fel, a másikban pedig V. V. Kuraszov, N. M. Hlebnyikov, I. M. Csisztyakov és N. F. Papivin vezérezredessé történő előléptetését javasoltuk a legfelsőbb főparancsnoknak.

De folytassuk a támadás további alakulásának ismertetését.

A frontparancsnokság a hadművelet menetében bekövetkezett fordulattal összhangban meghatározta a hadseregek további feladatait. Eszerint a 4. csapásmérő hadsereg feladata lett, hogy a 6. gárdahadsereg sikerét kihasználva, Polockot északról átkarolva támadjon, a 6. gárdahadsereg pedig feladatául kapta, hogy a 4. csapásmérő hadsereggel együttműködve kerítse be és semmisítse meg az ellenség polocki csoportosítását, erői többi részével pedig Daugavpils irányába fejlessze tovább támadását. A 43. hadsereg főerőit, mint már említettem, Lepel ellen irányítottuk, s ennek felszabadítása érdekében Beloborodov tábornok parancsot kapott egy hadsereg-gyorscsoport szervezésére. Elhatározásunk értelmében az 1. harckocsihadtestnek azokat az egységeit, amelyek már megkezdték az átkelést az elfoglalt hídfőbe, az eredeti

tervtől eltérően nem Lepel felé, hanem Kameny, majd Usacsi terepszakaszára, vagyis északnyugatra irányították a Polock—Malogyecsno vasútvonal átvágására. Ezt a döntést Vasziljevszkij jóváhagyta.

A következő napokban a front csapatai a légierő támogatásával sikerrel fejlesztették tovább támadásukat a polocki és a švenčionisi irányban.

A 43. és 39. hadsereg egységeinek mindössze 48 órára volt szükségük a Vityebszk körzetében bekerített ellenség felszámolásához. A hitleristák június 27-én letették a fegyvert. A fasiszták 20 000 halottat vesztettek és 10 000-en estek fogságba. És bár Pistorius tábornok vezetésével jelentős bekerített erőknek sikerült kitörni a katlanból, ezek nem sokáig garázdálkodhattak mögöttes területeinken. A. Sz. Ljuhtyikov tábornok 60. lövészhadteste rajtuk ütött és felszámolta őket. E harcokban Sz. P. Vaszjagin ezredes, a hadtestparancsnok politikai helyettese tűnt ki.[11]

Ezalatt az 1. lövészhadtest és a 43. hadsereg gyorscsoportja Lepel irányában támadt, amelynek megközelítési útjain heves harcok bontakoztak ki. Harcosaink és parancsnokaink ismét tanúságot tettek rendkívüli hősiességükről. Amikor Lepel alatt a fasiszták megkísérelték a kitörést a bekerítésből és elkeseredett rohamot indítottak az 1. lövészhadtest egységeinek a hátába, a Vityebszk—Lepel műút mentén támadó harcosaink elállták a hitleristák útját és mindhalálig kitartottak helyükön.

A gyalogságot igen hatásosan támogatták Papivin tábornok repülői, akik a Vityebszk—Lepel műutat „a halál útjává" változtatták, ahogyan a fogságba esett németek nevezték. A műút Kameny és Lepel közötti szakasza valóban a német harci technika temetője lett, az út padkáit pedig ezerszámra borították az ellenséges katonák és tisztek tetemei.

Miután az 1. lövészhadtest és a hadsereg-gyorscsoport egységei szétverték a keletről nyugat felé áttört ellenséges csoportokat, menetből betörtek Lepelbe, és június 28-án estére teljesen megtisztították a várost a fasisztáktól. A 43. hadsereg harcosainak szívében olthatatlan gyűlöletet keltett, amikor tudomásukra jutott, hogy a Lepelben berendezett koncentrációs táborban a hitleristák közel 40 000 szovjet polgárt pusztítottak el.

A front csapatai elszántan hajszolták maguk előtt a minden patakocskánál, minden helységben megkapaszkodni igyekvő ellenséget, és feltartóztathatatlanul törtek előre. Az ellenségnek még a Polock és Lepel környéki tavak vonalában sem sikerült megállítania támadó csapatainkat, bár addigra a hitlerista hadvezetésnek már sikerült az

11 Ma hadseregtábornok, a szárazföldi csapatok politikai csoportfőnöke.

„Észak" hadseregcsoportból a 81., 212. és 29. gyaloghadosztályt, valamint a „Közép" hadseregcsoport tartalékából további három hadosztályt ide átdobnia.

Erősen nyugtalanítottak bennünket korábbi jobb szomszédunk — a 2. Balti Front — sávja előtt megjelenő új hadosztályok. Mivel A. I. Jerjomenko tábornok frontja változatlanul védelmi harcokat vívott, mi viszont egyre tovább nyomultunk előre nyugat felé, csapataink tevékenységi sávja gyors ütemben szélesedett, s az „Észak" hadseregcsoport parancsnoksága előtt megnyílt a lehetőség, hogy jelentős erők átcsoportosítása után oldalba és hátba támadjon bennünket. Ezért arra kértem Vasziljevszkijt, hogy erősítsen meg bennünket a főhadiszállás tartalékaiból és sürgesse meg a 2. Balti Front támadásba való átmenetét.

A Vasziljevszkijjel folytatott megbeszélés meggyőzött arról, hogy a marsall tisztán látja, milyen veszélyek leselkednek ránk, és megteszi a szükséges intézkedéseket. Addig is azonban ki kellett használnunk a fasiszták soraiban keletkezett pánikot és fokoznunk kellett a front csapatainak támadását.

A kialakult helyzet alapján a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása azt a parancsot adta csapatainknak, hogy főerőivel nyugati irányban folytassa támadását, erőink egy része pedig csapjon le Polockra és foglalja el az „Észak" hadseregcsoport e fontos erődjét.

A partizán-magasabbegységeket utasították, hogy fokozzák az ellenség utánszállítási vonalain kifejtett tevékenységüket, s ezzel segítsék támadó csapataink előnyomulását. A népi bosszúállók már a támadás első napjaitól kezdve igen nagy segítséget nyújtottak nekünk.

A támadás következő — június 29. és július 4. között eltelt — hat napja alatt a leghevesebb összecsapások a vityebszki után a legerősebb ellenállási gócot jelentő Polock birtokáért bontakoztak ki.

Míg Vityebszk felszabadítása Belorusszia északi része felé nyitotta meg előttünk az utat, Polock bevétele a Baltikum központi része felé vezető úton számolt fel egy igen komoly akadályt. Ezért a német fasiszta hadvezetés elkeseredett kísérleteket tett Polock megtartására. A város megközelítési útjain kiépítették a félelmetes „Tigris" néven emlegetett védőövet. Az a tavaktól és mocsaraktól övezett terepszakasz, amelyet a tábori, sőt helyenként tartós erődök jól kiépített hálózata egészített ki, igen erőssé és nehezen leküzdhetővé tette a város körüli védelmi rendszert. Magát a várost is igen alaposan berendezték körkörös védelemre. Az ellenség a városban elhelyezett csapatainak megerősítésére június 25-re két gyalogos- és egy őrhadosztályt irányított ide, úgyhogy ekkor már hat hadosztálynyi hitlerista erő harcolt Polock körzetében.

Nem meglepő tehát, hogy a 4. csapásmérő hadsereg magasabbegységei június végéig csak lassan tudtak előnyomulni, hiszen minden méterért súlyos harcot kellett vívniuk a fasisztákkal. Vasziljevszkij marsall, aki világosan látta, milyen nehézségekkel kell Malisev tábornok hadseregének megküzdenie Polock megközelítési útjain, minden támogatást megadott a hadseregparancsnoknak.

Június végén Sztálin hívott fel. Miután meghallgatta jelentésemet a polocki német csoportosítás felszámolására tett erőfeszítéseinkről, így szólt:

— Megértem a Polock körzetében kialakult helyzetet. Tekintettel arra a hadműveleti fontosságra, amelyet ez a nagy védelmi csomópont a rigai irány fedezése szempontjából betölt, a hitlerista hadvezetés a végsőkig ragaszkodni fog Polock birtoklásáért. Sajnos Jerjomenko még mindig nem készült fel a támadásra, ennek következtében az ellenség meg tudta erősíteni polocki csoportosítását. Önöknek azonban ennek ellenére is a leghatározottabb lépéseket kell megtenniük, hogy minél hamarabb kiverjék a németeket Polockból. Különben elszalaszthatják az alkalmas pillanatot, s az ellenség lefékezheti a front főerőinek a számunkra oly fontos kaunasi irányban folyó támadását. Utasítást adtam, hogy a 4. csapásmérő hadsereget egy lövészhadtesttel erősítsék meg. Sok sikert kívánok...

Biztosítottam a legfelsőbb főparancsnokot, hogy nem hagyom elakadni a front főerőinek támadását Litvánia határa felé, és hogy Polock sorsát néhány napon belül eldöntjük. Szerencsére július elején a Polock alatti helyzet észrevehetően kedvező irányba fordult.

A június 29-e és július 1-e közötti napokban a front csapatai szívósan nyomultak előre Polock felé. Minél közelebb kerültek a városhoz, annál jobban csökkent a hitleristák ellenállása. A hadtestek támadási sávjai fokozatosan szűkültek. Ezért parancsot adtam Csisztyakov tábornoknak, hogy vonja ki a 103. lövészhadtestet és a Nyugati-Dvina bal partja mentén, Daugavpils általános irányban vesse be. A 4. csapásmérő hadsereget utasítottam, hogy a várost északról megkerülve biztosítsa a polocki helyőrség bekerítését. Ugyanakkor Csisztyakov tábornoknak azt a parancsot adtam, hogy a 22. és 23. gárda-lövészhadtest erőivel gyorsabban nyomuljon előre kelet és dél felől a városhoz, majd döntő rohammal verje szét az ellenséget s szabadítsa fel Polockot.

Július 1-én alkonyatkor a 22. gárda-lövészhadtest magasabbegységei elérték Polock keleti szegélyét, a 23. gárda-lövészhadtest hadosztályai 8—10 kilométerre a várostól délre harcoltak a támadás szempontjából igen nehéz, erdős-mocsaras terepen. A 6. gárdahadsereg 2. gárda-lövészhadtestének magasabbegységei és a 43. hadsereg csapatai

átvágták a Polock—Mologyecsno vasútvonalat, s elérték a Germanovicsi, Plissza, Berezino terepszakaszt.

A 4. csapásmérő hadsereg arcvonalán is jelentős sikert értünk el. A főhadiszállás tartalékából kapott 100. lövészhadtest (parancsnoka D. V. Mihajlov vezérőrnagy volt) bevetése nyomán a hadsereg balszárny-magasabbegységei 20 kilométerre nyomultak előre, s előrevetett osztagai elérték Polockot. Az 1. harckocsihadtest egységei a hadműveleti területre kijutva, június 29-én lendületes csapással elfoglalták Usacsi városát. Igen nehéz terepen megtett 30 kilométeres út után, két dandáruk (egy gépkocsizó lövész- és egy harckocsidandár) menetből birtokba vette Vetrino közúti csomópontot. Ez megkönnyítette a 23. gárda-lövészhadtest egységeinek, hogy Zaszkorki körzetében erőszakosan átkeljenek az Usacsi folyón.

A harckocsihadtest 159. harckocsidandára június 29-én éjfélig mintegy 45 kilométert maga mögött hagyva, 30-án reggel meglepetésszerűen Diszna utcáin termett. A támadás annyira váratlanul érte az ellenséget, hogy képtelen volt a szervezett ellenállásra, s visszavonult a Nyugati-Dvina jobb partjára. Ám a nyomában, egy zsákmányolt kompon a mi harckocsizóink is átkeltek, s egy kisebb hídfőt foglaltak el a folyó jobb partján, amelyet meg is tartottak. Az 1. harckocsihadtest többi magasabbegysége a Mnyuta folyón kierőszakolt átkelés után az ellenség hátába mért csapással támogatta a lövészhadosztályokat a Luzskiban és Plisszában berendezett fontos ellenállási gócok elfoglalásában.

A helyi lakosságtól kapott segítség jelentős szerepet játszott abban, hogy a harckocsizó egységek a nehezen járható terepen is tartani tudták a támadás gyors ütemét. Amikor valamely harckocsizó egységet egy-egy erősebb ellenséges támpont tartóztatta fel, s nem sikerült azt menetből elfoglalni, rendszerint megkerülték. A helyi lakosok e téren is felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak. A 159. harckocsidandár hajdani harcosai sohasem felejtik el a vetrinói körzetbeli Ponki községben lakó Marija Andrejevna Kasukot, aki hajlott kora ellenére is (akkoriban már a nyolcvan felé járt) szívesen vállalkozott arra, hogy az ellenség hátába vezeti őket. Így tudtak harckocsizóink gyorsan átjutni az erdős-mocsaras terepszakaszon és elvágni az ellenséges csapatok visszavonulási útját. A Vörös Hadseregnek nyújtott aktív segítségért Marija Andrejevnát a „Harci Érdeméremmel" tüntették ki.

Június 30-án egy hadműveleti csoporttal a 22. gárda-lövészhadtest körletébe érkeztem, hogy megszervezzem a 4. csapásmérő hadsereg, valamint a 22. és 23. gárda-lövészhadtest Polockot támadó magasabbegységeinek együttműködését. Miután megszemléltük a város keleti és délkeleti megközelítési útjait, arra a következtetésre jutottunk, hogy

a várost egyszerre több irányból kell lendületesen megrohamoznunk, mert ebben az esetben az ellenség nem tud erőivel és eszközeivel manőverezni. Ezért a rohamokat észak, kelet és dél felől egyaránt felújítottuk. Ugyanakkor felhívtuk a 4. csapásmérő hadsereg és a 23. gárda-lövészhadtest parancsnokának a figyelmét, hogy akadályozzák meg az ellenség északnyugati és nyugati irányú elvonulását Polockból.

Július 1-én a 22. és 23. gárda-lövészhadtest hadosztályai döntő rohamra indultak. Az első két nap az ellenség szakadatlan ellenlökésekkel válaszolt. A gárdistáknak minden egyes épületért keményen meg kellett küzdeniük. Kénytelenek voltunk jelentős repülő erőket, főként csatarepülőket bevetni az ostrom támogatásához. A tüzérségi és aknavető tüzelőállásokra mért tömeges csapások észrevehetően meggyengítették az ellenség tűzerejét, s így kénytelen volt ellenlökéseit is beszüntetni. A bombázó- és csatarepülők csapásai pedig a forgalmat tették lehetetlenné a Daugavpils—Polock vasútvonalon, s ez jelentősen megnehezítette a fasiszta erősítések további ideszállítását.

Július 3-án sikerült kedvező fordulatot elérni. Az 51. gárda-lövészhadosztály egységei (a 23. gárda-lövészhadtesthez tartozó) délelőtt már a város északkeleti és keleti részében vívtak heves harcokat.

Amikor meggyőződtem arról, hogy Polock felszabadítása és az ellenség polocki csoportosításának szétzúzása már csak idő kérdése, a fronttörzsbe siettem. Most ugyanis az a feladat várt ránk, hogy meghatározzuk az elért siker továbbfejlesztésére irányuló további támadásunk útját-módját. Hiszen azokat a feladatokat végrehajtottuk, amelyeket a főhadiszállás május 31-i direktívája tűzött a front elé. Mi legyen a további teendőnk? Vajon milyen elhatározást hoz a legfelsőbb főparancsnok?

A törzshöz érkezésem után, anélkül hogy irodámba betértem volna, nyomban a hadműveleti csoportfőnökséget kerestem fel. Arra a kérdésemre, kaptunk-e új direktívát a hadiszállástól, Bobkov tábornok nemleges választ adott. A munkatérképhez léptem, amelyre a hadműveleti ügyeletes tisztek minden változást pontosan és folyamatosan rávezettek, s elmerülten tanulmányozni kezdtem. A hadműveleti csoportfőnök jelentette, hogy Csisztyakov hadseregének két gárda-lövészhadteste még azzal van elfoglalva, hogy megadja a „kegyelemdöfést" a polocki csoportosításnak, miközben a hadseregparancsnok kitartóan serkenti előnyomulásra 2. gárda- és 103. lövészhadtestét a Nyugati-Dvina bal partja mentén Daugavpils általános irányban. A 103. lövészhadtest azonban főerőivel kénytelen a folyó bal partja mentén szétbontakozni, hogy biztosítsa magát az esetleges, észak felől mért csapások ellen. Beloborodov hadseregének jelentős része még nem tudott bekapcsolódni a támadásba, mivel a mögöttes területen a be-

kerítésből kitört egyes német csoportok megsemmisítésével voltak elfoglalva, a 92. lövészhadtest pedig Vityebszk megtisztogatásáért és a bekerítésben rekedt ellenséges hadosztályok megsemmisítése érdekében vívott harcok befejeztével az arcvonal felé vonult. Így hát az utóbbi napokban Csisztyakov és Beloborodov hadseregei nem tudtak megfelelő ütemben a litván határ irányába előrenyomulni. A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg él-magasabbegységei azonban, korlátozott erőik ellenére, következetesen tisztítják meg a fasisztáktól az utolsó belorusz városokat és falvakat.

Örvendetes volt, hogy csapataink a támadás során igen ügyesen manővereztek. E napok folyamán számtalan olyan példát figyelhettünk meg, amikor az ezred- és hadosztályparancsnokok szakszerűen irányították csapataikat a helységek megkerülésére, ha a fasiszták szilárdan meg tudták bennük vetni a lábukat. Ezeket az ellenállási gócokat rendszerint hátba támadták. A parancsnokok jelentéseiből ítélve, a csapatok továbbra is igen hatásos támogatást kaptak a belorusz partizánoktól, akik nemcsak az ellenség védelmében fellelhető sebezhető pontokat jelölték meg számukra, hanem hátba is támadták azokat, segítve a döntő pillanatban rohamozó csapatainkat. Így például Braszlav, Sarkovscsina és Doksici városokat a partizánokkal szorosan együttműködve szabadították fel. A partizánok nemcsak az arcvonalban nyújtottak szüntelenül segítséget csapatainknak, hanem a mögöttes területeken húzódó utánszállítási vonalakra mért csapásaikkal is. Bobkov tábornok számtalan olyan körzetet mutatott a térképen, amelyekben a legutóbbi napokban a belorusz és litván népi bosszúállók igen élénk tevékenységet fejtettek ki. Napról napra emelkedett a kisiklatott fasiszta vasúti szerelvények száma. A fasiszták hadtápterületén gyakorlatilag megbénult a vasúti szállítás. De a műutakon sem volt könnyebb a hitleristák helyzete. A partizánok itt is éjjel-nappal nyugtalanították őket. Amikor értesültünk arról, hogy a Tyabut parancsnoksága alatt harcoló partizándandár Kublicsi körzetében az utolsó szálig elpusztított egy katonákat szállító gépkocsioszlopot, máris újabb hírt kaptunk Posztaviból: ott az arcvonal irányába menetelő erősítéseket semmisítettek meg. A fasiszták nyolc páncélost, három páncélgépjárművet és harminchét katonákkal megrakott tehergépkocsit vesztettek. A partizánok az ellenség visszavonuló csapatait merészen hátba támadták. Mérlegükön a Polocki és Vityebszki terület végleges felszabadulásakor már sok ezer elpusztított vagy fogságba esett megszálló szerepelt. És milyen boldogan hallottuk ismét azoknak a partizán-parancsnokoknak a nevét és magasabbegységeik megnevezését, akiknek az elpusztításáról olyan nagy hangon adott hírt a fasiszta sajtó támadásunk megindulása előtt!

Így folytatták az előnyomulást a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg hadtestei június 29-e után — pusztítva a partizánok támogatásával a fasiszta egységeket — még 120—130 kilométerre, és jutottak el a Nyugati-Dvina bal partján elterülő Diszna belorusz városhoz és a Driszvjati-, Bogyinyszkoje-, Narocs-tavakhoz. A. P. Beloborodov tábornok magasabbegységei sikeres előnyomulását e napokban jelentős mértékben elősegítették azok a lendületes portyák, amelyeket az 1. harckocsihadtest dandárai hajtottak végre az ellenség hátában. Június 1-én parancsot adtam V. V. Butkov tábornoknak, hogy hajtson végre csapást az 1. lövészhadtest arcvonala előtt a Glubokoje körzetében szívósan védekező ellenség hátába. Ő Luzskitól délre vonta össze erőit, majd Glubokojét megkerülve mért csapást. Amikor a harckocsidandárok megjelentek az ellenség hátában, az kénytelen volt visszavonulni. Butkov tábornok dandárai pedig ezalatt az ellenség mögöttes területén lendületesen előretörtek a Posztaviba vezető vasútvonal mentén, elősegítve ezáltal a 43. hadsereg magasabbegységeinek a sikerét.

Ezzel azonban az 1. Balti Front csapatainak támadása még nem ért véget. Előttünk voltak a Szovjet-Baltikum frontútjai.

HETEDIK FEJEZET

A NÉGYEZER TÓ ORSZÁGA

Július 3-án örvendetes hírt kaptunk: az 1. és 3. Belorusz Front csapatai felszabadították Belorusszia fővárosát és befejezték a 4. fasiszta hadsereg bekerítését. Örömünket egy másik értesülés tetézte: frontunk jobbszárny-csapatai megsemmisítő csapást mértek az ellenség polocki csoportosítására, és küszöbön áll Polock teljes megtisztítása a fasiszta csapatoktól.

Ugyanezen a napon A. I. Antonov tábornok hívott fel Moszkvából és közölte, hogy a főhadiszállás úgy döntött, hogy az 1. Balti Frontot két összfegyvernemi hadsereggel, egy harckocsihadtesttel, valamint néhány egyéb egységgel és magasabbegységgel erősíti meg. Ezenkívül — Antonov közlése szerint — a főhadiszállás jelenleg vizsgálja a 39. hadsereg és a 3. gépesített gárdahadtest I. D. Csernyahovszkij tábornok frontjának állományából a mi frontunknak történő átadását. Mivel e nagyarányú erősítések révén az 1. Balti Front szerepe a „Bagration"-hadművelet második szakaszában jelentősen megnő, Antonov tábornok azt ajánlotta, vegyük alaposan fontolóra e második szakasz elgondolását. Alekszej Innokentyevics végül közölte, hogy legkésőbb július 4-én megkapjuk a tartalékok beérkezési határidejét és a front konkrét feladatait tartalmazó direktívát.

Július 3-án este valamennyi közelebbi munkatársamat összehívtam az 1. Balti Front Usacsi belorusz városban települt harcálláspontján. Meg kellett beszélni csapataink további tevékenységét. A főhadiszállás május 31-i direktívájában megszabott feladatokat maradéktalanul végrehajtottuk. Igaz, Polockot még nem szabadítottuk fel, de a harcok már a város utcáin folytak.

A kialakult szokásnak megfelelően A. A. Hlebov ezredes, felderítőfőnök jelentette az ellenségről szerzett legfrissebb értesüléseket és ismertette feltevéseit annak további szándékairól. Felsorolta azokat a német hadosztályokat és egységeket, amelyek — lényegében az utak mentén s a helységek körül harcolva — szívós ellenállást tanúsítottak. A fasiszták a 132., 81., 215., 252. és 212. gyaloghadosztályukat, valamint egyes különleges és büntető alakulatok maradványait tartották

az első vonalban. Így tehát Csisztyakov és Beloborodov tábornokok hadseregeinek az arcvonala előtt nyugati előnyomulásuk folyamán nem kellett túlságosan nagy ellenséges erőre számítani. Hlebov ezredes ennek alapján arra a következtetésre jutott, hogy az 1. Balti és a 3. Belorusz Front támadása következtében a német „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok közötti rés napról napra tovább szélesedik, mivel az „Észak" hadseregcsoport 16. hadserege egy helyben áll, a „Közép" hadseregcsoport 3. páncéloshadseregének szétvert csapatai viszont délnyugat felé vonulnak vissza. A fasiszta hadvezetés a kialakult helyzet miatt kénytelen lesz tartalékából és más arcvonalszakaszokról újabb hadosztályokat átcsoportosítani, hogy helyreállítsa az „Észak" és „Közép" hadseregcsoport közötti együttműködést. Végkövetkeztetése úgy szólt, hogy a kialakult helyzetben nem tudják megállítani frontunk főerőinek az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok közötti rés kiszélesítésére irányuló nyugati irányú tevékenységét. Az ezredes utolsó szavai a jelenlevők helyeslő felkiáltásainak zajában vesztek el. Nem volt kétséges, hogy az ezredes az általános véleménynek adott hangot.

Ezt követően F. N. Bobkov tábornok tett részletes jelentést a front csapatainak helyzetéről, hadosztályig bezárólag.

A kialakult hagyományoknak megfelelően, a felderítő- és a hadműveleti főnök jelentésében felsorakoztatott tények alapján V. V. Kuraszov tábornok, fronttörzsfőnök foglalta össze a következtetéseket és tett javaslatot a front csapatai elé állítandó feladatokra. Annak a ténynek a hangsúlyozásával, hogy az „Észak" és „Közép" hadseregcsoport csatlakozásán jelenleg kevés ellenséges erő van és a fasiszta hadvezetés késedelem nélkül igyekszik majd megerősíteni itt védő csapatait, amellett foglalt állást, hogy támadásunkat hadműveleti szünet beiktatása nélkül folytassuk, bár — mint Vlagyimir Vasziljevics helyesen rámutatott — az új hadművelet előkészítése némi időt igényel. Hiszen fel kellett zárkóztatnunk a lemaradt csapatokat és a nehéztüzérséget, a hadseregekben újra meg kellett szerveznünk a csapásmérő csoportosításokat, gondoskodnunk kellett a lőszer-utánszállításról, vagyis végre kellett hajtanunk a további támadás biztosításához múlhatatlanul szükséges intézkedéseket.

A fronttörzsfőnök az alábbi érvekkel támasztotta alá, hogy mielőbb folytatnunk kell előrenyomulásunkat nyugat, a litván föld felé:

— Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Szovjet-Litvánia tele van folyókkal, erdőkkel, tavakkal, sőt helyenként mocsarakkal is. Egyedül tavakból több mint négyezret találhatunk az ország területén. Nem kétséges, hogy az ellenség ezeket a természetes akadályokat igyekszik majd védelmi terepszakaszok és reteszállások kiépítésére

felhasználni. Minél több időt adunk ehhez az ellenségnek, annál jobban meg tudja erősíteni a terepet műszaki szempontból. Következésképpen a támadást a tartalékok beérkezéséig is a front jelenlegi eszközeivel folytatnunk kell a Nyugati-Dvina bal partja mentén, majd — Polock elfoglalása után — a 4. csapásmérő hadsereg valamennyi erőivel — a folyó jobb partján is.

Habozás nélkül jóváhagytam a törzsfőnök javaslatát. De azt is fontolóra kellett vennünk, hogyan tervezzük meg a front hadműveleti felépítését, számolva a beérkező új, jelentős erősítésekkel.

A 3. német páncéloshadsereg támadási sávunkban védő csapatai annyira nagy veszteségeket szenvedtek, hogy ez a hadsereg már nem jelent számottevő veszélyt, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Csernyahovszkij hadseregeinek tevékenysége következtében egészen Kelet-Poroszországig lélegzethez sem fog jutni. Ezenkívül a 3. Belorusz Front csapatainak Vilnius, majd tovább, Kaunas irányában történő előrenyomulása a vele való csatlakozásunk gondját is leveszi a vállunkról. Dél felől mért csapásoktól tehát nem kell tartanunk. Ezzel szemben észak felől Damoklesz kardjaként fenyegeti az 1. Balti Front csapatait az „Észak" hadseregcsoport, amelynek hosszú hónapok álltak rendelkezésére, hogy védelmét alaposan megerősítse és erői is érintetlenek még.

Mivel a 2. és 3. Balti Front nem támad, az „Észak" hadseregcsoport parancsnokságát semmi sem akadályozza, hogy további nyugati irányú előrenyomulásunk esetén oldalba és hátba támadja frontunk csapatait, és bizonyára élni is fog ezzel a lehetőséggel.

E meggondolások alapján annak a véleményemnek adtam hangot, hogy a kialakult helyzetben az lenne célszerű, ha erőink egy részével Csernyahovszkij csapataival működnénk együtt Vilnius és Kaunas elfoglalásában, főerőinkkel pedig szétzúznánk az „Észak" hadseregcsoport déli szárnyát, majd Rigához törnénk előre. Az említett irányokban a sikeres előnyomulás lehetővé tenné számunkra, hogy a hadművelet befejező szakaszában előbb elvágjuk az „Észak" hadseregcsoportot Kelet-Poroszországtól, majd pedig — a 2. és 3. Balti Frontal együttműködve — megkezdjük a Rigától keletre és északkeletre védelemre berendezkedett főerőinek a szétverését. Ugyanakkor az „Észak" hadseregcsoport bal szárnyát és hátát fenyegető közvetlen veszély nemcsak hadműveleti tartalékai felhasználására kényszeríti Lindemann vezérezredest, a hadseregcsoport parancsnokát, hanem arra is, hogy a többi Balti Front előtt harcoló csapatai egy részét is kivonja. Ez pedig a két másik Balti Front feladatát könnyítené meg. Ha velük együttműködve törünk a fasiszta csoportosítás főerőire, bízvást számíthatunk gyors szétverésére. Mindeme meggondolások

alapján végül az a közös vélemény alakult ki, hogy a kilátásba helyezett tartalékok beérkezése után a front főerőivel délkelet felől, Riga általános irányba kell csapást mérnünk, erőink egy részével pedig nyugatra, Šiauliai irányába, azzal a céllal, hogy a támadás sikerét a 3. Belorusz Fronttal együttműködve fejlesszük tovább.

Szilárd meggyőződésünk volt, hogy amennyiben az 1. Balti Front új támadó hadműveletét a fentiek szerint jóváhagyják, csapataink nemcsak a 3. páncéloshadsereg szétverését fejezhetik be — a 3. Belorusz Fronttal együttműködve —, nemcsak a további nyugati irányú sikeres támadás feltételeit biztosíthatják, hanem arra is lehetőségük nyílik, hogy az „Észak" hadseregcsoportot véglegesen elszigeteljék jobb szomszédjától, s a későbbiekben a három Balti és a Leningrádi Front közös erővel, a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta támogatásával szétzúzza. E cél megvalósulása pedig az egész Baltikum felszabadulását biztosítaná. Egyszóval, a mi értelmezésünk szerint, frontunknak a továbbiakban egyidejűleg két hadászati hadműveletben kell fontos szerepet játszania: egyrészt a „Bagration"-hadművelet befejezésében, másrészt egy új hadászati támadásban, amelynek célja az „Észak" hadseregcsoport szétverése és a Baltikum felszabadítása. Most mindenekelőtt azt kellett elérnünk, hogy a főhadiszállás képviselője egyetértsen elgondolásunkkal. Vasziljevszkij marsallal azonban a kapcsolat megteremtése nem volt egyszerű. Július elején ugyanis döntő szakaszába lépett a 3. Belorusz Front tevékenysége. Ez volt az az időpont, amikor a front csapatainak Minszk körzetében egyesülniük kellett Rokosszovszkij tábornok csapataival, hogy bezárják a 4. német hadsereg főerői körül létesített gyűrűt. Magától értetődően, Vasziljevszkij marsallt teljesen e feladat végrehajtása kötötte le, s Csernyahovszkij tábornoknál időzött.

Könnyebbnek tűnt, hogy Antonov tábornokkal lépjünk kapcsolatba. Ezért vele ismertettem elgondolásunkat, s kértem, jelentse Sztálinnak. Alekszej Innokentyevics azonban azt felelte, hogy frontunk további támadási irányaival kapcsolatban már megszületett a Vasziljevszkijjel egyeztetett elhatározás, és az ezzel kapcsolatos direktívát már el is küldték nekünk.

Vajon milyen feladatokat szán a továbbiakban frontunknak a főhadiszállás? Vajon mennyire találkoznak azok a mi szándékainkkal? Csupán rövid idő kérdése, s megtudjuk. Most inkább Polock felszabadításával foglalkozzunk.

Csisztyakov és Malisev hadseregparancsnokok rövid jelentése alapján az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy a várost július 4-én felszabadítjuk. Így is történt. Másnap reggel Bobkov tábornok jelentette, hogy a város ostroma befejeződött.

Július 4-e tehát ennek az ősi belorusz város felszabadulásának napja lett. Később részletes jelentést kaptam az ostrom lefolyásáról Csisztyakov és Malisev tábornokoktól.

Polockot a Nyugati-Dvina szeli ketté, ezért az ellenséges helyőrség teljes felszámolásához el kellett foglalni a folyó hídjait.

Amikor a város balparti része felszabadult, Sz. V. Csernyikov vezérőrnagy 51. gárda-lövészhadosztályából egy különleges műszaki részleget küldtek ki, amely aknamentesítette az egyik fahidat, s ezt vette igénybe az itt támadó lövészezred parancsnoka. Gyors egymásutánban több alegységet vitt át rajta a túlsó partra, amelyek ott hídfőt foglaltak el. Egy másik ezred alegységei a felrobbantott vasúti híd tartószerkezetein jutottak át a folyón, és ugyancsak megvetették a lábukat a túlsó parton. Hajnalra már az egész hadosztály a túlparton volt, s rohamra indult A. I. Rucskin tábornok 22. gárdalövészhadteste északkelet és kelet felől támadó egységeivel szembe. Polock ostromának sikeréhez jelentősen hozzájárult a 4. csapásmérő hadseregnek a várost északról átkaroló és az egész polocki csoportosítást bekerítéssel fenyegető manővere.

Polock körzetében mintegy hat válogatott német fasiszta magasabbegység pusztult el. A megmaradt egységek rendezetlenül vonultak vissza Daugavpils felé...

Ugyanezen a reggelen, július 4-én érkezett meg a főhadiszállás direktívája, azzal a feladattal, hogy frontunk csapatai „főcsapással Švenčionis, Kaunas általános irányban folytassák támadásukat".

Közelebbi feladatként a frontnak be kellett hatolnia Szovjet-Litvánia területére, és július 10—12-ére el kellett foglalnia a Daugavpils (Dvinszk) Új-Švenčionis, Podbrodze (Pabrade) terepszakaszt. A továbbiakban a direktíva előírása szerint „az 1. Balti Frontnak biztosítania kell magát az észak felőli esetleges csapások ellen és Kaunas felől, erői egy részével pedig Panevėžys, Šiauliai felé támadjon".

E feladatot a következő átcsoportosítások után kellett megoldanunk. A 4. csapásmérő hadsereget július 4-vel a 2. Balti Frontnak kellett átadnunk, s ennek kapcsán a vele való sávhatárunkat a következőképpen szabták meg: Viroblja, Zaleszje, Prudok, Polock, majd tovább a Nyugati-Dvina mentén. Bal oldali szomszédunktól, a 3. Belorusz Fronttól viszont a mi állományunkba került a 39. hadsereg, s így a sávhatárunk dél felé tolódott el.

Ugyanez a direktíva a tartalékból a mi állományunkba helyezte J. G. Krejzer altábornagy 51. hadseregét és P. G. Csancsibadze altábornagy 2. gárdahadseregét. A két seregtest a főhadiszállás direktívájának megérkezésekor még a távoli hátországban tartózkodott, és

a közeli jövőben nem is számíthattunk arra, hogy bekapcsolódhatnak a hadműveletbe.

Amikor Kuraszov tábornok berajzolta az új sávhatárt a térképre, a kettős vörös vonal a Narocs-tótól elindulva, majd Vilniustól északra Kaunasig haladva, az egész térképlapon végighúzódott. Könnyű volt elképzelni, hogy csapataink előnyomulásával egyidejűleg támadási sávjuk is egyre szélesebb lesz.

A főhadiszállás elgondolása tehát teljesen egyértelmű volt: az 1. Balti és 3. Belorusz Front csapatai minél hamarabb jussanak ki Kelet-Poroszország határára. E terv kidolgozásakor a vezérkarnál, amennyire megértettem, abból a feltevésből indultak ki, hogy az „Észak" hadseregcsoport csapatai a Németországtól való elszigetelésük fenyegető veszélyének hatására majd sietve Kelet-Poroszországba húzódnak vissza a Baltikumból. Ebben az esetben az 1. Balti és a 3. Belorusz Front csapatai valóban meghiúsíthatják e terv megvalósítását, ha a németeknél korábban érik el Kelet-Poroszországot.

De vajon tényleg elmenekülnek-e a fasiszták a Baltikumból? Nem volt könnyű válaszolni e kérdésre. Annyit mindenesetre megállapíthattunk, hogy a direktíva tartalmából ítélve ezúttal frontunk haditanácsának véleménye nem egyezett meg a legfelsőbb főparancsnokságéval.

A parancs azonban itt van, s mindent el kell követnünk végrehajtása érdekében. Ehhez — véleményünk szerint — mindenekelőtt szét kellett zúznunk a szárnyainkat fenyegető két jelentős ellenséges csoportosítást — a daugavpilsit és a švenčionisit —, majd a továbbiakban főerőinket a 3. Belorusz Fronttal való csatlakozásunkon összpontosítva nyugat felé kellett támadnunk, a 6. gárdahadsereg erőinek egy részével pedig biztosítanunk kellett magunkat az „Észak" hadseregcsoport csapatai ellen.

Ebből az elgondolásból kiindulva határoztuk meg a hadseregek új feladatait, szerveztük meg az együttműködést, dolgoztuk ki a hadművelet légi, tüzérségi és műszaki biztosításának módjait, fontoltuk meg a csapatok üzemanyag- és lőszer-utánpótlásának további rendjét.

Még mindig a hadművelet előkészítésével foglalkoztam, amikor két tábornok kíséretében V. V. Kuraszov lépett be az irodámba. Az egyikben, egy fiatal, daliás termetű, katonás tartású altábornagyban azonnal felismertem régi ismerősömet a Délnyugati Frontról, Jakov Grigorjevics Krejzert, aki 1941-ben a Délnyugati Front 3. hadseregének volt a parancsnoka.

A tábornokok elém léptek és előírásosan jelentkeztek.

Nagy örömöt jelentett számomra, hogy élve, egészségesen láthatom viszont Krejzert. Hiszen több mint két és fél éve nem láttuk egymást!

És micsoda évek voltak ezek! Hiszen a háború a hadseregparancsnokokat, de a frontparancsnokokat sem kímélte. Krejzer meg a háború első napjaitól kezdve a harctéren volt különféle összfegyvernemi seregtestek parancsnokaként. A főhadiszállás tartalékából nekünk átadott 51. hadsereget Krejzer már majdnem egy éve vezette, és méltán tartották az egyik legtapasztaltabb, legharcedzettebb hadseregparancsnoknak. Rám igen jó benyomást tett az a szívósság, amellyel a kitűzött cél felé tört, derűlátása és az a képessége, hogy a legbonyolultabb helyzetben is gyorsan el tudott igazodni. Szívélyes barátsággal üdvözöltem ezt a kiváló katonai vezetőt, s találkozásunk hivatalos jellege nyomban szertefoszlott.

Krejzer társa V. I. Uranov vezérőrnagy, a hadsereg haditanácstagja volt. Őt nem ismertem korábban, de a későbbiekben meggyőződhettem róla, hogy ez a politikai munkás megérdemli a legnagyobb megbecsülést.

Krejzer beszámolt hadseregének állományáról, amely nagyjából megfelelt az állománytáblában előírtaknak. Uranov tábornok igen kedvezően nyilatkozott a katonák és parancsnokok erkölcsi-politikai állapotáról.

Kuraszov a jelenlétemben tájékoztatta a hadseregparancsnokot és a haditanács tagját a fronton kialakult helyzetről, én pedig főbb vonalaiban ismertettem az 1. Balti Front további feladatait. Krejzer hadseregének jelenlegi tartózkodási helye miatt sajnálattal kellett tudomásul vennem, hogy július közepe előtt nem tudjuk ütközetbe vetni. Amikor elbúcsúztunk egymástól, megállapodtunk, hogy csapatainak az arcvonalba érkezésekor Krejzer valamennyi hadtest- és hadosztályparancsnokát összegyűjti, hogy megismerkedhessem velük.

Hamarosan az is kiderült, hogy a következő héten csak a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg erőire számíthatunk, annak ellenére, hogy támadási sávunk 150 kilométerre szélesedett. Ugyanis magamhoz hívattam I. I. Ljudnyikov tábornokot, a 39. hadsereg parancsnokát, aki jelentette, hogy csapatai még csak most kezdték meg elvonulásukat Vityebszk körzetéből. Az ütközetbe bekapcsolódni — még a legderűlátóbb számítások szerint is — csak július 6-a és 7-e körül tudnak.

Ivan Iljics Ljudnyikovot a háború első napjaiban ismertem meg. 1941-ben lövészhadosztály-parancsnok volt a Délnyugati Front kötelékében, és már akkor rendkívül bátor embernek, ragyogó összfegyvernemi harcásznak bizonyult. Egy súlyos sebesülés azonban — ahogy mondani szokás — kivetette őt a nyeregből. Azóta nem találkoztunk. Tudtam, hogy Sztálingrádnál is nagy érdemeket szerzett, s a Szovjetunió Hőse címet is megkapta. Hadserege a vityebszki csoportosítás bekerítése és gyors szétverése idején is nagyszerűen harcolt. Ljudnyikov

tábornok a hadseregparancsnoki beosztásban is fényesen megállta a helyét.

A front általános támadási célja alapján azt a feladatot adtam Ljudnyikovnak, hogy július 7-re a Narocs-tótól északra gyülekeztesse magasabbegységeit, s legyen készen arra, hogy a front déli szárnyán, a Kretuoniš, Pabrade terepszakaszról kerül ütközetbe vetésre Ukmerge, tovább Kaunas általános irányába. Egyszóval igyekeztünk minél jobban végrehajtani a főhadiszállásnak azt a parancsát, hogy a front főerőivel a kaunasi irányban támadjunk.

Eddigre az is kiderült, hogy a front gyakorlatilag az egyetlen gyorsanmozgó magasabbegységre, az 1. harckocsihadtestre sem számíthat. K. V. Szkornyakov tábornok ugyanis jelentette, hogy hadteste legfeljebb 10 mozgásképes harckocsival rendelkezik. A többi mind javításra szorul: a Polock környéki homokos és mocsaras terepen végrehajtott hosszú portyák és harcok következményeit fel kell számolni. Kénytelen voltam beletörődni, hogy a harckocsihadtestet páncélos technikája feltöltése és megmaradt harcjárművei javítása céljából tartalékba helyezzük.

Éppen csak hogy elkezdtük a hadtörténeti írásokban Šiauliai-i néven emlegetett új hadműveletünk előkészítését, amikor a Litván Kommunista Párt KB első titkára, a Partizánmozgalom Litván Törzsének főnöke, A. J. Sznecskusz érkezett meg hozzánk.

A Litván Törzs képviselői már korábban is kértek bennünket, hogy támogassuk a partizánokat. Ők a maguk részéről rendszeresen tájékoztattak bennünket a Szovjet-Litvánia megszállt területein kialakult helyzetről. Most pedig, amikor a front csapatai már az ország határánál álltak, A. J. Sznecskusz személyesen is meg akarta velünk beszélni a litván partizánok és a támadó csapatok tevékenységének összehangolását.

Első ízben, röviddel a gorodoki hadművelet után találkoztam Antanasz Juozoviccsal. Akkor J. I. Paleckisszal együtt érkezett, hogy meglátogassa a frontunk állományába tartozó 16. Litván lövészhadosztályt. Mi Jezeriscsében, a front harcálláspontján találkoztunk, s Sznecskusz már akkor is igen mély benyomást tett rám.

Sznecskusz Litvánia egyik legkiemelkedőbb forradalmára volt. 1920 óta volt a Litván Kommunista Párt tagja, s 1926 óta megszakítás nélkül a KB első titkára. Ez a dolgozók boldogulásáért küzdő törhetetlen harcos hosszú éveket töltött börtönben. Természetesen nagy örömmel találkoztam ismét ezzel a legendás emberrel, s napi ügyeimet nyomban félretéve, abba a házba siettem, ahol a litván partizánok vezetőjét és harcostársait elhelyezték.

Kuraszov és Sznecskusz munkatársaival együtt hozzáfogott a front

csapatai és a partizánosztagok közötti együttműködés konkrét tervének kidolgozásához, mi pedig a szomszédos szobában hosszan elbeszélgettünk Antanasz Juozoviccsal. Sznecskusz részletesen tájékoztatott a megszállt körzetekben uralkodó helyzetről, a lakosság hangulatáról, a megszállókkal szemben tanúsított, napról napra fokozódó ellenállásról.

Sznecskusz, aki időnként gépiesen végigsimított sötét, simára fésült haján, egyre izzóbban beszélt arról a gyűlöletről, amelyet a fasiszták litvániai bevonulásuk első napjától ébresztettek a népben. Az első hónapokban a megszállók elleni harcot a spontaneitás és az egyes csoportok elszigeteltsége jellemezte, de a megszállók elleni küzdelem már 1942 végétől kezdve — amikor az antifasiszta ellenállás irányítását az akkor megalakult Litván Partizánmozgalom Törzse vette kezébe — egyre célratörőbb lett és egyre inkább össznépi jelleget öltött.

Már 1942 márciusában történtek kísérletek a partizánmozgalom szervezettebb irányítására. Ekkor két, vezető párt- és Komszomolfunkcionáriusokból álló csoportot dobtak át Litvánia területére I. Meszkupasz-Adomasznak, a Litván Kommunista Párt KB titkárának a vezetésével. Sajnos azonban nyomban büntetőosztagosok vették őket körül, s ők heves harcban hősi halált haltak. 1943 áprilisában egy újabb operatív csoport átdobására került sor a Központi Bizottság munkatársai közül, amelynek vezetői M. J. Sumauszkasz és G.O. Zimanasz központi bizottsági tagok voltak. Az előbbi az északi földalatti területi pártbizottság, az utóbbi pedig a déli földalatti területi pártbizottság élén állt. Egyidejűleg mindketten az illegális partizánújságok főszerkesztői tisztét is ellátták. Ezek az újságok igen fontos mozgósító szerepet játszottak a lakosság körében. 1943 óta a fasiszta megszállóknak egyetlen nyugodt napjuk sem volt. Sznecskusz sokat mesélt a partizánok és földalatti munkások hősiességéről. Tőle hallottam először Marite Melnikaitónak, a litván nép nagyszerű lányának a hőstettéről, aki könyörtelen harcot vívott a megszállók és kiszolgálóik ellen, s amikor az egyik harc után sebesülten a hóhérok kezébe került, nem hajtott előttük fejet, hanem igazi hős módjára viselte el a legválogatottabb kínzásokat is.

A litván partizánok tevékenységét igen jól jellemezte az az eset, amelyet Sznecskusz mondott el. A švenčionisi járásban már hosszabb ideje kegyetlenkedett Fritz Ohl fasiszta járási megbízott, aki személyesen is részt vett 500 litván hazafi meggyilkolásában. Amikor a partizánok tudomást szereztek ennek a szörnyetegnek a gaztetteiről, 1944. március 24-én fényes nappal behatoltak a járási megbízott hivatalába és nyilvánosan kivégezték a fasisztát.

A hitlerista helyőrségek élete sem volt nyugodt. A népi bosszúállók

rendszeresen rajtuk ütöttek. Április 10-én például a Večiuriški községben elhelyezett erős német helyőrséget kerítették be és pusztították el mind egy szálig. Csupán 1944 első öt hónapja alatt 11 vasúti hidat és 200-nál több vágányt robbantottak fel, a fasiszta csapatok több mint 130 kilométernyi híradó vonalát semmisítették meg, 10 ipari üzemet tettek működésképtelenné. A partizánokkal vívott harcok során több mint 5000 fasiszta katona és tiszt lelte dicstelen halálát.

Antanasz Juozovics biztosított, hogy a támadás folyamán minden szükséges felvilágosítást megkapunk majd az ellenséges csapatok hátországi mozgásairól és védelmük jellegéről. Több mint 3000 ember végez állandó felderítést, majdnem minden nagyobb faluban vannak megbízható embereik, akik tájékoztatják őket. Most amikor a szovjet csapatok Litvánia területére léptek, az országban 96 osztag működött és alkotott félelmetes, 10 000 főnyi partizánhadsereget. Sznecskusz különösen a Piatras Kutka parancsnoksága alatt az utenai körzetben a fasisztákat rettegésben tartó „Audra" „Vihar", a Daugavpils—Vilnius vasútvonal mentén sikeresen harcoló „A haza szabadságáért", a švenčionisi járásban működő, „Kostas Kalinauskas"-ról elnevezett, továbbá Biáli „Bičinliai" „Barátok" osztagokat, valamint az Észak-Litvániában működő Žemajte nevét viselő dandárt dicsérte. Šiauliai környékén Stanionisz osztagának, míg a panevėžysi körzetben a Ionas Vildžiunasnak, a hírneves népi bosszúállónak és régi litván kommunistának a parancsnoksága alatt működő „Gražyna"[1]-osztagot dicsőítették az emberek. Mélyen megrázott, amikor hamarosan tudomásomra jutott, hogy ez a dicső partizánparancsnok hősi halált halt az egyik visszavonuló fasiszta egységgel vívott egyenlőtlen harcban.

A litván kommunisták vezetőjével való találkozásom a kezdetét jelentette annak a szoros együttműködésnek, amely az 1. Balti Front parancsnoksága és a Litván Kommunista Párt vezetése, valamint a Litván Szovjet Szocialista Köztársaság kormánya között kialakult, és egészen litvániai tartózkodásunk végéig zavartalan volt.

Teljes erővel folytak az új hadművelet előkészületei, amikor Vasziljevszkij marsall megérkezett hozzánk, és bekapcsolódott a munkába. Elmondtam neki a tervezett hadművelettel kapcsolatos elgondolásaimat.

Miután figyelmesen végighallgatott, kifejtette, hogy az ellenség oldaláról is értékelni kell az eseményeket. Mégpedig oly módon, hogy meg kell ítélnünk, mit tesz az ellenséges csapatok parancsnoka a kialakult helyzetben. A „Közép" hadseregcsoport pusztulása és a szovjet csa-

1 Adam Miczkiewicz nagy lengyel költő azonos című elbeszélő költeményének hősnője, litván honleány neve után.

patok Kelet-Poroszország felé irányuló előretörése kétségbeesett helyzetbe sodorja az „Észak" hadseregcsoportot, mert elszigeteli a Wehrmacht többi részétől. Ilyen helyzetben, amikor az arcvonal gyors ütemben tolódik el Németország felé, a legnagyobb ostobaság lenne a Baltikumban állomásozó hatalmas erőket kitenni az elszigetelés és megsemmisülés veszélyének. Joggal várhatjuk tehát, hogy Hitler sietve Kelet-Poroszországba vonja vissza az „Észak" hadseregcsoportot, hogy a magáért Németországért sorra kerülő ütközetekben használhassa fel.

Ha az 1. Balti Front főerői a rigai irányban támadnának — folytatta a marsall —, az ellenség visszavonuló erői feltartóztatnák őket, s nem lennének képesek elállni az ellenség útját Kelet-Poroszország felé. Ha viszont a front főerői a kaunasi és Šiauliai-i irányon támadnak, ezzel nemcsak a 3. Belorusz Front csapatainak az előnyomulását könnyítik meg, hanem az „Észak" hadseregcsoport csapatainál korábban érhetik el Kelet-Poroszország északkeleti határát is.

Vasziljevszkij fejtegetésének logikája, mint mindig, vitathatatlan volt. Valami ösztönös megérzés mégis azt súgta nekem, hogy a hitleristák aligha adják fel a Baltikumot, inkább az a valószínű, hogy utolsó hadosztályuk megsemmisüléséig igyekeznek itt megkapaszkodni. Azért vélekedtem így, mert 1943 nyara óta a fasiszták semmiféle harcászati vagy hadműveleti előny kedvéért sem adtak fel önként egyetlen talpalatnyi szovjet területet sem. A hadtörténet még sohasem ismert ilyen nehézkes és csökönyös katonai gondolkodást. A Baltikum birtoklása azért is bírt jelentőséggel számunkra, mivel Finnország még nem vált ki a háborúból, s az a tény, hogy a német flotta a Finn-öbölben tartózkodik, megkönnyítette a svéd érc Németországba szállítását.

Ám ezek a meggondolásaim sem jelentettek semmi újságot a marsall számára, amikor elmondtam neki őket. Azt felelte, hogy amennyiben Hitler ezúttal sem jár el ésszerűen és a Baltikumban hagyja a csapatait, az a hadművelet során kiderül, s akkor megfelelően módosíthatjuk terveinket.

Száz szónak is egy a vége, egyelőre le kellett mondanunk arról, hogy Riga felé irányítsuk főcsapásunkat.

Itt említem meg, hogy, mint a későbbiekben kiderült, az ellenség valóban el volt szánva arra, hogy a Baltikumot az utolsó katonáig védje. Lindemann vezérezredes, az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka még csapatainknak a Baltikum területére lépése előtt kijelentette: „Mi a »Vaterland« küszöbén állunk. Minden hátrafelé tett lépésünk közelebb viszi a háborút Németországhoz. Egyetlen lépést sem hátrálni: ez a mi jelszavunk."[2]

2 *Haupt, W.:* Kurland. Bad-Nauheim, 1961. S. 35.

Nos hát, Kaunasra mérjük a főcsapást. Vasziljevszkij részletesen ismertette a szomszéd frontok feladatait is, hogy terveikben előirányozhassuk a velük való együttműködést. A 3. Belorusz Front azt a feladatot kapta, hogy a „Bagration"-hadművelet második szakasza folyamán támadását Mologyecsno általános irányába fejlessze tovább, július 12-ére érje el Vilnius és Lida városok vonalát, s a továbbiakban vonuljon Kaunas ellen, ahova a mi frontunk tevékenysége is irányult.

Jobb oldali szomszédunk, a 2. Balti Front azzal a céllal készült fel a támadásba való átmenetre, hogy az Idrica, Szebezs, Drissza terepszakaszon Rēzekne, majd tovább, Riga általános irányban töri át az ellenség védelmét. Ám e front támadásba való átmenetét a legkorábban július 10-ére tervezték. Még ennél is későbbre tűzték ki a 3. Balti Front aktív tevékenységének kezdetét.

Miután a marsall tüzetesen tanulmányozta a front csapatainak az új hadműveletre történő felkészülését és kiadta a szükségesnek tartott utasításait, hamarosan elutazott A. I. Jerjomenko tábornokhoz.

Július 5-ét és 6-át a 6. gárdahadseregnél és a 43. hadseregnél töltöttem. I. M. Csisztyakov hadseregparancsnok ismét remek szervezőnek bizonyult. Nemcsak az új támadás előkészítését kezdte meg, hanem egymást követő rohamokkal lassan egyre tovább is szorította az ellenséget Daugavpils felé. A hadseregparancsnok, akinek a júliusi naptól barnára cserzett arca a szokottnál is erősebben festette alá szeme csillogó kékségét, élénk taglejtések kíséretében tett jelentést a hadművelet előkészítéséről, lemaradt hadtesteinek tartózkodási helyéről és az anyagi eszközök felhalmozására tett intézkedéseiről.

Amikor felszólítottam, hogy részletesebben tájékoztasson az ellenséggel közvetlen harcérintkezésben levő 2. gárda- és 103. lövészhadtest csapatainak helyzetéről, jelentette, hogy azok Drujától 10 kilométernyire keletre és az Ukla-, valamint a Boginyszkoje-tónál vannak. Hozzátette, hogy megközelítőleg ezen a vonalon harcoltak hajnaltól, majd részletesen megmutatta az ellenséget szünet nélkül rohamozó ezredek helyét.

— Nem meríti-e túlságosan ki a hadtesteit ezekkel a mindennapos rohamokkal? — adtam hangot kételyeimnek. — Hiszen ezeknek az új támadásra kell felkészülniük.

— Szó sincs róla — sietett megnyugtatni a hadseregparancsnok. — Csak előrevetett osztagokkal rohamozunk, s közben rendezzük a főerőket.

Tetszett nekem Csisztyakov elhatározása, hiszen az állandó rohamokkal megakadályozták az ellenséget az új terepszakaszon szilárd védelem kiépítésében.

Amikor Beloborodov tábornokkal találkoztam, neki is megparan-

csoltam, hogy ne csak egy helyben topogjon, hanem szorongassa továbbra is az ellenséget. Tegye lehetetlenné, hogy megvesse lábát az újonnan megszállt terepszakaszokon. A fiatal hadseregparancsnok meg is ígérte, hogy másnap reggeltől a Vidzi és Konsztantyinov városok vonalába kijutott két hadteste folytatja előnyomulását nyugati irányba.

Úgy alakultak tehát a dolgok, hogy bár az 1. Balti Front csapatai július 9-ig szünetet kaptak az új hadművelet előkészítésére, gyakorlatilag azonban a hadműveletben nem volt szünet: négy lövészhadtestünk előrevetett osztagai lassan szorították vissza az ellenséget.

Másnap Csisztyakov jelentette, hogy hadtestei megtisztították Druját az ellenségtől és a Daugailiai-tó, valamint Voiniuni helység megközelítési útjaira értek ki. A távolságot a térképen megbecsülve elégedetten állapítottam meg, hogy a 6. gárdahadsereg egységei 10—20 kilométerre nyomultak előre nyugat felé. Hasonló sikereket ért el a 43. hadsereg is. I. I. Ljudnyikov tábornoktól jelentést kaptam, hogy hadtestei majdnem a tervben előírt ütemben menetelnek az arcvonal felé. A menetet az késlelteti némileg, hogy az élen haladó egységeknek gyakorta kell szétbontakozniuk, hogy megsemmisítsék a hadtápterületünkön szétszórt fasiszta egységeket. Jelentésében kitért arra is, hogy hadserege élegységei éppen befejezték egy nyugat felé áttört erős fasiszta csoportosítás szétverését. E csoportosítás parancsnokát, Vincenz Müller altábornagyot sok tiszttel és katonájával együtt fogságba ejtették.

A Jerjomenkótól visszatért Vasziljevszkij marsallnak jelentettem, hogy az új hadművelet előkészítésével párhuzamosan támadásunkat is folytatjuk, ő egyetértett ezzel az elhatározásunkkal. Tájékoztatott a Sztálinnal történt megbeszéléséről is. Kérte a főparancsnokot, sürgesse meg a két szomszédos front támadásba való átmenetét, de — közlése szerint — a 2. Balti Front csapatai legkorábban csak július 10—11-én, a 3. Balti Front csapatai pedig csak július 16—17-én lesznek erre képesek. A főhadiszállás képviselője bejelentette, hogy ezután a mi frontunk törzsénél tartózkodik, s már ide is telepítettek egy külön hírközpontot, amely a 2. és 3. Balti Front parancsnokával és Moszkvával biztosít majd számára állandó összeköttetést.

Késő este Beloborodov hívott fel, s jelentette, hogy az 1. lövészhadtest törzsét felkeresték a később a Szovjetunió Hőse címmel kitüntetett legendás hírű Bronius Urbanovičius parancsnoksága alatt álló Kosztasz Kalinauszkasz nevét viselő litván partizánosztag képviselői. Hírt hoztak az arcvonalhoz vezető utakon megindult erőteljes csapat- és harcitechnika-szállításról, s arról, hogy a partizánok erélyes tevékenységet indítottak a katonai szállítások meghiúsítása érdekében.

Július 9-én hajnalban ütközetbe vetettük a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg időközben felzárkózott hadtesteit is, s ezzel támadásunk még erőteljesebb lett. Beloborodov tábornok estefelé örömmel közölte, hogy hadtestei átvágták a Daugavpilst Vilniusszal összekötő vasútvonalat. Méltán elégedett is lehetett hadseregével, hiszen határidő előtt hajtotta végre a feladatát.

Beloborodov kijelentette, hogy még tovább nyomulhatna előre, ha az 1. harckocsihadtest részt venne a támadásban. Amikor azonban megkérdeztem, hol vannak most a harckocsizók, a hadseregparancsnok nem tudott válaszolni. A fronttörzs is csak hosszas keresés után tudta megállapítani, hogy az 1. harckocsihadtest messze a mi csapataink mögöttes területén fekvő Vizdi belorusz városkában tartózkodik.

Utasítottam a törzsfőnököt, hogy állapítsa meg és jelentse, miért késlekedik ilyen sokáig a hadtest és miért nem hajtotta végre az arcvonalhoz való felzárkózásra vonatkozó parancsot. Kuraszov tájékoztatott, hogy a már menetben levő harckocsizók Vizdiben egy, a bekerítésből kitört meglehetősen erős ellenséges csoportosításba ütköztek, s ahelyett hogy megkerülték volna, harcba bonyolódtak vele.

Az 1. harckocsihadtest bátor parancsnoka iránt érzett nagyrabecsülésem ellenére is felháborított, hogy indokolatlanul ilyen sokáig időzik a hadtápterületen, s megkértem Kuraszovot, közölje szigorú parancsomat, hogy azonnal kerülje meg Vizdit és hajtsa végre feladatát, különben szigorúan megfenyítem.

A 6. gárdahadsereg ezen a napon sajnos nem tudta támadási feladatát végrehajtani. Amikor megtudtam, hogy csak jelentéktelen teret nyert, felhívtam a parancsnokot és magyarázatot követeltem.

Csisztyakov azt felelte, hogy hadserege a támadás kezdete óta egyszer sem ütközött ilyen elkeseredett ellenállásba.

— Egyre inkább az a benyomásom — mondotta —, hogy az ellenség is támadásra határozta el magát, mivel napról napra aktívabb ellenlökéseket indít. Felderítésünk ma az ellenség két újonnan érkezett gyaloghadosztályát — a 216. és 288. beérkezését állapította meg. Több hadifogoly azt vallotta, hogy az elmúlt napokban vezényelték át őket ide a szomszédaink előtti arcvonalszakaszról.

— Ez a jó — nyugtattam meg a felhevült hadseregparancsnokot. — Minél több csapatot von el az ellenség a szomszédaink elől, annál hamarabb törik át a védelmet és annál hamarabb siethetnek segítségünkre.

Őszintén szólva, nem ért váratlanul Csisztyakov hadseregének lassú térnyerése. Bekövetkezett az, amitől tartottam: az ellenség megpróbál csapást mérni frontunk főerőinek szárnyára, s ennek érdekében újabb

csapatokat vet be Daugavpils körzetében, azt remélve, hogy így könnyebben egyesülhet a „Közép" hadseregcsoport csapataival.

A 39. hadseregtől éjfél felé visszaérkező Bobkov tábornok jelentette, hogy a hadsereg a Podbrodzétől (Pabrádétól) délre kijelölt körzetben befejezte gyülekezését, és másnap hajnaltól megkezdi csapását Ukmergére, vagyis Beloborodov hadseregétől délre.

Kuraszov tábornok a másnapi feladatokról szóló jelentésében kiemelte:

— Július 10-től tehát már két hadseregünk támad a kaunasi irányban. Megállapíthatjuk, hogy a főhadiszállás direktívájának végrehajtása a tervezett ütemben folyik.

Ljudnyikov hadseregének ütközetbe vetése meggyorsította a támadás ütemét. Július 10-én az esti órákban Beloborodov tábornok jelentette, hogy hadserege birtokba vette a Daugavpilst Kaunasszal összekötő műutat. Ljudnyikov is megörvendeztetett: sikerrel nyomulnak előre délnyugatra.

Felderítőfőnökünk tájékoztatott, hogy a heves harcok során az ellenség 81. sziléziai és 290. hamburgi gyaloghadosztályát teljesen megsemmisítettük, a fasiszta parancsnokság azonban három tartalék hadosztályt vetett be: a 225. a 263. gyalog-, és a 6. őrhadosztályt. Fogoly tisztek vallomása alapján megállapítást nyert, hogy az 1. Balti Front csapatainak az „Észak" hadseregcsoport déli szárnyán végrehajtott betörése a Baltikumba arra késztette Hitlert, hogy leváltsa Lindemann vezérezredest, az „Észak" hadseregcsoport parancsnokát és helyére Friessner vezérezredest nevezze ki. Ő volt az, akinek a „Narva" csoport parancsnokaként sikerült megállítania a Leningrádi Front csapatait a Narva folyónál. A rigai irányban harcoló 16. hadsereg parancsnokát is leváltották. E beosztásban a fiatalabb és erélyesebb Lux tábornok követte Hansen tábornokot.

A parancsnokváltozást mi is megéreztük. Az „Észak" hadseregcsoport tevékenysége napról napra aktívabbá vált, s én egyre inkább aggódtam a front jobb szárnyáért. Világosan látszott, hogy Friessner tábornok mindent elkövet, hogy megszolgálja a Führer bizalmát, vagyis betömje azt a rést, amelyet az 1. Balti Front ütött támadásával az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok csatlakozásán. Friessner feladata azonban egyre bonyolultabbá vált. Július 10-én este Jerjomenko hívott fel, s miután csapataink tevékenységének eredményei után érdeklődött, örömmel jelentette:

— Ma mi is elkezdtük... Méghozzá nagyon sikeresen.

Jobb szomszédunk is támadásba lendült hát, s most már napról napra csökkenni fog a szárnyunkat fenyegető veszély, hiszen Friessnernek le kell mondania a déli irányú támadásról.

A helyzet valóban így is alakult. Utóbb már a hitlerista tábornokok visszaemlékezései alapján tudjuk, hogy már Friessner elődje is több ízben kérte Hitlert, engedélyezze az „Észak" hadseregcsoport csapatainak, hogy a Nyugati-Dvina mögé vonuljanak vissza, azaz feladják a Baltikum jelentős részét. Ahogyan azonban várható volt, Hitler megtiltotta a csapatok visszavonását, s leváltotta Lindemannt. Friessner eleinte derűlátó volt, és ahogyan mi is vártuk, mindenáron megpróbálta egy déli irányú támadással helyreállítani a kapcsolatot a „Közép" hadseregcsoporttal. Ám a 6. gárdahadsereg szívós rohamai és Jerjomenko csapatainak támadása miatt Friessner kénytelen volt elállni támadó tervétől.

Ezek voltak azok a napok, amikor rákényszerült a Führerhez intézett alábbi kérelem megfogalmazására: „Führerem! Amikor 1944. július 3-án rám bízta az »Észak« hadseregcsoport parancsnokságát, a »Közép« hadseregcsoport arcvonalán kialakult helyzet már alapot szolgáltatott arra a következtetésre, hogy az »Észak« hadseregcsoport déli szárnya komoly veszélyben forog... Ideérkezésemkor a »Közép« hadseregcsoport északi szárnyának az átkarolás veszélye következtében hátravont csapatai 15 kilométerre voltak Glubokojétól északkeletre. Ilyenformán lehetetlenné vált, hogy a Sarkovscsina felé támadó 1. Balti Front oldalába ellencsapást mérjünk, mivel ez a front szorosan Druja, Drissza, Miori körzetéhez béklyózza az ellencsapáshoz bevethető erőket."[3]

E levélből ítélve, Friessner már július közepére véglegesen meggyőződött róla, hogy semmi reménye sincs a „Közép" hadseregcsoport csapataival való egyesülésre. Hitler azonban megtiltotta a csapatok kivonását a Baltikumból, és továbbra is makacsul követelte az 1. Balti Front ütötte rés lezárását. Friessner mindent el is követett, hogy végrehajtsa Führere akaratát. Egyre újabb magasabbegységeket irányított a rés körzetébe, bár ezáltal meggyengítette a 2. Balti és a 3. Belorusz Front előtti védelmét, Daugavpilstől nyugatra pedig sebtében egy erős csoportosítás megalakításához fogott Kleffel tábornok parancsnoksága alatt, biztosítandó a „Közép" hadseregcsoporttal való csatlakozását. Kleffel csapatainak július 14-én kellett csapást mérniük frontunk támadó csapatai oldalába.

Ez volt tehát az a meglepő eset, amikor a vezérkar és a frontparancsnokságunk eltérő módon értékelte a fasiszta hadvezetés elgondolását, méghozzá úgy, hogy mindkét értékelés megfelelő súlyú érveken nyugodott: vezérkarunk az „Észak" hadseregcsoport parancsnokságának logikus szándékait találta ki, mi viszont Hitler konok dönté-

3 *Фриснер, Г.:* Проигранные сражения. М., 166, с. 28. (Fordítás németből.)

sét. Hiszen akkor még csupán találgatásokba bocsátkozhattunk az ellenség valódi szándékait illetően. Mindenesetre, énbennem egyre erősödött a meggyőződés, hogy semmi jele sincs annak, hogy a hitleristák kivonulnának a Baltikumból, és egyre inkább hajlottam arra a következtetésre, hogy az 1. Balti Front főcsapását a kaunasi irányról a rigaira kell áthelyezni. Jobbszárny-hadseregünk előnyomulásának lelassulása, az egyre újabb ellenséges magasabbegységek felbukkanása, a Daugavpils alatti harcok fokozódó hevessége — mind azt a meggyőződést érlelte meg bennem, hogy éppen itt várható az „Észak" hadseregcsoport csapatainak ellencsapása.

Ezért figyelmeztettük minden adódó alkalommal Csisztyakov tábornokot a Daugavpils irányából várható ellencsapásra. Nagyon örültem, hogy éppen ez a hadsereg került a legveszélyesebb szakaszra, amelynek élén ilyen tapasztalt és erélyes parancsnok áll. Ezért, valahányszor e napokban találkoztam Ivan Mihajloviccsal, s láttam hadserege lassú térnyerése miatti levertségét, mindig igyekeztem lelket önteni belé, megértetve vele, milyen fontos szerepet játszik a 6. gárdahadsereg az „Észak" hadseregcsoport csapatainak lekötésében. Mivel más módot nem találtam Csisztyakov tábornok megsegítésére, amint Beloborodov tábornok jelentette, hogy élegységei Utena körzetében birtokba vették a Daugavpilst Kaunasszal összekötő műutat, parancsot adtam neki, hogy egyik lövészhadtestét fordítsa északnak, és az az 1. harckocsihadtesttel együtt mérjen csapást Daugavpils irányába a műút mentén. E feladat végrehajtása közben a 43. hadsereg csapatai a friss 58. német gyaloghadosztállyal megerősített ellenség heves ellenállásába ütköztek.

A Daugavpils körül kialakult bonyolult helyzet szükségessé tette, hogy erős fronttartalékot képezzünk, ám már minden erőnket ütközetbe vetettük. Kénytelen voltam Vasziljevszkij segítségét kérni. Mivel ő is tisztában volt a front egyre növekvő szerepével, igyekezett kieszközölni a főhadiszállásnál, hogy adjanak át nekünk néhány magasabbegységet a 3. Belorusz Front állományából, amely eddigre már végzett az ellenség vilniusi csoportosításának felszámolásával, ugyanakkor több magasabbegységgel rendelkezett, mint mi. Rövidesen meg is jött a vezérkartól a közlés, hogy a mi alárendeltségünkbe helyezték a 16. Litván lövészhadosztályt és meggyorsítják a 19. harckocsihadtest átcsoportosítását. Túl korai volt azonban az örömünk. E magasabbegységek — olyan okok következtében, amelyekről majd később szólok — eléggé sokára érkeztek hozzánk.

Ekkorra Vasziljevszkij is meggyőződött arról, hogy az „Észak" hadseregcsoport milyen kitartóan ragaszkodik a Baltikum birtoklásához, sőt szomszédjával is igyekszik egyesülni. Most első ízben kísé-

relte meg Sztálin meggyőzését arról, hogy frontunk főerőinek nem Kaunas, hanem Šiauliai felé kellene főcsapást mérni, erői egy részével pedig Daugavpils irányába kellene támadnia. Ennek érdekében az alábbiakat javasolta: az arcvonalunkhoz közeledő 2. gárdahadsereget és az 51. hadsereget Šiauliai általános irányba vessük ütközetbe, a 39. hadsereget adjuk át Csernyahovszkijnak, tőle pedig kapjuk meg az 5. gárda-harckocsihadsereget. A magam részéről teljes egészében támogattam a marsall javaslatát. De úgy látszik, valaki Moszkvában korainak tartotta. Mindenesetre, a legfelsőbb főparancsnok nem járult hozzá, csupán a 3. gépesített gárdahadtest átadását engedélyezte. Amikor ezt Vasziljevszkij közölte velem, berendeltettem a fronttörzsbe Viktor Tyimofejevics Obuhov altábornagyot, a hadtest parancsnokát, hogy tisztázhassam vele, mikor számíthatunk ütközetbe vetésére.

Július 11-én Vasziljevszkij utasításainak megfelelően pontosítottuk a front kötelékébe tartozó hadseregek feladatait. A 6. gárdahadsereg parancsot kapott, hogy jobb szárnyán és középen kösse le az ellenséget, balszárny-csapataival pedig — a 2. Balti Front 4. csapásmérő hadseregével együttműködve — mérjen csapást Daugavpilst délről átkarolva, hogy bekerítse az ott védő ellenséges csoportosítást, majd támadását északnyugat felé, Rokiškis irányába fejlessze tovább (Rokiškis Daugavpilstől 8 kilométerre nyugatra fekszik). A 43. hadsereg főerőit szigorúan északnyugatra, Panevežys felé irányítottuk, erői egy részével pedig továbbra is Csisztyakovval kellett együttműködnie délnyugat felé. A 39. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy támadjon Ukmergo felé, majd annak birtokbavétele után főerőivel szintén északnyugat felé, Kédainiai irányába mérjen csapást, s csupán erői egy részével működjék együtt a 3. Belorusz Front csapataival Kaunas bevételében. Számítva arra, hogy erős gyorsan mozgó tartalék nélkül kockázatos lenne a 250 kilométeres arcvonalon támadni, úgy döntöttünk, hogy 1. harckocsihadtestet kivonjuk a harcból és Utena körzetében vonjuk össze.

A főhadiszállás képviselője tehát vállalta azt a felelősséget, hogy a frontunk főcsapás-irányát délnyugatról (ez volt a főhadiszállás július 4-i direktívájának előírása) északnyugatra helyezi át. Hogy mennyire megfelelt ez a döntés a kialakult helyzetnek, azt a további fejlemények bizonyították. Most azonban vizsgáljuk meg, mi is zajlott le július közepén Daugavpils alatt és a Šventoji folyónál, ahol a litván partizánok jelentései szerint a fasiszták nagy sietve új védelmi terepszakaszt rendeztek be abban a reményben, hogy sikerül előtte megállásra kényszeríteni az 1. Balti Front csapatait.

Július 12-én és 13-án, miután mindhárom hadseregünk védelembe ment át az elért terepszakaszokon, megtörténtek az előkészületek az

új feladatok végrehajtására, elvégeztük a szükséges átcsoportosításokat, feltöltöttük a lőszerkészleteket. Ugyanakkor több frontszakaszon változatlan hevességgel folyt a harc. Csisztyakov tábornok például jelentette, hogy kénytelen parancsot adni csapatainak, hogy ideiglenesen foglaljanak el védelmet a Druja, Salakas terepszakaszon, mert az ellenség folyamatos ellenlökéseket hajt végre, és sikerült mélyen beékelődnie a 22. gárdahadtest és a 103. lövészhadtest közé. Ezek a fejlemények ismét csak azt bizonyították, hogy Friessner vezérezredes még mindig nem mondott le arról, hogy megkísérelje az egyesülést a „Közép" hadseregcsoport csapataival.

A 6. gárdahadsereg változatlanul nehéz helyzetben volt. A szomszédos front 4. csapásmérő hadserege nagyon lemaradt, ezért Csisztyakov tábornok kénytelen volt a hadtesteket 150 kilométeres arcvonalon széthúzni. Mivel azonban támadniuk kellett, a magasabbegységek között tekintélyes hézagok keletkeztek, amelyekbe az ellenség igyekezett beékelődni. Különösen veszélyesnek tűnt az az áttörés, amelyet egy erős hitlerista csoportosítás a 22. gárdahadtest és a 103. lövészhadtest között hajtott végre. Már hadtápegységeik és -intézeteik is veszélyben forogtak. Csisztyakov tábornok elhatározta, hogy a két hadtest második lépcsőivel az ellenség szárnyára mért csapással haladéktalanul szétveri a csoportosítást. Ám a rohamokat csak a 22. gárdahadtest egyik hadosztálya tudta volna azonnal megindítani, mivel a 103. lövészhadtest 39. hadosztálya olyan távol volt az áttörési szakasztól, hogy csak másnap reggel lehetett bevetni. Mi hát a teendő? Megvárni, míg a másik hadosztály beérkezik? Hiszen már a hadtápszerveket fenyegeti az ellenség. Csisztyakov úgy döntött, hogy inkább egy hadosztállyal azonnal megrohamozza az ellenséget. Ez a roham lekötötte a beékelődött ellenséget, s másnap aztán az A. K. Makarev ezredes parancsnoksága alatt harcba lépő 29. lövészhadosztály segített annak végleges felszámolásában.

Nem véletlenül említettem meg ezt a kisebb jelentőségű harci epizódot. De éppen ilyen példákra hivatkozva róják fel egyes történészek Csisztyakov tábornoknak: mivel nem egy időben vetette be tartalékait, szétforgácsolta erőit. Márpedig, akárhogyan nézzük is, Csisztyakov a csapatai szétzúzására irányuló ellenséges próbálkozások meghiúsítása mellett még arra is képes volt, hogy fokozatosan tovább szorítsa az ellenséget nyugat felé.

Távolról sem akarom azt mondani, hogy hadsereg- és magasabbegység-parancsnokaink nem követtek el hibákat. Bizony nem mindig mentek simán a dolgok. Időnként annyira belefeledkeztek az ellenség üldözésébe, hogy még a felderítést is elhanyagolták, aminek következtében váratlan meglepetések is érték őket a támadás során: hol egy

meglepetésszerű ellenlökés, hol egy fel nem derített ellenállási góc állta útjukat, hol meg járhatatlan ingoványban rekedtek meg. A nagy sietségben imitt-amott csapataik átcsoportosításának álcázásáról is megfeledkeztek, s így az ellenség idejekorán tudomást szerzett főcsapásunk irányáról, és felvonultatta ellenünk erőit. Mi magunk is többször felhívtuk a figyelmet ezekre a rendellenességekre. A 6. gárdahadsereg parancsnokának fent említett elmarasztalása azonban nyilvánvalóan minden alapot nélkülöz.

Beloborodov tábornok rövidesen jelentette, hogy felszabadították Zarasai, Daugailiai és Utena városokat. Zarasaiban született és nőtt fel Marite Melnikaite, a litván nép hős leánya, a kiváló partizán. Ugyanekkor szabadult fel Dukštas is. Ebben a városban végezték ki a fasiszták a hős lányt. A hitleristák elkeseredett ellenállást tanúsítottak a város megközelítési útjain. Amikor azonban a harcosok és a parancsnokok megtudták, hogy ez az a város, amelyben a németek olyan bestiális kegyetlenséggel végeztek a hős partizánlánnyal, olyan dühvel rohamoztak, mintha Marite hóhérai személyesen állnának előttük.

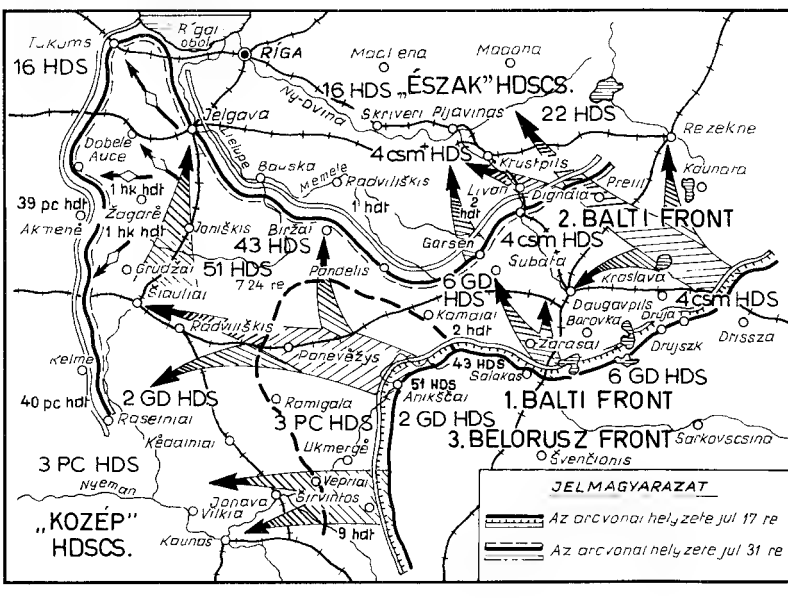

HARCTEVÉKENYSÉGEK SAULIAI ELŐTERÉBEN
1944. JÚL. 17—31. KÖZÖTT

Ljudnyikov tábornok támadása kielégítő sikerrel bontakozott ki, ha eltekintünk azoktól a meglepetésektől, amelyeket a támadó csapatok számára az erdős-mocsaras terep tartogatott, s amelyeket az ellenség — mi tagadás — igen ügyesen használt ki. A 39. hadsereg csapatai azonban ennek ellenére is naponta 15—20 kilométert nyomultak előre harcolva. Ljudnyikov jelentette, hogy csapatai július 12-én alkonyatkor már Alunta város megközelítési útjain harcoltak, és felszabadították Giedraičai városát. Nem tudom, milyen forrásokból szerezte vezérkarunk az értesüléseit, de alighogy megérkeztem a Vizditől délre 15 kilométerre telepített új front-harcálláspontra, a front híradófőnöke jelentette, hogy Moszkvából már kétszer is keresett Antonov tábornok. Parancsomra nyomban összekötöttek vele. Alekszej Innokentyevics még üdvözölni is elfelejtett, s az alábbi közléssel hökkentett meg:

— Az „Észak" hadseregcsoport elvonul a Baltikumból. Feltétlenül el kell állni az útját, ezért frontja főerőit a július 4-i direktívában előírt irányokban vonja össze.

Mivel mi már kiadtuk hadseregeinknek a jelentős feladat-módosításokat tartalmazó, Vasziljevszkij által jóváhagyott utasításokat, feltettem a kérdést Antonovnak:

— Ez a főhadiszállás hivatalos parancsa?

— Nem, Ivan Hrisztoforovics, ez egyelőre a vezérkar véleménye.

Megérdeklődtem, honnan származnak az értesülések. Kiderült, hogy a 2. Balti Front törzse általános visszavonulásként értékelte a fasiszta csapatok Opocskánál megkezdett részleges visszavonulását, erről nyomban tájékoztatta a vezérkart, s egyben jelentette, hogy a front csapatai bevezették az üldözést.

Miután közöltem, hogy teljesen megalapozatlannak tartom e következtetést, jelentettem Antonovnak, hogy Vasziljevszkij ugyan állandóan csapataink előnyomulásának meggyorsítását szorgalmazza, de nem az eredeti irányokban, hanem nyugatra és északnyugatra áthelyezett főcsapással, Antonov elbúcsúzva ígéretet tett a kapott értesülés helyességének ellenőrzésére és a legfelsőbb főparancsnok elhatározásának közlésére.

Vasziljevszkij marsall azonnal Jerjomenkóhoz repült, mi pedig ezalatt folytattuk a daugavpilsi ellenséges csoportosítás elleni szívós rohamainkat és igyekeztünk meggyorsítani főerőink előnyomulását a Šiauliai-i irányban.

Július 13-án a támadás ismét az egész arcvonalon megindult. Vasziljevszkij, a főhadiszállás képviselője másnap 14 órakor érkezett hozzánk vissza. Közölte, hogy a 2. Balti Front törzsének elsietett jelentése nem igazolódott be. Az ellenség foggal-körömmel véd min-

den egyes terepszakaszt. Nekünk mielőbb át kell vágnunk az „Észak" hadseregcsoport valamennyi szárazföldi utánszállítási vonalát. Én pedig kénytelen voltam jelenteni a marsallnak, hogy hadseregeink előnyomulási üteme szemmel láthatóan csökken, mivel támadási sávjuk fokozatosan szélesedik, s ugyanakkor a rés lezárására létrehozott „Kleffel"- és „Riewald"-csoport ellenállása egyre fokozódik. Nekünk pedig sajnos még mindig nincsenek ütközetbe vethető tartalékaink. A 2. gárdahadsereg és 51. hadsereg bevetésére legkorábban július 18—20-án számíthatunk. A 3. gépesített gárdahadtest pedig tetemes harckocsihiánya miatt még nincs harckész állapotban. Alekszandr Mihajlovics megígérte, hogy a hadtest kiegészítésére hamarosan megkapjuk a főhadiszállás által az ő rendelkezésére bocsátott 90 darab harckocsit.

Ennek utána módunk nyílt arra, hogy a közeli napokban meggyorsítsuk támadásunkat. A főhadiszállás képviselője arra törekedett, hogy teljes figyelmüket a Šiauliai-i irányra összpontosíthassuk, s ennek érdekében kieszközölte Sztálin beleegyezését, hogy az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg ütközetbe vetése után a kaunasi irányban támadó 39. hadsereget átadhassuk a 3. Belorusz Frontnak. Így vezetett a frontunk támadási sávjában zajló események logikája fokozatosan ahhoz, hogy elvessük a kaunasi irányban mérendő főcsapás tervét.

Az 1. Balti Front csapatai nem csupán a megfelelő erők híján és a támadási sáv széthúzódása miatt nyomultak lassan előre, hanem a súlyos lőszer- és üzemanyaghiány miatt is. A csapatok már vagy 300 kilométerre eltávolodtak az utánszállítást biztosító vasútvonaltól. Ezért a lőszer- és üzemanyag-utánszállítás kizárólag műutakon és földutakon történhetett. Nekünk viszont e célra mindössze egyetlen szállító dandárunk volt, amely a támadó csapatok lőszer- és üzemanyagszükségletének csak egyharmadát tudta biztosítani. Ilyen körülmények között akaratlanul is felmerült a gondolat: nem kellene-e néhány napra leállítanunk a támadást, hogy átcsoportosíthassuk erőinket, feltöltsük lőszer- és üzemanyag-készleteinket, s majd ha a megerősítésül kapott két hadsereg beérkezik az arcvonalba, újult erővel kezdjünk ismét előrenyomulni?

Amikor azonban alaposabban értékeltük a helyzetet s megtanácskoztuk a dolgot a főhadiszállás képviselőjével, arra az elhatározásra jutottunk, hogy ezúttal semmi körülmények között sem szabad megállnunk. Ezzel ugyanis módot adnánk az ellenségnek, hogy szilárdan kiépítse védelmét, nekünk pedig meg kellene szerveznünk annak áttörését, ami viszont óriási lőszer-felhasználással járna, s indokolatlan emberáldozatokat követelne.

Úgy döntöttünk tehát, hogy — ha lassan is —, de folyamatosan

nyomulunk előre. Vasziljevszkij egyetértésével ennek megfelelő utasításokat adtunk a hadseregparancsnokoknak.

Július 19-ig a 6. gárdahadsereg csak néhány kilométernyi teret tudott nyerni, a 43. hadsereg viszont, miután jelentős mértékben megtépázta az „Észak" hadseregcsoport 2. hadseregközvetlen hadtestének és a „Közép" hadseregcsoport 9. hadseregközvetlen hadtestének főerőit, kijutott a Šventoji folyóhoz, ahol az ellenség egy előkészített védelmi terepszakasszal rendelkezett. Az igen találékony és állhatatos Beloborodov tábornoknak sikerült a folyón, Svedasai körzetében menetből egy hídfőt elfoglalnia, ami rendkívüli mértékben megkönnyítette számunkra e védelmi terepszakasz leküzdését. Közben a 3. Belorusz Front állományába átadott 39. hadsereg messzire előretört nyugat felé, és már harcban állt Ukmergé fontos útcsomópont birtokáért, míg az említett front főcsoportosítása Vilniustól nyugatra fejlesztette tovább támadását.

Mivel egyre reálisabb lett az a veszély, hogy az 1. Balti Front csapatai mélyen az „Észak" hadseregcsoport hátába kerülnek, s ugyanakkor csapatainak védelme a 2. és 3. Balti Front támadási sávjában észrevehetően meggyengült, a hitlerista parancsnokság kénytelen volt a csoport főerői védelmének arcvonalát egy új terepszakaszra történő visszavonással megrövidíteni. Nem is volt meglepő, hogy a 2. Balti Front és a vezérkar általános visszavonulásként értékelte ezt az ellenséges manővert. Amikor Antonov tábornok tájékoztatott, hogy az „Észak" hadseregcsoport csapatai feladták a „Párduc" fedőnevű első védelmi terepszakaszt, nem is titkolt elégedettséggel jegyezte meg:

— Na, kinek volt igaza, Ivan Hrisztoforovics? Mégiscsak kivonul az ellenség a Baltikumból! Most már a ti frontotokon múlik, hogy sikerül-e kicsúsznia Kelet-Poroszországba, vagy sem.

Régi elvtársam hangjából olyan magabiztosság érződött, hogy akaratlanul is kételyeim támadtak: lehet, hogy Hitler végül is elhatározta, hogy helyrehozza hibáját és igyekszik megmenteni a Baltikumban harcoló csapatait?

Némi töprengés után azonban mégis így feleltem:

— Szó sincs róla, Alekszej Innokentyevics, az ellenség nem vonul ki Lettországból. Jerjomenkónak és Maszlennyikovnak még sokat kell fáradoznia, hogy leküzdje az ellenállást az új védelmi terepszakaszon.

— Majd meglátjuk, Ivan Hrisztoforovics! A legfelsőbb főparancsnok nem bocsátja meg neked, ha kicsúszik az ellenség a kezed közül.

Már csak azért is biztos voltam benne, hogy ez nem történik meg, mivel megvoltak az eszközeink ahhoz, hogy megakadályozzuk az ellenség elvonulását. Két, még érintetlen hadsereg nem tréfadolog! Mint a későbbiekben kiderült, az ellenséges táborban valóban nem került le

a napirendről az „Észak" hadseregcsoport Baltikumból való kivonásának kérdése. Most már tudjuk, hogy Friessner tábornok éppen július 18-án fordult ismét Hitler főhadiszállásához azzal a kéréssel, hogy engedélyezze a visszavonulást Kelet-Poroszországba. Ám a Führer újra csak azt követelte Friessnertől — akinek az alárendeltségébe újabb erősítést adott —, hogy bármi áron is tartsa birtokában a Baltikumot.

Július 19-ére tehát a 2. és 3. Balti Front csapatai teljes hosszában átlépték Lettország keleti határát. Elsőként a 30. Lett lövészhadtest harcosai léptek hazájuk földjére a kipróbált harcos, D. K. Brantkaln vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

Mi ezalatt J. G. Krejzer és P. G. Csancsibadze tábornokok hadseregeinek ütközetbe vetését készítettük elő.

Július 19-ét és 20-át e két hadseregnél töltöttem. Ellenőriztem, hogyan folyik a magasabbegységek felkészítése a közelgő bevetésre. Amikor a 2. gárdahadsereg Ukmergé litván várostól északkeletre települt törzsébe érkeztem, a hadseregparancsnokkal történt megállapodásunknak megfelelően már valamennyi hadtest parancsnokát ott találtam. A hadműveleti osztály vezetője egy nagy sátorhoz vezetett. Kétrét görnyedve átbújtam a kísérő tiszt által félrehúzott sátorlap alatt, s egy tágas helyiségben találtam magam, amelyet a napfényes júliusi napon is villanylámpák világítottak meg.

Egy zömök, simára borotvált koponyájú altábornagy adta ki a vezényszót, majd néhány lépést tett felém, s a szavakat tagoltan, de mégis észrevehető idegenes akcentussal ejtve beadta a jelentést.

Ő volt Porfirij Georgijevics Csancsibadze, aki immár két hónapja volt a 2. gárdahadsereg parancsnoka. Antonov tábornok igen jó véleményt adott róla, amikor közölte, hogy hadserege a mi állományunkba kerül. Ragyogó harcásznak és bátor embernek mondotta őt. Porfirij Georgijevics először Sztálingrádnál tűnt ki, ahol előbb a 49. gárda-lövészhadosztály, majd a 13. gárda-lövészhadtest parancsnoka volt, s ez utóbbival jutott el harcolva a Volga partjától Szevasztopolig. Vaszilijevszkij marsall is kedvezően nyilatkozott Csancsibadze tábornokról.

Hadseregparancsnoki minőségében azonban most kellett először vizsgáznia Porfirij Georgijevicsnek. Engem természetesen kissé nyugtalanított, hogyan fogja megállni a helyét a fiatal hadseregparancsnok a küszöbönálló hadműveletben. Hiszen éppen az ő hadseregétől és az 51. hadseregtől függ, hogy sikerül-e megoldanunk a fő feladatunkat, körül tudjuk-e zárni az „Észak" hadseregcsoportot, vagy sem.

Érthető ezek után, hogy fokozott érdeklődéssel figyeltem meg Csancsibadzét. A tábornok magabiztosan fejtette ki a tervezett hadművelet elgondolását, helyesen ítélte meg hadserege szerepét, a had-

testparancsnokok tevékenységét helyesen irányította, elhatározásaikat igyekezett a közös cél felé terelni. A frontparancsnokság általános elgondolásának megfelelően Csancsibadze arra törekedett, hogy erőinek és eszközeinek zömét a Krejzer-hadsereggel való csatlakozásán összpontosítsa, azzal a szándékkal, hogy közös erővel törjék át az ellenség védelmét Anikščiaitól északra és délre, majd támadását Panevėžystől délre fejlessze tovább Tituvenai litván városok irányában. Tekintettel arra, hogy a szomszédos front 39. hadseregének Kaunasra kellett mérnie a főcsapását, közte és a 2. gárdahadsereg között esetleg rés keletkezhetett, ezért javasoltam Csancsibadzénak, hogy erre fordítson különös gondot és tartson állandó kapcsolatot I. I. Ljudnyikovval. A közelgő támadás valamennyi részletének tisztázása után bemutatta nekem a hadtest- és hadosztályparancsnokokat. A 11. gárda-lövészhadtest parancsnoka Szerafim Jevgenyjevics Rozsgyesztvenszkij vezérőrnagy volt, egy fiatal tábornok, akinek azonban már sikerült bebizonyítania, hogy jó hadtestparancsnok. Rozsgyesztvenszkij maga mutatta be hadosztályparancsnokait: Nyikita Szergejevics Szamchvalov vezérőrnagyot, a 2., Nyikolaj Kuzmics Zakurenko vezérőrnagyot, a 32. és Pavel Mihajlovics Voloszatih vezérőrnagyot a 33. gárdahadosztály parancsnokát.

Amikor Csancsibadze a 13. gárda-lövészhadtest parancsnokáról kezdett beszélni, félbeszakítottam, mondván, hogy kitűnően ismerem Anton Ivanovics Lopatyin altábornagyot. A hadtestparancsnok robusztus, valósággal gránitból kifaragott alakjára tekintve akaratlanul is az jutott eszembe, hogy már milyen régen összehozott bennünket a háború. Anton Ivanovics már a háború legelején hadtestparancsnok volt a Délnyugati Front egyik hadseregénél. A törzsben akkoriban az a vélemény járta: ha valamilyen terepszakaszt mindenáron meg kell tartani, akkor Lopatyint kell vele megbízni. Ő biztosan végrehajtja a feladatot, kitart az utolsó emberig.

Amikor 1941 novemberében felmerült a kérdés, kit állítsunk annak az újonnan alakuló 37. hadseregnek az élére, amelynek azt a feladatot szántuk, hogy a Don melletti Rosztovnál verje szét Kleist páncéloshadseregét, a választás Anton Ivanovicsra esett. Történetesen közvetlen részese lehettem a Délnyugati Front e város körzetében indított ellentámadásának. Élénken emlékszem, hogy Lopatyin hadserege Rosztov feladására kényszerítette Kleistet, aki hadserege maradványainak megmentése érdekében egészen Taganrogig futott. Amikor ismét találkoztam Anton Ivanoviccsal az 1. Balti Frontnál, ő a 43. hadseregparancsnok helyettese volt. Lopatyin rendkívül erős akaratú és lobbanékony ember volt, jellemében volt valami csapajevi vonás. Mint a rendkívüli akaraterejű emberek általában, elhatározása meghozata-

lánál ő is néha inkább parancsnoki ösztönére bízta magát, semmint törzse számvetéseire. Ez időnként kellemetlen helyzetbe sodorta. Ennek ellenére igen nagyra becsültem Lopatyin tábornokot, és úgy terveztem, hogy az első adandó alkalommal magasabb beosztásba helyezem.

Anton Ivanovics az önállóságot szerette, ezért nem is lepett meg, amikor azt kérte, a hadseregparancsnok-helyettesi beosztásból helyezzük egy hadtest élére. Júliusban erre alkalom is adódott, és Lopatyin a 13. gárdahadtest parancsnoka lett. Hadteste kötelékében a 3. gárdahadosztály parancsnoka Grigorij Fedoszejevics Pilscsuk ezredes, a 24-é Jakob Filippovics Jerjomenko vezérőrnagy, a 87-é pedig Kirill Jakovlevics Timcsuk ezredes volt.

A 2. gárdahadsereg 54. lövészhadtestének parancsnokát, Ignatyij Vikentyevics Kljaro vezérőrnagyot is ismertem, bár nem olyan jól, mint Lopatyint. De gazdag életpályája semmi kétséget sem hagyott afelől, hogy a tábornok a harctevékenység valamennyi fajtájában sikerre tudja vezetni hadtestét. E magasabbegység állományába a 126., a 263. és a 346. lövészhadosztály tartozott, amelyek parancsnokai Alekszandr Ignatyevics Kazakov ezredes, Alekszandr Mihajlovics Pihtyin vezérőrnagy, illetve Dmitrij Ivanovics Sztankevszkij vezérőrnagy voltak.

Amikor a hadseregparancsnokkal, valamint V. I. Cseresnyuk tábornok, haditanácstaggal és P. I. Levin tábornok, törzsfőnökkel tisztáztuk a küszöbönálló hadművelet valamennyi kérdését, a siker biztos reményében és abban a tudatban búcsúztam el tőlük, hogy a fiatal hadseregparancsnok számára jelentős segítséget jelent majd a bonyolult kötelezettségek megoldásában, hogy ilyen tapasztalt, kipróbált hadtestparancsnokai vannak.

J. G. Krejzer hadseregét a támadás előtti napon látogattam meg. A hadseregtörzs, amelynek élén a nagy tapasztalatú J. Sz. Dasevszkij tábornok állt, olyan szabatosan tervezte meg a hadműveletet, hogy semmit sem kellett a terven módosítanom. Krejzer tábornok azoknak az éveknek a során, amelyeket hadseregparancsnoki beosztásban töltött, már tucatnyi támadó hadműveletet vezetett, így most sem várt rá semmi szokatlan. Amikor megkérdeztem, milyennek ítéli meg kilátásaikat, a hadseregparancsnok így válaszolt:

— Teljes mértékben meg vagyok róla győződve, parancsnok elvtárs, hogy a feladatot végrehajtjuk, tehát a kitűzött határidőre Šiauliai a miénk lesz, aztán már meg sem állunk a tengerig...

Tetszett nekem Krejzer magabiztossága, de azért szükségesnek tartottam, hogy figyelmeztessem: a fasiszta parancsnokság mindent el fog követni az „Észak" hadseregcsoport szárazföldi utánszállítási

vonalainak biztosítására, ezért ajánlatos, ha mindennemű meglepetés ellen felvértezi magát.

Krejzer hadseregének hadtesteit is tapasztalt, harcokban kipróbált parancsnokok vezették. Az 1. gárda-lövészhadtest parancsnoka jó ismerősöm, Ivan Iljics Misszan altábornagy, a háború sokat próbált veteránja volt. Hadosztályparancsnokai: a 87. lövészhadosztályé Georgij Petrovics Kuljako ezredes, a 279-é Vlagyimir Sztyepanovics Potapenko vezérőrnagy, a 347-é Alekszandr Haritonovics Juhimcsuk vezérőrnagy voltak. Konsztantyin Pavlovics Nyeverov vezérőrnagygyal, a 10. lövészhadtest parancsnokával több ízben is alkalmam volt együtt harcolni. E hadtest 91. lövészhadosztályának parancsnoka Jevgenyij Konsztantyinovics Szobjanyin ezredes volt, akit rövidesen nagy örömmel terjesztettem fel vezérőrnagyi előléptetésre. A 216. és 257. lövészhadosztály élén ugyancsak komoly harci tapasztalattal rendelkező parancsnokok álltak, Grigorij Fjodorovics Maljukov vezérőrnagy és Alekszandr Glebovics Majkov ezredes. A 63. lövészhadtest parancsnoka Fjodor Alekszejevics Bakunyin vezérőrnagy, míg a hadtest kötelékében levő hadosztályoké Alekszandr Pavlovics Rogyionov (77), Arhip Ivanovics Tolsztov (267) és Fjodor Mihajlovics Bobrakov (417) vezérőrnagyok voltak. Egyszóval az 51. hadseregben már jól „összehangolt" parancsnok-együttes alakult ki. A hadtest- és hadosztály-parancsnokok tehetséges katonai vezetőnek tartották hadseregparancsnokukat, ő pedig büszke volt nagy harci tapasztalatokat szerzett beosztottjaira.

Miután visszatértem a front-harcálláspontra, jelentést tettem Vasziljevszkijnek a hadművelet előkészületeinek alakulásáról és hangot adtam a hadművelet sikeréhez fűzött reményemnek.

Beszélgetésünk közben hozta Kuraszov tábornok a hírt, hogy a 6. gárdahadsereg befejezte az átcsoportosítását. Csisztyakov tábornok kivonta a jobb szárnyról és a bal szárnyra irányította át A. I. Rucskin tábornok 22. gárda-lövészhadtestét, megerősítve ezáltal az itt támadó 2. és 23. gárdahadtestet, míg a Drisviati-tó és a Daugava között húzódó 50 kilométeres arcvonalszakaszon csak I. F. Fegyunykin tábornok 103. lövészhadtestét hagyta.

Ezzel Csisztyakov tábornok hadseregének főerőit Daugavpils déli irányából való mély átkarolására készítette elő.

— Merész és ésszerű elhatározás — jegyezte meg Vasziljevszij marsall.

Július 20-án reggel türelmetlenül vártam Krejzer és Csancsibadze tábornokok első jelentkezését. E két hadsereg sikerétől függött egész elgondolásunk megvalósítása. Magától értetődően Csisztyakov és Beloborodov támadási sávjában nem is vártam különösebb fordulatot.

Végre befutottak az első jelentések: teljes a siker! Az a védelem, amelyet a „Kleffel"- és „Riewald"-csoportok a lakosság mozgósításával olyan hosszú ideig és olyan alaposan építettek ki, meglehetősen gyorsan összeomlott csapataink csapásai alatt. Az ellenség szervezett ellenállását már a támadás első órájában sikerült megtörnünk. Mindkét hadseregünk megkezdte az ellenség üldözését.

Most igazán nagy szükségünk lett volna a harckocsi-hadseregre! Ennek bevetésével a kialakult helyzetben a legnagyobb mértékben felgyorsíthattuk volna az üldözést. A főhadiszállás azonban változatlanul Csernyahovszkinál hagyta a harckocsi-hadsereget, nyilván azzal az elgondolással, hogy meggyorsítsa a kaunasi hadművelet befejezését. De egyelőre V. T. Obuhov tábornok 3. gépesített gárdahadtestét sem vethettük be, mivel Viktor Tyimofejevics csak a közelmúltban kapta meg az új harckocsikat, és még némi időt kért azok harchoz való felkészítésére. Kérését kénytelenek voltunk teljesíteni.

A támadás első két napja alatt különösen Krejzer tábornok hadserege jeleskedett. Előrevetett magasabbegységei messzire előretörtek, és a második támadási nap vége felé az alábbi szűkszavú, de mindnyájunkat tűzbe hozó jelentést kaptuk a tábornoktól: „A Joda folyón végrehajtott erőszakos átkelés után elértem a Panevėžys—Šiauliai műutat." Két nap alatt 50 kilométer! Ez valóban nagyszerű eredmény volt. Szívből gratuláltunk a kiváló hadseregparancsnoknak.

Csancsibadze tábornok már nem tudott ilyen sikerekkel megörvendeztetni, bár az 51. hadsereg csatlakozásán támadó hadtestei 30—35 kilométerre törtek előre Raguva litván város irányába. E napokban eredményesen harcolt a 43. hadsereg is, amely bal szárnyával együttműködött az 51. hadsereggel. A két nap alatt — a hitleristák szívós védekezése ellenére — még a 6. gárdahadsereg is 8—10 kilométernyi teret nyert. Az ellenség eredményeinkre azzal válaszolt, hogy tartalékaival ellenlökést indított. Az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg nagy sikeréhez jelentős mértékben járult hozzá a 3. légi hadsereg, amelynek repülői, miután új repülőterekre települtek át, fokozták a hitleristákra mért csapásaikat, és megbízhatóan oltalmazták a támadó csapatokat a fasiszta légierő támadásaival szemben.

A támadás harmadik napja újabb sikereket hozott. Krejzer jelentette, hogy magasabbegységei északról és délről megkerülték Panevėžyst, majd rohammal bevették a várost, és folytatják előnyomulásukat Šiauliai felé. Azt is közölte, hogy a Panevėžysért vívott harcokban csapataink értékes segítséget kaptak a partizánosztagoktól, amelyek hátulról vették blokád alá a város felé vezető utakat. A 2. gárdahadsereg csapatai 15—20 kilométeres előretörés után Raguva várost szabadították fel. Határozottan sikeresen tevékenykedett sávjában a

43. hadsereg. Beloborodov ugyanis jelentette, hogy csapatai vereséget mértek az ellenség 43. hadseregközvetlen hadtestére, majd átvágták a Daugavpils—Panevėžys vasútvonalat és több helységet felszabadítottak, köztük Južintait, Kamaiait, Paniamunst és Kupiškist. Csak a 6. gárdahadsereg támadása torpant ismét meg. Hadtestei továbbra is kénytelenek voltak elhárítani a friss hitlerista egységek elkeseredett ellenlökéseit. Az ellenség különösen csapataink Daugavpils irányába történő előrenyomulására reagált igen érzékenyen. Gárdistáink tömeges hősiessége ellenére, a lett város megközelítési útjain minden darab földért drága árat fizettünk, sok harcosunk életébe, kiömlő vérébe került.

Daugavpils megközelítési útjain halt hősi halált Nyikolaj Cserkaszov alhadnagy, a 21. tüzérhadosztály szakaszparancsnoka, aki a lövészegységek harcrendjében előrenyomulva helyesbítette ütege tüzét. A fasiszták minden métert tűzzel árasztottak el. Egy aknarepesz felszakította Cserkaszov hasát, aki egy pillanatra elvesztette eszméletét. Amikor a tiszt magához tért, gimnasztyorkájával elszorította nyitott sebét és miután szörnyű fájdalmain úrrá lett, utolsó leheletéig folytatta a tűz helyesbítését. Csisztyakov tájékoztatott e hőstettről, egyben arra kért, hogy a hős tüzért halála után terjesszem fel a Szovjetunió Hőse címre.

E fiatalember egész élete hőskölteménybe illett. 21 éves volt, amikor elesett. Már a háború első napjaitól egy partizánosztagban harcolt a fasiszta betolakodók ellen. Bátorságáról legendák keringtek. Nyikolajt két ízben fogták el a fasiszták, de mind a kétszer sikerült megszöknie a kivégzés elől. Természetesen támogattam a hadseregparancsnok kérését, hogy Nyikolaj Ivanovics Cserkaszovot halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntessék ki.

Az aznapi támadás eredményeiről szóló összefoglaló jelentésében Kuraszov tábornok hangot adott a Beloborodov- és Krejzer-hadseregek csatlakozásán kialakult helyzet miatti aggodalmának. Az 51. hadsereg gyors előretörése következtében ugyanis közte és a 43. hadsereg között veszélyes rés keletkezett, amelyet az ellenség az 51. hadsereg hátába mért csapásra használhatott ki. Felhívtam Krejzer figyelmét a veszélyre, s megkérdeztem, mit szándékszik tenni. A hadseregparancsnok kissé túlzott magabiztossággal úgy nyilatkozott, hogy ő nem tart ettől. Ebből megértettem, hogy nem akarja tartalékhadosztályát alkalmazni a rés lezárására. Kénytelen voltam tehát parancsot adni rá, az így kijátszott tartalékhadosztálya pótlására viszont egy másikat vezényeltem hozzá. Amint a példából is látszik, a fronttörzs éber figyelemmel kísérte a hadseregek előnyomulásának a fejleményeit és igyekezett az ellenség esetleges meglepetéseinek elejét venni.

Ám, mindent egybevetve úgy tűnt, a fasiszta parancsnokság kapkodóvá vált. Ellenintézkedéseiben nem lehetett érezni a céltudatosságot, sem egységes elgondolást. Válaszcsapásai — hevességük ellenére is — a rögtönzés jegyeit hordták magukon.

Figyelmünk központjában változatlanul Krejzer állt. Hiszen az ő csapatai haladtak annak az éknek a csúcsán, amely megtorpanás nélkül folytatta az „Észak" hadseregcsoport elszigetelését a Wehrmacht főerőitől. Az előnyomulás üteme csupán a front északi és déli szárnyán lassult le.

Ezen a napon érkezett hozzánk A. I. Jerjomenko tábornoknak, a 2. Balti Front parancsnokának a képviselője. Feladata a 6. gárdahadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg csapatai által bekerített daugavpilsi ellenséges csoportosítás felszámolásának összehangolása volt. Egyben közölte, hogy északi szomszédunk csapatai átvágták a Rēzekne—Daugavpils vasútvonalat. Daugavpils körül tehát egyre összébb szorult a hurok. Az „Észak" hadseregcsoport parancsnoksága, látva a bekerítés közeledő veszélyét, megkísérelte csapatainak Daugavpilsből Rigába való kivonását. Jerjomenko erről is tájékoztatott. Légi felderítésünk megerősítette a hírt: Daugavpils északnyugati részéből ellenséges oszlopok mozgása észlelhető Riga irányába. Az ellenség azonban már elkésett a kivonással. Andrej Ivanoviccsal megállapodtunk, hogy a légierő csapásaival aktívan akadályozzuk visszavonulását. A 6. gárdahadseregből beérkező jelentések is a daugavpilsi csoportosítás kezdődő visszavonulását igazolták: még a 103. lövészhadtest is támadásba tudott lendülni, pedig magasabbegységei 50 kilométeres arcvonalszakaszon támadtak.

Július 24-én este Jerjomenko arról értesített, hogy a 4. csapásmérő hadsereg magasabbegységei északról átkarolták Daugavpilst és betörtek annak nyugati külvárosába. A város fasiszta helyőrségének sorsa megpecsételődött.

Krejzer és Csancsibadze hadseregének támadását továbbra is éberen figyeltük, s feltűnt, hogy támadásuk észrevehetően lelassult. Mi lehet az oka? Kiderült, hogy a két hadseregparancsnok a támadás hevében elmulasztotta az alkalmas pillanatot második lépcsője bevetésére, ráadásul tüzérségük és hadtápjuk jelentős része lemaradt. Igaz, a magasabbegységek támadási üteme az első napokban olyan magas volt, hogy a második lépcsők alig tudtak a nyomukban maradni.

A kialakult helyzet alapján parancsot adtam Krejzer és Csancsibadze tábornokoknak, hogy július 25-én hajnalban vessék be második lépcsőjüket. Ezért július 24-én délutántól csak az első lépcsőbeli hadosztályoktól kiküldött erős előrevetett osztagok folytatták a támadást, míg a két hadsereg főerőivel átcsoportosítást hajtott végre, egyébként

pedig a tüzérség és hadtáp felzárkóztatását, valamint a lőszer- és üzemanyag-készletek feltöltését végezték el. A második lépcsőben levő magasabbegységek az éjszaka leple alatt előrevonultak az arcvonalba. Az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg feladatát július 25-én némileg módosítottuk. Krejzer azt a parancsot kapta, hogy miközben északnyugat felől biztosítja magát, főerőivel Šiauliai felé fejlessze tovább támadását, július 26-án estére érje el a Pasvalys, Klovainiai, Šeduva vonalat és július 27-én vegye be Šiauliait. Csancsibadzénak július 26-án estére át kellett vágnia a Šiauliai—Kedainiai vasútvonalat, július 27-én pedig Tituvenai körzetébe kellett kijutnia és a Šiauliai—Taurege vasútvonalat birtokba venni.

Sor került a 3. gépesített gárdahadtest harcbavetésére is. Miután Viktor Tyimofejevics Obuhov jelentette, hogy támadásra kész, az alábbi feladatot adtam neki: július 26-án hajnalban vesse be dandárait az ütközetbe az 51. hadsereg tevékenységi sávjában, és a támadást Šiauliai felé továbbfejlesztve észak felől kerülje meg a várost, majd koncentrikus csapásokkal menetből vegye be. Azzal a figyelmeztetéssel bocsátottam útjára a hadtestparancsnokot, hogy amennyiben menetből nem sikerül elfoglalnia a várost, s az ellenség szervezett ellenállást tanúsít, zárja le a Šiauliaiból kivezető összes utat, és csak az 51. hadsereg lövészhadosztályainak odaérkezése után kezdje újra a rohamot. Attól tartottam ugyanis, hogy a heveskedő parancsnok türelmetlenségében utcai harcokba köti le harckocsijait, pedig harcjárműveinket annál is inkább kímélnünk kellett, mivel a támadás lendületes továbbfejlesztését kellett biztosítaniuk.

Az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg második lépcsőjének bevetése ugrásszerűen meggyorsította csapataink előrenyomulását, és a csata újult erővel lángolt fel. Az 1. gárda-lövészhadtest bevetését követően Krejzer tábornok július 26-án este jelentette, hogy feladatát végrehajtotta: a hadsereg magasabbegységei elérték a Muša folyót és átvágták a Šiauliai—Kaunas vasútvonalat. A 2. gárdahadseregtől kapott jelentések szerint viszont itt csak a jobbszárny-hadtesteknek sikerült 10—25 kilométerre előrenyomulni. A hadsereg bal szárnya egy helyben topogott. Amikor Csancsibadzénál érdeklődtem a késlekedés oka felől, aggodalmaskodva jelentette, hogy a hadsereg-felderítés és az egyik partizánosztag erős páncélos s gyalogos alakulatok gyülekezését figyelte meg a bal szárnya előtt. Megnyugtattam az aggódó hadseregparancsnokot, és megtettem a szükséges intézkedéseket bármilyen déli irányból jövő váratlan csapás elhárítására. Bíztunk benne, hogy I. D. Csernyahovszkij csapatainak Kaunas elleni támadása miatt a 3. német páncéloshadsereg parancsnoka nem lesz képes eléggé nagy erőket felszabadítani az ellencsapáshoz. Ennek ellenére nem koc-

káztattunk: az 1. harckocsihadtest parancsnoka utasítást kapott, hogy legyen készen a front déli szárnyára végrehajtandó esetleges manőverre.

Ezen a napon V. T. Obuhov tábornok ismét bebizonyította, hogy méltán tartják a támadó manőverek mesterének. Úgy vezette dandárait, hogy megkerülték az ellenállási gócokat, s felszámolásukat az 51. hadsereg lövész-magasabbegységeire bízták. Július 26-án délután pedig jelentette: „Šiauliai délkeleti szélén állok harcban. Az ellenség szívósan ellenáll. Észak felől kerülöm meg a várost."

Ez azután a lenyűgöző eredmény: nem egészen huszonnégy óra alatt 70 kilométerre nyomult előre harcolva! Obuhov jelentésének kézhezvétele után nyomban érintkezésbe léptem Krejzerrel, s utasítottam, hogy ültessen gyalogságot harckocsikra, gépkocsikra és siessen a gépesített hadtest segítségére. Az Obuhovtól visszaérkező Bobkov tábornok július 27-ére virradóra azt jelentette, hogy a gépesített hadtest dandárai és a hadseregközvetlen harckocsicsapatok teljesen lezárták a város valamennyi megközelítési útját, mégpedig a 7. gépesített dandár a 43. önálló harckocsiezreddel keleten, a 8. gépesített dandár és a 44. önálló harckocsiezred északkeleten, a 9. gépesített dandár pedig a Šiauliai—Jelgava műutat vette birtokába. Obuhov 35. gárda-harckocsidandárát a város Kelmé felőli megközelítési útjainak lezárására küldték ki. Ez váratlan rohammal hajnalra elfoglalta a Šiauliai délnyugati szélén berendezett repülőteret.

26-án este az 51. hadsereg lövészhadosztályai fokozatosan megközelítették a várost. Az éjszaka folyamán Krejzer és Obuhov tábornokok közösen kidolgozták a roham tervét, és hajnalban megindították csapataikat a város ostromára. A városért vívott harcok során különösen Sz. D. Kremer ezredes 8. gépesített dandára, Azi Aszlanov tábornok 35. gárda-harckocsidandára, valamint a 43., 44. önálló harckocsiezred és az 1510. önálló roham-tüzérezred tűnt ki. Kelet felől elsőként V. M. Krilov főhadnagy, a 43. harckocsiezred századparancsnoka tört be a városba. Útban a városközpont felé, öt páncéltörő és légvédelmi löveget taposott el, tüzével pedig hat ellenséges géppuskát és negyven fasisztát semmisített meg. A város központjában a németeknek sikerült felgyújtaniuk a szovjet harckocsit, Krilov főhadnagy megparancsolta kezelőszemélyzetének, hogy hagyja el a harckocsit, ő maga pedig az utolsó lövedékéig pusztította a fasisztákat. Összeégve, a lángoktól félig vakon rohamra vezette harckocsizóit, s átverekedte magát a mieinkhez. Vaszilij Merkurjevics Krilovot a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Fontos szerepet játszott az ostrom sikerében a 8. gépesített dandár 6. lövészszázada, amely rejtve szivárgott be északkelet felől a város

központjába, s elfoglalta a templomot. A templom tornyára kitűzték a vörös lobogót, s a magasból pusztító géppuskatüzet zúdítottak a fasisztákra. Elsők között érte el a város központját Volkov százados harckocsiszázada és Alabusev százados gépkocsizó lövészszászlóalja is. A város szűk sikátoraiban vívott harcokban igen lendületesen és merészen harcoltak a 44. harckocsiezredből az egészen fiatal Zamsilkin, Karelin, Pavlovics, Podcsinkin és Carenko hadnagyok kezelőszemélyzetei is.

A városban sok foglyot ejtettek, számos hadianyagraktárt és óriási mennyiségű fegyvert, lőszert és harci technikai eszközt zsákmányoltak.

Šauliai-jal egyidejűleg szabadult fel végre a másik fontos ellenállási csomópont, Daugavpils is. Ezt a várost az 1. és 2. Balti Front szárnyain harcoló magasabbegységek vették be közös rohammal. Észak felől a 4. csapásmérő hadsereg 100. lövész- és 5. harckocsihadteste elszigetelte a daugavpilsi csoportosítást, míg ugyanennek a hadseregnek a 14. és 83. lövészhadteste a mi 6. gárdahadseregünk lövészhadosztályaival együtt ostrom alá vették a várost, s ezáltal körülzárták a csoportosítást. Július 27-én 08.30-kor a fasiszta helyőrség maradványai letették a fegyvert. Csisztyakov tábornok, aki közvetlenül az ostrom után a városban járt, arról számolt be, hogy az félig romokban hever.

Šiauliai és Daugavpils a miénk hát, s ezzel megnyílt az út a tenger felé! De azért még jelentékeny akadályok tornyosultak az 1. Balti Front csapatai elé. Támadási sávjuk immár 400 kilométer széles lett. Szomszédos frontjaink messze lemaradtak, hiszen a 2. Balti Front még csak a Rézekne, Daugavpils vonalra jutott ki, a 3. Belorusz Front csapatai pedig Vilniustól nyugatra álltak harcban. Az ellenség változatlan makacssággal igyekezett megkapaszkodni a Baltikumban. A 2. és 3. Balti Frontnak a rigai irányban minden egyes kilométerért olyan heves harcokat kellett vívnia, hogy amennyiben folytatjuk előretörésünket nyugat felé, elkerülhetetlenül tovább szélesedik a rés arcvonalaik között. Frontunk 2. gárdahadserege, 51. hadserege és 3. gépesített gárdahadteste eddigre már több mint 200 kilométerre távolodott el a 2. Balti Front főerőitől, a 3. Balti Front csapatai pedig még nem is léptek Lettország területére.

A 2. Balti Front csapatainak, amelyek még a Lubānai-síkság megközelítési útjain harcoltak, még jónéhány erős védelmi terepszakaszt kellett leküzdeniük. Ha tehát tovább támadunk nyugat felé, hátunk mögött hagyva az „Észak" hadseregcsoportot, egyre nagyobb veszélybe kerülünk. Meg aztán égetően szükség volt arra is, hogy segítséget nyújtsunk a 2. és 3. Balti Front csapatainak. Egyszóval, végképpen megérett a helyzet, hogy főerőinket a rigai irányba fordítsuk. Még-

hozzá minden késedelem nélkül. Közben a vezérkar is meggyőződött róla, hogy az ellenség nem szándékszik feladni a Baltikumot. Sőt, az „Észak" hadseregcsoport csapatainak tevékenysége észrevehetően meg is élénkült. A hadifogoly tisztek kihallgatása alapján némi fény derült a hitlerista hadvezetés további szándékaira. Nem volt kétségünk afelől, hogy az „Észak" hadseregcsoport számos tábornoka kénytelen lesz megválni beosztásától a Šiauliai-i irányban elszenvedett újabb vereség miatt. Ezért teljes mértékben elhittem A. A. Hlebov ezredesnek, a front felderítőfőnökének azt a jelentését, hogy Schörner vezérezredest állították az „Észak" hadseregcsoport élére. Mint később kiderült, Hitler beleunt Friessner sápítozásaiba és a Baltikum feladását sürgető szakadatlan kérelmeibe. Ezért július 23-án leváltotta, azt remélve, hogy majd a fanatikus Schörner megmenti az „Észak" hadseregcsoportot a katasztrófától. Hitler kedvencének az „Észak" hadseregcsoport parancsnokává történt kinevezése ékes bizonysága volt annak, hogy Hitler mindenáron meg akarja tartani a Baltikumot. Következésképpen erőit sem fogja kímélni, csak hogy újabb tartalékokat küldjön Schörnernek.

Amikor Vasziljevszkij tudomást szerzett Šiauliai ostromának eredményéről, a helyzet elemzése alapján úgy döntött, hogy saját felelősségére a rigai irányba fordítja frontunk főerőit.

— Készítse elő a parancsot a csapatok számára, én pedig megpróbálom meggyőzni Sztálin elvtársat e lépés szükségszerűségéről — mondotta.

Mindenekelőtt Obuhov tábornoknak parancsoltam meg, hogy vonja ki csapatait Šiauliaiból és haladéktalanul, a reggelt be sem várva, támadjon a Šiauliai—Jelgava műút mentén. Igaz, meglehetősen kockázatos dolog volt jelentős erőkkel éjszaka mozogni, de mi váratlan csapásra törekedtünk, így a kockázat indokolt volt.

A 6. gárda- és a 43. hadsereg feladata változatlan maradt, délkelet felől Riga általános irányban kellett támadniuk. Krejzer tábornok azt a parancsot kapta, hogy a 2. gárdahadsereg magasabbegységeinek odaérkeztéig hagyja Šiauliai körzetében F. A. Bakunyin tábornok 63. lövészhadtestét, az 1. gárda-lövészhadtest hadosztályát pedig indítsa Obuhov hadteste után. A 2. gárdahadsereg parancsnokának főerőit a Šiauliai-i irányban kellett szétbontakoztatnia, és támadását nyugati irányba kellett továbbfejlesztenie.

Miután a légihadsereg parancsnokának kiadtam a 3. gépesített hadtest oltalmazásával kapcsolatos utasításokat, úgy döntöttem, hogy rövid időre lepihenek, mivel arra számítottam, hogy Obuhov hajnalra legfeljebb Joniškisig juthat el, ahol a felderítési adatok szerint erős helyőrség állomásozott. Hajnali 3 órakor azonban F. N. Bobkov tá-

bornok azzal a jelentéssel ébresztett fel, hogy a gépesített hadtest előrevetett osztagai éjjeli 2 órakor váratlanul rajtaütöttek Joniškisen és miután szétverték annak helyőrségét, tovább nyomultak Jelgava irányába. A városban öt ép repülőgépet, több raktárt, kilenc gőzmozdonyt és más gazdag zsákmányt ejtettek.

Az álom egy szempillantás alatt kirepült a szememűl. Vlagyimir Vasziljevics Kuraszov elégedettségében boldogan dörzsölte össze kezét:

— Ilyen ütemben Obuhov reggelre Rigában terem. Jó kis meglepetés lesz Schörnernek!

Azt feleltem, hogy Schörner kétségtelenül tudja már, hogy csapataink Šiauliaitól Jelgava felé fordultak, s természetesen a reá jellemző eréllyel és keménységgel meg is teszi a szükséges intézkedéseket. Itt aztán nem számíthatunk könnyű sikerre. A németek nem mondanak le olyan könnyen Rigáról. Később valóban kiderült, hogy amikor Schörner tudomást szerzett arról, hogy csapataink elfoglalták Joniškist, riasztotta Jelgava helyőrségét, és Rigából egy gyaloghadosztályt menesztett megerősítésére. Közben a 3. gépesített hadtest felderítői és előrevetett osztagai, megsemmisítve az útjukba került elszigetelt hadtápalegységeket, erőltetett ütemben közeledtek Jelgava felé, arra számítva, hogy váratlan rajtaütéssel elfoglalhatják.

Az éjszakai menet folyamán nagyszerű tettet hajtott végre Grigorij Galuzo százados, a 9. gépesített gárdadandár felderítő századparancsnoka, aki július 27-én 22.00-kor indult el a Šiauliaitól 25 kilométerre északkeletre fekvő Miaškuičiai kőrzetéből, és 6 óra leforgása alatt 75 kilométert tett meg századával együtt. Joniškisen túl egy Jelgava felé visszavonuló fasiszta oszlopot értek utol, elébe kerültek, s a gyorsan megszervezett leshelyből megsemmisítették az ellenséget. Jelgava megközelítési útjain a felderítő század egy páncélvonat és négy páncélos tüzébe került. A felderítők ügyes manőverezéssel, lesből vezetett pontos tűzzel visszavonulásra kényszerítették az ellenséget Jelgava irányába, majd az odaérkező előrevetett osztaggal együtt üldözőbe vették és dél felől behatoltak a városba. Grigorij Grigorjevics Galuzót helytállásáért a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Obuhov a felderítés adataira támaszkodva egyik gépesített dandárának azt a parancsot adta, hogy délkelet felől, egy másiknak pedig, hogy délnyugat felől karolja át a várost. Miután szervezett ellenállásba ütközött, jelentést tett veszteségeiről és további utasításaimat kérte. Intézkedtem, hogy rádión közöljék vele: „Várja be az 51. hadsereg magasabbegységeit, s azokkal együtt rohamozza meg a várost. Erői egy részével haladéktalanul kerülje meg a várost délnyugatról, és törjön át a Rigai-öbölhöz."

Krejzernek üzenetet küldtem, hogy gyorsítsa meg lövészhadosztályai beérkezését Jelgavához, és irányítsa a 3. gépesített gárdahadtest harcát is a város elfoglalásáért. Reggel Kuraszov behozta a főhadiszállás direktíváját, amely jóváhagyta Vasziljevszkij elhatározását.

A kavargó események ellenállhatatlanul sodortak bennünket magukkal, s így ismét megfeledkeztünk a pihenésről. Teljes figyelmemet Obuhov és Krejzer csapatainak tevékenysége kötötte le. Hiszen most egyedül rajtuk múlott, sikerül-e végrehajtanunk elgondolásunkat, be tudjuk-e a bekerítés gyűrűjébe zárni az „Észak" hadseregcsoportot. E helyzetben teljesen váratlanul ért a 2. gárdahadsereg parancsnokának jelentése. Csancsibadze tábornok, izgalmát nem is leplezve, az alábbiakról tájékoztatott:

— Déli irányból két erős páncélos és gyalogos csoportosítás rohamozott meg bennünket. Összesen mintegy 50—100 páncélos részvételével. Az ellenség beékelődött a 11. és 13. hadtest közé. Fennforog a veszély, hogy bekerítik a 32. hadosztályt. Segítséget kérek.

Nem volt nehéz kitalálni, hogy Hitler Schörner támogatása érdekében utasította a 3. német páncéloshadsereg parancsnokát, hogy intézzen dél felől rohamot az 1. Balti Front csapatai ellen. Pedig ez a hadsereg maga is nehéz helyzetben volt, mert csak keservesen állta Csernyahovszkij tábornok csapatainak csapásait. Nem volt kétséges, hogy az ellenlökésben részt vevő csapatok rövidesen kifulladnak. Csancsibadze hadserege pedig még erőtől duzzad, és képes ilyen nyomásnak ellenállni. A hadseregparancsnok izgalma csak a tapasztalatlanság következménye. Hiszen ez volt az első támadó hadművelete, így meg lehet érteni Csancsibadze idegességét.

— Mindenekelőtt nem szabad ilyen csekélység miatt idegeskedni — mondottam tőlem telhetően nyugodt hangon. — Ez csupán kétségbeesett próbálkozás. A vízbe fúló egy szalmaszálba is igyekszik belekapaszkodni, de az nem mentheti meg. Vigyázzon, hogy a hadtestei vezetése ki ne csússzon a kezéből! Cselekedjék határozottan! A tüzérséget előre! Manőverezzen bátran! És az első adódó alkalommal indítson rohamot! Segítségre ne is számítson, tökéletesen elegendő erő áll a rendelkezésére. Ha pedig nem tud úrrá lenni a helyzeten, azonnal jelentse, akkor majd magam megyek önhöz...

A fiatal Csancsibadze hadseregparancsnok nemcsak bátor, de önérzetes ember is volt. Biztos voltam benne, hogy miután csak saját erejével számolhat, minden erelyét, találékonyságát latba veti. Biztonság okából azonban mégis parancsot adtam V. V. Butkovnak, az 1. harckocsihadtest parancsnokának, hogy vonuljon fel a 2. gárdahadsereg sávjába.

Tudván, hogy a háborúban semmit sem szabad a véletlenre bízni,

s hogy az ellenség részéről fel kell készülni a meglepetésekre is, megbíztam a felderítőfőnököt, hogy állapítsa meg pontosan, milyen erők vesznek részt a Csancsibadze hadserege elleni ellenlökésben és milyen további lehetőségei vannak az ellenségnek. Ezzel egyidejűleg bekéretem N. P. Dagajev tábornokot, a légihadsereg törzsfőnökét, és utasítottam, személyesen ellenőrizze a déli irány légi felderítését, valamint a teljes 400 kilométeres arcvonalunk folyamatos megfigyelését, mivel most az arcvonal egész hosszában kellemetlen meglepetésekkel kell számolnunk. Semmi kétségem sem volt afelől, hogy több ellencsapást készítenek elő ellenünk. Igen ám, de hol? Ezt mindenekelőtt a légi felderítés és a partizánok állapíthatták meg. Az előbbi az ellenség manővereinek általános méreteit állapíthatta meg könnyen, az utóbbiak pedig fontos részleteket tudhattak meg számunkra. Ezért Hlebov ezredesnek feladatot adtam, hogy tartson állandó kapcsolatot a partizántörzsekkel, azok pedig fokozzák felderítő tevékenységüket.

Ugyanakkor Jelgava gyors elfoglalásához fűzött reményeink nem igazolódtak. Az 1. gárda-lövészhadtest hadosztályai messze leszakadtak a 3. gépesített hadtest egységeitől. A Jelgava felé vezető műút pedig annyira zsúfolva volt a csapatokkal, hogy mozgásuk lelassult. Megparancsoltam Krejzer tábornoknak, hogy a leghatározottabb intézkedésekkel gyorsítsa meg a lövészek előrehaladását, s mindenekelőtt szervezzen feszes komendánsszolgálatot. Azokban a hadseregekben, amelyek már régebben frontunk kötelékébe tartoztak, a parancsnokok ezt mindig központi kérdésként kezelték, valahányszor csapataik támadásba lendültek. Arra azonban még nem volt időnk, hogy a minap hozzánk érkezett seregtesteket is rászoktassuk, hogy ennyire komolyan kezeljék a biztosítás e fontos fajtáját.

Az 51. hadsereg hadosztályainak elhúzódó jelgavai felvonulása miatt utasítottuk V. P. Obuhov tábornokot, hogy próbálja meg saját erőivel megrohamozni az ellenséget. Délután azonban az alábbi tartalmú jelentést kaptuk tőle: „Igen sok harckocsit vesztettem. Rigából több mint egy hadosztálynyi erő érkezett erősítésül. Kérek engedélyt a roham beszüntetésére." Néhány perccel ezt megelőzően N. P. Dagajev tábornok ugyancsak arról tájékoztatott, hogy pilótái jelentése szerint Rigából újabb ellenséges páncélos-és gyalogososzlopok indultak el.

Megértettük, hogy a rohamok folytatása semmi eredménnyel sem kecsegtet. Az ellenség jól szervezett páncélelhárítással rendelkezett. A lövészek megbízhatóan előkészített csapása nélkül semmire se megyünk. Meg kell tehát várnunk, míg az 51. hadsereg lövész-magasabbegységei beérkeznek, és őket kell e feladattal megbízni. Obuhovnak pedig azt a parancsot adtuk, hogy foglalja el Dobelét, szilárdan

vesse meg benne a lábát, és a hadtest egyik gépesített dandára minél gyorsabban törjön előre s érje el Tukums körzetében a Rigai-öblöt.

Obuhovtól hamarosan jelentést kaptunk: „A parancsot végrehajtottam: Kremer[4] ezredes dandára Tukums felé támad, Aszlanové pedig Dobele felé."

Felettébb érdekelt, hogyan alakulnak az események a 2. gárdahadseregnél, de szándékosan nem hívtam fel a hadseregparancsnokot. Szerettem volna ugyanis minél hamarabb önállóságra és önbizalomra nevelni. A fronttörzshöz érkező jelentésekből kitűnt, hogy az ellenség nem tudott nagyobb sikert elérni.

Estefelé aztán Csancsibadze tábornok maga jelentkezett be. Már hangja csengésén is érezhető volt, hogy minden rendben van. Porfirij Georgijevics jelentette, hogy az ellenlökő ellenséges erőkkel szemben felvonult 33. gárda-lövészhadosztály (parancsnoka: P. M. Voloszatih vezérőrnagy) mindhalálig kitart. Az egész ezred- és hadosztálytüzérség a gyalogság harcrendjeiben harcol, mögötte pedig hadtest- és hadseregközvetlen tüzéregységek bontakoztak szét. Az ellenség 30 páncélost vesztett és megállt. Baisogala felé tett áttörési kísérleteit meghiúsították.

— Nos, bízik már a saját erejében — tettem fel a kérdést, igyekezve kitapogatni a hadseregparancsnok hangulatát —, vagy küldjek erősítést?

Miután meggyőződtem róla, hogy a hadseregparancsnok már tökéletesen visszanyerte önuralmát, közöltem vele, hogy számíthat a feléje tartó 1. harckocsihadtestre. Meggyőződésem volt, hogy e hír méginkább megerősíti Csancsibadze önbizalmát.

Mivel Krejzer és Csancsibadze hadseregének irányítása teljesen lekötött, a többi hadseregekben folyó támadás kibontakozásának ellenőrzését V. I. Kuznyecov vezérezredesre, első helyettesemre bíztam.

Késő este a 43. hadseregtől hívott fel, s jelentette, hogy a hadsereg Biržai és Bauska irányába történő előnyomulásának meggyorsítása érdekében parancsot adott Ljuhtyikov tábornok 60. lövészhadteste második lépcsőben levő két további hadosztályának a bevetésére. Az eredmény kiváló volt: Beloborodov tábornok csapatai 30 kilométerre nyomultak előre a rigai irányban és menetből elfoglalták Biržait, miközben 18 német páncélost pusztítottak el. M. M. Skurin ezredes 179. lövészhadosztályának előrevetett osztagai egészen a Memele folyóig törtek előre, s annak túlsó partján sikerült egy hídfőt elfoglalniuk. Az ellenség elkeseredett kísérletekkel próbálta meg a 259.

4 A 8. gépesített gárdadandár parancsnoka.

lövészezred átkelt alegységeit a hídfőből kiszorítani, de azok valamennyi ellenlökést visszavertek. Különösen a 2. lövészzászlóalj kényszerült súlyos harcokra, amikor páncélosokkal támogatott túlerejű gyalogság támadta meg. A zászlóalj harcosai és parancsnokai lenyűgöző helytállást tanúsítottak. Amikor a Vacsagaj Unatovics Vancjan által fedezett állás ellen harmadízben indult rohamra az ellenség gyalogsága és 9 páncélosa, a géppuskás lövészteknője mélyére lapult. A páncélosokat maga mögé engedte, majd kiugrott fedezékéből és közvetlen közelről nyitott tüzet a gyalogságra. A megrémült fasiszták megfutamodtak. Két páncélos szintén visszafordult, és menetből tüzelve, a géppuskás felé haladt. A közelebbi már csak legfeljebb 10 méterre volt. Ekkor Vancjan, mindkét kezében páncélgránáttal felugrott és a páncélos alá vetette magát. Csak egy robbanás hallatszott, s a lángba borult páncélos saját tengelye körül kezdett forogni. Vacsagaj Unatovics Vancjant halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A következő nap nagy örömöt tartogatott számunkra. Sz. D. Kremer ezredes, gépesített gárdahadtest-parancsnok a kapott parancs értelmében július 30-án reggel nagy lendülettel Tukums felé indult. Dandára 60 kilométert tett meg, miközben több kisebb fasiszta alegységet és őralegységet semmisített meg, majd menetből behatolt Tukumsba. Rövid, de heves harc után a város felszabadult. Kremer egy előrevetett osztagot küldött ki, amely Klapkaln halásztelepülés körzetében kijutott a Rigai-öböl partjára, s ezzel elvágta az „Észak" hadseregcsoport utolsó szárazföldi utánszállítási vonalát is. Szemjon Davidovics Kremert a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Eddigre A. A. Aszlanov tábornok harckocsidandára is megtisztította Dobelét a fasisztáktól. Ezzel végül is megvalósult az az elgondolás, amely a Baltikum földjére indított támadás első pillanatától foglalkoztatott engem és V. V. Kuraszovot! Nyomban az alábbi távmondatot küldtük a 8. gépesített gárdadandár parancsnokának: „A front haditanácsa forró köszönetet mond a gárdistáknak és üdvözli őket győzelmük alkalmából." Obuhov tábornok parancsot kapott, hogy a különösen kitűnt beosztottait terjessze fel kormánykitüntetésre. A fontos eseményt jelentettem a főhadiszállás képviselőjének, ő pedig Sztálinnak. Vasziljevszkij közölte, hogy a legfelsőbb főparancsnok parancsára azokat, akik a Rigai-öbölhöz történt áttörésben a legkiemelkedőbb harci teljesítményt nyújtották, terjesszük fel a Szovjetunió Hőse címre.

Vasziljevszkij marsall gratulált a frontparancsnokságnak a fontos győzelem alkalmából, de figyelmeztetett bennünket, hogy az öböl elérése még csak a feladat egyik részének teljesítését jelenti. A neheze

még ezután következik: a 3. gépesített hadtest által a Rigai-öböl felé létesített folyosót meg is kell tartani és tovább kell szélesíteni. Úgy határoztam, hogy e feladatot Krejzer hadseregére és Obuhov hadtestére bízom. Egyelőre azonban kettőjüknek még el kellett foglalniuk Jelgavát, hogy a Riga elleni támadást délnyugat felől továbbfejleszthessük. Krejzernek parancsot adtam, hogy menjen Jelgavába, és személyesen irányítsa a város ostromát.

Az éjszaka folyamán Csancsibadze hadseregéből visszaérkezett az oda vezényelt K. V. Szkornyakov tábornok. Jelentette, hogy ott a helyzet változatlanul nehéz. Reggel az ellenség felújította támadását a 11. és 13. gárdahadtest csatlakozásán, ezúttal azonban a főcsapás az 54. lövészhadtest D. I. Sztankevszkij tábornok parancsnoksága alatt álló 346. lövészhadosztályát érte. A lövészegységeket az ellenséges páncélosok támadása megingatta és hátrálni kezdtek. Ám a hitleristák nem jutottak messzire, mert az előrelátó hadosztályparancsnok utasítására a mélységben berendezett támpontok útjukat állták. Ekkorra már a 346. lövészhadosztály mögött a második lépcsőből P. G. Csancsibadze tábornok a védelem körletének megszállására felvonultatta A. M. Pihtyin vezérőrnagy 263. lövészhadosztályát, A. N. Kazakov ezredes 126. lövészhadosztályát pedig Baisogala védelmének megerősítésére csoportosította át. K. V. Szkornyakov a fejlemények jelentésekor elégedetten nyilatkozott arról, hogy a 2. gárdahadsereg szilárd védelme gyakorlatilag meghiúsította az ellenséges ellencsapást. Én azonban elégedetlen voltam Csancsibadze passzivitása miatt. Ahelyett, hogy erélyes csapást mért volna a beékelődött csoportosítás szárnyára, egyik magasabbegységét a másik után bontakoztatja szét, de mindig csak passzív védelmi feladattal. Erre csak a hadseregparancsnok tapasztalatlansága szolgálhatott mentségül. Ezért a Csancsibadzéval folytatott telefonbeszélgetésemben igyekeztem igen visszafogott formában megfogalmazni szemrehányásaimat, de figyelmeztettem, hogyha továbbra is így folytatja, V. I. Kuznyecov vezérezredest osztom be mellé „gyámnak".

Elérkezett július utolsó napja. Krejzer tábornok jelentette, hogy az 1. gárda-lövészhadtest csapatai a 3. gépesített gárdahadtest két gépesített dandárával együtt rövid tüzérségi előkészítés után rohamra indultak. Az utcai harcok a befejezésükhöz közelednek...

Kedvem támadt, hogy e sokat szenvedett városban szemügyre vegyem az ellenségre mért csapás végső eredményeit, így N. M. Hlebnyikov vezérezredest magammal hívtam és az ütközet színhelyére indultam. Krejzert nem találtuk az 51. hadsereg harcálláspontján, mert Jelgavába ment. Követtük példáját. A városban azonban még harcok folytak. Gépkocsijaink közvetlenül Jelgava előtt aknavetőtűzbe ke-

rültek. Az útmenti árokba húzódtunk. Hlebnyikov kedvetlenül tréfált:

— Nem valami barátságosan fogadnak bennünket a fritzek...

— Erről elsősorban a tüzérparancsnok tehet — feleltem hasonló hangnemben. — Hogyan tűrhetik a tüzéreid, hogy azok a hitvány német aknavetősök az útszéli árokba kényszerítsenek bennünket?

— Na, majd adok én nekik, hogy ilyen kevéssé tisztelik a főnökséget! — jelentette ki komor arccal Nyikolaj Mihajlovics.

Amíg mi így csipkelődtünk, az aknabecsapódások egyre gyérebbek lettek.

— Induljunk, Nyikolaj Mihajlovics, elevenítsük fel alapképzettségünket, közelítsük meg a várost rövid szökellésekkel — hívtam Hlebnyikovot.

A város közelében azután egy géppisztolyos csoport fogadott bennünket egy ezredes vezetésével, akiket Krejzer küldött elénk, miután tájékoztatták, hogy a harcálláspontról hozzá indultunk. Amikor megjelentünk előretolt harcálláspontján, Jakov Grigorjevics megkönnyebbülten sóhajtott fel, hogy épségben lát viszont bennünket, de rögtön hozzáfűzte, hogy az itt-tartózkodás rendkívül veszélyes számunkra, inkább térjünk vissza a hadsereg-harcálláspontjára, ahonnan vezetni is jobban lehet.

— Hadseregparancsnok elvtárs! — tiltakoztam tettetett szigorral. — Miféle veszélyről beszél? Hiszen a város a miénk! Vagy nem azt jelentette, hogy az utolsó szálig kiverték a helyőrségből az ellenséget?!

Krejzer egy pillanatra zavarba jött, majd így szólt:

— A város valóban a miénk volt már, de a Rigából érkezett erősítés váratlan ellenlökéssel visszaszorította csapatainkat, és még most is szüntelen ellenlökésekkel próbálkozik.

— Nyikolaj Mihajlovics — fordultam Hlebnyikovhoz —, vajon előfordult-e valaha, hogy megfutottunk egy olyan városból, amelyet csapataink felszabadítottak? Márpedig Krejzer elvtárs éppen ezt ajánlja nekünk.

— Nem, frontparancsnok elvtárs, csak nem hozunk szégyent ősz fejünkre! — fogadkozott tréfámat elértve Hlebnyikov, majd amikor meglátta, hogy utolsó szavainál leveszem sapkámat és letörlöm a verejtéket simára borotvált koponyámról, hangosan felkacagott.

Végre Krejzer is megértette tréfánkat, s miután felfogta, hogy nem haragszom rá azért, mert akaratlanul félretájékoztatott, megkönnyebbülten elnevette magát, majd elmondta, hogy már csak a Riga felől folyamatosan érkező erősítések tartják a lelket a védelemben. Ezért ő már ki is adta a parancsot, hogy egy lövészhadosztály egy gépesített

dandárral törjön át a város északkeleti szegélyére, és foglalja el a pályaudvart s a Lielupe folyó hídját, azaz vágják el azt az utat, amelyen az erősítések a városba jutnak. E feladat végrehajtása éppen most van folyamatban. Az ellenség szemmel láthatóan felismerte a közelgő katasztrófát. Percről percre erősödött a pályaudvar felől hallható ágyúdörgés és puskaropogás. Nyilvánvaló volt, hogy ott dől el a város sorsa. Krejzer egyfolytában a telefonkagylón csüngve kért egyre újabb jelentéseket a roham fejleményeiről. A kapott jelentéseket fennhangon megismételte:

— A gyalogság behatolt az állomásépületbe. A harc az épületben folyik... A vágányokon sok a hadianyaggal megrakott szerelvény... Egy éppen ideérkezett csapatszállító szerelvényt a vágányon semmisítettünk meg... Harckocsijaink megrohamozták és elfoglalták a hidat. Az ellenségnek már nem volt ideje, hogy felrobbantsa...

Krejzer jelentette, hogy a pályaudvarért vívott harc döntő mozzanatában, éppen a legjobbkor érkezett oda erősítéssel Artyom Filippovics Andrejev ezredes, a 3. gépesített gárdahadtest parancsnokának politikai helyettese. Sikerült is visszaverni a pályaudvart visszafoglalni igyekvő ellenség ellenlökését. A város ostroma közben, amint később, a kitüntetési előterjesztésekből tudomásunkra jutott, Leonyid Afanaszjevics Bergyicsevszkij alezredes, a 64. önálló nehézharckocsi-ezred parancsnokának politikai helyettese is kiemelkedő hőstettet hajtott végre. Harckocsiján az ezred egyik alegységének élén rohamozott, s egy ellenséges páncélost és 15 légvédelmi ágyút semmisített meg. Harckocsija két ízben is kigyulladt, de Bergyicsevszkij mindkétszer élete kockáztatásával megszervezte az oltást. A kezelőszemélyzet valamennyi tagja súlyos égési sebeket szenvedett, de a harcot folytatták. A jármű harmadszor is kigyulladt. Ezúttal egy lövedék ütötte át a páncélját. A repeszektől megsebesült alezredes megparancsolta, hogy a kezelők szálljanak ki a gépből, ő maga pedig tüzével fedezve emberei visszavonulását, mindaddig folytatta a tüzelést, míg a harckocsi fel nem robbant. Így pusztult el ez a rettenthetetlen ember. L. A. Bergyicsevszkij halála után kapta meg a Szovjetunió Hőse címet.

Ezzel sikerült elvágni a fasiszta helyőrség maradványainak a visszavonulási útját Riga felé. A híd elfoglalása a város többi részében is hamarosan kihatott a harc alakulására. Az ellenállás fokozatosan gyengült. I. M. Misszan tábornok, az 1. gárda-lövészhadtest parancsnoka jelentette, hogy a szétvert helyőrség katonái kisebb csoportokban északnyugat felé menekülnek. A Riga nyugati útjait biztosító ellenséges védelem fontos előretolt bástyája került ezzel a kezünkbe. N. M. Hlebnyikovval együtt gépkocsin bejártam a város utcáit, ame-

lyeken néhol még most is folyt a lövöldözés. Igen sok romot láttunk. Az utcákat torlaszok, kilőtt harckocsik, lövegek, gépkocsik és egyéb harci technikai eszközök borították. A lezajlott harcok hevességét bizonyította az utcákon heverő, többnyire szürke német egyenruhás holttestek tömege is.

Parancsot adtam Krejzernek, hogy szilárdítsa meg az elért sikert, s a várost rendezze be erős ellenállási csomóponttá arra az esetre, ha az ellenség újra megpróbálná elfoglalni, majd azzal búcsúztam el tőle, hogy készítse el a Jelgaváért vívott harcokban kitűnt egységek listáját, hogy jelenthessem a legfelsőbb főparancsnoknak.

Jelgavából visszatérőben Hlebnyikov szüntelenül viccelődött, verseket szavalt, láthatólag a halállal való találkozás és a lerombolt város látványa okozta megrázkódtatást igyekezett elhessegetni. A város szélén leeresztett sorompó állta utunkat, amelyet azért állítottak fel, hogy illetéktelenek ne juthassanak be a városba, amelynek utcáin még folytak a harcok. A sorompónál bekötözött fejű harcos állt őrt. Bal karja is kötésben függött a nyakában. A két tábornok láttán, géppisztolyt tartó jobb kezével sietve fel akarta emelni a súlyos gerendából készült sorompót, s az nyekeregve emelkedni kezdett. Gépkocsivezetőnk sebességet kapcsolt és terepjárónk lassan, simán előregördült. Egyszerre csak furcsa, éles csikorgást hallottam magam mögött, amelyet egy sóhajtás és egy csattanás követett. Meglepetten pillantottam hátra. Közöttem és a hátsó ülésen elhelyezkedett Hlebnyikov között ott hevert a gerenda. A holtsápadt és fájdalomtól eltorzult arcú harcosra pillantva mindent megértettem: nem bírta el a gerenda súlyát, s amikor meg akarta akadályozni annak lecsapódását, sebesült kezével is a kötélhez kapott, ami aztán elviselhetetlen fájdalmat okozott neki. Így, a gerenda lecsapódott, bennünket pedig csak a szerencse mentett meg az ostoba haláltól. Lassú mozdulatokkal kikászálódtam a kocsiból, odaléptem a dermedten álló katonához. Szemében könnyek csillogtak. Mosolyt erőltettem ajkamra és a vállára tettem a kezemet:

— Jól van, elvtárs, jól van, minden rendben! — igyekeztem megnyugtatni a katonát, majd odasiető segédtisztemhez fordulva, aki láthatóan a történtek miatti mérgét akarta a vétkesen kitölteni, szigorú hangon tettem hozzá: — A sebesült nem bírta el a sorompót. Nem az ő hibája...

Többet nem is tudtam magamból kipréselni és szótlanul beszállva a kocsiba, csak a kezemmel intettem: „Gyerünk!"

Egy ideig mély hallgatásba merülve folytattuk utunkat. Egyszerre csak Hlebnyikov tábornok friss csengésű hangja ütötte meg a fülemet a lágy motorberregésen keresztül:

— Vagy a pestis kap el, vagy a fagy dermeszt csonttá, vagy tán egy képembe csapódó sorompó tesz örökre nyomorékká...

A puskini sorok annyira ráillettek a velünk megtörtént képtelen esetre, hogy egészen jókedvre derültem tőlük. Nagyot kacagtam, s mérgem egy csapásra elszállt, hiszen mi minden elő nem fordul a háborúban.

Harctéri hétköznapjaink e lényegében jelentéktelen epizódját csak azért meséltem el ilyen részletesen, hogy lássa az olvasó, milyen elpusztíthatatlan optimizmusa és nagyszerű humorérzéke volt Nyikolaj Mihajlovics Hlebnyikovnak, Csapajev hírneves harcostársának, az én kiváló barátomnak. Egészen a háború végéig ő volt a legkedvesebb útitársam a harctéri utakon hányódásaim közepette.

Már hajnal felé járt, amikor visszaérkeztünk a front harcálláspontjára, de még sem Leonov, sem Kuraszov, sem a többi ott tartózkodó tábornok nem tért pihenőre. Pedig általában ilyenkor volt rá lehetőségük. „Úgy látszik, valami rendkívüli történhetett — futott át az agyamon, miközben üdvözöltem őket, majd jelentést kértem Kuraszovtól a front általános helyzetéről.

Vlagyimir Vasziljevics azonban váratlanul elém állt, a daliás termetű ember feszesen kihúzta magát és ünnepélyes hangon így szólt:

— Frontparancsnok elvtárs! Engedje meg, hogy szívből köszöntsem a Szovjetunió Hőse címmel történt kitüntetése alkalmából! — Ezzel átnyújtotta a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének táviratban érkezett törvényerejű rendeletét.

A meghatottságtól egy szót sem tudtam szólni, csak némán kezet szorítottam gratuláló elvtársaimmal. Ki is maradhatna közömbös, amikor értésére adják, hogy becsülettel teljesíti a haza iránti kötelességét?

Hamarosan kiderült, hogy nem én vagyok az egyetlen „ünnepelt". Leonov és Kuraszov hadvezéri érdemrendet kapott: Leonov a Kutuzov-rend I. fokozatát, Kuraszov és Hlebnyikov pedig a Szuvorov-rend I. fokozatát. Melegen gratuláltam nekik.

Az alkalomhoz illően a törzs szerény vacsoráról, s mellé néhány üveg zsákmányolt borról gondoskodott. Én pedig életem e nagy napja tiszteletére parancsot adtam segédtisztemnek, hogy vegye elő azt a két üveg örmény konyakot, amelyeket földijeim küldtek nekem. Mielőtt azonban asztalhoz ültünk volna, megkértem Kuraszovot, tájékoztasson, mi minden történt a fronton, míg távol voltam. Az 51. hadsereg helyzetét már ismertem. A 2. gárdahadsereg sávjában is kedvezően alakultak az események. Az ellenség páncélosainak ellencsapása sokat vesztett erejéből. 1. harckocsihadtestünk beérkezése az ellenlökés körzetébe véglegesen felszámolta a Csancsibadze-hadsereg

bal szárnyát fenyegető veszélyt. A 43. hadsereg ellencsapástól tartva igyekezett teljes sávjában mielőbb kijutni a Memele folyóhoz, és ott szilárdan megvetni a lábát. Otomar Oškalns lett partizándandára törzsének jelentése szerint Rigától délkeletre gyalogság, tüzérség és páncélosok élénk mozgását észlelték. N. F. Papivin, aki figyelemmel kísérte a törzsfőnök jelentését, hozzáfűzte:

— Pilótáink is ezt jelentik.

A felderítési adatok nem hagytak kétséget afelől, hogy az ellenség most már bármelyik nap ellencsapást mérhet ránk Rigától délre. A 6. gárdahadsereg lassan nyomult előre a Daugava bal partja mentén Riga irányába.

Annyira belemerültünk a helyzetelemzésbe, hogy még a vacsoráról is megfeledkeztünk. Kuraszov a feljegyzéseiben lapozgatva, röviden összefoglalta frontunk júliusi támadásának eredményeit: 25 nap alatt 100—300 kilométert hagytunk harcolva magunk mögött a szárnyakon, középen pedig mintegy 400 kilométert; az „Észak" hadseregcsoportot megfosztottuk a „Közép" hadseregcsoporttal fennálló közvetlen kapcsolatától; frontunk csapatai elérték Liepaja és Klaipéda haditengerészeti bázisok távoli megközelítési útjait; támadásuk során a front csapatai számottevő ellenséges erőket vontak el a 2. és 3. Balti Front elől, s ezzel jelentős mértékben hozzájárultak e két front sikereihez.

A. A. Hlebov ezredes nem tudta magát türtőztetni, s közbeszólt:

— Az ellenség csupán frontunk jobb szárnya ellen mintegy 11 hadosztályt vont össze.

— A júliusi harcok közben — folytatta fejtegetését Kuraszov — csapataink támadási sávjának szélessége majdnem ötszáz kilométerre növekedett. Igaz, hogy a Šiauliai-i hadművelet kezdetén három hadseregünk volt, most pedig négy van. A támadási sáv szélessége azonban a két és félszeresére nőtt, csapataink mennyisége pedig csak egy hadsereggel gyarapodott. Ugyanakkor az ellenség frontunk előtt harcoló erői megsokszorozódtak. Könnyű észrevenni, hogy rendelkezik a megfelelő erőfölénnyel válaszcsapás megindításához. A törzsfőnök rövid időre elgondolkodott, mintha végigpergetné magában, mindent elmondott-e, majd így foglalta össze mondanivalóját: — Mindebből következik, hogy ha az adott helyzetben az egész arcvonalon folytatjuk a támadást, értelmetlen kockázatot vállalunk. Most meg kell szilárdítani helyzetünket az elért terepszakaszon, erősítést kell kérnünk, s csak aztán indíthatunk újabb csapásokat.

— Úgy gondolom — szólalt meg rekedten, kimért hangján D. Sz. Leonov tábornok —, Vlagyimir Vasziljevicsnek mindenben igaza van, egyetlen dolgot kivéve. A támadást a főhadiszállás hozzájárulása

nélkül nem állíthatjuk le. Következésképpen azon kell gondolkodnunk, hogy a támadás folytatásával egyidejűleg készen kell állnunk az ellenség váratlan támadásának visszaverésére is. Abban, hogy ezt elérhessük óriási felelősség hárul a felderítésünkre. Tartsa ezt szem előtt, Hlebov elvtárs!

V. V. Kuraszov és D. Sz. Leonov véleményének meghallgatása után megjegyeztem: a jelenlegi helyzetben nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg Jelgava és Šiauliai körzetének sikeres elfoglalásával elvágta az „Észak" hadseregcsoportot Kelet-Poroszországgal összekötő főbb utánszállítási vonalakat, közöttük a Riga—Jelgava—Šiauliai—Tilsit autóutat és vasutat. Mindez rendkívül súlyos helyzetbe sodorja az Észtországban és Lettországban rekedt ellenséges csapatokat. A hitlerista hadvezetés tehát a közeli jövőben — várhatóan — a lehető legerélyesebb intézkedéseket lépteti életbe elvesztett utánszállítási vonalai visszaszerzésére. Ebből következik a mi főfeladatunk is: mielőbb meg kell teremtenünk a jelgavai és Šiauliai-i körzetek szilárd birtoklásához szükséges hadműveleti feltételeket. Ennek érdekében folytatnunk kell Krejzer és Csancsibadze hadseregeinek nyugati irányú támadását, hogy kijussanak az Auce, Kuršenai vonalra, s ott szilárd védelmet foglaljanak el. Ezzel egyidejűleg meg kell erősítenünk e két hadsereg külső szárnyainak a biztosítását, északon Tukums, délen pedig Kelmé körzetében. Ahhoz pedig, hogy képesek legyünk elhárítani az esetleges csapást, belső átcsoportosítás és néhány magasabbegység kivonása révén fronttartalékokat kell képeznünk.

Javaslataimmal D. Sz. Leonov és V. V. Kuraszov is egyetértett, s már másnap hozzá is kezdtünk a megvalósításához. A törzsfőnököt megbíztuk, hogy készítse el a megfelelő utasításokat a csapatok számára.

Az a szükségszerűség, hogy gyorsanmozgó tartalékokkal rendelkezzünk, kézenfekvővé tette az alábbi elhatározást: a 3. gépesített gárdahadtestet kivonjuk a rigai folyosóból, és Jelgavától délre vonjuk össze, az 1. harckocsihadtestet pedig a Šiauliaitól keletre elterülő körzetben gyülekeztetjük a harckocsikban és a fegyverzetben elszenvedett veszteségei pótlására.

A front jobbszárny-hadseregei a következő feladatokat kapták: a 6. gárdahadsereg a Nyugati-Dvina bal partja mentén, Riga általános irányában fejlessze tovább támadását, míg a 43. hadsereg minél előbb törjön előre a Memele folyó terepszakaszára, s itt készüljön fel jelentős erők észak felől, Biržai általános irányból várható ellencsapásának elhárítására.

Az arcvonalon kialakult bonyolult helyzet nem tette lehetővé, hogy

nyugodtan elüldögéljünk a terített asztal mellett. Sebtében bekaptunk néhány falatot, majd valamennyien mentünk a halaszthatatlan dolgaink után.

Következtetéseinkről és javaslatainkról hamarosan tájékoztattam Vasziljevszkijt, akit ekkorra a főhadiszállás nemcsak a 3. Belorusz, továbbá az 1. és 2. Balti Front tevékenységének összehangolásával, hanem tevékenységük általános irányításával is megbízott. A marsall teljes egészében egyetértett velünk, s megígérte, hogy igyekszik elérni, hogy a főhadiszállás újabb erőket bocsásson rendelkezésünkre. Ismét visszatért arra a kérdésre, hogy az 5. gárda-harckocsihadsereget Csernyahovszkij tábornok állományából nekünk kellene átadni, mivel Csernyahovszkij csapatai addigra felszabadították Kaunast, és a 3. Belorusz Front sávjában a helyzet tovább szilárdult, immár semmiféle meglepetés sem fenyegette. Vasziljevszkij amellett is kitartott, hogy a 2. Balti Front 4. csapásmérő hadseregéből egy lövészhadtestet adjanak át az én tartalékomba. Egyszóval, csak örülhettünk annak, hogy egy olyan ember áll mellettünk, aki széles jogkörrel rendelkezik, s ugyanakkor velünk együtt rajta tartja kezét a front ütőerén. Őszintén bevallom, nem szerettem — ahogyan mondani szokták —, ha kézen fogva vezetnek a harcmezőn. Alekszandr Mihajlovics Vasziljevszkij igen nagy tapintattal irányította a frontparancsnokok tevékenységét. A maga elgondolásait és a főhadiszállás döntéseit következetesen keresztülvitte, de mindezt fölösleges gyámkodás nélkül. A főhadiszállás képviselőjével fenntartott közvetlen kapcsolat (gyakran hosszú napokig tartózkodott egyfolytában a fronttörzsben, különösen a harctevékenység döntő szakaszaiban) megkönnyítette a frontparancsnokoknak az elhatározások meghozatalát olyankor is, amikor idő híján a legfelsőbb főparancsnok hozzájárulását nem lehetett megszerezni. De a legértékesebb segítséget azokban az esetekben kaptam Vasziljevszkijtől, amikor a frontok csatlakozásain végrehajtásra kerülő közös feladatok megoldása érdekében a szomszédainkkal összehangolt tevékenységre volt szükség. Ilyen eset volt például a daugavpilsi ellenséges csoportosítás szétzúzásának időszaka. Emellett volt még egy előnye annak, hogy állandóan magunkon éreztük a főhadiszállás képviselőjének ellenőrző tekintetét: kevesebb lehetőségünk volt az elsietett, megfontolatlan elhatározásokra.

Augusztus elején régi ismerősöm, V. A. Karvjalis vezérőrnagy jelentkezett a front harcálláspontján.

— Frontparancsnok elvtárs! A 16. Litván lövészhadosztály gyülekezése Panevéžys körzetében befejezéséhez közeledik — jelentette alig észrevehető akcentussal. — Kérem a konkrét harcfeladatot!

A hadosztály már jóval azelőtt a front állományába tartozott, hogy

én átvettem a parancsnokságot. Meglehetősen jól ismertem kádereit, és magas fokú harcképességéért nagyra értékeltem a hadosztályt. A belorussziai hadművelet előkészítése idején a legfelsőbb főparancsnok utasítást adott, hogy a litvánokat csak akkor vessem majd be, amikor a front csapatai litván területre lépnek. Mi a 4. csapásmérő hadsereg parancsnokának hadműveleti alárendeltségébe helyeztük a 16. hadosztályt azzal a megkötéssel, hogy harcba vetnie nem szabad. Polock felszabadítása után a 4. csapásmérő hadsereget, s vele együtt a 16. Litván hadosztályt, a 2. Balti Front állományába helyezték át.

Frontunk főerői olyan messzire törtek előre, hogy óriási távolságra kerültek a 4. csapásmérő hadseregtől, s most, amikor a főhadiszállás ismét nekünk adta át, a hadosztálynak ezt a hatalmas távolságot kellett leküzdenie.

— Mi aztán jó sokáig vártunk magukra — mondtam a hadosztályparancsnoknak arra utalva, hogy már július derekán közölték velünk, hogy a hadosztályt nekünk adják át.

— Félezer kilométert kellett végigvergődnünk saját járműveinken a zsúfolt csapatutakon — tárta szét a kezét bocsánatkérően Karvjalis. — A napok olyan gyorsan elszaladtak, mintha csak percek lettek volna. Szünet nélkül jöttünk, jóformán pihenőt sem tartottunk.

— Hány napra van szükségük, hogy kipihenjék magukat és rendezzék az egységeiket?

— Erről szó sincs! — tiltakozott a hadosztályparancsnok. — A hadosztály akár nyomban harcba léphet.

Miután megismerkedtem a 16. hadosztály harcértékével, a hosszú menet utáni állapotával, útjára bocsátottam a tábornokot. Így hát a Litván hadosztály ismét frontunk állományába került, és, mint később kiderült, éppen a legjobbkor.

Néhány nap múltán A. P. Beloborodov hadseregéről egyre nyugtalanítóbb híreket kaptunk. Észak felől, Biržai irányába hat gyaloghadosztálynyi erő mért csapást mintegy száz páncélos támogatásával. A csapást mérő ék A. G. Kudrjavcev tábornoknak a többinél előbbre nyomult 357. lövészhadosztályára zúdult, amely azonban nem ingott meg a túlerő nyomása alatt, s ezért az ellenség a szárnyain kezdte átkarolni. Egy időre megszakadt az összeköttetés a hadosztállyal. A harcok már Biržai északi külvárosára is átterjedtek.

Könnyű volt kitalálni a hitlerista parancsnokság szándékát. Biržaira és tovább, Panevėžysre mért mély csapással ki akart jutni az eddigre Šiauliai és Jelgava körzetét elfoglalt és keskeny ékként Tukumson keresztül a Rigai-öbölig behatolt 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg utánszállítási vonalaira. Szerencsénkre ez a csapás időben nem esett egybe a 2. gárdahadsereg bal szárnyára mért másik ellenséges

csapással, amelyet néhány nappal korábban sikerült úgy elhárítanunk, hogy közben súlyos veszteségeket okoztunk az ellenségnek.

Az ellenség tevékenysége szemmel láthatóan zavart árult el, ezért mért össze nem hangolt csapásokat csapataink érzékeny pontjaira.

Mivel azonban tisztában voltam vele, mekkora veszélyt jelenthet a Beloborodov-hadseregre mért erős ellenséges csapás, úgy határoztam, hogy Beloborodovot megerősítem A. I. Rucskin tábornoknak a front tartalékában levő 22. gárda-lövészhadtestével és I. D. Vasziljev tábornoknak a főhadiszállás által rendelkezésemre bocsátott 19. harckocsihadtestével.

A történteket jelentettem Vasziljevszkijnek, Kuraszovot pedig utasítottam, gondoskodjék róla, hogy a Rucskin- és Vasziljev-hadtest mielőbb Biržai körzetébe érkezzen, majd gépkocsimhoz indultam, hogy kivigyen a repülőtéren reám váró repülőgéphez. Hlebnyikovval ugyanis Beloborodov tábornokhoz készültünk. A tornácon azonban majdnem összeütköztem egy hadbiztosi váll-lapot viselő szikár, katonás tartású ezredessel, aki vigyázzállásba meredve elzárta utamat.

— Mi van, Szausin elvtárs, mi történt? — kérdeztem türelmetlenül a sietségtől még mindig lihegő ezredest.

— Egy parancsot hoztam önnek... aláírásra — bökte ki még mindig levegő után kapkodva.

— Miféle parancsot? — kérdeztem meglepődve.

— A szénabegyűjtésről szóló parancsot, frontparancsnok elvtárs...

— Ön is a legmegfelelőbb időt választja az ilyen problémák megoldására, ezredes! — jegyezte meg mérgesen kísérőm, a hadműveleti csoportfőnök. — Most erre nincs idő. Beloborodov nehéz helyzetbe került... Sietünk...

Fjodor Szemjonovics Szausin megszeppenten hallgatott, de nem állt félre az utamból, állhatatosan nyújtotta felém a parancstervezetet:

— De fogytán van a szénánk, mivel etetjük majd a lovakat?...

Eszembe jutott, hogy az elmúlt télen szalmával voltunk kénytelenek a lovakat etetni, így hát erőt vettem magamon, visszamentem a házba és aláírtam a parancsot. Három órával később Hlebnyikovval együtt már Beloborodovnál voltunk.

A korábban Biržaitól délkeletre települt 43. hadseregtörzs az ellenséges csapatok áttörése ellenére is a helyén maradt. A törzs körletében már tisztán hallatszott az ágyúdörgés. A törzsben a szokásos élénkség uralkodott. Megelégedéssel töltött el, hogy a legkisebb fejetlenséget, idegeskedést sem tapasztaltam. A hadsereg két veteránja, Sz. I. Sabalov tábornok, haditanácstag és F. F. Maszlennyikov tábornok, törzsfőnök várt bennünket.

— Biržaiba fasiszta csapatok törtek be — jelentette nyomban a

törzsfőnök. — Kudrjavcev hadosztályát bekerítették. Egyelőre még nem sikerült helyreállítani vele az összeköttetést.

— Hol van Beloborodov?

— Beteg — sóhajtott bánatosan Maszlennyikov. — Valószínűleg a mája rendetlenkedik. Ez se kezdődhetett volna rosszabbkor...

Amikor kinyitottam a szomszéd szobába nyíló ajtót, a következő kép tárult elém: az asztalhoz húzott ágyon félig ülve, félig fekve helyezkedett el a hadseregparancsnok és alig hallható hangon korholt valakit. Amikor meglátott, félbeszakította a beszélgetést, segédtisztje kezébe nyomta a kagylót és megpróbált felkelni az ágyból.

— Maradj, maradj csak fekve! — szóltam rá. — És jelentsd, mi történt.

— Baj van, parancsnok elvtárs. Kudrjavcevet bekerítették.

— Ezt már tudom. De mi történt veled?

— Ugyan, jelentéktelen semmiség — legyintett dühösen a hadseregparancsnok —, csak eléggé nagy fájdalmaim vannak. Majd elmúlik!

— Mi lenne, ha kórházba vitetnénk? Az ördög sohasem alszik, hátha még rosszabb lesz az állapotod? — adtam hangot kételyeimnek.

— Semmi esetre sem! — tiltakozott Beloborodov. — Hát kibírom a kórházban, mikor itt így alakul a helyzet?

— Na, jól van! — egyeztem bele. — Milyen intézkedéseket tettél?

— Először is szigorúan megróttam a 357. hadosztály szomszédait, amiért eltűrték, hogy átkarolják annak szárnyait, aztán megparancsoltam, hogy teremtsenek kapcsolatot Kudrjavcevvel, és haladéktalanul mérjenek csapást az ellenségre, hogy egyesülhessenek a bekerített csapatokkal. A másik szakaszon levő 1. lövészhadtest két hadosztályát átirányítom és csapásmérő csoportosítást szervezek, hogy az ellenséget kiverje Biržaiból.

Amikor tudtára adtam, hogy a 22. gárdalövész- és a 19. harckocsihadtestet az ő alárendeltségébe helyezem, egyszeriben vidámabb lett, és parancsot adott segédtisztjének, hívja be a törzsfőnököket. Rögtön meg is beszélte Maszlennyikov tábornokkal a közeledő hadtestek alkalmazási tervét, és miután velem egyeztette elhatározását, mindjárt le is diktálta a törzsfőnöknek.

A 43. hadsereg sávjában kialakult helyzet tisztázása alapján meggyőződtem róla, hogy a Biržaira mért ellencsapás következtében meglehetősen széles rés támadt közte és az 51. hadsereg között, amelyet az ellenség kelet felől Jelgavára mérendő csapáshoz használhat ki. Hogy ezt megelőzzük és egyben Beloborodovnak segítséget nyújtsak az ellenség Biržaira mért ellencsapásának elhárításához, megbíztam V. V. Kuraszovot, közölje J. G. Krejzerrel parancsomat, hogy Jelgava felől sürgősen indítson útba keleti irányba egy harckocsikkal és tüzér-

séggel megerősített lövészhadosztályt, azzal a feladattal, hogy kerüljön a Birżai-i német csoportosítás oldalába és hátába.

Némileg az események elé vágva elmondom, hogy F. M. Bobrakov tábornok e manővert végrehajtó 417. lövészhadosztálya fényesen oldotta meg a feladatát. Harcosai egy nap alatt hajtották végre az 50 kilométeres menetet, s ettől fogva állandó veszélyt jelentett az ellenséges csapásmérő csoportosítás jobb szárnyára.

Így kezdtük meg az előkészületeket a bekerített 357. lövészhadosztály felmentésére.

Jól ismertem a hadosztály történetét. A magasabbegységet Szovjet-Udmurtia dolgozói állították fel a háború elején. A hadosztály a csapatzászlót a Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának Elnökségétől kapta, s katonái a háború legkeményebb megpróbáltatásai közepette is becsülettel harcoltak e zászló alatt. És most pusztulás fenyegeti ezt a hadosztályt. Én azonban bíztam benne, hogy a fasiszták nem tudják megsemmisíteni, mert Udmurtia fiai alaposan megedződtek a szakadatlan harcok során és sohasem csüggedtek. A. G. Kurjavcev tábornok hadosztályparancsnokban is határtalanul megbíztam, mert tudtam róla, hogy nemcsak bátor ember, hanem tapasztalt is, olyan parancsnok, aki semmilyen helyzetben sem veszti el a fejét.

Rádió és repülők segítségével sikerült hamarosan folyamatos kapcsolatot teremteni a hadosztállyal. Kudrjavcev tábornok jelentette, hogy sikerült meghiúsítaniuk a hadosztály megsemmisítésére irányuló valamennyi ellenséges próbálkozást. Közölte, hogy fogytán van a lőszerük, takarékoskodniuk kell. Azt a parancsot adtuk, hogy délkeleti irányú áttöréssel próbáljon meg egyesülni a hadsereg főerőivel.

Késedelem nélkül kapcsolatba léptem V. V. Kuraszov tábornokkal, s megparancsoltam, tegye a légihadsereg parancsnokának feladatává, hogy szállítson a hadosztály körletébe annyi lőszert, amennyit csak tud, és repülőgépei szállítsák hátra a hadosztály sebesültjeit.

Kuraszov tábornok egyúttal jelentette: az arcvonal többi szakaszán minden rendben van. Az 51. hadsereg ugyan mindeddig sikertelenül próbált meg Jelgava felől Riga irányába előrenyomulni, a 2. gárdahadsereg azonban, miután a 39. hadsereggel együttműködve elfoglalta Kédainiait, folytatja előnyomulását nyugat felé.

Moszkvából értesítés érkezett a fronttörzshöz, miszerint Sztálin teljesítette Vasziljevszkijnek azt a kérését, hogy a 4. csapásmérő hadsereg egyik lövészhadtestét frontunknak rendeljék alá, de a harcskocsihadsereg átadásába nem egyezett bele. Örömmel fogadtam a hírt, hogy frontunk egy lövészhadtesttel erősödik.

Közben Kudrjavcev, miután a súlyosan sebesülteket elszállíttatta, s lőszerkészletét is sikerült feltöltenie, egy kisebb fedezet hátrahagyá-

sával főerőit a délkelet felé húzódó erdő sűrűjébe indította és értesítette a hadseregtörzset, hogy az erdőségen keresztül Tamošiunai felé és attól délre igyekszik kitörni, hogy egyesüljön a 92. lövészhadtesttel.

Így a hadosztály kicsúszott az ellenség csapásai alól, augusztus 3-án napközben érkezett a Tamošiunaiból Biržaiba vezető műúthoz és itt kísérelte meg a kitörést. Az ellenségnek azonban sikerült idejében tartalékokat és tüzérséget idevonni és szilárd védelmet kiépíteni. A hadosztály hasztalanul tett augusztus 4-én és 5-én több kísérletet is, kitörnie nem sikerült. Viszont sikerült megszerveznünk számára a lőszer- és gyógyszerszállítást.

A körülmények alakulása lehetővé tette a hadosztálynak, hogy körkörös védelembe vonuljon és kitartson a főerők beérkezéséig. A 357. lövészhadosztály harcosai valóban hősiesen küzdöttek. Elsőként az 1. lövészhadtest sietett segítségükre, két hadosztálya augusztus 5-én a bekerítésben levőkkel találkozó irányú csapást mért az ellenségre. Ezzel egyidejűleg érkezett A. I. Rucskin tábornok 22. gárda-lövészhadtestének egyik hadosztálya és I. D. Vasziljev tábornok 19. harckocsihadtestének néhány egysége is. Ezek lendületes csapása arra kényszerítette az ellenséget, hogy Biržai körzetéből északkelet felé hátráljon.

A bekerített csapatok sorsáért aggódó Beloborodov tábornok rádión gyorsabb előretörésre buzdította a harckocsizókat. A 357. hadosztály augusztus 7-én reggel váratlan, lendületes csapást mért Latveliai, Pogervela körzetében az ellenségre, s a hadosztály élegységei hamarosan egyesültek a 19. harckocsihadtest 101. harckocsidandárával. Ez Schörner tábornok újabb balsikerét jelentette.

Még folyt a Biržai körzetébe betört ellenséges csoportosítás felszámolása, amikor Kuraszov tábornok jelentette, hogy Sztálin a 4. csapásmérő hadsereg megmaradt két lövészhadtestét is nekünk adta át. Ez jókor jött, mivel balszárny-hadseregeink felett egyre sűrűbb felhők tornyosultak. Az ellenség egyre nagyobb erővel állt ellent. Arcvonalunkon naponta derítettünk fel újabb és újabb ellenséges egységeket.

E helyzetben egyre gyakrabban merült fel bennem a gondolat, hogy középen és a bal szárnyon védelembe kellene vonulnunk, hogy megerősíthessük elért terepszakaszainkat és tartalékokat képezhessünk az ellenség rigai csoportosításának végleges szétzúzásához. A főhadiszállás azonban még korainak tartotta a védelembe való átmenetet. Feltehetően azt várták tőlünk, hogy a klaipédai és liepajai irányokban védő ellenség viszonylagos gyengeségének kihasználásával képesek leszünk tovább kitolni nyugat felé az „Észak" hadseregcsoport köré vont külső bekerítési gyűrűt. Ugyanakkor frontunk fő feladatát változatlanul az képezte, hogy tovább támadjon Riga irányába, mivel a kelet felől támadó 2. és 3. Balti Front igen szívós ellenállásba ütközött,

és 150 kilométerre a lett fővárostól ismét megállították őket. Ezért azt a parancsot adtam Krejzer tábornoknak, hogy Jelgavától délkeletre foglaljon hídfőállást a Lielupe folyó keleti partján, és biztosítsa, hogy e hídfőből ütközetbe vethessük V. T. Obuhov tábornok gépesített hadtestét egy Iecava és Ogre felé mérendő csapás céljából. E csapás sikeres végrehajtásával a 43. hadsereget felszabadíthattuk volna az ellenség nyomása alól.

Krejzer tábornok csapatainak azonban nem sikerült hídfőt foglalniuk, így a gépesített hadtest sem tudott támadásba lendülni. Ennek ellenére az ellenséget sikerült több irányban is visszavonulásra kényszeríteni: a 43. hadsereg a Memele folyó mögé szorította vissza az ellenséget, s szilárdan megvetette lábát a folyó mentén; az 51. hadsereg tovább nyomult előre nyugatra és felszabadította Auce városát; a 2. gárdahadsereg jobb szárnya pedig Raseiniait vette birtokába.

A további nyugati irányú előnyomulás már veszélyessé válhatott. Felderítésünk augusztus első felétől egyre többször észlelte, hogy fokról fokra élénkül az ellenséges páncélos- és gyalogososzlopok átcsoportosítása Kelet-Poroszországból északra, a 2. gárdahadsereg tevékenységének sávjába. Mint később megtudtuk, Hitler ekkoriban kezdett óriási páncélos erőket sebtében felvonultatni frontunk bal szárnya elé. A felderítők azonban már csak a 2. gárdahadsereg sávjában tudták felfedezni a fasiszta csapatok felvonulását. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy e hadsereget súlyos veszély fenyegeti Šiauliai körzetében. A tapasztalat azt súgta, hogy kétségkívül más irányokban is várhatunk csapásokat. De vajon hol méri az ellenség a főcsapását a Rigai-öböl és Raseiniai közötti területen? Mindenekelőtt ezt kellett kideritenünk. Az ellenséges erők csoportosításának alapos elemzése után arra a következtetésre jutottunk, hogy a legnagyobb valószínűséggel a Rigai-öböl felé vert ékünk alapjára próbál csapást mérni. Eszerint a legnagyobb veszélyt a Šiauliai-i és jelgavai irány jelenti számunkra. Ennek a veszélynek az előérzete sürgőssé tette számunkra, hogy Šiauliai és Jelgava nyugati és délnyugati megközelítési útvonalain szilárd védelmet — főként páncélelhárítást — építsünk ki. Az új elhatározás meghozatalát a fronttörzshöz érkező Otomar Oškalns, a 2. Lett partizándandár parancsnoka is sürgette. Sok esztendő telt el azóta, de még most is élénken emlékszem erre a szakállas, szép, kifejező arcú emberre. Minden sietség nélkül lépett be szobámba, és enyhe akcentussal csak ennyit mondott:

— Jó napot! Oškalns vagyok.

A legendás partizánparancsnok egyszeriben megnyerte tetszésemet, elsősorban megfontoltsága, szűkszavúsága és kiváló helyzetismerete lepett meg. Arról tájékoztatott, hogy a fasiszta parancsnokság minden-

felől egyre újabb egységeket von össze. Oškalns a térképem előtt emlékezetből sorolta fel a Riga körzetében tartózkodó valamennyi magasabbegységet és önállóegységet, sőt azok körleteit is megközelítő pontossággal mutatta meg.

A tőle kapott értesülésekről Vasziljevszkijt is tájékoztattam, aki szintén fogadta Oškalnst, barátian elbeszélgetett vele, s forró köszönetet mondott a partizánok nyújtotta segítségért.

Amikor elváltunk egymástól, a partizánparancsnok megígérte, hogy folyamatosan tájékoztat majd bennünket a Riga körzetében folyó csapatmozgásokról. Időben kissé előreszaladva elmondom, hogy Otomar Oškalnst később a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Röviddel ezután Vasziljevszkij hívatott. Alaposan fontolóra vettük a kialakult helyzetet, s végül úgy döntöttünk, hogy rövid írásbeli jelentést készítünk Sztálinnak. Ebben megemlítettük, hogy a 2. és 3. Balti Front csapatai Rigától 150 kilométerre vannak keletre, illetve északkeletre. Az ellenség a Memele mentén mintegy 7 gyaloghadosztályt vonultatott fel, s ezzel egyidejűleg jelentős erőket von össze egy Jelgava elleni csapáshoz a Rigától délre elterülő erdőségben, Šiauliaitól délnyugatra pedig erős páncélos csoportosítás gyülekezik. Elérkezett tehát annak az ideje, hogy az 1. Balti Front csapatai szilárdan megkapaszkodhassanak az elért terepszakaszon, hogy felkészülhessenek a várható ellencsapások elhárítására.

A velem folytatott tanácskozás után Vasziljevszkij az alábbi elgondolás elfogadását javasolta a főhadiszállásnak: erősítsék meg a Krustpils felől a Daugava mentén Riga irányába támadó 4. csapásmérő hadsereget és a 6. gárdahadsereget, amelyet szintén Riga ellen szándékoztunk délkelet felől harcba vetni. A 43. hadsereg csapatai a Memele mentén menjenek át ideiglenes védelembe és készüljenek fel a Riga elleni csapásra. Az 51. hadsereg tegye Jelgava körzetét járhatatlanná a páncélosok számára és védje szilárdan az általa elfoglalt terepszakaszt. A 2. gárdahadsereg magasabbegységei az 1. harckocsihadtesttel együtt szilárd védelemmel zárják le a Šiauliai-i irányt, s ennek érdekében Šiauliai körzetét építsék ki erős ellenállási csomóponttá. A 3. gépesített gárdahadtestet és a 103. lövészhadtestet tartalékban kívántuk tartani azzal a szándékkal, hogy a Jelgavától északnyugat, nyugat és délnyugat felé vezető három vasútvonal mentén mérendő ellencsapásokra alkalmazzuk őket.

Amikor a marsall parancsot adott a Sztálinnak szóló írásbeli feljegyzés elkészítésére — benne a fenti javaslat előterjesztésével —, mély meggyőződéssel fűzte hozzá:

— Hiszem, hogy Sztálin elvtárs jóváhagyja javaslatunkat, ezért hát kezdje meg a csapatok számára szükséges utasítások kidolgozását.

Sztálin valóban jóvá is hagyta azt a javaslatunkat, hogy a 4. csapásmérő hadsereggel és a 43. hadsereggel készítsük elő a Riga elleni csapást, a Rigai-öböltől Raseiniai litván városig húzódó arcvonalon pedig szilárd védelemre rendezkedjünk be. Jelgava és a Rigai-öböl között (Kruopiaitól nyugatra) az 51. hadsereg 63. lövészhadtestének és az 1. gárda-lövészhadtestnek a hadosztályai rendezkedtek be sietve védelemre. A 10. lövészhadtest két hadosztálya Jelgavától délre, a 43. hadsereggel való csatlakozásán erősítette meg állásait. Valamennyi magasabbegység egylépcsős harcrendben bontakozott szét, a hadseregparancsnok tartalékába a 77. lövészhadosztály került. Ettől délre, Raseiniai városig a 2. gárdahadsereg parancsnoka szintén egy lépcsőben helyezte el három lövészhadtestét, ezekben azonban egy-egy hadosztályerőben második lépcsőt képezett. Hosszas megfontolások alapján döntöttünk amellett, hogy két balszárny-hadseregünk ilyen hadműveleti felépítésben helyezkedjék el. Nem egy álmatlan éjszakát ültünk végig Kuraszov vezérezredessel a térkép fölött görnyedve, hogy megállapítsuk, e hadseregek összesen 250 kilométeres arcvonalán hol kell az ellenség csapásaira számítanunk. A legnagyobb aggodalmat annak az éknek a csúcsa keltette bennünk, amelyet Rigától nyugatra létesítettünk, s amely elvágta az „Észak" hadseregcsoport valamennyi szárazföldi utánszállítási vonalát. Ennek szélessége 40—60 kilométer volt. Az ék csúcsát az 1. gárda-lövészhadtest és a 63. lövészhadtest négy hadosztálya alkotta. Tisztában voltunk vele, hogy ennek az arcvonalszakasznak a szilárd megtartásához nem elégséges a négy, harcokban meggyengült hadosztály, de egyszerűen nem volt több erőnk erre a célra. Afelől sem volt kétségünk, hogy az ellenség az alapjánál igyekszik majd elvágni ezt az éket, tehát minél több erőt vonunk el máshonnan a Rigai-öbölhöz, annál könnyebben valósíthatja meg a szándékát.

Egyszóval, biztosra vehettük, hogy a hitleristák csapásai elkerülhetetlenül bekövetkeznek. De merről és milyen erőkkel? Ez volt a legfontosabb kérdés, amit azonban csak késve, a támadás kezdetekor sikerült megtudnunk.

Augusztus 16-án észleltük a várt ellencsapás első jeleit. Ezen a reggelen riasztó hír érkezett Csancsibadze tábornoktól: Kelmė körzetében 30 páncélossal és légierővel támogatott gyalogság rohamozta meg a 11. gárda-lövészhadtest állásait. Röviddel később a hadseregtörzs már arról is hírt adott, hogy Raseiniai körzetében és Šiauliaitól nyugatra is megkezdődtek a harcok. Délután pedig Krejzer altábornagy, az 51. hadsereg parancsnoka jelentette, hogy Aucétől délre kisebb gyalogos és páncélos erők támadnak.

A kibontakozóban levő harcok első eredményeiről szóló jelentések

azt bizonyították, hogy az ellenség aktív tevékenységre tért át, de rohamait valamennyi irányban visszavertük. Szándéka nyilvánvaló: az ellenség harcfelderítést végez, és várható, hogy rövidesen beveti főerőit. Feltevésünk hamarosan be is igazolódott. Šiauliai délnyugati és nyugati megközelítési útjain már jelentős gyalogos erők léptek harcba mintegy 250 páncélostól támogatva. Mi persze bíztunk benne, hogy a 2. gárdahadseregnek és az 51. hadseregnek a hitlerista csapás elhárítására felkészült csapatai ilyen erős ellenséges nyomással szemben is helytállnak, de azért aggodalmunk egy percre sem hagyott nyugtot. Ezért is volt oly nagy az örömünk, amikor estefelé megtudtuk, hogy a fasiszta gyalogság és páncélosok támadásait mindenütt sikerült visszaverni. Csupán a 126. lövészhadosztályunk Šiauliaitól nyugatra harcoló egységei nem tudták elviselni az erős páncélos csapást, és kénytelenek voltak északkeleti irányba hátrálni. Csancsibadze tábornok 2. gárdahadseregének csapatai a védelem többi szakaszán szilárdan kitartottak.

Az események tehát bebizonyították, hogy a Šiauliai-i irányban harcoló csapataink megerősítésére tett intézkedéseink a legjobbkor történtek. Ugyanakkor változatlanul nyugtalanított bennünket a helyzet tisztázatlan volta. Augusztus 16-án estig felderítésünk mindössze két hadosztály jelenlétét tudta megállapítani: a 7. páncélos- és a „Nagy-Németország" SS-hadosztályét. A Šiauliaitól északnyugatra, az 51. hadsereg hadosztályai ellen támadásba lendült fasiszta magasabbegységek hadrendi számozását és létszámát sem a front, sem pedig a hadsereg felderítése nem volt képes megállapítani. Az ellentámadást indító német csapatok csoportosításáról augusztus 16-án este a jelentést tevő front-felderítő főnök nem tudott választ adni arra a kérdésemre, mennyire súlyos az 51. hadsereg bal szárnyát fenyegető veszély. A. A. Hlebov ezredes a szemrehányásaimra csupán az 51. hadseregtörzs éppen beérkezett felderítő összefoglaló jelentését tudta elém tenni. Ez semmi aggasztót sem tartalmazott. Az 51. hadsereg balszárny-hadosztályai elleni csapáshoz összevont páncéloscsoportosításról például egyetlen szóval sem tett említést. Az összefoglaló jelentés annyit közölt, hogy „az ellenség 1944. augusztus 16-án a hadsereg jobb szárnyán és közepén változatlanul az elfoglalt terepszakaszát védte... A bal szárnyon gyorsan mozgó osztagokkal támadásba ment át, és a harcok eredményeképpen egy gyalogos zászlóalja s nyolc páncélosa estére elfoglalta Klikoliai helységet".[5]

— Milyen erőkre kell számítanunk ebben az irányban? — kérdez-

5 ЦА МО СССР, ф. 407, оп. 9839, д. 187, л. 317.

tem Hlebovtól, miközben alig tudtam türtőztetni egyre fokozódó ingerültségemet.

A felderítőfőnök azonban csak karját tárta szét bocsánatkérően. Telefonon közöltem Krejzer tábornokkal, hogy egyáltalán nem vagyok megelégedve, s utasítottam, hogy másnapra adjon világos jelentést a Šiauliaitól északnyugatra támadó ellenséges erők csoportosításának összetételéről és létszámáról.

Az augusztus 16-án estig szerzett felderítési adatok arra a következtetésre mindenesetre alapot szolgáltattak, hogy másnap balszárnyhadseregeinknek — s különösen a 2. gárdahadseregnek — még erősebb csapást kell majd kiállniuk. Ezt támasztották alá mindenekelőtt azok a légi felderítéstől kapott jelentések, miszerint a Tauragéból Kelmé felé vezető műúton páncélosok és gyalogságot szállító gépcsocsioszlopok mozgását észlelték, és Telšiai vasútállomás körzetéből is jelentős páncélos és gépesített gyalogos erők vonulnak fel.

Mivel tekintélyes ellenséges páncélos erők újabb csapására kellett számítanunk, utasítottuk Krejzer és Csancsibadze tábornokokat, hogy tüzérségüket vigyék előre az első lépcsőbeli lövészszázlóaljak harcrendjeibe. Az e napokban megszakítás nélkül frontunk törzsében tartózkodó Vasziljevszkij marsall mindent elkövetett az 5. gárdaharckocsihadsereg beérkezésének meggyorsításáért.

Másnap az ellenség rohamai Žagarė irányában is sűrűbbek lettek. Az 51. hadsereg balszárny-hadosztályait mintegy 200 páncélos és jelentős gyalogos erők rohanták meg. Ez azt jelenthette, hogy az ellenség itt — a gyalogságon kívül — két hadosztálynyi páncélost vetett ütközetbe. A fasiszta parancsnokság ugyanezen a napon a Šiauliai elleni támadáshoz a már korábban itt tevékenykedő két gyaloghadosztályon kívül minden valószínűség szerint 3—4 páncélos- és egy gépesített hadosztályt vont össze Kursenai és Kelmé körzetéből. Az a benyomás alakult ki bennünk, hogy az ellenség Šiauliaira és Žagarėra mért erős csapásaival széles arcvonalszakaszon igyekszik kijutni a Kelet-Poroszországból Riga felé vezető műútra és vasútvonalra. Mindebből azt a következtetést szűrtük le, hogy az ellenség csapásmérő csoportosításainak további támadása azzal a veszéllyel fenyeget, hogy szétzúzza a front két balszárny-hadseregét és Kelet-Poroszországgal őt összekötő igen fontos utánszállítási vonalakat szerez vissza. Különösen súlyos helyzetben volt a 2. gárdahadsereg, amelyet két irányból is hatalmas fasiszta páncélos erők szorongattak. A Šiauliaira gyakorolt nyomás különösen nyugatról fokozódott. A leghevesebb harcok Kuršenai körzetében tomboltak. Itt I. V. Kljaro vezérőrnagy 54. lövészhadteste fogta fel a főcsapást. A. I. Kazakov ezredesnek a hadtest bal szárnyán levő 126. lövészhadosztálya rendkívül nehéz körül-

mények között kényszerült harcolni. Szívós harcok közben, súlyos veszteségeket szenvedve Kuršenaitól északkelet felé vonult vissza. Ez a visszavonulás azonban fedezetlenül hagyta a 11. gárda-lövészhadtest 33. lövészhadosztályának a szárnyát. P. M. Voloszatih vezérőrnagy, a hadosztály parancsnoka ésszerű elhatározásra jutott: jobbszárny-ezredét arccal észak felé bontakoztatta szét. Észak felől a 263. és 126. lövészhadosztály, dél felől pedig a 33. gárda-lövészhadosztály egységei hárították el szívósan az ellenséges páncélosegységeknek az áttörés kiszélesítésére irányuló próbálkozásait. Šiauliai nyugati megközelítési útjait a 16. Litván lövészhadosztály egységei zárták le. Csancsibadze tábornok főként a 126. lövészhadosztályért aggódott, amely csak nagy nehézségek árán tudta megtartani ideiglenes védelmi állásait. E hadosztálynak A. M. Pihtyin vezérőrnagy szomszédos 263. lövészhadosztálya nyújtott csak némi viszonylagos biztonságot azzal, hogy megingás nélkül verte vissza az ellenség meg-megújuló rohamait, bár igen nagy nyomást gyakoroltak rá a német páncélos és gyalogos egységek. Második ezredének 5. lövészszázadát például 12 páncélos rohamozta meg. Most örültem csak igazán annak, hogy nemcsak az ezredtüzérséget, hanem a hadosztályok ágyús alegységeit is idejében előrevittük. Ezek igen nagy segítséget nyújtottak a páncélos rohamok visszaverésében.

Kuršenaitól délkeletre A. G. Bajnov ezredes 25. páncéltörő tüzérdandára tartóztatta fel az ellenség páncélos egységeit. A legerősebb csapás N. G. Pavlenko ezredes 1187. tüzérezredére zúdult. A kommunista Alekszej Mitrofanovics Kusztov parancsnoksága alatt harcoló páncéltörő lövegraj egymaga öt fasiszta páncélost gyújtott fel, köztük két „Tigrist". Amikor pedig a fasiszta géppisztolyosok már a löveg közvetlen közelébe kerültek, a katonák kézigránátjaikkal borították el őket. A lövegnél egyedül Tyimofej Nyikolajevics Podgornij irányzó maradt, s ő megsebesülve utolsó lövedékéig folytatta a tüzelést, majd a vontató vezetőjének segítségével biztonságos helyre vontatta lövegét. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1945. március 24-i törvényerejű rendelete a Szovjetunió Hőse címet adományozta A. M. Kusztovnak és Ty. Ny. Podgornijnak.

A hadsereg ebben a helyzetben valóban segítségre szorult. Elérkezett az ideje, hogy teljesítsem Csancsibadzénak tett ígéretemet, amely szerint a Šiauliai körzetében berendezett védelmének megerősítésére felhasználhatja front-tartalékunkat, a 103. lövész- és az 1. harckocsihadtestet.

E napon különösen az 51. hadsereg felderítő osztályának az a jelentése nyugtalanított, hogy az ellenség rigai csoportosításának megerősítésére két gyalogos- és egy gépesített hadosztály érkezett, Baukus

körzetébe pedig egy páncéloshadosztály vonult fel. A mindig higgadt és kiegyensúlyozott Vlagyimir Vasziljevics Kuraszov Hlebovnak a Riga felől megjelent új veszélyről szóló jelentése hallatán teljes erővel térképére csapta távolságmérőjét, amellyel éppen az arcvonal hosszúságát ellenőrizte, és vaskos kifejezésekkel tarkítva mondta el véleményét a Führerről. Ez a kirobbanás is ékesen bizonyította, hogy a törzsfőnök idegei pattanásig feszültek...

Egy Riga irányából mért ellencsapás igen kellemetlenül érintett volna bennünket. Kénytelenek voltunk a 43. hadseregnek is megparancsolni, hogy ideiglenesen szüntesse be Riga általános irányában támadását és rendezkedjen be védelemre az elért terepszakaszon, I. D. Vasziljev tábornok 19. harckocsihadtestét pedig adja át a front tartalékába azzal, hogy sürgősen települjön át az 51. hadsereg bal szárnyára.

Így tehát már két hadtestet — egy gépesített és egy harckocsihadtestet — irányítottunk e hadsereg sávjába. A 3. Belorusz Frontról a 3. páncéltörő tüzérdandár tartott felénk, a főhadiszállás tartalékából pedig három páncéltörő tüzérdandár. Amit csak tudtunk, minden erőt a harcok színhelyére irányítottunk. Legnagyobb örömünkre Šiauliai körzetében befejezéséhez közeledett az 5. gárda-harckocsihadsereg gyülekezése, amelynek parancsnokát augusztus 17-ére vártam, hogy kiadhassam a harcfeladatát. Egy harckocsi-hadsereg — 5—600 harcjárművével — jelentős erőt képvisel — gondoltam magamban, amikor azt latolgattam, hány harcjárművet vethetek majd be Šiauliai körzetében az ellenséges páncéloshadosztályok ellen.

A harckocsizók fogadására K. V. Szkornyakov tábornokot küldtem Šiauliaiba. Hamarosan kellemetlen hír érkezett tőle: a harckocsi-hadsereg ideiglenesen megbízott parancsnoka, M. D. Szolomatyin tábornok Šiauliai körzetében súlyosan megsebesült és kidőlt a sorból. Szkornyakov tábornoknak adtam hát parancsot, hogy vegye át a hadsereg parancsnokságát, s megkértem, jelentse annak harcértékét. Micsoda keserű meglepetés volt, amikor azt kellett hallanom, hogy a hadsereg mindössze 17 üzemképes harckocsival, két tucatnyi egyéb harcjárművel, gépkocsizó gyalogsággal és szervezetszerű tüzérséggel rendelkezik.

— Nálunk még a harckocsidandárokban sincs kevesebb harci egység — jegyeztem meg a tájékoztatástól teljesen letörve.

Szkornyakov tábornok javasolta, hallgassam meg P. I. Kalinyicsenko vezérőrnagyot, a hadsereg törzsfőnökét.

— Mi már — kezdte a tájékoztatást Kalinyicsenko a bemutatkozás és üdvözlés után — csaknem két hónapja szakadatlanul harcban állunk, részt vettünk a vilniusi és kaunasi támadó hadműveletekben,

s nemcsak az ellenség okozott veszteségeket, hanem a gépek elhasználódása és az alkatrészhiány is. Sok harckocsinkat útban Šiauliai felé kellett leállítanunk. Moszkva már intézkedett, hogy meglehetősen nagy mennyiségű harckocsit kapjunk. Arra számítottunk, hogy lesz időnk a feltöltésre és egységeink rendezésére. A harckocsikat szállító szerelvények már útban vannak...

A törzsfőnök magyarázatainak meghallgatása után azt a feladatot adtam Szkornyakov tábornoknak, hogy az augusztus 18-ára virradó éjszaka vonultassa fel a hadsereget a Šiauliai Észak terepszakaszon, vonja ott alárendeltségébe a 16. Litván lövészhadosztályt azzal a feladattal, hogy rendezkedjen be védelemre a város megközelítési útjain, fordítson különös gondot az erős páncélelhárítás megszervezésére, hogy a 3. légihadsereggel együttműködve elháríthassa az ellenség tömeges páncélos csapásait.

Augusztus 18-ára virradó éjszaka a front felderítőfőnöke összefoglaló jelentést mutatott be nekem az előző napi harcok során a felderítés által megállapított ellenséges veszteségekről. Eszerint az ellenségnek a néhány kilométeres térnyerés 117 páncélosába és 1500 halottjába került. A. A. Hlebov továbbá jelentette, hogy a felderítőknek sikerült megállapítaniuk a Žagare ellen támadó egyik páncéloshadosztály hadrendi számát. Mint kiderült, ez az 5. páncéloshadosztály volt.

Közben Csancsibadze tábornoktól változatlanul aggasztó jelentések érkeztek. Az ellenséges páncélosegységek északról és délről mért találkozó irányú csapásokkal levágták azt a kiszögellést, amelyet eddig a 2. gárdahadsereg csapatainak sikerült a Šiauliaitól 25 kilométerre északnyugatra levő Kurtuvenai városkától nyugatra megtartaniuk. Most már Šiauliaihoz közelednek a harcok. Magasabbegységeink ellenállása azonban nem tört meg. Az ellenséges páncélos erők zöme változatlanul a Kuršenai és Kelmė litván városokból Šiauliai felé vezető utak mentén fejt ki erős nyomást.

A Kuršenai-i út mentén V. V. Butkov altábornagy 1. harckocsihadtestének ütközetbe vetett dandáraival együtt a 16. Litván lövészhadosztály egységei harcoltak. A két ezredparancsnokot, V. Lunia és V. Moteka majdnem az egész megerősítésül kapott tüzérségüket a gyalogság harcrendjeibe sorolták be. Ezáltal megszilárdult a lövészalegységek helyzete. Amikor a fasiszta páncélosok 4—500 méterre megközelítették a peremvonalat, előbb a tüzérek, majd a harckocsik is közvetlen irányzású tüzet nyitottak rájuk. Az áttört ellenséges gépekkel a gyalogság vette fel a harcot. Az ellenséggel vívott közelharcban különösen a két Dauetas — apa és fia — tűnt ki. Az apa páncéltörő puskája mesterlövésznek is becsületére váló pontos tüzével pusztította a harcjárműveket, fia, Stiapas pedig közben géppuskatűzzel irtotta a

gyalogságot. Jónéhány ellenséges páncélost ért el a dicstelen vég a két Dauetas állása előtt. Amikor pedig a páncéltörő puska hatástalannak bizonyult a hatalmas „Ferdinándokkal" szemben, az idősebb Dauetas páncélgránátjaihoz folyamodott. Egy pontosan célzott dobás, és a rohamlöveg lánctalpa megsérült, majd megállt. Ekkor Stiapas súlyos sebet kapott, az ellenséges gyalogság meg tovább rohamozott. Az apa maga feküdt a géppuskához. Rövidesen ő is megsebesült, de mindaddig nem hagyta abba a tüzelést, amíg a vérveszteségtől el nem vesztette eszméletét. A fasiszták nem tudtak áttörni.

A 16. Litván lövészhadosztályt e napon összesen 90 páncélos roha-

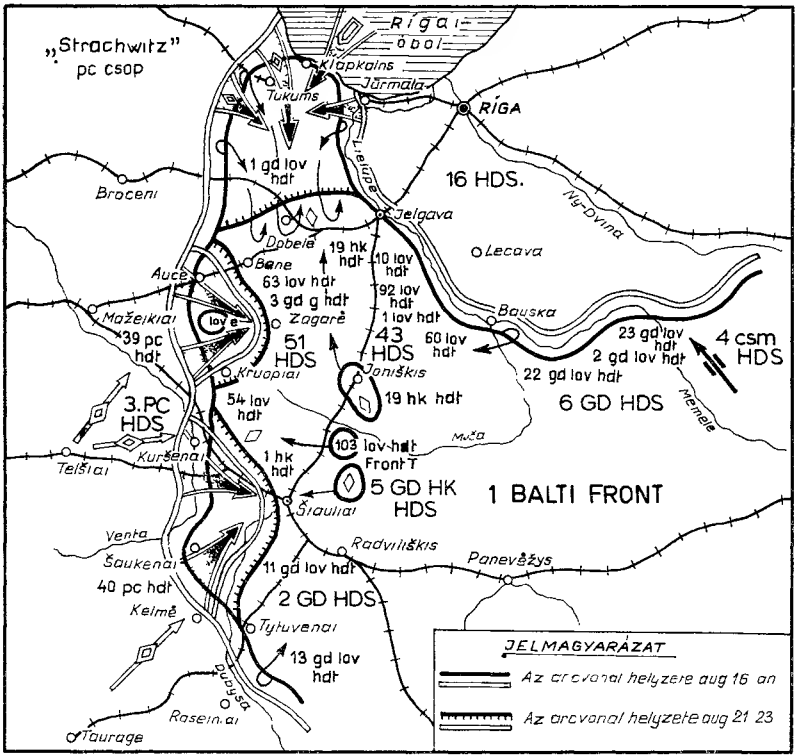

AZ 1. BALTI FRONT CSAPATAINAK TEVÉKENYSÉGEI A ŠIAULIAI HADMŰVELET BEFEJEZŐ SZAKASZÁBAN (1944. AUG. 16—28.)

mozta meg, ebből 50 a 156. lövészezredet. Amikor az ezred helyzete válságosra fordult, V. A. Karvjalis tábornok, hadosztályparancsnok a második lépcsőjéből a 249. lövészezredet vetette be. A harc újult erővel lángolt fel. A számtalan hős közül is kiváltak V. Šaltelis szakaszvezető lövegrajának tüzérei, akik 4 fasiszta páncélost lőttek ki, valamint Danute Stanielene géppuskáslány, aki 13 roham elhárításában vett részt. A litván nép e hős lányát a Šiauliai alatti harcokban tanúsított helytállásáért a Dicsőség-rend I. fokozatával tüntették ki.

A Šiauliai ellen nyugatról indított ellenséges rohamok elhárításában e napokban nagy szerepet játszottak az 1. harckocsihadtest egységei is. Különösen bátran harcoltak D. P. Halajev ezredes 44. gépkocsizó lövészdandárának katonái. A 8. gépkocsizó lövészszázad e napi tevékenységén is lemérhetjük, milyen heves harcokat vívtak a dandár egységei. A század állásait 18 páncélos és egy zászlóaljnyi gyalogság támadta, de a tüzérség és a harckocsik támogatásával a rohamot sikerült visszaverniük. Ugyanilyen helytállással védték Sz. J. Rozsgyesztvenszkij vezérőrnagy 11. gárda-lövészhadtestének magasabbegységei is Šiauliai délnyugati megközelítési útjait. A legsúlyosabb megpróbáltatásokat itt ismét P. M. Voloszatih vezérőrnagy 33. gárda-lövészhadosztályának kellett kiállnia a Tilsit—Šiauliai műút lezárásánál. A 84. gárdalövészezred 4. lövészszázada például két óra hosszat tartotta birtokában a Gordi község melletti útkereszteződést, s az ellenség minden rohamát visszaverte. Ekkor azonban hét német páncélos tört az alegység körletébe. Elsőként Prokofij Lukics Litvino harcos állta útjukat, aki páncélgránát-köteggel a kezében vetette magát az élpáncélos alá és megállította azt. Az önfeláldozásán fellelkesült harcosok két további páncélost lőttek ki, a többieket pedig visszafordulásra kényszerítették. P. L. Litvinovot halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Egyszóval, a 2. gárdahadsereg egyre szívósabban verte vissza az ellenség rohamait.

E napon biztató híreket kaptunk Krejzer tábornoktól. Noha az ellenség Aucétól délre friss páncélos erőket vetett be, nem tudta megtörni F. A. Bakunyin altábornagy 63. lövészhadteste hadosztályainak az ellenállását. Megkönnyebbülten sóhajtottam, amikor meghallottam Krejzertől, hogy M. M. Haljavickij őrnagynak a 87. lövészhadosztálytól elvágott ezrede Vegeriaitól délre változatlanul sikeresen veri vissza az ellenséges páncélos egységek szakadatlan rohamait annak ellenére, hogy azokban közel 100 páncélos és rohamlöveg vett részt. G. P. Kuljako ezredes 87. lövészhadosztályának többi egységei észak felé végrehajtott 3—4 kilométeres visszavonulásuk után töretlen szívóssággal verték vissza az Aucétól délre harcoló ellenség rohamait.

Krejzer tábornok a saját tartalékában levő 77. lövészhadosztályt és a 10. hadtest 257. lövészhadosztályát csoportosította át a súlyos helyzetbe került 87. lövészhadosztály megsegítésére. E hadosztályok ezredei Žagare megközelítési útjain menetből indított ellenlökéssel feltartóztatták az ellenség előnyomulását. Különösen heves harc jutott osztályrészül A. G. Majkov ezredes 257. lövészhadosztályának, amelynek minden ezrede hősiesen tartotta állását, harcosai és parancsnokai tömeges hősiességet tanúsítottak. Az ellenséges páncélosoknak több szakaszon is sikerült áttörniük a gyalogság harcrendjét, itt azonban a tüzérség tüze állította meg őket. Ez történt Aucétól délkeletre is, ahol az áttört két ezrednyi gyalogságnak és 40 páncélosnak az útját V. Sz. Kapitonyenko ezredes 27. ágyús tüzérdandárának az osztályai állták el. A tüzérek nem engedték tovább az ellenséget. A dandár tüzelőállásai előtt szétlőtt páncélosok és elesett fasiszták tetemei borították a harcmezőt.

Tovább szilárdult a Žagare megközelítési útjain harcoló csapataink helyzete, amikor a térségben a Krejzernek idejében átadott, sokat próbált 3. gépesített gárdahadtest dandárai is harcba bocsátkoztak.

A harcok során sikerült egyértelműen megállapítanunk, hogy a hitleristák 5. páncéloshadosztálya támad ebben az irányban. Ezenkívül — meglepetésünkre — felderítésünk a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály egyik ezredének jelenlétét is megállapította, bár a hadosztályt ugyanakkor Šiauliaitól nyugatra is észlelték. Azt jelentené ez, hogy az ellenség a Šiauliai alatti balsikere után megkezdte páncéloshadosztályai átcsoportosítását északra? De hiszen az 51. hadsereg három hadosztálya ellen — a rendelkezésünkre álló adatok szerint — már enélkül is jókora erők támadtak. Az 51. hadsereg bal szárnyán harcoló ellenséges erők csoportosításának tisztázatlan volta komolyan nyugtalanított bennünket. Még mindig nem tudtuk elszánni magunkat arra, hogy a rigai irányból kivonjuk akár a 6. gárdahadsereget, akár a 43. hadsereget, hiszen Krejzer altábornagy, az 51. hadsereg parancsnoka naponta emlékeztetett a Riga felől fenyegető fokozódó veszélyre. A fronttörzsben is az a vélemény alakult ki, hogy az ellenség rigai csoportosításának valószínű az lehet a feladata, hogy találkozó csapást mérjen a Šiauliai és Auce körzetéből áttörő páncéloshadosztályaival szembe. És valóban, a harcok harmadik napján Krejzer altábornagy jelentette is nekem, hogy a hadifoglyok kijelentései szerint Rigától délre, Bauska körzetében egy új, ismeretlen hadrendi számú páncéloshadosztály gyülekezik, és állítólag ebből a körzetből támadás készül. A front felderítésének kiadtuk a szükséges feladatokat, s ugyanakkor ismét Otomar Petrovics Oškalns partizán-

dandár-parancsnokot kértük fel, hogy ellenőrizze a hadsereg-felderítéstől kapott jelentések helyességét.

Eközben az 5. gárda-harckocsihadsereg magasabbegységeinek ütközetbe vetése véglegesen megszilárdította a helyzetet Šiauliai nyugati megközelítési útjain. E hadsereg egységei jól szervezett aktív védelmükkel — csekély létszámuk ellenére is — észrevehetően megszilárdították a helyzetet.

Miután másnap meggyőződtünk arról, hogy Žagarétól délnyugatra lövész- és tüzéregységeink biztosan verik vissza az ellenség rohamait, úgy döntöttünk, hogy a 3. gépesített gárdahadtestet tartalékba helyezzük. Ugyanakkor nyugtalanított bennünket annak a keskeny folyosónak a helyzete, amely csapataink Rigai-öbölhöz történt előretörése következtében keletkezett. A folyosót nyugat felől csupán a 417. és 267. lövészhadosztály egységei biztosították, s nem volt kétségünk afelől, hogy az ellenség itt bármikor áttörhet. Több erőt kellett volna odairányítanunk, ám az ellenség csak erre várt. Egy Žagare, majd tovább, Jelgava felé kierőszakolt áttöréssel az 51. hadsereg valamennyi csapatát, s velük együtt a folyosót is elvághatta volna. Ezt a kockázatot mindaddig nem vállalhattuk, amíg az ellenség nyomása a jelgavai irányban meg nem szűnik.

Az ellenség a negyedik napon is folytatta rohamait a Šiauliai-i irányban, de egyszer csak megéreztük, hogy erőfeszítései súlypontja egyre inkább észak felé, az 51. hadsereg balszárny-magasabbegységei sávjába tolódik át. A felderítési adatok azt a következtetést támasztották alá, hogy a hitleristák elhatározták, hogy fokozzák a Žagaréra gyakorolt nyomásukat. Emiatt egyelőre kénytelenek voltunk a 3. gépesített gárdahadtestet továbbra is e térségben tartani, helyette a 43. hadsereg kötelékéből a 19. harckocsihadtestet vontuk ki a front tartalékába.

Augusztus 19-én valamennyi irányban sikerrel vertük vissza az ellenséges rohamokat. A lövészegységek azonban nyilvánvalóan nem tudták volna ilyen sokáig feltartóztatni a jelentős páncélos erők dühödt támadásait, ha a tüzérség nem harcol olyan ragyogóan. A válságos helyzetekben nemegyszer a főhadiszállás tartalék 8. ágyús tüzérhadosztályának (parancsnoka: P. G. Sztyepanyenko vezérőrnagy) páncéltörő tüzérdandárai mentették meg a helyzetet.

E napokban a Krejzer tábornokkal folytatott telefonbeszélgetéseimet többnyire e szavakkal kezdtem:

— Tartja-e még magát Haljavickij ezrede?

— Tartja magát, frontparancsnok elvtárs — felelte mindannyiszor a hadseregparancsnok, de olyan bizonytalan hangon, mintha maga sem hinné.

Valóban még elképzelni is nehéz volt, hogy honnan veszi ez a páncélos- és gyalogosegységek acélgyűrűjébe szorított ezred még mindig az erőt ahhoz, hogy visszaverje a szűnni nem akaró rohamokat. A 87. lövészhadosztály főerői többször is megpróbáltak áttörni a bekerített ezred felé, de rendre a fasiszta páncélosok és tüzérség acélfalába ütköztek.

Az egyik ellenséges roham visszaverése közben az ezredparancsnok megsebesült, de tovább vezette a harcot. Parancsot adtam Krejzernek, hogy augusztus 20-ára virradó éjjel ismét kíséreljék meg felmentésüket oly módon, hogy a 77. és 257. lövészhadosztály egységei találkozó irányú csapással törjék át a bekerítés gyűrűjét.

Augusztus 19-én estefelé biztatóbb hírek érkeztek a 2. gárdahadseregtől. Jóllehet az ellenség továbbra is rohamozott, ezek a próbálkozásai azonban a gárdisták védelmébe ütközve sorra elhaltak. A lövészhadtestek a harckocsi-hadsereg és az 1. harckocsihadtest dandáraival közös erővel biztosan verték vissza az egymást követő rohamokat.

Csancsibadze tábornok jelentette, hogy a 13. gárda-lövészhadtest parancsnokságát Šiauliaihoz szándékozik átirányítani, hogy vegyék át az ottani összes lövész-magasabbegység vezetését. Mivel jól ismertem A. I. Lopatyint, e hadtest parancsnokát, s tudtam róla, milyen vasakaratú ember, jóváhagytam Csancsibadze tábornoknak azt az elhatározását, hogy Anton Ivanovicsra bízza a hadsereg legnehezebb védelmi szakaszát.

Eközben a lövészhadosztályok az 5. gárda-harckocsihadsereg és az 1. harckocsihadtest dandáraival együtt szívósan verték vissza az ellenséges páncélosok rohamait. A tüzérség itt is döntő szerepet vállalt a páncélelhárításban. Nem szeretném azonban, ha az olvasóban az a benyomás keletkeznék, mintha kizárólag a tüzérek verték volna vissza az ellenséges páncélosokat. Egyszerűen arról van szó, hogy annyi volt a páncélos, hogy csakis a gyalogság, a harckocsik és a tüzérség egyesített erejével lehetett őket megállítani.

A lövészek augusztus 19-én is számos páncélos szörnyeteget gyújtottak fel. E napon ismét a Šiauliai délnyugati megközelítési útvonalait lezáró 11. gárda-lövészhadtest hadosztályai kerültek figyelmünk központjába. A harc vezetése annak ellenére sem vesztett folyamatosságából, hogy Sz. J. Rozsgyesztvenszkij tábornok, hadtestparancsnok harcképtelenné vált. A hadtestparancsnokot helyettesítő régi elvtársam, Bagrat Arusanyan vezérőrnagy hozzáértéssel irányította a csapatait. Így például meghiúsította az ellenségnek azt a tervét, hogy rést üt N. K. Zakurenkov vezérőrnagy 32. gárda-lövészhadosztályának védelmébe, a 85. gárda-lövészezred védelmi szakaszán. Két ezrednyi gyalogság és néhány tucat ellenséges páncélos indult itt rohamra.

Bár az ellenség sok páncélosát sikerült tüzérségi tűzzel elpusztítani, néhány harcjármű mégis be tudott törni az ezred harcrendjébe. Ekkor a lövészek páncélgránátokat és gyújtópalackokat ragadtak. Jevtyej Moiszejevics Gribenyuk, a 4. lövészszázadban szolgáló szakaszvezető, igyekezve elvtársait megmenteni, páncélgránátját egy közvetlen közel került fasiszta páncélos lánctalpa alá dobta, s magával együtt felrobbantotta. Halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

D. Sz. Leonov altábornagy, a front haditanácstagja, amikor egyik alkalommal harcosaink és parancsnokaink példamutató hőstetteiről beszélt, gyér szőke haját izgalmában felborzolva így kiáltott fel:

— Micsoda emberek! Micsoda emberek! Hát lehet-e nem győzni ilyen emberekkel? — S nyomban meg is kért, szakítsak időt arra, hogy aláírjam a harcokban különösen kiemelkedő tetteket végrehajtók kitüntetési felterjesztését.

...Az ütközet negyedik napjának elemzése közben nem tudtam szabadulni attól az előérzettől, hogy valamilyen baj fenyeget bennünket. Ez a balsejtelem valahogyan mindannyiszor elfogott, amikor rákényszerültem utolsó tartalékaim harcbavetésére. Sohasem feledkeztem meg arról az ismert mondásról, hogy az a hadvezér, aki tartalékok nélkül vezet csatát, félig már el is vesztette.

Eközben az 51. hadsereg bal szárnyán változatlanul igen bonyolult volt a helyzet. Az ellenség tovább fokozta páncélos erői nyomását az Auce—Jelgava vasútvonal mentén. Emiatt ismét kénytelenek voltunk lemondani arról, hogy a 3. gépesített gárdahadtestet kivonjuk tartalékba. Egyelőre tehát csak Vasziljev tábornok harckocsihadtestére számíthattunk, amelyet előrelátóan az 51. hadsereg sávjában vonultattunk fel.

Valósággal fellelkesített az a hír, amelyet ezen a napon kaptunk, s amely megcáfolta a hadsereg felderítésének a Bauska körzetében gyülekező német páncéloshadosztály készülőben levő ellencsapására vonatkozó következtetéseit. Így módunk nyílt arra, hogy erőink egy részét kivonjuk a rigai irányból. Éppen azon töprengtünk, hogy egyik hadseregünket sürgősen át kellene dobnunk az 51. hadsereg sávjába, amikor Ivan Mihail Csisztyakov jelentkezett be telefonon.

— Frontparancsnok elvtárs! — kezdte minden különösebb bevezetés nélkül. — Hadseregem sávjában viszonylagos nyugalom van. Az ellenség nem tanúsít különösebb aktivitást, és a felderítés megállapításai szerint nem is készül ilyesmire... Lehetségesnek tartom, hogy bal szomszédomnak adjam át arcvonalszakaszomat, és a hadseregem zömét így át lehetne dobni Žagare körzetébe... — S úgy folytatta, mintha ő kérne szívességet: — Tisztában vagyok vele, milyen nehéz ott elhárítani a páncélos csapásokat, de a mi hadseregünk már a

kurszki kiszögellésben komoly tapasztalatokat szerzett az ellenük vívott harcban.

Nagyszerű ember ez a Csisztyakov. Amikor arra kér, hogy az ütközet legtüzesebb poklába küldjem, nem várhat újabb babérokat a hadseregének, sőt, ha a fasiszták esetleg éppen azon a szakaszon törnének át, amelyet ő vett át, a hadseregparancsnokra még kellemetlenségek is várhatnak. De hát éppen ez az egyik fő jellemvonása: mindig kész arra, hogy a legnagyobb terhet vállalja magára.

Vasziljevszkij hozzájárulásával parancsot adtam Csisztyakovnak, hogy sürgősen kezdje meg hadseregének átcsoportosítását abba a védelmi sávba, amelyet az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg csatlakozásán kell megszállnia. Ennek az elhatározásnak a megvalósításához nagy reményeket fűztünk. Hiszen a 6. gárdahadseregnek az ütközet körzetébe érkezése után a front tartalékába vonhatjuk ki a 3. gépesített gárdahadtestet és az 5. gárda-harckocsihadsereget. Ám addig még Csisztyakovnak igen bonyolult feladatot kellett megoldania: 150 kilométeres menetet kellett hadseregével végrehajtania úgy, hogy az ellenség semmit se vegyen észre. Úgy kellett tehát megszerveznie a hadsereg áttelepülését, hogy az ellenség ne vegye észre a távozását, ne tudja meg menetirányát és ne találhassa ki e manőver célját. Márpedig nem kisebb dologról volt szó, mint több tízezer katona és tiszt, óriási tömegű harci technika és nehézfegyver átcsoportosításáról. S az áttelepülést — lovassági kifejezéssel élve — „vágtában", vagyis villámgyorsan kellett végrehajtani.

Bíztam benne, hogy Csisztyakov sikeresen és igen rövid idő alatt hajtja végre a feladatot. Ennek ellenére, továbbra sem tudtam megszabadulni aggodalmaimtól: vajon nem készül-e az ellenség Krejzer hadseregének sávjában valami újabb hadműveletre, még mielőtt Csisztyakov hadserege odaérhetne?

Sajnos, amitől tartottam, bekövetkezett. Augusztus 20-án reggel Krejzer hívott fel:

— Frontparancsnok elvtárs! Az ellenség támadást indított Tukums ellen. Északról és délről mintegy 300 páncélos keríti be a várost. A védelem összeomlott. A Tukums körzetében védő csapatainkat bekerítés fenyegeti.

— A hadosztály Tukums körzetében védő egységei szervezzenek körkörös védelmet és tartsanak ki, amíg a segítség odaér — parancsoltam —, mi pedig előkészítünk egy ellencsapást a védelem helyreállítása érdekében. Haladéktalanul átadjuk önnek Vasziljev tábornok harckocsihadtestét és a 43. hadsereg 60. lövészhadtestét.

Két órával később Krejzer jelentette, hogy folyik a Tukums körzetében védő csapatokkal való kapcsolat helyreállítására irányuló ellen-

csapás előkészítése. A délután folyamán azonban a hadseregparancsnok már arról tájékoztatott, hogy az ellenség a Rigai-öböl partján, Tukumstól északkeletre, 35 hajón tengeri deszantot tett partra és csapást mért Tukums—Riga irányában a 417. lövészhadosztály ellen támadó páncélosegységekkel találkozó irányban. Ugyanakkor kelet felől, Jürmala körzetéből jelentős gyalogos és páncélos erők indítottak támadást a 346. lövészhadosztály egységei ellen. Krejzer tábornok az engedélyemet kérte, hogy a 346. és 417. hadosztályt visszavonhassa a Jelgava—Dōbele terepszakaszra.

Nem volt kétségem afelől, hogy ha nem segítünk azonnal, teljes pusztulás fenyegeti ezeket a hadosztályokat. Egyelőre azonban semmi sem állt rendelkezésemre, amivel segíthettem volna. Ezért megadtam az engedélyt a 346. és 417. lövészhadosztály egységeinek a hátravonására. Krejzer pedig parancsot adott nekik, hogy törjenek ki a Jelgava, Dōbele Északnyugat, Auce terepszakaszra.

A Rigai-öböl partvidékén harcoló csapataink balsikere felett érzett keserűségemet némileg enyhítette Krejzer tábornoknak az a jelentése, hogy Žagare megközelítési útjain harcoló csapataink helyzete viszont megszilárdult. A jelgavai irányban az 51. hadsereg balszárny-hadosztályai a 3. gépesített gárdahadtest dandáraival együtt ugyancsak sikerrel verték vissza az ellenség valamennyi rohamát.

Az A. P. Rogyionov vezérőrnagy vezette 77. lövészhadosztály védelmi szakaszán vívott harcok során nagyszerű hőstettet vittek végbe a 239. tüzérezred egyik ütegének harcosai Ivan Vlagyimirovics Borscsik főhadnagy parancsnoksága alatt. Alárendeltjei öt páncélos rohamot vertek vissza. Egymás után estek el az irányzók. Ekkor a parancsnok maga állt az egyik löveg irányzéka mögé, és utolsó lövedékeivel még két páncélost lőtt ki. Az üteg életben maradt, sebektől vérző katonái puskáik és géppisztolyaik tüzével verték vissza a gyalogság rohamait. Ekkor azonban újabb páncélos bukkant fel, hogy szabaddá tegye az utat a gyalogságnak. Ivan Borscsik, kezében páncélgránátokat szorongatva rohant szembe a „Tigrissel". Egy repeszdarab átütötte a tiszt karját. Ekkor ereje fogytán mindkét gránátot ép kezébe fogva, az ütegparancsnok a páncélos alá vetette magát, így mentve meg társai életét.

A 87. lövészhadosztály helyzete is jelentékenyen megszilárdult. 1379. lövészezrede szinte hihetetlen akaraterővel augusztus 20-ára virradó éjjel kitört a bekerítésből, és hajnalra csatlakozott a hadosztály főerőihez. Krejzer tábornok megdöbbentő részletekről számolt be. Kiderült, hogy az egység harcosai és parancsnokai augusztus 17-e és 20-a között teljes elszigeteltségben harcoltak, s ez alatt 34 ellenséges páncélost, 9 rohamlöveget és több mint 1200 fasisztát semmi-

sítettek meg. Ugyanakkor az egység 74 halottat, 131 sebesültet és mindössze 12 páncéltörő ágyút vesztett. A személyi állomány kitört a bekerítésből, sőt teljes fegyverzetét, harci technikai eszközeit és hadtápanyagát is magával hozta. Haljavickij őrnagy, ezredparancsnok a kitöréskor másodszor is súlyosan megsebesült. Krejzer, aki személyesen sietett az áttört ezred üdvözlésére, már nem hallgathatta végig az ezredparancsnok jelentését, mert az beszéd közben elvesztette az eszméletét és néhány órával később meghalt.

I. V. Borscsik és M. M. Haljavickij halála után kapta meg a Szovjetunió Hőse címet.

Ekkorra a 2. gárdahadsereg parancsnoka nemcsak azt tudta jelenteni, hogy csapatai helyzete Šiauliai nyugati megközelítési útjain végérvényesen megszilárdult, hanem azt is, hogy befejezéséhez közeledik az ellencsapás előkészítése. Az ellenség már csupán a bal szárnyon indított rohamokat Zakurenkov tábornoknak a Tilsit—Šiauliai műutat lezáró 32. gárda-lövészhadosztálya ellen.

Az elszánt ellenállásba ütköző hitleristák augusztus 22-én teljesen beszüntették rohamaikat a Šiauliai-i irányban. Ezzel szemben Aucétól délre felderítésünk két újabb páncéloshadosztályt fedezett fel, amelyeket a fasiszta parancsnokság sebtében csoportosított át Šiauliai körzetéből. Nem is lehetett kétséges, hogy az ellenség visszavonhatatlanul lemondott arról, hogy Šiauliai körzetében kísérli meg kelet felé az áttörést, helyette úgy döntött, hogy minden erejét a Jelgava felé irányuló áttörésre veti be, mégpedig a Žagarén keresztül vezető legrövidebb úton. Ekkorra azonban már e térségbe beérkeztek a 19. harckocsihadtest dandárai. Mi pedig elhatároztuk, hogy az ellenséges csoportosítást az 51. hadsereg és a 2. gárdahadsereg találkozó irányú csapásaival verjük szét.

Miközben V. I. Kuznyecov vezérezredes irányításával folyt a Žagare körzetében tervezett csapás előkészítése, a 2. gárdahadsereg magasabbegységei Šiauliaitól nyugatra támadásba mentek át, és 10—12 kilométerre visszavetették az ellenséget. Ugyanakkor az ellenség is egyre fokozta páncéloserőinek a csapásait azzal a szándékkal, hogy bekerítse az 51. hadsereg Žagare megközelítési útvonalain védő balszárnyhadosztályait. Ezért a 19. harckocsihadtest dandárait menetből voltunk kénytelenek ütközetbe vetni.

Igen nagy reményeket fűztünk e hadtesthez, amelynek a parancsnoka Ivan Dmitrijevics Vasziljev harckocsizó altábornagy, Krím felszabadításának egyik hőse, törzsfőnöke pedig Ivan Jegorovics Savrov ezredes[6] volt, akit igen bátor és tapasztalt harckocsizónak ismertem

6 Ma hadseregtábornok, a szovjet hadsereg egyik kiemelkedő katonai vezetője.

meg. Reményeink be is igazolódtak. Vasziljev tábornok előbb 101. harckocsidandárát, valamint 8. önálló nehézharckocsi gárdaezredét és 867. rohamtüzérezredét vonta előre Žagaréhoz. A. I. Nyikulin ezredes 101. harckocsidandára lendületes ellenlökéssel visszavetette a fasisztákat a város nyugati szegélyéről, s ezzel megszilárdította a lövészegységek helyzetét. Ekkor az ellenség egy másik szakaszon, Kalnaimuiž felé mért csapást, s újra kezdte visszaszorítani a lövészeinket. Vasziljev tábornok 202. harckocsidandárát indította az ellenséggel szembe. M. G. Fescsenko ezredes, dandárparancsnoknak sikerült az éjszaka folyamán beásni harckocsijait, és augusztus 22-én hajnalban méltó fogadtatásban részesítette a fasisztákat, akik 13 páncélosuk elvesztése után kénytelenek voltak visszavonulni. Ám ez láthatóan még csak harcfelderítés volt. A fasiszta páncélosegységek rövidesen valóságos tömör páncélhengerként rohanták meg csapatainkat. A 19. harckocsihadtest a lövészegységekkel együtt öt óra leforgása alatt 6 heves páncélos rohamot vert vissza! Különösen Bakuišis község környékén lángoltak fel heves harcok, ahol M. N. Kazakov főhadnagy és L. Sz. Padukov százados parancsnoksága alatt a 202. harckocsidandár 1. és 2. harckocsizászlóalja, valamint V. N. Kirmanovics százados páncéltörő tüzérütege harcolt halálmegvető bátorsággal. Mindhármukat a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

...Miután meghallgattam Krejzer tábornoknak a jelentését a Žagare megközelítési útjain vívott harcok sikeres alakulásáról, felhívtam figyelmét, hogy az ellenség még nem vérzett el teljesen, és reggel bizonyára újra megpróbálkozik vele, hogy Jelgavánál áttörjön, hiszen ez az egyetlen lehetősége. A hadseregparancsnok az éjszaka folyamán fel is készítette csapatait az újabb összecsapásra. Miután azonban az ellenség Žagare alatt is kudarcot vallott, átcsoportosította erőit, és augusztus 23-án az Auce—Jelgava vasútvonaltól északra mérte főcsapását, ahol sikerült is az ott védő lövészhadosztályokat némileg visszaszorítania.

Az a tény, hogy az ellenség páncéloshadosztályait ide-oda dobálta az 51. hadsereg védelmi arcvonala hosszában, keresve annak gyenge pontjait, arról árulkodott, hogy az ellenség már nem bízik saját erejében. Amikor tudomásomra jutott az ellenség újabb átcsoportosítása, parancsot adtam Krejzer tábornoknak, hogy haladéktalanul irányítsa oda 19. harckocsihadtestünket. És megint csak ezek a magasabbegységek segítették a lövészhadosztályokat a fasiszta páncélosok megállításában. Ezt követően már minden véletlen eseménnyel szemben fel voltunk vértezve, mert a 6. gárdahadsereg él-magasabbegységei beérkeztek az ütközet színhelyére.

A fronttörzs augusztus 25-én este egy kimutatást terjesztett elém,

amelyből kitűnt, hogy az ellenség csupán az augusztus 16-a és 25-e közötti napokban 15 500 katonát és tisztet, 354 páncélost, 26 rohamlöveget, 268 tüzérségi löveget, több ezer gépkocsit és sok egyéb fegyvert és technikai eszközt vesztett.

Žagare körzetében és attól északra az ellenséges páncéloshadosztályok egészen augusztus végéig erőltették rohamaikat, ez azonban már csak a tehetetlen düh és talán a Hitlertől való félelem jele volt, amiért nem tudták végrehajtani a parancsát: nem sikerült elvágniuk az 1. Balti Front balszárny-csapatait annak főerőitől, noha a Führer hatalmas erőket — mintegy 12 hadosztályt, köztük 6 páncélos- és egy gépesített hadosztályt — bocsátott e célból Schörner és tábornokai rendelkezésére. Hitlernek tehát egy újabb terve omlott össze, nem sikerült vereséget mérniük a Baltikumban harcoló szovjet csapatokra.

Az ellencsapások elhárítása után a zsákmányolt ellenséges okmányok tanulmányozása és a hadifogságba esett tisztek kihallgatásai alapján megismerhettük a fasiszta hadvezetés teljes elgondolását. Az volt a szándékuk, hogy néhány gyalogos-, hat páncélos- és egy gépesített hadosztálynak (ez utóbbiakban több mint 800 páncélos és rohamlöveg volt) az 51. hadsereggel és a 2. gárdahadsereggel szemben történő összevonása után a Rigai-öböltől Kelmėig terjedő teljes arcvonalon erős csapásokat mér és szétzúzza a seregtestek védelmét. Az itt védő csapatokat bekeríti és megsemmisíti, majd kelet felé törve előre, szabaddá teszi az „Észak" hadseregcsoportot a „Közép" hadseregcsoporttal összekötő fontosabb vasútvonalakat és autóutakat. Ám a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg magasabbegységeinek Šiauliai és Žagare megközelítési útjain tanúsított tántoríthatatlan helytállása meghiúsította e szándék megvalósítását, s a fasiszta hadvezetés kénytelen volt beérni azzal a keskeny folyosóval, amelyet a 3. német páncéloshadsereg magasabbegységeinek, továbbá az „Észak" hadseregcsoport Rigában összpontosított csapatainak, valamint tengeri deszantjának együttes erőfeszítései révén sikerült létrehoznia a Rigai-öböl partvidékén. Itt a hitleristáknak újra ki kellett építeniük a vasútvonalat.

Egyszóval a fasiszta hadvezetés nagyvonalúan eltervelt hadművelete nem hozta meg a kívánt eredményt.

Még folyamatban volt a 3. páncéloshadsereg ellencsapásának elhárítása, amikor Vasziljevszkij marsall kéretett magához, és közölte, hogy a főhadiszállás egy újabb hadászati hadműveletet vett tervbe, amelynek az a lényege, hogy a Leningrádi, valamint az 1., 2. és 3. Balti Front együttes csapásaival szét kell verni az „Észak" hadseregcsoport csapatait, hiszen ez a hadseregcsoport még mindig félelmetes erőt képviselt a szovjet—német arcvonal északi szárnyán.

A tervbe vett hadművelet elgondolásának nagy vonalakban történő ismertetése után Vasziljevszkij marsall felszólított, hogy fontoljuk meg és jelentsük javaslatainkat a 4. csapásmérő és a 43. hadsereg erőivel dél felől, Riga általános irányban végrehajtandó támadó hadművelet megszervezéséről. A támadás kezdetét szeptember 5—7-re tűzték ki. A főhadiszállás direktíváját a legközelebbi napokban várhatjuk.

IRÁNY: A BOROSTYÁN-TENGER

Augusztus utolsó napjaiban kaptuk meg a főhadiszállás direktíváját az új hadműveletre, amely a baltikumi hadászati támadó hadműveletként vonult be később a Nagy Honvédő Háború történetébe, és amely négy front- és több frontszintű hadműveletet foglalt magába: a rigait, a tallinnit, a moonsundit és a memelit. A megkapott direktíva és a főhadiszállás képviselőjével folytatott megbeszélések alapján már akkor képet alkothattunk magunknak e hadművelet hatalmas méreteiről. E gigantikus hadművelet megvalósítása azáltal vált lehetővé, hogy a szovjet csapatok 1944. július—augusztusában végrehajtott nyári támadásukkal már felszabadították Lettország jelentős és Litvánia nagyobbik részét, Észtország földjére léptek, s így szeptember elejére kijutottak a Narva Nyugat, Csúd-tó, Tartu, Volga Kelet, Gulbene Nyugat, Krustpils, Bauska, Jelgava, Šiauliai Nyugat, Raseiniai vonalra.

A Baltikumban változatlanul az „Észak" hadseregcsoport csapatai védtek, állományában a „Narva" hadseregközvetlen csoporttal, a 16. és 18. hadsereggel. Ugyancsak itt védett a „Közép" hadseregcsoport állományába tartozó 3. páncéloshadsereg is.[1] A védelemben levő csapatokat az 1. és 6. légiflotta támogatta. Az itt elhelyezkedett német csapatok összesen 56 hadosztályt és 3 dandárt, több mint 700 000 főt, mintegy 7000 löveget és aknavetőt, több mint 1200 páncélost és rohamlöveget, valamint 400 harci repülőgépet foglaltak magukba.[2] Az ellenség szilárd védelemmel rendelkezett, amely több mélységi övezetre tagozódott egészen a Balti-tenger partvidékéig.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokságnak a baltikumi hadászati támadó hadművelettel kapcsolatos elgondolása így hangzott: a 3., 2. és 1. Balti Front Riga felé mér koncentrikus irányú erős csapásokat, a Leningrádi Front pedig a Balti Flottával együttműködve a tallinni irányban. A csapások célja az ellenséges védelem szétszabdalása, az ellenséges csoportosítás bekerítése, részenkénti megsemmisítése és a

1 Szeptember 25-én ezt a hadsereget az „Észak" hadseregcsoport állományába sorolták be.

2 Az „Észak" hadseregcsoport létszámát a 3. páncéloshadsereg nélkül adtuk meg.

Baltikum teljes felszabadítása. A szovjet csapatok létszáma 900 000 fő volt, s mintegy 17 500 löveggel és aknavetővel, több mint 3000 harckocsival és rohamlöveggel, több mint 2600 harci repülőgéppel rendelkeztek.

A négy front csapatai az alábbi feladatokat kapták. A Leningrádi Frontnak a 3. Balti Fronttól át kellett vennie Tartu körzetében elfoglalt védősávját, s innen megindítani támadását Rakvere felé, azzal, hogy kerüljön az ellenség narvai csoportosításának hátába, s a továbbiakban nyomuljon előre Tallinn felé. A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta feladata az volt, hogy e front támadásában hajótüzérségének tüzével, légiereje csapásaival és deszantok partra tételével működjön közre.

A Vortsjärv-tónál kezdődő terepszakaszról a 3. Balti Front csapatainak Valmiera, Casis, majd tovább a Rigai-öböl felé kellett támadniuk, s közben a 2. Balti Front erőivel együttműködve megsemmisíteni az ellenség Smiltenében levő csoportosítását. A Gulbenétől a Gostini körzetbeni Daugaváig terjedő terepszakaszon tevékenykedő 2. Balti Frontra várt az a feladat, hogy a szomszédos frontokkal együttműködve verje szét a Daugavától északra harcoló fasiszta csapatokat és foglalja el Rigát. A Daugavától Bauskán, Jelgaván, Dōbelén, Žagarén, Šiauliaion keresztül Raseiniaig terjedő 400 kilométeres arcvonalon szétbontakozott 1. Balti Front csapatainak is jutott szerep e hadászati hadművelet megvalósításában. Nekünk védelmi harcokban kellett felőrölnünk az ellenséges 3. páncéloshadsereg nagy erővel rendelkező csoportosítását és megakadályoznunk, hogy az áttörjön a jelgavai, illetve a Šiauliai-i irányban. Ezzel egyidejűleg 43. hadseregünknek a Jelgava Délkelet körzetből Iecava, a 4. csapásmérő hadsereg egy részének pedig Bauska körzetéből Vecmuiža felé kellett csapást mérnie. Előbb a Vecmuiža, Iecava terepszakaszt kellett birtokba venniük, majd előre kellett törniük a Daugava-torkolathoz, és a 2. és 3. Balti Front csapataival együttműködve kellett szétverniük az ellenség rigai csoportosítását s elvágni ezzel az „Észak" hadseregcsoport maradványait Kelet-Poroszországtól.

Egyszóval, a főhadiszállás azt a feladatot hagyta jóvá, amelyet Vasziljevszkij már jelzett nekünk. A változás csupán az volt, hogy a főhadiszállás szeptember 15-re tűzte ki a támadás kezdetét. Alekszandr Mihajlovics magyarázata szerint a hadművelet kezdetének elhalasztását az tette szükségessé, hogy a 2. és 3. Balti Frontot alaposan fel kellett készíteni a támadásra, és — ami a legfontosabb — a Leningrádi Front 2. csapásmérő hadseregét Tartu körzetébe kellett átcsoportosítani.

...Szeptember elejére Jelgavától északnyugatra a 346. lövészhadosztálynak már csak egy része (8—900 fő) maradt az ellenség hátában, mert a hadosztály főerőinek sikerült áttörniük az ellenséges gyűrűt. Ezért megparancsoltam Krejzer tábornoknak, hogy küldje a bekerítés gyűrűjébe a 346. lövészhadosztály egyik bátor, erélyes és vállalkozó szellemű tisztjét, hogy szervezze meg a bekerítésben rekedtek kitörését Jelgava felé. A választás Pavel Szemjonovics Bublij őrnagyra, az 1164. lövészezred parancsnokhelyettesére esett. Szeptember 2-ára virradó éjjel Bublij néhány katonából és tisztből álló csoporttal átszivárgott az ellenség mögöttes területére, s másnap rádión jelentette, hogy már szervezi az alegység kitörését. Ezt követően azonban megszakadt a rádió-összeköttetés. Már-már azon kezdtünk aggódni, hogy az ellenség leszámolt a bekerített csoporttal. Ám szeptember 5-én a hadseregparancsnok egyszer csak azt jelentette, hogy Bublij őrnagynak sikerült 700 katonát és parancsnokot kihozni a bekerítésből, akik 30 kilométert tettek meg harcolva, miközben megsemmisítették az útjukba kerülő ellenséges fedezőcsoportokat. P. Sz. Bublijt a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Teljes erővel folyt a támadás előkészítése. Egyelőre a támadásba csak Beloborodov tábornok 43. hadseregét, a 4. csapásmérő hadsereg 22. gárda-lövészhadtestét és a 3. gépesített gárdahadtestet vontuk be. A 43. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy erőszakolja ki az átkelést Bauska körzetében a Lielupe folyón, és egy 9 kilométeres szakaszon törje át az ellenség védelmét. Tőle jobbra, a Memele és Muša folyók által bezárt háromszögben, a 22. gárdahadtestnek a Memele folyón való átkelés után egy 4 kilométeres terepszakaszon kellett áttörnie az ellenséges védelmet. A hadműveleti elgondolás a következő volt: a két seregtest találkozó irányú csapásával szétverjük a fasiszta csapatok bauskai csoportosítását, majd a támadást a Daugava-torkolat általános irányban, vagyis Riga felé fejlesztjük tovább. A 43. hadseregnek az első védőöv áttörése után a Lielupe folyó mentén balra kellett „felgöngyölítenie" — a frontharcosok kedvelt kifejezésével élve — a fasiszta védelmet, s ezáltal szélesíteni a benne ütött rést. A támadás ütemének fokozása érdekében front-gyorscsoportot szerveztünk, amelynek alapját a mi sok dicsőséget szerzett 3. gépesített gárdahadtestünk képezte. Úgy terveztük, hogy már az első napon, közvetlenül a harcászati védelem áttörése után bevetjük, nehogy az ellenségnek ideje legyen tartalékai előrevonására. Az obuhovistáknak azt a szerepet szántuk, hogy Kekava és Riga irányába végrehajtott előretörésükkel, a fasiszta csapatok vezetési rendszerének bomlasztása mellett tisztítsák meg az utat a gyalogság számára. Mivel az ellenséges védelem első védőöve nem volt nagy kiterjedésű, csupán 3—4 kilométeres

mélységre terveztünk tüzérségi előkészítést, hogy ezzel is lőszert takarítsunk meg a lövészek és a harckocsik kíséréséhez. A fronttörzs gondosan összevetette a csapás végrehajtására kijelölt erőink és az ellenség erőviszonyát, s megállapította, hogy esélyünk meglehetősen csekély arra, hogy Riga ellen támadhassunk. A bosszantó az volt, hogy az 51. hadsereg, az 5. gárda-harckocsihadsereg, a 19. és 1. harckocsihadtest sem vehetett részt a 43. hadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg csapataival együtt a hadműveletben, tekintettel arra, hogy az összevont ellenséges páncélos erők jelenléte még mindig egy nyugatról Jelgavára és Šiauliaira mért csapással fenyegetett bennünket. Éppen ezért Vasziljevszkijjel közösen azon kezdtünk töprengeni, hogyan vonhatnánk be mégis a front e seregtesteit a rigai hadműveletbe. Végül úgy döntöttünk, hogy az 51. hadsereg főerőivel, valamint a harckocsi-hadsereggel és a két harckocsihadtesttel halogatás nélkül csapást mérünk Jelgava és Dōbele körzetéből Kemeri felé, hogy ismét kijussunk a Rigai-öbölhöz és elvágjuk az „Észak" hadseregcsoportot Kelet-Poroszországgal összekötő keskeny folyosót. Egy ilyen csapás kétségtelenül döntő szerepet játszhatott a németek rigai csoportosításának szétzúzásában. Csupán e csapás kezdetét egy későbbi időpontra tűztük ki, az aktív tevékenységre való készenlét határidejét pedig szeptember 20-ban határoztuk meg.

Vasziljevszkij elfogadtatta javaslatunkat Sztálinnal, és így megkezdtük valóra váltását.

Gárda-harckocsihadseregünk parancsnoki beosztásába még augusztus 22-én megérkezett V. T. Volszkij altábornagy. Nagy örömmel láttam viszont ezt a nagyszerű harckocsizót. Vaszilij Tyimofejevicscsel ugyanis a háború kitörésekor együtt szolgáltam a Délnyugati Front állományában, ahol ő akkor a frontparancsnok páncéloshelyettese volt. A súlyos 1941-es év teljes nyarát és őszét együtt, vállvetve harcoltuk végig és éltük át.

Volszkij tábornok az első naptól fogva kellő eréllyel vette kezébe a harctevékenység irányítását, amikor pedig a hadsereget tartalékba vontuk, nagy erőfeszítéssel látott hozzá a magasabbegységek és egységek személyi állománnyal, harckocsikkal és egyéb fegyverzettel történő kiegészítéséhez, s nagyon alaposan foglalkozott hadserege harci összekovácsolásával.

A 43. hadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg Riga elleni támadásának előkészítési időszakában seregnyi bonyolult feladattal kellett megbirkóznunk. Ezek közé tartozott például a Memele és Lielupe folyókon való átkelés előkészítése. Óriási mennyiségű átkelőeszközt kellett összegyűjtenünk, elő kellett készítenünk a hídveréseket, az átkelőhelyek kiépítését. Ekkor azonban V. V. Koszirev tábornoknak, műszaki

főnökünknek ragyogó ötlete támadt. Egy alkalommal sugárzó arccal keresett fel a front-törzsfőnökkel együtt, és azzal a javaslattal állt elő, hogy a Memele és Muša folyókat (mindkettő a Lielupéba torkollik) zárjuk el gátakkal az átkelési szakasz fölött. Ennek következtében e folyókban a vízállás annyira leapad, hogy a csapatok könnyűszerrel átgázolhatnak rajtuk.

A magam részéről kételkedtem, hogy képesek leszünk-e elvégezni ezt a feladatot a támadás kezdetére. Ám Kuraszov tábornok élénken támogatta a javaslatot, véleményét azzal támasztotta alá, hogy a törzs az összes számvetést részletesen ellenőrizte, és ennek alapján a feladatot végrehajthatónak tartja. Közismert volt, hogy Vlagyimir Vasziljevics óvatos ember, s ha ő is támogatja ezt a javaslatot, akkor biztos, hogy reális alapja van. Jóváhagytam hát a gátépítés tervét, és naponta rendszeresen tájékozódtam a munkálatokról.

Legfőbb gondunk azonban — mint mindig — a támadási előkészületek titkosságának biztosítása volt. Hogy ez mennyire sikerült, azt mindig csak a támadás kezdetekor állapíthattuk meg.

D. Sz. Leonov tábornok a hadseregek politikai munkásaival szoros kapcsolatban igen serény tevékenységbe fogott. A századokban párt- és Komszomol-taggyűléseket tartottak, számos beszélgetést folytattak a közelgő támadás jelentőségéről, és sok olyan anyagot jelentettek meg, amelyek a tüzérek, lövészek és műszakiak, páncélosok ellen vívott harcának legmarkánsabb példáit ismertették.

A politikai munka magas hatásfokát nagyban elősegítette az a tény, hogy a századokban erős pártszervezetek működtek. A front csapatainban mintegy 173 000 kommunista volt. Valamennyi században újjászerveztük a pártszervezeteket. A 4. csapásmérő hadseregben és a 43. hadseregben a kommunisták és komszomolisták arányszáma elérte a teljes létszám 27—40 százalékát. Valamennyi hadosztályban állandóan megtalálhatók voltak a front és hadseregek politikai szerveinek a munkatársai, akik a politikai munka valamennyi formájának és módszerének felhasználásával a kitűzött feladatok maradéktalan végrehajtására mozgósították a harcosokat. A támadás megkezdése előtt a 43. hadsereg haditanácsa külön felhívást intézett a csapatokhoz, amely ismertette velük, hogy az alegységek tevékenységét több mint ezer löveg fogja támogatni, mintegy ezer repülőgép emelkedik a levegőbe, sok harckocsi és rohamlöveg vesz részt az ellenséges állások ostromában. Bevallom, amikor D. Sz. Leonov betekintés végett átadta nekem a felhívás szövegét, eleinte ingadoztam is: vajon nem hozunk-e magunk nyilvánosságra néhány olyan adatot, amelyet az ellenség felhasználhat? De a dolgot jobban átgondolva, beleegyeztem, hiszen a fasisztákon ez már úgysem segíthet, viszont egy ilyen doku-

mentum óriási erkölcsi hatást gyakorolhat a harcosokra. Ez a dokumentum képezte aztán a csapatgyűlések központi kérdését, s fontos szerepet játszott a harcosok és parancsnokok harci szellemének fokozásában.

Szeptember 10-én este P. F. Malisev tábornok, a 4. csapásmérő hadsereg parancsnoka jelentette, hogy minden tekintetben felkészültek arra, hogy megkezdjék a hadsereg támadási sávjában, a Memele folyón létesített ellenséges hídfő felszámolására irányuló hadműveletet.

A harc szeptember 11-én hajnalban sikeresen indult. Malisev megtévesztésül a roham kezdete előtt az áttörési szakasztól jóval balra, egy 4 kilométeres szakaszon füstfüggönyt létesített. Sikerült az ellenséget megtéveszteni, az sietve odavonta összes harcászati tartalékait. Amikor ezt a felderítés felfedte, az A. I. Rucskin tábornok parancsnoksága alatt álló 22. gárda-lövészhadtest csapásmérő csoportosítása lendületesen megrohamozta a hitleristákat. A csapás teljességgel meglepte az ellenséget, s a harc rövid ideig tartott. Az épségben maradt fasiszta alegységeket a folyóba szorították. A rohamozók szorosan a nyomukban maradva vették őket üldözőbe, és jóformán minden veszteség nélkül váltottak partot a Memelén, s hídfőállást foglaltak a túlsó parton. Ezzel a 4. csapásmérő hadsereg harcosai a legnagyobb várakozást is felülmúlták, hiszen nemcsak az ellenséges hídfőt számolták fel, hanem maguk létesítettek saját hídfőt a túlparton.

A meglepetésből felocsúdó ellenség tartalékaival ellenlökést indított ugyan, de már elkésett, mert alkonyatra alegységeink már szilárdan megvetették lábukat a bal parton. Ettől kezdve az ellenség megújuló támadásokat indított, amelyek száma egy-egy napon a 15-öt is elérte.

Szeptember 13-át Leonovval együtt A. P. Beloborodov tábornoknál töltöttem, hogy ellenőrizzem a 43. hadsereg készenlétét a támadásra. Afanaszij Pavlantyevics — mint ilyen esetekben mindig — igen elmélyült és tűnődő hangulatban volt. Alig három hónapja volt hadseregparancsnok, de máris teljes bizalmamat élvezte. A 43. hadsereg parancsnoka nagy gondossággal készítette elő a hadműveleteket, egyetlen, látszólag apró kérdést sem tévesztett szem elől és személyesen ellenőrizte a csapatok felkészülését. A helyszínen győződhettünk meg arról, hogy a 43. hadsereg teljes mértékben felkészült a támadásra. Ezt jelentette telefonon P. F. Malisev is. Ennek folytán Vasziljevszkij úgy döntött, hogy a csapást egy nappal előbb indítsuk meg.

V. V. Koszirev az előzetes elgondolásnak megfelelően parancsot adott a gátak lezárására.

Másnap hajnalban újra Beloborodov harcálláspontjára mentem, de az eső és köd miatt a látási viszonyok csak dél felé javultak meg,

s ekkor adtunk jelt a légi és tüzérségi előkészítés megkezdésére. Felmorajlott a fülünknek oly ismerős ágyúzás, fejünk felett egymás után zúgtak el a repülőgépek.

A műszakiak jelentették, hogy a két folyó vízmagassága 30—50 centiméterre apadt.

— Akkor éppen ideje, hogy elindítsuk a csapatokat — örvendezett Beloborodov.

Parancsot adtam, hogy 13 órakor kezdjék a rohamot, s mindkét csapásmérő csoportosítás minden különösebb nehézség nélkül átkelt a Memelén és a Lielupén, majd lendületesen megrohamozta az ellenséget. Beloborodov tábornok egy pillanatra se szakadt el a telefontól, türelmetlenül várta az első jelentéseket. Az 1. és 84. lövészhadtest-parancsnok rövidesen jelentette is, hogy csapataik beékelődtek a hitleristák védelmébe és sikeresen nyomulnak előre észak felé. Ellenlökésről egyelőre szó sem volt. Az ellenség tehát mit sem vett észre támadási előkészületeinkből.

Látva a harctevékenység eredményes kibontakozását, parancsot adtam V. T. Obuhov tábornoknak, hogy kezdje meg a gépesített hadtest előrevonását. A fasiszta parancsnokság csak néhány órával később tudott aktív ellentevékenységet szervezni a hadtesttel szemben, amikor valamennyi harcászati tartalékát bevetve ellenlökést indított. De elkésett. A 43. hadsereg csapatai már áttörték az első védőövet, s az áttörésbe beözönlöttek Obuhov tábornok dandárai. S bár a fasiszták estig több ellenlökést is indítottak, védelmük a harckocsizók nyomása alatt a teljes harcászati mélységben összeomlott. 25 kilométeres hézag keletkezett. Malisev is örvendetes hírt közölt: a 22. gárdalövészhadtest áttörte az első védőövet.

A felderítési adatokból tudtuk, hogy Iecava város előtt húzódik a harmadik védelmi terepszakasz, amelyet a fasiszta parancsnokság „kelet-mitavai védelmi vonalnak" nevezett. Meg kellett kísérelnünk ennek menetből való áttörését. Ezt a feladatot egyedül Obuhov gépesített hadteste oldhatta meg. Türelmetlenül vártuk az Iecava bevételéről szóló hírt. A hadtestparancsnok csak éjfél felé tett jelentést a harc eredményeiről, de jelentése szerint nem váltak valóra reményeink: a hadtest előrevetett osztagai sötétedés után érkeztek a városhoz, itt azonban az ellenség szervezett ellenállásába ütköztek és kénytelenek voltak védelembe vonulni, hogy bevárják a főerők beérkeztét.

Megértettük, hogy az ellenség már magához tért a váratlan csapás okozta meglepetésből, s a továbbiakban csapatainknak egyre fokozódó ellenállást kell majd leküzdeniük. Arról pedig, hogy a hitleristák elkeseredetten tudnak védekezni, ha pusztulás fenyegeti őket, már többször is alkalmunk volt meggyőződni.

Az éjszaka folyamán a harc fejleményeivel kapcsolatban különféle forrásokból befutott értesülések elemzése alapján egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy nincs értelme, hogy súlyos harcokba bonyolódjunk Iecava megközelítési útjain, ahol az ellenség erős védelmi terepszakaszt épített ki. Ez csak az ellenség malmára hajtaná a vizet, hiszen időt akar nyerni tartalékai átdobásához. Ezért megparancsoltam Obuhov tábornoknak, hogy Iecavát kerülje meg keletről, és támadását Daugava, majd Riga felé fejlessze tovább. Beloborodovot pedig utasítottam, sürgesse meg N. A. Vasziljev altábornagyot, akinek a lövészhadteste a gépesített hadtest nyomában támadott.

Reggel 10 óra felé már jelentették, hogy a gépesített hadtest kelet felől megkerüli Iecavát. Mögötte nyomultak előre az 1. lövészhadtest hadosztályai is. E magasabbegységek támogatására két bombázó és két csatarepülő hadosztályt rendeltem ki. Repülőink becsületére vált, ahogyan a földi csapatokkal együttműködtek. A vadászok késlekedés nélkül csaptak le a fasiszta repülőkre, s rövid légiharcokban pusztították, vagy előzték őket. A bombázók és csatarepülők pedig tüzükkel és bombáikkal pusztították az ellenség élőerejét, tisztították meg a támadók útját. Az 1. gárda-bombázórepülőhadtest (parancsnoka: V. A. Usakov repülő vezérőrnagy), a 314. önálló éjszakai bombázóhadosztály (parancsnoka: Sz. F. Plahov ezredes), valamint a 211. és 335. csatarepülő-hadosztály (parancsnokuk: P. M. Kucsma, illetve Sz. Sz. Alekszandrov ezredes) pilótáinak rendkívül hatásos csapásai következtében a fasiszták egységei alaposan meggyengültek. Ám Schörner fenyegető parancsainak hatására folytatták ellenlökéseiket. A támadó csapatok naponta tucatnyi ellenlökést hárítottak el. Megértettük, hogy az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka mindent megtesz, hogy ne engedje csapatainkat Rigához, mivel Riga eleste a 16. és 18. fasiszta hadseregek pusztulását is jelenti.

A Lettország fővárosa felé folytatott előrenyomulásával 43. hadseregünk és 4. csapásmérő hadseregünk a szó legszorosabb értelmében egyre szorosabbra vonta a hurkot annak a hatalmas zsáknak a száján, amelyben az „Észak" hadseregcsoport főerői bennszorultak. Még legfeljebb 20 kilométer, és elvágjuk a Németország felé vezető utolsó visszavonulási utat is azok elől a fasiszta katonák elől, akik olyan konokul igyekeztek birtokukban tartani Észtországot és Lettországot. Ez az oka annak, hogy Schörner szeptember közepén ismét sorozatos kérésekkel kezdte ostromolni Hitlert, hogy engedélyezze csapatai kivonását Észtországból és Lettországból. Ezúttal a Führer hozzájárult a kivonuláshoz.

Így tehát, annak ellenére, hogy csapataink még nem jutottak ki a Rigai-öbölhöz, még nem vágták el az „Észak" hadseregcsoportnak

a Kelet-Poroszországgal összekötő utánszállítási vonalait, a 43. hadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg csapatainak előnyomulása már annak a veszélynek a felismerésére kényszerítette Schörnert, hogy az Észt- és Lettország területén szétszórt teljes csoportosítását rövidesen szoros blokád alá vehetik, s részenként semmisíthetik meg. Most már a Führer is kénytelen volt belátni, hogy csapatait — a rigai körzet, valamint a Daugavától Kelet-Poroszország határáig terjedő baltitengeri partvidék kivételével — a Baltikum egész területéről sürgősen ki kell vonnia. Ám a csapatok Észtországból és Lettország északkeleti részéből történő kivonása csak úgy volt lehetséges, ha minden áron kezükben tartják a rigai folyosót. Schörner ezt a feladatot úgy oldotta meg, hogy lényegesen meggyengítve a 2. és 3. Balti Front csapatai előtti védelmét, innen vont el jelentős erőket.

N. P. Dagajev tábornok szinte óránként hozta a lett fővárostól délkeletre és délre észlelt újabb nagy páncélos, gyalogos és tüzér csapatösszevonásokról szóló jelentéseket. Csapatainknak minél sürgősebben ki kellett érkezniük a térségbe, mielőtt Schörnernek sikerül a város alatt erős csapásmérő csoportosítást kialakítania. Ezért sürgettem folyamatosan Obuhov és Beloborodov tábornokokat, s adtam nekik olyan utasítást, hogy éjjel is támadjanak.

A hadművelet már harmadik napja folyt. Obuhov jelentette, hogy hadtestének előrevetett osztagai áttörtek a Daugavához, Beloborodov pedig közölte, hogy hadseregének előrevetett osztagai már Baldone városnál járnak.

F. N. Bobkov tábornok, hadműveleti csoportfőnök, vonalzóját a térképre fektetve elégedetten állapította meg:

— Igazán nem rossz eredmény: a csapatok három nap alatt közel ötven kilométert nyomultak előre! Obuhov és Vasziljev megérdemli, hogy gratuláljunk nekik, hiszen hadtesteik szakadatlanul elöl vannak. Igazán derék legények!

— Nemcsak ők a derék legények — tette hozzá Kuraszov. — A pilóták is remek munkát végeztek azzal, hogy tisztára söpörték a csapatok előtt az utat! Három nap alatt több mint ötezer bevetés és körülbelül kétezerkétszáz bombavetés az ellenségre — valóban remek teljesítmény!

És valóban, a 3. légihadsereg korlátlanul uralta Nyugat-Lettország és Litvánia légterét. A vadászok már a támadás első napján 67 ellenséges repülőgépet lőttek le a légiharcokban.

Kétségtelen, hogy az eredmények nem voltak rosszak, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a 2. és 3. Balti Front csapatai három napja még mindig csak az ellenséges fővédőöv területén harcoltak. Ugyanakkor a mi frontunk csapatai sikerrel törték át az ellenség védelmét,

és a támadás harmadik napjának végén — mint már az előbb utaltunk rá — 50 kilométer teret nyertek s a már Kelet-Poroszországba vezető utánszállítási utakat veszélyeztették. Az ellenség a Riga alatti csoportosításának megerősítésére kénytelen volt megkezdeni Észtországból a „Narva"-csoportnak, a Vortsjärv-tó körzetéből pedig a 18. hadsereg bal szárnyának a kivonását. A Rigától délre harcoló csapatok helyzetének enyhítésére az ellenség szeptember 16-án a Dōbele (Nyugat) körzetben, valamint Badone (Északnyugat) körzetből (Riga alatt) két erős ellencsapást indított, de semmi eredményt sem ért el.

Nos tehát, Riga — mondhatnám — már csak karnyújtásnyira volt tőlünk. Ekkor kezdtek azonban beigazolódni azok a feltevéseink, hogy az ellenség ismét csapást szándékszik ránk mérni. Először Csisztyakov fújt riadót. Jelentette, hogy Dōbele körzetében az ellenség egy 12 kilométeres szakaszon összevont 300 páncélossal és rohamlöveggel támadja csapatait. Az 51. hadsereg bal szárnyán is megindultak a rohamok.

Hitler tehát újra a 3. páncéloshadsereg csapatait vetette be a rigai csoportosítás megsegítésére. E helyzetben nyilvánvalóan nem lett volna célszerű megindítani az 51. hadsereg és az 5. gárda-harckocsihadsereg erőivel tervezett támadásunkat. A főhadiszállás hozzájárulásával el is határoztuk, hogy egyelőre elnapoljuk a támadás megindítását.

Estefelé már azt is tudtuk, hogy a 6. gárdahadsereg csapatai most is helytálltak. A fasiszta páncéloshadosztályok mindössze 4—5 kilométerre tudtak előrenyomulni, s ezért a jelentéktelen sikerért 60 páncélosukkal és rohamlövegükkel kellett fizetniük. Újból egymás után érkeztek be a jelentések harcosaink és tisztjeink hőstetteiről, akik utolsó leheletükig útját állták a fasiszta páncélos áradatnak. Másnap Csisztyakov tábornok az egyik német törzs szétverésekor zsákmányolt parancsot juttatott el hozzám Schörner aláírásával, amelyben arra utasította beosztott parancsnokait, hogy „az utolsó katonáig tartsanak ki, és egyetlen állást se adjanak fel harc nélkül... a helyszínen lőjenek agyon minden katonát, akit a mögöttes területen találnak".

Schörnernek ezek az intézkedései tovább fokozták a fasiszta csapatok védelemben tanúsított ellenállását és szívós ellenlökési törekvéseit. Ugyanez volt érezhető a szomszéd frontok arcvonalain is. A. I. Jerjomenko és I. I. Maszlennyikov tábornok frontparancsnokok arról tájékoztattak, hogy csapataink nem tudták áttörni az ellenséges védelem első védőövét. Emiatt Vasziljevszkij marsall nyomatékosan követelte, hogy gyorsítsuk meg frontunk 43. hadseregének és 4. csapásmérő hadseregének kijutását Rigához. Ám a 43. hadsereg lövészhadtestei Iecava és Baldone körzetében a németek szívós ellenállásá-

ba ütköztek. Beloborodov csapatainak csak szeptember 18-án sikerült bevenniük a fasiszta védelem e fontos és erős csomópontját. A 3. gépesített gárdahadtest Daugava folyóhoz történt előretörése eredményeként a 4. csapásmérő hadsereg tevékenységi sávjában szívósan védekező hitlerista egységek egy része kénytelen volt fokozatosan északnyugat felé visszavonulni. Malisev tábornok jelentette, hogy felszabadították Jaungelgava, Vecmuiža helységeket, valamint a Jalgava—Krustpils vasútvonal mentén fekvő Misa vasútállomást. Két hadseregünk csapatai tehát még közelebb kerültek Rigához.

A fronttörzsnek most nemcsak a Riga alatti támadás irányításával kellett foglalkoznia, hanem a Dōbels körzetében folyó ellencsapás elhárításával is. Schörner továbbra is igyekezett elvágni az 51. hadsereg főerőit. Arra számítva, hogy legrosszabb esetben is leköti az 1. Balti Front többi erejét és megakadályozza, hogy azok segítséget nyújtsanak Malisev és Beloborodov tábornokok hadseregeinek a rigai csoportosítás szétzúzásában és Riga felszabadításában. Egyelőre az ellenséges páncéloshadosztályoknak sikerült is elérniük ezt a célt.

Egyre bonyolultabb lett a helyzet Riga délkeleti megközelítési útjain is. Schörnernek a szomszéd frontok ellen védelemre berendezkedett erői meggyengítése árán végül is sikerült Rigától délre egy új erős csapásmérő csoportosítást létrehoznia. Erre N. F. Papivin tábornok még idejében felhívta a figyelmünket, és a partizánok szintén megerősítették a légi felderítés adatait. Így Beloborodov és Obuhov tábornokoknak a jelentései, miszerint csapataik nagy ellenséges erők heves ellenlökéseit kénytelenek elhárítani, nem hoztak bennünket zavarba. Még idejében megfelelő erejű csapatokat tudtunk küldeni az ellencsapás elhárítására, a légihadsereggel pedig aktív bomba- és csatarepülő csapásokat hajtottunk végre az ellenség gyülekező hadosztályaira.

Később megtudtuk, hogy Schörner Riga körzetében tizenkét hadosztálynyi erőt, köztük két páncéloshadosztályt vont össze. Baldone körzetében két páncélos- és négy gyaloghadosztálya mért csapást a 43. hadsereg magasabbegységeire. Ezért a Riga felé irányuló előnyomulás alaposan lelassult. Mindenekelőtt az ellencsapást kellett elhárítanunk. Csapataink az első napon mindenesetre szilárdan kitartottak.

Szeptember 19-én Sztálin hívott fel. Jelentettem a 43. hadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg támadásának alakulását, hangsúlyozva, hogy az ellenség Riga megközelítési útvonalain tanúsított ellenállása jelentékenyen fokozódik. A legfelsőbb főparancsnok megdicsérte a front csapatait sikeres tevékenységükért, és felszólított, hogy haladéktalanul terjesszem fel a vezérkarhoz a legkiválóbbak névjegyzékét. A beszélgetést Sztálin e szavakkal fejezte be:

— Sajnos, Jerjomenko és Maszlennyikov egyelőre kevéssé segíti az ön frontjának a támadását. Utasítottuk őket, hogy minél hamarabb fejezzék be az ellenség védelmének áttörését, hogy aztán lendületes támadást indíthassanak Riga ellen. Reméljük, hogy megbirkóznak ezzel a feladattal, s akkor önök is könnyebben leszámolhatnak az ellenálló német csoportosítással. Sok sikert kívánok!

Aznap este meghatottan hallgattuk a rádióban a legfelsőbb főparancsnok parancsát, amelyben köszönetet mondott az 1. Balti Front csapatainak a szeptemberi támadás alatt elért sikereikért. Fővárosunk húsz tüzérségi díszsortűzzel üdvözölt bennünket.

Nehéz lenne leírni a 4. csapásmérő hadsereg és a 43. hadsereg, valamint a 3. gépesített gárdahadtest katonáinak a parancs kihirdetésekor támadt lelkesedését. A legfelsőbb főparancsnok köszönete mindenkit fellelkesített és újult erővel töltött el. Ismét meggyőződhettem róla, milyen nagy erkölcsi hatást gyakoroltak ezek a parancsok a harcosokra és parancsnokokra egyaránt.

Rövidesen megelégedéssel tapasztaltuk, hogy az ellenség napról napra jobban kifullad. Riga megközelítési útvonalain csapataink eredményesen verték vissza Schörner csapatainak valamennyi rohamát, sőt egyes terepszakaszokon még vissza is szorították őket.

A leghevesebb ellenlökéseket Obuhov gépesített hadteste dandárainak és Vasziljev tábornok lövészhadosztályainak kellett elviselniük, amelyek az ék csúcsán harcoltak.

Ekkor már nehéz lett volna meghatározni, hogy voltaképpen ki támad és ki véd. Az egyik szakaszon a fasiszták kényszerültek védelembe menni, a másikon a mieinknek kellett ellenlökéseket elhárítani. Minden igyekezetünk arra irányult, hogy a kezdeményezés a mi kezünkben maradjon.

Obuhov e feszültségekkel terhes napokban jelentette, hogy a lövészhadosztályok lemaradása miatt dandárai úgy kénytelenek harcolni, hogy közben a hátuk mögött ellenséges egységek vannak. Ennek ellenére sem vonult vissza a 43. hadsereg főerőihez. Obuhov egyébként sem félt soha a bekerítéstől. Ragyogóan és művészi módon manőverezett, s nem vesztette el a fejét, ha el is szakadt a főerőktől.

Állandó nyomást gyakoroltunk A. P. Beloborodovra, hogy egyesüljön a 3. gépesített gárdahadtesttel, s szeptember 22-én nagy örömmel jelentette is, hogy miután két nap leforgása alatt 15 ellenlökést vertek vissza, magasabbegységei kiverték Baldonéból az ellenséget és kijutottak Kekava megközelítési útjaira, ahol felvették az összeköttetést Obuhov gépesített hadtestével.

Már csak 16 kilométerre voltunk Rigától. De ezek a kilométerek voltak a legnehezebbek. Schörner semmiképpen sem akart lemondani

arról a szándékáról, hogy megpróbálja visszaszorítani csapatainkat. Szeptember 22-én alkonyatkor tudomásunkra jutott, hogy ismét nagy ellenséges gyalogos erők intéztek ellenlökéseket a Baldonéba betört csapataink ellen. Schörner szemmel láthatóan arra törekedett, hogy csapataink oldalába mért csapással elvágja a Kekava felé előretört hadosztályainkat. Papivin tábornok azonban csírájában fojtotta el ezt a próbálkozását. Bombázói és csatarepülői erőteljes csapásokat mértek az ellenségre. Beloborodov erről így jelentett: „Csodálattal adózunk repülőink harctevékenységének."

Másnap hadifogságba esett tisztektől megtudtuk, hogy Hitler a 3. páncéloshadsereget is Schörnernek rendelte alá. Ettől kezdve tehát majd könnyebben hangolhatja össze a Rigától nyugatra és délre ellencsapást mérő két csoportosítás tevékenységét.

De a hitleristák — természetesen — nem lehettek az arcvonal egész hosszában egyformán erősek. Schörner megerősítette ugyan Rigától délre harcoló csoportosítását, de ehhez fokozatosan meg kellett gyengítenie az attól keletre kiépített védelmét. Ez viszont nyomban megmutatkozott a 2. és 3. Balti Front helyzetén, amelyek újra megkezdték előrenyomulásukat a lett főváros felé.

A kialakult helyzetben a Leningrádi Front csapatai a Balti Flotta erőinek támogatásával támadásba mentek át, és rövidesen fel is szabadították Tallinnt, Észtország fővárosát. A 3. Balti Front csapatai szeptember 23-án megkezdték a Rigától 60—80 kilométerre berendezett siguldai terepszakaszra sietve visszavonuló 18. német hadsereg üldözését. Szeptember 22-én a 2. Balti Front is áttörte az ellenséges védelmet. Ám az ellenség mindkét front csapatait szeptember 27-én megállította a siguldai terepszakaszon.

Szeptember második felében felderítésünk összegyűjtött adatai alapján egyértelműen kiderült, hogy a 16. és 18. német hadseregnek szinte valamennyi erejét fokozatosan Riga környékén vonták össze. Jellemző, hogy Schörner még azokat a hadosztályokat is Riga körzetében szállította partra, amelyeket Észtországból tengeri úton sikerült kivonnia. Ráadásul a tekintélyes erőt képviselő 3. páncéloshadsereg is Jelgavától északnyugatra és nyugatra bukkant fel, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy megakadályozza Krejzer és Volszkij hadseregének áttörését a Rigai-öbölhöz. Minthogy tehát minden erőt Riga körzetének birtokban tartására összpontosítottak, a memeli (klaipédai) irány szemmel láthatóan meggyengült. E térségben legfeljebb nyolc hadosztályt tudtunk megszámlálni. Szeptember 20-a tájára a 3. páncéloshadsereg csapásmérő csoportosítása is meggyengült, mivel az 51. hadsereg bal szárnya és a 6. hadsereg velük délről szomszédos hadosztályai ellen indított eredménytelen rohamokban igen sok pán-

célost és jelentős élőerőt vesztett. A nagy vérveszteség következtében kénytelen volt letenni a további aktív tevékenységről. Ennek kapcsán végre a korábbinál kedvezőbb feltételek jöttek létre ahhoz, hogy az 5. gárda-harckocsihadsereg és az 51. hadsereg megindítsa támadását a Rigai-öböl eléréséért. Ezért a frontparancsnokság egy tábornoki és tiszti csoportja élén szeptember 23-án Jelgava körzetébe indultam, hogy másnap reggel átvehessem e csapatok tevékenységének közvetlen irányítását.

De még meg sem érkeztem ideiglenes vezetési pontomra, amikor megérkezett a főhadiszállás sürgős utasítása, hogy ne indítsuk meg az 5. gárda-harckocsihadsereg és az 51. hadsereg támadását. A főhadiszállás ezúttal is csodálatra méltó érzékkel ragadta meg a legalkalmasabb pillanatot ahhoz, hogy frontunk főerőivel egy váratlan manővert hajtsunk végre, amelynek célja egy másik, ekkorra igen előnyössé váló irányban való támadás volt. A front haditanácsában nyomban úgy is értékeltük, hogy a döntés valóban bölcs és rendkívül célszerű.

Szeptember 24-én megkaptuk a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának új direktíváját, amelynek értelmében frontunk főcsapását a rigai irányból a memelire kell áthelyeznünk, hogy az „Észak" hadseregcsoportot elvágjuk Kelet-Poroszországtól.

Ez volt tehát annak a memeli hadműveletnek a végrehajtására vonatkozó parancs, amely aztán az egész baltikumi hadászati támadó hadműveletben a döntő szerepet játszotta, mert ennek folyamán vágtuk el végérvényesen, egyszer s mindenkorra az „Észak" hadseregcsoportot Kelet-Poroszországtól, s ennek következményeként kényszerítettük az ellenséget arra, hogy csapatait „tűzoltó" módszerrel vonja ki Rigából, a lett főváros környékéről és Észtországból.

Az említett direktíva az alábbi feladatokat írta elő frontunknak: gyorsan és rejtetten csoportosítsuk át minden erőnket a rigai irányból a memelire, Šiauliai körzetében szervezzünk erős csapásmérő csoportosítást azzal a feladattal, hogy mérjen erőteljes csapást az ebben az irányban védelemre berendezkedett fasiszta csapatokra. A csapás célja: zúzzuk szét e csoportosítást, majd törjünk át a Balti-tenger partjára, és a teljes „Észak" hadseregcsoportot vágjuk el Kelet-Poroszországtól.

Közelebbi feladatunk az első és második védőöv áttörése és a Triškiai, Plungė, Šilalė, Tauragé vonalra való kijutás volt. Ezt követően Palanga és a Nyeman-torkolat közötti szakaszon a Balti-tengerhez kellett előretörnünk. A teljes hadműveletet 10—11 nap alatt kellett befejeznünk, az előkészítésre 6 napot kaptunk. Ez nagyon rövid határidő volt, hiszen az új irányban a támadásba történő átmenet a csapatok óriási méretű átcsoportosításával járt együtt. De már azért is töre-

kednünk kellett a határidő betartására, nehogy az ellenség valamilyen ellenmanővert hajthasson végre. Igaz, bíztunk benne, hogy a fasiszta hadvezetés nem egykönnyen dobhat át nagyobb erőket — s főleg időben — Riga körzetéből a klaipėdai irányban kiépített, viszonylag gyengébb védelmének megerősítésére, hiszen a főhadiszállás ugyanakkor azt a feladatot tűzte a 2. és 3. Balti Front elé, hogy folytassák a rigai irányú támadásukat, szabadítsák fel a lett fővárost és Liepāja kikötőjéig tisztítsák meg a Balti-tenger partvidékét.

Szeptember 25-én már részletesen foglalkoztunk az új támadó hadművelet elgondolásának kidolgozásával. Az a körülmény, hogy két, egymástól távolodó irányban — északnyugat és délnyugat felé — kell támadnunk, arra az elhatározásra ösztönzött, hogy két csapást mérjünk: az egyiket (a főcsapást) Šiauliaitól nyugatra, egy 19 kilométeres szakaszon, azzal a céllal, hogy a front zöme Klaipėda körzetébe jusson ki, a másik (kisegítő) csapást pedig Šiauliaitól délnyugatra, egy 12 kilométeres szakaszon, azzal a céllal, hogy az ellenséges csapatokat minél gyorsabban a Nyeman alsó szakasza mögé vessük vissza. Ez az elgondolásom azonban ellenkezést váltott ki a front törzsfőnökéből. Kuraszov tábornok az őt jellemző éles logikával úgy érvelt, hogy a két szakaszon történő áttörés szétforgácsolná a front erőit és eszközeit. Nem is lepődtem meg, amikor D. Sz. Leonov tábornok a front haditanácstagja is mellé állt.

Hosszadalmas érveléssel igyekeztem meggyőzni őket, hogy mivel elegendő erő áll rendelkezésünkre, a két csapás nemcsak azt tenné lehetővé, hogy széttagoljuk az ellenséges csapatokat, hanem azt is, hogy Klaipėda és Kelet-Poroszország felé egyidejűleg tudunk támadni. Ezenkívül a hadművelet ily módon történő levezetése a 3. Belorusz Front 39. hadseregének is megkönnyítené a benne való részvételt, amely azt a feladatot kapta, hogy Raseiniai körzetéből támadjon Tauragé, majd tovább, Tilsit (Szovjetszk) felé.

A törzsfőnök és a haditanácstag végül is beadta a derekát. A megszületett elhatározás szerint a főcsapást a 6. gárdahadseregnek, a 43., 51. hadseregnek, az 5. gárda-harckocsihadseregnek kellett mérnie, a kisegítő csapást pedig a 2. gárdahadseregnek és az 1. harckocsihadtestnek — együttműködve a 3. Belorusz Front 39. hadseregével. A főcsapás irányában, azaz egy mindössze 18—20 kilométer széles szakaszon az elhatározásnak megfelelően a front összes erőinek és eszközeinek mintegy a felét kellett összevonnunk.

Az áttörési szakasz minden kilométerére átlag 180—200 löveget és aknavetőt, 30—50 harckocsit és páncéltörő löveget osztottunk be. A támadás jó megszervezése esetén e mennyiségnek elegendőnek kellett lennie a siker biztosításához.

Sok időnket foglalta le a front csapásmérő csoportosításába sorolt csapatok átcsoportosítása és összevonása a klaipėdai irányban, és a támadásba való átmenetre történő felkészítésük.

A hadseregek konkrét feladatait a front erőinek és lehetőségeinek alapos értékelése alapján szabtuk meg:

A 6. gárdahadsereg, állományában a 2., 22., 23. gárda-lövészhadtesttel, a 103. lövészhadtesttel (ezek már a „Bagration"-hadművelet kezdete óta az állományába tartoztak), továbbá a megerősítésül adott 19. harckocsihadtesttel lép ütközetbe, azzal a feladattal, hogy 10 kilométeres szakaszon törje át a védelmet és főcsapását a Telšiai, Kalvarija általános irányba mérve a támadás 4—5-ik napjára vegye birtokba a Triškiai, Kalvarija, Plungė terepszakaszt.

A 43. hadseregnek — állományában az 1., 19., 90. és 92. lövészhadtesttel — kellett részt vennie a támadásban. Feladata: 9 kilométeres szakaszon törje át a védelmet, és Rietavas, Klaipėda irányba mért főcsapással, a front többi erőivel együttműködve, verje szét a Šiauliaitól nyugatra található ellenséget, s a támadás 4—5. napján vegye birtokba a Plungė, Legi terepszakaszt.

A 2. gárdahadsereg — állományában négy lövészhadtesttel (a 11. és 13. gárdahadtesttel és a 44., 54. hadtesttel), valamint az 1. harckocsihadtesttel — kezdi meg az ütközetet. Azzal a feladattal, hogy a Šiauliaitól délnyugatra levő 12 kilométeres önálló szakaszon törje át a védelmet, majd Kelmė, Šilalė általános irányba mért főcsapással, a 43. és 39. hadsereggel együttműködve verje szét az ellenség šiauliai—kelmėi csoportosítását és a támadás 4—5. napjára vegye birtokba a Legi, Šilalė, Gauragé terepszakaszt.

Ezek voltak tehát az első lépcsőbeli hadseregek feladatai.

A második lépcsőben alkalmazott seregtestek közül elsőnek az 5. gárda-harckocsihadsereg feladatát határoztuk meg. Úgy döntöttünk, hogy ezt a hadsereget már a támadás első napján ütközetbe vetjük a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg csatlakozásán azzal a céllal, hogy Žorani, Klaipėda irányba fejlessze tovább a sikert. Úgy terveztük, hogy hadtesteinek már a támadás második napjára 60 kilométeres mélységbe kell előretörniük, a továbbiakban pedig Palanga, Klaipėda terepszakaszon kell kijutniuk a Balti-tengerhez.

A 4. csapásmérő és az 51. hadseregnek eredetileg azt a feladatot adtuk, hogy mentesítsék a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg csapatait terepszakaszaik átvételével, majd adják át saját védelmi sávjukat a 2. Balti Front csapatainak, s a továbbiakban gyülekezzenek a Šiauliaitól északra számukra kijelölt körletben.

A 4. csapásmérő hadsereg állományában meghagytuk a 14., 60., 83. és 84. lövészhadtestet. Az 51. hadtest állományában maradt az

1. gárda-lövészhadtest, a 10. és 63. lövészhadtest (ezekkel hárította el a fasiszta páncéloshadosztályok augusztusi ellencsapását). Elhatározásunk szerint saját tartalékunkban V. T. Obuhov tábornok 3. gépesített gárdahadtestét tartottuk, amely már olyan súlyos veszteségeket szenvedett a korábbi harcokban, hogy sürgős kiegészítésekre szorult.

Bonyolult feladatok vártak a 3. légihadseregre is. Mindenekelőtt a legmesszebbmenően fokoznia kellett a légi felderítést, különös tekintettel a klaipédai irányra. Felderítésünk csak a légierőtől kaphatott megfelelő segítséget a védelemre berendezkedett fasiszta erők csoportosításának pontos megállapításában. Ezenkívül fontos szerep hárult a légihadseregre a front kötelékébe tartozó hadseregek új irányba történő átcsoportosításának légi oltalmazásában, valamint a támadáshoz gyülekező csapataink és fontos hadtápintézményeink ellen intézett ellenséges légicsapások elhárításában. A támadás előtt a légihadseregnek erőteljes légi előkészítést is végre kellett hajtania, majd a támadás kezdete után oltalmaznia kellett csapatainkat az ellenséges légicsapások ellen, és bomba- és csatarepülő-támadásokat kellett intéznie az arcvonalhoz közeledő ellenséges tartalékok ellen.

A feladatok kiadása azonban csak a hatalmas munka kezdetét jelentette. Nem kisebb feladatot kellett megoldanunk, mint hogy úgy vonjuk ki csapatainkat a harcból, úgy adjuk át megszállt terepszakaszainkat a 2. Balti Frontnak és úgy telepítsünk át 80—240 kilométeres távolságokra öt összfegyvernemi és egy harckocsi-hadsereget, továbbá két harckocsi- és egy gépesített hadtestet, valamint azt a két további lövészhadtestet, amelyeket a főhadiszállás a 2. Balti Front állományából adott át frontunknak, hogy ebből az ellenség mit sem vegyen észre. Ráadásul a légierőnk egy részét is az új irányba kellett áttelepítenünk. Mintegy 500 000 embert, több mint 9000 löveget és aknavetőt, több mint 1300 harckocsit és rohamlöveget és hatalmas tömegű egyéb anyagi eszközt kellett átcsoportosítanunk és új helyre szállítanunk (beleszámítva a 2. Balti Front érintett erőit is). Kell-e magyaráznom, milyen nehéz feladatot jelent ez?!

Támadás előkészítésekor mindig egyik legfontosabb és legsürgősebb feladatunknak tekintettük a titkosság messzemenő biztosítását. Ezúttal is igyekeztünk minden rendelkezésünkre álló lehetőséget hasznosítani. Először is — bevált szokásunkhoz híven — a lehető legszűkebbre korlátoztuk a frontparancsnokság intézkedéseibe beavatottak körét. Valamennyi híradó eszközön megtiltottuk a támadással kapcsolatos mindennemű hírváltásokat, a legapróbb részletekig megterveztük és biztosítottuk a csapatok új irányba való átcsoportosításának rejtését. Ezt segítette elő a törzs által jól megszervezett komendánsszolgálat. V. V. Kuraszov ragyogóan értett az álcázáshoz. A legszigo-

rúbban megtiltottuk, hogy a támadás körzetében nagyobb csoportokban vagy tiszti egyenruhában szemrevételezzék a terepet. A tábornokok és tisztek kizárólag vöröskatona egyenruhában vagy álcázó köpenyben jelenhettek meg a peremvonalban. Természetesen a csapatok és technikai eszközök nappali mozgását is megtiltottuk.

Ez alkalommal azonban nem elégedtünk meg csupán az álcázási rendszabályokkal, hanem elhatároztuk, hogy aktívan is megtévesztjük az ellenséget szándékaink felől. Mindenekelőtt parancsot adtunk Malisev és Obuhov tábornokoknak, hogy színleljenek dél felől Riga ellen újabb támadást, tehát folytassanak élénk felderítést, hajtsanak végre csapat-átcsoportosításokat, színleljenek az arcvonal felé irányuló gépkocsiforgalmat stb. Az erre külön kiképzett tisztek a vezetékes híradó eszközökön a támadás felújításának előkészítésével kapcsolatos beszélgetéseket folytattak.

Hasonló feladatot kapott Krejzer tábornok is Jelgava körzetében. Šiauliai körzetében viszont — éppen ellenkezőleg — színlelt védelmi munkálatokat szerveztünk: megerősítettük az akadályokat, mélyítettük a lövészárkokat, fejlesztettük a közlekedőárkok hálózatát, távbeszélőn pedig kizárólag a védelem megerősítéséről folyt a szó.

Alkotó módon végezte munkáját a hadművelet tüzérségi biztosításának előkészítése terén Hlebnyikov tábornok és törzse is. Annak ellenére, hogy tüzérségi sűrűségünk (az arcvonal 1 km-ére jutó lövegek száma — A szerk.) megfelelő volt, a roham kettős tűzhengerrel történő támogatása érdekében tüzéreink azt az ésszerű javaslatot tették, hogy a gyalogság és a harckocsik rohamát kísérő tűzösszpontosítással támogassuk, azt is csak 2—2,5 kilométer mélyen. A roham tüzérségi támogatásának e módszere összhangban állt az első védőöv viszonylag csekély mélységével és ellenállási csomópontokra épülő jellegével. Ráadásul ez a módszer jelentős lőszermegtakarítást is biztosított. Ugyanilyen erőkifejtéssel és eredménnyel dolgozott a többi szolgálati ág is.

A támadás előkészítésére kapott hat nap azonban minden igyekezetünk ellenére is veszedelmesen fogyott. Az egyébként rendíthetetlen nyugalmú V. V. Kuraszov október 1-én teljesen feldúltan lépett be hozzám:

— Nem tudunk elkészülni a megadott határidőre, parancsnok elvtárs! A törzs lélegzethez sem jut, a csapatok teljesen kimerülnek, még tengernyi munkát kellene elvégeznünk, s nekünk már jelentenünk kellene a támadási készenlétet.

Vlagyimir Vasziljevicset sikerült egykettőre lefegyvereznem azzal az ígérettel, hogy megkérem A. M. Vasziljevszkijt, engedélyezze a támadás kezdetének néhány napos elhalasztását. Bemutattuk a mar-

sallnak a felkészülés befejezéséhez szükséges pontos időszámvetésünket, s ő megígérte, hogy két nap haladékot eszközöl ki a főhadiszálláson. A főhadiszállás engedélyezte is, hogy a támadást október 5-én indítsuk meg. Erre a határidőre azonban minden körülmények között el kellett készülnünk. Ennek érdekében a frontparancsnokság szinte valamennyi tábornoka és tisztje a csapatokhoz ment a támadási előkészületek ellenőrzése és segítése céljából.

D. Sz. Leonov és M. F. Drebednyev tábornok, a front politikai csoportfőnöke, továbbá Drebednyev két helyettese, Medvegyev és Filatov ezredesek, Gyibrova ezredes szervezési és instruktori osztályvezető és más politikai munkások minden idejüket a csapatoknál töltötték. A harcosokra és parancsnokokra óriási erkölcsi hatást gyakorolt a fasiszták gaztetteinek kivizsgálására alakult Rendkívüli Állami Bizottság vizsgálati anyagainak ismertetése. Az egyik ilyen beszélgetés után, amelyben a Žagarében támadásunk körzetében élő több ezer szovjet állampolgárral szemben elkövetett brutális fasiszta kegyetlenkedésről és kivégzésről esett szó, Beznogih harcos kijelentette:

— A fizikai fáradtságot ki lehet bírni, de nem tűrhetjük tovább a fasiszták garázdálkodását hazánk földjén...

Igen jó hatásúak voltak a harcosok találkozásai a sok csatát megért katonákkal. Hiszen velük egyidős fiatalokat láthattak maguk előtt, akiknek ingzubbonyán érdemrendek csillogtak, s akik már jónéhány „Tigris" kilövésével és több tucatnyi fasiszta elpusztításával büszkélkedhettek, s önkéntelenül is arra gondoltak: „Én is meg tudok birkózni ezzel a feladattal."

Miközben első lépcsőbeli hadseregeink az áttörésre készültek, fokozatosan kialakult bennünk a 4. csapásmérő és az 51. hadsereg alkalmazásának terve, amelyeknek a támadás kezdetére korábbi terepszakaszaikat a 2. Balti Front csapatainak kellett átadniuk. Első lépésként Šiauliaitól északra kijelöltük a két seregtest gyülekezési körletét. Október 3-án pedig azt a konkrét feladatot adtuk az 51. hadseregnek, hogy készüljön fel arra, hogy a támadás harmadik napján bevetésre kerül a Triškiai, Upina terepszakaszról, majd támadását Telšiai, Palanga általános irányban továbbfejlesztve a Kalvarija, Plungė terepszakaszt kell birtokba venni.

Majdnem az aktív tevékenység kezdetéig tűnődtünk azon, milyen konkrét feladatot adjunk a 4. csapásmérő hadseregnek. Végül is az a vélemény alakult ki bennünk, hogy a támadás első napjaitól kezdve frontunk csapásmérő csoportosítása észak felől várhatóan erőteljes nyomásnak lesz kitéve és — ugyanúgy, mint júliusi támadásunk idején történt — a 6. gárdahadsereg kénytelen lesz arccal észak felé fordulni, hogy elhárítsa az ellencsapást. Célszerű volt, hogy mentesítsük e had-

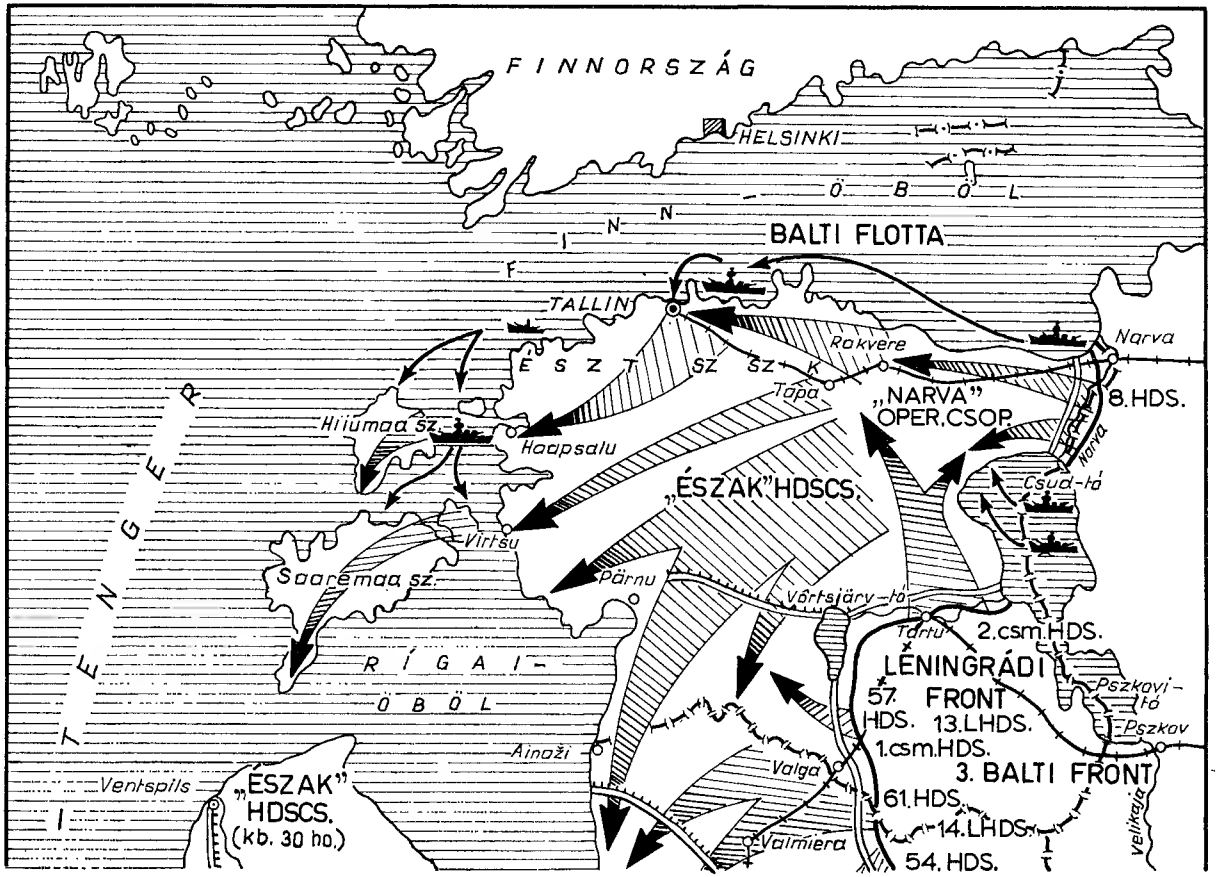
FINNORSZÁG
HELSINKI
ÖBÖL
BALTI FLOTTA
TALLIN
Rakvere
Narva
Tapa
„NARVA" OPER.CSOP.
8.HDS.
Hiiumaa sz.
Haapsalu
„ÉSZAK" HDSCS.
Csud-tó
Virtsu
Saaremaa sz.
Pärnu
Vörtsjärv-tó
Tartu
2.csm.HDS.
LÉNINGRÁDI
57. FRONT
HDS.
13.LHDS.
1.csm.HDS.
Pszkovi-tó
Pszkov
3. BALTI FRONT
RÍGAI-ÖBÖL
Ainaži
Valga
61.HDS.
14.LHDS.
Ventspils
„ÉSZAK" HDSCS. (kb. 30 hd.)
Valmiera
54. HDS.
Velikaja

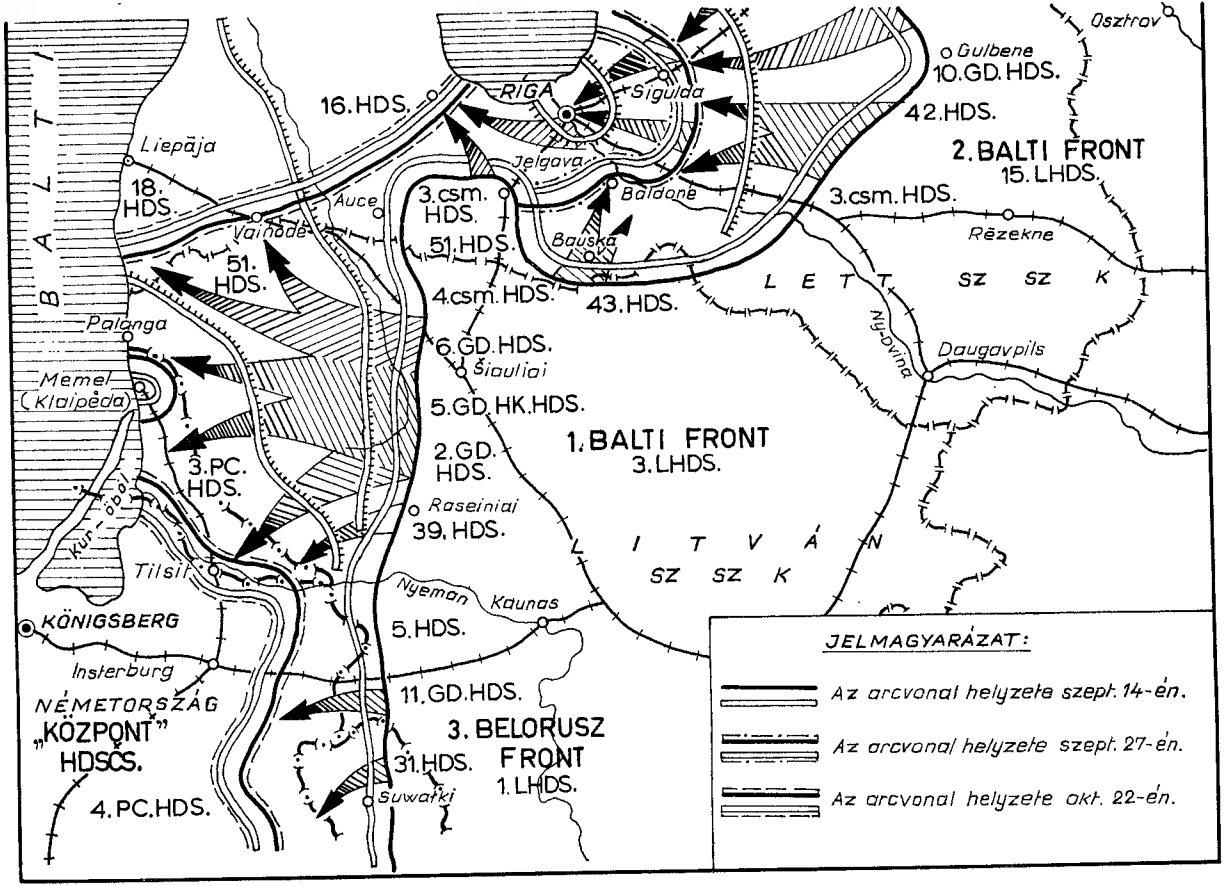

A BALTI TÁMADÓ HADMŰVELET (1944. SZEPT. 14—OKT. 22.)

sereget attól, hogy erőit védelemben kösse le. Ezért azt a feladatot bíztuk a 4. csapásmérő hadseregre, hogy 84. lövészhadtestével menjen át védelembe a front csapásmérő csoportosításának a jobb szárnyán, a Svete folyó mentén, arccal északnyugat felé, és a 3. gépesített gárdahadtesttel közösen készítsen elő ellencsapást Auce felé. Vagyis a 6. gárdahadsereget a 4. csapásmérő hadseregnek kellett egy észak felől mért esetleges ellencsapással szemben fedezni.

A front haditanácsa a támadás előtti napon megvizsgálta az ellenségről szerzett értesüléseket és a támadási sávunkban kiépített védelmének jellegét. A. A. Hlebov ezredes részletesen ismertette azt a három főbb védelmi terepszakaszt (az ellenség összesen hatot rendezett be), amelyeket a 3. páncéloshadseregnek sikerült ekkorra berendeznie. A fővédőöv közlekedőárkok sűrű hálózatával összekötött és műszaki akadályok összefüggő rendszerével biztosított lövészgödrökből és géppuskaállásokból állt. Mélysége 5 kilométerre terjedt. A felderítőfőnök helyesen jegyezte meg, hogy e terepszakasz gyengeségét gócjellege jelenti.

A második védőöv a fővédőövtől 14—28 kilométerre húzódott. E terepszakasz váltakozó mélysége abból adódott, hogy berendezésekor igyekeztek kihasználni a Virviča és Kražante folyók nyújtotta természetes oltalmat. A legerősebb és legmélyebb a Klaipėda, Tilsit (Szovjetszk) városok vonalában kiépített harmadik terepszakasz volt. Ennek harmadik állását a Nyeman mentén rendezték be. Ezenkívül, a Biržulis- és Lukštas-tavak mentén reteszállást is berendeztek. A legerősebb védelmi csomópontok Triškiai, Kelmė, Telšiai, Plungė, Rietavas, Libava (Liepāja), Memel (Klaipėda) városok körül épültek ki.

A 3. páncéloshadsereg támadásunk kezdetére kialakított csoportosításának elemzésekor Hlebov ezredes az ellenséges védelem egy további fogyatékosságára mutatott rá, nevezetesen, hogy a rendelkezésre álló erőket egy lépcsőben helyezték el. Mind az öt gyaloghadosztályt az első védelmi terepszakaszon bontakoztatták szét. Ha egy erőteljes csapással elmetsszük ezt a „cérnaszálat", már össze sem tudják csomózni, hiszen a hadtápterületen nincsenek nagyobb tartalékok. Csupán Šiauliaitól délnyugatra, a 43. hadsereg bal szárnya előtt észleltük páncélosegységek gyülekezését, ezenkívül repülőink a 3. Belorusz Fronttal való csatlakozásunkon fedezték fel nagyobb mennyiségű gyalogság kezdődő gyülekezését. A későbbiekben ki is derült, hogy az előbbi esetben a körülbelül egy harckocsidandárnyi „Lauchert"-páncéloscsoportról, az utóbbiban pedig a 21. gyaloghadosztályról volt szó.

Az „Észak" hadseregcsoport erőinek zöme változatlanul Riga körzetében és attól 60 kilométerre keletre helyezkedett el. A haditanács ülése előtt éppen Jerjomenko tábornokkal beszéltem telefonon, aki

megerősítette, hogy az ellenség szilárdan védi a siguldai erős védelmi terepszakaszt, amelynek áttörése további erőfeszítéseket és áldozatokat követel a 2. és 3. Balti Front csapataitól.

A mi számunkra a legfőbb veszélyt a Rigától délnyugatra levő páncélos-magasabbegységek jelentették. Mint kiderült, egy páncélos- és két gyaloghadosztályról volt szó. A 3. gépesített gárdahadtestnek a Riga déli szélétől mindössze 16 kilométerre levő terepszakaszra történt előretörése késztette Schörnert arra, hogy ezt a jelentős erőt képviselő tartalékot a városhoz vezető utakon tartsa készenlétben.

A felderítőfőnöknek és a 3. légihadsereg parancsnokának különösen az a jelentése örvendeztetett meg bennünket, hogy az augusztusban és szeptemberben annyi gondot okozó páncéloshadosztályok továbbra is Jelgavától délnyugatra az első lépcsőben védenek. Minden jel arra mutatott, hogy a fasiszták nem fedezték fel az 1. Balti Front csapatainak új irányba történt átcsoportosítását. Mikorra feleszmélnek, akkorra már késő lesz. Igaz, később kiderült, hogy következtetésünk nem volt egészen pontos. Egy egész front új irányba történő átcsoportosítását lehetetlen teljes titokban végrehajtani. Úgy látszik, október első napjaiban az ellenséges felderítés mégiscsak észlelt valamit. Nem lehetetlen, hogy Schörner tábornok ezért kezdte meg páncéloshadosztályai fokozatos hátravonását, hogy azokat átirányítsa a klaipédai irányba. Ezzel az elhatározással azonban alaposan elkésett.

Október 4-ét Hlebnyikovval és Papivinnel együtt az 5. gárda-harckocsihadseregnél töltöttem. Korán érkeztünk Volszkij tábornokhoz, de ő már a reggeli előtt meglátogatta legközelebbi hadtestének a törzsét. Vaszilij Tyimofejevics meghívott bennünket reggelire. Az asztal körül ott ültek helyettesei is. Habár én nem szívesen tárgyaltam ilyen alkalmakkor dolgainkról, a beszélgetés minduntalan a másnapi támadásra terelődött. Kijelentettem, hogy a harckocsi-hadseregtől függ, milyen gyorsan tudjuk rácsapni a kalitka ajtaját az „Észak" hadseregcsoportra.

— Rácsapjuk, frontparancsnok elvtárs! — jelentette ki meggyőződéssel D. I. Zajev altábornagy, Volszkij helyettese. — Nem tétovázunk sokat. Nem fog csalódni a harckocsizókban. Jól mondom, Vaszilij Tyimofejevics?

— Így lesz — helyeselt hasonló meggyőződéssel Volszkij. — A feladatot határidőre végrehajtjuk. Még sohasem bíztam ennyire a sikerben, mint most.

Határozottan tetszett nekem a hangulatuk.

...Felvirradt hát október 5-e. Ősziesen borongós nap volt. 10 órakor érkeztünk a peremvonaltól 1,5 kilométerre berendezett figyelőbe. A sűrű fekete felhők valósággal rátelepedtek a házak tetejére és csak

úgy zúdították magukból a vizet az amúgy is fölázott földre. Helyenként sűrű köd borította a tájat. A látási viszonyok csapnivalók voltak.

Legközelebbi munkatársaim arca talán még a felettünk gomolygó fellegeknél is komorabb volt.

— Szép kis idő! — tört ki Hlebnyikovból. — Mintha csak valaki bekötötte volna a tüzéreim szemét.

— Hát bizony — sóhajtott fel Papivin is. — Ilyen időben még egy csatarepülőt sem engedhetünk fel.

Én csak csendben hallgattam, hadd licitálják túl egymást, hiszen pontosan megértettem, hogy közvetve arra célozgatnak, hogy el kellene halasztani a támadás kezdetét: hogyan is támadhatnánk tüzérség és repülők nélkül!

Csak nem akaródzott azonban megbékélni ezzel a gondolattal, hiszen minden nap késlekedés időnyerést jelent az ellenségnek, különösen, amikor még arról sem voltunk meggyőződve, nem derítette-e fel a hatalmas méretű csapatmozgásokat. Észleltünk más aggasztó jeleket is: felderítő repülőgépeink október 4-én fokozódó forgalmat észleltek a Rigától délnyugat felé vezető utakon.

Megtanácskoztam a dolgot D. Sz. Leonovval és V. V. Kuraszovval, és úgy döntöttem, hogy amint a látási viszonyok megjavulnak, megkezdjük a támadást. Ezt Vasziljevszkijnek is jelentettem, aki egyetértett velünk.

Szerencsére 11 óra tájban enyhe szellő kerekedett és szétoszlatta a ködöt. A felhők meg, mintha megszabadultak volna felesleges terhüktől, kissé magasabbra emelkedtek. Valamelyest megjavultak a tüzérség és a repülők alkalmazásának feltételei.

Elkaptam Kuraszov tábornok türelmetlen pillantásait, s megparancsoltam, adja meg a jelet: „Az élzászlóaljak kezdjék meg a támadást!"

11 óra 10 perckor megrendült alattunk a föld a sorozatvetők és lövegek össztüzeitől, s fejünk felett sivítva röpültek el a lövedékek. A nehéz reaktív lövedékek útját még szemmel is követhettük. Húsz percig egyre erősödött a dörgés... Mennyire élvezte fülünk ezt a „zenét"! Szemem az óra mutatóján... A percmutató a 30-as számra ugrott, s ebben a pillanatban a tüzérségi és aknavető hangorkán még tovább erősödött.

— Megindultak! — kiáltotta Kuraszov.

Nehezen teltek a percek, szerettünk volna mielőbb hírt kapni a roham eredményéről.

Elsőnek Csisztyakov tábornok jelentkezett:

— Sikerült a meglepetés, „Egyes" elvtárs! A támadás teljesen váratlanul érte őket. A felderítő osztagok átkeltek a Ventán és megtisztí-

tották az első állást. Rudiškit, Kroklit és Čuikit elfoglaltuk. Főerőimet kiegészítő tüzérségi előkészítés nélkül vetem be...

A siker kétségtelen! Beloborodov jelentése is ezt bizonyítja. Csancsibadze — szokása szerint — nem siet jelentkezni. Ő szereti kivárni, hogy teljesen meggyőződhessék az eredményről. Én azonban nem győztem a várakozást, parancsot adtam, hogy kössenek össze vele.

— Te meg miért hallgatsz? — kérdeztem, amint meghallottam a kagylóban jól ismert, rekedtes hangját. — Csisztyakov és Beloborodov már a főerőit veti be...

— „Egyes" elvtárs! Nálunk is minden rendben van: felderítőink már a folyón túl füstölik ki a fenevadakat az odúikból... Mi is éppen most vetjük be a főerőinket.

Eltűnődtem: „Milyen magabiztosan fog hozzá a második támadó hadműveletéhez Csancsibadze! Hogy megnőtt ez alatt az alig két és fél hónap alatt!" A Šiauliai-i hadműveletben aratott siker valósággal szárnyakat adott neki, az augusztusi harcok még tovább erősítették az önbizalmát. A hadseregparancsnok hangja teljesen nyugodtan csengett. Jelentését minden sietség nélkül tette meg, mintha csak valamilyen, minden részletében előre megtervezett gyakorlat lefolyását ismertetné.

Különösen annak örültem, hogy ennyire jól és rejtve tudtuk felkészíteni a front csapatait a támadásra, ilyen hozzáértéssel és váratlanul tudtuk bevetni a lövészhadosztályok megerősített élzászlóaljait és ilyen kedvező feltételeket sikerült teremtenünk ahhoz, hogy a 6. gárdahadsereg, a 43. hadsereg és a 2. gárdahadsereg főerői a hadműveleti tervben előirányzott hosszan tartó tüzérségi és légi előkészítés nélkül mehessenek át támadásba.

A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg felderítő osztagai a meglevő átkelőhelyek felhasználásával, valamint úszva lendületesen átkeltek a Venta folyón, és behatoltak az ellenséges állásokba. Kezdetét vette a kíméletlen kézitusa.

Az ellenség heves ellenlökéseket indított, csapataink ezeket magabiztosan hárították el.

A déli irányban hasonló eréllyel törtek maguknak utat Kelet-Poroszország felé a 2. gárdahadsereg és az 1. harckocsihadtest katonái.

Felderítő osztagaik meglepetésszerűen kierőszakolták az átkelést a Dubisa folyón, és heves összecsapásban 2—4 kilométerre vetették vissza nyugat felé a fasisztákat. Különösen a 16. Litván lövészhadosztály 156. lövészezredének egyik megerősített zászlóalja harcolt lendületesen. A kommunisták és komszomolisták Belan százados, zászlóaljparancsnok vezetésével elsőként törtek be az ellenséges állásokba, s példájuk az egész alegységet magával ragadta. A. Urbšas

ezredes, hadosztályparancsnok sikerükre támaszkodva vetette be főerőit. Kelmé felé Fjodor Konsztantyinovics Liszenko alezredes 249. lövészezrede tört előre. Ragyogóan oldották meg feladatukat a 11. és 13. gárda-lövészhadtestek hadosztályainak felderítő osztagai is. A 2. gárda-lövészhadosztálytól kiküldött zászlóaljban a roham kezdetén különösen Mihail Jepiskin, 18 éves komszomolista tűnt ki. Amikor a rohamozó katonák útját az egyik magaslatról az ellenség pusztító tüze zárta el, Mihail egy csoportnyi hozzá hasonlóan fiatal harcossal hátulról közelítette meg a magaslatot. Az ezt követő rövid összecsapásban a bátor fiatalok kézigránátokkal árasztották el a fasisztákat, s a magaslatra kitűzték a vörös zászlót. A szélben lobogó zászló láttán az egész 1. gárda-lövészezred lendületesen előretört. Gavris őrnagy ezredparancsnok vezetésével folytatták előnyomulásukat.

M. P. Jepiskint hőstettéért a Szovjetunió Hőse címmel jutalmazták.

Így alakult tehát a támadás kezdete, s így harcoltak azok, akik az élen haladtak. Megjegyzem, hogy a lövészek azért érhettek el ilyen fényes sikert, mert a tüzérektől és műszakiaktól hatalmas támogatást kaptak. A tüzérek a gyatra látási viszonyok ellenére is oly nagy találati pontossággal lőttek, hogy a fasiszták az első állás egész területén alig merték félelmükben elszánni magukat arra, hogy a fedezékekből előbújjanak, a műszakiak pedig mindig a kellő pillanatban nyitottak átjárókat az aknamezőkön és drótakadályokon, vagy készítették elő az átkelőeszközöket.

Így hát mindjárt a támadás első óráiban úgy éreztem, hogy az ütközet egyre nagyobb hevességgel bontakozik ki. Most már csak arra kellett ügyelnünk, hogy idejében vessük be tartalékainkat. Erre fordítottuk fő figyelmünket. Mindenekelőtt Volszkij tábornokot utasítottuk, hogy indítsa el előrevetett osztagait, hogy azok közvetlenül az első lépcső nyomában haladjanak. Feltételeztük, hogy a lövészek és a kísérő harckocsik előnyomulása annál inkább le fog lassulni, minél mélyebben ékelődnek be az ellenséges védelembe, hiszen ez általános jelenség volt a harcászati védelem áttörésekor. S éppen ekkor kell majd őket utolérni a harckocsihadtesteknek, hogy ismét felgyorsítsák az áttörés ütemét.

A 4. csapásmérő hadsereg bevetése nyomán a támadás arcvonala is szélesebb lett. Malisev tábornokot a figyelőmbe hivattam, s azt a feladatot adtam neki, hogy három lövészhadtestével menjen át lendületes támadásba a front jobb szárnyán. A támadás általános irányául Akmenė—Ezerét jelöltem meg.

Az 51. hadseregről sem feledkeztünk meg. A hadsereg Šiauliaitól északra tartózkodott. Krejzer tábornok azt a parancsot kapta, hogy

két hadtestét indítsa el a Venta folyóhoz, s legyen készen ezek másnapi bevetésére a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg csatlakozásán.

Helyettesem, Kuznyecov tábornok Volszkij tábornokhoz indult, hogy egyeztesse vele harcbavetési terepszakaszát és megszervezze a harckocsi-hadsereg együttműködését Csisztyakov s Beloborodov hadseregével.

Így valamennyi erőnket mozgásba hoztuk. Ez a körülmény rendkívül nehéz feladatot rótt ránk: ezt az egész hatalmas gépezetet úgy kellett meneteltetnünk az igen szűkös úthálózaton, hogy a csapatok közben össze ne keveredjenek.

A siker továbbfejlesztésére szánt csapatok ilyen helyzetben nem egykönnyen érhették utol az első lépcsőbeli hadosztályokat. Az első lépcsőben támadó hadosztályok hatalmas áradatként zúdultak az ellenség védelmére. Csapataink hatalmas lendülettel, késedelem nélkül küzdötték le az ellenség fővédőövét, és már a második felé közeledtek. Tekintettel a támadás ütemére és a rendelkezésünkre álló idő rövidségére, ezen a napon egyedül a 6. gárdahadsereg egyik lövészhadtestének arcvonalszakaszán kerülhetett sor a második védőöv áttörésére. A hadsereg gyorscsoportjával (19. harckocsihadtest) kapcsolatban Csisztyakov tábornok úgy döntött, hogy azt csak akkor veti ütközetbe, ha már átkeltek a Virviča folyón, amelynek túlsó partján épült ki a második védőöv. Arra azonban már — érthetően — nem volt idejük, hogy az élhadosztályok menetből küzdjék le a vízi akadályt és betörjenek a második védőövbe. A rövid őszi nappal hamar véget ért. Viszont este vagy éjjel, az áthatolhatatlan sötétségben esztelenség lett volna nagyobb erőket külön előkészítés nélkül ütközetbe vetni. Ezért engedélyeztem Csisztyakovnak, hogy harckocsihadtestét — harctéri szóhasználattal élve — csak másnap „helyezze üzembe".

Volszkij tábornokot, akit K. V. Szkornyakovval együtt a harcállás-pontján kerestem fel, hallatlanul izgatott hangulatban találtam. Ezernyi átkot szórt a támadó lövészhadosztályok hadtáposzlopaira, amelyek akadályozták hadseregének harckocsi- és gépesített dandárait a harcbavetési terepszakaszra való felvonulásukban. Csisztyakov és Beloborodov sem tudott rajta segíteni, hiszen a támadó hadosztályok amúgy is lemaradtak, és a sártengerré vált utakon keservesen előrevergődő hadtápszerveik további lemaradása a főerőktől sem volt tanácsos. Márpedig ilyen körülmények között a harckocsi-hadsereg mozgását veszélyeztették.

Legderűlátóbb számításaink szerint is a harckocsi-hadsereg hadtestei csak a teljes sötétség beállta után érhették utol az első lépcsőbeli lövészhadosztályokat. Hiszen a harckocsihadtestekben is tekintélyes számú szállítógépkocsi van. Tekintetbe véve mindazt a veszélyt, amit

a csapatok összekeveredése jelent, valamint azt a zűrzavart, amely akkor keletkezik, amikor a harckocsi-hadsereg a sötétben behatol a lövészhadosztályok harcrendjébe, úgy döntöttünk, hogy a harckocsihadsereg harcbavetését csak a világosság beállta után kezdjük meg.

Ezt az elhatározásunkat, amely szerint a 19. harckocsihadtestet és és az 5. gárda-harckocsihadsereget nem vetettük be október 5-én este, napjainkban egyes szovjet hadtörténészek — tudomásom szerint — hibánkul róják fel. Azzal érvelnek, hogy éppen az első lépcsőbeli lövészhadosztályok gyors előrenyomulása „szolgáltathatott volna kellő alapot a front és a 6. hadsereg gyorscsoportjainak az áttörésbe történő bevetéséhez". Ez véleményem szerint érvekkel gyengén alátámasztott állítás.

Úgy tűnik, manapság az elmúlt háború egyes kutatói nehezen tudják elképzelni egy hadtest vagy egy hadsereg valóságos helyzetét a terepen. Hiszen térképen annyira kicsinek és annyira mozgékonynak tűnnek, hogy nehéz is elképzelni, hogyan lehetséges, hogy egyik-másik magasabbparancsnok nem tudta idejében harcba vetni valamelyik hadtestét vagy hadseregét. De még egyik-másik tapasztalt hadvezér is, aki már elszokott attól, hogy reális hadseregeket lásson a harctéren, amikor térképen folyó hadászati gyakorlat keretei között „harcol", annyira belehevül, hogy több száz kilométeres távolságokon mozgat hadseregeket, megfeledkezve arról, hogy vajon megtehetné-e ezt a valóságban.

Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy eset, amely röviddel a háború után történt az egyik hadászati gyakorlaton. Az egyik tábornok elhatározta, hogy egy összfegyvernemi hadsereget haladéktalanul egy új irányba csoportosít át. Ha pedig az elhatározás megszületett, a törzsek ezt a hadsereget a kitűzött időre „be is rajzolták" az új körzetbe, hiszen ehhez csak egy piros ceruza és percnyi idő szükségeltetik. Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij annyira meglepődött azon, hogy a hadsereg „ekkorát tudott ugrani", hogy egy GAZ-on személyesen járta végig az egész erdős-mocsaras menetvonalat, amelyen a feltételezés szerint az elképzelt hadsereg végighalad. Kiderült, hogy egyetlen gépkocsival, méghozzá nappal is alig volt képes megtenni az utat a hadsereg számára előírt idő alatt.

Hát valahogy így volt ez a mi esetünkben is. Könnyű berajzolni a piros ceruzával, hogy a harckocsi-hadsereg október 5-én alkonyatra valahol a Virviča folyótól nyugatra lesz. Sajnos azonban 1944. október 5-én a körülmények a valóságban ezt nem tették lehetővé. Hiszen a támadás első napján csak dél felé tudtuk elindítani még a felderítő osztagokat is. Ezt követte a lövészhadosztályok zömének a harcbavetése, a tüzérség, a műszaki eszközök és a hadtáposzlopok felzárkóz-

tatása. És mindezeket az egyébként is rendkívül bonyolult tevékenységeket a tartós őszi esőzésektől felázott utakon, terepen kellett megvalósítanunk. Arról se feledkezzünk meg, hogy októberben már korán sötétedik. Nos, ha bírálóink mindezt alaposan mérlegre teszik, bizonyára másként értékelik a terhünkre felrótt mulasztást.

Csapataink tehát megálltak az elért terepszakaszokon, hogy rendezzék soraikat, feltöltsék üzemanyag- és lőszerkészleteiket, majd virradatkor folytassák előnyomulásukat. A magasabbegység- és egységparancsnokok pedig felderítőket és előrevetett osztagokat küldtek előre, hogy az ellenséget állandó feszültségben tartsák.

Mi pedig hozzáláttunk az eredmények összegezéséhez. A 6. gárdahadseregnek és a 43. hadseregnek sikerült 14—17 kilométer mélyen beékelődniük az ellenség védelmébe, és az áttörési szakaszt 76 kilométerre kiszélesíteniük. Lábukat a Papile, Rudiški, Triškiai, Juzefov, Smilgi vonalon vetették meg. Triškiai körzetében a 6. gárdahadsereg magasabbegységeinek sikerült közvetlenül felzárkózniuk a második védőövre. Némileg szerényebb eredményeket ért el Csancsibadze tábornok, aki azt jelentette, hogy csapatai 18 kilométeres szakaszon teljesen áttörték az első védőövet. Élhadosztályai 7 kilométer mélyen hatoltak be az ellenség védelmébe. És változatlanul a 16. Litván lövészhadosztály haladt az élen. 249. lövészezrede menetből erőszakolta ki az átkelést a Kražante folyón, és birtokba vette a Šiauliai—Kelmė műutat. Este a fronttörzs tisztjei a Moszkvának teendő jelentéshez összeszámolták, hogy az első nap folyamán 250 helységet szabadítottunk fel.

Engem egyetlen gondolat nyugtalanított: vajon milyen intézkedéseket tesz Schörner? A. A. Hlebov ezredes azonban, a nagyszámú hadifogoly kihallgatása után is, csupán rendszerezetlen adatokat tudott összegyűjteni. A repülők viszont jelentették, hogy az áttörési szakasztól északra páncélososzlopok mozgását észlelték. Ebből ítélve Schörner másnapra két-három páncéloshadosztályt vonhatott ide. Rendkívül érdekesnek találtam a fronttörzshöz beszállított néhány fogoly vallomását. A 40. páncéloshadtest törzséből visszatérőben elfogott egyik főhadnagy kijelentette, hogy hadosztályparancsnoka október 4-én olyan figyelmeztetést kapott, hogy az oroszok esetleg két héten belül támadást indítanak. Ezért senkinek még csak eszébe se jutott, hogy — a fogoly kifejezését idézve — „a kard már kivonva a hüvelyéből, és másnap már le is csap a fejünkre".

Amikor a 40. páncéloshadtest törzsfőnöke megkapta a jelentést a hadosztálytörzsektől a Šiauliai körzetében megindult támadásunkról, haladéktalanul jelentette ezt az „Észak" hadseregcsoport törzsének, ott azonban nem hitték el, hogy a szovjet csapatok ilyen rövid idő

alatt nagyarányú támadást készíthettek elő, s azt helyi jellegű harcnak minősítették.

...Ez az éjszaka pihenő nélkül szaladt el. I. M. Csisztyakov tábornok a 19. harckocsihadtest kötelékéből G. I. Piszarev őrnagy parancsnoksága alatt előreküldte a 26. gépkocsizó lövészdandár megerősített 3. gépkocsizó lövészszázlóalját, amely hajnali 3 órakor váratlanul megrohamozta az ellenséget. Az osztag a hitleristák összehangolatlan, de sűrű tüze ellenére kierőszakolta az átkelést a folyón, és elfoglalta az átkelőhelyet. A fasiszta parancsnokság egy őrezredet vetett be ellene. Az osztag azonban visszaverte ezeket a rohamokat, s minden nehézséggel dacolva, hídfőjét a főerők beérkezéséig megtartotta.

Ugyanezen az éjszakán Csancsibadze tábornok elhatározta, hogy megteremti a kedvező feltételeket Kelmé ostromához. Ennek érdekében több osztagot küldött ki azzal a feladattal, hogy foglalják el a város megközelítési útjain levő legfontosabb műtárgyakat. Lopatyin tábornok 13. gárda-lövészhadteste egyik osztagának a Kražante folyó hídját kellett elfoglalnia. 50 lövész és 6 harckocsi D. O. Jaremcsuk hadnagy parancsnoksága alatt éjjel váratlanul betört a várostól 800 méterre délkeletre levő ellenséges körletbe. A gárdisták heves összecsapásban elfogták a hidat oltalmazó két páncéltörő üteget, majd két harckocsin 20 géppisztolyossal lendületesen megrohamozták a 100 tonnás vasbeton hidat. Heves összecsapásra került sor az őrséggel, amelynek állományában ott voltak a hidat robbantásra előkészítő műszakiak is. A híd bármelyik pillanatban levegőbe repülhetett volna.

Így is történt volna, ha a géppisztolyosok között nem lett volna ott Artyom Mihajlovics Pliszenko 46 éves műszaki katona, aki már a polgárháborúban is részt vett, s négy fiatalabb társa. Miközben folyt az őrség elleni harc, ők a robbanótöltet hatástalanítására szétszóródtak a hídon. Pliszenkónak a szó szoros értelmében egy pillanattal a robbanás előtt sikerült azt megakadályoznia. Ezalatt a két harckocsi V. V. Knyazev hadnagy parancsnoksága alatt a hídon termett, s az éjszaka sötétjében lecsapott a visszafelé menekülő tüzéroszlopra. Akkora igyekezettel vasalták simára az utat, hogy azon 5 ócskavassá változott vontató, 9 ágyú, 4 aknavető, 4 légvédelmi géppuska és mintegy 50 hitlerista teteme maradt hátra. A. M. Pliszenkót, D. O. Jaremcsukot és V. V. Knyazevet a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Fél óra múltán az ellenség gyalogsággal és páncélosokkal rohamozta meg a hidat. A híd mindkét oldaláról szorongatott maroknyi osztagot bekerítették. 11 roham követte egymást. Életben mindössze a kilőtt harckocsik hét kezelője és három műszaki katona maradt. A parancsnokságot A. M. Pliszenko vette át. A bekerítettek elesett bajtársaik fegyvereit is felhasználva igyekeztek visszaverni a megújuló rohamo-

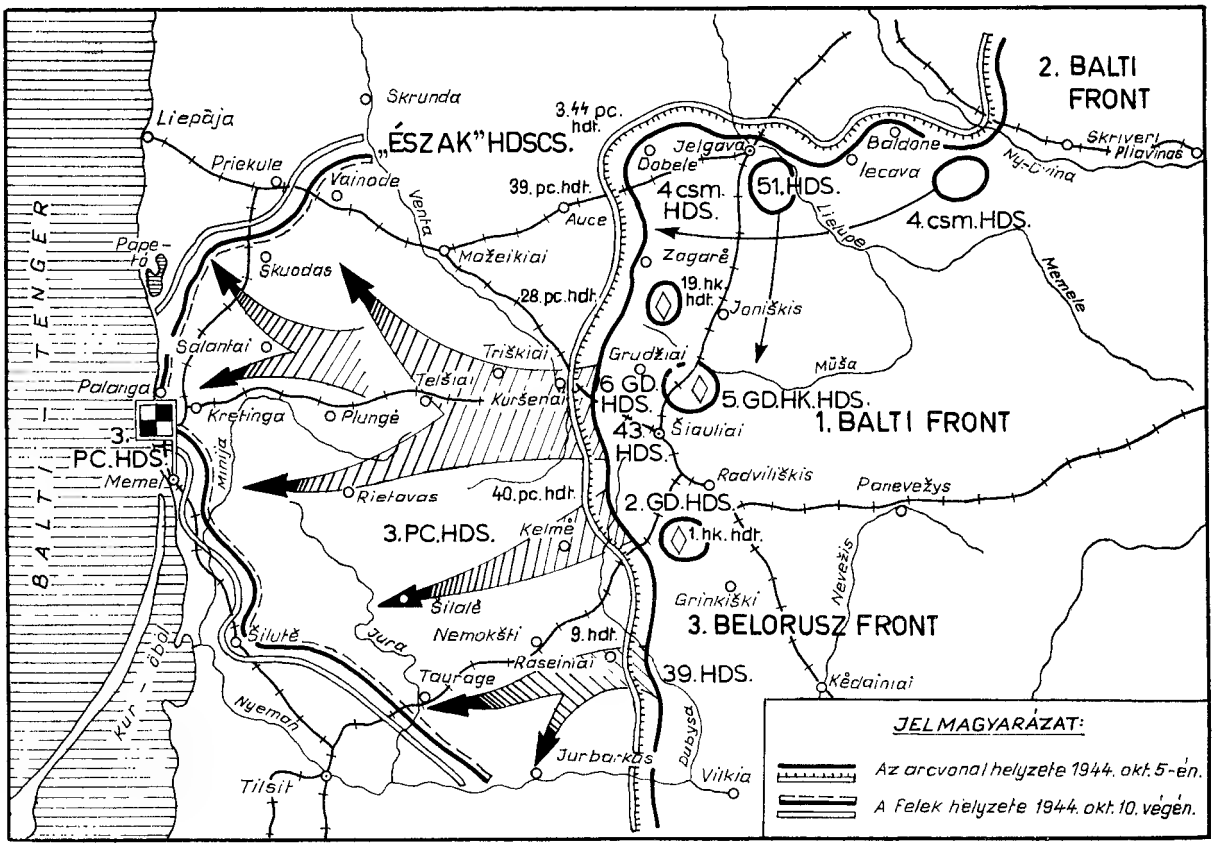

A MEMELI HADMŰVELET (1944. OKT. 5—12.)

kat. Artyom Mihajlovics teli torokból adta az éjszaka sötétjében a vezényszavakat: „Első század, tűz! Második század, tűz!" A maroknyi bekerített katona akkora zajt csapott szakadatlan géppisztoly- és géppuskasorozataival, hogy a sötétségben valóban el tudták hitetni, hogy két századnyian vannak. A hidat sikerült is megtartaniuk a főerők beérkeztéig, az ellenség pedig 103 katonát és tisztet vesztett. 35 katonát akkor ejtettek fogságba, amikor lövészeink odaérkeztek.

Október 6-án támadó hadseregeink nyomása valamennyi irányban tovább erősödött, miután sikerült bevetni a harckocsi-hadsereget, a harckocsihadtesteket és az 51. hadsereg egyes lövészhadosztályait.

Csancsibadze tábornok jelentette, hogy felszabadították Kelmét. A 16. Litván lövészhadosztály 156. lövészezredének (parancsnoka: V. Luni ezredes) alegységei és G. F. Poliscsuk ezredes 3. gárda-lövészhadosztályának az előrevetett osztaga V. V. Butkov tábornok 1. harckocsihadteste harckocsijainak a támogatásával bekerítették és szétverték a város környékén védelemre berendezkedett ellenséges egységeket. A Kelmė elleni roham során különösen a 117. harckocsidandár 3. zászlóalja harcolt bátran Zaharcsenko százados vezetésével. A százados M. F. Muraskin alhadnagy parancsnoksága alatt egy harckocsiszakaszt küldött előre, s az váratlan rohammal megsemmisített egy rohamlöveget, két ágyút és mintegy ötven hitleristát. Az út megtisztítása után Muraskin az ellenség hátába vezette három harckocsiját. Az ellenség soraiban kitört a pánik. Három ellenséges üteg tüzérei — lövegeiket is otthagyva — fejvesztetten elmenekültek. Harckocsijaink útjából minden akadály elhárult. Muraskin pedig az ellen a Pokalniek falu ellen vezette harcosait, amelyben a hitleristák megtelepedtek. Menetből törtek be a faluba, a túlerővel szemben vívott harcban azonban két harckocsijukat elvesztették. Drága árat kellett ezért a hitleristáknak fizetniük. A sebesült parancsnok 4 löveget és több tucat hitleristát pusztított el, s mindaddig folytatta a harcot, amíg A. P. Plugatar főhadnagy és százada, majd pedig a zászlóalj többi ereje segítségére nem sietett. Mihail Fjodorovics Muraskint a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Számos ilyen összecsapás lángolt fel a támadás teljes arcvonalán, mivel az ellenség ellenállása szemmel láthatóan erősödött. A hadseregektől e napon beérkezett jelentések már említést tettek az 5. és 7. páncéloshadosztály, valamint a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály egységeinek közeledéséről. Nem volt kétségünk afelől, hogy Schörner tábornok felismerte, hogy alaposan elszámította magát és sürgős intézkedéseket tesz, hogy birtokában tartsa Kelet-Poroszország felé vezető visszavonulási útjait, s ezért sietteti a Riga körzetéből történő elvonulást. Erről Jerjomenko hadseregtábornoktól szerez-

tem tudomást, akivel állandó kapcsolatban voltam, s aki arról tájékoztatott, hogy csapatai megkezdték a Riga felé visszavonuló ellenség üldözését. Ez a hír nyugtalanná is tett, de meg is örvendeztetett. Nyugtalanított, mivel Schörner most majd könnyebben dobhatja át hadosztályait a frontunk sávjába, s kétségtelenül igyekszik ezt mielőbb megtenni. Ugyanakkor kellemesen érintett az a felismerés, hogy az 1. Balti Front megsemmisítő csapásának hatására az ellenség kénytelen volt feladni a méltán erős védelmi övezetnek számító sigudai terepszakaszt, amely előtt korábban a 2. és 3. Belorusz Front csapatai megtorpanásra kényszerültek.

A kialakult helyzet értékelése alapján az a szilárd meggyőződés alakult ki bennünk, hogy minden lehetőségünk megvan ahhoz, hogy megakadályozzuk Schörner csapatainak elvonulását Kelet-Poroszországba. Legfőbb reményünket az 5. gárda-harckocsihadsereg 3. gárda- és 29. harckocsihadtestébe vetettük. A. P. Panfilov altábornagy 3. gárda-harckocsihadtestének Telšiain, Plungėn, Kretingán kereszt-

KÖNIGSBERG OSTROMA
(1945. ÁPR. 6—9.)

tül Palanga felé, K. M. Malahov vezérőrnagy 29. harckocsihadtestének pedig Luknikin és Rietavason keresztül Klaipéda (Memel) felé kellett előretörnie.

A Venta folyón való átkelés után mindkét hadtest maga mögött hagyta a lövészhadosztályokat és lendületesen tört előre, a Virviča és Upina folyók mentén kiépült második védőöv felé. Türelmetlenül vártuk Volszkijnak a hadtestek odaérkezéséről szóló jelentését.

...E napon tudtuk meg, hogy a 3. Belorusz Front 39. hadserege is támadásba ment át, és a mi 2. gárdahadseregünk sikerét kihasználva lendületesen nyomul előre Tauragé felé. A hír közlésekor Vasziljevszkij marsall annak a meggyőződésének adott hangot, hogy most már majd két hadsereg támad Kelet-Poroszország határa felé. Mivel a marsall tudta, hogy engem kételyek gyötörnek, helyesen jártunk-e el akkor, amikor Csancsibadze tábornok hadseregét a támadás előkészítésekor Klaipéda helyett Kelet-Poroszország felé irányítottuk, ezzel a kijelentésével mintegy azt adta tudtomra, hogy helyesen választottuk meg balszárny-hadseregünk főcsapásának irányát.

Most már N. F. Papivin tábornok sem sütötte le előttem zavartan a szemét: pilótái a szinte áthatolhatatlan felhőzet ellenére is megháromszorozták tevékenységüket. Különösen a csatarepülők okoztak sok keserves percet az ellenségnek. Vadászrepülőink pedig megbízhatóan oltalmazták harckocsihadtesteinket a légi csapások ellen.

Déltájban a Klaipéda felé és attól északra támadó hadseregek szívós harcra kényszerültek a Virviča és Upina folyók mentén berendezett második védelmi terepszakaszért, ahol a gyalogság, továbbá az 5. és 7. páncéloshadosztályok és a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály beérkezett egységeinek szervezett ellenállásába ütköztek. A harckocsi-hadsereg törzséből biztatónak egyáltalán nem mondható hírek érkeztek. Erős előrevetett osztagainak nem sikerült menetből birtokba venniük a második védelmi terepszakaszt. Nemcsak az ingoványos folyóvölgyek, hanem a tüzérségi és a beásott páncélosok sűrű tüzével oltalmazott harckocsiakadályok is erősen gátolták előrenyomulásukat. Az előrevetett osztagok érzékeny veszteségeket szenvedtek.

Délután a harckocsi-hadsereg parancsnoki harcálláspontjáról kértek a telefonhoz.

— Frontparancsnok elvtárs! — hallottam meg V. T. Volszkij tábornok izgatott hangját. — Ubiške vasútállomás körzetében erős páncélelhárítás működik, amelyet a folyó mocsaras ártere is még megközelíthetetlenebbé tesz. Az előrevetett osztagok komoly veszteségeket szenvednek... Viszont ettől délre, az 1. lövészhadtest sávjában gyengébb az ellenség védelme, s még a folyón sem kell átkelni. Kérek engedélyt, hogy ott törjünk át...

Figyelembe véve, hogy a harckocsi-hadsereg ilyen körülmények között már a sötétség beállta után kényszerülne magának utat vágni a második védelmi terepszakaszon, habozás nélkül jóváhagytam elhatározását, hogy erőit délebbre, az 1. lövészhadtest sávjában csoportosítsa át. Fontos volt számunkra, hogy a harckocsizók minél hamarabb elérjék a hadműveleti térséget, ahol már tág lehetőségük nyílik a manőverezésre.

Az éjszaka közepe táján az 5. gárda-harckocsihadsereg erői Upina településtől délre le is küzdötték az ellenség második védelmi terepszakaszát, s előrevetett osztagaik gyors ütemben törtek nyugat felé.

Az ellenséges védelemben ütött rés 80 kilométerre szélesedett. További 400 helység szabadult fel. Csisztyakov és Beloborodov hadseregei egy nap alatt 15—20 kilométerre nyomultak előre, Csancsibadze gárdistái pedig 13—15 kilométerre. A támadás lendületét jellemezte az is, hogy a fasiszták menekülésük közben e napon 650 löveget, 19 páncélost és páncélos szállítójárművet, továbbá sok egyéb hadianyagot hagytak hátra az utakon.

Az 51. hadsereg főerői nehezen voltak képesek az első lépcsőben előretörő hadseregek nyomában maradni. Ez a hadsereg lassan haladt előre a túlzsúfolt utakon, de készen állt a bevetésre.

...Várakozásunknak megfelelően csapataink másnap még nagyobb sikereket értek el, jóllehet az ellenség 20 ellenlökést is intézett ellenük. A harckocsihadtestek — ugyancsak várakozásainkkal összhangban — valósággal maguk után húzták a lövész-magasabbegységeket. E napon I. D. Vasziljev tábornok 19. harckocsihadtestében ismét felhívta magára a figyelmet Piszarev őrnagy, egy előrevetett osztag parancsnoka, akit olvasóim már a korábbi harcok leírása alapján ismernek. Zászlóaljával mélyen előretört, s elérte Seda városát. Amikor megtudta, hogy a városban erős helyőrség állomásozik, zászlóaljával észak felől kerülte meg Sedát. Az osztag eközben egy hitlerista gépkocsioszloppal találkozott, azt szétverve 15 páncélos szállítójárművet, 15 löveget és 150 gépkocsit semmisített meg. Így megkerülte a megerődített helységet, és váratlan rajtaütéssel elpusztította a fasiszta helyőrséget, miközben 200 hadifoglyot ejtett, 15 löveget és számos egyéb fegyvert zsákmányolt. Az ellenség hiába próbálkozott azzal, hogy kivesse Sedából a bátor zászlóaljat, mert az hosszú órákon át keményen tartotta védőállásait, amíg Hrapovickij ezredes 26. gépkocsizó lövészdandárának főerői be nem érkeztek. Georgij Ivanovics Piszarev a Szovjetunió Hőse címet érdemelte ki.

A 43. hadsereg 1. lövészhadtestének támadási sávjában e napon rendkívüli bátorságával tűnt ki az N. V. Volkov ezredes vezette 10. gárda-harckocsidandár, amely művészi manőverezéssel gyors ütemben

tört előre. Žorani megerődített útcsomópont megközelítésekor Volkov dandárával megkerülte azt, s hátulról intézett váratlan rajtaütéssel elfoglalta a várost. Az ellenség utánszállítási útvonalait ezzel elvágta. A fasiszták azonban mit sem tudtak erről. Egy Žorani felé visszavonuló fasiszta egység bele is esett a csapdába, és teljesen megsemmisült. A dandár 6 óra hosszat tartotta ezt az útcsomópontot a főerők beérkeztéig.

Hasonló lendületes tevékenységgel hívta fel magára a figyelmet október 7-én K. M. Malahov tábornok 29. harckocsihadteste. A hadtest dandárai alkonyatig mintegy 60 kilométernyi teret nyertek szakadatlan harcok között, s majdnem 12 kilométerrel jártak már a 43. hadsereg előtt, miközben elfoglalták Keturaki, Medingenai és Rietavas nagyobb helységeket. A 3. gárda-harckocsihadtest a nyomában haladt, Rietavas általános irányban. Ez nem volt rossz eredmény, de mi a harckocsi-hadsereg lendületesebb előrenyomulására számítottunk. Ezt közöltem is Volszkijjal, és felszólítottam, hogy aktívabban manőverezzen erőivel, igyekezzék gyorsabban kihasználni az előrevetett osztagok sikereit.

A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg főerői szintén 25—30 kilométerre nyomultak előre. Különösen jól alakult a helyzet Csancsibadze tábornoknál. Az ő állományában V. V. Butkov tábornok 1. harckocsihadteste támadott rendkívül lendületesen. Dandárai több mint 12 kilométerrel jártak a hadsereg előtt. A 2. gárdahadsereg főerői pedig e napon 30 kilométerre nyomultak előre, és egyesültek a 3. Belorusz Front 39. hadseregével. Ezzel az áttörési arcvonal teljes szélessége 130 kilométerre nőtt. Ezen a napon ismét 500 helységet szabadítottunk fel. Az ellenség veszteségei egyre nagyobbak lettek, különösen a páncélos technika terén. Az ellenség ezen az egyetlen napon mintegy 90 páncélosát, rohamlövegét és páncélos szállítójárművét vesztette el. Repülőink az esőzés és alacsonyan szálló felhők ellenére is folytatták repüléseiket, nem csekély veszteségeket okozva a hitleristáknak. A csatarepülők csupán október 7-én 20 páncélost, 200 gépkocsit és sok fasisztát pusztítottak el.

...A 4. csapásmérő hadsereg csapatai is bekapcsolódtak az ütközetbe. Este Malisev tábornok jelentette, hogy szívós harcokban mintegy 5 kilométerre nyomultak előre Akmenė felé. Ez sem volt rossz eredmény, hiszen nekünk az volt a fontos, hogy ez a hadsereg lekösse a támadó csapatainkat észak felől fenyegető erős ellenséges csoportosítást.

A támadás negyedik napja ismét kedvezőtlen időjárással köszöntött be: sok helyen szakadatlanul zuhogott az eső, sártengerré változtatva az amúgy is teljesen felázott talajt. Ennek ellenére sem csök-

kent a front főerőinek az előnyomulási üteme. Csisztyakov tábornok jelentette, hogy hadtestei a Šiauliai—Liepāja vasútvonal mentén nyomulnak előre, s közben sikerrel verik vissza az ellenséges ellenlökéseket. A legerősebb csapások a jobb szárnyon harcoló 22. gárda-lövészhadtestet érték. A Šiauliai—Liepāja vasútvonal melletti Mažeikiai vasútállomás körzetéből a 90. gárda-lövészhadosztályt jelentős gyalogos erők rohamozták, és egységeire páncélvonatok zúdítottak tüzet. Az ezredek kénytelenek voltak kissé visszavonulni. A hír meglehetősen nyugtalanított, ezért parancsot adtam, hogy repülőink támadják az ellenség páncélvonatait és ellenlökést végrehajtó egységeit, egyeztetve tevékenységüket a 6. gárdahadsereg parancsnokságával.

E napon Krejzer tábornok végre szilárdan kezébe vette hadtestei irányítását, és az őt jellemző lendülettel mozgatta őket előre. Az 1. gárda-lövészhadtest és a 10. lövészhadtest főerőinek a Tausalo-tótól északra történő előnyomulása és a 29. harckocsihadtest Plungė irányába végrehajtott támadása — várakozásunknak megfelelően — visszavonulásra kényszerítette a tótól délkeletre védelemre berendezkedett ellenséges csoportosítást. Krejzer azt is jelentette, hogy az 1. gárda-lövészhadtest előrevetett osztaga 11 órakor minden nehézség nélkül birtokba vette Telšiait.

A harckocsi-hadsereg kötelékében ragyogóan végezte feladatát K. M. Malahov tábornok hadteste. Dandárai menetből szabadították fel Plungėt, és kijutottak Memel (Klaipėda) távoli megközelítési útjaira.

Volszkij tábornok a 29. harckocsihadtest eredményeiről szóló jelentésekor utalt arra a jelentős segítségre, amelyet a 3. légihadsereg pilótái nyújtottak a harckocsidandároknak azzal, hogy a legmegfelelőbb időben mértek csapásokat azokra az objektumokra, ahonnan az ellenség páncélosai rohamot akartak ellenük indítani, és pusztították az arcvonal irányába felvonuló ellenséges tartalékokat. E magasabbegység sikerei némileg enyhítették a 3. gárda-harckocsihadtest késlekedése miatti bosszúságokat. Ez a hadtest ugyanis még mindig valahol hátul toporgott az esőáztatta és csapatokkal telezsúfolt utakon. Mindenesetre közöltem Volszkijjal, hogy nem vagyok megelégedve a 3. hadtest tevékenységével.

A 43. hadseregben jobban alakult a helyzet. Hadtestei jól kihasználták a harckocsidandárok lendületes támadását, és a rossz időjárással dacolva 25—30 kilométerre nyomultak előre nyugat felé. A 2. gárdahadsereg szintén 22—30 kilométernyi teret nyert, és egyes irányokban felzárkózott a harmadik védelmi terepszakaszra.

Igen örvendetes hírt küldött este felé Csancsibadze tábornok: az 54. lövész- és az 1. harckocsihadtest egységeinek sikerült menetből

kierőszakolni az átkelést a Jura folyón és beékelődni az ellenség harmadik védelmi terepszakaszába. A hadtest 117. és 159. harckocsidandára és 1437. önjáró tüzérezrede (parancsnokaik: A. J. Berzin, K. O. Petrovszkij ezredesek és M. N. Plesev őrnagy) teljesen áttörte Teneniai és Aužbikovo helységek körzetében az első védelmi állást.

Este Csisztyakov tábornok jelentette, hogy a 6. gárdahadsereg főerői további 20 kilométerre nyomultak előre nyugat felé és kijutottak Lūšė, Ilakiai, Kadze vonalába. A 19. harckocsihadtest dandárairól csak annyit tudott mondani, hogy azok már átlépték a litván—lett határt. Megígérte, hogy egy órán belül, amint sikerült a hadtestparancsnokokkal beszélnie, pontosan jelenti a dandárok tartózkodási helyét. Ám az I. D. Vasziljev tábornokkal rádión összeköttetésbe lépett K. V. Szkornyakov már 10 perc múlva közölte, hogy a 79. harckocsidandár P. Sz. Arhipov ezredes parancsnoksága alatt birtokba vette Vainode vasútállomást, és elfoglalta az ellenség egyik repülőterét. A repülőtér elfoglalásánál különösen Ivan Ivanovics Pimenov százados harckocsizászlóalja tűnt ki. A zászlóalj 10 ellenséges repülőgép felszállását akadályozta meg, teljes épségben foglalta el az egész repülőtér berendezését és a bombaraktárakat. Rövid idő múlva 60 páncélossal támogatott erős ellenséges gyalogság kísérelte meg a repülőtér visszafoglalását, harckocsizóink azonban körkörös védelmet elfoglalva, sikerrel verték vissza a rohamot. Ivan Ivanovics Pimenov a Szovjetunió Hőse címet érdemelte ki.

Egyszóval, a támadás egyre inkább összhangban haladt eredetileg kidolgozott tervünkkel. Vasziljevszkijnak a harcok eredményéről naponta tett jelentéseim alkalmával örömmel vettem tudomásul, hogy elégedetten nyugtázza őket. Nyilván a főhadiszálláson is az a vélemény alakult ki, hogy az események kedvezően alakulnak.

Este Moszkvából hívtak fel, hogy tegyek jelentést a legfelsőbb főparancsnoknak. Sztálin általában csak két esetben szokta felhívni az embert: vagy amikor nagyon elégedetlen a frontparancsnokok ténykedésével, vagy ellenkező esetben. Jelentettem, hogy az eltelt négy nap alatt az 1. Balti Front csapatai 200 kilométeres arcvonalon 60—90 kilométerre nyomultak előre. Több mint 2000 helységet szabadítottunk fel, s az előrevetett osztagok már 16 kilométerre megközelítették Klaipėdát. Az 551., 548. gyalog- és a 7. páncéloshadosztályt, a „Gross"-páncélosdandárt és öt őrezredet szétvertünk. Ezenkívül jelentős veszteségeket okoztunk a „Nagy-Németország" SS gépesített, valamint az 5. páncéloshadosztálynak. 192 páncélost és rohamlöveget semmisítettünk meg és 60 páncélost, valamint 285 gépkocsit zsákmányoltunk üzemképes állapotban. Szóltam a hadseregek további feladatairól és a további kilátásainkról is. Megígértem, hogy csapataink leg-

később október 10—11-ére elérik a Balti-tenger partját. Sztálin türelmesen hallgatott végig, csupán itt-ott vetett közbe egy-egy részlet tisztázását célzó kérdést. A beszélgetés végén sok sikert kívánt a front csapatainak és személyesen nekem. Másnap pedig megkaptuk a legfelsőbb főparancsnok parancsát, amelyben köszönetét fejezte ki az 1. Balti Front csapatainak az elért sikerekért. Ez már sorrendben a tizedik olyan parancs volt, amelyben Sztálin megdicsérte az 1. Balti Front csapatait. A parancsot haladéktalanul továbbítottuk a csapatokhoz, ahol ismertették valamennyi harcossal. Mondanom sem kell, hogy az elismerés milyen határtalan lelkesedéssel töltött el mindannyiunkat.

Minden jel további sikerekre vallott. Ám október 9-én K. V. Szkornyakov altábornagy útján tudomásomra jutott, hogy harckocsi-hadseregünk mindkét hadteste elakadt a Minija folyónál. A hadseregparancsnok a késlekedést főként az ellenség fokozódó ellenlökéseivel indokolta. Mivel tisztában voltam azzal, hogy ilyen ellenlökéseket a következő napok során is el kell majd hárítaniuk, feltettem a kérdést Volszkij tábornoknak:

— Vaszilij Tyimofejevics! Miért hagytak fel a dandárai a manőverezéssel? Miért akadnak fenn a megerősített állásokon, ahelyett, hogy megkerülnék azokat? Miért nem Klaipėdától északra törnek a tenger felé?

— Frontparancsnok elvtárs! Komoly szervezési hiba történt. Telefonon nem tudom jelenteni a részleteket. A késedelem okáról és megtett intézkedéseimről szóló jelentésemet egy tisztemmel repülőgépen azonnal útbaindítom önhöz... Minden igyekezetünkkel azon leszünk, hogy holnap kijussunk a tengerhez. Addig azonban arra kérem, segítsen rajtunk a légierővel. Darbėnai és Kretinga körzetében nagy ellenséges erők gyülekeznek. Kérem tömeges légicsapások betervezését október 10-én reggelre e körzetek ellen...

Figyelmeztettem a hadseregparancsnokot, hogy október 10-én 12 óráig várom jelentését, hogy hadserege Palanga körzetében kijutott a tengerhez, s megígértem, hogy légierővel támogatom. N. F. Papivin tábornokot pedig utasítottam, hogy lépjen kapcsolatba Volszkij törzsével és egyeztesse vele a légicsapások időpontját.

Október 9-én Csisztyakov, Krejzer, Beloborodov és Csancsibadze tábornokok több ízben is felhívtak és személyesen jelentettek sikereikről. Ez a tény már magában is egyértelműen bizonyította, hogy a támadás kiemelkedő sikerrel folytatódik. Ám — V. V. Kuraszov tábornok szemléletes megfogalmazása szerint — V. Ty. Volszkij és P. F. Malisev tábornokok ismét „illegalitásba vonultak". Valahányszor Kuraszov érdeklődött utánuk, mindannyiszor ugyanazt a választ kapta:

„A hadseregparancsnok a csapatokhoz ment. Igyekszünk kapcsolatot teremteni vele." Nem tudtam megszabadulni attól az érzéstől, hogy e hadseregekben valamiféle hiba történt, ezért utasítást adtam, továbbítsák parancsomat, hogy a két hadseregparancsnok személyesen vegye fel velem a kapcsolatot. Közben megelégedéssel nyugtáztuk a 2. és 6. gárdahadsereg, valamint az 51. és 43. hadsereg sikereit.

A 6. gárdahadsereg csapatainak támadása hirtelen lelassult. Minden kilométerért súlyos harcokra kényszerültek az ellenség szívós ellenlökései következtében. Semmi kétségünk sem volt afelől, hogy Schörner Rigából kivont hadosztályokat vet be jobbszárny-hadseregeink ellen. Ennek ellenére Csisztyakov tábornok él-magasabbegységeinek sikerült a Pikeliai, Vainode, Zarini terepszakaszon megerősíteniük magukat és meghiúsítaniuk az ellenség mindazon próbálkozásait, hogy visszavessék őket. Különösen az 51. gárda-lövészhadosztály egységeinek kellett Pikeliai vasútállomás körzetében heves ellenlökéssel megküzdeniük. Az ellenlökések váratlanul indultak meg. Jelentős gyalogos erők 19 páncélos és páncélozott jármű támogatásával mértek csapást a hadosztály két ezredének csatlakozására. I. F. Prjahin ezredes hadosztályparancsnok azonban villámgyors manőverrel válaszolt, s páncéltörő tüzérségét vonultatta fel velük szemben. A hitleristák lövészeink és tüzérségünk szervezett ellenállásába ütköztek. Kiemelkedően harcoltak a 232. páncéltörő tüzérezred ütegei, amelyek közvetlen közelből nyitottak tüzet a páncélosokra. A legnagyobb sikert az a kezelőszemélyzet érte el, amelynek parancsnoka a háborús veterán Jakov Sztyepanovics Zimin volt. Első lövésével kilőtte az élen haladó páncélost, s ezzel nyomban magára vonta a páncélosok figyelmét. Ezek tömeges tüzet zúdítottak Zimin lövegére, és sikerült is felgyújtaniuk azt a házat, amely a löveg fedezékéül szolgált. A füst marta a tüzérek szemét, de a tüzelést nem hagyták abba, sőt két további páncélost is eltaláltak. A többi ellenséges harcjármű visszavonult, de erőteljes tüzérségi tűz után újra megindultak páncéltörőink állásai felé. Zimin valamennyi elvtársa megsebesült. A házból elviselhetetlen forróság csapott feléjük, ám a lövegparancsnok a tűzpárbajban még három újabb páncélost lőtt ki. Balról két másik is közeledett feléje. Újabb lövésekkel a tüzér ezeket is lángba borította. Már csak három gránátja maradt. Zimin úgy döntött, hogy ezeket gazdaságosan fogja felhasználni: 100 méterre engedte a következő páncélszörnyet és közvetlen közelből azt is megsemmisítette. Az ellenség sem itt, sem a többi szakaszon nem tudott áttörni. Jakov Sztyepanovics Zimint a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Az 51. hadsereg csapatai is kitűnően helytálltak ezen a napon. Bár sávjában harckocsihadtestek nem támadtak, a lövészhadosztályok

mégis több mint 30 kilométerre nyomultak előre nyugat felé és a Mosedis, Salantai, Doktori vonalra jutottak ki. Az 5. gárda-harckocsihadsereg előző napi sikerére támaszkodva a 43. hadsereg magasabbegységei is hasonló mély előretörést értek el. Jobbszárny-hadosztályai a harckocsi-hadsereg hadtesteivel együtt sikeresen kierőszakolták az átkelést a Minija folyón, és szorosan felzárkóztak a memeli (klaipédai) terület határára.

Igen sikeres rohamokat hajtott végre október 9-én a 306. lövészhadosztály 935. lövészezrede. A küzdelem hevességéről a 8. lövészszázad tevékenysége alapján alkothatunk képet. Ez a század Berdisev alhadnagy parancsnoksága alatt egy fasiszta ezredtörzs felé tört előre. A hitleristák több elkeseredett, kézitusával végződő ellenlökéssel próbálkoztak, de ezek mindegyike a hitleristák megfutamodásával végződött. A század kötelékében 17 kommunista és komszomolista harcolt, ez pedig nagy erőt jelentett. Az egyik összecsapás alkalmával hősi halált halt a századparancsnok, és a szakaszparancsnokok is megsebesültek. A század azonban folytatta elszánt harcát. A parancsnokságot Tyeresin pártszervező vette át. S a harcosok ismét rohamra indultak. Az egyik roham során Balagyjan harcos vezérletével egy maroknyi csoport a fasiszta ezredzászló közelébe férkőzött. Balagyjannak sikerült is a zászlót megszereznie, de ebben a pillanatban egy hitlerista csoport vette körül. A katona halálos sebet kapott, a fasiszták mégsem tudták a zászlót kitépni a kezéből. Odasiető harcosaink végeztek a hitleristákkal. Balagyjan nekik adta át a zászlót, s amikor ereje végképp elhagyta, Klaipéda felé tekintett és e szavakat suttogta:

— Hej, pedig már nem sok lett volna hátra odáig...!

...Sikeresen bontakozott ki a támadás a 2. gárdahadsereg sávjában is. Az élen változatlanul az 1. harckocsihadtest 89., 117. és 159. harckocsidandára, a 3. gárda-lövészhadosztály és a 16. Litván lövészhadosztály egységei jártak.

Alkonyattájt Csancsibadze jelentette, hogy a 2. gárda-hadsereg csapatai áttörték az utolsó védelmi terepszakasz első kétvédőállását és kijutottak az Inkakli, Katičiai, Tauragé (Észak) terepszakaszra. A hadseregparancsnok arra kért, hogy ne mulasszam el a legkiválóbbak felterjesztését a Szovjetunió Hőse címre. Kérését rengeteg tennivalónk ellenére is haladéktalanul teljesítettük. Rövidesen számos harcos és tiszt kapta meg a Szovjetunió Hőse címet, köztük Alekszej Petrovics Plugatar főhadnagy, akinek harckocsiszázada állandóan az élen haladt, és sorra tört be halálmegvető bátorsággal a visszavonuló ellenség harcrendjeibe. A hős Vainutas községben esett el a túlerejű ellenséggel vívott harc során.

Kuraszov tábornok jelentette a támadás ötödik napjának összesí-

tett eredményét és közölte, hogy újabb 500 helységet szabadítottunk fel. Frontunk csapatai a memeli (klaipédai) területre léptek, és a harcok már Memeltől 16 kilométerre folynak. Ez jelentős siker volt. Biztosításában egyre nagyobb szerep jutott légihadseregünknek, amelynek gépei 1256 alkalommal emelkedtek a Baltikum borús légterébe.

Aznap délután végre megtudtam a harckocsi-hadsereg késlekedésének valódi okát. V. Ty. Volszkij tábornok írásbeli magyarázó jelentéséből kitűnt, hogy a késlekedés a támadás hadtápbiztosításának előkészítésekor elkövetett hibás számvetés következménye volt. A hadtestek üzemanyag- és lőszer-utánszállításának tervezésekor ugyanis a hadtápfőnök és a hadseregtörzs figyelmen kívül hagyta, hogy a mindennapos esőzések miatt agyonázott utakon a kerekes gépjárművek csak csigalassúsággal tudnak majd haladni. Ennek következtében a messzire előretört harckocsihadtesteknek elfogyott az üzemanyaga. Volszkij tábornok megígérte, hogy mindent elkövet az üzemanyag- és lőszer-utánszállítás meggyorsítása érdekében. Én azonban úgy döntöttem, hogy repülőink útján segítem ki a harckocsi-hadsereget. Papivin tábornok valamennyi szállító repülőgépét nyomban üzemanyag- és lőszerszállításra mozgósította. Estefelé Volszkij tábornok újra bejelentkezett telefonon. Jelentette, hogy minden szükséges anyagot sikerült a helyszínre juttatni, és hadserege október 10-én hajnalban újra megindul a tenger felé.

...Estére kelve a 4. csapásmérő hadsereg parancsnoka hosszú hallgatásának okára is fény derült. Az történt, hogy N. L. Szoldatov tábornok 83. lövészhadtestének támadási sávjában kellett rendet teremtenie. Újból meggyőződhettem arról, hogy az általános siker a harctéren néha az éberség lanyhulásához vezet. Egyesek már-már túlságosan is meggyengültnek tekintik a visszavonuló ellenséget. Márpedig az ilyen tévedésért néha sok elhullajtott vérrel kell megfizetni. Aznap például a 119. lövészhadosztály alegységei fizettek rá hanyagságukra, ugyanis a Viekšniai vasútállomás menetből történt elfoglalása után elmulasztották, hogy az elért terepszakaszon megszervezzék a védelmet.

Nagy létszámú fasiszta géppisztolyos csoportok ezt kihasználva, 37 rohamlöveg és szállító jármű támogatásával, váratlanul rajtaütöttek az állomást elfoglaló lövészeinken és bekerítették őket.

A páncéltörő lövegek kezelőszemélyzetei egy szálig elpusztultak. A német páncélosok gyalogos deszantokkal a 119. hadosztály hátába igyekeztek kerülni. Útjukban azonban a 349. tüzérezred (parancsnoka: Jegorov alezredes) 3. tüzérosztályának tüzelőállásaiba ütköztek. Amikor a páncélosok N. G. Minajev őrnagy, osztályparancsnok figyelőjébe törtek be, az őrnagy rádión azonnal tüzet kért önmagára. A figye-

lőre egy szempillantás alatt forgószélként csapott le a tüzérségi tűz. Az ellenséges páncélosok és a deszant egy része elpusztult. Az épen maradt ellenséges harcjárművek sietve elhagyták a harcmezőt. Ekkor telitalálat érte a hős tiszt figyelőjét. Hangja már nem hallatszott az éterben, a tüzérek azonban az általa megadott koordináták alapján tovább folytatták a tüzelést.

A páncélosok ekkor egy másik szakaszon kísérelték meg az áttörést, de mindenütt heves tűz fogadta őket. Végül azonban sikerült áttörniük Jegorov alezredes ezredparancsnoki, Guszev őrnagy és Szantnanyejev főhadnagyok osztályparancsnoki figyelői felé. Mindhárman ugyancsak habozás nélkül önmagukra összpontosították lövegeik tüzét. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett és ismét visszavonulásra kényszerült.

Az egyik páncélos megpróbálta eltaposni a nyugalmát mindvégig megőrző és osztályainak rádión parancsokat osztó Jegorov alezredes, ezredparancsnokot. Már csak talán tíz méterre volt tőle a páncélos, amikor Pjotr Nyikiforovics Silov őrmester, tüzérfelderítő „Testvérek, üssétek a fasisztákat" felkiáltással, kezében páncélgránátokkal a páncélos alá vetette magát. Élete árán mentette meg parancsnokát és a vele levő tiszteket. N. G. Minajevet és P. Ny. Silovot haláluk után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A hadtestparancsnok és hadseregparancsnok intézkedései következtében a hadosztály helyzete megszilárdult. Ez a váratlan rajtaütés azonban sok áldozatot követelt. A hadosztály sok harcost és parancsnokot veszített. Az ütegeik tüzét önmagukra kiváltó és hősi halált halt tisztek között szerepel Geraszimov százados neve is. Így jegyezték be az ezred harctevékenysége naplójába, erről értesítettük később a családját is. Egyik cikkemben én is megemlítettem ezt az esetet. Mekkora volt azonban meglepődésem és örömöm, amikor nem sokkal később maga Geraszimov százados írt nekem egy megható levelet, amelyben tudtomra adta, hogy őt a szóban forgó esetnél a robbanás okozta légnyomás a levegőbe röpítette, s elvesztette az eszméletét. Már csak hadifogságban tért magához, de néhány hónap múltán csapataink kiszabadították.

...Az ütközetek ritmusa azt sugallta, hogy főcsapásunk irányában az ellenség erkölcsileg erősen megrendült. Ez a hadifoglyok napról napra gyarapodó számán is lemérhető volt. Látszott rajtuk, hogy teljesen elvesztették lábuk alól a talajt, hihetetlenül rémültek voltak, ellenkezés nélkül vallottak és egyre gyakrabban ismételgették a varázsigévé lett mondatot: „Hitler kaput!, Hitler kaput!" Mennyire mások voltak, mint amilyennek Ukrajnában, a háború első napjaiban láttam őket!

A fasiszta csapatok visszavonulási útjai valóságos roncstemetők voltak: mindenfelé páncélosok, lövegek, gépkocsik maradványai hevertek. És mindent beborítottak a tetemek... Még a kipróbált, a háború évei alatt sok mindent átélt öreg katonák számára is borzalmas látványt nyújtottak. Valóban kemény fizetség volt ez a fasiszták gaztetteiért!

A későbbiekben kiderült, hogy Schörner tábornok, a Lettországot és Litvániát megszállva tartó német haderő parancsnoka e súlyos napokban kénytelen volt Hitlerhez fordulni segítségért. A Führer azonban mással volt elfoglalva. A szovjet csapatok mindinkább megközelítették a birodalom határait, s így Hitler rákényszerült az újabb „totális" mozgósításra, amely most már a rokkantakat és kiskorúakat sem kímélte.

Ebben a helyzetben Schörnernek nem volt egyéb lehetősége, mint hogy saját erőiből újabb és újabb hadosztályokat vessen be Malisev és Csisztyakov hadseregei ellen, és dühödt ellenlökésekkel igyekezzen megállítani azok előnyomulását. Október 8-án ezekben az ellenlökésekben mintegy 200 páncélos vett részt, és másnap ez a szám megkétszereződött.

Meg voltunk győződve róla, hogy Schörner már nem fog tovább ragaszkodni Riga birtoklásához, már csak azért sem, hogy minél több erőt vonhasson össze frontunk ellen. Október 9-én valóban azzal a kéréssel fordult Hitlerhez, hogy engedélyezze Riga feladását és az „Észak" hadseregcsoport kivonását a Kurlandi-félszigetre. Akkor Hitler megtagadta a kérés teljesítését, nyilván abban bízva, hogy Schörner meg tudja állítani az 1. Balti Front csapatait, s Rigát is meg tudja tartani kikötőjével együtt. Mi erről persze nem tudtunk, de éreztük, hogy jelentős mértékben a Klaipėda és Liepāja elleni csapásaink sikerétől függ a Rigáért folyó harcok kimenetele is, ezért is igyekeztünk meggyorsítani áttörésünket a Balti-tenger partvidékére.

A támadás hatodik napja — október 10-e — döntő jelentőségre tett szert. Hajnalban a Minija folyón átkelt teljes hadseregközvetlen tüzérség és frontközvetlen sorozatvető csoport (Jurij Pavlovics Bazsanov vezérőrnagy vezetésével) megsemmisítő erejű tűzcsapást mért az ellenséges védelemre. A tüzérségi tűz és a légi csapások fedezete alatt az 5. gárda-harckocsihadsereg hadtestei felmorzsolták az ellenség gyalogságát és páncéltörő lövegeit, majd gyors ütemben törtek előre Klaipėda és Kretinga felé. A 29. harckocsihadtest dandárai az 1. gárda motorkerékpáros ezreddel együtt sikeresen haladtak Kretinga irányába. E város körül a fasiszták rendkívül erős ellenállási csomópontot létesítettek. K. M. Malahov tábornok, a 29. harckocsihadtest parancsnoka nem is rohamozta meg arcból. Ehelyett Sz. G. Kolesznyi-

kov ezredes 32. harckocsidandárával észak felől, A. I. Pokolov alezredes 31. harckocsidandárával pedig dél felől kerülte meg Kretingát. Közben szemből I. V. Polukarov ezredes 25. harckocsidandárával kötötte le az ellenséget. Kolesznyikov és Pokolov dandárai menetből sikerrel váltottak partot az Akmenė és Dange folyókon, és hátba támadták a Kretingában megtelepedett ellenséget. Ezzel el is dőlt a harc: a fasiszták pánikszerűen menekültek a városból, s amikor megpróbáltak Palanga felé áttörni, megsemmisítették őket.

A Kretingában berendezkedett fasisztákat annyira megzavarta a bekerítés réme, hogy arra sem maradt idejük, hogy végezzenek a koncentrációs tábor foglyaival. Volszkij tábornok jelentéseiből tudtuk meg, hogy egy sűrű drótakadályokkal körülkerített kis területen az éheztetés és kényszermunka következtében több ezer haldoklót találtak. Nyomban utasítottam a front hadtápfőnökét, hogy haladéktalanul szervezze meg ezeknek a halálból megmentett embereknek a normális elhelyezését, étkeztetését és egészségügyi ellátását.

Bonyolultan alakult a helyzet a 3. gárda-harckocsihadtest támadási sávjában, amelynek dandárai a Klaipėda északkelet megközelítési útjain létesített igen ellenállóképes erődítményeket rohamozták. Már a kezdet kezdetén szilárd műszaki berendezésekre és sűrű páncéltörő tűzre támaszkodó igen erős védelembe ütköztek. Ám a harckocsizók, ha lassan is, de szívósan nyomultak előre a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály alegységei meg-megújuló ellenlökéseinek elhárítása közben. Az elkeseredett harc folyamán sikerült elfoglalniuk Plikkent.

Örvendetes hírek érkeztek e napon J. G. Krejzer tábornoktól, aki szinte kétóránként jelentette, hogy csapatai újabb és újabb terepszakaszra érkeztek ki, és újabb helységeket szabadítottak fel. Várakozásunknak megfelelően mégis Volszkij tábornok volt az, aki elsőnek jelentette, hogy kijutottak a tengerhez. Október 10-én délután érdekes beszélgetésre került sor köztem és a hadseregparancsnok között.

— Frontparancsnok elvtárs! Dolganov és Pokolov dandárai, valamint a motorkerékpáros ezred gárdistái elsőnek törtek ki a tengerhez és elfoglalták Palangát és Karkelbecket! — jelentette boldogan Vaszilij Tyimofejevics. — Elküldünk önnek ajándékba egy kulacs baltitengeri vizet.

— Köszönöm! De egy kulacsra való kevés nekünk — feleltem. — Add nekünk az egész tengert!

— Látogasson meg bennünket, parancsnok elvtárs! — fűzte tovább a tréfát Volszkij. — A tenger a rendelkezésére áll...

— És mit szól ehhez Schörner?

— Ez már nem tőle függ: ami lehullott a szekérről, az elveszett —

vágta rá most már komoly hangon a hadseregparancsnok. — Dél felé lezártuk az útját...

Megkértem, tolmácsolja szerencsekívánataimat a tengerhez való kiérkezésük alkalmából K. M. Malahov vezérőrnagynak, a 29. harckocsihadtest parancsnokának, a dandárparancsnokoknak és a hadtest valamennyi harcosának. Mint később megtudtuk, elsőként a 31. harckocsidandárbeli Szudakov hadnagy harckocsizói és az 1. gárda motorkerékpáros ezredbeli Korobocska hadnagy motorosai mosták meg lőporfüsttől megfeketedett arcukat a tenger vizében. Nekik jutott az a megtiszteltetés is, hogy megtöltsék azt a bizonyos kulacsot a tengervízzel. S hamarosan egy Volszkij tábornoktól repülőgépen hozzánk küldött tiszt át is adta nekünk a kulacsot. Én meg jelentettem A. M. Vasziljevszkijnak, hogy kijutottunk a tengerhez, s egyúttal neki adtam át a harckocsizók ajándékát. Ő a maga részéről viszont megígérte, hogy az első adódó alkalommal Sztálinnak küldi el, a tengerhez való kijutásunkról szóló jelentésünk bizonyítékaként.

Estefelé Krejzer tábornok hívott fel és alig titkolt büszkeséggel jelentette, hogy hadosztályai a Pape—Ezers-tótól délre elérték a tengert. Megparancsoltam, hogy vegye át az 5. gárda-harckocsihadseregtől a Palangától délre eső partszakaszt, s folytassa támadását Liepājakikötő általános irányban.

A 43. hadsereg csapatai e napon egyre szívósabban törtek maguknak utat Klaipėda felé, miközben felgöngyölítették a város megközelítési útjain berendezett ellenséges védelmet. Beloborodov 43. hadserege hadosztályainak jelentősen lassuló támadása is azt bizonyította, hogy Klaipėdát alaposan megerődítették. Feltételeztem, hogy az ellenség a várost Tilsittel (Szovjetszkkel) összekötő vasúton és műúton igyekszik majd minél gyorsabban elszállítani csapatait, ezért utasítottam Beloborodov és Csancsibadze tábornokokat, hogy még aznap vágják át ezeket a közlekedési vonalakat. Mint később megtudtuk, elsőként a 16. Litván lövészhadosztály 249. lövészezredének (amelynek parancsnoka változatlanul Fjodor Konsztantyinovics Liszenko ezredes volt) az alegységei törtek előre e fontos főútvonalakra. Így tehát, a 2. gárdahadsereg csapatai szintén a memeli (klaipėdai) területre léptek.

A hatodik támadási nap eredményeinek összesítése után jelenthettük a főhadiszállásnak, hogy további 400 helységet szabadítottunk fel, 248 gépkocsit, 45 üzemképes páncélost, 15 repülőgépet, 17 mozdonyt és jónéhány hadianyagraktárt zsákmányoltunk. Az ellenség közel 2500 halottat vesztett...

Ezen a napon kaptuk meg a „Pravda" október 9-i számát, benne a „Csapataink ragyogó győzelme a Baltikumban" című cikkel. A front

politikai csoportfőnöksége azonnal sokszorosította a cikket, és szétküldte a hadseregeknek. A politikai munkások és parancsnokok beszélgetések keretében ismertették a harcosokkal. Ennek kapcsán frontunk folyamatban levő támadó hadműveletének jelentőségéről, a csapatoknak a védelem áttörésekor és a siker továbbfejlesztésekor alkalmazandó harcászatáról, a csapdába került „Észak" hadseregcsoport várható tevékenységéről és a Balti Frontok további feladatairól beszéltek a harcosoknak.

Október 11-étől a támadó csapatok előnyomulási üteme napi 10—12 kilométerre csökkent. Ennek oka az ellenség fokozódó ellenállása volt. A. A. Hlebov jelentése szerint egyre újabb hitlerista hadosztályok jelentek meg a támadó csapatok arcvonala előtt. Habár az 1. Balti Front támadása október 20-ig tartott, az elénk tűzött fő feladatot már a harcok hetedik napján teljesítettük: a több mint félmilliós fasiszta hadat elvágtuk Kelet-Poroszországtól. Az 1. Balti Front csapatai 7 nap alatt több mint 130 kilométerre nyomultak előre, miközben több mint 1280 négyzetkilométernyi területet és 3100 helységet szabadítottak fel. Sikerrel végrehajtották tehát a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása által a memeli támadó hadműveletre eléjük tűzött fő feladatot.

...Ezzel az „Észak" hadseregcsoportot másodszor is elvágtuk Németországtól, ezúttal azonban már végérvényesen. Tisztában voltunk azonban vele, hogy Hitler és csatlósai ebbe nem nyugszanak bele, és minden erejüket latba vetik, hogy kiköszörüljék a csorbát.

Ezért határoztuk el Vasziljevszkij marsallal teljes egyetértésben, hogy az 5. gárda-harckocsihadsereget tartalékba helyezzük, hogy olyan ütőképes erő legyen a kezünkben, amellyel ellensúlyozhatjuk a Balti-tengerhez kijutott csapataink ellen irányuló esetleges csapásokat. Ezzel egyidejűleg mindent elkövettünk, hogy felderítsük az arcvonalunk előtt elhelyezkedett ellenséges erők csoportosítását.

Nézzük csak, hogyan alakult az ellenség helyzete a felderítés különféle fajtáival szerzett összesített adataink alapján. A 4. csapásmérő hadsereg hadosztályai előtt, első lépcsőben a 12. és 7. páncéloshadosztály, a 11. „Nordland" SS gépesített hadosztály, a 44. rohamtüzérdandár, az 5. dandár („Meddra") és a 201. őrhadosztály rendezkedett be védelemre. Az 51. hadseregnek a Balti-tenger partja mentén Liepāja felé támadó jobbszárny-hadosztályaival szemben a 23. és 122. gyaloghadosztály vette fel a harcot. A Klaipėdába vezető utakat az 58. gyalog- és 391. őrhadosztály, a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály, a „Gross"-páncélosdandár és öt önálló őrezred védte dühödt elkeseredettséggel. A 2. gárdahadsereg támadását a 9. hadsereg közvetlen hadtest magasabbegységei igyekeztek feltartóztatni.

Az ellenség erői tekintélyesek voltak. Bennünket azonban nemcsak

az első védőövben harcoló csapatai érdekeltek, ezekkel valahogyan csak el tudunk bánni. De vajon milyen erők állnak majd mögöttük és milyen erőkkel rendelkezik Hitler Kelet-Poroszországban? E kérdésekre a front felderítőfőnöke egyelőre nem tudott határozott választ adni. Mi azonban számítottunk rá, hogy Schörner, aki jelentős, Kelet-Poroszországtól elvágott csoportosítással rendelkezik, nem mulasztja el, hogy a hátország felé történő kitörés érdekében nagy erejű csapást mérjen a Kurlandi-félszigetről. Hitler pedig feltehetően Kelet-Poroszország felől kísérli meg, hogy — nyilván — jelentős erőkkel mérjen találkozó irányú csapást. Nekünk pedig készen kellett lennünk egy ilyen manőver elhárítására.

Akkor még nem volt tudomásunk Hitlernek arról a döntéséről, amellyel az „Észak" hadseregcsoport zömét a rigai körzetből a Kurlandi-félszigetre vonatta ki. Amikor az 1. Balti Front csapatai megkezdték áttörésüket Klaipėda felé, a német fasiszta csapatok visszavonulása nemcsak Észtországban vált egyre általánosabbá, hanem Lettországban is. A 16. és 18. német hadsereg magasabbegységei ugyanis igyekeztek mielőbb átcsúszni a veszélyes rigai folyosón. Hiszen most, hogy elvágták őket Kelet-Poroszországtól, Riga körzetéből már a Kurlandi-félszigetre kellett igyekezniük, hogy onnan próbáljanak utat vágni maguknak a „Vaterland" felé. Ezért mi számítottunk rá, hogy bármelyik nap hírt kaphatunk Riga felszabadulásáról. Ez pedig azt jelentené, hogy Schörner számos újabb hadosztályt vonultathat fel a 4. csapásmérő, a 6. gárda- és az 51. hadseregünkkel szemben.

E napokban már megszoktuk, hogy a 4. csapásmérő hadsereg csak lassan nyomul előre, így Malisev tábornok ezirányú jelentéseit nyugodtan fogadtuk, amikor azonban már a többi hadseregparancsnok is csak néhány kilométerrel kezdte mérni hadosztályai térnyerését, ez már egyértelműen az egyensúlyhelyzet kialakulásáról, vagyis arról beszélt, hogy újabb módszereket kell felkutatnunk az ellenség szétzúzásához. Ráadásul a hadseregek egyre inkább kénytelenek voltak csapataikat az arcvonal hosszában széthúzni.

Tekintettel arra, hogy a 39. hadseregnek hamarosan be kellett kapcsolódnia a 3. Belorusz Frontnak a Nyemantól délre kiépített erős ellenséges védelem áttörése és Kelet-Poroszország területére a königsbergi irányba végrehajtandó támadó hadműveletébe, a főhadiszállás parancsot adott, hogy az 1. Balti Front váltsa fel e hadsereg csapatait a Tauragé—Jurbarkas közötti terepszakaszon. Ennek következtében az arcvonal bal szárnyán gyakorlatilag egy egész összfegyvernemi hadsereggel, s valamint annak megerősítő eszközeivel és légi támogatásával lettünk szegényebbek. Beloborodov 43. hadseregének olyan utasí-

tást adtam, hogy szállja meg a 2. gárdahadsereg 54. lövészhadtestének támadási sávját is, a 2. gárdahadseregnek pedig, hogy arcvonalát szélesítse ki kelet felé, egészen Jurbarkasig.

Eközben Csancsibadze csapatai ellen Kelet-Poroszországból már október 12-én megindultak az első rohamok. 11 óra 30 perckor jelentették, hogy egy órával korábban erős ellenséges gyalogos erők rontottak a 16. Litván lövészhadosztályra páncélosok támogatásával. Mint később kiderült, a 3. páncéloshadsereg parancsnoka összegyűjtötte az 551. gyaloghadosztály egységeit, egy tiszti iskola alegységeit és a Hitler utasítására Varsó környékéről ideirányított „Hermann Göring" SS páncéloshadosztály egységeit, s ezekkel összevontan indította meg támadását egy keskeny arcvonalszakaszon a 16. Litván hadosztály 249. lövészezrede ellen. A fasiszta parancsnokság eredetileg gyenge pontjainkat akarta kitapogatni. A csapás a 2. és 3. lövészzászlóaljra zúdult. A fasiszta gyalogság 12 páncélos támogatásával kétszer is megrohamozta a 2. zászlóalj állásait, de csak jelentéktelen mértékben tudta azt visszaszorítani. A 3. lövészzászlóalj elleni roham még nagyobb kudarccal végződött a fasiszták számára. Itt egy 20 páncélossal támogatott gyalogezred támadta az alegység állásait. A fasiszták, túlerejükben bízva, nyugodtan haladtak előre, mintha a győzelem eleve a zsebükben lenne.

Volfas Vilenskis őrnagy, a litván zászlóalj parancsnoka szinte valamennyi géppuskáját és lövészeinek egy részét az első vonalban helyezte el, erői nagyobb részével pedig hirtelen a támadók háta mögé került. A szovjet katonák váratlan felbukkanása pánikba ejtette a hitleristákat, akik gyorsan hátrálni kezdtek és Vilenskis harcosainak karjába futottak. Ezek aztán mintegy száz fasisztát semmisítettek meg kézitusában és szétszórták a támadókat. Amikor Vilenskis őrnagy észrevette, hogy a menekülő fasiszták segítségére mintegy két századnyi ellenséges gyalogság bontakozik szét, maga feküdt az egyik géppuska mellé, és mesterlövésznek is becsületére váló tűzzel visszaverte rohamukat. Az ijedtségükből felocsúdó hitleristák még két rohamra vállalkoztak, de sikert nem tudtak kicsikarni.

Csancsibadze tábornok az ellenség vállalkozását helyesen a beérkező tartalékok rohamainak kezdeteként értékelte. Utasította Urbšas ezredest, a 16. Litván lövészhadosztály parancsnokát, hogy készüljön fel egy újabb, még erősebb támadás elhárítására. Így az október 13-án bekövetkezett két ezrednyi ellenséges gyalogság 50 páncélossal támogatott és a 16. Litván lövészhadosztály 249. és 167. lövészezredének csatlakozására mért meglehetősen erős csapása már nem érte őket váratlanul. Ennek ellenére nehezen megoldható feladat hárult a hadosztály egységeire. Az ellenség páncélosok támogatásával négy ízben

rohamozta meg a 249. ezred zászlóaljait, amiből két támadás heves kézitusába csapott át. Különösen a fasiszták negyedik támadása volt rendkívül elszánt. A fasiszta katonák közvetlenül ezredünk alegységeinek a lövészárkaiig törtek előre. Ebben a döntő pillanatban Liszenko alezredes szálas alakja magasodott fel a mellvéden, aki kézigránátot vetett, majd géppisztolyából menetből tüzelve rontott az ellenségre. A parancsnok mögött a litván katonák is egy szempillantás alatt kiugráltak lövészárkaikból, a parancsnokuk után vetették magukat, fedezték őt és összecsaptak a közeledő fasisztákkal. Közel egy óra hosszat tombolt a kézitusa. Egyik fél sem akarta vereséggel elhagyni a harcmezőt. De azután a hitlerista katonák kezdtek ernyedni, lehet, hogy egyszerűen nem bírták tovább, előbb a sebesültek igyekeztek minél messzebb kerülni a harcmezőtől, aztán hol itt, hol ott ugrott ki egy-egy ember a csata hevében összegabalyodott csoportokból és igyekezett hátrafelé, s egyszerre csak bekövetkezett az a pillanat, amikor a németek egyre jobban kezdtek hátrálni, majd pedig, mintha vezényszóra történne, pánikszerű futásban kerestek menedéket.

Fjodor Konsztantyinovics Liszenkót a harcban tanúsított bátorságáért a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Számos beosztottja is kitüntetést kapott.

...Eközben kijutásunk a tengerhez végül mégiscsak arra kényszerítette Hitlert, hogy visszavonja Riga birtokban tartására vonatkozó döntését. Mint később kiderült, amikor Hitler értesült arról, hogy Palanga elesett és a szovjet csapatok Klaipėdától északra és délre kijutottak a tengerhez, engedélyt adott kedvelt Schörnerének, hogy október 12-én estétől kezdje meg csapatai kivonását Riga körzetéből a Kurlandi-félszigetre. Schörnernek azonban már nem sikerült megszerveznie a visszavonulást, mivel a 2. és 3. Balti Front rohamai miatt a megszállók — a bekerítést elkerülendő — kénytelenek voltak eltűnni a lett főváros környékéről. Ezen a napon Andrej Ivanovics Jerjomenko, aki folyamatosan tájékoztatott a Rigába vezető utakon zajló eseményekről, sietett megosztani velem az örömhírt: jobb oldali szomszédjának, a 3. Balti Frontnak a csapatai már megtisztították a fasiszták tól a város jobbparti részét, az ő hadseregei pedig az ellenség visszavonulási útjainak elvágásán fáradoznak Rigától, Szovjet-Lettország fővárosától nyugatra.

Az „Észak" hadseregcsoport csapatai Rigából történt visszavonulásuk következtében sietve zsúfolódtak össze a Kurlandi-félszigeten. Az járt az eszemben, hogy nem lesz könnyű feladat felmorzsolni őket. Úgy tűnt nekem akkor, hogy a kialakult helyzetben a 2. és 3. Balti Front minden rendelkezésre álló erejével, minden átcsoportosítás és a támadásba beiktatott szünet nélkül a leghatározottabban ül-

dözőbe kellene venni az „Észak" hadseregcsoportnak a rigai megerődítette körletből felbomlott hadrendben visszavonuló főerőit. Most kellene szétverni őket, különben a Kurlandi-félszigeten a hitleristák az erdős-mocsaras terep adta lehetőségek kihasználásával védelemre rendezkedhetnek be és tartósan kivédhetik csapásainkat. Fontosnak tartottam a legmesszebbmenően kihasználni a viszonylag száraz időjárást egy határozott támadásra, hogy a Balti Frontok és a Balti Flotta rendelkezésére álló erőivel még a Baltikum útjainak sártengerré válása előtt felszámoljuk a kurlandi ellenséges csoportosítás zömét.

Október 16-án, Riga elfoglalása után a 3. Balti Frontot feloszlatták. Ennek folytán két hadserege kivált a támadó tevékenységből: a 3. Balti Front jobb szárnyán harcoló 67. hadsereg a Leningrádi Front állományába került, és a Rigai-öböl partvidékének deszantelhárításában kapott feladatot, az 54. hadsereget pedig a főhadiszállás tartalékába vonták ki. Az 1. csapásmérő hadsereget A. I. Jerjomenko, a 61.-et pedig az 1. Balti Front alárendeltségébe helyezték. Ténylegesen azonban P. A. Belov hadseregének csapatai csak két hét múltán, az őszi esőzések kellős közepén érkezhettek be hozzánk, amikor már lehetetlen volt támadó tevékenységet folytatni. Ez az átszervezés a 2. Balti Front csapatainak átcsoportosítását is szükségessé tette. Így a főhadiszállás döntése alapján a kurlandi csoportosítás elleni általános támadás kezdetét október 27-re halasztották.

Az olvasó — gondolom — azt sem felejtette el, hogy a 3. Belorusz Front 39. hadserege is kivált a még be sem fejezett memeli hadműveletből.

Mindez együttvéve megkönnyítette a német fasiszta hadvezetés számára a rigai csoportosítás kivonását a Kurlandi-félszigetre, de azt is, hogy itt 36—38 hadosztálynyi (közte 7—8 páncélos- és gépesített hadosztály) erővel állásvédelemre rendezkedjen be a Liepāja délkeleti megközelítési útvonalaitól Tukumsig terjedő összesen 210 kilométer hosszú arcvonalon. Ráadásul a védelem a kedvező terepen igen magas hadműveleti sűrűséget tudott kialakítani: egy-egy hadosztályra mintegy 6 kilométeres arcvonal jutott.

Ennek következtében támadásunk üteme hamarosan nagyon lelassult. Az erős tartalékok birtokában a német fasiszta csapatok minden rohamunkra erős ellencsapásokkal válaszoltak. Minden kilométerért heves harcokat kellett vívnunk. Ám a heves harcok még ezekben a támadásra teljességgel alkalmatlan őszi napokban sem szüneteltek egyetlen óráig sem.

Meg kell jegyeznem, hogy mind a Balti Frontok parancsnokságain, mind pedig a vezérkarban és a főhadiszálláson az a meggyőződés alakult ki, hogy a szovjet—német arcvonalon kialakult helyzetre való

tekintettel a hitlerista hadvezetés feltétlenül igyekszik majd az „Észak" hadseregcsoport csapatait mielőbb Németországba kimenteni a Kurlandi-félszigetről, hogy a „Vaterland" védelmére használhassa fel őket. Teljesen logikus volt ez a vélemény, hiszen Hitler és közvetlen környezete számára minden bizonnyal igen előnyös lett volna, ha hozzájuthatott volna az „Észak" hadseregcsoport több mint harminc hadosztályához, s azokkal kísérelte volna meg a szovjet támadás megállítását Németország határán.

Ám mint a háború után kiderült, a hitlerista hadvezetésnek igen súlyos nehézségei voltak a tengeri szállítás terén. A rendelkezésére álló flotta hajótere alapján a csapatok és a harci technika Kurlandi-félszigetről való hazaszállításához legalább fél évre lett volna szüksége. Mi akkor ezt nem tudtuk. Valamennyiünket egyetlen gondolat foglalkoztatott, nevezetesen az, hogy mielőbb megkíséreljük a német fasiszta csapatok kurlandi csoportosításának felszámolását és megakadályozzuk tengeri úton történő kimentésüket. Éppen ezért kellett többek között lemondanunk Klaipėda ostromáról is, amelyet a 43. hadsereg csapatai nem tudtak menetből bevenni. A város túl kemény diónak bizonyult. Nyilvánvalóan alábecsültük ennek a balti-tengeri kikötőnek a szilárdan kiépített védelmét, amelyet a németek a sok éves megszállás alatt valóságos erőddé alakítottak át. A város védelme több állással rendelkezett, amelyek mindegyike egymással közlekedőárkok hálózatával összekötött három lövészárokvonalat, számtalan betonerődöt és betonozott géppuskaállást foglalt magába. Mindezt összefüggő műszaki akadályrendszer oltalmazta. Ilyen védelmet valóban nem lehetett megfelelő csoportosítás, megfelelő műszaki, tüzérségi és repülő erők összevonása és alapos, különleges kiképzése nélkül áttörni. Ilyen erőket és eszközöket azonban az „Észak" hadseregcsoport Kurlandi-félszigeten körülzárt csapatai elleni támadásunk miatt nem voltunk képesek összevonni.

A támadás fokozatos kifulladása lehetővé tette, hogy e napokban többet foglalkozzam a hadifogoly tisztek kihallgatásával. Szerettem volna kissé mélyebben megismerni azoknak a fasiszta katonáknak a pszichológiai alkatát, akik ellen a közeli jövőben folytatnunk kell a harcot.

Több hadifogoly kihallgatásán voltam jelen, és meggyőződhettem róla, milyen változáson ment keresztül a hitlerista tiszt külseje és lelki arculata. A saját katonai fölényük biztos tudatát, a Führerükbe vetett határtalan hitüket a csüggedés és az idegen földön elkövetett gaztetteikért rájuk váró megtorlástól való rettegés váltotta fel.

Az 1. és 2. Balti Front tevékenységi sávjában, ahol a harcok a korábbi hevességgel folytak tovább, csapataink előrenyomulása napról

napra lassúbbá vált. A főhadiszállás azonban nem tett le a reményről, hogy sikerül menetből részekre szabdalnunk, majd megsemmisítenünk az „Észak" hadseregcsoportot. Ezért a 2. Balti Front azt a feladatot kapta, hogy mérjen két csapást Schörner csapataira: egy főcsapást három hadsereg erőivel Dōbele körzetéből és egy kisegítő csapást egy hadsereggel a Rigai-öböl mentén Tukums irányába. Az 1. Balti Frontnak a 6. gárdahadsereggel és az 51. hadsereggel, valamint a tartalékunkban levő 5. gárda-harckocsihadsereggel Liepāja kikötője ellen kellett támadnia.

Tisztában voltunk vele, hogy ha az „Észak" hadseregcsoport súlyos veszteségeket szenvedett is, még mindig tömegével rendelkezik be nem vetett erőkkel és eszközökkel. Meg kellett tehát akadályoznunk, hogy az ellenség szilárd védelmet szervezzen. Kiadtuk a 6. gárdahadsereg és az 51. hadsereg új feladatait. Az előbbinek Vainode vasútállomás körzetéből Skrunda és Saldus, az utóbbinak pedig Skuodas körzetéből Aizpute és Liepāja irányokba kellett támadnia. A két hadsereg végrehajtotta a szükséges átcsoportosítást, majd október 16-án, rövid tüzérségi és légi előkészítés után, felújította támadását. Az első napon 3—4 kilométerre nyomultak előre, de az ellenséget nem tudták megtörni, sőt ellenállása egyre inkább fokozódott. Mi több, másnap a németek indítottak erős ellenlökéseket. Hol Csisztyakovtól, hol meg Krejzertől futottak be jelentések 50—60 páncélossal támogatott jelentős gyalogos erők támadásairól. A hadifoglyoktól aztán megtudtuk, hogy Schörner éppen a mi támadásunk irányában készített elő egy csapásmérő csoportosítást a Klaipėdában körülzárt csoportosításával való egyesülésre. Ötnapos kimerítő harcok után, október 20-án kénytelenek voltunk leállítani a Viekšniai és Vainoda vasútállomások, valamint Skuodas város ellen és a Liepāja-tótól délre irányuló támadásunkat. A. I. Jerjomenko tőlünk jobbra harcoló csapatai szintén kénytelenek voltak a Mažeikiai—Jelgava vasútvonaltól délre, majd Dōbelétól nyugatra, s tovább, a Rigai-öböl partján fekvő Klapkans halásztelepülésig húzódó vonalon beszüntetni rohamaikat.

Október 19-én Csancsibadze tábornok örvendeztetett meg bennünket: a beérkező fasiszta tartalékokkal október 13-án kezdett heves harcok a 2. gárdahadsereg teljes győzelmével végződtek. A folyamatosan ellenlökéseket végrehajtó fasiszta hadosztályok elvéreztek. Az ellenség csupán a 16. Litván lövészhadosztállyal vívott harcai során 50 páncélost és rohamlöveget, 32 páncélos szállítójárművet, 44 löveget, 85 gépkocsit és 5600 halottat veszített. Az ellenség nem bírt tovább ellenállni nyomásuknak, és sietve a Nyeman mögé vonult vissza. A 43. hadsereg és a 2. gárdahadsereg csapatai szilárdan megerődítették magukat e folyó mentén. Előttük már Kelet-Poroszország terült el.

Összegezzük tehát az 1. Balti Front memeli hadműveletének, a három Balti Front és a Leningrádi Front erőivel — a Balti Flotta együttműködésével — szeptember 14-én megindult baltikumi hadászati hadműveletnek az eredményeit.

A memeli hadművelet folyamán az 1. Balti Front csapatai a 3. Belorusz Front 39. hadseregének együttműködésével teljes mértékben szétzúzták az ellenséges védelmet. A sikert a mélységben továbbfejlesztő front-gyorscsoportok október 10-re Memeltől (Klaipėdától) északra és délre kitörtek a Balti-tenger partjára, és a várost kikötőjével együtt a szárazföld felől blokád alá vették. Frontunk másik csoportosítása Tauragénál felzárkózott Kelet-Poroszország határára. A Belorusz Front 39. hadserege október 22-re Tilsit (Szovjetszk) és Jurbarkas között a Nyeman mögé vetette vissza az ellenséget. A hadművelet következtében több mint 24 000 ellenséges katona és tiszt pusztult el, 420 páncélos, továbbá közel 1000 löveg és aknavető semmisült meg, vagy került használható állapotban a kezünkbe.

Az 1. Balti Front tehát a memeli hadműveletben maradéktalanul teljesítette a főhadiszállástól kapott feladatát: az „Észak" hadseregcsoportot újból, ezúttal végérvényesen — elvágta Kelet-Poroszországtól. Sikerült meghiúsítani a német fasiszta hadvezetésnek azt a tervét, hogy e hadseregcsoport csapatait Kelet-Poroszországba vonja vissza, így az kénytelen volt Rigából sürgősen a Kurlandi-félszigetre visszavonulni.

A 2. és 3. Balti Front csapatai a hadműveleti tervnek megfelelően október 6-ra virradó éjjel felújították Riga elleni támadásukat. Tekintettel a német fasiszta erők memeli irányban elszenvedett súlyos vereségére, a Wehrmacht baltikumi csoportosítása sietve megkezdte kivonulását Riga körzetéből. A két front e körülményt kihasználva bevezette a visszavonuló ellenség üldözését és október 10-re felzárkózott e hadászati fontosságú város külső védelmi gyűrűjére, október 12-én pedig megkezdte a Riga birtokbavételére irányuló közvetlen harcot. Október 13-án a 3. Balti Front csapatai felszabadították a város jobbparti, október 15-én pedig a 2. Balti Front csapatai annak balparti részét. Szeptember 27-e és október 10-e között a Leningrádi Front csapatai a Balti Flottával együttműködve lényegében befejezték a moonsundi hadműveletet, és megtisztították a Vormsi-, Dagö (Hiiumaa)-, Muhu- és Ösel (Saaremaa)-szigeteket.

Ha józanul ítéljük meg az 1. Balti Front csapatainak a memeli hadműveletben kivívott sikereit, el kell ismernünk, hogy e sikerek nemcsak egy rendkívül nagyarányú hadászati hadművelet (a baltikumi) méltó betetőzését, hanem egyben a szovjet fegyveres erők háború befejező szakasza előtti kiemelkedő győzelmét is jelentették.

A baltikumi hadászati támadó hadművelet általános eredményeire áttérve először is azt kell leszögezni, hogy ez a minden szempontból tanulságos hadművelet, szünet nélkül több mint egy hónapig tartó, megfeszített, heves és rendkívül manőverező jellegű harcok után, nagyszabású, hadászati méretű sikerrel zárult. A Kurlandi-félsziget és Klaipėda kivételével a balti szovjet köztársaságok egész területét megtisztítottuk a fasisztáktól.

Az ellenségnek a rigai védőkörletből történt kiűzésével összeomlottak a hitleri politikai és katonai vezetésnek a szovjet Baltikum megtartásával kapcsolatos tervei. Mindennek igen fontos politikai és hadászati következményei lettek.

A több mint három esztendeje a német fasiszta betolakodók rabságában sínylődő Lettország, Litvánia és Észtország visszanyerte szabadságát és függetlenségét, visszakerült a Szovjet Szocialista Köztársaságok testvéri közösségébe.

Jelentős hadászati eredmény volt a fasiszta „Észak" hadseregcsoport súlyos veresége. A harctevékenységben részt vett 59 hadosztályából 26 súlyos veszteségeket szenvedett, három teljesen megsemmisült, a többi pedig a Kurlandi-félszigeten és Klaipėdában került blokád alá. Hadászati jelentőségüket elveszítették, és semmiféle lényeges befolyást sem gyakorolhattak a fegyveres küzdelem további menetére. A német haditengerészeti flottát is megfosztottuk a szabad tevékenységtől a Finn- és a Rigai-öbölben. A mi flottánk előtt viszont megnyílt az út a Balti-tenger központi vizei felé.

Annak következtében, hogy a szovjet—német arcvonal hossza a Nyemantól északra közel 750 kilométerrel lett rövidebb, a szovjet legfelsőbb főparancsnokságnak módja nyílt arra, hogy az itt felszabadult erőket a fő — nyugati — irányban alkalmazza Lengyelország felszabadítására és a Németországba való behatolásra.

A szovjet harcosok a baltikumi hadászati hadművelet folyamán tanúsított magas fokú harci jártasságukkal, mesterségbeli tudásukkal, tömeges hőstetteikkel és a haza iránti feltétlen hűségükkel kiemelkedő győzelmeket arattak. A Leningrádi és a Balti Frontok több mint 332 000 harcosa, tiszthelyettese, tisztje és tábornoka érdemelt ki különböző érdemrendeket és érdemérmeket, közülük sokat tüntettek ki kimagasló hőstetteikért a Szovjetunió Hőse címmel.[3] Nagy lelkesedéssel és kimagasló hősiességgel harcoltak szülőföldjükért a nemzetiségi alakulatok — a 16. Litván lövészhadosztály, a 130. Lett és a 8. Észt lövészhadtest — katonái.

Jelentős mértékben járultak hozzá győzelmünkhöz a Baltikum dol-

3 A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 4. kot., 300. old.

gozói, akik a három esztendő folyamán egy pillanatra sem szűntek meg harcolni a hitlerista megszállók ellen. E küzdelem legaktívabb formáját a partizánok és földalatti hazafias szervezetek tevékenysége képezte, amelyet a Litván, Lett és Észt Kommunista Pártok Központi Bizottságainak és azok első titkárainak — A. J. Sznecskusznak, J. E. Kalnberzinnak, N. G. Karotamnak — az irányítása alatt a köztársasági partizánmozgalmi törzsek vezettek. Számtalan litván, lett és észt partizánosztag és -dandár mért éjjel-nappal érzékeny csapásokat az ellenségre. Az egész ország megismerte a hősök dicső nevét: I. Sudmalisét, a rigai illegalitás bátor vezetőjéét, M. Melnikajtéét, a rettenthetetlen litván partizánlányét, E. Aartee-ét, az egyik észt partizánosztag parancsnokáét. Különböző nemzetiségű partizánok és katonák harcoltak önfeláldozóan a Baltikumért, s ebben világosan kifejezésre jutott népeink egysége és barátsága, a lángoló szovjet hazafiasság, a szocialista rendszer éltető ereje.

KILENCEDIK FEJEZET

A BLOKÁD

Október 20-án összegyűltünk csapataink Kurlandi-félszigeten tervezett támadási tervének megbeszélésére, amelyet a főhadiszállás direktívája értelmében október 27-én kellett megindítanunk. A helyzet sokoldalú elemzése után arra az elhatározásra jutottunk, hogy az áttörést Pikeliai és Priekule helységek között, vagyis a front tevékenységi sávjának közepén hajtjuk végre, Aizpute általános irányban. Ehhez a 6. gárdahadsereg és 4. csapásmérő hadsereg, továbbá az 51. hadsereg egyik lövészhadteste bevonását terveztük, a siker továbbfejlesztéséhez pedig az 5. gárda-harckocsihadsereget kívántuk bevetni. Úgy terveztük, hogy a támadás második napjának estéjére a csapatoknak a Jelgava—Liepāja vasútvonalra kell kijutniuk. Ez volt a legrövidebb irány Aizpute felé, amely egyben a Liepāja felé vezető utánszállítási vonalak elvágását is lehetővé tette.

Kelet felől ismét megkezdték tevékenységüket A. I. Jerjomenko tábornok hadseregei is. Jerjomenko a mi frontunkkal való csatlakozásán a 42., 10. gárda- és a 3. csapásmérő hadsereg alkalmazásával hozott létre csapásmérő csoportosítást. E hadseregeknek a terv szerint szintén október 27-én kellett támadásba lendülniük, és Saldus általános irányba mért csapással a Remte, Saldus, Paure terepszakaszra kellett kijutniuk.

Mivel mindaddig nem észleltük fasiszta hadosztályok kivonását a Kurlandi-félszigetről, sőt a felderítés egyre határozottabban jelentette, hogy az „Észak" hadseregcsoport tengerpartra szorult magasabbegységei szemmel láthatóan el vannak szánva arra, hogy jól berendezett védelmükre támaszkodva a végsőkig kitartanak.

A főhadiszállás napirendre tűzte csapataink némi megerősítésének kérdését. Vasziljevszkij marsall október 23-án ígéretet tett, hogy frontunkat a 61. hadsereggel egészítik ki, amely Riga elfoglalása óta a főhadiszállás tartalékában volt.

Két nappal később meg is jelent nálam, a törzsben P. A. Belov vezérezredes, aki tájékoztatott hadserege egységeinek előrevonásáról.

— Nagyon megritkultak hadosztályaim a sok hónapja tartó, szinte

szakadatlan baltikumi támadó harcok során — kesergett Pavel Alekszejevics. — Különösen október első napjaiban vált ez szembetűnővé: a veszteségeink nem csökkentek, de egyre ritkábban kapunk utánpótlást...

A magam részéről részletesen ismertettem Belov tábornokkal a front tevékenységi sávjában kialakult helyzetet, a támadásra készülő erők összetételét, s közöltem vele, hogy hadseregének bevetését a 4. csapásmérő és a 6. gárdahadsereg között tervezzük, s mindjárt meg is kérdeztem, ismeri-e P. F. Malisev és I. M. Csisztyakov tábornokokat. Válasza nemleges volt: mindeddig különböző arcvonalakon harcoltak. Ez engem meglehetősen kellemetlenül érintett, mivel az volt a meggyőződésem, hogy ha a hadseregparancsnokok ismerik egymás személyes tulajdonságait, az nagy könnyebbséget jelent az együttműködés megtervezésében, márpedig ez rendkívül fontos dolog az ütközetben.

Elmagyaráztam P. A. Belovnak, mi lesz hadserege feladata: Vainode körzetéből kell észak felé, Brinti, Snouši általános irányba támadnia. Miután a támadás előkészítésével kapcsolatos számos kérdést megbeszéltünk, búcsút vettünk egymástól.

...Miközben a támadás előkészületei teljes gőzzel folytak, másnap reggel Malisev tábornok izgatott hangon jelentette:

— Az ellenség támadásba ment át a 83. és 60. lövészhadtest ellen... Jelentős páncélos erőket is harcba vetett!

11 órára megtudtuk, hogy a 4. csapásmérő hadsereg egyik hadosztálya kénytelen volt az ellenséges csapatok nyomása miatt három helységet feladni. Különösen kellemetlen tudomásul venni a visszavonulás tényét, amikor éppen támadásra készülünk. Még ha csak kisebb balsikerről van is szó, elrontja a katonák hangulatát, mindjárt kész a szentencia: hogyan fogunk előretörni, ha egyszer már elfoglalt területeket is kénytelenek vagyunk átengedni az ellenségnek. Így hát a leghatározottabban utasítottam Malisevet, hogy bármi áron is szerezze vissza a feladott helységeket.

Az ellenség támadási kísérlete azt bizonyította, hogy jelentős — különösen páncélos — erőket vont itt össze. Ez nyugtalanított bennünket. Október 26-án este, miután meghallgattuk a hadseregparancsnokok támadási készenléttel kapcsolatos jelentéseit, engedélyt adtunk, hogy a támadást másnap reggel megindítsák. A tüzérségi és légi előkészítés időpontját másnap reggel szándékoztuk meghatározni, hiszen tekintettel kellett lennünk a Baltikum szeszélyes őszi időjárására.

Október 27-én 9 órára a köd kissé feloszlott, s bár az idő borongós, nyirkos maradt, utasítást adtam a tüzérségi és légi előkészítés megkezdésére. Hamarosan meg is kezdődött a fülünknek oly ismerős ágyúzás. N. M. Hlebnyikov vezérezredes szüntelenül a telefonnál ült, folya-

matos kapcsolatban volt a hadsereg-tüzérparancsnokokkal. Akárcsak egy jó karmester, éles hallásával azonnal kiszűrte, ha valahol valami szokatlan történt, ha valamelyik „szólam" nem „lépett be" a kellő pillanatban. Hasonló volt a kép N. F. Papivin vezérezredes előretolt parancsnoki figyelőjében is, ahonnan ő ugyanolyan eréllyel irányította a frontközvetlen légierő tevékenységét. Látszólag minden tervszerűen folyt, ám mivel idő híján a támadási előkészületek meglehetősen hevenyészve történtek meg, nem tudtam szabadulni valamiféle homályos aggodalomtól.

A roham az egész arcvonalon szinte egyidejűleg indult meg. Az első órák sikereket hoztak: támadóink betörtek az ellenséges védelembe. ez győzelmet ígért. Hamarosan azonban kimerítő összecsapások sora bontakozott ki a szüntelenül ellenlökő fasiszta egységekkel. Estefelé a felderítésünk jelentette, hogy támadásunkat 4—5 ellenséges gyaloghadosztály igyekszik elhárítani a 4. és 14. páncéloshadosztály, valamint az 502. és 510. nehézpáncélos („Tigris") csapásmérő hadosztályok aktív támogatásával. A hadifoglyok elmondták, hogy eredetileg Klaipéda felé készültek áttörni, s további feladatuk a Kelet-Poroszországgal való kapcsolat helyreállítása lett volna, most azonban csapataink támadásának meghiúsítására vetették be őket.

Hadseregeink támogatására utasításomra Papivin tábornok csatarepülőit vetette be az ellenséges páncélosok ellen. Ugyanakkor a Balti Flotta légierejének parancsnoka, M. I. Szamohin repülő vezérezredes arról tájékoztatott, hogy jelentős számú szállítóhajó közeledik Liepája kikötője felé. Feltevésünk szerint ezek utánpótlást és lőszert szállítottak a körülzárt csapatoknak. Később ez be is bizonyosodott: a Kurlandi-félszigetre rendszeresen érkeztek tengeri úton kiegészítések. Előfordult, hogy tíz nap alatt legalább 10 000 katonát és tisztet s nagyobb mennyiségű fegyvert és lőszert hajóztak ki.

Sok fasiszta azonban sohasem tehette lábát a partra, haditengerészeti légierőnk csapásai hajóikkal együtt a tengerfenékre küldték őket. Különösen október második felétől süllyesztettek el repülőink sok hajót, amikor az energikus és bátor M. I. Szamohin arra kért bennünket, hogy „gépmadarait" a Liepājához és Ventspilshez közelebb eső front-repülőtereken „szállásoljuk el". Megparancsoltam Papivin tábornoknak, hogy úgy gondoskodjék a flotta repülőiről, mintha a sajátjai lennének. Ő mindent el is követett, hogy biztosítsa a haditengerészeti pilóták folyamatos harctevékenységét. Támadásunk első napján például a flottalégierő 180 gépe bombázta és támadta folyamatosan a Liepājában a Ventspilsben összegyűlt ellenséges hajókat.

A földön azonban kevésbé sikeresen alakult a helyzet. Csapataink három nap alatt csak 6 kilométer mélyen voltak képesek behatolni a

fasiszta védelembe. Intézkedéseink hatására a támadás némileg megélénkült, de a Kurlandi-félsziget minden talpalatnyi földjének felszabadításáért továbbra is szívós, gyakran többször is megismételt rohamokat kellett végrehajtanunk. Minden egyes kis tanyáért, dombocskáért elkeseredett harc folyt. Hiszen megtartásuk a fasiszták számára élet vagy halál kérdése, birtokbavételük pedig a szovjet harcosok számára becsületbeli ügy, hazafias kötelesség volt.

De akármilyen nehéz harcok árán is, csapataink tovább haladtak előre. Jóllehet a fasiszták szüntelen ellenlökésekkel kísérleteztek, mégis egyik állást a másik után voltak kénytelenek feladni. Az 5. gárdaharckocsihadsereg hadtesteinek sikerült némileg előretörni, és dél felé, Liedzella körzetében egy hídfőt foglalni el a Dzelda folyó partján. Eddigre a 6. gárdahadsereg és a 61. hadsereg magasabbegységei a Nigranda helység és a Štervelke folyó torkolata közötti szakaszon áttörtek a Venta folyóhoz. Ekkor Schörner idegei — úgy látszik — felmondták a szolgálatot: engedélyt adott a Mažeikiai—Auce vasútvonaltól délre fekvő kiszögellésben szívósan védő egységeinek a visszavonulásra. A vasútvonalat csapataink november 6-ra elfoglalták. Itt azonban ismét kénytelenek voltak támadásukat beszüntetni. A szakadatlan őszi esőzés ugyanis tovább rontotta az amúgy is felázott utak állapotát, s a további előrenyomulás egyszerűen lehetetlen volt.

A Nagy Októberi Forradalom 27. évfordulójáról viszonylag nyugodt körülmények között emlékeztünk meg. Valamennyi egységben ünnepi gyűléseket szerveztünk. E napot minden parancsnok és politikai munkás a peremvonalban, a katonák között töltötte, és tájékoztatták őket a támadás eredményeiről és a szovjet—német arcvonal többi szakaszán lezajlott eseményekről.

Még ma is élénken emlékszem, hogy a Nagy Október ünnepén Belorussziából, Litvániából, Lettországból, Örményországból és Dagesztánból látogattak küldöttségek frontunk katonáihoz. Ajándékokat hoztak magukkal, s ami még ennél is fontosabb, a szovjet nép forró szeretetét, szívből jövő ünnepi üdvözletét, s a haza parancsát, hogy hozzák minél közelebb a fasiszta Németország feletti győzelem óráját. A testvérnépek küldöttségeinek a csapatoknál tett közvetlen látogatásai kitörölhetetlen hatást gyakoroltak katonáinkra. Nem érdektelen az a tény sem, hogy a front csapatainál majdnem egy teljes hónapig vendégszerepelt nagy sikerrel a nagyszerű Örmény Népi Ének- és Táncegyüttes, hírneves művészeti igazgatójának, Datu Tigranovics Altunyannak a vezetésével.

...A támadás leállítását követően A. A. Hlebov ezredes a hadifoglyok vallomásaiból készített tömérdek kivonattal és a fasiszta parancsnokság különböző okmányaival árasztott el. Áttanulmányozá-

suk megszilárdította azt a meggyőződésemet, hogy a blokírozott német fasiszta csoportosítás vezetői nem számítanak egy tengeri úton történő kiürítésre. Hitler — láthatóan — nem kecsegtette Schörnert ilyen reménnyel. Minden jel arra mutatott, hogy katonái és tisztjei akaratlanul is a Sztálingrádnál bekerítettek sorsával azonosítják saját helyzetüket. Schörner elejét akarta venni az effajta szóbeszédek elterjedésének, s katonáihoz ezt a felhívást intézte: „Mindenkinek, aki akár ostobaságból, akár ártó szándékkal csapataink helyzetét a Paulus-hadsereg sztálingrádi sorsához hasonlítja, vagy katlanról fecseg, torkára kell forrasztani a szót." Schörner nótáját fújta a 10. hadseregközvetlen hadtest parancsnoka is — akinek csapatai a mi frontunk sávjában rendezkedtek be védelemre —, amikor egyik parancsában felhívta a figyelmet: „...Aki megfutamodik, le kell lőni mint gyáva nyulat. És csak az számítson arra, hogy tüzérség vagy ellenlökések útján segítséget kap, aki a helyén marad... Ezt minden katonában tudatosítani kell." Egyszóval a fasiszta tábornokok az elé a dilemma elé állították katonáikat, hogy választhattak: német golyóktól akarnak-e elpusztulni vagy a szovjet golyóktól.

A főhadiszállástól folyamatosan érkező utasításokból úgy láttuk, hogy Moszkvában nem vetették el annak a lehetőségét, hogy a hitlerista hadvezetés megkísérli az „Észak" hadseregcsoport tengeri úton történő kimentését, hogy azután a Németország területén vívott döntő összecsapásban alkalmazhassa. Csakis ezzel magyarázhattuk, hogy a főhadiszállás kitartóan szorgalmazta támadásunk folytatását. Az utasítások végrehajtása érdekében rövid, de erőteljes csapásokkal tartottuk állandó feszültségben az ellenséget, sőt ezen túlmenően fokozatosan fel is őröltük a hitleristák erőit, és megakadályoztuk, hogy az ellenséges hadvezetés jelentősebb erőket vonjon ki az arcvonalról. Ezt a feladatot kielégítő sikerrel oldottuk meg a 2. Balti Front csapataival együttműködve.

Eközben a főhadiszállás — a Vörös Hadseregnek a nyugati irányban tervezett nagyarányú támadására való tekintettel — úgy döntött, hogy a 61., a 2. gárdahadsereget és az 5. gárda-harckocsihadsereget frontunk állományából saját tartalékába vonja ki. A. I. Jerjomenko frontjából a 3. csapásmérő hadsereget vonták ki.

Ugyanezekben a napokban kellett legnagyobb sajnálatunkra megválnunk D. Sz. Leonov altábornagytól, a front haditanácstagjától, akit új beosztásba történő kinevezése miatt a főhadiszállásra rendeltek be.

Helyére Mihail Vasziljevics Rudakov altábornagyot nevezték ki, aki fiatal kora ellenére már nagy tapasztalatokkal rendelkezett a frontszintű politikai munka terén, hiszen ezt megelőzően a 3. Balti Front

haditanácstagja volt. Az új haditanácstag igen energikus, ugyanakkor szívélyes, nyugodt és az emberekhez rendkívül figyelmes volt. Valósággal észrevétlenül illeszkedett be a mi baráti frontközösségünkbe.

Mivel minden igyekezetünk változatlanul arra irányult, hogy egyetlen fasiszta hadosztály se hagyhassa el a Kurlandi-félszigetet, rendszeres bombázócsapásokat szerveztünk Ventspils és Liepāja kikötők ellen. Ezekben az akciókban a két Balti Front légihadseregeinek, a Balti Flottának, sőt a távolbombázó légierőnek a repülői is részt vettek.

Az egyik ilyen hadműveletre például december 14-én került sor. Csak a Balti Flotta részéről 200 repülőgép vett benne részt. Míg a frontközvetlen légierő az ellenséges repülőtereket támadta — hogy a Luftwaffe gépei ne zavarhassák a flotta repülőit —, addig flottánk pilótái teljes erővel a kikötőket támadták, főként Liepāját, ahol a légi felderítés hajnalban nagy csoport szállítóhajót és sok hadihajót észlelt. M. I. Szamohin vezérezredes csatarepülői és zuhanóbombázói egy részét a fasiszta hadihajók elpusztítására vetette be. A feladat nem volt könnyű, hiszen Liepāja körzetét jelentékeny légvédelmi tüzér- és vadászrepülő-erők oltalmazták. A szovjet repülőgépek mégis elérték a kikötőt. Az első csatarepülő köteléket a hírneves pilóta, Nelszon Sztyepanyan alezredes, a Szovjetunió hőse, a másodikat Piszinyin százados, a harmadikat pedig Boriszov alhadnagy vezette. Az ő feladatuk volt az út megtisztítása, a hadihajók légvédelmi tüzérségének lefogása. Ám a cél felé vezető útjukon 30 fasiszta „Messerschmitt" fogadta őket. A csatarepülők az oltalmazó vadászok segítségével leküzdötték ezt a zárófüggönyt s áthatoltak a hadihajók légvédelmi eszközeinek zárótüzén is. Ezután bombázócsapásaikkal és pontos össztüzeikkel lényegesen meggyengítették a fasiszta hadihajók légvédelmi tüzét és megkönnyítették a rövidesen beérkező zuhanóbombázók feladatát.

A csatarepülők és zuhanóbombázók tömeges csapása következtében a nagy német szállítóhajók egymás után süllyedtek el. Rövid idő alatt hat hajó (24 000 BRT), bruttóregisztertonna) tűnt el a hullámsírban. Ugyanakkor légiharcban 21 fasiszta repülőgépet lőttek le. Sajnos, a támadók is veszteségeket szenvedtek. Nelszon Sztyepanyan is ezen a napon esett el. Az egyik támadás közben eltalálták a repülőgépét, a rettenthetetlen pilóta azonban nem fordította vissza a gépét, hanem maradék erejét összeszedve, gépével együtt egy fasiszta hadihajóra zuhant. Személyesen is ismertem ezt a bátor embert, ezért is rendített meg különösen halálhíre. Ma Susában, szülővárosában ott áll Nelszon Georgijevics Sztyepanyannak, a Szovjetunió kétszeres hősének bronz mellszobra.

Sok hős volt a haditengerészeti pilóták között, de engem leginkább Ligyija Sulajkina pilótalány története nyűgözött le. Mihail Ivanovics Szamohintól hallottam, hogy a korábbi orosz nyelv- és irodalomtanárnő addigra már öt fasiszta hadihajó elsüllyesztésével büszkélkedhetett.

A következő napon a mi 3. légihadseregünk bombázta a liepājai kikötőt. Miközben bombázógépeink az ellenséges hadihajókra dobták le halálthozó terhüket, vadász- és csatarepülőink egy része a Skrunda és Liepāja környéki közeli fasiszta repülőtereket támadta. A csapásokban 186 bombázó- és 343 vadászgép vett részt, amelyek 200 tonna bombát zúdítottak az ellenségre. Pontos csapásaik nyomán 8 fasiszta hadihajó gyulladt ki, több találat érte a dokkot, és 10 tűzfészek lobbant fel a kikötőben. E napon a légiharcokban 40 német repülőgépet pusztítottak el.

...Az új, 1945-ös évet nagy derűlátással ünnepeltük, hiszen minden azt sugallta, hogy hamarosan véget ér a háború. Egyre világosabban rajzolódott ki nagyszerű győzelmünk körvonala. Egy A. M. Vasziljevszkijjel folytatott beszélgetés során vált ismeretessé előttem, hogy az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatai már Németország keleti határa felé közelednek. Előttük már kibontakozott a berlini irány, már csak az Oderához kellett eljutniuk. Ezzel egyidejűleg a 2. és 3. Belorusz Front csapatai a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta támogatásával a Kelet-Poroszországot védő „Közép" hadseregcsoportot igyekeztek elvágni a Wehrmacht többi erőitől oly módon, hogy a tengerhez szorítják és részenként semmisítik meg.

A hadműveletben kitűzött célok végrehajtása érdekében I. D. Csernyahovszkij tábornok csapatainak a tilsit—insterburgi csoportosítást kellett szétzúzniuk, majd a továbbiakban Königsberg felé kellett támadásukat továbbfejleszteniük.

Vasziljevszkij marsall felkért, számítsak arra, hogy a Belorusz Frontok támadásba való átmenetelekor az 1. Balti Front csapatai erőik egy részével — a légierejükkel is — megfelelő támogatást nyújtsanak I. D. Csernyahovszkij tábornoknak.

...Január első hetében, előzetes megállapodás alapján, V. F. Tribuc tengernaggyal, a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta parancsnokával találkoztam abban a nagyobb helységben, ahol a flotta partvédelmi egységei és egy haditengerészeti vadászrepülő-hadosztály helyezkedett el. A tengernagy igen jó benyomást gyakorolt rám. Nagyszerűen ismerte az egész balti hadszíntéren kialakult helyzetet, átérezte nehézségeinket, és a lehetőséghez képest igyekezett segíteni bennünket azok megoldásában. Különösen jó egyetértés alakult ki közöttünk közös feladatunk végrehajtása terén, abban, hogy meg-

akadályozzuk az „Észak" hadseregcsoport kivonását a Kurlandi-félszigetről. A flottaparancsnok készségesen felajánlotta, hogy szükség esetén mind az ő vadászrepülő-hadosztályát, mind pedig vasúti nehéztüzérségi osztályait alkalmazzuk a partvidék védelmére. Ez a javaslat kapóra jött nekünk, hiszen a tüzérség nem csupán a tengeri, de a szárazföldi célokat is lőhette. Tribuc tengernaggyal együtt meglátogattuk a torpedónaszádok készülő horgonyzóhelyét, amelyen frontunk közel ezer műszaki katonája dolgozott, majd megszemléltük a vasúti tüzérosztályok tüzelőállásait.

Miután megismerkedtem e körzetben az ügyek állásával és tisztáztunk néhány kérdést, Kalvarijába repültem és jelentést tettem Vasziljevszkij marsallnak a végzett munkáról. Alekszandr Mihajlovics egyetértését adta a front és a flotta csapatai közötti együttműködés megjavítása érdekében tett egyeztetett intézkedéseinkhez.

Alig érkeztem vissza Vasziljevszkijtől törzsembe, amikor A. P. Beloborodov tábornok a nagyfrekvenciás távbeszélőn az alábbiakat jelentette:

— Január 10-én, 15 óra 30 perckor erős gyalogság támadta meg 60 páncélos támogatásával Ibjanszkij tábornok egységeit Klaipéda körzetéből, Kretinga irányába... Megteszem a szükséges intézkedéseket a támadás elhárítására.

A beszélgetésnél jelen levő Kuraszov tábornok magából kikelve tört ki:

— Csak nem arra számítanak a pimaszok, hogy egyesülhetnek a kurlandi csoportosítással?!

— Amennyiben az ön feltevése helyes, Vlagyimir Vasziljevics — jegyeztem meg —, úgy várható, hogy Krejzer hadseregének védelmi sávjában is indítanak egy találkozó irányú csapást.

Kuraszov tábornokot megbíztam, tisztázza az 51. hadsereg sávjában kialakult helyzetet, N. F. Papivin tábornokot pedig utasítottam, hogy a támadást indított csoportosítás ellen legalább két csatarepülő hadosztályt vessen be és egyidejűleg mérjen erőteljes bombázó csapást a klaipédai kikötőre. Vlagyimir Vasziljevics Kuraszov hamarosan jelentette, hogy Krejzer tábornoknál minden rendben van, csapatai elhárították az ellenség találkozó csapásra irányuló kísérletét. Beloborodovtól azt a jelentést kaptuk, hogy a főcsapás M. M. Skurin vezérőrnagy 179. lövészhadosztályának egységeit érte. A hadtestparancsnok a 156. lövészhadosztály egyik ezredét és a 10. harckocsidandárt indította el a hadosztály segítségére. A hadseregparancsnok a 31. páncéltörő tüzérdandárt és a 91. lövészhadosztályt csoportosítja át az áttörés szakaszára. A szükséges intézkedések tehát megtörténtek. Riadalomra sem-

mi ok sem volt. Ekkor azonban Tribuc tengernagy hívott fel, s izgatott hangon kért:

— Ivan Hrisztoforovics, ne hagyd elpusztulni a tüzérségünket és repülőtéri egységeinket...

Mint kiderült, röviddel azelőtt jelentették neki, hogy az ellenség igen makacsul rohamozza a Memel—Kretinga vasútvonal mellett húzódó terepszakaszt, s éppen itt helyezkedett el két nehéz tüzérosztály, amelyek komoly veszélybe kerültek. Megnyugtattam a tengernagyot, mindent elkövetünk az osztályok megmentésére. Közöltem vele, hogy megsegítésükre máris indulnak a csatarepülők, Beloborodov tábornok pedig sürgősen erősítéseket küld a körzetbe. A flottaparancsnok a maga részéről megígérte, hogy azonnal elindítja a flotta közvetlen légierő csatarepülőit. Ahogy azonban kiderült, a tüzérek maguk is állták a rohamokat. 130 és 152 milliméteres lövegeikkel közvetlen irányzással vették tűz alá az áttört fasiszta páncélosokat, és jónéhányat megsemmisítettek közülük. A nehézlövegek azonban nem voltak eléggé mozgékonyak, így a páncélosok hamarosan bejutottak a holttérbe, ahol a lövegek már nem tudtak rájuk tüzelni. Ekkor páncélgránátokkal felszerelt vörösmatrózok vették fel velük a harcot. Az első két páncélost Rogyinov hadnagy csoportjának a tengerészei semmisítették meg. Már több páncélos elpusztult, amikor a levegőből Manzsoszov ezredes repülőhadosztályának csatarepülői csaptak le rájuk, s célzott géppuskatüzükkel és bombacsapásaikkal szétszórták őket. Rövidesen a flotta légierejének és a 3. légihadseregnek más repülőszázadai is beérkeztek.

Másnap a támadó fasiszta egységeket mindenütt feltartóztatták, január 12-én pedig N. B. Ibjanszkij tábornok 92. lövészhadteste magasabbegységeinek ellenlökései vissza is vetették őket. A Klaipédában körülzárt fasiszta csapatcsoportosításnak ez a vakmerő kitörési kísérlete gondolkodóba ejtett bennünket: vajon nem lenne-e időszerű, hogy komolyan foglalkozzunk ezekkel a még szét nem vert egységekkel? A 2. és 3. Belorusz Front csapatainak január 13-án megindult támadása kedvező körülményeket teremtett ahhoz, hogy végezzünk velük. Ezért megbíztuk A. P. Beloborodov tábornokot, készítsen számvetést, hogy milyen erőkre és eszközökre lenne szükség Klaipéda ostromához, és dolgozza ki a hadműveleti elgondolását. Úgy döntöttünk, hogy a hadműveletre a változatlanul figyelmünk központjában levő kurlandi csoportosítás elleni támadás után kerül sor.

Közben ismét igyekeztünk hitelt érdemlő adatok birtokába jutni arra vonatkozólag, hogy mi folyik az ellenséges csapatok körleteiben, hogy minél pontosabban és minden eszközzel megállapíthassuk az ellenség szándékait. Többek között szoros együttműködést alakí-

tottunk ki a partizánokkal és földalatti szervezetekkel, amelyek állandóan nyugtalanságban tartották a megszállókat a Kurlandi-félszigeten. Amikor A. A. Hlebov frontfelderítő főnök még novemberben jelentést tett nekem arról, hogy első ízben sikerült kapcsolatot teremtenie az ottani partizánokkal, hosszasan és figyelmesen tanulmányoztam a Kurlandi-félsziget térképére berajzolt morzsányi sötétzöld foltocskákat, és sehogyan sem tudtam elképzelni, hogyan voltak képesek a partizánok fennmaradni ezen a fasiszta hadosztályoktól valósággal nyüzsgő talpalatnyi lett földön. Hiszen valamennyi város, helység, liget és erdei tisztás csak úgy hemzsegett a megszállók csapataitól, törzseitől, különféle büntetőosztagaitól és alegységeitől. A partizánok, földalatti szervezetek mégis egyre aktívabban működtek. Segítségük nélkül felderítő csoportjaink lényegesen nehezebben juthattak volna értesülésekhez, sőt néha még puszta életüket sem menthették volna meg ebben a kígyófészekben. Felderítőink elmondták, hogy a népi bosszúállók többségében olyan kisebb csoportokban tevékenykednek, amelyeknek a fasiszták nehezen tudnak a nyomára bukkanni. De van néhány meglehetősen nagy osztag is, amelyek vakmerően harcba bocsátkoznak a büntetőosztagosokkal, és miután érzékeny veszteségeket okoznak nekik, ügyes manőverezéssel kerülik el a fasiszták csapdáit. Üldözőik elől menekülve felderítőink rendszerint ilyen partizánosztagoknál találtak menedéket, és velük együtt verték vissza a büntetőosztagok rohamait.

Felderítőink különösen a „Bulta" („Nyíl") néven ismert egyik legnagyobb partizánosztag rettenthetetlen és fortélyos tetteiről áradoztak. A partizánok hathatós segítséget kaptak a szovjet hazafiak baltitengeri partvidéken fekvő szinte valamennyi helységet átfogó földalatti hálózatának vezetőségétől. Ennek az illegális mozgalomnak a vezetője olyan ember volt, akiről valóságos legendák keringtek. Igazi nevét azonban kevesen ismerték. Még mi sem tudtuk. Csak akkor jutott sok minden tudomásomra a hazafiak antifasiszta küzdelméről, amikor a háború után átvettem a Balti Katonai Körzet parancsnokságát és sok alkalmam volt elbeszélgetni Jan Euardovics Kalnberzinnel, a Lett Kommunista Párt KB első titkárával. Tőle tudtam meg a partizánok és földalatti harcosok e legendás vezetőjének nevét is. A. Macpan volt, a Lett Kommunista Párt összekötője. Akkor ismertem meg a sok dicsőséget szerzett partizán- és illegális hősök, V. Szemjonov, M. Sztrelnyikov, A. Laukman, J. Turksz, K. Szalmini, V. Kascsejev, V. Valtson, V. Baron, A. Strautmanis, E. Elert, K. Putkalisz, L. Freimane, O. Putkale és sok más olyan bátor harcos nevét is, akiknek tetteiről már sokat írtak és reméljük, hogy cselekedeteik még sokáig fogják alkotásra serkenteni Szovjet-Lettország történészeit, és íróit

A háború után alkalmam volt meggyőződni arról, hogy teljes mértékben indokolt volt az az elismerés, amellyel frontunk felderítése adózott a kurlandi partizánok és az illegalitásban dolgozók tevékenységének. Aktivitásuk rendkívül nyugtalanította az „Észak" hadseregcsoport parancsnokságát. Íme, mit jegyeztek fel például a fasiszta „krónikások" a hadseregcsoport harctevékenységi naplójába 1944. december 13-án: „A bandák által megszállva tartott összes kurlandi körzetekről egyelőre nehéz lenne bármit is megállapítani. A bandák különösen Pavilosta tengerparti körzetben és a vindavai (ventspilsi) körzetekben, Vindavától 10 kilométerre északkeletre, Spare, Renda körzetében, Goldingentől 20 kilométerre északra és magában Goldingenben támadják osztagainkat..."

A fasisztáknak egészen a fegyverletételig nem sikerült elfojtaniuk a partizán- és földalatti tevékenységet. Ezt bizonyítja az is, hogyan végződött a hitleristák 1944. december 5-én az Abavai-erdőségben meghúzódott partizánok ellen indított megtorló hadművelete. A büntetőosztagok blokád alá vették az erdőségből kivezető összes utat és megkezdték annak módszeres átfésülését. A „Nyíl"-osztag minderről tudomást szerzett. A partizánok csapdát állítottak, s máris eggyel kevesebb lett a büntető alegységek száma. A partizáncsoport pedig 5 géppuskával, 10 géppisztollyal, néhány tucat puskával, egy gránátvetővel, két rekesz faustpatronnal és több rekesz tölténnyel gyarapodott.

Éppen hozzáfogtunk a kurlandi csoportosítás elleni következő támadásunk előkészítéséhez, amikor A. M. Vasziljevszkij marsalltól parancsot kaptunk, hogy az ellenség elől rejtve vonjuk össze Tilsittől északnyugatra a 43. hadsereg főerőit, hogy a 3. Belorusz Front jobb szárnyán támadó 39. hadsereggel együttműködve foglalja el a várost. Ezenkívül a marsall figyelmeztetett, hogy frontunk 3. légihadserege készüljön fel arra, hogy T. T. Hrjukin tábornok 1. légihadseregével együtt vegyen részt a 3. Belorusz Front csapatai königsbergi irányban végrehajtásra kerülő támadásának támogatásában. A tervek szerint e két hadsereg általános irányítását F. J. Falalejev repülőmarsallnak, a főhadiszállás képviselőjének kellett ellátnia.

Afanaszij Pavlentyevics Beloborodov végül is nem vehetett részt Klaipéda ostromában. Január 19-én jött hozzám búcsút venni, s nem tudta elrejteni örömét. Én meg is értettem ezt a tevékeny parancsnokot: beleunt, hogy — ahogy kifejezte magát — „a tenger partján lesse a jó idő beálltát". Minket a körülzárt „Észak" hadseregcsoportra mért módszeres csapások megszervezése kötött le, s ezért folyton halogatnunk kellett Klaipéda ostromát, márpedig a nyugtalan természetű Beloborodov rendkívül nehezen viselte el a hosszú várakozást. Most viszont hadserege előtt megnyílt az út Kelet-Poroszországba. Én meg

szívből kívántam, hogy ez a nagyszerű parancsnok újabb győzelmeket arasson. Afanaszij Pavlentyevics ugyancsak minden jót kívánt nekem, majd feszes vigyázzállásban vidáman mondta:

— A mielőbbi viszontlátásra a háború után, frontparancsnok elvtárs!

— A mielőbbi viszontlátásra! — feleltem ugyanabban a hangnemben, s nem is sejtettem, hogy alig három hét múltán ismét találkozunk.

A haditanács ülésén felmértük lehetőségeinket, majd úgy döntöttünk, hogy engedélyt kérünk Vasziljevszkijtől, hogy a Kurlandi-félszigeten körülzárt hadseregek elleni soron következő lekötő csapásunk után vegyük ostrom alá Klaipédát. A főhadiszállás képviselője jóváhagyta szándékunkat, s megigérte, hogy kieszközli Sztálin hozzájárulását is. A 43. hadsereg kiválása következtében ez a feladat a Klaipéda megközelítési útvonalain levő állásokat megszálló 4. csapásmérő hadseregre szállt „örökül". P. F. Malisev tábornok örömmel fogott hozzá a tervezett ostrom elgondolásának kidolgozásához. Megigértem neki, hogy megfelelő légi támogatást biztosítok neki, és nehéztüzérséggel, valamint műszaki csapatokkal erősítem meg.

Január 21-e nyirkos, hideg reggelén Csisztyakov és Krejzer tábornok jelentette, hogy a két hadsereg csapásmérő csoportosításai harcfelderítés után ismét támadásba lendültek a kurlandi csoportosítás ellen. Újból szívós harcok kezdődtek. A fasiszták a szovjet hadosztályok minden rohamára dühödt ellenlökésekkel válaszoltak. Amint valamely irányban sikeresnek mutatkozott a támadásunk, a hitleristák a tartalékból vagy a kevésbé veszélyeztetett frontszakaszokról kivont csapatokat irányítottak oda. Mivel pedig viszonylag kis távolságokról volt szó, az erősítések gyorsan a helyszínre érkezhettek. Előretörésünk jelentéktelen volt, viszont az ellenség azonnal leállította egységeinek a behajózási körzetek felé irányuló mozgását, sőt néhány egységet a frontra irányított vissza. Támadásunk tehát elérte a célját.

A háborúban — sajnos — minden hadművelet veszteségekkel jár. Mi is szenvedtünk veszteségeket. A magam részéről mindig megráztak a harcosok vagy parancsnokok elestéről szóló jelentések, különösen ha személyesen is ismertem őket. Szívem mélyéig megrázott az a hír, hogy Azi Aszlanov vezérőrnagy, a nagyszerű harckocsizó — egyben földim — halálos sebet kapott.

Első ízben a legsúlyosabb időkben találkoztam vele, amikor Délnyugati Frontunk csapatai 1941 nyarán Kijev felé vonultak vissza. A helyzet rendkívül súlyos volt. Néha bizony még a bátrak is elvesztették a fejüket. Ezért is vésődött olyan élesen az emlékezetembe ez a hevesvérű, erélyes lovassági tiszt, aki habozás nélkül sietett maroknyi osztaga élén egy visszavonuló lövészhadosztály bajba jutott utóvédjé-

nek a segítségére. Amikor a fasisztákat visszavertük, bemutatkoztunk egymásnak. Ő lóról szállt, én meg meglepődve láttam, milyen apró termetű és milyen kamaszosan karcsú ember. Pedig micsoda óriásnak tűnt, amikor lován rohamra száguldott.

Pajkos mosollyal tekintett fel rám, majd tisztelgett.

— Aszlanov őrnagy! — Majd keményen megszorítva kezemet, hozzátette: — Bakuból. És ön?

— Én meg Csardahli községbeli vagyok, Samhor környékéről.

— Óh! Tudom, hol van! — örvendezett a lovassági tiszt. — Jártam ott. Szóval földiek vagyunk.

1941 őszén Aszlanov őrnagyot Moszkvába rendelték és egy páncélos egységben kapott beosztást. Belátogatott a fronttörzsbe, hogy búcsút vegyen tőlem, és sugárzó mosollyal mutatta meg felesége és fia rövidddel azelőtt érkezett fényképét, olvasta fel kisfia levelét, amelyben az „kioktatta" apját, hogyan verje a fasisztákat.

A parancsnoksága alatt álló harckocsiezred a sztálingrádi csatában különösen kitűnt, s Aszlanov alezredes a Szovjetunió hőse lett. Aztán következtek az újabb csaták, újabb harcok és újabb kitüntetések. Aztán 1944 júliusában Obuhov tábornok egyik jelentéséből egyszer csak megtudtam, hogy földim már néhány napja a mi frontunk állományában harcol. 35. gárda-harckocsidandára éppen lendületesen tört előre. A szakadatlan harcok miatt csak szeptember elején tudtunk találkozni, amikor a Riga elleni támadást készítettük elő. Egy alkalommal váratlanul jelentem meg Aszlanov dandárában. Ő semmit sem változott, éppolyan szikár és higanymozgású volt, mint régen. Fekete szemét villogtatva, jellegzetes torokhangján hangsúlyozott hivatalossággal válaszolt üdvözlésemre:

— Erőt, egészséget, parancsnok elvtárs!

Őszintén örültem, hogy épségben, jó egészségben láthattam viszont a szívemhez olyan közel álló harckocsizó tisztet, és a továbbiakban állandó figyelemmel kísértem harci tetteit. A 35. gárda-harckocsidandár mindig ragyogóan harcolt. A fent említett találkozásunk után még egyszer találkoztam vele, akkor is csak futólag, harchelyzetben. Akkor megígértem, hogy amint végzünk a kurlandi csoportosítással, elmegyek hozzá vendégségbe.

Erre a találkozásunkra már nem kerülhetett sor. Már nem láthattam viszont az élő Azi Aszlanovot. Emlékezetemben azonban ma is él. Valahányszor úgy hozza a sors, hogy Bakuban járok, kezemben virággal látogatok el az azerbajdzsán főváros egyik legszebb részében harcostársamhoz, barátomhoz. Azi Aszlanov pedig szobra talapzatának magasából tekint le rám, s nekem úgy tűnik, hogy bronz arcát beragyogja pajkos mosolya.

Nos, megkezdtük az utolsó litvániai fasiszta erőd, Klaipėda ostromának előkészítését. Az olvasó bizonyára emlékszik rá, hogy e távolról sem könnyű feladatot P. F. Malisev tábornokra, a 4. csapásmérő hadsereg parancsnokára és törzsére bíztuk. A munkában kipróbált helyettesem, V. I. Kuznyecov vezérezredes segítette őket.

A klaipėdai helyőrség élén a Führer által lovagkereszttel kitüntetett 40 éves Becker tábornok állt. Felderítésünk megállapította, hogy a helyőrség korábbi állományát teljes egészében új egységekkel váltották fel. A Šiauliaiból való menekülés borzalmait át nem élt katonák és tisztek igen harcias hangulatban voltak. Az egyik hadifogoly ki is jelentette: „Nincs hová visszavonulnunk, harcolni fogunk!" Minden jel arra mutatott tehát, hogy elkeseredett harcokra kell felkészülnünk.

Már megszoktuk, hogy a központi és frontújságok mindenütt jelenlevő és mindentudó tudósítóinak megjelenése az arcvonalon különösen forró napok kezdetét jelzi. Most is az történt, hogy még alaposan meg sem tudtuk fontolni Klaipėda ostromának az elgondolását, amikor az 1. Balti Front törzsének állomáshelyén, Kalvarija litván falucskában egy egész újságíróbrigád jelent meg, élén N. G. Mihajlovszkijjal, a „Pravda" tudósítójával. Mivel tapasztalatból tudtam, hogy az újságírók ostromát semmivel sem könnyebb visszaverni, mint egy ellenséges deszantét, megadóan kimentem hozzájuk, amikor megszállták a szállásomul szolgáló paraszthāz udvarát. A tudósítók kíváncsisága kimeríthetetlen. Ezért nem volt könnyű feladat, hogy valamennyi kérdésüket megválaszoljam, de közben a hadititkokat se áruljam el. Részletesen elemeztem a Kelet-Poroszországban folyó harctevékenységet, igyekezvén meggyőzni a sajtó képviselőit, hogy a fontos események voltaképpen ott folynak. Hallgatóim azonban arra hivatkoztak, hogy Kelet-Poroszországban a kollégáik „harcolnak", ragaszkodtak hozzá, hogy adjak nekik tanácsot, hol tartózkodjanak a következő napokban. Közöltem velük, hogy éppen most heves harcok folynak Liepāja megközelítési útvonalain, amelyekről a Szovjet Tájékoztatási Iroda jelentéseiben nem esik szó, bár harcosaink és tisztjeink ezekben az összecsapásokban életüket kockáztatják, hogy minél közelebb hozzák győzelmünk óráját. Óvatosan arra is céloztam, hogy rövidesen érdekes fejlemények várhatók Klaipėda körzetében is, hozzátéve, hogy remélem, tudósítóink majd saját szemükkel is meglátják ezt a felszabadult kikötőt. Miután kellőképpen kifárasztottuk egymást, el is váltunk egymástól.

Még a liepājai irányban el sem ültek a harcok, amikor Malisev tábornok jelentette, hogy Klaipėdában robbanásokat észlelnek. Annyit már tapasztalatból tudtunk, hogy a tűzesetek és robbanások a fasiszták menekülési előkészületeinek a kezdetét jelzik. Ezek szerint a fa-

siszta parancsnokság idegei nem bírták tovább. A 3. Belorusz Front csapatai Königsberg felé, valamint a 2. Belorusz Front Elbingtól keletre, a Balti-tengerhez történt áttörésének következtében a Wehrmacht kelet-poroszországi csoportosításának főerői szintén elszigetelődtek és a tengerhez szorultak. Megértettük, hogy a „Közép"[1] hadseregcsoportot fenyegető halálos veszedelem arra kényszeríti Hitlert, hogy igyekezzék megmenteni a Klaipédában körülzárt csapatait.

Ebben a helyzetben a mi feladatunk már csupán az volt, hogy minél jobban meggyorsítsuk rendelkezésre álló erőink támadásba lendülését. V. V. Kuraszov annak az aggályának adott hangot, hogy a Klaipéda megközelítési útjain tartózkodó két lövészhadtestünk feltehetően nem lesz képes eléggé gyorsan megtörni a hitleristák ellenállását, s azok akadálytalanul kicsúszhatnak a kezünkből, sőt még harci technikai eszközeiket is elszállíthatják. Ám Mihail Vasziljevics Rudakov, sohasem csüggedő új haditanácstagunk megvigasztalta:

— Ugyan, nyugodjék meg, Vlagyimir Vasziljevics, az ellenség nem csúszhat ki olyan könnyen a kezünkből, hiszen néhány nap alatt képtelen tengeri úton ennyi csapatot és technikát elszállítani.

Tetszett nekem a fiatal tábornok magabiztos nyugalma. Igaza is volt abban, hogy az ellenség nehezen vonulhatna el, hiszen az arcvonal felől mi nyomban két lövészhadtesttel rohamozzuk meg, a tenger felől pedig a frontközvetlen és flotta állományába tartozó légierő zöme, valamint a torpedónaszád-dandár állhatja útját. Rövidesen meg is bíztam Vlagyimir Vasziljevicset, hogy hangolja össze a tevékenységünket a flotta törzsével. P. F. Malisev tábornok pedig megkapta a parancsot, hogy kezdje meg Klaipéda ostromát. A hadseregparancsnok a feladat végrehajtása érdekében elhatározta, hogy D. I. Szamarszkij tábornok 19. lövészhadtestének három hadosztályával délkelet felől, N. B. Ibjanszkij tábornok 92. lövészhadtestének erőivel pedig északkelet felől támadja a várost. Az utóbbi irányban szándékozott Malisev a tartalékát képező 16. Litván lövészhadosztályt is bevetni.

Az elhatározás értelmében a főerők támadásának kezdete előtt szokásunk szerint minden lövészhadosztályból egy-egy megerősített lövészzászlóaljnak kellett harcfelderítést végeznie. E zászlóaljak sikerének továbbfejlesztéséhez a magasabbegységeknél a második lépcső egyik lövészezredét készítették fel. Az utak aknáktól történő megtisztításának nehéz feladata — mint mindig — a műszakiakra hárult.

Elsőként M. M. Skurin tábornok 179. lövészhadosztályának alegységei kezdték meg 17 órakor a harcfelderítést. Az alegységek beékelőd-

[1] 1945. január 26-val nevét „Észak" hadseregcsoportra, a korábbi „Észak" hadseregcsoportét pedig „Kurlandia" hadseregcsoportra változtatták.

tek a fasiszta védelembe, s a hadosztályparancsnok a nyomukban elindította az ezredek főerőit. Este felé Skurin tábornok azt jelentette a hadseregparancsnoknak, hogy a hadosztály 3 kilométer mélyen nyomult be az ellenség védelmébe és elfoglalta Karkelbecket és Friedrichshandét. Ekkor Malisev tábornok elhatározta, hogy mindkét hadtest főerőit beveti a támadásba. Amikor tudomást szereztem róla, hogy Klaipéda megközelítési útjain ilyen gyorsan bontakoznak ki az események, odasiettem. Malisev azzal a jelentéssel fogadott, hogy elhatározása szerint megkezdi a második lépcsőben levő lövészhadosztály bevetését a 19. lövészhadtest, a hadsereg tartalékát képező 16. Litván lövészhadosztályt pedig a 92. lövészhadtest sávjába.

Január 27-én reggel a támadás a város körül kiépített ellenséges védelem teljes hosszában kibontakozott. A támadó egységek egy része szinte nyomban „fennakadt" a nehezen leküzdhető számtalan akadályon és a betonerődökbe magukat befészkelt fasiszták ellenállásán. A 16. Litván hadosztály egységei azonban sikeresen nyomultak előre. 156. és 249. lövészezrede szívósan tört magának utat a város felé. Ezek az ezredek az útjukba kerülő erős ellenséges támpontokat bekerítették és hátba támadták.

A 156. ezred rohamának sikerét biztosította annak a lövészszázadnak a bátor és határozott tevékenysége, amelynek parancsnoka Narbutas hadnagy volt. A 249. ezred alegységei heves közelharccal elfoglaltak egy támpontot, majd átkeltek a Dange folyó jegén, és elsőként zárkóztak fel a város szegélyére.

Ám menetből nem tudtak betörni a városba, mivel az ellenség tűzellenállása igen erős volt. 18 órakor a két ezred 10 perces tűzcsapás után rohamra indult, de veszteségeik miatt kénytelenek voltak visszavonulni. Majd ismét a 249. ezred két zászlóaljában harcoló katonák ügyes tevékenysége biztosította a sikert. A sötétség leple alatt beszivárogtak a tűzfészkek közötti résekbe, és hátba támadták az ellenséget. A megrémült hitleristák futásban kerestek menedéket. A 249. lövészezred parancsnoka az 1. lövészzászlóaljat vetette be üldözésükre, s az éjjel 3 órakor betört a városba. Amikor P. F. Malisev tábornok ezt megtudta, elrendelte, hogy valamennyi támadó egység folytassa az éjszakai harcot. Az ellenség a Kurische Nährung keskeny földnyelvéről tömeges tüzérségi tüzet nyitott, és kisebb gyalogos- és páncéloserőkkel szakadatlan ellenlökésekkel próbálkozott.

Reggel a 16. Litván hadosztály 167. lövészezrede I. V. Baranov őrnagy parancsnoksága alatt szétverte a pályaudvart védő fasiszta csoportosítást, és reggel 5 óra 30 perckor elsőként kiérkezett az öbölhöz. Addigra a 19. és 92. lövészhadtest többi hadosztályai is behatoltak a városba és január 28-án 8 órára az utolsó ottani ellenállási gócokat is

felszámolták. Klaipéda felett immár vörös zászló lengett. Szovjet-Litvánia Kommunista Pártjának és kormányának a 4. csapásmérő hadsereg harcálláspontján tartózkodó vezetői velem és Malisev tábornokkal együtt indultak a felszabadított városba.

Az ellenséges helyőrségnek arra a részére, amely tengeri úton próbált menekülni, torpedónaszádjaink és haditengerészeti repülőink mértek csapást. Több mint száz kisebb különféle hajót és két nagy szállítóhajót küldtek a tenger fenekére a rajtuk menekülő fasisztákkal együtt. Az őket oltalmazó hadihajók is érzékeny veszteséget szenvedtek. Két torpedónaszád súlyosan megsérült. Egyszóval a balti tengerészek ismét hatásosan segítettek bennünket.

Amikor Vasziljevszkijnek jelentettük a Klaipédáért vívott harcok eredményét, így szólt:

— Most, hogy ezzel az ellenséges csoportosítással végeztünk, minden erőnket a Kurlandi-félszigetre kell összpontosítanunk. Mindenkit, akit csak lehetséges, vonjon ki Klaipéda körzetéből és csoportosítson át a liepājai irányba.

A hadművelet eredményeit összegező 4. csapásmérő hadseregtörzs jelentette, hogy a Klaipédáért vívott harcok során a fasiszták csupán halottakban mintegy 5000 katonát és tisztet, továbbá 40 páncélost, 70 löveget, 188 aknavetőt, több mint 180 géppuskát, 48 mozdonyt, 1400-nál több vagont és pőrekocsit, valamint sok egyéb technikai eszközt és felszerelési anyagot vesztettek.

...Február első napjaiban a 4. csapásmérő hadsereg magasabbegységei átvették azt a frontszakaszt, amelyet korábban az 51. hadsereg csapatai tartottak megszállva. Ezzel megtettük az előkészületeket arra, hogy a soron következő támadásunkat már három hadsereggel kezdjük meg.

Ezekben a napokban búcsúztattuk Vasziljevszkijt, akit a főhadiszállás Moszkvába rendelt vissza. Alekszandr Mihajlovics több mint fél évig osztotta meg velünk a harctéri élet valamennyi nehézségét és mindennapos veszélyeit. Ő irányította nagy tapintattal — és ugyanakkor határozottsággal — a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától kapott feladatok szellemében a három frontnak a tevékenységét.

Már megszoktuk, hogy nehéz pillanatainkban olyan emberrel tanácskozhattunk, akit a főhadiszállás kiterjedt jogkörrel ruházott fel, és minden huzavona nélkül hagyathattuk jóvá a gyorsan változó helyzet diktálta elhatározásainkat. Ezért is búcsúztattuk olyan melegen és leplezetlen szomorúsággal A. M. Vasziljevszkijt. Távozása véglegesen meggyőzött arról, hogy a főhadiszállás elvben elintézett ügynek tekinti a Kurlandi-félszigeten körülzárt fasiszta hadseregek sorsát,

s ezért nem is tartja szükségesnek, hogy a vezérkari főnök tovább is e térségben tartózkodjék.

Az 1. és 2. Balti Front tevékenységének összehangolására L. A. Govorov, a Szovjetunió marsallja, a Leningrádi Front parancsnoka érkezett hozzánk. Érkezéséről Jerjomenkótól szereztem tudomást, aki február 4-én délben hívott fel és üdvözlés után tréfásan közölte:

— Készülj fel, revizor érkezik hozzátok! — majd komoly hangra váltva, világosított fel: — Govorov elvtárs néhány órán belül már nálatok is lesz.

Rövidesen néhány személygépkocsi érkezett a front harcálláspontjához. L. A. Govorov elé siettem. Amikor Leonyid Alekszandrovics meglátott, bajusza alatt futó mosollyal nyújtott kezet. A marsall egyetlen szó nélkül egyenesen bement a házba, levette sapkáját, megigazította haját, majd lassan felém fordulva, mosolyogva így szólt:

— Na, még egyszer üdvözöllek, Ivan Hrisztoforovics! Örülök, hogy jó egészségben talállak. Mennyi ideje is, hogy nem találkoztunk?

Aztán együtt igyekeztünk visszaemlékezni, mikor és hol is találkoztunk utoljára.

Már 1935 óta ismertük egymást, amikor mindketten Ukrajnában szolgáltunk. 1936-ban egyszerre mentünk tanulni a Vezérkari Akadémiára, ahol alkalmam volt közelebbről is megismerni Leonyid Alekszandrovicsot. Nem volt valami közlékeny, de nem is különült el hallgatótársaitól és jóindulatú volt a többiekhez. A közös beszélgetések alkalmával ritkán szólalt meg, de ha véleményt nyilvánított, figyelmesen hallgattuk, mivel még a legbonyolultabb kérdésekkel kapcsolatban is szűkszavúan, de világosan fejtette ki véleményét. Remek tüzér volt, ugyanakkor az általános harcászati és hadműveleti művészet terén is felülmúlt sok évfolyamunkon tanuló összfegyvernemi parancsnokot. Ezért nem is lepődtem meg, amikor a háború alatt megtudtam, hogy L. A. Govorov egy összfegyvernemi hadsereg parancsnoka lett, majd a Leningrádi Front élére került.

Leonyid Alekszandroviccsal együtt fontolóra vettük a kialakult helyzetet és értékeltük a két front csapataira váró feladatokat.

Másnap Govorov összehívta az 1. és 2. Balti Front haditanácsának együttes ülését. Ezen meghallgattuk a két törzsfőnök jelentését. Az ülés végén a főhadiszállás képviselője szólalt fel. A helyzet elemzése után ezt mondta:

— Amikor Sztálin elvtárs ideirányított, azt az utasítást adta, hogy állandóan nyugtalanítsuk az ellenséget. Ha csak egy kicsit is enyhítjük a nyomást, Hitler ismét elkezdi egyik hadosztályát a másik után kivonni. A legfelsőbb főparancsnok felhívta a figyelmemet arra, hogy a rendelkezésére álló adatok szerint Hitlernek szándékában áll néhány

hadosztályt tengeri úton kivonni a Kurlandi-félszigetről Németországba. Ezt meg kell akadályoznunk. Következésképpen, a közeli jövőben olyan erős csapást kell mérnünk, hogy Hitler egyszer s mindenkorra kénytelen legyen lemondani a kurlandi csoportosítás állományának csökkentéséről...

Govorov marsall azt is közölte, hogy a főhadiszállás tartalékából egy további összfegyvernemi hadsereget bocsátottak a rendelkezésére. Majd úgy határozott, hogy újabb támadást indítsunk, hogy meghiúsítsuk a hadosztályok Hitler által tervezett elszállítását.

Még igazából el sem kezdhettük azonban az új támadás előkészületeit, amikor megkaptuk a főhadiszállás újabb direktíváját, amely szerint valamennyi hadsereget a 2. Balti Front állományában kell egyesíteni. Emiatt megszűnt annak a szükségessége, hogy valaki összehangolja a két front tevékenységét, és L. A. Govorovot az egyesített 2. Balti Front parancsnokává nevezték ki. Ez a döntés — megítélésünk szerint — rendkívül időszerű volt és teljes mértékben megfelelt a Baltikumban kialakult hadászati-hadműveleti helyzetnek.

Én parancsot kaptam, hogy október 8-ra a frontparancsnoksággal és a 3. légihadsereg parancsnokságával együtt érkezzem Kelet-Poroszországba, ahol más hadseregek kerülnek az alárendeltségembe.

V. I. Kuznyecov vezérezredest megbíztam csapataink L. A. Govorovnak történő átadásával, Kuraszov és Papivin tábornoknak kiadtam az utasításaimat a front és a 3. légihadsereg törzsének Kelet-Poroszországba történő áttelepítésére, magam pedig I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornokhoz repültem, akitől három hadsereget kellett átvennem megerősítő egységeikkel együtt.

Elindulásom előtt bementem Govorovhoz elbúcsúzni. Leonyid Alekszandrovicsot a „Kurlandia" hadseregcsoport védelmével és harcértékével összefüggő térképek, vázlatok és különböző tájékoztató anyagok tengerében, a tervezett támadás előkészítésének feladataiban teljesen elmerülve találtam.

Amikor meghallotta hangomat, nehéz sóhajjal jegyezte meg:

— Hej, nem lesz könnyű munka, mintha a vízilovat kellene kiráncigálni a mocsárból...

A helyzet figyelmes tanulmányozása alapján Leonyid Alekszandrovics felismerte a tervezett támadás bonyolult voltát. A harmincnál több, egyetlen ökölbe összeszorított teljes harcértékű fasiszta hadosztály elkeseredett ellenállást fog tanúsítani, hiszen nincs hová visszavonulnia. Mivel pedig a hitleristák láthatóan arra számítanak, hogy tengeri úton kimentik őket, nem sietnek megadni magukat, hogy azoknak az oroszoknak a fogságába kerüljenek, akiknek „bestialitását" a goebbelsi propaganda nap mint nap harsogta.

Búcsúzóul annak a meggyőződésemnek adtam kifejezést, hogy Govorov a rendelkezésére álló erőkkel is meg tudja majd akadályozni a fasiszta hadseregek kijutását a Kurlandi-félszigetről. Márpedig ez a legfontosabb, hiszen a fasiszták eljövendő sorsa a Kurlandi-félszigeten egyértelmű volt, elkerülhetetlen a fegyverletételük. És ez számunkra kedvező eredmény.

— Na, jól van, ne vigasztalj — mosolyodott el a marsall —, nem esem túlzásokba, csak nem akarom itt végnélkül a fasisztákat strázsálni, csapataimmal szakadatlan csapásokat mérek majd rájuk.

Meleg búcsút vettünk egymástól, sok sikert kívántunk egymásnak, és mindketten annak a meggyőződésünknek adtunk kifejezést, hogy a fasiszta Németország hamarosan végleg összeomlik.

Leonyid Alekszandrovics, mint ismeretes, a háború végéig irányította a kurlandi csoportosítás ellen harcoló csapatokat, és a német fasiszta csapatok május 9-én őelőtte tették le feltétel nélkül a fegyvert.

...Most, amikor a régmúlt esztendőknek ezekről a harci eseményeiről szólok, akaratlanul is felmerül bennem a kérdés: vajon szétverhették volna a szovjet csapatok a kialakult hadászati helyzetben az ellenség kurlandi csoportosításának a tengerhez szorított 33 teljes mértékben hadra fogható, harci technikai eszközökkel jól felszerelt hadosztályát?

Be kell vallanom, már a háború alatt, de a háború utáni években is többször elgondolkoztam ezen, és az akkori helyzet alapos elemzése útján arra a szilárd meggyőződésre jutottam, hogy egy ilyen feladat esetén a szovjet csapatoknak seregnyi rendkívüli nehézséget kellett volna leküzdeniük.

Melyek voltak ezek a nehézségek?

Először is, a hitlerista hadvezetésnek sikerült az „Észak" hadseregcsoport zömét Riga körzetéből a Kurlandi-félszigetre kivonnia, s azokat e térségben olyan tömör és sűrű hadműveleti csoportosításban elhelyeznie, amely lehetővé tette, hogy az erdős-mocsaras terepen — amely egyébként gyér mű- és földúthálózattal rendelkezett — sikerrel folytathassanak szívós védelmi harcokat.

Szeretném megjegyezni, hogy e manőver végrehajtása előtt a hitlerista hadvezetés tisztában volt azzal, hogy amennyiben a szovjet Baltikumban rekedt Kelet-Poroszországtól elvágott csapatai továbbra is két hadműveleti csoportosításban — a rigaiban és a kurlandiban — maradnak, végső soron elkerülhetetlenül részenként semmisítik meg őket. Ezért a fasiszták manőverének valódi célja az a törekvés volt, hogy az „Észak" hadseregcsoportot megmentsék az elkerülhetetlen pusztulástól. E helyzetben a fasiszta stratégák logikusan tekintették e megmentés egyetlen útjának a korábban a szovjet Baltikum határain

belül harcoló valamennyi erőik egy körzetben — és éppen a Kurlandi-félszigeten — történő összevonását, ahol rendkívül jó körülmények adódtak szilárd védelem megszervezéséhez, s ugyanakkor megtarthatták tengeri utánszállítási vonalaikat is.

Másodszor, a Wehrmacht elit csapataiból álló ilyen erős seregtest szétveréséhez — mint amilyen a kurlandi csoportosítás volt — nagy erőkre és jelentős eszközökre lett volna szükség. Márpedig a főhadiszállás fő gondja ebben az időben az volt, hogy erőteljes csapásmérő erőket hozzon létre a fő — nyugati — irányban tervezett általános támadásához. Az olvasó bizonyára emlékszik, hogy a főhadiszállás e célból röviddel a lett főváros felszabadítása után, majd később 1944 végén ismét, jelentős erőket vont ki a Baltikumban harcoló szovjet csapatok állományából.[2]

Harmadszor, a szovjet csapatoknak a kurlandi ellenséges csoportosítás szétzúzására irányuló hadműveletei az őszi esőzések következtében járhatatlanná vált utakon, majd később a nem kevésbé nyirkos tél körülményei között zajlottak, amikor a harckocsik, tüzérség és egyéb harci technikai eszköz alkalmazásával végrehajtott támadás rendkívüli nehézségekbe ütközött. Az előrenyomulás során nemcsak az ellenséges csapatok szilárd védelmét és elkeseredett ellenállását kellett leküzdeni, hanem minden egyes méterért a latyakos, erdős-mocsaras tereppel is a szó szoros értelmében meg kellett birkózni.

Végül pedig, mi is a fronton, de Moszkvában levő vezetőink is — a valós helyzettel ellentétben — abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a Kurlandi-félszigeten a szovjet csapatoknak olyan csapatcsoportosítással van dolguk, amely teljes mértékben el van vágva a Wehrmacht főerőitől.[3] E körülménynek — legalábbis akkor így tűnt nekünk — jelentős mértékben meg kell könnyítenie a Kurlandi-félszigeten körülzárt hitlerista hadosztályok felszámolását.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a Paulus-hadseregtől eltérően, amely valóban acélgyűrűbe került, a három oldalról a tenger által fedezett kurlandi csoportosításnak módja volt minden erejét a mindössze 200 kilométer hosszú szárazföldi arcvonalszakasz védelmére összpontosítania, méghozzá olyan rendkívül tömör hadműveleti sűrűségben, ahol egy-egy hadosztályra legfeljebb 6 kilométer jutott. A csapatok ilyen sűrű elhelyezkedése mellett a hitlerista parancsnokság

2 Arról van szó, hogy a 3. Balti Frontot feloszlatták, erői egy reszet pedig a főhadiszállás tartalékába vonták ki, ugyanakkor a 3. csapásmérő hadsereget kiemeltek a 2. Balti Front állományából, a 61. hadsereget, a 2. gárdahadsereget és az 5. gárda-harckocsihadsereget pedig az 1. Balti Front állományából.

3 Mi csak később, a „Kurlandia" hadseregcsoport foglyul ejtett parancsnokságának vallomásaiból tudtuk meg, hogy a körülzárt csapatokat tengeri úton látták el minden szuksegessel.

mélyen lépcsőzött, műszaki szempontból igen állóképes védelmet építhetett ki, amely erős második (sőt a fontosabb irányokban harmadik) lépcsővel és olyan jelentős tartalékokkal rendelkezett, amelyek erős ellenlökésekre, sőt erőteljes ellencsapásokra is képesek voltak.

A Balti-tenger képezte azt az „ablakot", amelyen keresztül a szárazföld felől elszigetelt csapatok a háború végéig minden szükségeset megkaptak a harctevékenység folytatásához.

Werner Haupt a háború után megjelent könyvében beszél arról, milyen mérvben kapott a kurlandi csoportosítás anyagi eszközöket tengeri úton. Nézzük csak, mit ír erről: „Októberben 587 hajó 881 000 tonna rakományt szállított a Kurlandi-félszigetre, novemberben ezek a számok úgy változtak, hogy 764 hajó 1 millió 577 ezer tonnát szállított, decemberben pedig 575 hajó vetett horgonyt a kurlandi partvidéken és 1 millió 112 ezer tonnát rakott ki."[4]

A Kurlandi-félszigeten harcoló fasiszta csapatok tehát sem lőszerben, sem üzemanyagban, sem pedig élelmiszerben nem szenvedtek olyan szükséget, mint Paulus hadserege Sztálingrádnál. Sajnos, Balti Flottánk akkor nem rendelkezett olyan erőkkel és eszközökkel, hogy megfelelő hatásfokkal elszigetelhette volna a tenger felől a kurlandi csoportosítást.

Mellesleg azt is el kell mondanom, hogy valahányszor a part menti körzetekben kiépített ellenséges védelem felgöngyölítéséről volt szó, a szovjet parancsnokság általában egyidejű kombinált hadműveletekhez folyamodott, amelyekben a szárazföldi csapásokkal egyidejűleg erős és jól kiképzett tengerészeti deszantokat is alkalmaztak. Ez történt például a Krím és Novorosszijszk felszabadításakor. A mi esetünkben is foglalkozott a főhadiszállás azzal a gondolattal, hogy egy lövészhadtest erejű tengeri deszantot vet be az Irbeni-szoroson keresztül a kurlandi csoportosítás hátába, de a Balti Flotta még ilyen feladatra nem volt felkészülve, az elgondolás tehát nem volt megvalósítható.

Végezetül néhány olyan lényeges tényről szeretnék szólni, amelyek csak a Nagy Honvédő Háború után jutottak tudomásunkra.

...A nürnbergi per előtt, Keitel tábornagy kihallgatásakor, a Szovjetunió képviselője megkérdezte: „Minek az alapján hagyta a német hadvezetés továbbra is a Kurlandi-félszigeten a csapatait... miért nem dobta át azokat a keleti front aktív szakaszaira?"

Keitel válasza a következő volt: „A kurlandi kérdés... a vezető körökben többszöri vita és jelentős nézeteltérések tárgyát képezte.

...Guderian vezérezredes azon a véleményen volt, hogy a csapa-

4 *Haupt, W.:* idézett mű, S. 86.

tokat — egyik hadosztályt a másik után — folyamatosan el kell szállítani a Kurlandi-félszigetről. Rendulic vezérezredes, a kurlandi hadseregcsoport parancsnoka viszont egy teljesen fantasztikus tervet indítványozott, nevezetesen, hogy törjünk át Kelet-Poroszország felé.

Figyelembe kell venni — jelentette ki Hitler legközelebbi munkatársa —, hogy óriási nehézségeink voltak a tengeri szállítás terén. Ahhoz, hogy egy hadosztályt Libavából (Liepāja)[5] Németországba szállítsunk, legalább 12 napra lett volna szükség, egy teljes hajóforduló pedig három hétbe tellett volna. Durva számítások szerint az egész hadseregcsoport kivonására legalább fél évre lett volna szükségünk. Ehhez még számítsuk hozzá az ellenség tevékenységét is, hiszen az nyilvánvalóan fokozta volna légitámadásait, ha észreveszi a csapatok tömeges elszállítását. Ezért döntött úgy a Führer, hogy folytatni kell ugyan a technika, anyag, lóállomány és kisebb mennyiségű csapatok elszállítását, de a zömöt ott kell hagyni az oroszok lekötése érdekében."[6]

Az elmondottakat összefoglalva szeretném hangsúlyozni, hogy a hitlerista hadvezetésnek a kurlandi csoportosítás megmentésére tett számos — és többségében igen átgondolt — intézkedése ellenére a csoportosítás nem kerülhette el keserves és dicstelen végzetét. 1945. május 9-én feltétel nélküli kapitulációra kényszerült. Közel 300 000 katona és tiszt esett fogságba, köztük 48 tábornok. 158 repülőgépet, mintegy 500 páncélost és rohamlöveget, majdnem 3500 tábori ágyút és aknavetőt, több mint 18 000 gépkocsit, 675 páncélozott szállítójárművet és vontatót, nagy mennyiségű egyéb technikai eszközt és töméntelen mennyiségű különféle anyagi eszközt zsákmányoltunk teljesen ép állapotban.

Mindez azt bizonyítja, hogy a Baltikumban harcoló szovjet csapatoknak aktív áldozatos és hozzáértő tevékenységük révén sikerült lekötni a nagy erejű csoportosítást, és teljes mértékben kikapcsolni a birodalomért folyó küzdelemből a Wehrmacht 33 állig felfegyverzett, válogatott hadosztályát, amelyeknek személyi állománya több éves harci tapasztalatokkal rendelkezett a szovjet—német arcvonalon.

Ha tehát a valósághoz híven és sokoldalúan elemezzük a Balti Frontok küzdelmét, leszögezhetjük, hogy az valóban a bátorság és önfeláldozás olyan hősköltemény volt, amely jelentős mértékben megkönnyítette, hogy a fő — nyugati — irányban harcoló csapatok végrehajthassák történelmi feladatukat, végleg szétzúzzák a német fasiszta államot.

5 Ma Liepāja.

6 «Совершенно секретно! Только для командования!», с. 653.

A „SAMLAND"-HADMŰVELET

1945. február 9-én léptük át egy tábornoki és tiszti csoporttal, egy géppisztolyos alegység védelmében Kelet-Poroszország határát. Alig néhány tucat kilométernyi út után már az volt a benyomásunk, hogy valami hatalmas katonai körletbe kerültünk. Mindegyik falu és major egy-egy terméskőből és vörös téglából emelt vastag falakkal körülvett valóságos kis támpont volt, a porosz junker kúriák pedig megannyi erődítmény. Ilyen építkezés volt szokásban az idegen földek leigázóinál. De hiszen a kelet-poroszországi földesurak valójában azoknak a haramiáknak a leszármazottai voltak, akiket Marx Károly, a német nép egyik legnagyobb fia olyan találóan nevezett „rablólovagoknak". Ezek törtek rá a XIII. században a békés litván törzs földjére karddal és kereszttel: egyik kezükben kereszttel térítettek, a másikkal öltek. Rákos daganatként terjeszkedett a német Teuton lovagrend. A szláv és balti népek túlkésőn ismerték fel a halálos veszedelmet, a rend addigra már annyira vérszemet kapott és megerősödött, hogy már nem voltak képesek az Odera mögé űzni őket. Hiába mértek a szláv és balti népek többször is halálosnak tűnő csapást a „rablólovagokra", mint például a nagy grünwaldi csatában, az elesettek helyére újabbak özönlöttek Németországból. Ha a szűk látókörű lengyel királyoknak a XVII. század elején akárcsak eszükbe is ötlött volna, hogy az egyik rablófészeknek (a korábbi Teuton lovagrendnek) a másik ugyanolyan rablófészket jelentő német brandenburgi hercegséggel való egyesüléséből születik majd meg a porosz királyság, a Nagy Lengyel Rzeczpospolita-sírásója, bizonyára nem szemlélték volna olyan nyugalommal ezt az eseményt. De hát a történelemben gyakran fordul elő, hogy egy leendő áldozat önként táplálta jövendő hóhérát. Poroszország előbb kis részekre szabdalta szét Lengyelországot, majd úgy határozott, hogy teljesen bekebelezi, de kénytelen volt ebben más ragadozókkal megosztozni. A porosz junkereket csillapíthatatlan étvágyuk egyre újabb kalandokba hajszolta. És ők újabb és újabb háborúkat robbantottak ki, amelyekbe az európai népek többségét is belesodorták. S mindannyiszor, amikor a poroszok e háborúkban az

orosz csapatokkal találták szembe magukat, mint ismeretes, teljes vereséget szenvedtek a csatatereken.

Amikor Kelet-Poroszországba indulásunk előtt a térképen tanulmányoztuk az ott harcoló csapatok helyzetét, gyakran bukkantunk a hadtörténetből jól ismert város- vagy helységnevekre. Itt volt például Gross-Jegersdorf falucska. 1757-ben e falu mellett verték szét az orosz csapatok II. Frigyes porosz király seregét. A következő évben a poroszok Zorndorf falu mellett szenvedtek vereséget. Kunersdorf falu neve pedig Fritz (II. Frigyes) király porosz csapatainak 1759. évi, legsúlyosabb vereségére emlékeztetett. A magát nagy hadvezérnek tartó II. Frigyes a csata elején aratott kezdeti sikere után nyomban elindította futárait Berlinbe a hírrel, hogy az oroszok „döntő vereséget szenvedtek". Azt már számításon kívül hagyta, hogy az oroszok elleni háborúkban nem ajánlatos elsietve levonni a következtetéseket, még akkor sem, ha kezdetben sikert ért is el. Rá is fizetett. A berliniek nagyot csalódtak: királyuk hadserege 28 harci lobogót, 172 löveget és 10 000 puskát hagyott a csatamezőn, s a király 48 000 katonájából és tisztjéből alig 3000 maradt.

Kelet-Poroszország az első világháború idején is csatatér volt. Innen indultak 1939. szeptember 1-én a második világháborús gyújtogatók is. 1941-ben pedig Kelet-Poroszország területéről tört be a szovjet földre a hatalmas „Észak" hadseregcsoport, amely annyi vészt és szenvedést hozott a szovjet Baltikum népeire, a Leningrádi, Pszkovi és Novgorodi terület lakosságára. Kelet-Poroszország már a második világháború első napjaitól kezdve az európai országokból — és mindenekelőtt a Szovjetunióból deportált fiatalemberek és lányok egyetlen nagy hadifogolytáborává alakult át. Most azonban, 1945 telén a szovjet katonák saját barlangjukban törtek a „rablólovagok" utódaira. Ne csodálkozzon senki azon, hogy ennek a tájnak még a nevét is gyűlöltük, és minden áldozatra készen voltunk, hogy innen ne indulhasson ki még egyszer agresszió.

...Február 9-én este érkeztünk a 3. Belorusz Front harcálláspontjára. Szerencsénkre I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok még nem utazott el Rastenburg körzetében levő új harcálláspontjára, s így alkalmunk volt, hogy egyeztessük vele a 11. gárda-, a 39. és a 43. hadsereg átvételének rendjét. Elfoglaltsága ellenére Ivan Danyilovics szívélyesen fogadott és segítségemre volt, hogy eligazodjam abban a rendkívül bonyolult helyzetben, amely addigra Kelet-Poroszországban kialakult. Csernyahovszkij tábornok a fasiszta csapatok, valamint a 3. Belorusz Front csapatai legfrissebb helyzetét ábrázoló térkép fölé hajolva szemléletesen magyarázta el, milyen erőfeszítéseket követelt az ilmenhorsti erős megerődített körlet áttörése, milyen hősiesen har-

coltak a szovjet katonák. Előadása befejeztével Ivan Danyilovics, sűrű sötét haján végigsimítva, így szólt:

— Most már Kelet-Poroszország számára elérkezett a vég... A „Közép" hadseregcsoport maradványait körülzártuk a Samland-félszigeten, és a tengerhez szorítottuk Königsberg (Kalinyingrád) körzetében és attól délnyugatra. Ez az egész hadseregcsoport tehát három egymástól elszigetelt katlanban van szétszabdalva: a Samland-félszigeten, Königsbergben és attól délnyugatra, a heilsbergi (Lidzbark Warmiński) megerődített körletben. A Samland-félszigeten és Königsbergben a „Samland" hadseregközvetlen csoport[1] csapatai védenek, a heilsbergi megerődített körletben pedig a 4. tábori hadsereg. Az ellenségnek összesen harminckét hadosztálya — köztük 5 páncélos és gépesített hadosztálya —, két harccsoportja, egy dandára, számos különféle különleges rendeltetésű, továbbá „Volkssturm" egysége van.

Ezt az egész nagy erőt képviselő csoportosítást jelentős repülő- és haditengerészeti erők támogatják...

Ivan Danyilovics tájékoztatott, hogy ezek ellen az erők ellen a 3. Belorusz Front 43., 39. hadserege, 11. gárdahadserege, 5. hadserege, 2. gárdahadserege, 31. hadserege, valamint Rokosszovszkij marsall 3., 48. hadserege és 5. gárda-harckocsihadserege harcolnak.

— Annak következtében, hogy Konsztantyin Konsztantyinovics csapatai Elbing körzetében áttörtek a Frisches Haff-öböl (Visztula-öböl) partjára, az „Észak" hadseregcsoport csapatai előtt elvágtuk az utat Németország felé — folytatta Csernyahovszkij. — Most az a feladatunk, hogy megsemmisítsük a hadseregcsoportot. Nektek a félszigeten és Königsbergben körülzárt „Samland" csapatcsoportosítás jutott, a 3. Belorusz Front hadseregeinek pedig a heilsbergi körletben védő fasiszta hadsereg.

Megkérdeztem Csernyahovszkijt, hogyan értékeli az „Észak" hadseregcsoport tengerhez szorított csapatainak a lehetőségeit.

Ivan Danyilovics elmondta, hogy az ellenség súlyos veszteségei ellenére elkeseredetten védelmez minden egyes terepszakaszt, és viszonylag rendezetten vonul vissza, az „Észak" hadseregcsoport parancsnoksága is szilárdan kezében tartja a vezetést, és hogy jelenleg támadó csapatainkat az előre kiépített königsbergi erődre és a heilsbergi megerődített körletre támaszkodó jól szervezett védelem állította meg.

Nem maradt semmi kétségem afelől, hogy csapatainkra kemény

1 I. D. Csernyahovszkij nem tér ki rá, hogy a „Samland"-csoport állományába helyezték a 3. német páncéloshadsereg csapatait, amelynek parancsnoksága Kelet-Poroszországból Pomerániába távozott.

feladat vár. Először is, az ellenség befészkelte magát az erős erődítésekbe, és elegendő erővel s eszközzel rendelkezik ahhoz, hogy szívós ellenállást tanúsítson, másodszor pedig: a mi hadseregeink annyira meggyengültek a korábbi harcokban, hogy feltöltésre lenne szükségük.

Ám a Kelet-Poroszországban körülzárt fasiszta csapatoknak mégis csak volt egy gyenge pontjuk: erőik nem képeztek egy tömör magot, hanem három, egymástól elszigetelt csoportosításra szakadtak szét, amelyek a tengerpart hosszában húzódtak a Samland-félszigettől egészen a Braunsbergtől lényegesen nyugatabbra húzódó terepszakaszig.

I. D. Csernyahovszkij egyetértett fent vázolt következtetéseimmel, s hozzáfűzte:

— A legfelsőbb főparancsnok nem alaptalanul tart attól, hogy Renduličnak[2] sikerül csapatait a hosszadalmas visszavonulás után rendeznie és még inkább megerősítheti megszállt állásait, amennyiben mi lélegzethez engedjük jutni... Következésképpen, meg kell akadályoznunk, hogy alaposan felkészüljön csapásunk elhárítására, menetből kell szétzúznunk... Egyébként, a parancs szerint február 25-ig végeznünk kell az „Észak" hadseregcsoport hadosztályaival. Csapataimnak parancsot adtam, hogy a Preussisch, Eylau, Wormditt, Heiligenbeil körzetben elhelyezkedett 4. hadsereg szétverésének befejezésére újítsák fel támadásukat. Nektek pedig a „Samland" hadseregközvetlen csoportot és Königsberget kell kezelésbe vennetek...

Csernyahovszkij felsorolta, mely erőket adja át nekem, nevezetesen a 11. gárdahadsereget, a 39. és 43. hadsereget, az 1. harckocsihadtestet, a 2. gárda áttörő tüzérhadosztályt, három páncéltörő tüzérdandárt, két tarackos és két aknavető ezredet, egy légvédelmi tüzérhadosztályt, egy önálló légvédelmi tüzérezredet, továbbá műszaki magasabbegységeket és önálló híradó zászlóaljat. E naptól fogva tehát ezek az erők képezik az 1. Balti Front állományát.

Miután P. I. Igolkin vezérőrnagytól, a törzs hadműveleti csoportfőnökétől megkaptam a nekünk átadásra kerülő hadseregek harcértékéről és létszámáról szóló összesítő jelentést, másnapra berendeltem valamennyi hadseregparancsnokot az 1. harckocsihadtest parancsnokával együtt. Elsőnek V. V. Butkov páncélos altábornagy érkezett. Hadteste frontunk állományában harcolta végig egész Belorussziát és a Baltikumot, a 39. hadsereggel együtt helyezték át Kelet-Poroszországba. Itt, legjobb tudomásom szerint, Butkov harckocsizói ismét kiválóan harcoltak. Vaszilij Vasziljevics katonás tömörséggel vála-

2 Az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka.

szolt kérdéseimre, az azonban valósággal meghökkentett, amikor jelentette, hogy jelenleg összesen 33 üzemképes harckocsija van. Még nem értem a hadtestparancsnokkal folytatott beszélgetés végére, amikor segédtisztem jelentette, hogy K. Ny. Galickij tábornok is megérkezett. A hadseregparancsnok komoly arccal lépett be szobámba, lassan behúzta maga mögött az ajtót, majd néhány lépést tett felém, s szigorú előírásossággal jelentkezett:

— Frontparancsnok elvtárs! Galickij altábornyagy, a 11. gárdahadsereg parancsnoka az ön parancsára megjelentem!

Kíváncsian vettem szemügyre Kuzma Nyikitovics kissé hajlott alakját, halvány arcát, figyelmet és céltudatosságot sugárzó tiszta fényű szemét, s úgy találtam, sem külsejében, sem magatartásában nem változott meg különösebben az elmúlt másfél év alatt, talán csak szőke haja lett ritkább. Éppen olyan fegyelmezett, kissé hűvös és magabiztos volt, mint régen. Galickij csupán szívélyes üdvözlésemre és meleg kézszorításomra engedett fel egy pillanatra s villant át arcán egy rövidke mosoly. Becsültem tudását és energiáját, s igen nagyra tartottam acélos kitartását a kitűzött célok elérésében. Ezért is javasoltam, mint erre az olvasó bizonyára emlékszik, habozás nélkül annak a szívemhez nőtt 11. gárdahadseregnek a parancsnoki beosztásába, amelytől 1943 novemberében váltam meg az 1. Balti Front parancsnokává történt kinevezésem miatt. Nem is tévedtem: a hadsereget Galickij vezetésével tovább öregbítette harci hírnevét.

Érthető érdeklődéssel faggattam Galickijt a 11. gárdahadsereg harcértékéről, az ismerős parancsnokok sorsáról és sok egyébről. Kuzma Nyikitovics a szolgálati tárgyú beszélgetések alkalmával tőle megszokott szabatossággal és rövidséggel felelgetett. Három lövészhadteste volt (a 8.,,16. és 36. gárdahadtestek), ezek képezték változatlanul a hadsereg fő csapásmérő erejét. A hadsereg az adott pillanatban 57 000 emberrel, 600 löveggel, 167 páncéltörő ágyúval és 383 géppuskával rendelkezett. A 11. gárdahadsereg magasabbegységei dél, délkelet és kelet felől karolták át Königsberget. Én pedig megkérdeztem a hadseregparancsnokot, készek-e arra, hogy a legközelebbi időben támadásba menjenek át a Königsberg körzetében harcoló fasiszták szétverésére. Galickij némileg meglepődve, így felelt:

— De hiszen egy megerődített körlet, valóságos korszerű erőddé kiépített város áll előttünk! Hát be lehet ezt venni előkészítés nélkül?

Elmagyaráztam neki, hogy nem a várost, hanem az attól északnyugatra és délnyugatra védelemre berendezkedett csapatokat fogjuk támadni. Az a meggyőződésünk ugyanis, hogy ha tökéletesen elszigeteljük a königsbergi helyőrséget, úgy az a menekülés minden reményét elveszti, s ezáltal gyengíthetjük meg a legjobban a város védelmét.

Rövidesen a 43. és 39. hadsereg parancsnoka is megérkezett. Beloborodov tábornok mosolyogva és a tőle megszokott élénkséggel lépett be. Az alacsony termetű, de erős felépítésű ember gyors léptekkel haladt keresztül a szobán, hangja betöltötte az egész helyiséget. Érezhető volt, hogy ő is olyan őszintén örül találkozásunknak és annak, hogy ismét együtt fogunk harcolni, mint én.

— Nagyon örülök, frontparancsnok elvtárs — mondotta mosolyogva Beloborodov —, hogy úgy látszik, abban a szerencsében lesz részem, hogy önnel együtt érhetjük meg a győzelmet!

Azt feleltem, hogy én is vele együtt örülök, de még sokat kell dolgoznunk azért, hogy mielőbb megérjük ezt a győzelmet.

— Igyekezni fogunk, mint mindig! — fogadkozott a hadseregparancsnok.

A Beloborodov nyomában belépett I. I. Ljudnyikov, a 39. hadsereg parancsnoka közben szerényen az ajtónál álldogált. Amikor feléje fordultam, Ivan Iljics néhány erélyes lépést tett felém és erős, inas kezével megszorítva kezemet, halk hangon csak ennyit mondott:

— Üdvözlöm önt, frontparancsnok elvtárs, szerencsés megérkezése alkalmából!

Az a jóérzés töltött el, hogy szerencsém van, hiszen sokkal könnyebb a csapatok vezetése, ha az ember jól ismeri a parancsnoki állományt.

Részletesen megbeszéltük az előttünk álló feladatok legfontosabb kérdéseit. Valamennyi seregtestparancsnok egyetértett abban, hogy a jelenlegi összetételben Königsberget megostromolni nyilvánvalóan kilátástalan lenne, már csak azért is, mert a hadseregeken belül is kevés az erő. Többek között kiderült, hogy a 39. hadsereg, amelynek állománya az 5. és 13. gárdalövészhadtest, valamint amelybe a 94. és 113. lövészhadtest tartozott, mindössze 52 000 főt, 550 löveget és 1097 golyószórót számlál. Ennél is kevesebb erővel rendelkezett a 43. hadsereg, amelynek 54., 90. és 103. lövészhadtestében, továbbá hadseregközvetlen egységeiben összesen 27 000 ember — vagyis mindössze két-három hadosztálynyi erő —, 348 löveg, 172 géppuska és 500 golyószóró volt.

Különösen az nyugtalanított bennünket, hogy alig-alig voltak harckocsijaink, márpedig ezek nélkül gondolnunk sem lehetett az erős ellenséges védelem leküzdésére, főként, ha — mint feltételeztük — annak bőségesen álltak rendelkezésre páncélosok. Mint később kiderült, a „Samland"-csoport 250-nél több páncélossal bírt.

Bár a főhadiszállás támadásunk folytatását szorgalmazta, nem tudta rendelkezésünkre bocsátani az ehhez szükséges erőket, mivel hat összfegyvernemi és egy harckocsi-hadsereget kellett összevonnia a 3.

Belorusz Front állományában, amelynek az erős heilsbergi csoportosítást kellett szétzúznia.

Február 12-én írtam alá az új összetételű 1. Balti Front parancsnokságának átvételéről szóló parancsot. A következő két nap folyamán sorra látogattuk valamennyi hadseregünket, s végleg meggyőződtünk róla, hogy igen nehéz lesz a támadáshoz csapásmérő csoportosítást kialakítanunk. A 43. és 39. hadsereg hadosztályai a Samland-félszigeten bontakoztak szét, miközben Königsberget északnyugat, kelet és délkelet felől karolta át, a 11. gárdahadsereg pedig délről és nyugatról tartotta blokád alatt a königsbergi helyőrséget. Galickij tábornoknak meglehetősen bonyolult szerep jutott. Ha ugyanis az ellenség kísérletet tesz a helyőrség körüli gyűrű áttörésére, hadseregére Königsberg felől és a heilsbergi csoportosítás felől egyaránt csapást mérhetett. Kénytelenek voltunk azt a feladatot adni Galickij 50 000 fős hadseregének, hogy „tartsa sakkban" a 130 000 főnyi königsbergi helyőrséget, s úgy határoztunk, hogy a 39. és 43. hadsereg erőinek egy részét a Samland-félsziget nyugati részét védő, velük közel azonos létszámú csapatcsoportosítás megsemmisítésére vetjük harcba.

Február 14-én kiadtam a parancsot: K. Ny. Galickij tábornok saját erőivel váltsa fel I. I. Ljudnyikov hadseregének a Pregel (Pregole) folyó, Stibengen arcvonalon védő három lövészhadosztályát és nyugat, dél és kelet felől kösse le a königsbergi helyőrséget. I. I. Ljudnyikov tábornok Kragau, Gaffken irányba mért csapással főerőivel törjön át a tengerpartra Fischausen (Primorszk), Zimmerbude körzetében, erői egy részével pedig Pillau (Baltyijszk) erődhöz és kikötőhöz; A. P. Beloborodov tábornok hozzon létre csapásmérő csoportosítást és Norgau, Germau irányba támadva, a 39. hadseregtől jobbra jusson ki a Balti-tenger partvidékére.

A csapásmérő csoportosításoknak február 19-re kellett befejezniük támadási előkészületeiket. A rendelkezésre álló idő igen rövid volt. Kezdetét vette a megszokott pezsgő munka: a felderítés, az áttörés végrehajtásához szükséges tömör csoportosítások megalakítása céljából történő csapatmozgások, a támadás harci, anyagi, technikai biztosítása és számtalan egyéb intézkedés. Igen nehéznek bizonyult a rejtett felkészülés biztosítása, hiszen a félsziget megközelítési útjai viszonylag nyílt terepen húzódtak, azonkívül az ellenség is igyekezett felderíteni szándékainkat.

Február 18-án az egész napot Ivan Iljics Ljudnyikovnál töltöttem. Az ő 39. hadseregének a helyzete különösen nehéz volt. Csapásmérő jobb szárnyával támadnia kellett, miközben a derékhad és bal szárnya annak a veszélynek volt kitéve, hogy két irányból — Königsbergből és a Samland-félszigetről — csapást mérnek rá. Erőhiány miatt azon-

ban nem tudtunk a veszélyeztetett irányokban megfelelő tartalékokat kialakítani, hiszen mindent, amit csak lehetett, az áttörési szakaszhoz csoportosítottunk.

Még este, a harcálláspontra való visszatértemkor is az a gondolat foglalkoztatott, honnan teremthetnénk elő erőket a 39. hadsereg megsegítéséhez, s nyomban V. V. Kuraszovot hivattam, hogy megvitassam vele a kérdést. Már annyira jól ismertem törzsfőnökömet, hogy arckifejezéséből rögtön tudtam, hogy valami egészen rendkívüli dolog történt. Így is volt. Vlagyimir Vasziljevics fáradtan ereszkedett le a székre és elcsukló hangon közölte:

— Ivan Danyilovics ma életét vesztette...

A háború senkit sem kímélt... Csernyahovszkij immár a harmadik frontparancsnok volt, aki ilyen balvégzet áldozatául esett. A tragikus hír annyira megdöbbentett, hogy hosszú ideig meg sem tudtam szólalni, s közben felidéztem utolsó találkozásomat Csernyahovszkij tábornokkal, felidéztem rendkívül kifejező arcvonásait, erélyes mozdulatait, zengő hangját.

Amikor megdöbbenésemből kissé magamhoz tértem, megkérdeztem Kuraszovot, tud-e valamit halálának körülményeiről.

— Mehlsack (ma: Pilnieżno) körzetében egy gránátrepesz találta el — mondotta. — További részleteket még nem ismerünk.

Később megtudtuk, hogy amikor Csernyahovszkij útban volt A. V. Gorbatov 3. hadseregének harcálláspontjára, egy közelben felrobbant gránát repeszdarabja találta el a mellkasát és azt teljesen átütötte. Ivan Danyilovics háromnegyed óra múltán belehalt sérüléseibe.

Annak szükségessége, hogy valamiképpen megerősítsük erőkkel és eszközökkel a 39. hadsereg bal szárnyát, elterelte figyelmünket az I. D. Csernyahovszkij elhunyta feletti fájdalmunkról. Egy intézkedést tettünk Ljudnyikov magasabbegységei helyzetének megszilárdítására, reggel azonban kénytelenek voltunk megállapítani, hogy az emberekben, páncélosokban egyaránt jelentős erőt képviselő ellenség megelőzött bennünket. Reggel 9 órakor Ivan Iljics hívott fel.

— Fél órával ezelőtt — kezdte mondókáját minden bevezetés, sőt üdvözlés nélkül, ami már egymagában is felfokozott izgalmát jelezte — az ellenség erős tüzérségi tüzet nyitott balszárny-hadosztályaim harcrendjeire. Több mint száz tüzér- és aknavető üteg vesz benne részt. A félszigetről és Königsbergből egyaránt tüzelnek. Az ellenség határozottan arra törekszik, hogy rést nyisson a város körülzáró csapataink harcrendjén, és szárazföldi kapcsolatot teremtsen. Felkészülünk a roham elhárítására. Kérek repülőtámogatást...

Megígértem a hadseregparancsnoknak, hogy haladéktalanul útba indítom a repülőgépeket, s egyben utasítottam, hogy minden erőt,

amit csak tud, csoportosítson át a veszélyeztetett szakaszra. Ljudnyikov jelentette, hogy a bal szárnyat csak úgy tudja megerősíteni, ha meggyengíti a támadáshoz felkészülő csapásmérő csoportosítását. Beleegyeztem, hogy megakadályozzuk az ellenség Samland-félszigeten és Königsbergben egymástól elszigetelt csoportosításainak az egyesülését. A 3. légihadsereg parancsnoka feladatot kapott, hogy bombázó és csatarepülő csapásokkal akadályozza az ellenség támadását.

10 óra után a 39. hadsereg parancsnoka jelentette, hogy egy órával azelőtt Königsbergből több mint három gyalogezred 60 páncélos támogatásával, a Samland-félszigetről pedig mintegy három gyaloghadosztály 100 páncélossal indított rohamot. Amikor elvégeztük az erőviszony-számvetést, kiderült, hogy az ellenségnek a támadási sávjában több embere van a védőknél, a harckocsik terén pedig abszolút fölényt élvez. Bár a hitleristák nagy veszteségeket szenvedtek légierőnk tevékenysége következtében, mégis sikerült beékelődniük a 39. hadsereg védőkörletébe, és több helységet el is foglaltak. A két ellenséges csapásmérő csoportosítás lassan-lassan közeledett egymáshoz. Rendulio terveit csak határozott lépésekkel hiúsíthattuk meg.

Ljudnyikov alárendeltségébe adtam a 43. hadsereg 54. lövészhadtestét, és megparancsoltam neki, hogy készítsen elő ellencsapást a korábbi helyzet visszaállítására. Ugyanakkor Papivin tábornoknak feladatul szabtam, hogy minden rendelkezésre álló erejével támogassa az ellencsapást. Az ellencsapás előkészítése közben kaptuk a hírt, hogy a 3. Belorusz Front parancsnokává A. M. Vasziljevszkijt, a Szovjetunió marsallját nevezték ki. Ez azt jelentette, hogy a főhadiszállás az ellenség kelet-poroszországi csoportosításának szétverését elsőrendű és halaszthatatlan feladatnak tekinti. A magam részéről őszintén örültem a hírnek, mivel Alekszandr Mihajlovicsot a Baltikumban végzett néhány hónapos közös munka folyamán szívből megszerettem.

Bármennyire siettünk is az ellencsapás végrehajtásával, a Königsbergből és a Samland-félszigetről egymással szemben támadó fasiszta hadosztályoknak sikerült egyesülniük, és páncélosokból, arccal északkelet felé nyomban egy kordont hoztak létre. Így az 54. lövészhadtest csapása az erre az acélfalra támaszkodó szilárd védelembe ütközött és nem járt eredménnyel. A fasisztáknak sikerült fenntartaniuk a két csoportosítás közötti szárazföldi kapcsolatot.

A kialakult helyzet sokoldalú elemzése alapján az a meggyőződés alakult ki bennünk, hogy csapataink jelentős megerősítése nélkül aligha leszünk képesek ismét elvágni a königsbergi helyőrséget a „Samland"-csoport főerőitől. Egyben az is világossá vált, hogy mivel az ellenség mind a gyalogság, mind a tüzérség, de különösen a páncé-

losok tekintetében egyértelmű túlerőben van, annak lehetősége is elesik, hogy a legközelebbi jövőben sikerrel rohamozzuk meg a hatalmas bástyákkal és nagy létszámú helyőrséggel rendelkező königsbergi erődöt. Ráadásul a 3. Belorusz Frontnak a heilsbergi csoportosítás ellen indított támadása is csak csikorogva haladt előre és nem kecsegtetett gyors győzelemmel. E helyzetben akarva, nem akarva, a következő elhatározásokra juthattunk: vagy megerősítik frontunkat jelentős tartalékokkal, s így teremtik meg a kitűzött feladat sikeres végrehajtásának reális feltételeit, vagy pedig egyesítik a két front irányítását annak érdekében, hogy részenként, fokozatosan verjük szét a csapataink előtt harcoló valamennyi ellenséges erőt.

Ezektől a meggondolásoktól vezettetve február 21-én felhívtam Moszkvát. A. I. Antonov tábornok, miután meghallgatott, közölte, hogy a kérdést a vezérkarnál és a főhadiszálláson már megvitatták és a legfelsőbb főparancsnoknak tett jelentés után az elhatározás is megszületett. Eszerint a két front csapatainak irányítását egyesítik azzal az elgondolással, hogy így manőverezni lehessen az erőkkel és eszközökkel, azokat előbb a heilsbergi csoportosítás felszámolására, majd Königsberg ostromára lehessen összpontosítani, s ezt követően a Samland-félsziget nyugati részében levő ellenség felszámolásával fejezhessük be a kelet-poroszországi harctevékenységet.

Február 22-re virradó éjszaka kaptuk meg a főhadiszállás direktíváját, amely szerint az 1. Balti Front feloszlik, hadseregei pedig a „Samland"-csapatcsoportosítás néven a 3. Belorusz Front állományába kerülnek. Engem e csapatcsoportosítás parancsnokává és egyben a 3. Belorusz Front parancsnokhelyettesévé neveztek ki.

Minthogy a direktívában nem történt említés a „Samland"-csoport csapatainak további feladatairól, február 22-én reggel Vasziljevszkij marsallhoz siettem. A front harcálláspontján találtam, amint éppen a kialakult helyzet tanulmányozásába mélyedt. Az őt jellemző szívélyességgel fogadott, figyelmesen meghallgatta a Königsberg körzetében kialakult helyzetről és az alárendeltségembe tartozó hadseregek harcértékéről szóló jelentésemet. Ez alkalommal ismét meggyőződhettem róla, milyen gyorsan tud A. M. Vasziljevszkij rátapintani a hadműveleti helyzet lényegére. A marsall még csupán 24 órája vette át a csapatok parancsnokságát, de már látta a kelet-poroszországi támadás hirtelen lelassulásának okát. Meghallgatásom után Alekszandr Mihajlovics így szólt:

— Nem szabad megfeledkeznünk a hadműveleti művészet azon elméről, amely szerint nem lehetünk mindenütt, minden téren erősebbek az ellenségnél. Ehhez olyan általános erőfölényre lenne szükség, aminek már nem sok köze van a hadművészethez. A mi feladatunk

éppen az, hogy a nem túl jelentős általános fölény birtokában elsöprő túlerőre tegyünk szert azokban az irányokban, amelyekben elsősorban akarunk leszámolni az ellenséggel. Ez pedig annyit jelent, hogy részenként kell megsemmisítenünk az „Észak" hadseregcsoportot: először a Heilsberg körzetében levő főcsoportosítást zúzzuk szét, azután a Samland-félszigeten és Königsbergben védekező csoportosításokat. — Majd néhány pillanatnyi gondolkodás után hozzátette: — Úgy gondolom, hogy a heilsbergi körzetben védő ellenség szétverése után Königsbergre összpontosítunk. Ennek az erődnek az eleste után az ellenség már nehezen tarthatja magát a Samland-félszigeten is. Ilyen tervet szándékozom Sztálin elvtárs elé terjeszteni. Ha a legfelsőbb főparancsnok jóváhagyja, hadműveleti szünetet kell majd beiktatnunk, hogy előbb összevonjuk mindazt, amit lehet, a heilsbergi csoportosítás ellen, aztán jól előkészítsük a csapásunkat és lendületes ütemben hajtsuk végre.

Felhasználtam a pillanatnyi csendet, s megkértem a marsallt, körvonalazza pontosabban a „Samland"-csoport csapatainak további feladatait.

— De sietős magának, Ivan Hrisztoforovics — mosolyodott el Vasziljevszkij. — Miféle új feladatokat adhatnék, amikor az ön hadseregei még nincsenek nekem alárendelve? Hiszen csak február 24-vel kerülnek az alárendeltségembe... — Aztán már komolyra fordítva a szót, hozzátette: — Egyelőre rendezzék csapataikat, halmozzanak fel lőszerkészleteket, műszakilag építsék ki megszállt állásaikat, és majd 25-én kihirdetem végleges elhatározásomat.

Várakozásomnak megfelelően a főhadiszállás egyetértett a frontparancsnok javaslataival, miszerint a front főerőit a Königsbergtől délnyugatra a tengerhez szorított ellenséges csoportosítás szétverésére összpontosítja, a többi ellenséges erőt pedig mindaddig blokád alatt tartja, amíg azokra is sor nem kerül. Ennek megfelelően Vasziljevszkij azt a parancsot adta nekem, hogy egész arcvonalamon menjek át védelembe, tüzérségünk és légierőnk nagy része pedig a Heilsberg körzetében végrehajtandó támadásban kerül alkalmazásra.

Február 26-án aláírtam a direktívát, amelynek értelmében a 39. és 43. hadsereg védelemre rendezkedjen be. I. I. Ljudnyikov és A. P. Beloborodov tábornokok parancsot kaptak, hogy folytassanak aktív felderítést, szervezzék meg a terep műszaki berendezését, készíttessék el a tüzérségi és aknavető tüzelőállásokat, ássanak lövészárkokat, azokat egészítsék ki fedezékekkel, bunkerekkel, fa-földerődökkel, s fedezzék azokat drótakadályokkal és aknazárakkal.

Mivel jól emlékeztünk, milyen veszteségeket okoztak az ellenséges páncélosok a 39. hadsereg csapatainak, különös gondot fordítottunk

a páncélelhárítás megszervezésére. Elhatározásunknak megfelelően a hadtestekben és hadosztályokban erős összfegyvernemi és páncélelhárító tartalékokat kellett képezni. Egyszóval mindent elkövettünk, hogy a legkisebb esélyt se adjuk a hitleristáknak hadseregeink elleni próbálkozásaikban. Márpedig ilyenekre számítanunk kellett, hiszen kézenfekvő volt a feltevés, hogy a Samland-félszigeten és Königsbergben körülzárt erős fasiszta csoportosítás igyekszik majd segítségére sietni a 4. hadsereg csapatainak, amikor frontunk főerői csapást mérnek rájuk.

A napok az egységek látogatásával, a csapatok rejtésével és álcázásával összefüggő gondokkal, az ellenséges parancsnokság megtévesztésére tett intézkedésekkel teltek. Előnyös az lett volna számunkra, ha az ellenség átcsoportosításunkat támadási előkészületként fogta volna fel, ezért szándékosan „csapatösszevonást" színleltünk különböző körzetekben. Ezt követően a Kelet-Poroszországban vívott szakadatlan elkeseredett harcokat időleges szélcsend követte. Elhatározásának megvalósítása érdekében Vasziljevszkij a legnagyobb titokban készítette elő a heilsbergi körzet elleni új erőteljes csapását. A marsall, amit csak lehetett, mindent elvezényelt tőlünk, hogy a támadásban alkalmazhassa. Március első napjaiban harcálláspontjára hívatott és így szólt:

— Ivan Hrisztoforovics, az ön csapatainak is erejükhöz mérten részt kell venniük a heilsbergi csoportosítás szétverésében.

— De hiszen már kiadtuk a hadseregeknek a parancsot, hogy rendezkedjenek be védelemre — jegyeztem meg zavartan a meglepetéstől.

— Azt jelenti ez, hogy a parancsot visszavonjuk és ismét megkezdjük egy támadó hadművelet előkészítését?

— A szilárd védelemre történő berendezkedéssel kapcsolatos parancs érvényben marad — nyugtatott meg a marsall —, de a Galickij-hadsereg bal szárnyán egy részleges hadműveletet kell végrehajtaniuk a heilsbergi csoportosítás bal szárnya ellen, hogy lekössék az ellenség ottani tartalékait. Még ennyi is nyilvánvalóan elősegítheti az általános sikert. Egyszóval, fontolja meg és jelentse, milyen erőket tart a 11. gárdahadseregből bevonhatónak a támadásba.

Megtanácskoztam a dolgot Galickijjal, s úgy döntöttünk, hogy a 36. gárdalövészhadtestet jelöljük ki erre a feladatra. Lehetőségeinket jelentettem Vasziljevszkijnak, ő pedig március 4-i direktívájában azt a feladatot jelölte meg e hadtest számára, hogy verje szét a brandenburgi fasiszta csoportosítást és foglalja el Brandenburg (Ušakovo) városát, amely a Königsbergtől délnyugatra húzódó partvidékén fekszik, s csak nevében azonos a Németországban található Brandenburggal. A hadművelet előkészítéséért és lefolytatásáért Galickij tábornokot és

P. K. Kosevoj altábornagyot,[3] a hadtest parancsnokát tettem felelőssé. Egyetlen pillanatra sem feledkeztem azonban meg arról, hogy ez a részleges hadművelet csupán rövid előjátéka Königsberg tervezett ostromának, amelynek elgondolása már sokat foglalkoztatott bennünket. Mindenekelőtt az ostromhoz közvetlenül szükséges erők összetételét kellett meghatároznunk. Mivel dél és délkelet felől a 11. gárdahadsereg magasabbegységei karolták át Königsberget, e hadseregnek az ostromban való részvétele kézenfekvő volt. Északkelet és északnyugat felől a 39. hadsereg karolta át a várost. Hajlottam afelé, hogy e hadseregnek is lehetőséget biztosítok az ostromban való részvételhez, mivel jól tudtam, hogy Ivan Iljics Ljudnyikovnak ez hő vágya, hiszen szeretne visszavágni azért a minapi balsikerért, amikor hadosztályai nem tudták birtokukban tartani a königsbergi és samlandi ellenséges csoportosításokat összekötő útvonalakat. Az említett két hadsereg ereje azonban nem volt elégséges a 130 000 fős helyőrséggel rendelkező erőd ostromához. Az akkori körülmények között azonban lehetetlen volt a 43. hadsereget bevonni az ostromba, mivel annak feladata a Samland-félszigeten települt fasiszta csapatok lekötése volt.

Március 7-én az is eldőlt, melyik lesz az a harmadik hadsereg, amely bevonható az erőd ostromához. Vasziljevszkij értesített, hogy elhatározta, miszerint az 50. hadsereget kivonja a harcból és átadja a „Samland"-csapatcsoportosítás állományába. Ugyanakkor felszólított, fontoljam meg, a königsbergi védelem külső gyűrűjének melyik szakaszán vessük be a hadsereget. V. V. Kuraszovval együtt hamar eldöntöttük a kérdést. Mivel tisztában voltunk azzal, hogy a harcokból alighogy kivont hadsereg alaposan meggyengült, töprengés nélkül úgy döntöttem, hogy hadtesteit a 39. és a 11. gárdahadsereg között vetjük be, amelyeknek előzetes elképzeléseink szerint északnyugat és dél felől kellett csapásokat mérniük Königsbergre. Az új hadsereg számára a két hadsereg közötti összekötő kapocs szerepe jutott. Feladata: főerőivel — a 39. hadsereggel együtt — északnyugati irányból mérjen csapást, erői egy részével pedig kelet felől kösse le a szemben álló ellenséget, s akadályozza meg, hogy az innen erőket és eszközöket dobjon át csoportosításainak főcsapásai ellen.

A „Samland" fedőnevű hadművelet általános elgondolását Kuraszovval együtt jelentettük Vasziljevszkijnak, aki a heilsbergi csoportosítás elleni csapás előkészítésével egyidejűleg közreműködött a königsbergi ostrom elgondolásának és tervének kidolgozásában. Az erők csoportosítására vonatkozó javaslataink meghallgatása után a marsall — számomra teljesen váratlanul — indítványozta, hogy a főcsapás

3 Később a Szovjetunió marsallja.

irányában a 43. hadsereget vessük harcba. A döntés kissé meglepett, hiszen a 39. hadsereg már Königsberg északnyugati megközelítési útvonalain tartózkodott, a 43.-at viszont az arcvonal jobb szárnyáról még át kellett csoportosítani középre. Nem titkoltam persze kételyeimet, hogy vajon indokolt-e egy ilyen átcsoportosítás. Hiszen a 39. hadsereg valamennyi korábbi támadó hadműveletben jól megállta a helyét. Tudomásom szerint Vasziljevszkij I. I. Ljudnyikovról is igen jó véleménnyel volt. Miről van hát szó?

— Egy ostrom előkészítésekor — magyarázta meg álláspontját a marsall — a legapróbb lélektani árnyalatokat is figyelembe kell vennünk. Emlékszik, mi történt február 19-én?

Megértettem, hogy Alekszandr Mihajlovics a 39. hadsereg bosszantó balsikerére céloz, amelynek során csapatai nem tudták megakadályozni, hogy a königsbergi helyőrség egyesüljön a Samland-félszigeten harcoló csapatcsoportosítással, s rábólintottam:

— Persze, hogy emlékszem.

— Azt hiszem, a 39. hadseregben sem felejtették el ezt a balsikert. Így magától értetődően számításba kell vennünk azt is, hogy a hadseregben ezután megmaradt némi bizonytalanság a saját harci lehetőségeit illetően. Szerencsére a 43. hadsereg csapatainak nem kellett hasonló kudarcot átélniük. Ezért döntöttem úgy, hogy a 11. gárdahadsereg mellett e hadseregnek adjuk a főszerepet Königsberg ostromában. Ne feledje, Ivan Hrisztoforovics, hogy a heilsbergi ellenséges csoportosítás szétverésének előrehaladásával párhuzamosan majd arra is lehetőségem nyílik, hogy egy-két hadsereget — megerősítő eszközeikkel együtt — az ön csoportosításának adjak át. Az első ilyen hadsereg, minden valószínűség szerint Csancsibadze tábornok 2. gárdahadserege lesz, amelyet az ön csapatai jobb szárnyára kell felvonultatnunk, s ez lényegesen megkönnyíti a 43. hadsereg magasabbegységeinek és egységeinek felváltását és a königsbergi ostromhoz való összevonását.

Természetesen, nyomban egyetértettem e döntéssel.

Búcsúzóul a marsall még azzal a hírrel is megörvendeztetett, hogy Königsberg ostromának biztosításához a Kelet-Poroszországban tevékenykedő teljes légierőt, tehát az 1. és 3. légihadsereget, a Balti Flotta légierejét, valamint a 18. légihadsereg[4] magasabbegységeit is alkalmazni szándékozik. Ez összesen majdnem 2500 repülőgépet jelentett! Alekszandr Mihajlovics közölte továbbá, hogy az erőd bástyáinak rombolásában részt vesz a főhadiszállás nehéztüzérsége is, beleértve a 305 milliméteresetet is.

4 Azelőtt: távolsági bombázó légierő. — A szerk.

Így hát, március első harmadában a „Samland"-csapatcsoportosítás haditanácsa és törzse hozzálátott Königsberg ostromának aprólékos előkészítéséhez. E nehéz feladat megoldásának fő gondjai teljes mértékben a mi vállunkra nehezedtek, mivel Vasziljevszkijt — törzsével együtt — március folyamán a heilsbergi ellenséges csoportosítás felszámolására irányuló feladat egészen lekötötte. Az új hadművelet előkészítése lényegesen több munkát igényelt a korábbiaknál. Seregnyi olyan kérdés megoldása várt ránk, amilyenek korábban fel sem merültek, hiszen az egész háború folyamán még egyszer sem kellett olyan hatalmas erődvárost megostromolnunk, mint Königsberg, amelynek birtokban tartását egyébként Hitler különlegesen fontosnak tartotta. Az egyik legbonyolultabb feladat a csapatok kiképzése volt, hiszen olyan védelmet kellett áttörniük, amelyet jól kiépített műszaki berendezésekkel: bástyákkal, számos betonerőddel, védelemre alkalmassá tett nagy és rendkívül szilárd épületekkel és különféle harci technika és gyalogság elleni ravasz akadályokkal tüzdeltek tele. Nehézségeket okozott a parancsnoki állomány kiképzése is. Városban nehéz a tájékozódás, és fennforog annak veszélye, hogy saját csapataink egymással csapnak össze, rendkívül bonyolult a támadó egységek s az őket támogató eszközök közötti együttműködés megvalósítása. Annak érdekében, hogy a csapatok magabiztosan és megfelelő szakértelemmel induljanak az erődítmények ostromára, hadtápterületünkön hasonló építményeket kellett létesítenünk, s ezeken kellett egységeinket és magasabbegységeinket gyakoroltatni.

A parancsnoki állomány minél jobb tájékozódásának biztosítása érdekében a hadműveleti, térképész és műszaki tisztek segítségével egy 1 : 3000-es léptékű terepasztalt készíttettünk, amelyen teljes részletességgel szemléltettük mind a város külső, mind pedig annak belső védelmi gyűrűjében található védelmi berendezések és erődművek hálózatát, továbbá feltüntettük az ellenséges csapatok csoportosítását, valamennyi fegyverfajta tűzrendszerét, megjelöltük a gyalogsági és páncélelhárító akadályokat, valamint a védelemre legjobban berendezett városi háztömböket és egyes nagyobb épületeket. Különösen az erődbástyákat jeleztük nagy pontossággal. Ezenkívül elkészíttettük és a megfelelő példányszámban sokszorosíttottuk a városnak a háztömbök s legfontosabb objektumok egységes számozásával ellátott térképét. A terepasztal olyan pontos és érzékletes domborzati képet adott Königsbergről, hogy március 9-én és 10-én igen szemléletesen tudtam rajta megismertetni a hadseregparancsnokokat, hadtest- és hadosztályparancsnokokat a tervezett ostrom során a csapatokra váró feladatokkal. Néha valósággal az volt az érzésünk, mintha ténylegesen a város környékén és útjain járva szemrevételeznénk azokat a helyeket,

ahol csapatainknak rövidesen mindenáron utat kell maguknak törniük.

Bár az erőd évszázadokkal a háború előtt épült és némileg már el is avult, a hitlerista hadvezetés azonban az utóbbi évek során korszerűsítette, a várost pedig alaposan felkészítette egy esetleges ostrom elhárítására. Königsberg védelme három terepszakaszból állt. A városközponttól 6—8 kilométerre berendezett első ilyen terepszakasz gerincét 15 ősi, rendkívül szilárd bástya képezte. Szavaim hiteléül — időben némileg előreszaladva — elmondom, hogy az 5. és 5a. számú bástyára egyenként 5—600 lövedéket lőttek ki nehézlövegeink (203 és 280 millimétereseket), mégsem sikerült lerombolni őket. A bástyák közé betonerődöket és egyéb vasbeton védelmi berendezéseket építettek. S mindezt többsoros lövészárkok kötötték össze. Az első védelmi terepszakasz megközelítési útjait gyalogsági és páncélelhárító akadályok hálózatával fedezték: harckocsiárokkal, aknamezőkkel és drótakadályokkal. Igaz ugyan, hogy a terepasztalon a harckocsiárok ártalmatlan kis vízlevezető árkocskának tűnt, de a valóságban ez az „árkocska" 10 méter széles és 3 méter mély volt, falait vörös téglákkal rakták ki, és a harckocsik, gyalogság számára egyaránt kelepcévé válhatott, mert vízzel is elárasztották. Mindegyik bástya hatszögletű (360×180 méter), előreugró építmény volt, amelyet harckocsiárok és földsánc vett körül, s amelynek négy oldalozóműve volt: egy előre, kettő oldalra, egy pedig hátrafelé. E bástyákat föld alatti folyosók kötötték össze, az oldalozóművek három méter vastag falait téglából emelték és földréteggel fedték be. A bástyák között háromszintes téglaépítmények álltak, amelyeket vastag talajréteg borított, rajta hatalmas fák nőttek.

Amikor a terepasztalon megláttuk, milyen sűrűn hálózzák be az oldalazóművekben és betonerődökben elhelyezett tüzérségi és géppuskatüzet ábrázoló vonalak a bástyák megközelítési útjait, komolyan gondolkodóba estünk, hogyan háríthatnánk el ezt a rohamozó gyalogságunkat fenyegető veszélyt.

A második védelmi terepszakasz a város szélén húzódott. Alapját különösen szilárd, védelemre alkalmassá tett kőépületek, barikádok és betonerődök képezték. Számos öntözőcsatorna is erősítette. A harmadik védelmi terepszakasz az óvárost vette körül, és kilenc ősi bástyát, valamint hatalmas, védelemre berendezett kőépületeket foglalt magába. Magában a város központjában pedig, a Pregel folyó meredek partja felett emelkedett az egész város és környéke fölé az ősi királyi vár, amelyben néhány ezer végletekig elszánt, fanatikus hitlerista telepedett meg. Az egész várost keresztül-kasul barikádokkal, torlaszokkal, támpontokkal és ellenállási gócokkal erősítették meg.

A tereken, útkereszteződésekben, parkokban mindenütt betonerődöket építettek, páncélosokat vagy rohamlövegeket ástak be. Mindezekben az erődökben, oldalazóművekben, betonerődökben, megerődített épületekben és egyéb védelmi létesítményekben 130 000, utolsó töltényéig harcolni kész hitlerista vetette meg a lábát. Mindehhez számítsuk hozzá, hogy ez a hatalmas sereg többek között négyezer tüzérségi löveggel és száznál több páncélossal és rohamlöveggel is rendelkezett.

A terepasztalon élénkpiros szín jelezte az áttörési szakaszokon a 43., 50. hadsereg és a 11. gárdahadsereg megsemmisítő csapásainak irányát. E hadseregek csapataira várt az a hihetetlenül nehéz feladat, hogy megostromolják a várost, a várat. A hadműveleti elgondolás lényege a következő volt: északnyugati és déli irányból mért találkozó irányú lendületes csapásokkal kettészeljük Königsberg védelmét. Északnyugat felől a 43. hadsereg csapatainak és az 50. hadsereg két hadtestének, délről pedig a 11. gárdahadsereg főerőinek kellett csapást mérniük. A Pregel folyó északi partján, a város központjában kellett találkozniuk. Kelet felől az 50. hadsereg 69. lövészhadtestének a hadosztályai mérnek széles arcvonalon lekötő csapásokat. Miközben ez a három seregtest részekre szabdalja a königsbergi „diót", három másik hadsereg — a 2. gárdahadsereg (ez lényegesen később kerül csoportunk állományába), továbbá az 5. és 39. hadsereg — a Samland-félszigeten indított támadással visszaveti a „Samland"-csoport csapatait a tengerhez Pillau általános irányban, s biztosítja ezzel a königsbergi megerődített körlet külső bekerítési gyűrűjét.

Az ostromban részt vevő hadseregek parancsnoki állománya március közepére már nagy vonalakban ismerte feladatait. A hadseregparancsnokok megkezdték csapataik felkészítését a tervezett hadműveletre.

Március 12-én, amikor a front főerői Vasziljevszkij marsall parancsnoksága alatt már a heilsbergi német csoportosítás elleni nagy erejű csapásuk előkészítésének vége felé jártak, K. Ny. Galickij tábornok jelentette nekem, hogy a 36. gárdalövészhadtest készen áll a Brandenburg elleni támadásra. Nyomban e magasabbegységhez siettem. Pjotr Kirilovics Kosevoj altábornagy hadtestparancsnok jelentette, hogy támadási sávjában a „Nagy-Németország" SS gépesített hadosztály maradványai védenek a Baltikumtól ideérkezett néhány gyalogezreddel és más egységekkel együtt, továbbá: összesen 30 páncélossal rendelkeznek. E csoportosítás szétverése a 16. és 18. gárda-lövészhadosztály feladata lesz.

Miután meggyőződtem róla, hogy a támadást részletesen, alaposan előkészítették, jelentést tettem róla Vasziljevszkij marsallnak. Ő már-

cius 13-án közölte velem, hogy a front csapatai a szemerkélő eső és a rossz látási viszonyok ellenére megkezdték támadásukat a heilsbergi csoportosítás ellen. Tájékoztattam őt, hogy mi sem maradtunk tétlen, a 16. gárda-lövészhadosztály egységei 12 óra 40 perckor behatoltak az ellenséges védelembe, elfoglalták Werdingen községet és átvágták a Brandenburgot Königsberggel összekötő műutat, ám a szakadatlan ellenséges ellenlökések következtében támadásunk elakadt.

— Tegye meg a szükséges intézkedéseket és holnap jelentse az eredményt! — felelte nyugodtan Vasziljevszkij.

A kialakult helyzet elemzése után elhatároztuk: a csapás erejét a 88. gárda-lövészhadosztállyal fokozzuk. Galickij parancsot adott Kosevojnak a hadosztály harcbavetésére, azzal a feladattal, hogy gyorsítsa meg a kijutást a Brandenburg megközelítési útjait fedező Frisching folyóhoz, és mielőbb erőszakolja ki rajta az átkelést. E magasabbegység határozott tevékenységével sikerült megtörni a hitleristák ellenállását, akik a Frisching folyóhoz vonultak vissza. Hadosztályaink megkezdték az átkelést a folyón.

Miután meggyőződtem róla, hogy Galickij és Kosevoj tábornok mindent megtesz az ellenség ellenállásának megtörése érdekében, figyelmemet ismét Königsberg ostromának előkészítésére összpontosíthattam. Eddigre már a hadműveleti terv főbb okmányai kidolgozásának a vége felé tartottunk.

A teljes hadművelet végrehajtását három ütemben terveztük, az első ütemben befejezzük az előkészületeket, a másodikban áttörjük az első védelmi terepszakaszt, ennek során a 43., valamint 50. hadsereg csapatai a Pojerstielen, Klein Heidekrug terepszakaszra, a 11. gárdahadsereg pedig a Schöfliss, Pohnarth, Kalgen terepszakaszra jutnak ki, míg a harmadik ütemben hajtjuk végre magának a városnak az ostromát. A második ütem feladatait a terv szerint 24 óra, a harmadikéit négy nap leforgása alatt kellett végrehajtanunk. Eszerint tehát 5 napot terveztünk Königsberg teljes ostromára.

A „Samland"-hadművelet előkészítésének befejezését március végére terveztük, s ennek során számos nehézség megoldása várt ránk. Mindenekelőtt teljes mértékben fel kellett derítenünk az ellenséges védelem jellegét, a königsbergi megerődített körletet megszállt csapatok csoportosítását, aktív tevékenységgel kedvező megindulási terepszakaszt kellett elfoglalnunk, melyről magasabbegységeinknek támadásba lendülnek, továbbá véglegesen be kellett fejeznünk a 39., 43., 50. hadsereg és a 11. gárdahadsereg felkészítését a hadműveletre. Az ellenség elől rejtve el kellett foglalni megindulási állásainkat Königsberg ostromához, s ugyancsak rejtve kellett támadási sávjába áttelepítenünk a frontunk megerősítéséül kapott 5. hadsereget és 2.

gárdahadsereget, a hadosztályok létszámát pedig 3000—3600 főre kellett feltöltenünk. Repülőink számára repülőtereket is kellett biztosítanunk, meg kellett szerveznünk a hadművelet sokoldalú harci és anyagi-technikai biztosítását, s nem utolsósorban meg kellett valósítanunk az ellenség megtévesztésére irányuló intézkedéseket. Az ostrom kezdete előtt három-négy nappal az erős bástyák rombolására előzetes tüzérségi és légi előkészítés végrehajtását írtuk elő. Mindezeken kívül az üldözéshez szükséges erőket is előkészítettük arra az esetre, ha az ostrom kezdete előtt észrevennénk, hogy az ellenség visszavonul.

Az ostrom kezdetét — a főhadiszállás utasításának megfelelően — az ellenség heilsbergi csoportosításának felszámolását követő 8., 10. napra tűztük ki, hogy az ott felszabaduló erőket is alkalmazhassuk.

A „Samland"-hadművelet tervezetével március 15-én kerestem fel V. V. Kuraszovval együtt A. M. Vasziljevszkijt. A marsall minden egyes okmányt alaposan átnézett. A tervezet nem váltott ki lényeges véleménykülönbségeket. Vasziljevszkij másnap, a végleges jóváhagyás előtt, írásbeli jelentést küldött Sztálinnak, amelyben körvonalazta a „Samland"-hadműveleti terv lényegét és további fegyver-, harcitechnika- és lőszerkiegészítést kért.

Csoportom törzsébe visszatérve megelégedéssel nyugtáztam, hogy Kosevoj tábornok hadtestének a támadása sikerrel bontakozik ki: már Brandenburg birtoklásáért folyt a harc.

Március 17-én este Vasziljevszkij hívott fel.

— A hadműveleti tervet — közölte — jóváhagyta a főhadiszállás. A kapott parancs értelmében a heilsbergi csoportosítás felszámolását legkésőbb 22-ére kell befejeznünk, a „Samland"-hadműveletet pedig legkésőbb március 28-án meg kell kezdenünk. Ezek szerint Kosevoj hadtestének hadműveletét 20-ára fejezze be, és azonnal csoportosítsa át Königsberghez.

Most már tehát minden percünk ki volt számítva. Mindenekelőtt Brandenburg körzetében kellett sürgetnünk a tengerhez való áttörés befejezését. Gyakorlatilag P. K. Kosevoj hadteste már teljesítette a feladatát: magasabbegységei március 13-a és 18-a között 40 helységet foglaltak el, köztük Brandenburgot. A 4. német hadsereg parancsnoka egyetlen ezredét sem tudta kivonni Brandenburg körzetéből. Március 20-án Galickij jelentette, hogy Kosevoj tábornok magasabbegységei kiértek a Frisches Haff-öböl partjára. Most már átcsoportosíthattuk a 36. gárdahadtestet Königsberghez. Ezen a napon a főhadiszállás még néhány nappal megtoldotta a hadművelet készenlétének idejét. Vasziljevszkij közölte, hogy Sztálin az ostrom előzetes tüzérségi és légi előkészítésének megkezdését április első napjaira engedélyezte.

Azt is közölte, hogy a 2. gárdahadsereget útba indította hozzánk, hogy részt vehessen a Samland-félszigeten tervezett támadásban.

Március 23-án V. V. Kuraszov jelentette, hogy a 11. gárdahadseregben, valamint a 43. és 50. hadseregben befejezték a rohamosztagok és -csoportok szervezését. Minden lövészezredbe egy-egy lövészzászlóalj, műszaki század, lángszórós szakasz, harckocsiszázad, 76 milliméteres páncéltörő szakasz, 120 milliméteres aknavető üteg, valamint néhány nehézlöveg vagy önjáró löveg tartozott. A zászlóaljak rohamcsoportjai lövészszázadból, műszaki szakaszból, lángszórós rajból, vegyivédelmi rajból, két páncéltörő lövegből, két hadosztálylövegből és két-három harckocsiból alakultak meg. A rohamosztagok és -csoportok lövészszakaszai fegyverzetében páncélgránátok, ködgyertyák, a botlódrótos aknák felrobbantására alkalmas, kötéllel ellátott aknaszedő horgok, ollók, fejszék, üzemanyaggal töltött gyújtópalackok is voltak. Minden rohamcsoportba beosztott harcosnak hat kézigránátja volt. A katonák mindennel el voltak tehát látva, amire a megerődített körzetben és városban vívott harchoz szükségük lehetett.

Ám a rohamalegységek megalakítása és felszerelése csak a dolog egyik fele. Még hátra volt az összekovácsolásuk, és a gyakorlatban kellett őket kiképezni teendőikre. E célból a korábban elfoglalt védelmi berendezéseket és a valóságos erődökhöz hasonlító elhagyott földesúri kúriákat alakítottuk át megfelelő gyakorlóterekké.

E napokban A. A. Novikov repülő marsall látogatott hozzánk. Megerősítette, hogy Königsberg ostromának biztosításához a Kelet-Poroszországban tartózkodó teljes légierő bevonásra kerül. A három (1., 3. és 18.) légihadsereg tevékenységének összehangolását maga vállalta, ami lényegesen megkönnyítette feladatomat. Mivel az 1. légihadsereg törzsét ebben az időben teljes egészében a heilsbergi ellenséges fészek felszámolása kötötte le, a légierő „Samland"-hadműveletben történő alkalmazásának megtervezésével kapcsolatos munka oroszlánrészét a 3. légihadsereg törzsének kellett elvégeznie. Biztosítottam Novikovot, hogy ez a törzs a rendkívül tapasztalt N. P. Dagajev tábornok vezetésével sikeresen megbirkózik ezzel a feladattal.

A légierő alkalmazása nemcsak azért volt a hadművelet előkészítésének egyik legfontosabb és legbonyolultabb kérdése, mert Königsberg légi pajzsa 450 légvédelmi ágyúval és mintegy 100 vadászgéppel rendelkezett, hanem azért is, mert a döntés úgy szólt, hogy az ostromban három légihadsereget, továbbá a Balti Flotta légierejét és a főhadiszállás két tartalék repülőhadtestét is alkalmazzuk. Ez összesen 1124 bombázó- (köztük 192 Po—2 éjszakai), 830 vadász-, 420 csata- és 20 torpedóvető repülőgépet jelentett. A harmincnégy éves T. T. Hrjukin vezérezredes volt a legnagyobb állományú 1. légihadsereg parancsnoka.

E hadsereg állományába tartozott a hadműveletben részt vevő repülőgépeknek több mint 40 százaléka. A többi légi seregtest parancsnokai az alábbiak voltak: a 3. légihadseregé az olvasó előtt már ismert Ny. F. Papivin vezérezredes, a 18. légihadseregé A. J. Golovanov repülő főmarsall, az 5. gárda-bombázóhadtesté V. A. Usakov altábornagy, az 5. bombázóhadtesté M. H. Boriszenko vezérőrnagy, a flotta légierejéé pedig M. I. Szamohin vezérezredes. A haditengerészeti repülők kivételével — akiknek feladata a tengeri szállítások megakadályozása volt — a teljes légierő főként Königsberg ostromának és a 39., az 5. hadsereg, valamint a 2. gárdahadsereg Samland-félszigeten tervezett támadásának légi biztosítására készült fel.

Ezek szerint a tenyérnyi königsbergi légtérben mintegy két és fél ezer harci repülőgépnek kellett a földi irányítását megoldani. Mindez igen megfeszített és pontos munkát követelt meg, hogy biztosíthassuk a teljesen önálló repülő magasabbegységek kötelékébe tartozó igen nagy mennyiségű harci repülőgép együttműködését, méghozzá nem csupán egymás között, hanem — ami a legfontosabb — a földi csapatokkal is összehangoltan. Ez a munka teljes egészében a rendkívül nagy tapasztalatokkal rendelkező Novikov repülő főmarsallra, a szovjet légi haderő parancsnokára hárult. Fő támasza előbb a 3. légihadsereg törzse volt, majd közvetlen az ostrom előtt az 1. légihadsereg törzse is bekapcsolódott a munkába.

Különösen a csatarepülők tevékenységének megszervezése igényelt hosszú időt. Ez jelentette talán a legbonyolultabb feladatot, hiszen eddig még sohasem került sor a légierő ilyen tömeges alkalmazására egy Königsberghez hasonló objektum ellen. A városon belüli csapásokhoz egy repülőcsoportot hoztak létre hat csatarepülő-hadosztály bevonásával. A hadosztályparancsnokok V. I. Sevcsenko, Sz. Sz. Alekszandrov vezérőrnagyok, P. M. Kuzma, D. Sz. Prutkov, F. Sz. Hatminszkij ezredesek és K. P. Zaklepa alezredes voltak. Novikov különös gonddal tervezte meg e magasabbegységek tevékenységét, mivel csapásaikat két lépcsőben, az ellenséges védelem teljes hadműveleti mélységére kellett kiterjeszteniük: az első lépcsőnek két kilométeres mélységben, a másodikat pedig négy kilométerre és annál mélyebben. Mivel Novikov igen nagy jelentőséget tulajdonított a csatarepülő tevékenységnek, talán ezúttal első ízben vett ehhez ilyen sok vadászgépet is igénybe. 200 vadászgépet jelölt ki a hadművelet alatt mindvégig csatarepülőgépkénti alkalmazásra, a többi vadászgépet pedig szükség esetén szintén be szándékozott vonni.

Az ostrom kezdete előtt a repülők feladata a folyamatos felderítés mellett a földi csapatok légicsapásokkal szembeni oltalmazása, a Königsbergben körülzárt hitleristák létszám- és hadianyag-utánpótlásának

megakadályozása, a pillaui haditengerészeti támaszpont tevékenységének bénítása volt. Tervezték továbbá egy kétnapos előzetes légi ostrom végrehajtását is azzal a céllal, hogy rombolják a bástyákat és a 11. gárdahadsereg és a 43. hadsereg arcvonala előtt elhelyezkedő védelmi berendezéseket, használhatatlanná tegyék az ellenséges repülőtereket és megsemmisítsék repülőgépeit. A két nap alatt 5316 repülőgép-bevetést terveztek végrehajtani, amelyek során 2690 tonna bombát kellett Königsberg körzetében ledobniuk.

A támadás első napján, az ostrom megindulása előtt 406 nehézbombázónak és 133, bombákat szállító vadászgépnek kellett első hullámban csapást mérnie az ellenséges állásokra, hogy megtisztítsák a rohamozó csapatok útját. Amint pedig az osztagok megindulnak, több száz, bombákkal felszerelt csatarepülőnek és vadászgépnek kellett útjukat egyengetnie.

E hatalmas bombázó- és csatarepülőerő oltalmazására Novikov három vadászrepülő hadosztályt jelölt ki, a többi vadászrepülőnek pedig a fasiszta légierő útját kellett elállnia az ostrom körzete irányába A támadás első napjára 4124 repülőgép-bevetést terveztek.

Megemlítem, hogy A. A. Novikov a légierő Königsberg ostromában való részvételének valamennyi kérdését egyeztette velem, mint a „Samland"-csapatcsoportosítás parancsnokával, mielőtt végleges jóváhagyásra Vasziljevszkij elé terjesztette volna.

Így hát Königsberg körzetében a tervek az egyik legnagyobb légi hadműveletet helyezték kilátásba. S csak a csodálat hangján szólhatok arról, hogy milyen ragyogóan tervezték meg ezt a hadműveletet. Valamennyiünk eszében megfordult akkoriban a gondolat, mennyire könnyebb lett volna földi csapataink hihetetlenül nehéz feladata, ha ezt a valóban grandiózus tervet sikerült volna teljes mértékben megvalósítani.

Ny. M. Hlebnyikov tábornok a törzsével és a front tüzértörzsével együtt, a repülőkkel szorosan együttműködve dolgozta ki a tüzérség alkalmazási tervét. Vasziljevszkij engedélyt adott, hogy az ostrom biztosítására mindazokat a tüzérségi eszközöket vonják be, amelyeket Königsberg körzetébe át lehetett telepíteni. Ennek eredményeképpen mintegy 5000 löveget és aknavetőt, közel 300 sorozatvetőt sikerült felhasználni. Ny. G. Kuznyecov, a Szovjetunió flotta-tengernagya, a haditengerészeti flotta népbiztosa 5 haditengerészeti vasúti üteget bocsátott rendelkezésünkre, amelyek állományában 15 messzehordó löveg is volt. Közülük néhány 34 kilométerre tudott hatásosan tüzelni. Arra számítottunk, hogy segítségükkel megakadályozhatjuk a város helyőrségének evakuálását a Königsbergi-csatornán keresztül.

Különösen ahhoz fűztünk nagy reményeket, hogy a tüzérségnek

majdnem felét nagy űrméretű (köztük 203—305 milliméteres) lövegek tették ki. Hlebnyikov az alábbi tervet javasolta ennek a félelmetes csapásmérő erőnek az alkalmazására: négy nappal az ostrom kezdete előtt végezzük el a célok tűzfelderítését, tárjuk fel (tüzérségi tűzzel távolítsuk el a födémüket borító földréteget) a bástyákat és egyéb védelmi berendezéseket s romboljuk azokat; az ostrom kezdete előtt két-három órával hajtsunk végre közvetlen tüzérségi előkészítést azzal a céllal, hogy leromboljuk az épségben maradt védelmi berendezéseket, továbbá semmisítsük meg a tűzeszközöket és az élőerőt; az ostrom kezdetétől az első védelmi terepszakasz elfoglalásáig tűzhengerrel kísérjük a gyalogság és harckocsik rohamát. Úgy döntöttünk, hogy a teljes ezred- és hadosztálytüzérséget, továbbá a nagy űrméretű lövegek egy részét szétosztjuk a rohamosztagok és -csoportok között.

A legnehezebb feladat ezúttal talán V. V. Koszirev tábornok műszaki főnöknek jutott. Hiszen az olyan erődítmények leküzdésének biztosításában, amilyeneket az ellenség a város körül, s magában a városban kiépített, a műszaki csapatoknak nyilvánvalóan semmivel sem kisebb szerepet kellett játszaniuk, mint a légierőnek vagy a tüzérségnek. Igaz, jelentős erők álltak rendelkezésünkre: tíz műszaki utász-, három műszaki utász roham-, két gépkocsizó műszaki és egy pontonos dandár. És akkor még nem is számoltam azokat a szervezetszerű műszaki alegységeket, amelyek a hadtestekben és hadosztályokban voltak. Ezek nagy részét a 26 rohamosztag és 104 rohamcsoport állományába osztottuk szét. A műszaki csapatokra a roham előkészítése és végrehajtása során egyaránt óriási feladatok vártak. Az ellenséges védelem pontos műszaki felderítésén túl számos utat, hidat és oszloputat kellett előkészíteniük, meg kellett építeniük a Samland-félsziget partvidékén a torpedónaszádok horgonyzóhelyét, a vasúton a Pregel folyóra szállított páncélosnaszádok vízre bocsátáshoz szükséges állványzatokat, ki kellett választaniuk a város ostromára kijelölt csapatok megindulási állásait, és az ellenség szakadatlan tüzében kellett több száz átjárót létesíteniük az aknazárakon és drótakadályokon. Az ostrom kezdete után nekik kellett aknamentesíteniük és helyreállítaniuk a harckocsik, tüzérség s egyéb harci technikai eszközök előrevonási útjait, majd aknamentesíteniük a város utcáit, átkelőhelyeket építeniük a Pregel folyón s a számtalan mélyvízű csatornán. És mindezt a rengeteg munkát részletesen megtervezték, s idejében végre is hajtották.

Fontos szerep jutott a vegyivédelmi csapatoknak is, amelyeknek harci alkalmazását M. F. Doronyin vezérőrnagy és osztálya tervezte. Az ostrom biztosítására három vegyivédelmi zászlóaljat, hét önálló

lángszórós zászlóaljat, egy robbanó lángszórós századot és öt önálló háti lángszórós századot jelöltünk ki. A lángszórós alegységeket a rohamosztagok és -csoportok között osztottuk fel.

Nehéz napokat élt át a „Samland"-csapatcsoportosítás híradófőnöke, akinek szerteágazó és üzembiztos híradással kellett biztosítania a támadó csapatok vezetését. Norgehnen körzetéből folyamatos rádió-, távbeszélő-, távíró-, repülőgép- és gépkocsi-összeköttetést tudtunk fenntartani a hadseregtörzsekkel. Három figyelőponton — a Fuchsbergtől északra telepített főfigyelőben és az Oblittentől 2,5 kilométerre délre, valamint a Seehundtól 3,5 kilométerre délre települt két kisegítő figyelőben — szintén kiépítették a híradást.

D. I. Andrejev tábornok és törzse mint mindig, most is hatalmas munkát végzett az előkészületek során. Nagy segítséget kaptak V. P. Vinogradov tábornoktól, a front hadtápfőnökétől. Bizony nem volt könnyű dolog az ilyen hatalmas tömegű tüzérség és légierő számára szükséges lőszer és üzemanyag utánszállítása, tárolása és álcázása. E feladat megoldása óriási erőfeszítéseket követelt a front és a „Samland"-csapatcsoportosítás hadtápjának tisztjeitől és tábornokaitól.

A személyi állomány átcsoportosításának és összevonásának, az anyagi eszközök utánszállításának biztosítása terén nagy munkát végeztek a vasúti csapatok, amelyek a szovjet határtól Königsbergig terjedő szakaszon helyreállították a vasútvonalakat és valamennyi műtárgyat, míg a vasutasok rövid idő alatt elvégezték a zsákmányolt gördülőállomány javítását, s lehetővé tették annak hatásos üzemeltetését. Mivel nem állt elég zsákmányolt vagon a rendelkezésünkre, a határtól Königsbergig valamennyi vasútvonalat sürgősen széles nyomtávra kellett átállítani. A katona- és polgári állományú vasutasok hősies munkája nyomán ugrásszerűen megszaporodtak a Königsberg eredményes ostromához szükséges hadianyagokat szállító vasúti szerelvények, s ennek következtében tudta a front hadtápja elvégezni nehéz feladatát.

Március 25-én A. M. Vasziljevszkij marsall közölte velem, hogy a 3. és 31. hadsereg csapatai elfoglalták az ellenség utolsó erős ellenállási csomópontját, Heiligenbeilt. A fasiszta csapatok maradványai — több mint 100 000 ember — egy kisebb, 13 kilométer széles és 2—5 kilométer mély part menti hídfőben zsúfolódtak össze. A hitlerista parancsnokság sebbel-lobbal megkezdte erői egy részének tengeri úton való elszállítását Rosenberg part menti városkából, de A. A. Lucsinszkij tábornok 28. hadseregének csapatai már előretörtek a városhoz. Az ellenség heilsbergi csoportosítása utolsó napjait éli. Ez persze bennünket is gyorsabb ütemre ösztökélt. Március 28-ra — úgy tűnt, észrevétlenül — sikerült a 43. hadsereg csapatait felváltanunk

a 2. gárdahadsereggel, amelynek terveink szerint a front jobb szárnyán kellett majd támadnia.

...E napokban ismét találkozóra került sor köztünk és a Balti Flotta törzsének képviselői, valamint V. V. Tribuc tengernagy, flottaparancsnok között. Tribuc tájékoztatott bennünket a Balti-tengeren kialakult helyzetről. Németország haditengerészeti erői (a Kriegsmarine), amelyeknek zöme a Baltikumban összpontosult, komoly veszélyt jelentettek: 2 sorhajójuk, 8 cirkálójuk, 200-nál több tengeralattjárójuk, 30 aknanaszádjuk és 70 torpedónaszádjuk állt szemben a mi egy sorhajónkkal, 2 cirkálónkkal, 12 torpedórombolónkkal, 20 tengeralattjárónkkal, 78 torpedónaszádunkkal és 226 kisebb „vadászunkkal". Az erőfölény egyértelműen a Kriegsmarine oldalán volt. Mindez azonban távolról sem csökkentette a Balti Flotta harci szellemét. Parancsnoksága a tengerészeket a hadműveletben való aktív részvételre készítette fel. Tribuc megígérte, hogy a páncélosnaszádosztályon kívül — amelynek alkalmazását a Pregel folyón vettük tervbe — hadseregeink tengerparti szárnyainak biztosítására a Samland-félsziget partvidékén horgonyzó torpedónaszádok jelentős csoportját is beveti.

Vasziljevszkij március 29-én egyrészt közölte, hogy végeztek a heilsbergi csoportosítással, másrészt bejelentette, hogy a fronttörzs vezető állományával együtt hamarosan hozzánk érkezik. A 3. Belorusz Front törzse röviddel ezután a Heilsberg körzetében befejeződött hadművelet részleteit is közölte: csapataink március 13-a és 29-e között 93 000 fasiszta tisztet és katonát pusztítottak el és több mint 46 000-et ejtettek fogságba. 605 páncélost és rohamlöveget, 5000 löveget és aknavetőt, 128 repülőgépet zsákmányoltak. Siettünk ezt az örömteli hírt a Königsberg ostromára készülő harcosok tudomására hozni.

Április 1-én alkalmam nyílt az 5. hadseregtörzs meglátogatására. Érdeklődéssel vizsgálgattam N. I. Krilov tábornokot, akivel eddig nem volt alkalmam együtt harcolni. Nyikolaj Ivanovicsnak azonban annyira ragyogó hírneve volt, hogy kétség sem férhetett hozzá, hogy a közelgő harcok során igen gyorsan szót tudunk érteni egymással. Ennek az igen jó természetű és nyugalmából semmivel sem kizökkenthető tábornoknak harci pályafutását akárki megirigyelhette volna. Törzsfőnökként szolgált olyan hadseregekben, amelyek hősiesen védték Ogyesszát, Szevasztopolt, Sztálingrádot. Tudomásom volt róla, hogy Krilov mind a „Bagration"-hadműveletben, mind pedig a Kelet-Poroszország birtoklásáért vívott ütközetben hadseregparancsnokként is ragyogóan megállta a helyét. Noha Nyikolaj Ivanovicsnak nem volt magasabb katonai képzettsége, mégis mindenkit lenyűgözött kifino-

mult hadműveleti gondolkodása és az a képessége, hogy szinte előre látta a harctevékenység váratlan fordulatait.

Én ezt az ő kiváló képességeivel magyaráztam. Ha Krilov nem katona lett volna, kétségtelen bármilyen dologban kiváló szakemberré vált volna, ha kedve lett volna hozzá. Később Nyikolaj Ivanovics a Szovjetunió marsallja és a hadászati rendeltetésű rakétacsapatok főparancsnoka lett. Harctéri ismeretségünk lett annak a bensőséges barátságunknak az alapköve, amelynek csak halála vetett véget...

Krilov tábornok részletes jelentése alapján megismerkedtem a hadsereg harcértékével és magasabbegységei elhelyezkedésével. Beszélgetésünk végén pontosítottam hadserege feladatát. Az 5. hadsereget a Samland-félszigeten, a 2. gárdahadsereg és a 39. hadsereg között szándékoztunk bevetni. A hadművelet megindulásakor csapatainak a Cumennen, Wiekau terepszakaszról Kragau, Bludau felé kellett támadniuk, hogy lekössék a félszigeten levő ellenséget.

Aznap pontosítottuk a félszigeten támadásra készülő többi hadsereg feladatait is. P. G. Csancsibadze tábornok 2. gárdahadseregének a jobb szárnyán egy lövészhadtesttel védelemre kellett berendezkednie, míg az 5. hadsereg csatlakozásán Norgau általános irányban támadnia kellett.

A 39. hadsereg, amely csapását a 43. hadsereg csatlakozásán mérte, azt a feladatot kapta, hogy Nautzwinkel általános irányban támadjon, és a második támadási nap végére a Pregel folyó torkolatáig jusson ki a Frisches Haff-öböl partjára.

Április elejére valamennyi hadsereg megindulási helyzetet foglalt el a támadáshoz. Már korábban eldőlt azt is, hogy milyen parancsnoksági szinten kell irányítani a königsbergi erődöt ostromló csapatok tevékenységét, valamint a Samland-félsziget ellenségtől történő megtisztításának hadműveletét. Április 2-án megkaptuk az erre vonatkozó direktívát, amelynek értelmében a mi „Samland"-csapatcsoportosításunk április 3-ával feloszlik, törzse a főhadiszállás tartalékába kerül, nekem pedig frontparancsnok-helyettesként — a csoporttörzs néhány, Königsberg ostromának előkészítésében részt vett tábornokával és tisztjével együtt — kellett a frontparancsnokságnak segítségére lennem a hadművelet levezetésében.

Ugyanezen a napon érkezett hozzánk A. M. Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja a 3. Belorusz Front törzsének vezető állományával együtt, amelynek élén változatlanul A. P. Pokrovszkij vezérezredes állt. Alekszandr Petrovics az egyik legtapasztaltabb és legtehetségesebb törzsmunkás volt. A háborút a Délnyugati Irány törzsfőnökeként kezdte meg, és 1941 október közepéig Sz. M. Bugyonnij, majd Sz. K. Tyimosenko vezetése alatt dolgozott. Később A. P. Pokrovszkij ered-

ményesen irányította a Nyugati (1944. április 24-től 3. Belorusz) Front törzsének munkáját. Ilyen törzsfőnökkel I. D. Csernyahovszkijnak könnyű volt elsajátítania a parancsnoki teendőket, amikor 1944 áprilisában átvette a front parancsnokságát. Pokrovszkijt A. M. Vaszilјevszkij is nagyra becsülte. Engem mindig lenyűgözött Alekszandr Petrovics magas fokú műveltsége és az, ahogyan az érzelmein tudott uralkodni, ami első pillantásra talán a munkatársai iránti ridegségként is hatott. Megérkezésük után az alacsony, sovány termetű, koponyáját simára borotvált Alekszandr Petrovics nyomban gyors és nesztelen léptekkel járta végig a törzs helyiségeit, miközben utasításokat adott a frontparancsnokság elhelyezésére. Majd, miután kifüggesztette a térképeket és vázlatokat, beletemetkezett a helyzet tanulmányozásába. Hihetetlenül munkaszerető ember volt. Nekem akkor úgy tűnt, hogy sohasem alszik: valahányszor a fronttörzsben megjelentem, mindig ott találtam, amint éppen a térkép fölé hajol, vagy valamelyik beosztottjával beszél telefonon...

A. M. Vaszilјevszkijjal együtt érkezett V. J. Makarov altábornagy, a front haditanácstagja is, a front politikai csoportfőnöksége tisztjeinek és tábornokainak kíséretében. Törzsünk tisztjeinek egy-egy csoportjával megjelentek a fegyvernemi főnökök: M. M. Barszukov vezérezredes, tüzérparancsnok, A. G. Rogyin vezérezredes, a páncélos és gépesített csapatok parancsnoka, a kurszki csata hőse, N. P. Baranov altábornagy műszaki főnök és V. P. Vinogradov altábornagy, a front hadtápfőnöke is. A front törzsében a híradás megszervezésével I. I. Burov vezérőrnagy foglalkozott.

A tábornokok valamennyien minden különösebb nehézség nélkül igazodtak el a helyzetben, és az ostromot megelőző utolsó napokban átvették a Königsberg körzetében harcoló csapatok vezetését.

Vaszilјevszkij és A. P. Pokrovszkij még egyszer alaposan áttanulmányozta a hadműveleti tervet, meghallgatta a felderítő, a hadműveleti csoport, valamint a fegyvernemek főnökeit, továbbá T. T. Hrjukin vezérezredest, aki valamennyi repülő erő harci alkalmazási tervét terjesztette elő.

Vaszilјevszkij látszólag éppen olyan nyugodt volt, mint mindig, de én éreztem, hogy csupán bosszúságát leplezi: itt volt az ideje, hogy elkezdjük az ostrom előzetes tüzérségi és légi előkészítését, de az időjárás, mintha csak bennünket akarna bosszantani, nagyon kedvezőtlenre fordult. Március közepe óta állandóan hol eső, hol pedig havaseső esett. A terep annyira felázott, hogy kizárólag a szilárd burkolatú utakon lehetett közlekedni. De a legtöbb gondot az eső és a köd okozta. A látási viszonyok megromlottak, így rendkívül lecsökkentek a tüzérségi tűzvetés lehetőségei is, a légierő gépeinek felszállása pedig

szinte lehetetlenné vált. Így temette el a természet az ostrom előkészítése során a repülők erőfölényéhez fűzött reményeinket, így maradt csak elképzelés a légierő alkalmazására oly aprólékos gonddal kidolgozott tervünk. Még a tüzérséget sem tudtuk kellő hatásfokkal alkalmazni.

Vasziljevszkij felhívta a legfelsőbb főparancsnokot és tájékoztatta a helyzetről.

— A legfelsőbb főparancsnok sürget bennünket — jelentette ki a marsall leplezetlen keserűséggel a Sztálinnal folytatott beszélgetés befejeztével. — A berlini hadművelet miatt... Majd egy pillantást vetve az ablakon keresztül a szitáló eső függönyre és a felázott föld felett alacsonyan szálló sűrű fellegekre, elszántan kijelentette: — El kell kezdenünk!

Mivel a légierő felszállása lehetetlen volt, csak a tüzérség kapott parancsot, hogy kezdje meg az előzetes tüzérségi előkészítést. Megvalósítását Barszukov és Hlebnyikov tábornokok vették a kezükbe, s igyekeztek minden olyan órát, amikor a látási viszonyok kissé megjavultak, a bástyák rombolására kihasználni.

Novikov fogadkozott, hogy az idő legkisebb javulása esetén a légierő is csatlakozik a tüzérséghez.

A hadművelet kezdetéig még rendelkezésünkre álló napokat Vasziljevszkij annak megvizsgálására használta fel, hogyan készültek fel hadseregeink Königsberg ostromára. Egy tábornoki és tiszti csoport kíséretében a városra északnyugat felől csapást mérő 43. hadsereget szemlélte meg. A. P. Beloborodov tábornok tömören csak ennyit jelentett:

— Minden készen áll az ostromra... A tüzérség munkához látott...

A marsallnak arra a kérdésére, hogyan ítéli meg a kilátásokat, a hadseregparancsnok határozottan felelte:

— A siker a miénk lesz. Biztosítására minden lehetséges megtörtént, a katonák harci kedve még sohasem volt ekkora. Hiszen az a tény, hogy a hadijelentésekben megjelent a „berlini irány", mindnyájukban reményt ébresztett, hogy a háború hamarosan véget ér.

— És mi lesz, ha az időjárás miatt a légierő nem tudja önöket teljes erővel támogatni?

Beloborodov némi töprengés után eltökélten legyintett:

— A repülők nélkül is szétzúzzuk a védelmet! A tüzérek ilyen időjárásban sem hagynak bennünket cserben. Jól mondom? — kérdezte mosolyogva tüzérparancsnokától.

— Pontosan! — felelte az készségesen. — Sikerült az áttörési szakasz minden kilométerére 258 csövet összevonnunk, közöttük száznál több nehézlöveget.

A marsall elégedett mosollyal nyugtázta a hallottakat.

— No, akkor jól van!

Miután még tisztázta Beloborodovval az ostrom néhány részletkérdését, elbúcsúzott tőle és a délről csapást mérő 11. gárdahadseregheznek indult. K. Ny. Galickij altábornagy a németektől elfoglalt 9. számú bástyában települt figyelőjében fogadott bennünket. Szokásához híven minden sietség nélkül, részletes alapossággal jelentette elgondolását, Königsberg déli részének elfoglalására vonatkozó tervét, vázlaton ismertette csapatai hadműveleti felépítését az ostromhoz. A marsall feszült figyelemmel, közbeszólás nélkül hallgatta végig, amikor azonban a hadseregparancsnok befejezte jelentését, néhány észrevételt tett és több utasítást adott neki.

Arra a kérdésre, hogy meg tudja-e ostromolni a várost a légierő tevékeny támogatása nélkül, Galickij kitérő választ adott: lehetséges — mondotta —, de azért jobb lenne a légierővel együtt. Ez a diplomatikus válasz mosolyra fakasztotta a frontparancsnokot.

Vasziljevszkij különösen arra fordított figyelmet, hogyan készültek fel a hadsereg csapatai a Pregel folyón való erőszakos átkelésre és hogyan szervezték meg a hadtestek együttműködését a tüzérséggel, a légierővel és a 43. hadsereg csapataival.

A figyelőponton tartózkodó P. Ny. Kulikov vezérőrnagy, hadsereghaditanácstaggal, I. I. Szemjonov törzsfőnökkel folytatott baráti beszélgetés közben Alekszandr Mihajlovics kijelentette, hogy szeretne megtekinteni egy hadosztályt. A figyelőponthoz legközelebb az 1. Moszkvai—Minszki gárda-lövészhadosztály helyezkedett el. A marsall mindössze néhány ember kíséretében a közlekedőárkokban indult el a hadosztályhoz, és a nap további részét annak ezredeiben töltötte el, azok ostromhoz való készenlétét, a harcosok felszerelését, hangulatát, valamint azt vizsgálva, mennyire ismerik a tisztek a velük szemben álló ellenséget és azokat a városrészeket, amelyekben majd harcolniuk kell.

A marsallnak e két hadseregnél tett látogatása után még az ő mindig rezzenéstelen arcáról is könnyű volt leolvasni, hogy elégedett a csapatok felkészítésével és a személyi állomány hangulatával.

Április 4-én sem változott meg különösebben az időjárás, a légierő továbbra is tétlenségre volt kárhoztatva. A. M. Vasziljevszkij úgy döntött, hogy ellátogat az 50. hadseregheznek is, amelyre szintén fontos szerep várt a város ostromában. A figyelőponton már várt bennünket F. P. Ozerov altábornagy, hadseregparancsnok, Ny. G. Ponomarev vezérőrnagy, haditanácstag, Ny. F. Garnics vezérőrnagy, törzsfőnök, valamint a hadseregparancsnok több más közvetlen munkatársa.

Bár az 50. hadsereg arcvonala sokkal szélesebb volt, mint a 11.

gárdahadseregé vagy a 43. hadseregé, Ozerov azonban ügyesen alkalmazta a főerők döntő szakaszon történő összpontosításának az elvét: Ny. Ny. Multan altábornagy 69. lövészhadtestének csapataival a hadsereg támadási sávjának 90 százalékát foglaltatta el, ugyanakkor F. D. Zaharov és I. I. Ivanov altábornagyok 81., illetve 124. lövészhadtestét a 43. hadsereg áttörési szakaszához csatlakozó mindössze három és fél kilométer szélességű áttörési szakaszon vonta össze.

A 43. hadsereg csatlakozásán a védelem áttörésére kijelölt két hadtest harcrendjei két lépcsőben épültek fel. A hadseregparancsnoknak a szerénynek nevezhető általános tüzérségi ellátottsága ellenére is sikerült az áttörési szakasz minden kilométerére mintegy 250 löveget és aknavetőt összevonnia. Egyszóval, minden alapunk megvolt arra, hogy az 50. hadseregtől is a lehető leghatározottabb tevékenységet reméljük. A hadsereg hadműveleti felépítésének tanulmányozása után Vasziljevszkij is teljes megelégedését hangoztatta.

A marsall dicsérő szavai után Ozerov tábornok mindjárt engedélyt kért arra, hogy egy kisebb vállalkozást hajthasson végre azzal a céllal, hogy kedvezőbb megindulási helyzetet foglalhasson el a támadáshoz. Úgy tervezte, hogy április 5-re virradó éjjel váratlan rohammal elfoglalja az egyik „kiserődöt", az ellenség peremvonalának egyik erős támpontját. E harcászati méretű vállalkozás sikerétől azt várta, hogy az ellenség peremvonal elé szervezett tűzrendszere felborul, ők pedig előnyösebb feltételek között mehetnek át támadásba. A támpont elfoglalásához már fel is készítettek egy rohamosztagot, amelynek élére egy igen tapasztalt tisztet, Mogilev őrnagyot állították. Amikor Vasziljevszkij meggyőződött róla, hogy a vállalkozást minden részletében jól előkészítették, engedélyezte, hogy végrehajtsák.

Miután visszatértünk az 50. hadseregtől, a frontparancsnok A. A. Novikovot kérette. Amikor az gyors léptekkel a szobába sietett, a marsall türelmetlenül vonta kérdőre:

— Levegőbe emeli holnap a gépeit?

A repülő marsall széttárta karját:

— Garantálni nem tudom, nem én parancsolok az időjárásnak.

— No, de ma fel lehet-e emelni legalább a gépei egy részét?

Novikov pillanatyni töprengés után így felelt:

— Ha az idő megjavul, felküldjük az U—2-eket és a bombázók egy részét...

— Iiigen — nyújtotta el a szót elgondolkodva Vasziljevszkij —, légierő nélkül ostromolni... Majd felém fordulva, megkérdezett: — Na és ön hogyan gondolja, Ivan Hrisztoforovics?

Nem volt valami könnyű kérdés: nem úgy képzeltem, hogy egy ilyen erődöt, mint Königsberg, a légierő támogatása nélkül kell meg-

ostromolnunk. Hiszen a mi csapataink létszáma majdnem megegyezett a város helyőrségéével. Nekünk 137 000 harcosunk és tisztünk van, az ellenségnek meg 130 000. Tüzérségi eszközünk 1,3-szer annyi, mint az ellenségé. Tehát csak a harckocsik és repülők tekintetében vagyunk túlerőben. Ilyen helyzetben kockázatosnak tűnt az ostrom megkezdése a légierő támogatása nélkül. Hát ezeket a meggondolásaimat jelentettem a marsallnak. Mint reméltem is, e kérdésben megegyezett a véleményünk. Mindenesetre, Vasziljevszkij úgy döntött, hogy az ostrom kezdetét még egy nappal elhalasztjuk, annál is inkább, mivel a meteorológusok az idő javulását jósolták.

Már a Lettországban és Litvániában folyó harcok idején megkülönböztetett figyelemmel kísértem a front politikai csoportfőnöksége azon osztályának munkáját, amelyet a sokoldalú képzettséggel és nagy kezdeményező kedvvel rendelkező J. A. Brodszkij ezredes vezetett. Beosztottaival együtt minden lehetőt elkövetett, hogy segítse a német antifasisztákat, akiknek a mi frontunk mellett működő csoportját Hermann Rentsch főhadnagy, a „Szabad Németország" Nemzeti Bizottságának megbízottja irányította. Egyik osztaguknak, amelyet Peter hadnagy vezetett, már egy ízben sikerült is bejutnia Königsbergbe, ahonnan majdnem teljes egészében áthozták az 561. gránátoshadosztály egyik századát.

Az antifasiszta osztagban a német társadalom legkülönbözőbb rétegei voltak képviselve, persze túlnyomó többségük munkás és paraszt volt, de valamennyiüket a fasizmus és a hazájukat a pusztulás szélére sodró Hitler gyűlölete forrasztotta szoros egységbe.

Beszélgetésünk végén társalgópartnerem kijelentette, hogy valamennyi harcostársa el van szánva arra, hogy a következő éjszaka ismét beszivárog a városba. Tiszta szívemből kívántam nekik szerencsét.

Április 5-én éjszaka végre elállt az eső. Novikov parancsot adott, hogy vessenek be a város ellen két könnyű U—2-es hadosztályt. Ezek a gépek favázból és vászon borítással készültek, de a félelmetes „éjszakai bombázó" nevet viselték. Mindegyik gép mintegy 200 kilogramnyi bombaterhet tudott szállítani. Ugyanakkor teljesen védtelenek voltak a vadászgépekkel szemben, ezért az U—2-ek repülési biztonságát csupán a sötétség és a sűrű felhőzet szolgáltatta.

Az éjszaka folyamán 657 repülőgép-bevetést hajtottak végre. Az U—2-ek nem sok kárt tettek az ellenségben, de legalább nyugtalanságot keltettek. Hajnal felé azután a kétmotoros frontbombázók is felszálltak. Mindössze mintegy száz repülőgép-bevetést tudtak végrehajtani. Ennél is kevesebb sikerrel járt az a kísérlet, hogy A. J. Golovanov hadseregének nehézbombázóit küldjük a város ellen. Csak 15 gépnek sikerült Königsberg fölé jutnia és bombát vetni a városra,

a többi 25 gép rosszul tájékozódott, s feladatát nem tudta végrehajtani.

Amikor rövid pihenés után reggel felébredtem, gépiesen az ablakra tekintettem: odakinn ismét eső szitált, a fellegek fehér taréjai takarták el a látóhatárt, alig lehetett valamit látni. Semmi remény sem lehetett a légierő bevetésére. Holnap pedig — megindul az ostrom!

De azért nem minden nyújtott ilyen komor képet. Taraszov ezredes, csoportunk törzsének hadműveleti osztályvezetője azzal a hírrel örvendeztetett meg, hogy a „kiserőd" ostroma sikerrel járt. Ozerov eredményesen vezette le a tervezett vállalkozást. Mogilev őrnagy rohamosztaga meglepetésszerűen tört be az ellenség erődtámpontjába, és megsemmisítette annak helyőrségét. A. L. Kronyik vezérőrnagy, a 343. lövészhadosztály parancsoka a siker továbbfejlesztése érdekében Sornyikov őrnagy lövészzászlóalját küldte a helyszínre, amely másfél kilométer mélyen nyomult előre. Ezt követően ugyanannak a hadosztálynak egyik lövészezredét is bevetették. Ezáltal a fasiszta védelemben kisebb rés keletkezett, amelyet a königsbergi helyőrség parancsnoksága az egész nap folyamán hasztalanul igyekezett betömni.

Az antifasiszták vállalkozásának eredményéről is érdeklődtem, és a következőket tudtam meg. Éjjel három órakor kiderült az idő, és a hold fénybe borította az osztag tevékenységi körzetében a terepet. Arno Bornmann rohamcsoportjának mégis sikerült észrevétlenül átjutnia a semleges zónán. Őt követte Gebhardt Kunze szakasza, míg Harry Lau és Karl-Heinz Meissner szakaszai szökelléshez készülődtek. Elsőnek Arno Bornmann és Helmuth Vierkant érkezett kúszásban az ellenséges drótakadályhoz. Az őrszem felszólítására Vierkant félhangon azt felelte, hogy az ezredtörzs által kiküldött felderítő csoport tér vissza körletébe.

Mint később kiderült, ezen az éjszakán valóban egy német felderítő csoportnak kellett volna e szakaszon átkelnie. Ennek ellenére az őrszem fennhangon megparancsolta:

— Feküdj, vagy lövök!

Vierkant kisebb szünet után így folytatta:

— Két súlyos sebesült van köztünk. Engedj át, különben meghalnak...

— Várjatok egy pillanatig! — felelte a német őrszem és a fedezékhez futott, ahonnan négy katona kíséretében tért vissza.

— Menjetek jobbra — szólt egyikük. — Itt aknák vannak. Egyenként gyertek át a drótakadályon.

Az antifasiszták azonban másként jártak el. Félrehúzták a drótakadály bakját és gyorsan áthaladtak a keletkezett átjárón. A lövészároknál a katonák közül valaki megkérdezte:

— Kik vagytok?

— Felderítők vagyunk — felelte Bornmann —, és az első zászlóalj parancsnokánál kell jelentkeznünk.

Mialatt ez a beszélgetés folyt, az osztag három tagja a géppuskafészekhez sietett és lefegyverezte a géppuskásokat.

Ekkor a levegőben váratlanul egy világítórakéta lobbant fel és a hitlerista katonák felfedezték a többi antifasisztát is. Valaki elkiáltotta magát:

— Hiszen itt sokkal több ember van, mint a felderítő alegységünkben volt...

Eközben Bornmann három elvtársával együtt már behúzódott a lövészárokba, majd még öten követték. Egy altiszt felszólította Bornmannt, kövesse a bunkerba, hogy igazolja magát. A rohamcsoport parancsnoka mögött haladó hazafi szorosan az altiszthez lépett és megparancsolta:

— Kezeket fel! Dobd el a fegyveredet és indulj!

Ekkorra azonban valakinek már sikerült jelentenie a 367. német hadosztály harcálláspontjára, hogy a körletben megjelentek „azok, akik legutóbb a königsbergi katonák egy teljes századát vitték át az oroszok oldalára". A hitleristák mindenáron meg akarták semmisíteni Peter osztagát, s valamennyi fegyverükből tüzet zúdítottak arra a helyre, ahol beszivárogtak a védelmükbe.

Nem volt más választásuk, vissza kellett vonulniuk. De újra kezdték a helyőrségbe való beszivárgás más módjainak a kutatását.

Jól emlékszem, hogy később nagy örömmel írtam alá az 1. Balti Front és a „Samland"-csapatcsoportosítás állományában működő német antifasisztáknak a Honvédő Háború Érdemrendjeivel való kitüntetésére tett javaslatot.

Mint minden hadművelet előtt, most is igen nagy jelentőséget tulajdonítottunk a pártpolitikai munkának. A harcba induló katonák és parancsnokok erejét a jó erkölcsi és lélektani felkészítés megkétszerezi.

A pártpolitikai munka a königsbergi ostromra vonatkozó elhatározás megszületése után nyomban megkezdődött. Elsőként, mint mindig, a front-, hadsereg- és hadosztályújságok indították meg a propagandát. Részletesen ismertették a szovjet csapatoknak a sztálingrádi utcai harcok során és a kelet-poroszországi megerődített körletek bevételében szerzett harci tapasztalatait. Számos cikk jelent meg a „Megerődített körlet ostroma", „Rohamcsoport támadásban" és hasonló témákról.

Valamennyi egységnél beszélgetéseket szerveztek „Mire tanítanak bennünket a sztálingrádi harcok?" címmel. A volgai csata résztvevői átadták tapasztalataikat a fiatal harcosoknak a nagyobb épületekben,

háztömbökben, padlásokon és pincékben vívott harccal kapcsolatban. Az újságok és röplapok népszerűsítették azoknak a harcosoknak és parancsnokoknak a harci tetteit, akik kimagasló bátorságot és találékonyságot tanúsítottak az erődítmények ostroma, az erős támpontok és fa-földerődök megsemmisítése során, közölték a megerődített körletek bevételében részt vett katonák tanácsait, és hasznos útmutatásokat adtak a nagyvárosban vívott harcokhoz.

Még a „házi" költők is gyakran a városi harc módszerei propagandájának szentelték verseiket. Irodalmi szempontból ezek a strófák feltehetően távol álltak a kívánalmaktól, de a harcosok szívesen olvasták őket. Íme egy ilyen újságban megjelent verses „utasítás":

Minden perc drága a harcban,
Törj hát az ellenségre bátran!
Vedd körül a házat, sújts reája!
Bújj be a réseken, mássz be az ablakon,
Nehogy a fasiszta szökni tudjon,
A fritz élve kijusson.

Egyszóval, a propagandisták mindent elkövettek, hogy élettel töltsék meg az ismert közmondást: „A bátorság a városokat is képes elemészteni."

A politikai munkások fáradhatatlanul magyarázták a harcosoknak, mennyire fontos a Kelet-Poroszországban levő ellenség végleges szétverése szempontjából, hogy Königsberg közelgő ostroma sikerrel végződjön. „Königsberg és Berlin bevétele egyenlő a háború végével" — mondották.

Az ostrom előkészítésének pártpolitikai munkája különösen április első napjaiban élénkült meg. Ekkor a szerteágazó agitációs- és propagandarendezvények irányítását a rendkívül tapasztalt politikai munkás, V. J. Makarov altábornagy, a 3. Belorusz Front haditanácstagja vette a kezébe, és a munkába a front politikai csoportfőnöksége részéről Sz. B. Kazbincev vezérőrnagy is bekapcsolódott tisztjei élén.

Königsberg ostromának előestéjén az egységekben ünnepélyes taggyűléseket és csapatgyűléseket tartottak. A kommunisták és komszomolisták fogadalmat tettek, hogy állandóan az ostromló csapatok első soraiban fognak haladni. A katonák és parancsnokok hangulatát híven tükrözte a 264. lövészezred állománygyűlésén felszólaló Verin harcos.

— Rövidesen harcba indulunk, elvtársak! — mondotta izzó hangon. — Előttünk terül el a kelet-poroszországi fasiszta martalócok fészke. A haza parancsa, hogy vegyük be Königsberget. Ígérem, hogy becsü-

lettel teljesítem ezt a parancsot és benneteket is felszólítalak, hogy életeteket sem kímélve, üssétek a fasisztákat. Megsemmisítjük a königsbergi kígyófészekben megbújt fasiszta rablókat és gyermekgyilkosokat.

Szavait az elvtársak helyeslő felkiáltásai közepette támogatta Makarov szakaszvezető is:

— Königsberg hatalmas erőd. De ez az erőd sem mentheti meg a fasisztákat!

Az ostrom előtti napon a hadseregek haditanácsai felhívást intéztek a csapatokhoz. Ezekben kiemelték a küszöbönálló harcok bonyolult voltát és azt, hogy a katonai kötelesség önfeláldozó teljesítése mellett rendkívül fontos a csapatok szakszerű vezetése is.

Az agitátorok valamennyi alegységben felolvasták a 3. Belorusz Front haditanácsának „Előre, Königsberg ostromára!" című felhívását.

Az ostrom előestéjén a harcosok és parancsnokok lelkesedése olyan magasra csapott, hogy még a sebesültek is harcolni akartak. Ezekben a napokban sokan kérelmezték közülük, hogy a kitűzött időnél hamarabb bocsássák el őket a kórházból. Két öreg harcos, Szergej Ivanovics Akimov és Alekszandr Alekszejevics Novokrescsenov, akiknek harci mérlegén már számos elpusztított fasiszta szerepelt, az alábbi levelet írták: „Jelenleg a 2544. számú kórházban dolgozunk. Harci szolgálatra alkalmatlannak minősítettek és a kórház állományába osztottak be bennünket. Mivel olthatatlan gyűlöletet érzünk ezekkel az átkozott fasisztákkal szemben és szeretnénk előrehozni a győzelem óráját, kérjük, irányítsanak bennünket a Lenin és Vörös Zászló renddel kitüntetett 91. duhovscsinai gárda-lövészhadosztályba, Kozsanov ezredeshez, akinek parancsnoksága alatt szeretnénk harcolni. Ha nem is vagyunk egészségesek, ha nem is vagyunk száz százalékosan frontszolgálatra alkalmasak, de még megvan a kezünk és lábunk, a fegyvert még elbírjuk s kezelni is tudjuk."

Egyszóval, a szovjet harcosok teljes mértékben el voltak szánva arra, hogy bármiáron is, elfoglalják Königsberget. Azt is tudtuk azonban, hogy a fasiszták mindenképpen birtokukban akarják tartani. A hitlerista propaganda mindent elkövetett, hogy halálra rémítse a német népet és katonáit, azzal ijesztgetve őket, hogy az „elállatiasodott oroszok" minden németet elpusztítanak. A városban mindenféle jelszavakat aggattak ki: „Győzünk, vagy elpusztulunk!" A Goebbels-majmolók meg azzal a fellengzős, hencegő frázissal igyekeztek megnyugtatni Königsberg lakosságát, hogy „Előbb szárad ki a Baltitenger, mintsem hogy az oroszok elfoglalnák Königsberget!"

Április 5-én estére végre elállt az eső. Bár az eget továbbra is ólom-

szürke fellegek borították, mindnyájunkat észrevehetően derűsebbé tett az a remény, hogy most már megjavult az idő.

— Úgy látszik, néha a meteorológusok is ráhibáznak — tréfálkozott kelletlenül Vasziljevszkij, miközben utasítást adott, hogy a tüzérségi előkészítés előtt hajtsanak végre harcfelderítést.

Engem a marsall arra kért, induljak Beloborodovhoz, hogy segítségére legyek a Königsbergre északnyugat felől csapást mérő csapatai vezetésében. Hajnalban a Königsberg központjától 10—12 kilométerre fekvő Fuchsberg (ma Holmogorovka település) körzetébe siettem. Itt települt a 43. hadsereg harcálláspontja. Ugyancsak itt készítették elő — utasításomra — a frontparancsnoki figyelőpontot is. Az ellenség megfigyelésére a legmegfelelőbbnek egy fákkal benőtt kis magaslat bizonyult, amelyen egy porosz junker kétszintes kőháza volt. E magaslatról nagyszerű kilátás nyílt. Ezt az előnyös tulajdonságát elsőnek V. V. Koszirev tábornok, a „Samland"-csoportosítás műszaki főnöke fedezte fel. A műszakiak az ő utasítására az egyik legvastagabb és legmagasabb fa törzsén rendeztek be figyelőállást, amit a biztonság kedvéért három oldalról acéllemezekkel borítottak be. A borítás különösen a város felőli oldalon volt erős. A munkálatok befejeztével felmásztam a figyelőbe és megelégedéssel állapítottam meg, hogy ebből az álcázott figyelőállásból ragyogóan át lehet tekinteni az egész környező terepet, egészen a város széléig. A közeli bástyákat úgy láttuk, mint a tenyerünket. A figyelőállásban 2—3 ember helyezkedhetett el kényelmesen. A fák sűrű lombja megbízhatóan álcázta „légi" figyelőnket. A közeli fák tetején ugyanilyen gondosan rejtve, további két figyelőt helyeztek el. Itt a repülők és a tüzérek helyezkedtek el, felkészülve a repülők s tüzérség csapásainak helyesbítésére. A kétszintes kőépület alagsorában a 43. hadseregtörzs hadműveleti csoportja rendezkedett be. Amikor a házhoz érkeztünk, teljesen lakatlannak tűnt, csak amikor figyelmesebben körülnéztem, vettem észre, hogy mindenütt megfeszített munka folyik: a fedezékbe rejtett és jól álcázott rádióállomások körül híradók és a törzsbe beosztott tisztek sürögtek-forogtak.

Az épület bejáratánál egy jóvágású ezredes fogadott.

— Turantajev ezredes, hadműveleti osztályvezető — mutatkozott be.

Vlagyimir Vlagyimirovicsot még a nyugati-dvinai átkelés idejéből ismertem, ahol nemcsak erélyes és határozott embernek, hanem rendkívül bátornak is mutatkozott. Valahányszor megfordultam Beloborodov hadseregében, mindig örömmel beszélgettem el törzsének hadműveleti osztályvezetőjével, akiből mindig nyugalom és magabiztosság áradt.

Turantajev a hadseregparancsnokhoz vezetett, aki az egyik emeleti

szobában rendezkedett be, amelynek ablakai Königsberg felé néztek. Az épület falai igen vastagok voltak, s az ablaknyílásokat homokzsákokkal torlaszolták el.

Beloborodov a városra irányított szögtávcső mellett ült és annyira belemerült megfigyeléseibe, hogy észre se vette megérkezésemet.

— Nem veszélyes-e, hogy a hadseregparancsnoknak ilyen feltűnő figyelőpontja van? — kérdeztem jó hangosan.

Afanaszij Pavlantyevics meglepődve fordult hátra, miután meglátott, talpra ugrott székéről és keményen megszorította kezemet, aztán így szólt:

— A hadseregtörzs hadműveleti csoportját az alagsorban helyeztük el. Ha nehéztüzérség venné tűz alá az épületet, egy szempillantás alatt lemehetek hozzájuk... A közepes lövegek tüze meg aligha tehet kárt a figyelőpontunkban.

A hadseregparancsnok, gondolva, hogy sikerült aggályaimat eloszlatnia, hozzáfogott, hogy részletesen tájékoztasson az előrevetett zászlóaljak harcának eredményeiről. Kiderült, hogy az ellenség elkeseredett konoksággal igyekszik megtartani az első védelmi terepszakaszt, s jelentős erőket vont benne össze. Ám az előrevetett zászlóaljaknak így is sikerült néhány helyen beékelődni a védelembe és kedvezőbb megindulási terepszakaszt elfoglalni a rohamhoz. A tüzérek pontosították a közelgő tüzérségi előkészítéshez kidolgozott tűzvázlatot.

Eközben lassan megvirradt. A szögtávcsőhöz hajoltam és figyelmesen szemügyre vettem a várost. A sűrű hajnali párásságban alig voltak kivehetők a város körvonalai. A város felett alacsonyan ültek meg a kékesszürke felhők.

— Mégsem tudjuk bevetni a repülőgépeket — sóhajtottam keserűen.

— Semmit sem tehetünk — felelte Beloborodov — minden reménységünk a háború istenében van. Mit jelentenek a repülők? — kérdezte a szobába lépő Turantajev ezredestől. — Emelik a gépeket, vagy sem?

— Megjött a parancs, hogy amit csak lehet, mindent emelni kell, de hát ebben az időben... Elég baj ez.

— Hát igen — értett vele egyet a hadseregparancsnok. — No, de én remélem, hogy a csatarepülők mégiscsak harcolni fognak, hiszen megszokták, hogy bármilyen időjárásban is repüljenek.

Kértem, hogy kössenek össze a front harcálláspontjával, és alighogy befejeztem a harcfelderítés eredményeiről, valamint a lövészezredek és -hadosztályok tüzérségének készenlétéről Vasziljevszkijnek tett jelentésemet, amikor egyszer csak valahonnan dél felől, a város túlsó oldaláról szaggatott és egyre erősödő dübörgés ütötte meg fülünket. Órámra pillantottam — pontosan 9 óra volt. És már meg is hallottam a nehéz aknák sorozatos tompa dörrenését. A „katyusák" adták hírül,

hogy a 11. gárdahadseregnél kezdetét vette a tüzérségi előkészítés. Nyomban utánuk a nehézlövegek hangja is megszólalt. A nehéztüzérségi lövedékek robbanásaitól a nagy távolság ellenére észrevehetően megrezzentek az épület ablakai is, amelyben tartózkodtunk.

— Hallja, Alekszandr Mihajlovics? — kérdeztem a marsallt, miután félbeszakítottam jelentésemet és pár pillanatig belehallgattam az egyre erősödő ágyúdörgésbe.

— Jó kis hangverseny! — felelte elégedett hangon Vasziljevszkij. — Kár, hogy a légierő szólama hiányzik belőle...

10 órakor a tüzérségi mennydörgés robajai a közelünkben is hallatszottak már. A lövegek és aknavetők ezreinek leírhatatlan dübörgése egybefolyt, a föld vonaglott alattunk, mint földrengéskor, s úgy tűnt, az ablaküvegek menten apró szilánkokra hullanak szét. Rövid idő múlva már a város északnyugati megközelítési útvonalait is sűrű tűz- és füstgomolyok borították. Mindez további két óra hosszat tartott.

A fasiszta védelem peremvonala mentén megjelenő füst-, lövedék- és aknabecsapódások jelezték, hogy a szerteszét terjedő füstfüggöny leple alatt rohamra indult a gyalogság a harckocsik kíséretében. Vajon sikerül-e az ostromló csapatoknak leküzdeni az akadályokat és betörni az ellenséges védelembe? Ezek voltak a legkimerítőbb percek. Az ostromlók hangja nem jutott el hozzánk, s a rossz látási viszonyok miatt még a távcsőben is nehezen különböztethettük meg a harcosokat. Nem volt más hátra, várnunk kellett, míg a hadtestektől befutnak a jelentések. Mi meg türelmetlenül vártunk. Beloborodov egyetlen pillanatra se vette el fülétől a telefonkagylót.

— Na, mi újság? — ismételgette percenként, amint hol az egyik, hol a másik hadtestparancsnokra csengetett rá. A válaszok meg többnyire csupán egyszavasak és nem túl meggyőzőek voltak:

— Megindultak! Rohamoznak!...

Elsőnek Anton Ivanovics Lopatyin örvendeztetett meg minket, aki változatlanul a 13. gárdalövészhadtest parancsnoka volt. Hadosztályai a 43. hadsereg harcrendjének a közepén támadtak Amalienau peremváros (ma a Kutuzov utca környéke) felé.

— Krasznov és Timcsik magasabbegységei betörtek az ellenség védelmébe és megkerülik az 5-ös számú bástyát! — jelentette magabiztosan. — Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsít...

Amikor a roham kezdetét jelentettem Vasziljevszkijnak, tűnődő hangon mondta:

— Csak el ne akadjanak a bástyáknál... Adjon parancsot az első lépcsőknek, hogy ne vesztegessék ott az idejüket, kerüljék meg a bástyákat, majd a második lépcsők vegyék azokat blokád alá és robbantsák fel őket, füstöljék ki a helyőrségeiket...

Rövidesen A. Sz. Kszenofontov és E. Zs. Szedulin tábornokok, a másik két hadtest parancsnokai is az ellenséges védelembe történt sikeres betörésről jelentettek.

A Pokrovszkij tábornokkal folytatott beszélgetésből megtudtam, hogy a 11. gárdahadsereg csapatai is sikerrel harcolnak. Jelentés érkezett, hogy Sz. Sz. Gurjev 16. gárdalövészhadtestének hadosztályai is áttörtek. Ezek a hadosztályok azon a szakaszon támadtak, amelyen az erős 9-es számú bástya már régebben, a hadsereg csapatainak támadásba való átmenete előtt is a kezünkben volt. Ezért az itt harcoló magasabbegységek közvetlenül az ellenséges védelem mélységébe ékelődtek be. Rosszabb volt a helyzet a szárnyakon, nevezetesen a 8. és 36. gárdalövészhadtestnél, amelyek arcból indított rohamokkal. voltak kénytelenek leküzdeni az erős 8-as és 10-es számú bástyák védőinek kétségbeesett ellenállását.

Az 50. hadsereg törzsétől is jó hírek érkeztek: hadtestei, ha lassan is, teret nyertek és megkezdték a harcot Neusiedlung erős támpont birtokáért, s Gneisenau bástya felé törtek előre.

Az ostrom kezdete kétségen kívül sikeres volt... Most az ütemet kellett fokoznunk. Sok függött a légierőtől. Ezért igyekeztem Novikov repülő főmarsalltól megtudakolni, hány repülőgépet sikerült bevetni. De még össze se tudtak vele kapcsolni, amikor éppen a házunk felett meghallottam az ismerős motorzúgást. Valamennyien az ablakhoz rohantunk: a föld felett alacsonyrepülésben egy vörös csillagos csatarepülő raj húzott Königsberg felé.

— Ezek szerint felszálltak — sóhajtott fel megkönnyebbülten Afanaszij Pavlantyevics. — A repülők segítségével mindjárt könnyebb lesz a dolgunk.

A. A. Novikovtól megtudtam, hogy a csatarepülők kisebb kötelékekben tevékenykednek, eddig már mintegy 200 repülőgép-bevetésre került sor, és azt is megkísérlik, hogy bombázókat küldjenek a város fölé.

Ezek voltak a mi dicső pilótáinknak az első próbálkozásai, hogy ne csak az ellenséggel, de az időjárással is felvegyék a harcot. Igaz, a csatarepülők most megindult tevékenysége egyelőre még igen szerény hozzájárulást jelentettek a hadművelet méreteihez képest.

Miközben Afanaszij Pavlantyevicccsal a csapatok vezetésével kapcsolatban felmerült kérdéseket vitattuk, közvetlenül közelünkben váratlanul fülsiketítő robbanás hallatszott. Meglehetősen erős ütést éreztem bal vállamon, a légnyomás a szoba tulsó végébe lökött, arcomat kezemmel igyekeztem eltakarni, hogy a portól és üvegszilánkoktól óvjam. Amikor néhány pillanat múlva lassan kinyitottam a szememet, nagy kő esett le a szívemről: látok, tehát a szemem nem sérült meg.

Fejem kissé fájt, a fülem pedig mintha vattával lett volna bedugva. Körülnéztem. A ház falába csapódó gránát robbanása a homokzsákokkal együtt valósággal kisöpörte az ablakkereteket, az ablaküvegek porrá törtek. Én és Beloborodov kisebb zúzódásokkal úsztuk meg a dolgot. Elsőnek Turantajev szalad be hozzánk az igazlomtól feldúlva. Amikor meggyőződött róla, hogy nem esett komoly bajunk, megnyugodott és elsietett, hogy a hadseregparancsnok utasítására megállapítsa, érték-e veszteségek a harcálláspontot. Mint utóbb megtudtuk, a tüzérségi tűz csak egészen jelentéktelen veszteségeket okozott.

Mikor a történtekről tájékoztattam Vasziljevszkijt, szemrehányóan ennyit mondott:

— Rosszabbul is végződhetett volna. Beloborodov nem valami jól választotta meg a figyelőpontját. Még jó, hogy így megúszták...

Vasziljevszkij szigorúan megparancsolta, hogy menjünk le az alagsori helyiségbe, a figyelést pedig a fán berendezett páncélozott magaslesről végezzük.

Ezközben a Beloborodov-hadsereg csapatainak támadása a terv szerint bontakozott ki. A csapatok a légierő még mindig gyengének mondható támogatása ellenére módszeresen semmisítették meg az erődítmények védőit és lassan nyomultak előre oly módon, hogy a rohamcsoportok merészen betörtek a bástyák közötti résekbe, majd minden oldalról a közelükbe férkőzve, bekerítették és blokírozták őket.

A jobb szárnyon harcoló 90. lövészhadtest hadosztályai a délután folyamán a 20,6 és 21,0 magaslaton elhelyezkedő erős támpontokat verték szét. Az előbbit V. A. Belogonov vezérőrnagy 26. lövészhadosztályának 349. lövészezrede foglalta el arcból és hátból mért összehangolt csapásaival. A többi egység ezalatt átkelt a Landgraben-csatornán (Golubaja folyón), és az ellenséges védelem mélysége felé tört előre. A másik támpontot Sz. A. Krasznovszkij ezredes 70. lövészhadosztálya 252. lövészezredének 2. lövészzászlóalja semmisítette meg sikeres megkerülő manőverével. Seregorodcev őrnagynak, e zászlóalj parancsnokának sikerült alegységeit a támpont hátába vezetni. Váratlan megjelenésük biztosította az arcból végrehajtott roham sikerét.

Ennél is nagyobb sikert értek el a középen támadó 13. gárdalövészhadtest hadosztályai, bár egy igen erős bástya állta útjukat, amely térképeinken 5a. számmal volt jelölve. Ezt a szakaszt K. J. Timcsik vezérőrnagy 87. gárda-lövészhadosztályának az egységei ostromolták.

Emlékeztetem az olvasót arra, hogy Vasziljevszkij még a támadás megindítása előtt amiatt aggódott, hogy csapataink esetleg elakadnak majd a bástyák elleni harcokban. Beloborodov felhívta Lopatyin tábornok figyelmét erre a veszélyre. A hadosztályparancsnokoknak

minden igyekezetük arra irányult, hogy elkerüljék ezt a veszélyt. Timcsik tábornok például két lövészezredet a bástya megkerülésére küldött előre, a harmadik ezrednek pedig azt a parancsot adta, hogy blokírozza a bástyát. Ennek az ezrednek megerősítésül adott rohamtüzér osztálya — a többi kísérő löveggel együtt — pontos célzott tűzzel fogta le a bástya megközelítési útjait oltalmazó tűzeszközöket. A főfedezék belsejébe húzódott védők azonban az oldalazóművekből vezetett tűzzel szívósan ellenálltak. Ekkor az ezred rohamosztagának az alegységei — tűzcsapásaikat a harcosok rohamaival ügyesen összehangolva — kezdték kiverni a fasisztákat a fedezékből.

A 43. hadsereg balszárny-hadteste (54. lövészhadtest) az 5. számú bástya ostromát kapta feladatul. A. Sz. Kszenofontov altábornagy, egyik legtapasztaltabb hadtestparancsnokunk, szintén nem kötötte le főerőit a bástya frontális ostromával. Ehelyett A. G. Cserepanov ezredes 263. lövészhadosztályával jobbról, Amalienau peremváros irányában kerültette meg, míg az erőd bevételére I. L. Luckevics vezérőrnagy 235. lövészhadosztálya 801. és 806. lövészezrede rohamosztagainak adott parancsot. De Luckevics még ezeket az erőket is túl nagynak tartotta az ostromhoz. Úgy intézkedett, hogy csak egy rohamosztagot hagyjanak hátra, a többi pedig a bástya helyőrségét vakító füstfüggöny fedezete alatt jobbról és balról megkerülte a bástyát, és Cserepanov hadosztálya nyomába igyekezett.

Így tehát Beloborodov tábornok csapatai a támadás első napjának végére csupán kisebb erőkkel blokírozták a két bástyát, főerőikkel pedig Königsberg északnyugati széle, vagyis az ellenséges védelem második terepszakasza felé nyomultak előre.

A tőle balra támadó 50. hadsereg csapatai szintén beékelődtek az ellenséges védelembe, és a város északi szegélyére betörve, mintegy 40 háztömböt tisztítottak meg a hitleristáktól, s közben elfoglalták a városi rádióadót is. Ennek 50 méter magas adótornyára Szapozsnyikov tizedes, Seremetyko, Mihalcsuk és Nyikolajev harcosok tűzték ki a vörös lobogót.

Eredményesen bontakozott ki a Königsberget dél felől ostromló 11. gárdahadsereg sávjában is a támadás. Estig a 8. gárdalövészhadtest balszárny-hadosztálya és Sz. Sz. Gurjev tábornok vele szomszédos 16. gárda-lövészhadtestének két lövészhadosztálya érte el a legnagyobb sikert. E magasabbegységek már a támadás első 3—4 órájában 3—4 kilométerre nyomultak előre. A rosenaui (ma Kalinyingrád Moszkvai területe) és ponarthi (ma Gyimitrovo település) — mindkettő erős védelmi csomópontok — megközelítési útjain vették fel a harcot. Ezalatt a 16. és 83. gárda-lövészhadosztály egységei a 8. és 10. számú bástyát vették blokád alá.

Galickij tábornok attól tartva, hogy e védelmi csomópontok megközelítési útjain, valamint a tavaszi áradástól megduzzadt Bejek folyónál az ellenség esetleg feltartóztatja csapásmérő csoportosítását, parancsot adott a hadtestek második lépcsőinek bevetésére. Ezek rövid, de erőteljes tüzérségi előkészítés után és csatarepülők támogatásával 19 órakor bocsátkoztak harcba.

Estére a 11. gárdahadsereg csapatai teljesen birtokukba vették a 10. számú bástyát, elfoglaltak 20 ellenséges támpontot, és mintegy 45 háztömböt tisztítottak meg a város déli részében. A Königsberg déli részét védő teljes csoportosítást az a veszély fenyegette, hogy két elszigetelt részre szakad.

A 39. hadsereg, amely azzal a céllal támadott Königsbergtől északnyugatra, hogy Beloborodov csapatait a Samland-félszigeten elhelyezkedett ellenség esetleges csapásaival szemben biztosítsa, szintén elért ezen a napon némi sikereket. Magasabbegységei estére 4 kilométer mélyen ékelődtek be az ellenséges védelembe. Különösen V. I. Kozsanov ezredes 91. gárda-lövészhadosztálya tüntette ki magát. Átvágta a Königsberget a Samland-félszigettel és Pillau (Baltyijszk) haditengerészeti támaszponttal összekötő műutat és vasútvonalat.

Sajnos, bombázórepülők Königsberg ostromának első napján a tervezett 1218 repülőgép-bevetés helyett csak összesen 85-öt tudtak végrehajtani. A légierő valamennyi fegyverneme az első nap folyamán a tervezett több mint 4000 repülőgép-bevetés helyett alig valamivel több mint 1000-t hajtott végre.

Így végződött Königsberg ostromának első napja.

Az ellenséges erődök ellen a 43. hadsereg sávjában végrehajtott eredményes támadásról kialakult benyomásaimat aznap este jelentettem Vasziljevszkij marsallnak, aki igen nagy figyelemmel hallgatott végig, majd megkért, adjam át köszönetét Afanaszij Pavlantyevics Beloborodovnak hadserege kiváló tevékenységéért.

Jelentésem végén lelkesedéssel beszéltem a 43. hadsereg csapatainak magas szintű támadó lendületéről és katonáinak tömeges hősiességéről. Az elmondottak illusztrálására ismertettem a marsallal Tukmakovnak, a 107. tarackos tüzérdandár felderítőjének a hőstettéről éppen akkor beérkezett jelentést. Egy golyó mély sebet szakított Tukmakov arcán. Kötözés után a harcost hátrairányították, ő azonban visszatért ütegéhez és ezt mondta parancsnokának:

— Még van bennem annyi erő, hogy végrehajtsam a harcparancsot, amíg ezt meg nem teszem, nem hagyom el a harcmezőt.

Egy másik felderítő, Matuszevics is megsebesült, amikor osztálya tüzét helyesbítette, de parancsnokának nem szólt róla. A tüzérek az ő pontos vezényszavai alapján rombolták le a fasisták erődítményeit

és tisztították meg a rohamosztag útját. Az előrenyomuló lövészek találtak rá a vérveszteségtől haldokló Matuszevicsra.

A. M. Vasziljevszkij általában elismerően értékelte a csapatok eredményeit, megparancsolta a hadseregparancsnokoknak, hogy éjszaka is folytassák az ostromot. A csapatok rendkívüli kitartással hajtották végre ezt a parancsot.

A 43. hadsereg csapatai közül a 87. gárdahadosztály egységeinek még az éjszaka sikerült partot váltaniuk a Landgraben-csatornán és egy hídfőt elfoglalni a túlparton. A hídfő megtartásáért vívott harcban különösen kitűnt a 18 éves rohamlöveg-parancsnok, Alekszandr Kozmogyemjanszkij, a legendás Zoja Kozmogyemjanszkaja öccse.

Az éjszaka közepén végre elesett az 5a. számú bástya. A 87. gárda-lövészhadosztály harcosai a bástya teljes helyőrségét foglyul ejtették. Ezen az éjszakán született meg a 13. gárda-lövészhadtest 51. önálló műszaki zászlóalja egyik szakaszának dicső hírneve is. Az alegység harcosai A. M. Rogyityelev hadnagy vezetésével felderítés céljából beszivárogtak az ellenség hátába, amikor egy légvédelmi lövegek tüzelőállásaira bukkantak. A tiszt nyolc géppisztollyal és kézigránátokkal felszerelt műszaki katonával meglepetésszerű rajtaütéssel 14 légvédelmi löveget zsákmányolt és 25 fasiszta tüzért ejtett fogságba. A. M. Rogyityelev a Szovjetunió hőse lett.

K. Ny. Galickij hadseregében I. F. Burmakov és P. F. Tolsztyikov tábornokok hadosztályainak gárdistái harcoltak a legelszántabban és legbátrabban az éjszakai támadás során. Elmondom, hogyan küzdöttek Burmakov tábornok hadosztálya 99. ezrede 2. lövészzászlóaljának katonái. Azt a feladatot kapták, hogy foglalják el a fasiszták által megerődített sörgyárat. A gyár megközelítési útjait a fasiszták megvilágították és tűz alatt tartották. Nos, a műszakiaknak mégis sikerült észrevétlenül eljutniuk az üzem falához és elhelyezniük robbanótölteteiket. Amikor a fal a levegőbe repült, a keletkezett résen feltartóztathatatlanul törtek be a lövészalegységek. A harcosok és parancsnokok háti lángszóróikkal, géppuskáikkal és kézigránátjaikkal hajnalra elpusztították a védőket. Ezalatt Tolsztyikov tábornok 1. gárda-lövészhadosztályának az egységei meglepetésszerű rohammal elfoglalták a megáradt Bejek folyó vasúti hídját és a vasúti javítóműhelyt.

A heves harc egész éjszaka dúlt, a fasisztáknak a mieink egyetlen percnyi nyugtot sem hagytak. Persze, a törzsekben sem aludt senki reggelig. A meteorológusok április 7-re jó időt jeleztek, ezért mindenütt igyekeztek egyeztetni a csatarepülők és bombázók várható tevékenységét a földi csapatok további támadásával. Hiszen másnap a repülőgépek ezreinek kellett a levegőbe emelkedniük! A kialakult helyzetben azonban kellő egyeztetés híján a sajátjainkra is csapást

mérhettek volna, hiszen felülről különösen nehéz megítélni, hol vannak a saját és hol az ellenséges csapatok.

Különösen a fronttörzs dolgozott megfeszítetten. Noha a tábornokoknak és tiszteknek a szó szoros értelmében közvetlenül az ostrom megkezdése előtt kellett átvenni a hadművelet irányítását, mégis sikerült gyorsan beilleszkedniük a helyzetbe és a korábbi „Samland"-csapatcsoportosítás törzséből itt maradt tábornokok és tisztek segítségével eredményesen végezték dolgukat. Ez alkalommal ismét elégedetten állapíthattam meg, hogy ebben igen nagy szerepet játszott A. P. Pokrovszkij szigorú és biztos kezű, mondhatnám pedáns vezetői tevékenysége.

Április 7-én valóban gyökeres változás állott be az időjárásban, a lángokban álló várost napsütés ragyogta be. Alighogy a sűrű reggeli párásság eloszlott, G. I. Ivanov tábornok 11. vadászrepülő hadtestének első repülőgép-kötelékei már meg is támadták a fasiszták repülőtereit, és szilárd blokád alá vették őket. Velük majdnem egyidejűleg a csatarepülők is a város fölé indultak. Első csapásaikat a légvédelmi lövegekre mérték.

Rövid, de erős tüzérségi előkészítés után, 09.30-kor Beloborodov, Ozerov és Galickij tábornokok csapatai ismét ostromra indultak. Az ütközet újult erővel lángolt fel. A légtérben vitathatatlan volt légierőnk fölénye, amely Papivin tábornok képletes kifejezése szerint „Pompeji utolsó napját" rendezte meg a fasisztáknak.

A. A. Novikov 10 órakor az 1., a 3. légihadsereg és az 5. gárda bombázórepülő-hadtest 246 bombázógépét küldte bevetésre, három egymást követő csapást mérve a városra, és a Samland-félszigeti fasiszta csapatokra, amelyek megpróbáltak segítséget nyújtani a königsbergi helyőrségnek.

A. A. Novikov, hogy a légicsapások erejét a végsőkig fokozza, merész lépésre szánta el magát: elhatározta a távolsági bombázó légierő bevetését is, amelyet általában csak éjszaka alkalmaztak. Felhívta A. J. Golovanovot és kikérte a kérdéssel kapcsolatos véleményét. Ő azzal igyekezett kitérni a kockázat elől, hogy a nehézbombázó pilótáknak nincs kellő tapasztalatuk a nappali kötelékrepülésben, s ez szerinte csökkentheti bombázásuk hatásfokát. Ezenkívül annak az aggodalmának is hangot adott, hogy a nehézkes és lassú járatú Il—4 gépek könnyen a fasiszta vadászok martalékaivá válhatnak.

— Ugyan, ne féljen! — szakította félbe ingerülten Novikov. — 125 vadászgéppel olyan kíséretet adok a repülőgépei mellé, hogy egyetlen „Messer" sem merészeli megtámadni őket. Ezenkívül a város légterében 2—300 csatarepülő tartózkodik majd folyamatosan erős vadász-

repülő oltalmazás mellett, és ezek a tüzérséggel együttműködve még pisszenni sem hagyják majd az ellenséges légvédelmi tüzérséget...

Golovanov láthatóan még további ellenvetéseket szeretett volna tenni, ám a légi haderő parancsnoka határozott hangon lezárta a vitát:

— Egyszóval, az ön feladata világos: a hadsereg a teljes állományával 13.00-ra legyen készen a felszállásra! A csapások célpontjait egyeztesse Hrjukin elvtárssal! A készenlétről jelentést kérek...

A légi haderő parancsnoka egy ideig mérgesen járkált fel-alá a tágas bunkerban, majd amikor Golovanov jelentette a készenlétet, erélyes kézlegyintéssel így szólt:

— 13.10-kor indítsa a hadsereget Königsberg ellen!

Ezután Novikov az 1. és 3. légihadsereg parancsnokát hívta fel, és parancsot adott nekik, hogy haladéktalanul emeljék levegőbe a még a repülőtereken levő csatarepülőgépeiket és a frontközvetlen bombázókat, s mérjenek tömeges csapást azokra a repülőterekre, amelyeken az ellenséges vadászgépek települtek, valamint a légvédelmi tüzérség tüzelőállásaira.

Novikov a magasfigyelőbe felkapaszkodva nézte Golovanov távolsági bombázóinak a megjelenését. Húsz perc múlva az égbolton meg is jelentek az észak és kelet felől a város felé lassan közeledő repülőgépek. Megközelítően egyforma távközökkel követték egymást.

Amikor az első gépek ledobták bombaterhüket Königsberg központi kerületeire, lángoktól megvilágított sűrű füstgomolyok csaptak az ég felé, amelyek egyre jobban elterpeszkedtek, míg csak az egész várost be nem borították. Nem egészen egy óra alatt 516 „Ilov" 550 tonna összsúlyú 3700 darab bombát dobott le. Számos erődítmény romba dőlt. A város utcáin egyszerűen lehetetlenné vált a páncélosok, gépkocsik és nehézfegyverrel ellátott gyalogos alegységek mozgása. Az ellenség védelme gyakorlatilag egymástól elszigetelt ellenállási gócokra hullott szét.

Még el sem ült a bombázás felverte sűrű porfelhő, amikor a város északkeleti részére Usakov tábornok 5. gárda-bombázórepülőhadteste csapott le. Ugyanakkor Boriszenko tábornok repülőhadtestének gépei és a flotta légiereje több tömeges csapást mért Pillau haditengerészeti támaszpontra és a fasiszta hadihajókra.

Az ostrom második napján repülőinknek 4700 repülőgép-bevetést sikerült végrehajtani, s ezek során több mint 1600 tonna bombát dobtak az ellenségre és 50-nél több repülőgépét semmisítették meg. A tartós erődítmények azonban még mindig igen megbízható védelmet nyújtottak a fasisztáknak. A hitleristák továbbra is vasbeton odúikban húzódtak meg, és egész nap folyamán elkeseredett ellenállást tanúsítottak.

A. P. Beloborodov jelentette, hogy hadserege főerői heves harcokat vívnak a Landgraben-csatorna túlsó partján létesített hídfők kiszélesítéséért. Az ellenség szüntelenül ellenlökésekkel kísérletezik. T. T. Hrjukin tábornok, az 1. légihadsereg parancsnoka csatarepülőket küldött az ellenlökő erők ellen, amelyek a levegőből mért folyamatos csapásaikkal segítették a lövészeket a csatorna körzetében harcoló ellenség ellenállásának megtörésében. Este felé a 43. hadsereg hadtesteinek sikerült Rasthof peremváros szegélyéig előretörni és néhány háztömböt Königsberg északnyugati részében elfoglalni.

Ekkorra a 235. lövészhadosztály rohamosztagának sikerült felszámolnia a már az első napon körülzárt 5. számú bástya védőit. Itt a hadosztályközvetlen műszakiak hősies tevékenysége biztosította a sikert. A pergőtűz sem volt képes megakadályozni őket abban, hogy több mint 200 aknát szedjenek fel s ezzel megtisztítsák a lövészek útját a bástyához. A műszakiak kiszedték az aknákból a robbanóanyagot. V. K. Polupanov pedig a bástyafal tövében robbantotta azt fel. Ám a fal még mindig ellenállt. Egy másik töltetet I. P. Szidorov hadnagy, szakaszparancsnok cipelt oda. De még ez a robbanás sem rombolta le a falat eléggé. Még sok további aknát kellett hatástalanítaniuk, hogy két erősebb töltetet készíthessenek elő. Szidorov és Polupanov egyszerre robbantotta fel ezt a két töltetet, s így sikerült végre nagyobb rést ütni a falban. A fasiszták tűzzáport zúdítottak a bátor harcosokra. Amíg a tűzpárbaj folyt, I. I. Iskinyin hadnagy harcosai a bástya másik oldalán helyeztek el robbanótöltetet, míg P. I. Merenkov és G. A. Maligin az oldalazómű lőrésébe helyeztek robbanóanyagot. Merenkov társának utasítást adott, hogy maradjon fedezékben, ő maga pedig kúszva igyekezett a gyutacsot elhelyezni, de közben megsebesült. Maligin barátja segítségére sietett, de őt is eltalálták. Nagy vérvesztesége ellenére hátravitte Merenkovot, majd elvégezte a robbantást. Majdnem ugyanebben az időben robbantotta fel a töltetét Iskinyin hadnagy is. Valamennyi bátor műszaki megkapta a Szovjetunió Hőse címet.

Amíg a bástya falait meg nem rendítették a robbanások, A. P. Subin törzsőrmester mesterlövész módjára tartotta tűz alatt lövegével a lőréseket, hogy megakadályozza a tüzelést a bástyáról. Majd I. F. Tkacsenko főhadnagy és R. R. Babuskin hadnagy rohamcsoportjai támadták a védőket. Babuskin a harcosaival betört a bástya udvarára, és a fasisztákat egy helyiségbe szorították be, ahol a nyomukban behatoló F. Ty. Csirkov harcos kézigránátokat hajított rájuk. Ezeket a bátor embereket is a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Estére az 5. számú bástya többi védője is megadta magát, s a bástya fölé kitűzték a vörös lobogót.

Az 50. hadseregnek a 43. hadseregtől balra támadó 81. és 124. lövészhadteste e napon csak nehezen nyomult előre Königsberg északkeleti része felé, ugyanakkor a 11. gárdahadsereg magasabbegységeinek dél felől megindított támadása egyre eredményesebben bontakozott ki. Galickij tábornok jelentése szerint a jobb szárnyon harcoló 8. gárdalövészhadtestének hadosztályai szívósan törtek előre az Alter Pregel folyó felé. G. I. Csernov és G. B. Petyers tábornokok 26. és 5. gárdalövészhadosztálya egy hadianyaggyár és számos egyéb üzem elfoglalása után megkezdte a Süd-Parkot övező erődítmények ostromát.

Sz. Sz. Gurjev tábornok 16. gárdalövészhadteste szétverte a Pohnart peremvárosban berendezett erős védelmi csomópontot, majd a Pregel folyó felé folytatott előrenyomulása közben betört a Königsberg délnyugati szegélyén levő vasútállomásra és szívós harc után elfoglalta. Hasonló határozottsággal harcoltak P. K. Kosevoj tábornok 36. hadtestének gárdistái, a Bejek folyón végrehajtott erőszakos átkelést követően, menetből törtek be a Pregel folyó megközelítési útjain berendezett Nasser Garten nevű utolsó védelmi csomópontba, s estére meg is tisztították a fasisztáktól, majd széles arcvonalon felzárkóztak a folyóra. Elsőként M. A. Pronyin tábornok 16. gárda-lövészhadosztályának egységei érkeztek ki a folyóhoz Kontinen körzetében, de követték őket G. I. Karizsszkij tábornok 18. gárda-lövészhadosztályának tőlük jobbra harcoló egységei is.

K. Ny. Galickij hadseregének hadtestei tehát az ostrom második napján a városközpont déli megközelítési útvonalain berendezett valamennyi védelmi csomópontot elfoglalták, kijutottak az ellenséges védelem harmadik terepszakaszához, sőt a szárnyakon előretörtek, egészen a Pregel folyóig.

A fasiszta hadvezetés makacsul próbálkozott Königsberg helyőrségének a Samland-félszigetről történő megsegítésével. A „Samland"-csoport parancsnoksága erőket vont össze a 43. hadsereg ellen nyugatról végrehajtandó ellencsapáshoz, ezeket azonban I. I. Ljudnyikov hadseregének Metgethentől nyugatra folyó szívós rohamai megbízhatóan lekötötték. A hitleristák április 7-én a „Samland"-csoport fő csapásmérő erejét, az 5. páncéloshadosztályt vetették be. Egy nap alatt 18 ellenlökést indítottak, I. I. Ljudnyikov tábornok csapatai azonban ennek ellenére is elfoglalták Landkeim helységet.

Aznap ment át támadásba a 2. gárda- és az 5. hadsereg is, s ez tovább csökkentette az ellenség Samland-félszigetről mérendő ellencsapásának lehetőségét.

A harmadik éjszaka sem jutottak lélegzetvételnyi szünethez a fasiszták. A mi távolsági bombázóink és „kávédaráló" hadosztályaink egész éjszaka a város központja felett cirkáltak, és 569 tonna bombát dobtak

a fasiszták fejére. Reggel 8 órakor a frontközvetlen légierő bombázói, csatarepülői és vadászai vették át tőlük a stafétabotot. A repülőgépek két óra hosszat bombázták az ellenséges erődítményeket, és 10 órakor — a tüzérségi előkészítés befejezte után — valamennyi hadsereg újra támadásba lendült.

Megint csak egyenként voltunk kénytelenek a fasisztákat kifüstölni erődítményeikből. A 43. hadsereg E. Zs. Szedulin tábornok vezette jobbszárny-hadteste fokozatosan szorította vissza Königsberg környékéről a „Samland"-csoport egységeit, és blokád alá vette a Lujza királynő erődöt, amelyet hamarosan el is foglalt. Az erőd ostroma közben ismét kitüntette magát Alekszandr Kozmogyemjanszkij főhadnagy. Alig néhány órával előtte kapott parancsot egy rohamtüzérüteg parancsnokságának átvételére, s az ifjú parancsnok új beosztásában változatlanul mesteri módon harcolt. A heves ellenséges tűz ellenére Kozmogyemjanszkij a Lujza Királynő erődhöz vonta előre ütegét, majd az erőd lőréseire leadott össztűz után rohamra vitte az üteget. Harcjárművével betörte az erőd kapuját, behajtott az udvarába, ahová a többi harcjármű is követte a rohamalegységekkel együtt. Az erődítmény sorsa megpecsételődött.

A. I. Lopatyin tábornok 13. gárdalövészhadteste súlyos harcokra kényszerült a város északnyugati részének sűrűn beépített háztömbjei között. Újra meggyőződtünk arról, hogy a külön e célra kiképzett rohamcsoportok nélkül csapataink hosszú időre megrekedtek volna az erőd vasbeton útvesztőjében. A csoportok harcos állománya ritkaságszámba menő összhangban működött: a géppisztolyosok a védelemben mutatkozó legapróbb réseket is kihasználva szivárogtak be a támpontok belsejébe, ha pedig ez lehetetlen volt, az őket kísérő lövegek tisztították meg számukra közvetlen irányzással az utat. A műszakiak az aknákat szedték fel és a védelmi berendezéseket robbantották, a vegyivédelmiek füstfüggönyökkel fedezték a nyílt terepszakaszok leküzdésekor szükségessé vált manővereket. A hadtest jobbszárny-hadosztályai ily módon megszervezett tevékenységükkel nyomultak előre Judittentől és Rasthoftól délre a Pregel folyóhoz.

Délután 3 óra tájt A. P. Beloborodov tábornok a 13. gárdalövészhadtest parancsnokának esedékes jelentése után hirtelen lecsapta a telefonkagylót és felém fordulva, örömtől sugárzó arccal jelentette:

— Pomracsev hadosztályának[5] 71. gárdalövészezrede 14 óra 30 perckor egyesült a 11. hadsereg 16. gárda-lövészhadosztályának a Pregel folyón átkelt egységeivel.

Amikor felfogtam a hadseregparancsnok szavainak értelmét, elége-

5 A 24. gárda-lövészhadosztály.

detten gondoltam: „Kész, az egérfogó bezárult! Most már nem menekülhet a helyőrség!"

Megkönnyebbülve szorítottam meg Beloborodov kezét, de azért aggályaimat sem titkoltam el:

— Mindenesetre hívja fel, Afanaszij Pavlantyevics, a hadtestparancsnok figyelmét, hogy akadályozza meg a helyőrség és a Samland-félsziget közötti kapcsolat helyreállítását...

A hadseregparancsnok nyomban továbbította is a figyelmeztetést a jobbszárny-hadtest parancsnokához. Nem tudtam türtőztetni magamat, felhívtam Vasziljevszkijt és megkértem, utasítsa A. A. Novikov repülő főmarsallt, hogy repülőivel adjon támogatást ahhoz, hogy meg tudjuk akadályozni a fasiszta csapatoknak a bekerített helyőrség felmentésére irányuló próbálkozásait.

...Ugyanakkor, amikor a jobbszárny-hadosztályok a folyó felé nyomultak előre, K. J. Timcsik tábornok 87. gárda-lövészhadosztályának egységei elérték a városon keresztülfolyó csatornát, az 50. hadsereg 81. és 124. lövészhadtesteinek hadosztályai pedig Palfe és Maraunenhof peremvárosokban törték meg e napon az ellenség ellenállását. A. L. Kronyik tábornok 343. lövészhadosztályának katonái különösen akkor kényszerültek igen heves harcra, amikor a teherpályaudvarról és a vasúti fűtőházból verték ki a fasisztákat. F. P. Ozerov tábornok 16 órakor harcba vetette M. I. Perevoznyikov ezredes 2. lövészhadosztályát, hogy meggyorsítsa az előrenyomulást a 11. gárdahadsereg azon hadtesteivel szemben, amelyek e napon ugyancsak fokozódó szívóssággal törekedtek a Beloborodov- és Ozerov-hadsereggel való egyesülésre.

Amint már megemlítettem, ez elsőnek P. K. Kosevoj tábornok 36. gárdalövészhadtestének sikerült. A 16. gárda-lövészhadosztály Königsberg szélén egyesült a 43. hadsereg csapataival.

A hadosztályparancsnok még április 8-ra virradó éjjel megkezdte a Pregel folyón való erőszakos átkelést. M. A. Pronyin tábornok az éjszaka folyamán a 46. és 49. gárdalövészezredek állományába tartozó három rohamosztagnyi erővel kezdte meg az átkelést. A kezdet sikeresnek bizonyult, ám az ellenség nyomban ellenlökésekkel válaszolt, s a 49. ezred átkelt alegységeit vissza is vetette.

A másik ezred rohamosztagának sikerét Leonov hadnagy lövészszakaszának merész tevékenysége segítette elő. A szakasszal együtt az elsők között úszta át a folyót Tretyakov század-pártszervező, valamint Abasev és Brikov harcos. A bátor katonák partra érése váratlanul érte a fasisztákat, ők meg akkora zajt csaptak, mintha egész zászlóaljnyian lennének. A hitleristák elvesztették a fejüket. Amíg erőket vontak össze egy ellenlökéshez, az egész rohamosztag átkelt a fo-

lyón és sikerrel foglalt el s tartott meg egy hídfőt az Union-gyár környékén. Pronyin azonnal megkezdte a hadosztály főerői átszállítását az elfoglalt hídfőbe. Ebben segítségükre voltak Korovin őrnagy, valamint Aszadcsih és Pjatyeri századosok idejében érkező csatarepülőrajai. Pronyin tábornok hadosztálya nyomában G. I. Karizsszkij, I. D. Burmalov és N. G. Ciganov tábornokok 18., 31. és 11. gárdalövészhadosztályainak egységei is megkezdték az átkelést.

A 31. gárda-lövészhadosztályban a sikeres átkelésben jelentős szerepet játszott a 95. gárdalövészezred harcosainak lendületes támadása. Elsőként érkeztek a Pregel folyó vasúti hídjához. Itt a 3. zászlóalj gárdistáinak sikerült a híd összegörbült rácsos ívtartóin átjutniuk a túlpartra, ahol váratlanul hátba támadták a fasisztákat, és segítséget nyújtottak az ezred főerőinek az átkelésben. Az átkelt ezred lendületes támadást indított a folyó mentén a Citadella irányába. Eközben a magasabbegység 97. és 99. gárdalövészezrede heves harcban elfoglalt egy gépgyárat, és dél felől közelítette meg a Citadellát.

A 11. gárda-lövészhadosztály 09.30-kor kezdte meg az erőszakos átkelést. Elsőnek a 40. gárdalövészezred rohamosztaga váltott partot. A nap sugarai még el sem tudták oszlatni a reggeli ködöt, amikor a folyó fölött sűrű ködfüggöny ereszkedett le. A mit sem látó fasiszták észre sem vették, hogy a gárdisták kétéltű gépkocsijaikon és különféle szükségeszközökön gyors ütemben átkelnek a folyón. Csak találomra tüzeltek. Harcosaink váratlanul termettek a túlsó parton s ez biztosította is a sikert. Miközben a hídfő kiszélesítéséért harcoltak, a 33. gárdaezred rohamosztagai a vasúti hídon szintén átjutottak a hídfőbe.

Így tehát április 8-án egyedül a 8. gárdalövészhadtestnek nem sikerült átkelnie a folyón. Hadosztályai súlyos harcokra kényszerültek az erős bástyákban lábukat megvetett fasisztákkal.

Az ostrom harmadik napi eredményeinek elemzése alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a königsbergi helyőrségnek már csak egyetlen és utolsó lehetősége maradt a menekülésre, nevezetesen, ha a következő éjszaka váratlanul csapást mér a Pregel folyó partján, és a „Samland"-hadműveleti csoport csapataival szembe próbál kitörni. Ha azonban a fasiszták nem szánják el magukat e kétségbeesett lépésre, már csak egyetlen reményük marad: ha szívósan védik a legjobban megerődített harmadik terepszakaszt, amely a város sűrűn beépített központját övezte — központjában a királyi várral —, esetleg néhány nappal meghosszabbíthatják létüket.

Emlékeztetni szeretném az olvasót arra, hogy ez az utolsó védelmi terepszakasz szilárd bástyák, éksáncok, vastag falú, magas toronyerődök és nagyszámú, tűzeszközök számára épített vasbeton állások sűrű hálózatára támaszkodott.

Egy szempontból azonban mindenképpen kedvezőbbre fordult a helyőrség helyzete: most már ezen a viszonylag kis területen nem alkalmazhattuk tömegesen a légierőnket, nehogy saját csapatainkban tegyen kárt.

A helyőrség változatlan ádáz ellenállására való tekintettel és a felesleges vérontás elkerülése érdekében Vasziljevszkij elhatározta, hogy felszólítja a bekerített csapatokat, tegyék le a fegyvert, s ebben az esetben biztosítja, hogy a magukat megadók életét megkíméljük, s a háború után visszatérhetnek hazájukba. A felhívást a peremvonalban elhelyezett hangszórókon hoztuk az ellenséges csapatok tudomására.

Egész éjszaka türelmetlenül vártunk, hogyan válaszol az ellenség. Mint a későbbiekben azonban kiderült, a Kelet-Poroszországban még épségben maradt német erők parancsnoka, F. Müller tábornok a kialakult helyzetben teljesen értelmetlen parancsot adott ki, nevezetesen, hogy törjenek ki nyugat felé, a „Samland"-hadműveleti csoport csapatai irányába. Ez volt az oka annak, hogy Königsberg városparancsnoka úgy döntött, hogy a bekerítés körzetéből nyugat felé irányuló erős csapással válaszol Vasziljevszkij felszólítására.

Ennek az esztelen vállalkozásnak a kezdetéről az éjszaka kellős közepén kaptuk az első hírt, amikor A. P. Beloborodov jelentős páncélos és gyalogos erők Samland-félszigetről megindult rohamáról tett jelentést.

Vasziljevszkij erre is számított, ezért már nappal felhívta a 43. hadsereg parancsnokának figyelmét egy ilyen próbálkozás lehetőségére. Ennek megfelelően a 90. és 13. gárdalövészhadtest hadosztályai szervezetten szálltak szembe mind a Samland-félszigetről, mind a városközpontból indított ellenlökésekkel. Csupán egyes szakaszokon sikerült kisebb fasiszta osztagoknak az éjszaka leple alatt behatolniuk magasabbegységeink körleteibe, itt azonban a mieink felszámolták őket.

Az egyik ilyen 500 főnyi osztagnak sikerült a 12. aknavető ezred tüzelőállásaihoz áttörnie. Elsőként A. A. Jevszejev vette észre a hitleristákat. A 18 éves híradó őrmester riasztotta a többieket. A fasiszták bekerítették, ő azonban közvetlen közelből nyitott rájuk tüzet és lőtte őket halomra. Hiába szólították fel: „Add meg magad, orosz!", ő a németek minden közeledési kísérletére tűzzel válaszolt. Amikor pedig elfogytak a töltényei, egészen közel engedve az ellenséges katonákat, közéjük szökkenve, két kézigránátot ejtett a lába elé.

A. A. Jevszejevet halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Zubec alezredesnek, az aknavető ezred parancsnok-helyettesének vezetésével egy csoport aknavetős sietett a helyszínre, s tüzükkel, szu-

ronyaikkal és puskatussal rövid idő alatt mintegy 400 fasisztát pusztítottak el és egy számottevő létszámú csoportot ejtettek foglyul.

A königsbergi helyőrséggel szemben áttörni igyekvő csapásmérő csoportosítás szétverésében nagy szerepet játszott a 3. és 18. légi hadsereg. Königsbergtől nyugatra egész nap és éjszaka szüntelenül hallatszottak a légibombák robbanásai, a repülőgépek fedélzeti gépágyúinak a kattogása és a becsapódó reaktív lövedékek robaja annak jeleként, hogy N. F. Papivin tábornok és A. J. Golovanov repülő főmarsall bombázói, csatarepülői és vadászai pusztítani kezdték az ellencsapáshoz gyülekező fasiszta hadosztályokat.

Az éjszaka folyamán a „Szabad Németország"-bizottság két antifasiszta csoportja bejutott a városközpontba, magukkal víve Vasziljevszkij felhívását. A röplapokat szétosztották a bekerített csapatok katonái között, az egyik csoport pedig, A. P. Puskarszkij százados kíséretében — fehér zászlót lengetve — a Citadella épületét igyekezett megközelíteni. A fasiszták azonban nem engedték közel a parlamentereket, sőt pergőtűzet zúdítottak rájuk.

Amikor április 9-én hajnalban Vasziljevszkijnak jelentették, hogy a megadásnak semmi jele sem tapasztalható, M. M. Barszukov vezérezredest, a front tüzérparancsnokát kérette, és megparancsolta neki, hogy az egész tüzérségnek a város központi negyedeire lőtt összpontosított tüzével nyújtson segítséget a hadseregeknek abban, hogy estére befejezhessék Königsberg ostromát.

Virradatkor az ostrom — rövid, de erős tüzérségi előkészítés után — az egész arcvonalon újult erővel folytatódott. A 43. hadsereg jobbszárny-hadteste az ellenséget Metyethentől kelet felé szorítva vissza, elfoglalta a 6. számú bástyát. A. I. Lopatyin és A. Sz. Kszenofontov tábornokok hadtesteinek a hadosztályai pedig a város központi részébe törtek be és egymás után foglalták el az erődítményeket. Kszenofontov tábornok délután jelentette, hogy elfoglalta a városi pályaudvart és a cementgyárat.

Az 50. hadsereg jelentette, hogy V. J. Dolmatov tábornok 307. lövészhadosztálya sikeresen nyomul előre déli irányba, szemben a 11. gárdahadsereg 8. gárdalövészhadtestének a csapataival. F. P. Ozerovnak az a jelentése, miszerint a csapatait igen széles arcvonalon szétbontakoztatott 69. lövészhadtestnek az egységei elérték Devau peremvárost és elfoglalták az ottani repülőteret, azt bizonyította, hogy Lasch tábornok a keleti szektorból a központba vonja vissza az ott védő csapatokat.

A 11. gárdahadsereg támadási sávjában a 8. gárdahadtest magasabbegységei még a tüzérségi előkészítés kezdete előtt, a sötétség leple alatt megkezdték az átkelést a Pregel folyó északi ágán.

Az általános tüzérségi előkészítés kezdetét követően a 26. és 5. gárda-lövészhadosztály a főpostától délkeletre átkelt a túlsó partra. E magasabbegységek sikerére támaszkodva 09.30-ra a jobb szárnyon harcoló 83. gárda-lövészhadosztály egységei is kierőszakolták az átkelést. Amíg ezek a fasisztákat a város déli részében épségben maradt erődítményekből verték ki és a folyó másik ágán való átkeléshez készülődtek, Sz. Sz. Gurjev és P. K. Kosevoj tábornokok gárda-lövészhadtestei nyugat felől támadva rohammal bevették a városközpont túlparti erődítményeit.

A Pregel jobb partján nyugati irányból támadó 11. és 31. gárda-lövészhadosztály egységeinek 13 órakor P. F. Tolsztyikov tábornok 1. Moszkvai—Minszki lövészhadosztálya sietett a segítségére. Ennek egységei az ellenség pergőtüzében, szükségeszközökön erőszakolták ki az átkelést a Pregelen. Elsőnek Bogackij százados parancsnoksága alatt egy felderítő csoport kelt át — az ellenséget meglepve — sebtében összeállított tutajokon. A csoportnak sikerült megvetni a lábát a hídfőben és tüzével biztosítani a magasabbegység egyik ezredének átkelését.

A partváltás után e hadosztály gárdistái kerültek legközelebb a királyi várhoz. Sz. Sz. Gurjev hadtestparancsnok, akit mindig a legnehezebb arcvonalszakaszokon lehetett megtalálni, parancsot adott P. F. Tolsztyikov tábornoknak a város szívében fekvő igen fontos védelmi csomópont elfoglalására, amelyet a 69. gyaloghadosztály tiszti zászlóaljai tartottak megszállva.

Délután az 1. Moszkvai—Minszki hadosztály lövészezredei Gunyko alezredes 35. gárdatüzérezrede támogatásával megkezdték a vár ostromát. A géppisztolyosok és műszakiak a falak résein keresztül benyomultak az épületbe, ahol kezdetét vette a kézitusa, amelyben igen fontos szerep jutott a „zsebtüzérségnek", vagyis a kézigránátoknak. Minden egyes emeletért külön meg kellett küzdeni.

Ezalatt más magasabbegységek a főpostát tisztították meg a fasisztáktól, sikerrel váltottak partot a Pregel északi ágán, és előrenyomultak az 50. hadsereg csapatai felé. A harcok mindvégig igen hevesek voltak. A fasiszták akkor is dühödten ellenálltak, amikor M. N. Zavadovszkij tábornok 8. gárdahadtestének hadosztályai hajtottak végre erőszakos átkelést a Pregel északi ágán.

Veskin, Gorobec, Lazarev, Tkacsenko, Sajgyerevszkij és Sindrat gárdisták jutottak át először a folyón. A fasiszták nyomban megrohamozták őket, igyekeztek őket a folyóba szorítani. A bátor gárdisták azonban nem hátráltak meg. Bekerítve, utolsó töltényükig harcoltak, elvonva a tüzet az átkelő ezred főerőitől. Amikor a folyón átkelt alegységek az egyenlőtlen harc színhelyéig törtek előre, ott találták

a hat hős holttestét, s körülöttük rengeteg fasiszta tetemét. A harc helyszínén egy papírdarabot találtak, amelyre valaki sietősen ezt rótta ceruzával: „Itt harcolt és pusztult el a hazáért, fivéreiért, nővéreiért, apáiért hat gárdista. Harcoltak és nem adták meg magukat az ellenségnek..."

Az utolsó vízi akadály leküzdése után a 8. gárdahadtest magasabbegységei elfoglaltak néhány, az Ágost-laktanyától délkeletre eső háztömböt, birtokba vették a városi rádióállomás, a városparancsnokság, a villanytelep épületét és több más fontos létesítményt, majd északi irányban tovább támadva 19 órakor az Oberteich (ma Verhnye Ozero)-tó környékén egyesültek az 50. hadsereg csapataival. Erről az eseményről tett jelentésében Galickij tábornok kitért a királyi vár elestére is, amelyet addigra P. F. Tolsztyikov tábornok hadosztályának egységei teljesen megtisztítottak az ellenségtől.

Április 9-én estére Königsberg teljes északnyugati, nyugati és déli része a mi kezünkben volt. Az ellenség már utolsó erőfeszítésével kísérelte meg a város legbelső, központi, valamint keleti részének birtokban tartását.

Végül is Königsberg városparancsnoka meghozta az utóbbi két nap első ésszerű elhatározását. A hozzánk küldött parlamenterek útján bejelentette, hogy beszünteti a további ellenállást. 18.30-kor K. Ny. Galickij jelentette Vasziljevszkij marsallnak, hogy Hewke ezredes és Kerwin alezredes érkezett a városparancsnok képviseletében a 11. hadsereg törzséhez. Vasziljevszkij úgy rendelkezett, hogy küldjünk velük saját megbízottakat O. Lasch tábornok törzsébe a fegyverletétel végleges szövegét tartalmazó okmánnyal. Az ellenség körletébe P. G. Janovszkij alezredes, a 11. gárda-lövészhadosztály törzsfőnöke, valamint V. M. Spitalnyik és A. J. Fedorko századosok mentek parlamenterként. Életveszélyes körülmények között jutottak el a romoktól, kiégett harci technikától eltorlaszolt, aláaknázott utcákon az egykori Egyetem térre. 21.30-kor Lasch tábornoknak átadták a szovjet parancsnokság ultimátumát. A tábornok némi habozás után írásbeli parancsban utasította csapatait az ellenállás beszüntetésére.

Hajnalban a városközpont felől feltűntek az első hosszan elnyúló hadifogolyoszlopok. A front harcálláspontjára való visszatérésemkor egy fasiszta tábornokokból álló csoportot találtam ott, élén az elesett Königsberg parancsnokával, a magas, ösztövér Otto Laschssal. Az általuk bevehetetlennek tartott erőd ilyen váratlan elestétől lesújtott tábornokok komor arccal várták a Vasziljevszkijjal való találkozást, aki személyesen kívánta kihallgatni a fasiszta védelem vezetőit. Amikor beléptem a frontparancsnok irodájába, már ott találtam A. A. Novikov repülő főmarsallt, V. J. Makarovot, A. P. Pokrovszkijt

és más tábornokokat. Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja a Königsberg ostroma során szerzett benyomásaikról beszélgetett velük. Örömmel kapcsolódtam be a beszélgetésbe, és boldogan hallgattam a front törzsfőnökének beszámolóját győzelmünk eredményeiről.

A szovjet csapatok mindössze négy nap alatt végeztek a hatalmas erődítményekben elhelyezkedett 130 000 fős helyőrséggel. Közel 42 000 katonát és tisztet, 120 repülőgépet, 1196 löveget, 588 aknavetőt, 104 páncélost és rohamlöveget, 82 páncélozott szállítójárművet, 1719 gépkocsit, mintegy 2000 géppuskát semmisítettek meg és 143 betonerődöt és bástyát romboltak le. Mintegy 92 000 embert ejtettek fogságba, köztük 1800 tisztet és tábornokot. A hatalmas mennyiségű zsákmány közül csak a 2000-nél több löveget, az 1500-nál több aknavetőt és a 128 repülőgépet említem.

Az ostrom eredményeinek megvitatását követően Vasziljevszkij parancsot adott, hogy vezessék be a hadifogoly tábornokokat. Azok bejöttek és hallgatagon, lehorgasztott fejjel álltak. Különösen a városerőd parancsnoka látszott levertnek. Mi természetesen megértettük, hogy nem csupán a fogságba esés nyomasztja. A rádiólehallgatás révén már tudomásunkra jutott, hogy a dühöngő Führer a város-erőd feladásáért árulónak nyilvánította Lasch tábornokot és parancsot adott családja letartóztatására. Természetes, hogy a hozzátartozóit fenyegető veszély lehangolóan hatott a tábornokra. A foglyok közül egyedül csak egy műszaki tábornok akadt, akinek a mértéktelen sörivástól elhízott, durva vonású arcáról világosan leolvashattuk a gyűlöletet, olyan gőgösen viselkedett, mintha nem ő lett volna a mi foglyunk, hanem mi az övéi.

Lasch tábornok igen készségesen felelt a feltett kérdésekre. Amikor Vasziljevszkij megkérdezte tőle, hogy hogyan értékeli a Königsbergért vívott harcok eredményét, keserűen és csodálkozva ezt mondta:

— Korábban még csak fel sem mertük volna tételezni, hogy egy ilyen erőd, mint Königsberg, ilyen gyorsan elesik. Az orosz parancsnokság jól dolgozta ki és ragyogóan valósította meg ezt a hadműveletet.

Lasch elmondta, hogy az ostrom második napján teljesen kicsúszott a kezéből a csapatok vezetése. A szovjet tüzérség tömeges csapásai és a szovjet légierő támadásai következtében városszerte igen sok tűz ütött ki, a városnegyedek pedig annyira romba dőltek, hogy az utcákon egyáltalán nem lehetett közlekedni. Az ostrom utolsó két napja pedig — Lasch tábornok véleménye szerint — végleg bebizonyította a további ellenállás értelmetlenségét.

A műszaki tábornok, akiről már fentebb említést tettem, az erőd parancsnokának vallomását hallgatva félreérthetetlen gesztusokkal és fintorokkal igyekezett kifejezésre juttatni, hogy nem ért egyet Lasch

magatartásával. Vasziljevszkij kérdésére válaszolva, felháborodását nem is palástolva, az erőd ilyen gyors elestéért a teljes felelősséget a parancsnok nyakába igyekezett varrni, akire időnként leplezetlen dühtől szikrázó pillantásokat vetett.

Vasziljevszkij néhány csípős megjegyzéssel és kérdéssel gyorsan lehűtötte ezt az elbizakodott fasisztát, az pedig szemmel láthatóan megriadva, hirtelen el is hallgatott és lehorgasztotta a fejét.

A kihallgatás végén A. M. Vasziljevszkij megkérdezte a foglyokat, kiket ismernek a szovjet katonai vezetők közül. Legnagyobb csodálkozásunkra Vorosilovon, Bugyonnijon és Tyimosenkón kívül egyetlen szovjet hadvezért sem tudtak megnevezni azok közül, akiknek a csapatai olyan kérlelhetetlenül űzték Moszkvától és Sztálingrádtól felmagasztalt seregeiket. Nem is álltam meg, hogy meg ne kérdezzem őket: valóban ne ismernék még az olyan hírneves hadvezéreket sem, mint Zsukov, Vasziljevszkij, Rokosszovszkij vagy Konyev? A foglyok válaszul csak egymásra néztek és hallgattak. Percnyi hallgatás után Lasch tábornok zavartan jelentette ki, hogy a Vasziljevszkijnak, a Szovjetunió marsalljának nevét első ízben a königsbergi helyőrségnek átadott ultimátummal kapcsolatban hallotta.

Úgy látszik, távolról sem mindegyik német tábornok jutott hozzá a birodalmi felderítés által megszerzett adatokhoz, hiszen nem kétséges, hogy a szovjet hadvezérekről részletes adatokkal rendelkezett mind az OKH, mind pedig az OKW. A hitleristákkal ellentétben a szovjet tábornokok és tisztek az egész háború folyamán arra törekedtek, hogy ne csak azoknak a parancsnokoknak a nevét és rendfokozatát ismerjék, akinek csapatait szét kellett zúzniuk, hanem azt is megtudják róluk, milyen képességekkel rendelkeznek, s mire kell részükről az egyes helyzetekben számítaniuk.

Így ért véget Königsberg ostroma. Kétségtelen, hogy ez a szovjet csapatok igen fontos győzelme volt. Most már a főhadiszállás a teljes figyelmét a fasiszta Németország fővárosa elleni támadás előkészítésének befejezésére és végrehajtására összpontosíthatta.

Ugyanezen a napon, pontban éjfélkor Moszkva a königsbergi ostrom hősei előtt tisztelgett. E győzelem emlékére a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége „Königsberg bevételéért" emlékérmet alapított, amellyel az ostrom résztvevőit tüntették ki. 98 magasabbegységnek és egységnek ítélték oda a „Königsbergi" megtisztelő nevet.

A Königsberg ostromában részt vett katonák tömeges hősiességről és ragyogó képzettségről tettek tanúbizonyságot. Az ostrom lefolyásának ismertetése közben már említettem néhány példát. Természetesen, nem beszélhettem mindenkiről, aki különleges érdemeket szerzett. És bocsásson meg nekem az a sok ezer harcos, akikről nem tettem

említést elbeszélésemben, mint ahogyan az ostrom olyan hőseit sem neveztem meg, mint a 126. lövészhadosztály 336. lövészezrede egyik zászlóaljának harcosai és tisztjei, akik Ny. I. Mamontov őrnagy nagyszerű vezetése alatt harcoltak. Ez az egy zászlóalj 23 lakótömböt tisztogatott meg, 450 fasisztát pusztított el, 5 löveget, 300 gépkocsit zsákmányolt és 3000 ellenséges katonát és tisztet ejtett foglyul a heves harcokban!

Nem is csoda, hogy a Königsberg ostromában részt vett harcosok közül 200-nál többet tüntettek ki a Szovjetunió Hőse címmel. Köztük voltak az általam említett N. I. Mamontov őrnagy, I. D. Burmakov, G. I. Karizsszkij, M. A. Pronyin, G. B. Petyersz, P. F. Tolsztyikov, N. G. Ciganov, G. I. Csernov hadosztályparancsnokok, Sz. Sz. Gurjev, M. Ny. Zavadovszkij, A. Sz. Kszenofontov, A. I. Lopatyin lövészhadtest-parancsnokok, V. V. Butkov harckocsihadtest-parancsnok, K. N. Galickij, Ny. F. Papivin hadseregparancsnokok, P. Sz. Szemjonov altábornagy, a 11. gárdahadsereg tüzérparancsnoka, Hlebnyikov és M. M. Barszukov tüzérvezérezredesek. A. P. Beloborodov, T. T. Hrjukin hadseregparancsnokok és P. J. Golovacsev pilóta másodszor kapták meg a Szovjetunió Hőse címet, A. M. Vasziljevszkijt pedig a „Győzelem"-renddel tüntették ki másodízben.

Sajnos, az ostrom néhány résztvevője, mint Sz. Sz. Gurjev tábornok is, csak halála után kapta meg a kitüntető címet.

A háború után gyakran volt alkalmam e városba látogatni, amelynek falainál a szovjet katonák egyik legkiemelkedőbb hőstettüket vitték véghez. És minden alkalommal meglátogattam az erőd ostroma közben elesett hősök közös sírját. A sír fölött emlékoszlop áll, rajta az alábbi igaz szavakkal: „Példátlan volt a hősiességetek. Törhetetlen volt az akaratotok. Dicsőségetek örökké élni fog."

Én is azt szeretném, hogy a szemtanú szavaival elmondott szigorúan tárgyilagos elbeszélésem, ha csekély mértékben is hozzájáruljon a hősök emlékének megörökítéséhez.

A fogoly tábornokok kihallgatása után hozzáláttunk annak a támadásnak az előkészítéséhez, amelyet a front csapatainak a Samland-félszigeten települt ellenséges hadosztályok szétverése és a pillaui (baltyijszki) nagy haditengerészeti támaszpont elfoglalása céljából kellett végrehajtaniuk. A kialakult hagyományoknak megfelelően A. M. Vasziljevszkij elsőnek a front felderítőfőnökének meghallgatása mellett döntött, hogy pontos képet alkothasson magának, milyen erőkkel kerülnek szembe csapataink a továbbiakban, s ennek alapján pontosítsa Königsberg ostromának logikus folytatásaként, a „Samland"-hadművelet következő szakaszát jelentő támadásunk elgondolását.

E hadművelet elgondolása szerint ugyanis előbb Königsberg hely-

őrségét kellett felszámolnunk, majd hadműveleti szünet nélkül a „Samland"-csapatcsoportosítást szétvernünk.

A felderítőfőnök részletes jelentésben számolt be a német csoportosítás harcértékéről és az előkészített védelmének jellegéről szerzett értesüléseiről. Beszámolt arról, hogy a korábbi 8 gyalogos- és páncéloshadosztály március elején kiegészült a heilsbergi megerődített körletben szétvert 4. német hadsereg maradványaival, amelyeket szállítóhajókon mentettek ki a Samland-félszigetre. Arra is rámutatott, hogy F. Müller tábornokot, e hadseregnek, valamint a Samland-félszigeten és Königsbergben elhelyezkedett valamennyi német csapatnak a korábbi parancsnokát Hitler leváltotta beosztásából és helyére D. Sauckel tábornokot nevezte ki.

A felderítőfőnök rendelkezésére álló adatok szerint a Samland-félszigeten legalább 100 000 fős csoportosítás áll szemben a 3. Belorusz Front hadseregeivel. A csoportosítás már korábban berendezett védelemre támaszkodik, amely három védőövből áll. A fővédőöv három állást foglal magában, ezek mindegyikében három lövészárok, számos közlekedőárok, bunker és fa-földerőd található. A harmadik védőöv Fischausen (Primorszk) kikötőjének és annak a félszigetnek a megközelítési útjait zárja le, amelyen Pillau (Baltyijszk) haditengerészeti támaszpont fekszik. Valamennyi helységet körkörös védelemre rendeztek be.

A keskeny félszigetet öt védőállás szelte át, ezek zárták le a pillaui ősi tengeri erőd megközelítési útjait. Egyszóval, az egész terület egyetlen, lövészárkokkal, betonerődökkel, harckocsi- és gyalogsági akadályokkal teletűzdelt védőövet képezett.

Vasziljevszkij úgy döntött, hogy az utolsó kelet-poroszországi ellenállási góc felszámolását 5 összfegyvernemi hadseregünkre bízza, amelyekkel az 1. és 3. légihadsereg, valamint a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta hadihajói és repülői is együttműködnek majd. Valamennyi összfegyvernemi hadsereget harckocsikkal és jelentős mennyiségű tüzérséggel szándékozott megerősíteni.

Ennek az elhatározásnak az értelmében a már a félszigeten tartózkodó három (2. gárda-, 5. és 39.) hadseregen kívül a 43. hadsereget is támadásba veti, mégpedig az ellenséges védelem déli szárnya ellen. A 11. gárdahadsereget második lépcsőbe vontuk ki.

Vasziljevszkij döntése szerint a főcsapást a Fischhausen felé vezető műút és vasút mentén az 5. és 39. hadseregnek kellett mérnie azzal a céllal, hogy kettészeljék, majd megsemmisítsék az egész fasiszta csapatcsoportosítást. A 2. gárdahadsereg és a 43. hadsereg feladata abban állt, hogy az ellenség tengertől történő elszigetelése végett támadjanak, és segítsék elő az 5. és 39. hadsereg Fischhausen (Pri-

morszk) és Pillau (Baltyijszk) felé irányuló előrenyomulását. A front második lépcsőjét képező 11. gárdahadsereget a főirányban készültünk ütközetbe vetni Pillau ostromára. Azt is terveztük, hogy a támadás során harcászati deszantokat teszünk partra a Königsbergi-tengercsatornát a tenger felől oltalmazó Frische-Nehrung földnyelv elfoglalására.

Az állandó támadó harcokban összfegyvernemi hadseregeink jelentős veszteségeket szenvedtek, a lövészhadosztályok személyi állománya — a hadtápalegységek beszámításával — sem haladta meg a 2500 főt. Ezért a seregtesteknek viszonylag keskeny (a 2. gárdahadseregnek 20 kilométeres, a többi hadseregnek pedig 7—8 kilométeres) támadási sávot jelöltünk ki. Így sikerült élőerőben kétszeres, a tüzérség terén pedig háromszoros túlerőt megteremtenünk az ellenséggel szemben.

A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flottának a támadó csapatok tengerparti szárnyait kellett fedeznie, továbbá a pillaui haditengerészetitámaszpont elfoglalásában kellett együttműködnie és a harcászati deszantok partra szállítását kellett biztosítania.

A fronttörzs az elhatározás meghozatala után azonnal megkezdte a hadseregeknek és a flottának a tervezett támadással kapcsolatos feladatok kiadását. Kiemelt gondot fordítottunk az összfegyvernemi hadseregek, valamint a légierő és a Balti Flotta magasabbegységei közötti együttműködés megszervezésére. A csapatok támadási készenlétének kitűzött határideje április 11-én este volt.

Minthogy a fasiszta Németország elleni háború befejező szakaszába lépett és a samland-félszigeti fasiszta csoportosítás blokádja maradéktalan volt, a csoportosítás el volt vágva a Wehrmacht főerőitől és gyakorlatilag megsemmisülésre volt ítélve, Vasziljevszkij marsall kísérletet tett a felesleges vérontás elkerülésére. Az alábbi megbízást adta V. J. Makarov tábornok, haditanácstagnak:

— Kérem, készítsen egy felhívást az ellenséges csapatokhoz, hívja fel benne a figyelmet a további ellenállás teljes kilátástalanságára, és szólítsa fel őket, hogy 24 órán belül tegyék le a fegyvert...

A. M. Vasziljevszkijnak a fasiszta csapatokhoz intézett második felhívását el is készítették, sokszorosították és április 11-én estig különféle eszközök segítségével eljuttatták az ellenséghez.

Ezzel Vasziljevszkij megadta az utolsó lehetőséget a „Samland"-csoport katonái, tisztjei és tábornokai részére életük megmentésére.

„...Önök jól tudják — hangzott egyebek között a felhívás —, hogy az egész német haderő teljes vereséget szenvedett... Az oroszok Berlin és Bécs alatt állnak. A szövetséges csapatok a Rajnától 300 kilométerre keletre vannak. A szövetségesek már bevonultak Brémába, Hannoverbe, Braunschweigbe, felzárkóztak Lipcsére és Münchenre.

Németország fele az orosz és szövetséges csapatok kezén van. Königsberg, Németország egyik legerősebb erődje három nap alatt esett el. Lasch gyalogsági tábornok, az erőd parancsnoka elfogadta az általam javasolt fegyverletételi feltételeket és a helyőrséggel együtt megadta magát. Összesen 92 000 német katona, 1819 tiszt és 4 tábornok választotta a hadifogságot...

Samland-félszigeten maradt német tisztek és katonák! Most, a német csapatok utolsó kelet-poroszországi mentsvárának, Königsbergnek az eleste után helyzetetek teljesen reménytelenné vált. Senkitől se várjatok segítséget. 450 kilométer választ el benneteket a Stettinnél húzódó arcvonaltól. A nyugat felé vezető tengeri utakat az orosz tengeralattjárók vágták el. Mélyen az orosz csapatok mögött vagytok, helyzetetek kilátástalan. A Vörös Hadsereg sokszoros túlerőben levő csapatai állnak veletek szemben. Az erő a mi oldalunkon van, ellenállásotoknak tehát semmi értelme sincs. Ez az út csak pusztulásotokhoz vezethet és rengeteg áldozatot szedhet a Pillau környékén összezsúfolódott polgári lakosságból... A felesleges vérontás elkerülése végett felszólítalak benneteket: 24 órán belül tegyétek le a fegyvert, szüntessétek be az ellenállást és adjátok meg magatokat! Az ellenállást beszüntető valamennyi tábornoknak, tisztnek és katonának szavatoljuk az életét, megfelelő élelmezését és a háború utáni hazatérését. Minden sebesültet és beteget haladéktalan orvosi ellátásban részesítünk. Mindenkinek, aki megadja magát, katonához méltó bánásmódot biztosítok... Ha 24 órán belül nem teljesítitek e megadásra vonatkozó felszólításomat, életeteket teszitek kockára. Német tisztek és katonák! Ha parancsnokságotok nem fogadja el ultimátumomat, cselekedjetek önállóan. Mentsétek meg életeteket, adjátok meg magatokat!"

A Vasziljevszkij által az ellenség számára megszabott határidő moszkvai idő szerint április 12-én éjfélkor járt le.

Egy teljes napon és két éjszakán át vártunk, hogy a félszigeten körülzárt fasiszták józan belátásra térjenek. Április 13-án hajnalban Vasziljevszkij kiadta a parancsot: „Támadni, megsemmisíteni az ellenséget!"

08.00-kor tüzéreink — M. M. Barszukov és Hlebnyikov tábornok — irányításával megkezdték a tüzérségi előkészítést. T. T. Hrjukin és Ny. F. Papivin tábornok is elindították repülő-hadosztályaikat, hogy bomba- és csatarepülő csapásokat hajtsanak végre az ellenség legerősebb támpontjaira, törzseire, gyülekező páncélosaira, repülőtereire és tüzelőállásaira. A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta repülői és torpedónaszádjai az ellenséges haditengerészeti támaszpontra és hadihajókra mértek csapást. A félszigeten egy teljes órán keresztül tombolt a tüzes vihar. Az ember azt hitte volna, hogy a rob-

banások az összes fasiszta támpontot a földdel teszik egyenlővé. Ám, amikor 9 órakor csapataink rohamra indultak, a felszaggatott, megfeketedett föld egyszeriben megelevenedett. A fasiszták erőteljes tűzellenállást tanúsítottak, s amikor támadó csapataink előretörtek az első védőöv mélységébe, egymást követték ellenlökéseik.

Körülbelül délig a hadseregparancsnokok egyöntetűen a támpontokért vívott harcok viszontagságairól számoltak be. Mindebből világossá vált, hogy az ellenség még nem tört meg, és támadó csapataink kénytelenek minden támpontért súlyos harcot vívni.

Különösen heves ellenállást tanúsított az ellenség az 5., a 39. és a 43. hadsereg csapataival szemben. A fasiszta parancsnokság láthatólag felismerte, hogy főerőit el akarjuk vágni a pillaui és fischhauseni kikötőtől.

Csapataink a súlyos helységharcok ellenére szívósan nyomultak előre. A Rothenen község környékén kiépített támpontért lezajlott összecsapásban Sz. L. Kozak őrnagy, a 258. lövészhadosztály 1191. lövészezredének parancsnokhelyettese tüntette ki magát különösen. Az ezred alegységei egész délelőtt folyamán rohamozták a községet és a mellette emelkedő uralgó magaslatot. Az ellenség kétségbeesetten védekezett. Néhány harckocsinkat kilőtték, az a harckocsi azonban, amelyen a Kozak őrnagy vezette géppisztolyos deszant foglalt helyet, csodával határos módon áthatolt a tűzfüggönyön és betört a községbe. Az őrnagy leugrott a harcjárműről, és katonáit a házakban s pincékben meghúzódó fasiszták ellen vezette.

A falu megtisztítása után a lövészek és a harckocsik a két kilométerre nyugatra emelkedő 43,3-as magaslatot megszállva tartó ellenséget rohamozták meg. Az ellenség túlerejű gyalogsága ellenlökést indított. A fasisztáknak több ízben is sikerült visszaszorítaniuk alegységeinket. Az utolsó alkalommal Sz. L. Kozak, kezében golyószóróval, maga vezette az előretörő harcosokat, ám vállán megsebesült. Miután sebét gyorsan bekötözte, újra a rohamozók között tűnt fel, de ismét megsebesült, ezúttal a fején. Újabb gyors kötözés után Kozak őrnagy megint csatlakozott a rohamozókhoz. Ekkor egy aknaszilánk ütötte át a rettenthetetlen parancsnok mellét, ő azonban gyengülő kezével haldokolva is szótlanul a magaslat felé intett, mintegy az utolsó rohamra szólítva fel a harcosokat. A magaslatig előretörő harcosok és parancsnokok keserű haraggal tapasztalták, hogy a fasiszták még mindig folytatják az értelmetlen harcot, a kibontakozó kézitusában végül sikerült elfoglalniuk a magaslatot.

Sz. L. Kozakot halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Rendkívül szívós harcot kellett vívni Vierbrudenkrug község birtokáért. A 319. lövészhadosztály egységei csak több heves roham árán

tudtak betörni a faluba. A falu utcáin velük együtt harcolt Alekszandr Kozmogyemjanszkij főhadnagy rohamtüzérütege is. Az ifjú parancsnok négy fasiszta löveget és több tucat hitleristát tiport el harcjárművének lánctalpával. Sajnos azonban, ebben a harcban ő is életét vesztette.

Amikor Beloborodov tábornok, aki nagyon megszerette a bátor, életvidám fiatalembert, jelentést tett a szomorú eseményről, keserű hangon ismételte:

— Mit mondunk majd az anyjának? Hogyan közöljük vele ezt a rettenetes hírt?

Teljes mértékben megértettem a hadseregparancsnokot. Hiszen Ljubov Tyimofejevna Kozmogyemjanszkaja már Zoja tragikus kínhalálát is oly nehezen viselte el, most pedig, amikor már legfeljebb néhány hét választott csak el bennünket a háború végétől, az egyetlen fiát is el kellett veszítenie.

Az ezredparancsnok e szavak kíséretében értesítette az anyát Alekszandr elestéről: Az ön fia, Alekszandr Anatojevics Kozmogyemjanszkij gárdafőhadnagy hősi halált halt a német fasiszták elleni küzdelemben. Ifjú életét áldozta hazánk szabadságáért és függetlenségéért... Ön a legdrágább kincsét, gyermekeit áldozta érte..."

A fasiszták súlyosan megfizettek azért a próbálkozásukért, hogy mindenáron veszteséget okozzanak csapatainknak, s elodázzák sorsuk beteljesedését. A németek kezén levő terület feltartóztathatatlanul zsugorodott egyre kisebbre.

A 43. hadseregtől jobbra a 39. hadsereg magasabbegységei álltak szívós harcban. A 19. gárda-lövészhadosztály 61. gárdalövészezredének zászlóaljai többször is kénytelenek voltak rohamra indulni, amíg végre sikerült betörniük Korkenen faluba. Sikerükben részt vállaltak az ezredtüzérek is, akik merészen vontatták előre ágyúikat közvetlen irányzáshoz és rombolták szét közvetlen közelből a fasiszta tűzfészkeket. Ebben a harcban különösen V. A. Beljajev alhadnagy szakasza tűnt ki. Tüzérei az ellenséges géppuskatűzben vontatták át lövegüket egy csermelyen, majd szétlőtték az ellenség egyik ágyúját és két géppuskáját, amelyek akadályozták a lövészeink előretörését. Amikor az egyik löveg teljes kezelőszemélyzete elesett, a parancsnok maga állt a lövegtávcsőhöz és mesterlövésznek is becsületére váló pontos tüzével egy további ellenséges löveget és két, váratlanul feléledt géppuskát hallgattatott el. Ezért és más kiemelkedő hőstetteiért Vaszilij Alekszandrovics Beljajevet a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Hasonlóan heves harcokról számolt be Krilov vezérezredes, az 5. hadsereg parancsnoka is. Mindezek ellenére estére kelve a fasisztákat 3—5 kilométerre sikerült visszaszorítani.

A nap eredményeinek összegezése alapján Vasziljevszkij utasította Krilov és Ljudnyikov tábornokokat, hogy másnap reggeltől fokozzák nyomásukat. Így április 14-én hajnalban rohamaink még nagyobb elszántsággal folytak tovább. Ugyanezen a napon fordulat állt be az ütközet menetében, de általános meglepetésünkre nem középen — ahol főcsapásunkat mértük —, hanem a szárnyakon. P. G. Csancsibadze tábornok, a 2. gárdahadsereg parancsnoka délután az alábbi jelentést küldte: „Az ellenség visszavonul, megkezdtem az üldözést."

A 43. hadsereg csapatai is sikeresen nyomultak előre. Ebben a tengerészek nyújtottak nekik értékes segítséget. A páncélosnaszádok behatoltak a Frisches Haff-öblbe és a Königsbergi-tengercsatornába, pontos tüzükkel lefogták a part mentén elhelyezett tűzfészkeket, míg a haditengerészeti légierő és a hadihajók tüzérsége a pillaui haditengerészeti támaszpontra mért összpontosított csapásokat. A 2. gárdahadsereg és a 43. hadsereg csapatainak a flotta erőivel kialakított szoros együttműködése lényegesen befolyásolta a támadás eredményességét.

Késő délutánra a 2. gárdahadsereg 15, a 43. hadsereg pedig 10 kilométerre nyomult előre. Csupán Ny. I. Krilov és I. I. Ljudnyikov tábornokoktól érkeztek változatlanul olyan jelentések, hogy a hitleristák lépten-nyomon ellenlökésekkel próbálkoznak. Vasziljevszkij elhatározta, hogy kiaknázza a 2. gárdahadsereg sikerét. Parancsot adott, hogy két harckocsidandárt és két rohamtüzérezredet irányítsunk oda lövészegységekkel és műszaki alegységekkel megerősítve. Az ütközetbe vetett gyorscsoport nyomásának hatására az ellenség visszavonulása pánikszerű menekülésbe torkollott, a fasiszták még fegyvereiket és nehéz harcitechnikájukat is a harcmezőn hagyták.

Mivel az 5. és 39. hadsereggel szemben szívós ellenállást tanúsító német csapatok felismerték, hogy az a veszély fenyegeti őket, hogy a 2. gárdahadsereg a hátukba kerül, ők is visszavonulásra kényszerültek. Ám a fasiszták még menekülés közben is elkeseredetten védekeztek. Ez nem is lepett meg bennünket, hiszen csak a tenger felé hátrálhattak.

Ljudnyikov tábornok 39. hadserege április 16-án az egész nap folyamán heves harcot volt kénytelen vívni Geidau helység birtokáért. A hadseregparancsnok még a megerősítésül kapott 67. légvédelmi tüzérhadosztály lövegeinek egy részét is közvetlen irányzással alkalmazta. E magasabbegység katonáit és Habibulla Einullajevics Huszeinov ezredes hadosztályparancsnokot már a Litvániában és Lettországban vívott harcok során alaposan megismertem, de különösen 1944 augusztusában, amikor Krejzer és Csancsibadze tábornokok csapatai már alig állták a több száz fasiszta páncélos nyomását, és

már-már attól tartottam, hogy védelmük pillanatokon belül összeomlik. Ekkor voltunk kénytelenek a légvédelmieket a páncélosok ellen bevetni. És ők nemcsak a tüzérségi tűz mestereinek, de rendkívül derék harcosoknak is bizonyultak.

Ezúttal H. E. Huszeinov közvetlenül a lövészek harcrendjébe vonta előre ágyúit, és ragyogóan pontos tűzzel semmisítette meg az ellenség tűzfészkeit.

Másnap azonban megérkezett a szomorú hír, hogy ez a nagyszerű parancsnok hősi halált halt.

H. E. Huszeinov temetése a harctéren szokásos egyszerű és komor temetés volt. A hadosztály sok veteránja jött el, hogy megadja neki a végtisztességet. Hivatalos beszédek nem hangzottak el. Csupán az elesett hős két régi harcostársa mondott néhány megindító búcsúszót, amelyektől sokunknak könnybe lábadt a szeme, egy egészen fiatal hadnagy pedig térdre ereszkedett a koporsó előtt, megcsókolta halott parancsnokát és megindultságában sapkáját gyűrögetve, rekedten, könnyes szemmel így szólt:

— Isten veled, apám!

Három díszössztűz dördült el. Búcsúzóul mindenki még egy pillantást vetett a friss sírhantra, majd sietve visszatért egységéhez. És folytatódott a harc. Hányan voltak még, akik nem érhették meg a Győzelem napját...

Bármennyire dühödt ellenállást is tanúsítottak a fasiszták, végzetük könyörtelenül közeledett. Április 15-én és 16-án a tengerészek ismét hatékonyan segítették elő a 43. hadsereg csapatainak előrenyomulását a tengerpart mentén. A balti tengerészek a 24. gárda-lövészhadosztály állományából kialakított két harcászati deszantot tettek partra a Königsbergi-csatorna gátján, azután a hajók és a távolharctüzérség tüzével támogatták a csapatok támadását, hogy kiverjék a fasisztákat Zimmerbude és Payse helységekből, s teljes hosszában megtisztítsák a csatorna gátját a fasisztáktól.

A hadifoglyoktól megtudtuk, hogy a Samland-félszigeten harcoló német csapatok feltartóztathatatlan visszavonulása a „Samland" hadműveleti csoport feloszlatására késztette a hitlerista hadvezetést. A csoport megmaradt egységeit az újonnan felállított „Kelet-Poroszország" hadsereg állományába sorolták be, amelynek állományába kerültek a korábbi „Észak" hadseregcsoportnak a Hel-félszigeten és a Visztula-torkolat megközelíthetetlen zátonyszigetein megmenekült maradványai is.

A fasiszta parancsnokság a katasztrófa elhárítása érdekében utolsó tartalékát, egy tiszti ezredet vetette be, de a 39. hadsereg egységei ezt is megsemmisítették.

Minél közelebb kerültek a visszavonuló csapatok a partvidékhez, annál hevesebben támadták őket a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta hadihajói és repülői, lehetetlenné téve, hogy az ellenséges szállítóhajók kimentsék a tengerhez szorult egységeket. A flotta repülőgépei és torpedónaszádjai a kikötőkben és a tengerre történő kifutásukkor egyaránt állandó csapásokat mértek rájuk. A balti tengerészek éppen olyan önfeláldozóan harcoltak, mint a szárazföldi csapatok. Nem kímélték erejüket, és a győzelem érdekében habozás nélkül feláldozták életüket is, ahogyan L. Romanov a haditengerészet pilótája és annak rádióslövésze, A. Dubencsuk tette. Amikor a fasiszta hadihajók ellen intézett támadásuk során repülőgépük kigyulladt, Romanov az aknanaszád fedélzetére irányította a gépet. Egy hatalmas robbanás — s a fasiszta hajó legénységével együtt elmerült a tenger habjaiban. Így hát a Balti Flotta légierejének és naszádjainak csapásai a fasisztáknak azt a reményét is szertefoszlatták, hogy tengeri úton menekülhetnek.

A fasiszta hadvezetés abban a reményben vonta vissza csapatai maradványait a keskeny pillaui-félszigetre, hogy ott még megvethetik a lábukat.

A 11. gárdahadsereg kapta azt a feladatot, hogy rohamozza meg a hitleristák utolsó menedékét és szorítsa bele őket a tengerbe. Nem könnyű feladat várt a gárdistákra. A keskeny félszigetet öt hatalmas védőállás szelte át teljes szélességében. Az állások mindegyike sűrűn tele volt tűzdelve betonerődökkel, amelyeket összefüggő harckocsi- és gyalogsági akadályok fedeztek. A félsziget legdélibb csúcsát egy öt méter vastag falú ősi erőd zárta le, amelyet még földsánc és széles vizesárok is övezett.

A későbbiekben meggyőződhettünk róla, hogy a tengeri erőd szilárd építményeiben még a legnagyobb lövedékek és légibombák sem tudtak komoly kárt tenni. A város valamennyi kőépületét támponttá építették ki. Egyszóval Pillau Königsberg kicsinyített mása volt.

A. M. Vasziljevszkij marsall parancsot adott, hogy állandóan a 11. gárdahadsereg harcálláspontján tartózkodjam, kísérjem figyelemmel csapatai támadását egészen a feladat végrehajtásáig, és szükség esetén nyújtsak segítséget K. Ny. Galickij tábornoknak a vezetésben. Jól ismertem a 11. gárdahadsereg valamennyi hadosztályát és teljes vezető állományát. E dicső hadsereg gárdistái mindazokban a front szintű hadműveletekben, amelyekben részt vettek, a legfontosabb harcfeladatokat hajtották végre, mindig a főcsapás irányában támadtak. A 11. gárdahadsereg változatlan állománnyal harcolt 1943 nyara óta: a 3 gárdalövészhadtestben összevont 9 gárdahadosztály élén rendkívül tapasztalt parancsnokok álltak. Más hadseregektől eltérően valameny-

nyi hadosztályában egy-egy rohamtüzérosztály, a hadtestekben szervezetszerű tüzérezredek, légvédelmi tüzér-, műszaki és egyéb egységek voltak. A hadsereg magasabbegységeinek hadrafoghatósága magas fokú volt, s a harcok során igen jó hagyományok alakultak ki bennük.

Április 20-án 11 órakor a 16. és 36. gárdalövészhadtest hadosztályai rohamra indultak az ellenség első védőállása ellen. A szó szoros értelmében úgy kellett magukat átpréselni minden egyes betonerődön. A nehézharckocsik és a rohamlövegek haladtak elöl, s közvetlen irányzással tartották tűz alatt a vasbeton építményekbe telepített tűzfészkeket. De ezekről a fedezékekről még a legnehezebb lövedékek is úgy pattantak le, mint a falra hányt borsó. A mocsaras erdőkben pedig nem lehetett megkerülni az erődítményeket. Így hát újra a műszakiaknak kellett előremenniük, ők aknázták alá és robbantották fel a betonerődöket. Nem is csodálkoztam azon, hogy a 11. gárdahadsereg csapatai az egész nap folyamán mindössze egy kilométerre tudtak beékelődni az ellenséges védelembe.

Másnap már gyorsuló ütemben folytatódott a támadás. Április 22-én éjjel Galickij, miután velem is megtanácskozta a dolgot, elhatározta, hogy M. Ny. Zavadovszkij 8. gárdalövészhadtestét is beveti az ütközetbe. Ennek hadosztályai hajnalra elfoglalták megindulási állásaikat, és 11 órakor — a többi hadtesttel együtt — ők is támadásba lendültek. Hiába tanúsított elkeseredett ellenállást az ellenség, a gárdisták csapásaitól vasbeton erődítményeik sem mentették meg.

A 11. gárdahadsereg magasabbegységei április 24-én bezárták az ostromgyűrűt a fasiszta csapatoknak az utolsó mentsvárukba, Pillau erődjébe húzódott maradványai körül. Mivel e napon megjavult az idő, az 1. és 3. légihadsereg repülői lényegesen fokozni tudták tevékenységüket és 24 óra alatt 2000-nél több repülőgép-bevetést hajtottak végre. Repülőink április 24-én valóságos tüzes pokollá változtatták Pillaut. A légvédelmi tüzérség sűrű tüzével mit sem törődve vezették pilótáink gépeiket a kijelölt célpontokra, és addig nem fordultak vissza, amíg le nem dobták rájuk halált hozó terhüket. Ezt tette J. I. Pirkov is április 24-én. Amikor Pillau fölé érkezett, egy légvédelmi lövedék repeszdarabja súlyosan megsebesítette, de fájdalmai, vérző sebe ellenére a célpontra vezette gépét, s csak akkor fordult vissza, amikor meggyőződött róla, hogy bombái pontosan a célba találtak. Szerencsére a pilótának még maradt annyi ereje, hogy gépével leszálljon a legközelebbi repülőtéren.

Jurij Ivanovics Pirkovot a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A fasiszták hajótüzérsége egyre fokozódó támogatásban részesítette szárazföldi csapatait. Cirkálói és aknanaszádjai a part mentén cirkálva ontották a nehéz lövedékeket az ostromló csapatok állásaira. Csapa-

taink ennek következtében veszteségeket szenvedtek. Ezen a napon halt hősi halált Pillau falainál Sz. Sz. Gurjev tábornok, a Szovjetunió hőse, a 16. gárdalövészhadtest nagyszerű parancsnoka, az egész hadsereg büszkesége.

Április 25-én reggel a félszigeten rekedt fasiszták utolsó mentsvárának — Pillau város erődjének ostroma döntő pillanatához érkezett. Alighogy a köd eloszlott, a várost újra elborította a légibombák és tüzérségi lövedékek okozta sűrű füst. Amint a tüzérségi Pillau széléről annak központjára helyezte át a tüzét, a gárdisták lendületes rohamra indultak és betörtek a városba. Déli 12 órára már teljesen meg is tisztították a városközpontot. A kikötői építményekbe szorult fasiszták a See-Tieff-szoroson próbáltak a keskeny Frische-Nehrung földnyelvre átjutni. Galickij a legmegfelelőbb időben parancsolta meg Ny. K. Kosevoj tábornoknak, a 36. gárdalövészhadtest parancsnokának, hogy fokozza a dél felé vezető vasútvonal mentén kifejtett nyomását, M. Ny. Zavadovszkij tábornoknak és az elesett Sz. Sz. Gurjev helyére kinevezett I. I. Szemjonov tábornoknak pedig, hogy jobbról és balról támogassák a támadókat.

Még világos volt, amikor Zavadovszkij tábornok csapatai elfoglalták a hajógyári dokkot, Kosevoj tábornok hadosztályai pedig — a 16. gárdahadtesttel együttműködve — felszámolták a kikötő területén az utolsó ellenállási gócot. A harc után életben maradt fasiszták letették a fegyvert. A légi felderítés adatai és a nagyszámú hadifogoly vallomása alapján megállapítottuk, hogy a Frische-Nehrung nevű keskeny, másfél kilométeres földnyelven közel 40 000 ellenséges katona és tiszt zsúfolódott össze.

Hajnalban a gárdisták megkezdték az átkelést a Pillaut a Frische-Nehring földnyelvtől elválasztó See-Tieff-szoroson. Az elsők között szállt partra L. Z. Csugujevszkij százados vezetésével az 5. gárdalövészhadosztály 17. gárdalövészezredének a rohamosztaga. A tiszt három ellenséges ellenlökés elhárítását szervezte meg sikerrel. Az osztag helyzete többször is válságosra fordult. Ilyenkor még az egészségügyieknek és a híradóknak is fegyvert kellett ragadniuk. Miközben Sz. Sz. Bojko törzsőrmester, híradó rajparancsnok pontosan helyesbítette egy aknavető üteg tüzét, J. I. Arisztov gárda-szakaszvezető, távbeszélő-kezelő egy géppuskát zsákmányolt a fasisztáktól, és pontos tűzzel visszaverte a soron következő ellenlökést.

A fasisztáknak nem sikerült a tengerbe szorítani Csugujevszkij százados csoportját. A parancsnoksága alatt álló gárdisták biztosították a zászlóalj többi részének, majd az ezred főerőinek is az átkelését. A derék katonák valamennyien megkapták a Szovjetunió Hőse címet.

Az ezred kiszélesítette és megerődítette a hídfőt, amelyben G. B.

Petyersz tábornok 5. gárda-lövészhadosztályának többi egysége is átkelt, tőlük jobbra pedig hasonló sikerrel kelt át a szoroson I. D. Burmakov tábornok 31. gárda-lövészhadosztálya is.

Április 26-ra virradó éjszaka a Balti Flotta hadihajói két deszanttal közelítették meg a földnyelvet. A deszantok parancsnoka Vinogradov altengernagy volt. A földnyelv keleti partján Feldman ellentengernagy, a nyugatin pedig A. V. Kuzmin első osztályú kapitány irányította a partraszállást. A keleti parton a 260. tengerészgyalogos dandár egyik megerősített ezrede (Dobrotyin ezredes parancsnoksága alatt), valamint Kozlov alezredes lövészezrede, a nyugati parton pedig Belov ezredes 83. gárda-hadosztályának egyik lövészezrede szállt partra.

Hajnali 4 órakor Vinogradov altengernagy jelentette, hogy a földnyelv nyugati partján az ezred támadásba lendült. N. E. Feldman ellentengernagytól azonban semmiféle értesítés sem érkezett, így nem is tudtuk, hol tartózkodik a deszantja. Feldman csak két órával később küldött jelentést a partraszállás sikeres megkezdéséről. A tengerészgyalogosok lendületesen rohamozták a fasisztákat s rövidesen áttörtek a földnyelv túlsó partjára. A németeket annyira megdöbbentette a deszant megjelenése a hátukban, hogy ezrével tették le a fegyvert. Rövidesen a második lépcső is beérkezett Kozlov alezredes parancsnoksága alatt. A két deszant egyesült erővel lendületes támadást indított az 5. és 31. gárdahadosztály támadási irányával szembe.

Estére Galickij tábornok jelentést kapott, hogy a két deszanttal egyesült gárdisták befejezték az ellenséges csoportosítás felszámolását. Csupán ezen a helyen több mint 6000 hitlerista katonát és tisztet ejtettek fogságba.

Most már csak annyi teendőnk maradt, hogy véglegesen felszámoljuk a Frische-Nehrung földnyelv nyugati részén és a mocsaras Visztula-delta nagy kiterjedésű árterületein szétszóródott több tízezernyi fasisztát. A felesleges veszteségek elkerülése végett azt ajánlottam Galickijnak, hogy a manőverezésre teljesen alkalmatlan keskeny földnyelven a támadás felújítása előtt szervezze meg a gondos felderítést.

Rögtön ezután Vasziljevszkij hívott a fronttörzsbe. Amikor odaérkeztem, a marsall e szavakkal fogadott:

— Ivan Hrisztoforovics, engem Sztálin elvtárs sürgősen Moszkvába rendelt. A parancs szerint neked kell átvenned a frontparancsnokságot. Fő feladatod: a legrövidebb időn belül fejezd be az ellenséges „Samland"-csoportosítás maradványainak a felszámolását. Fontold meg, hogyan oldható ez meg a legkisebb veszteséggel. Ez a legfontosabb...

A. M. Vasziljevszkij melegen elbúcsúzott tőlünk, s útnak indult, mi pedig A. P. Pokrovszkijjal megkezdtük a Samland-félszigeten lefolytatott hadművelet eredményeinek az összegezését. A hadművelet

során az ellenség halottakban és hadifoglyokban több mint 80 000 katonát és tisztet vesztett. Csapataink tekintélyes zsákmány ejtettek: 268 páncélost és rohamlöveget, 239 páncélozott szállítójárművet, 1185 tábori ágyút, 576 aknavetőt, körülbelül 5000 géppuskát, 107 repülőgépet és 300-nál több különféle hadianyagraktárt. A hitleristák elvesztették utolsó haditengerészeti támaszpontjukat, Pillaut is. Ez az esemény jelentős mértékben súlyosbította a Kurlandi-félszigeten körülzárt német csapatcsoportosítás helyzetét.

Némileg elébe vágva az eseményeknek, kertelés nélkül bevallom, hogy mi, a kelet-poroszországi véres ütközetek résztvevői felettébb elégedetten fogadtuk a három szövetséges állam fejének berlini konferenciáján született történelmi jelentőségű döntést, amelynek értelmében fel kell számolni a német militarizmus ősi kelet-poroszországi tűzfészkét. A korábbi Kelet-Poroszország nagyobbik részét Lengyelországhoz, míg Königsberget a vele érintkező körzetekkel együtt a Szovjetunióhoz csatolták, amelynek katonái oly bőségesen öntözték vérükkel e földet. Königsberg városa — új nevén Kalinyingrád — az Oroszországi Föderáció új — Kalinyingrádi — területének központja lett.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A GYŐZELEM

Mivel a 2. Belorusz Front csapatai mélyen benyomultak Pomeránia területére, a főhadiszállás elrendelte, hogy a 43. hadsereget adjuk át K. K. Rokosszovszkij marsallnak, e front parancsnokának az alárendeltségébe.

Rövidesen megtudtam, hogy A. P. Beloborodov tábornok azt a feladatot kapta, hogy hadosztályait a mi frontunk 48. hadseregétől nyugatra, arccal a Visztulától északnyugatra bontakoztassa szét és vegye blokád alá a part menti zátonyszigeteken és a Hel-félszigeten meghúzódott, de még szét nem vert fasiszta csapatokat.

Április utolsó és május első napjai a 3. Belorusz Front csapatai számára az örömteli várakozás heteit jelentették: a háború befejezését hírül adó díszsortüzek felhangzását vártuk. Abban ugyanis már senki sem kételkedett, hogy a háború utolsó napjait éljük. Mindannyiunk tekintete Berlinre szegeződött, ahol a vége felé közeledett a Nagy Honvédő Háború utolsó csatája.

A 3. Belorusz Front tartalékba kivont hadseregei a harcok elültével megkezdték a beleilleszkedést a békés életbe. Számukra a háború már véget ért. A csapatok rendezték soraikat, gondosan megvizsgálták fegyvereiket és mióta a gyári műhelyekből kikerültek, első ízben fényesre tisztították vagy javításba adták le őket.

Csupán a Frische-Nehrung földnyelvről és a Visztula-deltában levő zátonyszigetekről érkeztek továbbra is szűkszavú jelentések a körülzárt fasiszta csapatok maradványaival folyó csatározásokról. Miután a 11. gárdahadsereg a Frische-Nehrung földnyelv jelentős részét megtisztította az ellenségtől, parancsot adtam az addig Königsbergtől nyugatra, a tengerparton elhelyezkedett 48. hadsereg parancsnokának, hogy váltsa fel a 11. hadsereget és vegye át tőle a földnyelv további megtisztításának feladatát. N. I. Guszev vezérezredes, a 48. hadsereg parancsnoka úgy döntött, a feladat végrehajtása során lehetőség szerint kerüli a veszteségeket, s főleg tűzhatással igyekszik megtörni az ellenséget. A front felderítőfőnöke a hadifoglyok kihallgatása jegyzőkönyvei alapján jelentette, hogy a földnyelven és a zátonyszige-

teken meghúzódott hitleristák nagyobb részét a megtorló alakulatokból és rendőrség állományából kikerült nácik és háborús bűnösök teszik ki, akiknek lelkiismeretét a megszállt területeken elkövetett véres gaztettek terhelik. Ezek most, a felelősségre vonástól való félelmükben elkeseredetten védekeztek, akár a megsebzett vadak, és még csak válaszra sem méltatták a fegyverletételre vonatkozó többszöri felszólításunkat. A 48. hadsereg hadosztályai fokozatosan szorították a mindenre elszánt fasisztákat a tenger felé.

...Május 1-én örömteli hírt kaptunk: a győzelmi zászlót már a Reichstag felett lengeti a szél! Egy nappal később pedig: a német főváros helyőrségének maradványai feltétel nélkül letették a fegyvert. Ezt az eseményt már mindannyian a fasiszta Németország általános és feltétel nélküli kapitulációja nyitányaként értékeltük.

...Eközben N. I. Guszev tábornok a Visztula-deltától keletre védekező fasiszta egységek elleni végső csapást készítette elő. Sajnos, még ezekben a napokban sem tudtuk pontosan megállapítani a földnyelven magukat beásott és a Visztula menti zátonyszigeteken meghúzódott fasiszta csapatok tényleges létszámát. A hadifoglyok vallomásai is igen ellentmondóak voltak.

A Visztulától északnyugatra A. P. Beloborodov tábornok magasabbegységei készültek a végső csapásra. A közös tevékenység összehangolására elküldtem hozzá képviselőmet. A végső csapást rendkívül gondosan készítettük elő, s mindent elkövettünk, hogy jelentősebb veszteségek nélkül hajthassuk végre.

Támadásunkat még teljes erővel ki sem bontakoztattuk, amikor A. I. Antonov tábornok hívott fel, s közölte Sztálin utasítását: a szükségtelen vérontás elkerülése végett adjak át ultimátumot a tengerhez szorított hitlerista csapatmaradványoknak. Május 8-án le is szórtuk a német csapatok körlete felett az általam aláírt ultimátumot tartalmazó röplapokat. Az ultimátum fegyverletételre szólított fel. Szövege az alábbi volt:

„A szovjet 3. Belorusz Front parancsnokának felhívása a német haderő a Frische-Nehrungban és Visztula-deltában tartózkodó tábornokaihoz, tisztjeihez és katonáihoz.

A szovjet és szövetséges csapatok a Balti-tengertől Drezdáig terjedő arcvonal egész hosszában egyesültek. A szovjet csapatok május 2-án elfoglalták Berlint. A német fasiszta területrablókat kiűzték Olaszországból, Hollandiából és Dániából. Egész Németországot a szövetséges csapatok tartják megszállva.

1945. május 7-én a német kormány és az OKW megbízottai aláírták Németország, valamint a keleti és nyugati arcvonalon harcoló valamennyi német fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációját. A kapi-

tuláció 1945. május 8-án, közép-európai idő szerint 23.00-kor lép életbe...

...Német tisztek és katonák!

A német kormány és az OKW megbízottai által aláírt kapitulációs okirat szövege értelmében felszólítalak benneteket: haladéktalanul szüntessétek be a harctevékenységet, tegyétek le a fegyvert és adjátok meg magatokat! Amennyiben egyes fanatikus nácik nem engedelmeskednek az OKW parancsának, pusztítsátok el őket mint a német nép árulóit!

Ha a kapitulációs feltételeket nem teljesítitek és 1945. május 9-én közép-európai időszámítás szerint 10.00-ig le nem teszitek a fegyvert, csapataink döntő rohamra indulnak és könyörtelenül megsemmisítenek benneteket."

Május 9-re virradó éjjel ismét Antonov tábornok hívott fel:

— Kész, vége! Németország feltétel nélkül kapitulált! Röviddel ezelőtt Berlinben a német fegyveres erők mindhárom haderőnemének képviselői aláírták az erről szóló okmányt. Gratulálok, kedves Ivan Hrisztoforovics!

Amikor közöltem, hogy az ultimátumot átadtuk a bekerített fasisztáknak, A. I. Antonov még ennyit mondott búcsúzóul:

— Amennyiben a kitűzött határidőre nem teszik le a fegyvert, adjátok meg nekik a kegyelemdöfést! Sok sikert kívánok!

Ígéretünkhöz híven, a kitűzött óráig hallgattak a fegyverek. Mint azonban kiderült, a fasiszták csak az erő nyelvén értenek. Támadásba lendültek csapataink. Ez az utolsó csapás végül is arra kényszerítette a német csapatok közel 30 000 katonáját és tisztjét — élükön három tábornokkal —, hogy hadseregeink előtt letegyék a fegyvert.

A sors tehát úgy hozta, hogy miközben végtelen kiterjedésű nagy országunk valamennyi városában és községében kitörő lelkesedéssel ünnepelték az emberek a nagy győzelem napját, nekünk még mindig fegyverrel kellett megszilárdítanunk e győzelmet.

Ezen a napon azonban már a mi gondolataink nem az ellenségen jártak. Minden más érzést és gondolatot elsöpört az a határtalan boldogság, amely a Nagy Honvédő Háború győzelmes befejezéséről szóló kormánynyilatkozat hallatán eltöltött bennünket. Visszafojtott lélegzettel hallgattuk végig a nyilatkozatot. A harcosokat mámoros boldogság öntötte el. Valamennyi egységben spontán össztüzeket lőttek az oly régen áhított győzelem tiszteletére.

Május 9-én a front valamennyi hadseregében gyűléseket szerveztek, sőt egyes egységekben még győzelmi díszszemléket is tartottak. Az egyik ilyen gyűlésen végighallgattam a harcosok és tisztek felszólalásait és nem győztem csodálkozni rajtuk, elismeréssel adózni, micsoda sze-

rénység csendült meg szavaikban! Hiszen ők zúzták szét az imperializmus legyőzhetetlennek hitt haderejét, ők, akik mindössze négy nap alatt foglalták el ostrommal a bevehetetlennek tartott königsbergi erődöt, a harcosok beszédeiben mégsem hangzott el egyetlen szó sem ezekről a hősi tettekről. Csupán mérhetetlen boldogságukról beszéltek, hogy végre véget értek a nép szenvedései, hogy valahára a békés munka, a háború okozta sebek begyógyításának szentelhetik minden erejüket.

Szeretettel tekintettem végig a katonák boldogságtól sugárzó arcán, s egyszer csak észrevettem, hogy az egyik bajuszos veterán porlepte arcán könnyek szántottak fehér árkokat. Közelebb léptem hozzá és megkérdeztem:

— Hát te, bátyuska, mitől engedted búnak a fejed ezen a boldog napon?

— Ma temettük el a szívbéli barátomat — felelte mély sóhajjal. — Pedig már csak néhány órát kellett volna a háború végéig megérnie. Pedig egészen Vityebszk óta egymás mellett meneteltünk! Ha ő nem lett volna, én már nem élnék...

Immár több mint harminc esztendő telt el azóta, de a Győzelem Napján a nagy háború veteránjai minden évben kötelességüknek tartják, hogy megemlékezzenek azokról, akik nem érhették meg ezt a boldog ünnepet. Emléküket szívünkben őrizzük ma is, és életünk végéig meg fogjuk őrizni. Sokukra pedig a háborúról szóló könyvek, az elesettek nevét viselő városok, községek, utcák emlékeztetik majd az utódokat.

A korábbi Kelet-Poroszország földjén is sok olyan hős nevét örökítették meg, akik a haza szabadságáért és függetlenségéért áldozták életüket. Gumbinnen város — ma Sz. I. Guszev százados, Insterburg — a hírneves hadvezér, I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok, Ludwigsdorf — I. M. Laduškin hadnagy, Metgethen — Alekszandr Kozmogyemjanszkij, Neuhausen — a rettenthetetlen Sz. Sz. Gurjev tábornok, Pobetten — P. I. Romanov százados, Heiligenbeil — N. V. Mamonov alezredes, Stallupönen pedig Sz. K. Nyesztyerov ezredes nevét viseli.

...A fasiszta csapatok rejtőző maradványainak fogságba esése után valamennyien minden átmenet nélkül számunkra szokatlan helyzetbe kerültünk: olyan békés csend honolt körülöttünk, amilyentől a háború négy éve alatt teljesen elszoktunk. Belém rögződött szokásomnak megfelelően mindennap már jóval hajnal előtt felébredtem és első dolgom az volt, hogy a hadműveleti ügyeletest hívattam, hogy jelentse az éjszaka folyamán a csapatokban előfordult eseményeket. Most már persze semmi rendkívüli sem történt, így hát bennem is

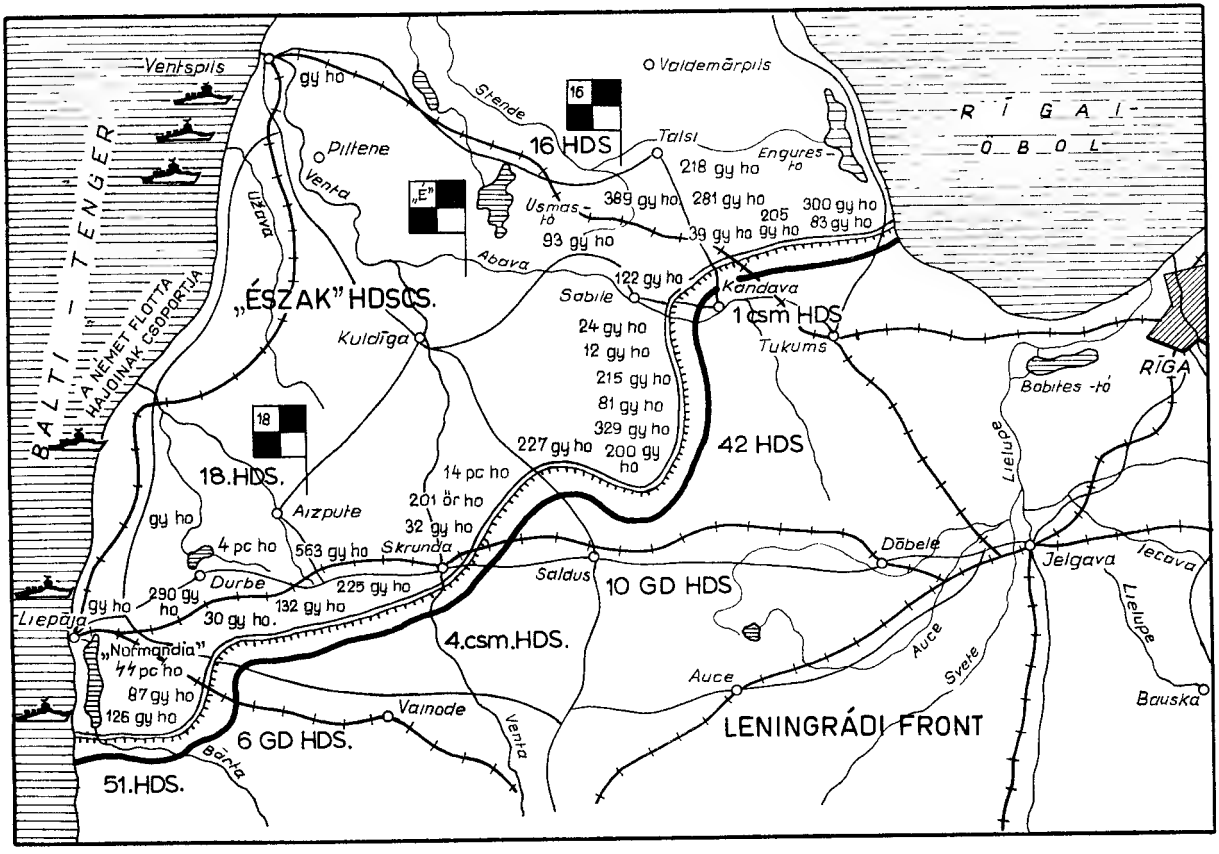

A NÉMET FASISZTA CSAPATOK KURLANDI CSOPORTOSÍTÁSA 1945. MÁJUS 8-ÁN

napról napra enyhült a háború folyamán állandóan hatalmában tartó feszültség. Ám pihenésre most sem jutott időnk. Minden átmenet nélkül nyakunkba zúdultak a békeidő mindennapos gondjai: nyilvántartásba kellett vennünk a zsákmányt, meg kellett szervezni megbízható tárolását — hiszen mindez már a nép vagyona —, meg kellett szerveznünk a békés életet a fasisztáktól megtisztított területeken.

És volt még egy nem éppen túl könnyű feladatunk — meg kellett szerveznünk a front csapatainak a kényelmes elszállásolását, a harckiképzését és politikai oktatását, hiszen enélkül egyetlen katonai szervezet mindennapos élete sem képzelhető el.

De még amúgy igazából be sem tudtuk indítani ezt a munkát, amikor engem Moszkvába rendeltek.

A repülőtérről a vezérkari főnökhöz hajtattam. Amikor Alekszej Innokentyevics Antonovnál a berendelés okairól érdeklődtem, így felelt:

— Sztálin elvtárs elhatározta, hogy a frontparancsnokok és a Honvédelmi Népbiztosság központi csoportfőnökei részvételével kell megvitatnunk néhány, a hadsereg békehelyzetére vonatkozó kérdést. Az értekezlet holnap délelőtt 11 órakor kezdődik a Kremlben. Maga a legfelsőbb főparancsnok elnököl, de a munkában a Politikai Iroda tagjai is részt vesznek.

Amikor a megjelölt időpontban Sztálin fogadószobájába érkeztem, már ott gyülekezett valamennyi frontparancsnok, valamint a Honvédelmi Népbiztosság központi apparátusában dolgozó tábornokok csoportja. Miután ismerőseimmel kölcsönösen üdvözöltük egymást, az ajtó közelében álldogáló F. I. Tolbuhinhoz, a Szovjetunió marsalljához léptem, akihez már régóta baráti szálak fűztek. Élénk beszélgetésbe merültünk, amit Sz. M. Bugyonnij érkezése szakított meg, akinek megjelenése észrevehető élénkséget váltott ki.

Alekszej Innokentyevics órájára pillantva felkérte a megjelenteket, vonuljanak be a tanácsterembe. Sztálin a belépőket felemelt jobbjának intésével és barátságos mosollyal köszöntötte, majd amikor mindannyian helyet foglaltunk, közölte velünk az értekezlet alapvető célját és lefolyásának rendjét.

— Mielőtt azonban vitára bocsátanánk azokat a kérdéseket, amelyeknek vizsgálatára összegyűltünk — szólt a legfelsőbb főparancsnok —, hallgassuk meg a vezérkari főnök jelentését, amelyben beszámol hadseregünk jelenlegi összetételéről és létszámáról, majd ismerteti a vezérkarnak az idősebb korosztályok leszerelésére és a hadsereg békehelyzetre való átállításának rendjére tett javaslatát.

Feszült figyelemmel hallgattuk A. I. Antonov részletes jelentését,

amelyben a vezérkarnak a hadsereg békelétszámára, számos új határ menti és belső katonai körzet létrehozására, valamint néhány frontunknak a fasizmus alól felszabadított európai országok területén állomásozó szovjet hadseregcsoportokká történő átszervezésére vonatkozó javaslatait kifejtette.

Rövid vita és az elhangzott javaslatok elfogadása után hozzáláttunk az egyes fegyvernemek alapvető harci magasabbegységei létszámának, szervezeti felépítésének, fegyverzetének és technikai ellátásának részletes megvitatásához.

Az értekezlet résztvevőiből több bizottság alakult, amelyeknek az volt a feladata, hogy dolgozzák ki az egyes fegyvernemekkel kapcsolatos javaslatokat.

Úgy emlékszem, azt a bizottságot, amelynek élén F. I. Tolbuhin marsall állt, a lövészhadosztály és lövészhadtest harci állományának és szervezetének kidolgozásával, Sz. M. Bugyonnij marsall bizottságát pedig a lovashadosztály és a lovashadtest hasonló kérdéseinek kidolgozásával bízták meg. Én és M. P. Vorobjov, a műszaki csapatok marsallja kaptuk azt a feladatot, hogy a műszaki egységek és magasabbegységek szervezetével és technikai felszerelésével összefüggő állásfoglalást dolgozzuk ki. A többi fegyvernem átszervezésére is hasonló bizottságok alakultak.

Vorobjov műszaki marsallal együtt néhány napig megfeszítetten dolgoztunk és lényegében a beszámolónk, a hozzátartozó vázlatok, valamint az általunk kidolgozott ajánlások indokolása kidolgozásának a vége felé jártunk, amikor A. I. Antonov hívott fel és közölte, hogy Sz. M. Bugyonnij váratlan megbetegedése miatt Sztálin engem bízott meg a lovasságra vonatkozó jelentés beterjesztésével.

Gyorsan hozzákezdtem áttanulmányozni a Bugyonnij-bizottság által kidolgozott anyagokat.

Május 20-a körül Sztálin összehívta a bizottságokat és meghallgatta jelentésüket. Elsőnek F. I. Tolbuhin marsall kapott szót. Javaslatai általában elfogadásra kerültek. Csupán a lövészhadosztályok tüzérségi vontatóeszközeivel kapcsolatben merültek fel különvélemények. A bizottság az ezred-, valamint hadosztálytüzérség részére lóvontatást javasolt rendszeresíteni azzal az indoklással, hogy a lovak minden helyzetben megbízhatóak. Hivatkoztak arra, hogy a ló még ott is kivontatta a löveget, ahol a gépkocsi teljesen felmondta a szolgálatot, ráadásul a ló nem igényel üzemanyagot. Egyszóval, a javaslatuk az, hogy a nehézlövegeket gépi vontatással, a könnyű és közepes lövegeket pedig lóvontatással lássuk el.

I. V. Sztálin váratlanul közbevetett egy kérdést:

— Milyennek képzelik önök, elvtársak, a jövő lövészhadosztályát?

— Milyen szempontból, legfelsőbb főparancsnok elvtárs? — tudakolta F. I. Tolbuhin.

— Természetesen, a mozgékonysága szempontjából...

Hosszabb hallgatás után, ha jól emlékszem, I. Sz. Konyev marsall adta meg határozott hangon a választ:

— Úgy gondolom, hogy mindenekelőtt a legteljesebb mértékben motorizáltnak kell lennie...

— Helyesen gondolja — bólintott egyetértően Sztálin, majd az értekezlet valamennyi résztvevőjéhez fordulva hozzáfűzte: — A Nyugaton folyó haditevékenység során önök valamennyien meggyőződtek a gépi vontatás előnyeiről. Ez a jövő. Ezért elsőrendű feladatunk, hogy a lövészhadosztály tüzérségét gépi vontatásra állítsuk át.

A legfelsőbb főparancsnok megjegyzése a kérdés vitájának minden résztvevőjét összebékítette.

Amikor rám került a sor, röviden kifejtettem egy kisebb lovassági mag fenntartása mellett szóló érveimet. Bizottságunk ugyanis indítványozta, hogy egyelőre hagyjunk meg egy-két, két lovashadosztályból és egy harckocsidandárból álló lovashadtestet.

Várakozásomnak megfelelően a magasabbparancsnokok többsége ellenérzéssel fogadta a javaslatot. Ellenvetéseik lényege az volt, hogy a lovasság ideje lejárt, és fenntartása az általános motorizálás korában nyilvánvaló anakronizmus. Nem véletlen, érveltek a lovasság ellenzői, hogy a háború befejező szakaszában már általában csupán vegyes — lovas és gépesített — csoportokban került alkalmazásra.

Ekkor váratlanul Sztálin sietett segítségünkre.

— Önöknek elvben igazuk van, elvtársak — szólalt meg a lovasmagasabbegységek azonnali feloszlatása mellett kardoskodókhoz fordulva. — Figyelmen kívül hagyták azonban a következő tényezőt: a mi országunk olyan nagy és határai olyan különféle hadszíntereken húzódnak végig, amelyek egyikén-másikán egyszerűen nem lehetünk meg lovasság nélkül... — Majd rövid szünet után, alig észrevehető mosollyal kérdezte meg a lovasság feloszlatásának legaktívabb szószólóját: — Ön nem ért egyet ezzel, Zsukov elvtárs?

Zsukov nem felelt azonnal. Néhány pillanatig síri csend honolt a teremben, Georgij Konsztantyin felállt és összeráncolt szemöldökkel mélyen elgondolkodott. A marsall megalkuvást nem tűrő jellemét ismerve, azt vártam, hogy ellentmond, egyszerre azonban, felegyenesedve, ajkán finom mosollyal, így szólt:

— Egyetértek, teljes egészében egyetértek, legfelsőbb főparancsnok elvtárs.

— Akkor jó — foglalta össze elégedetten Sztálin —, ha ön egyetért, remélem, a többiek is egyetértenek.

A többiek egyetértését helyeslő moraj jelezte.

A bizottság értekezletén elfogadott javaslatok képezték azoknak a további szervezési intézkedéseknek az alapját, amelyeket a vezérkar a Vörös Hadsereg békeszervezetre történő áttérésére adott ki.

Az értekezlet valamennyi résztvevőjét ünnepi vacsorára hívták meg a Kremlbe. Legtöbbünk nem hozta magával díszegyenruháját, ezért engedélyt kaptunk, hogy köznapi öltözetben jelenjünk meg a fogadáson, kitüntetéseinket azonban eredeti formában kellett viselnünk.

Május 24-én 20 óra tájt ráérősen lépkedtem felfelé a híres Györgyterembe vezető széles márványlépcsőn. Előttem, mögöttem, mellettem sorban érkeztek a többi meghívottak: neves hadvezérek, tudósok, kiváló gazdasági vezetők, a termelésben élen járó emberek. Még polgári személyek többsége is katonás szabású ruhát viselt. Mindenki igyekezett minél katonásabb külsővel megjelenni. Amikor beléptem, a tágas György-termet már megtöltötték a vendégek.

Még javában azzal voltam elfoglalva, hogy az ismerős vendégeket köszöntsem, amikor egy pillanatra teljes csend borult a teremre, s valamennyi résztvevő abba az irányba fordult, ahonnan — a párt és a kormány többi vezetőjének kíséretében — Sztálin lépett be. A jelenlevők hangos felkiáltásokkal tarkított viharos ünneplésben törtek ki. Sztálin főhajtással válaszolt a baráti üdvözlésre és maga is tapsolni kezdett. Majd egy kézmozdulattal mindannyiunkat az asztalhoz invitált.

Amikor poharainkat megtöltötték, a beállt csendben egy hang csendült fel, amely a szovjet fegyveres erőkre, a vöröskatonák, vöröstengerészek, a tisztek, tábornokok és tengernagyok egészségére mondott pohárköszöntőt. A következő pohárköszöntő, amely a Kommunista Pártot és annak Központi Bizottságát éltette, újra viharos tapsot és lelkes ovációt váltott ki.

Sok pohárköszöntő hangzott el: Mihail Ivanovics Kalinyinnak, az össz-szövetségi elnöknek, a Vörös Hadsereg legidősebb hadvezéreinek, a vezérkarnak, az Állami Honvédelmi Bizottságnak és elnökének, a Nagy Honvédő Háború kiemelkedő katonai vezetőinek, mindenekelőtt a frontparancsnokoknak az egészségére. A pohárköszöntők közötti szünetekben kiváló művészek adtak hangversenyt az est résztvevőinek. Szívem nagyot dobbant, amikor az én nevemet említették. Személyemen keresztül az 1. Balti Front katonáinak adták meg a tiszteletet, akik Belorusszia és a Baltikum felszabadításában szereztek érdemeket.

Egyszer csak elcsendesedett a terem. Sztálin emelkedett szólásra, kezében pohárral. Kissé fátyolos, kimért hangján megkezdte emlékezetessé vált pohárköszöntőjét.

— Elvtársak! — mondotta. — Engedjék meg, hogy még egy, utolsó pohárköszöntőt mondjak. Emelem poharam szovjet népünk, mindenekelőtt pedig az orosz nép egészségére...

A termet az általános egyetértés jeleként „hurrá" kiáltások töltötték meg. Sztálin nyugodtan megvárta, amíg újra teljes csend lett, és folytatta:

— Mindenekelőtt az orosz nép egészségére ürítem poharam, mert ez a legkiválóbb nemzet a Szovjetunió kebelébe tartozó valemennyi nemzet között.

Az orosz nép egészségére emelem poharam, mert ebben a háborúban általános elismerést érdemelt ki, mint a Szovjetunió vezető ereje országunk valamennyi népe között.

Nemcsak azért emelem poharam az orosz nép egészségére, mert vezető nép, hanem azért is, mert világos eszű, szilárd jellemű és türelmes.

Kormányunk nem kevés hibát követett el, voltak kétségbeesett pillanatok 1941—1942-ben, amikor hadseregünk visszavonult, elhagyta szeretett szülőfalvainkat és városainkat Ukrajnában, Belorussziában, Moldáviában, a Leningrádi területen, a Baltikumban, a Karél—Finn Köztársaságban, elhagyta, mert nem volt más kiút. Más nép azt mondhatta volna a kormánynak: nem váltottátok be a hozzátok fűzött reményeinket, menjetek el, más kormányt állítunk fel, amely békét köt Németországgal és biztosítja számunkra a nyugalmat. De az orosz nép nem tette ezt, mert hitt kormánya politikájának helyességében és vállalta az áldozatokat, hogy biztosítsa Németország szétzúzását. És az orosz népnek bizalma a szovjet kormány iránt annak a döntő erőnek bizonyult, amely biztosította az emberiség ellensége — a fasizmus feletti történelmi győzelmet.

Köszönet az orosz népnek ezért a bizalomért!

Az orosz nép egészségére!

A György-terem magas boltívei alatt sokáig nem ültek el az éljenzés és ünneplés hangjai.

Másnap valamennyi frontparancsnok előtt kihirdették a legfelsőbb főparancsnoknak a Győzelmi Díszszemle előkészítésre vonatkozó parancsát. A díszszemlét június 24-re tűzték ki. A háború befejezésekor fennállott tíz front mindegyikének egy-egy öt zászlóalj állományú összevont ezredet kellett kiállítania. Ebből három zászlóalj hat lövészszázadból állt, a másik két zászlóaljba négy-négy század tartozott, mégpedig egy-egy harckocsi-, tüzér-, repülő- és vegyes század, ez utóbbiba lovasokat, műszakiakat és híradókat osztottunk be. Tehát a Szovjet Hadsereg valamennyi fegyverneme képviselve volt.

Az alegységek állományába a legnagyobb érdemeket szerzett harco-

sokat és parancsnokokat kellett beosztanunk, minden raj élére tisztet kellett állítanunk. A lövészek a díszszemlén géppisztollyal, a tüzérek, lovasok, műszakiak és híradók karabéllyal, a harckocsizók és pilóták pisztollyal jelentek meg, a lovasok ezenkívül kardot is viseltek. A Vörös téren mindegyik vegyes ezred élén a frontparancsnoknak és a front állományába tartozó hadseregparancsnokoknak kellett menetelniük. A tizenegyedik összevont ezredet a haditengerészeti flotta állította ki. Parancsnokává V. G. Fagyejev altengernagyot jelölték ki. Mindegyik ezrednek a front legkiválóbb magasabbegységeinek és önálló ezredeinek 36 csapatzászlajával kellett megjelennie a díszszemlén.

Én a 3. Belorusz Front törzsébe indultam. Sürgetett az idő: két ezredet kellett felkészítenem, egyet az 1. Balti, egyet pedig a 3. Belorusz Front állományából. Az 1. Balti Front vegyes ezredének élén nekem kellett haladnom, a 3. Belorusz Front ezrede előtt pedig A. M. Vasziljevszkijnak, a Szovjetunió marsalljának. Alekszandr Mihajlovics, aki feje tetejéig belemerült a Kwantung-hadsereg elleni támadás előkészületeibe, engem kért fel az ő frontja vegyes ezredének megalakítására és kiképzésére. A marsall egyetértésével e front ezredének parancsnokává P. K. Kosevoj altábornagyot, a Szovjetunió kétszeres hősét, az 1. Balti Front ezredének élére pedig A. I. Lopatyin altábornagyot, a háború egyik legnagyobb érdemeket szerzett veteránját neveztük ki, aki jóformán a határnál kezdte meg harci útját.

És megkezdődött a harcosok és tisztek kiválogatásának fáradságos munkája: minden egyes jelöltet egyenként vizsgáltunk meg, hogy a jók közül is a legjobbak részesüljenek abban a megtiszteltetésben, hogy frontjukat Moszkvában képviselhessék. Ugyanakkor sietnünk kellett, hiszen az ezredeknek június 10-ére Moszkvába kellett érkezniük, ahol a díszszemle minden résztvevője megkapja a díszegyenruháját. A díszszemleegységek már indulásuk előtt megkezdték a díszmenet gyakorlását, június 8-án és 9-én pedig elindultak Kelet-Poroszországból, magukkal vívén a fasiszta magasabbegységek és egységek harc közben zsákmányolt csapatzászlajait.

Miután a díszszemle résztvevői elhelyezkedtek a moszkvai laktanyákban, megkapták és magukra igazították díszruhájukat, s folytatták az alaki kiképzést.

A hadseregparancsnokokkal együtt mi is gondoskodtunk felszerelésünkről. Valamennyien méretre szabott díszegyenruhát kaptunk. Kardra és sarkantyúra is szükségünk volt. Régi lovassági szokásom szerint a sarkantyúimtól a fronton sem váltam meg, hiszen gyakran kellett lovagolnom. Néha azért, mert egyes frontszakaszok nem voltak gépkocsival megközelíthetők, de gyakrabban jó erőnlétem megóvása

érdekében. Szablyám is volt: harci kardom mindig velem volt, sőt a háború idején az örmény néptől egy nagy értékű damaszkuszi szablyát is kaptam ajándékba. Úgy is gondoltam, hogy ezzel fogok a díszszemlén felvonulni. Ám az egyöntetűség kedvéért mindannyiunkat a nagyszerű zlatouszti harci kardokkal láttak el.

Június 23-án a legfelsőbb főparancsnok alábbi parancsa jelent meg a „Pravda" hasábjain:

„A Nagy Honvédő Háborúban Németország felett aratott győzelem megünneplésére elrendelem a Hadrakelt Hadsereg, a Hadiflotta és a Moszkvai Helyőrség csapatainak 1945. június 24-én, Moszkvában a Vörös téren megtartandó díszszemléjét — a Győzelmi Díszszemlét.

A díszszemlén részt vesznek: a frontok összevont ezredei, a Honvédelmi Népbiztosság díszezrede, a Hadiflotta díszezrede, a katonai akadémiák, a katonai iskolák és a moszkvai helyőrség csapatai.

A győzelmi díszszemlét helyettesem, Zsukov, a Szovjetunió marsallja fogadja.

A győzelmi díszszemlét Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja vezényli..."

Az ünnepségen a nép képviselői, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Moszkvában, ülésszakra összegyűlt küldöttei is részt vettek.

A történelmi jelentőségű nap előestéjén a meteorológiai intézet semmi jót nem jósolt. S valóban, június 24-én reggel borongós, őszies időre ébredtünk, az égboltot sűrű, ólmos felhők takarták, apró szemű eső szitált. De még a szeszélyes időjárás sem tudta elrontani ünnepi hangulatunkat. 8 órára Moszkva utcáit ellepte az ünneplő nép. A Vörös térhez vezető utcákon szabályos négyszögekben sorakoztak fel a főváros helyőrség csapatai, a Vörös tér gránit kövezetén pedig a frontok és a haditengerészeti flotta ezredei álltak szigorúan meghatározott rendben. Abban a sorrendben helyezkedtek el, amilyenben a háború folyamán az általuk képviselt frontok helyezkedtek el északról délre: a menetet a Karél Front díszezrede nyitotta meg, élén K. A. Mereckijjel, a Szovjetunió marsalljával, utána következett a Leningrádi Front ezrede, amelynek élén L. A. Govorov, a Szovjetunió marsallja haladt, a harmadik volt az 1. Balti Front ezrede, ennek az élén én meneteltem. A többi frontok ezredeit az alábbiak vezették: a 3. Beloruszét A. M. Vasziljevszkij, a Szovjetunió marsallja, a 2. Belorusz Frontét a K. K. Rokosszovszkijt helyettesítő K. P. Trubnyikov vezérezredes, az 1. Beloruszét V. D. Szokolovszkij hadseregtábornok, G. K. Zsukov helyettese (ennek az összevont ezrednek a kötelékében sorakoztak fel külön oszlopban a Lengyel Hadsereg katonái, élükön W. W. Korčiccal, a lengyel vezérkar főnökével),

az 1. Ukránét I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja, a 4. Ukránét A. I. Jerjomenko hadseregtábornok, a 2. Ukránét R. J. Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja, a 3. Ukránét pedig F. I. Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja. A haditengerészeti flotta díszezredét V. G. Fagyejev altengernagy vezette.

A harcosok feje felett vérvörös tengerként hullámzott a 360 harci zászló.

Az eső egyre erősebben esett. Ennek ellenére a Vörös teret már 09.30-ra megtöltötték a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának küldöttei, a nagyszámú külföldi vendég, a moszkvai dolgozók képviselői, a tudomány és kultúra képviselői. Különösen megtisztelő helyen, a Mauzóleum előtt sorakoztak fel a Nagy Honvédő Háborúban részt vett szovjet katonai vezetők, akik nem díszelegtek.

09.45-kor a Mauzóleum mellvédjére felvonultak az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának és a szovjet kormány tagjai.

Akkor... a Szpaszkij-torony órája ütni kezdte páratlanul melodikus hangján a tizet. A tér felett még el sem ült a tizedik ütés hangja, amikor felharsant az elnyújtott vezényszó: „Vigyázz!" K. K. Rokoszszovszkij, a díszszemle parancsnoka hollófekete lován G. K. Zsukov elé vágtatott, aki világosszürke, majdnem fehér lovon léptetett ki a Szpaszkij-torony kapuján. A Vörös tér teljes csendbe dermedt. Tisztán hallatszott a patadobogás, majd a díszszemleparancsnok szabatos jelentése. Rokosszovszkij utolsó szavait az 1400 zenészt egyesítő zenekar ünnepélyes hangjai nyelték el.

Zsukov Rokosszovszkij kíséretében végigjárja a díszszemlére felsorakozott csapatokat és a győzelem alkalmából üdvözli a harcosokat, tiszteket és tábornokokat. Elemi erejű elnyújtott „hurrá" kiáltás kíséri a két marsallt egyik ezredtől a másikig. A hangorkán egyre távolodik a Vörös tértől, majd ezerhangú visszhangként kíséri vissza Zsukovot és Rokosszovszkijt, s valósággal lebegni tűnik a levegőben.

Az egyesített zenekar Sz. A. Csernyeckij vezérőrnagynak, a Vörös Hadsereg vezető karnagyának parancsnoksága alatt a tér közepére vonul fel és eljátssza a „Dicsőség neked, orosz nép!" című indulót. Zsukov, a Szovjetunió marsallja lóról száll, felsiet a Mauzóleum lépcsőjén s a mikrofonhoz lép. Az SZK(b)P KB és a szovjet kormány nevében s megbízásából üdvözli a fasiszta Németország feletti nagyszerű győzelem alkalmából a szovjet katonákat, a városi és falusi dolgozókat, a tudomány és technika munkásait, a szocialista kultúra művelőit — az egész szovjet népet. A marsall a meggyőző tények sorával bizonyította a Szovjetunió meghatározó szerepét a világfasizmus szétszúzásában, rámutatva a nagyszerű győzelem legfőbb forrásaira: a szocialista rendszer éltető erejére, a lenini párt bölcs vezetésére,

a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységére, népei megbonthatatlan barátságára, a Vörös Hadsereg legyőzhetetlen erejére, a szovjet emberek hősies munkájára, a szovjet kormány mélységesen megfontolt politikájára.

Beszéde végén G. K. Zsukov éltette nagy szocialista hazánkat, a szovjet népet, annak Vörös Hadseregét és a szovjet nép Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmének lelkesítő és szervező erejét, a Kommunista Pártot.

Az ezer torokból felhangzó „hurrá" háromszor reszketteti meg a Vörös teret, majd elszáll a felsorakozott ezredek felett, s valahol a Gorkij utcánál fokozatosan elhal. S az ősi Kreml falai már a Szovjet Himnusz fenséges hangjait verik vissza. A Vörös téren egybegyűltek ezrei hallgatták feszült figyelemmel ezt az ünnepélyes dallamot. Nekem azonban úgy tűnt, hogy a barna pestistől megszabadult egész Európa, az egész világ ezt figyeli most.

Elérkezett a mi legnagyobb felelősséggel járó pillanatunk: K. K. Rokosszovszkij vezényszavára megkezdődik a díszmenet.

A Karél Front díszezrede nyitja a menetet. Az élén méltóságteljesen lépdel K. A. Mereckij, a Szovjetunió marsallja. Mennyi sok dicsőséges hadműveletben vettek részt parancsnoksága alatt a Volhovi és Karél Front csapatai. A leningrádi blokád áttörése, a Szir folyón való erőszakos átkelés, a karéliai mocsaras erdőségekben és a zord Sarkvidéken harcoló hitlerista és mannerheimista megszállók szétzúzása jelzi csapatai szovjet—német arcvonalon végrehajtott dicső haditetteinek korántsem teljes listáját.

A Karél Front díszezredének záró sorától meghatározott távolságra lépked pattogó lépésekkel, kissé előretartva a Leningrádi Front díszezredének első sora előtt régi elvtársam, L. A. Govorov, a Szovjetunió marsallja. Ha a Vörös Hadsereg e kiemelkedő hadvezére semmi egyebet sem tett volna, mint Leningrád 900 napig tartó hősi védelmét, nevét akkor is örökre megőrizné a hálás utókor. De csapatai számos más nagyszerű harci tettet is véghezvittek: szétzúzták a Leningrádi területen és a Karél-félszigeten a megszállókat, felszabadították Észtországot és a Moonsund-szigetvilágot.

Miközben a leningrádi harcostársak nyomában a Történelmi Múzeum épületénél visszakanyarodtunk a térre, büszkén tekintettem hátra a mögöttem menetelő harcosok katonásan szabályos soraira, akiknek abban a megtiszteltetésben volt részük, hogy a díszszemlén képviselhették az 1. Balti Frontot, s akik részesei lehettek Belorusszia, Lettország, Litvánia felszabadításának, akik elzárták az „Észak" hadseregcsoport visszavonulási útját a Baltikumból Kelet-Poroszország felé s részt vehettek Königsberg dicsőséges ostromában.

Hazafias kötelességünk becsületes végrehajtásának büszke érzésével meneteltünk kemény díszlépésekkel végig a Vörös téren visszhangzó kövezetén, s tisztelegtünk kardunkkal és fővetéssel a párt és kormány központi emelvényen összegyűlt vezetői előtt.

Elhaladtam a Mauzóleum előtt, majd jobbra fordultam és „vigyázz-állásban" vártam meg a Mauzóleum tövében, amíg ezredem el nem vonult.

Azután következett a 3. Belorusz Front A. M. Vasziljevszkij marsall vezette díszezrede. Az ő neve elválaszthatatlanul összeforrott a Nagy Honvédő Háború legtöbb kiemelkedő hadműveletével, amelyeknek előkészítésében és végrehajtásában egyaránt a lehető legtevékenyebb szerepet játszotta mint a vezérkar főnöke és a főhadiszállás képviselője. A háború befejező szakaszában pedig a 3. Belorusz Front parancsnokaként irányította Kelet-Poroszországban az „Észak" hadseregcsoport szétverését.

Vasziljevszkij is a Mauzóleum mellé lépve várta meg ezredének elvonulását, majd együtt mentünk fel az emelvényre, ahová az összes frontparancsnokot meghívták. És a Mauzóleum tribünjéről figyeltük tovább a többi díszezred elvonulását.

Máris a 2. Belorusz Front ezredének díszlépései csattogtak a tribün előtt a kövezeten. E front ezredének láttán lelki szemeink előtt K. K. Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja, e front parancsnoka, az egyik legkiválóbb szovjet hadvezér menetelt az egység élén. Az 1944. április elején megalakult 2. Belorusz Front hadseregei Belorusszia, Lengyelország felszabadításában, a német fasiszta kelet-poroszországi csapatcsoportosítás szétzúzásában vettek részt, s ezt követően az a megtiszteltetés jutott osztályrészükül, hogy három központi frontunk egyikeként tevékeny részt vehettek a berlini hadműveletben.

Az 1. Belorusz Front közeledése észrevehető élénkséget váltott ki. Ennek a frontnak jutott az a megtiszteltetés, hogy G. K. Zsukovnak, a Szovjetunió marsalljának, a legkiválóbb szovjet hadvezérnek a parancsnoksága alatt küzdhetett a Nagy Honvédő Háború befejező szakaszában a testvéri Lengyelország felszabadításáért, majd a Berlin megközelítési útjaira vezető központi irányban támadhatott. Ennek a frontnak a katonái tűzték ki a Győzelem Lobogóját a Reichstagra! Amikor az 1. Belorusz Front díszezredének oszlopa a Lenin Mauzóleum vonalába ért és katonái egyszerre vetették feléje fejüket tisztelgésre, Zsukov szigorú arcvonásait meleg, szeretetteljes mosoly lágyította meg.

Ennek az ezrednek a kötelékében vonultak el a Vörös téren önálló oszlopban, ünnepélyesen, csapatzászlóik alatt a Lengyel Hadsereg hős képviselői, élükön W. W. Korčic tábornokkal. Ők is méltóan

kivették részüket hazájuk felszabadításából a fasiszta területrablók uralma alól.

Az 1. Belorusz Front ezrede után I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja haladt hősei élén. Az 1. Ukrán Front katonái a dnyeperi csatában és a Jobbparti Ukrajna északi részének felszabadításában szereztek maguknak dicsőséget. 1944 nyarán e front csapatai léptek harcolva lengyel földre és vettek tevékeny részt annak felszabadításában. Az 1. Ukrán Frontot érte az a megtiszteltetés, hogy az 1. és 2. Belorusz Front csapataival együttműködve hajtsa végre a berlini támadó hadműveletet, és Prága felszabadításával fejezze be a háborút. A Nagy Honvédő Háború megelevenedett története vonult itt el előttünk.

Érdeklődéssel figyelem a 4. Ukrán Front díszezrede előtt haladó hadvezér zömök alakját. Szabályos, kemény díszlépésekkel A. I. Jerjomenko hadseregtábornok halad el előttünk. Még fél éve sincs, hogy együtt támadtunk Riga ellen, majd szilárdan körülzártuk az „Észak" hadseregcsoport csapatait a kurlandi katlanban. Azután elváltak útjaink: ő a 4. Ukrán Front élére került, hogy a testvéri Csehszlovákia felszabadításáért harcoljon, én meg Kelet-Poroszországba, Königsberg ostromának előkészítésére. És most Andrej Ivanovics büszkén mutatja be dicső katonáit a párt és a kormány vezetőinek.

A 2. Ukrán Front díszezredében 77 Szovjetunió hőse menetel. Az ezred élén R. J. Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja. E front katonái Ukrajna felszabadítása, a Dnyeperen való erőszakos átkelés után érkeztek elsőnek a Szovjetunió államhatárára. A 3. Ukrán Frontal együtt ragyogóan hajtották végre a iasi—kisinyovi támadó hadműveletet, amelynek eredményeképpen 18 ellenséges hadosztályt kerítettek be, majd felszabadították Romániát, Magyarországot, Csehszlovákiát, Ausztriát.

A 3. Ukrán Front küldötteit F. I. Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja, a nagyszerű hadvezér, melegszívű ember vezette. E front csapatai számos ragyogó hadműveletet hajtottak végre a háború évei alatt. Ők szabadították fel a Jobbparti Ukrajna déli részét, Romániát, Bulgáriát, Jugoszláviát, Magyarországot, részt vettek a belgrádi hadműveletben és hadjáratuk Ausztriában ért véget.

A győztesek díszmenetét az Északi, a Balti, a Fekete-tengeri Flotta, valamint a Dnyeperi és a Dunai Flottilla matrózai zárták V. G. Fagyejev altengernagy vezérlete alatt. Az általuk képviselt haditengerészeti magasabbegységek és egységek nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön is pusztították a fasisztákat, hiszen Leningrádot, Ogyesz-

szát, Szevasztopolt, Novorosszijszkot, Kercset és számos más tengerparti várost védtek.

...Alighogy a díszezredek utolsó sorai elhaladtak a Mauzóleum előtt, az ünnepélyes zenét dobpergés váltotta fel, amelynek kísérete mellett egy különös oszlop közeledett a Mauzóleum felé: 200 szovjet katona hozta földig hajtva a legyőzött fasiszta hadosztályok csapatzászlóit. A katonák a dobpergés hangjaira keményen lépkedtek, s amikor a Mauzóleum elé értek, sarkos mozdulattal feléje fordultak, és a Mauzóleum fala elé dobták az ellenséges harci zászlókat.

Amikor a fasiszta vezetők megindították háborújukat a Szovjetunió ellen, arról ábrándoztak, hogy milyen büszkén vonulnak majd fel zászlajaikkal a Vörös téren. Hát igen, ezek a zászlók valóban elkerültek Moszkvába, de nem úgy, ahogy a fasiszták megálmodták, hanem szégyenletesen. A győztesek hozták ide őket, hogy a proletárforradalom nagy vezérének nyughelye előtt hulljanak porba, aki örökül hagyta ránk, hogy utolsó csepp vérünkig védjük meg Október történelmi vívmányait.

A földre hajított ellenséges harci lobogók láttán akaratlanul is a német „rablólovagok" dicsőséges legyőzőjének, Alekszandr Nyevszkijnek a szavai jutottak az eszembe: „Aki karddal jön hozzánk, kard által vész el!"

Így volt ez akkor is — és így lesz a jövőben is. A fasiszta seregek Nagy Honvédő Háborúban elszenvedett megsemmisítő vereségének máig ható történelmi tanulságait ma sem felesleges felidéznünk.

TARTALOM

Első fejezet.
TUDUNK TÁMADNI! 7

Második fejezet.
A HARKOV ALATTI ÜTKÖZET 44

Harmadik fejezet.
A NYUGATI FRONTON 124

Negyedik fejezet.
A „CITADELLA"-HADMŰVELET ÖSSZEOMLÁSAI 154

Ötödik fejezet.
FRONTOT VEZÉNYELEK 227

Hatodik fejezet.
A „BAGRATION"-HADMŰVELET 254

Hetedik fejezet.
A NÉGYEZER TÓ ORSZÁGA 299

Nyolcadik fejezet.
IRÁNY: A BOROSTYÁN-TENGER 371

Kilencedik fejezet.
A BLOKÁD 427

Tizedik fejezet.
A „SAMLAND"-HADMŰVELET 450

Tizenegyedik fejezet.
A GYŐZELEM 519

64,— Ft

1941-ben szervezte Kijev védelmét, részese volt a Rosztov melletti ellentámadás megtervezésének és végrehajtásának. 1942 júliusában a Nyugati Front 16. hadseregének parancsnoka lett. A háborúnak erről a küzdelmes, visszavonulástól és vereségektől terhes időszakáról szól Bagramjan első műve, amely *Így kezdődött a háború* címen a magyar olvasók körében is sikert aratott.

Bagramjan most megjelenő könyvében a védelmi ütközetek és ellencsapások, a fordulatot jelentő első hatalmas támadó hadműveletek históriáját beszéli el. Bagramjan kiemelkedő szerepet töltött be a Baltikumért vívott harcokban — akkor már frontparancsnok volt —, a kelet-poroszországi hadműveletben, a Visztula-deltában és a part menti szigetzátonyokon rekedt hitleristák megsemmisítésében.

A győzelem után a hadsereg vezetésének felelős beosztásaiban használta fel sokoldalú tapasztalatait. 1958-tól tíz éven át a Szovjetunió Fegyveres Erőinek hadtápfőnöke — honvédelmi miniszterhelyettes. 1961-től az SZKP Központi Bizottságának tagja. Hat alkalommal tüntették ki Lenin-renddel, még a háború alatt kiérdemelte a Szovjetunió Hőse megtisztelő címet.

... Szögtávcsövön figyeljük a harckocsik előnyomulását. Három hosszú oszlopba bontakoztak szét. A 96 darab T—34-es és 40 könnyűharckocsi Zsizdrához közeledik, sőt már a hidakon kelnek át. Műszakijaink úgy építették meg az átkelőhelyeket, hogy a vízfelület alatt húzódnak, felülről semmi sem látszik belőlük. Nem véletlen, hogy a hitleristáknak nem sikerült felderíteni hídjainkat. Az egész úgy fest, mintha a harckocsik a víz tetején úsznának. Az élen haladó harcjárművek már át is jutottak arra a lövedékektől felszaggatott térségre, amely még nem is olyan régen az ellenség védelmének peremvonala volt. De mi történt? A jobb oldali oszlop megállt, majd balra fordult.

— Az utak teljesen le vannak rombolva — magyarázza Szahno. — A jobb oldali menetvonal használhatatlan.